

ANTIQUI RHETORES LATINI

E FRANCISCI PITHOEI BIBLIOTHECA
OLIM EDITI

RECOGNOVIT, EMENDAVIT, NOTIS AUXIT

CLAUDIUS CAPPERONNERIUS

MON - DESIDERIANUS, IN SACRA FACULTATE PARISIENSI LICENTIATUS, ET REGIUS GRÆCARUM LITERARUM PROFESSOR.

ARGENTORATI
Sumtibus JO. GOTHOFR. BAUERI, MDCCLVI.

LITERIS JOH. HENRICI HEITZII, UNIV. TYPOG.

SYLLABUS RHETORUM
QUI HOC LIBRO CONTINENTUR.

RUTILIUS LUPUS
AQUILA ROMANUS
JULIUS RUFINIANUS } de Figuris Sententiarum & Elocutionis.

CURII FORTUNATIANI *Conſulti* Artis Rhetoricæ Scholicæ Libri III.

MARII VICTORINI Expoſitio in Libros Rhetoricos Ciceronis.

SULPITII VICTORIS Inſtitutiones Oratoriæ.

ANONYMUS de Locis Rhetoricis.

EMPORIUS RHETOR de Ethopoeia & Loco communi.

EJUSDEM Demonſtrativæ ac Deliberativæ Materiæ Præcepta.

AURELII AUGUSTINI Principia Rhetorices.

JULII SEVERIANI Syntomata.

RUFINUS de Compoſitione & Metris Oratorum.

HERMOGENIS Progymnaſmata cum Latina PRISCIANI Verſione.

AURELII CASSIODORI Rhetorices Compendium.

BEDA de Figuris & Tropis Sacræ Scripturæ.

ISIDORUS de Arte Rhetorica.

ALBINI ſive ALCUINI de Arte Rhetorica Dialogus cum CAROLO MAGNO.

Quibus nunc accedit

MARTIANI CAPELLÆ de Nuptiis Philologiæ Liber V. qui de Rhetorica inſcribitur.

PRÆFATIO

Quæ Editioni Anni 1599. præmittebatur.

LECTORI.

RISCI Romuli nepotes, Lector, tesquis horrentibus squalentem ac desertum viderunt Rhetorices campum: *Quum neque Musarum scopulos quisquam superârat, Nec dicti studiosus erat.* Sed longe infeliciora nuper experti sumus sæcula, quum difficillimis temporibus per Gallicos Musarum hortulos, qui cultissimi floruerant, barbaræ mentes furiosis vocibus adeo grassatæ sunt, ut post tantos tumultus vix sui nominis ipsa Meminerva meminerit. Desæviit tandem major illa calamitas; jamque adeo Latina taxim caput attollere audet Rhetorica. Nec erit quod Athenis invideat Latium: & quamuis obnixe Græcula echo sese altius erigere gestiat, facile cedet Romana rectæ orationis simplicitas; quæ si humile dicendi genus aliquantulum supra mediocre extulit, æquo animo consistere solet, atque ut Flaminica scalas ascendere plus tribus gradibus religiosum putat. Liceat astutis Atticis facundiarum suarum magniloquentiam ambitiose ostentare; & superbiæ compendia dispendio quærere veritatis. Hoc de Romana facundia simpliciter ac vere proloquar, doctissimum virum Franciscum Pithoeum IC. otio nec otioso varios Rhetoricæ Latinæ scriptores cum vetustissimis & optimis codicibus diligentissime olim collatos, auctiores aut emenda-

emendatiores locis innumeris reddidiſſe; atque Sulpitium Victorem Æmari Ranconeti, Præſidis ampliſſimi, cura recognitum ab V. C. Nicolao Fabro habuiſſe: ſed & nuperis vindemialibus feriis, ut bono publico excuderentur, recenſuiſſe. At oſcitantes Typographorum operæ comtiſſimos & emendatiſſimos auctores mendis non paucis inquinaverunt. Imo Pithoeana quoque autographa inter illos depoſita, malum, ſtrangulata ſunt: ut inde tibi multa toto hoc opere diſperſa flagitia exhiberi minime potuerint. Habe tamen quidquid eſt, præſtare nihil volo; noxa ſolutum non eſſe palam recte pronuntio. *Quidni & in mala ſegete bonum aliquod ſpicum* ſæpe reperias? Vale.

LECTORI BENEVOLO S.

QUi Tibi offertur liber, commendatione non eget apud eos, quibus bonæ literæ in prætio sunt, apud alios parum profutura. Duæ præcipue rationes erant, quæ illum tandem recudi suadebant. Alteram quidem ipsi, quibus Pithoei editio laborat, nævi suggerebant, quorum non paucos Typographorum oscitantiæ adscribit Præfatio hic recusa; nonnullos tamen ad rationes ipsius Editoris referunt alii, qui eum *veterum editionum lectiones sæpe mutasse, & aliquando in pejus*, asserunt *a*), adeo ut editionem illam *absque notis & mutationum rationibus adjectis* publicæ luci expositam *prorsus pro manca habeant b.*) Alteram vero rationem temporis, ultra sesquiseculum, ex quo Pithoei editio prodiit, ascendentis lapsui adscribimus, qui jamdudum libri hujus copiam bibliopolarum commercio subtraxit. His rationibus mederi voluit Vir, cujus memoriam Respublica Literaria, quamdiu salva erit, venerabitur, CLAUDIUS CAPPERONNERIUS, novam editionem meditatus, quam nemo auspicatius animo concipere & felicius exsequi poterat, quam præstantissimæ, quæ unquam luci data est, editionis Quintiliani eruditissimus Autor. Egregios vero laborum, quos huic operi adornando jam impenderat, fructus rei literariæ plane invidisset mors Viri Celeberrimi, nisi emendationes & notas, breves illas quidem, at utilissimas, in schedis ejus repertas, huic, quæ Tibi Benevole Lector! sistitur, editioni liberaliter dicasset CAPPERONNERIUS alter, & ipse *Regius Græcæ Linguæ Professor, Regiæque Inscriptionum & Elegantiorum*

Lite-

a) vid. FABRICII Biblioth. Lat. L. IV. c. 8. n. a) p. 798.
b) vid. BARTHII Adversf. L. 55. c. 1. p. 2576. Adde Comment. in Claudian. p. 159.

Literarum, quæ Parisiis est, Academiæ illustre membrum, prioris ex fratre nepos, & eti nominis ac muneris, ita eruditionis & famæ, hæres ex asse, cujus favorem huic editioni amice conciliavit non Lycei tantum Argentoratensis, sed orbis literarii decus insigne, Vir nostris præconiis major, JOHANNES DANIEL SCHOEPFLINUS. Totius operis curam sollicite susceperat Vir, longiori vita dignissimus, PHILIPPUS CHRISTIANUS RANGIUS, *J. U. D. Logices & Metaphysices in Universitate Argentinensi Professor Publicus Ordinarius, dum viveret, Celeberrimus, Capitulique Thomani Canonicus meritissimus*, jam ante quatuor fere menses pie defunctus, Vir in hoc studiorum genere, imo omni politiori literatura, si quis unquam, versatissimus, qui & ipse suas passim notulas, elegantissimas sane, nullo nominis signo notatas adspersit. Nec illas tamen eruditissimi CAPPERONNERII, nec has desideratissimi RANGII curas ad calcem usque libri procedere mors invida permisit. Additus est ob rei affinitatem *Martiani Capellæ Liber V. qui de Rhetorica inscribitur*, ex Grotiana editione recusus. Indicem utrumque & Autorum & Rerum diligenter composuit vir Juvenis exercitatissimus, cui hanc spartam jam RANGIUS, sagacissimus sane ingeniorum judex, commiserat. Adjecimus vitæ Capperonnerianæ extantiores periodos, ex ea, quæ nitidissimæ editionis Operum *Boilavii* Poetæ, Parisiis Anno MDCCXLVII. excusæ, Tomo quinto inserta est, Gallico sermone scripta, excerptas. His fruere Benevole Lector, si lubet, & Vale. Scrib. Argentorati d. III. Aprilis MDCCLVI.

VITA

VITA
CLAUDII CAPPERONNERII,

DIOECESIS AMBIANENSIS DIACONI, LICENTIATI THEOLOGI PARISIENSIS, REGIIQUE GRÆCARUM LITERARUM PROFESSORIS.

SI Respublica Literaria civium suorum nobilitatem ex splendore natalium æstimaret, non eo, quo decuisset, loco habitura fuisset illum, cujus præclara in eam merita brevis vitæ, quem exhibemus, conspectus abunde docebit.

CLAUDIUS CAPPERONNERIUS in Monte Desiderii, Picardiæ oppido, Calendis Maji anni MDCLXXI. ex gente, quæ rem coriariam ibidem a longo tempore exercebat, prodiit. Huic vitæ generi & ipse a patre destinatus, cum quicquid temporis laboribus opificiariis subtrahere poterat, libris legendis impenderet, *Rudimenta Latinæ linguæ* forte sibi oblata tam avide hausit, ut brevi tempore, nulla cujusquam ope adjutus, ea sibi plene cognita redderet. Accidit, ut sub initia anni supra octogesimum quinti avunculus ipsius DOMNUS CAROLUS, DE SANCTO LEODEGARIO dictus, Regulæ S. Benedicti monachus, ex Corbejensi Picardiæ Abbatia per Montem Desiderii iter faceret, qui pueri ingenium, studia, progressus miratus a patre obtinuit tandem, ut puer relicto coriario opere Benedictinæ, quæ in Monte Desiderii est, scholæ traderetur. In qua per decem & octo menses moratus eam sibi jam tum legem dixit, ut Græcas literas cum Latinis perpetuo connubio jungeret, quam per totum vitæ cursum ita servavit, ut sine illis ne in his quidem quemquam satis proficere posse, semper existimaverit. Inde ad *Ambianense* Societatis Jesu *Collegium* translatus per integrum, quod ibi exegit, biennium tam alacri & pertinaci studio literis incubuit, ut præceptoris fidelissimi P. LONGUEMARI animum ita sibi conciliarit, ut hic discipulo optimo Græcis præcipue literis privatim instruendo subsecivas, quas potuit, horas liberaliter dicaverit. Anno demum octuagesimo octavo Parisiense *Seminarium*, quod dicitur, *Triginta Trium*, petiit, in eoque non cursum tantum

tum

tum, quem vocant, Philoſophicum, ſed integrum, quod Theologiæ addiſcendæ ibi dicari ſolet, triennium feliciter emenſus eſt. Cum ſeverioribus hiſce ſtudiis operam daret, tantum abfuit ut Græcarum Latinarumque Muſarum elegantias neglexerit, ut potius, illis etiam conciliantibus, has impenſe coluerit; ſiquidem is, quotieſcunque ab illis nodus quidam extricandus offerebatur, ex more, quem ſibi familiarem jam reddiderat, confeſtim Græcos Latinoſque & Philoſophos & Eccleſiæ Patres conſulens, quicquid in eorum voluminibus ad quæſtionem, quam tum agitabat, faciens occurrebat, diligenter collectum in utrumque, & ſermonis & ſcientiæ uſum, uno opere convertit. Poſt varias, quas Epiſcopi Dioeceſani juſſu in diverſis locis ſubiit, præceptoris in Græcis, Humanioribus, Philoſophiciſque ſtudiis vices Pariſios anno 1696. reverſus *Magiſtri Artium* honores obtinuit, mox anno ſequente poſt conſueta Tentamina *Baccalaureus Theologiæ* in *Collegio*, quod vocant, *Cardinalitio* creatus. *Sacros ordines* Ambiani 1698. ſuſcepit, & paulo poſt in *Collegio* Pariſiorum *Anvillano Licentiati Theologi* dignitate ornatus eſt. Sumtus vitæ ſuſtentandæ, ſtudiis continuandis, honoribus obtinendis, libris, quibus carere non poterat, comparandis neceſſarios Repetitoriæ quædam Græcarum literarum lectiones, exiles Sacelli cujuſdam in Eccleſia S. Andreæ, ab Artibus dicti, reditus, & ſumma, quam ſemper coluit, vitæ parſimonia, ſubminiſtrabant.

Licet itaque ipſi cum re anguſta domi ſæpius colluctandum eſſet, pudor tamen, aliorum moleſtias ſuis neceſſitatibus augeri reformidans, & ſolitariæ vitæ, quo ſemper tenebatur, ſtudium id effecerunt, ut a COLLESSONIO, Profeſſore Juris egregio, amico eodemque in Græcis literis diſcipulo, anguſtiis rei domeſticæ præceptorem premi, impatienter ferente, tecti & menſæ uſum liberaliter oblatum, poſt multa, illinc beneficium blande obtrudentis, hinc modeſte declinantis, certamina non niſi votis, conſiliis, & precibus amicorum urgentibus victus magis, quam permotus, ſub finem anni 1700. ægre tandem acciperet. Quo facto a curis rei familiaris paulo nunc liberior nihil magis penſi habuit, quam ut unico quo unquam gaviſus eſt, beneficio eccleſiaſtico protinus renunciaret. Cum ita rebus CAPPERONNERII augendis unus ipſe omnium maxime deeſſet, alii, tantam animi ſobrietatem mirati, id ſibi negotii datum eſſe exiſtimarunt, ut ſua illis ope conſulerent. Certe VIELIUS, inclytæ Univerſitatis tum *Rector*, POURCHOTIUS *Syndicus*, cum BILLETIO, & ipſo quondam Univerſitatis *Rectore* pro ea, qua pollebant, autoritate & conſilii vi non difficulter obtinuerunt, ut annuum ipſi ſalarium quadringentarum librarum Tu-

ronensium ex reditibus Facultatis Artium percipiendum ea sub lege decerneretur, ut libris Græcis in usus Classium corrigendis operam daret. Quam liberalitatem ipse gratus prædicavit Græco poëmate, quod cum versione Latina, quam BILLETIUS exaraverat, typis imprimi curavit sub titulo: *Illustrissimæ Academiæ Parisiensi, Francorum Regum primogenitæ Filiæ, & Literatorum Matri ac Nutrici, atque amplissimo ejusdem Rectori*, PETRO VIEL, *Gratiarum Actio*. Cum ita per decem, & quod excurrit, annos amico COLLESSONII hospitio uteretur, curis rei privatæ penitus solutus, novis subinde studiis vacavit, & varia rei literariæ profutura negotia suscepit. Hic itaque, cum ex Græcis scriptoribus, quicquid ad Jurisprudentiæ fines accederet, communi cum COLLESSONIO opera colligeret, ipse in genuina, quibus *Jus Utrumque* niteretur, principia sollicite inquisivit. Illam enim utique menti alte infixam semper servavit sententiam, illi, qui ad Linguas veterum probe addiscendas animum serio appelleret, libros quidem eo sermone scriptos, ex antiquitate superstites, cujuscunque tandem generis essent, omnes pertinaci studio perlegendos esse. Hic Manuscriptis Græcorum Codicibus, quos amplæ & frequentes Parisiorum Bibliothecæ plurimos servant, volutandis operose incubuit. In Regia præcipue & Colbertina, ad quas ipsi liberior aditus patuit, conferendis Codicibus præstantioribus multum studii dicavit. Harum tamen lucubrationum reliquiæ inter schedas viri, ad fructus laborum suorum aliis largiendos promtissimi, paucæ repertæ sunt. Unicum superest hujus laboris monumentum, collatio duorum Codicum *Platonis*, in Regia Bibliotheca servatorum, quæ variantium lectionum præstantioris notæ copiam exhibet, multisque Platonis locis, etiam post *Johannis Serrani* curas intellectu adhuc difficillimis, lucem affundit. Hic literariis aliorum laboribus levandis, operumque eruditorum progressibus ope & consilio promovendis, multum temporis & vigiliarum impendit. Quod promtum aliorum desideriis occurrendi studium MONTISFALCONIUS, BAUDELOTIUS, TOURNEMINIUS, KUSTERUS aliique magno sui commodo non semel experti, sæpemultumque prædicarunt. Hic etiam cum TOURNEMINIO atque DUPINIO anno præcipue 1702. seria inibat consilia de Bibliotheca reliquisque operibus *Photii* edendis, consensuque sociorum ita dividebantur laboris pensa, ut DUPINIUS quidem totius operis curam haberet, TOURNEMINIUS annotationibus illud illustraret, CAPPERONNERIUS vero versiones Latinas adornaret, jamque opus non imprimi tantum coeperat, sed & ad quinquagesimum usque folium processerat, cum sinistra DUPINII fata illud protinus abrumperent. Nondum a

COL-

COLLESSONIO discesserat, cum a Basileensis Universitatis Proceribus ad restauranda apud ipsos Græcarum literarum studia, interposita BOIVINII Junioris opera, invitaretur, Cathedra Extraordinaria, amplissimo stipendio, liberoque sacrorum suorum usu, promissis; quibus quidem conditionibus, licet liberaliter plane oblatis, quominus subscriberet, rationibus non contemnendis prohiberi sibi videbatur.

Forsan nec aliæ, quæ paulo post offerebantur, conditiones, quibus trium Fratrum CROZATIORUM educandorum curam ut susciperet, impensius rogabatur, eo magis alias gratæ, quod eum Parisiis excedere non juberent, ipsius consensum elicere potuissent, certe amicis omnibus, ut eum obtinerent, per duorum mensium intervalla nequicquam annitentibus, nisi COLLESSONIUS recessus animi ipsius propius rimatus, ex ea tandem parte illum aggressus esset, ex qua ipsum facilius vinci posse omine non vano augurabatur. Scilicet propinquorum, gravi paulo ante incendio afflictorum, calamitates, eorumque tristissimi casus solatia ex ipsius manibus merito expectantium, & in hæc amplioris sortis, opportune ipsi oblatæ, commoda spes suas jam forte erigentium desideria animo aliorum miseriis facile ingemiscenti tenerrimoque in propinquos affectui scite obmovebat. Ille vero his rationibus facile victus spartam sibi demandatam secunda Februarii die anni 1711. suscepit. Vix eam per semestre spatium ornaverat, cum CROZATII conjuges, juvenum curæ ipsius commissorum parentes, industriam ejus, & in obeundo munere fidem atque sagacitatem, multis elogiis collaudantes, præstitæ operæ præmium & in posterum præstandæ incitamentum, perpetuos ipsi reditus mille librarum Turonensium, singulis annis percipiendarum assignarent. Quo incremento fortunarum satis sibi prospectum ratus, Facultati Artium salarium annuum, quod hucusque ab ea perceperat, cum multa gratiarum actione remisit. Tandem votorum omnium complementum ipsi accessit, cum unicum, quod unquam desideriis suis expetierit, munus *Regii Græcarum Literarum Professoris* die 22. Octobris anni 1722. ipsi decerneretur, quod ejusdem anni mense Decembri eleganti *de usu & præstantia Græcæ linguæ* Oratione auspicatus est. Inde totus in id incubuit, ut Reipublicæ Literariæ rationes studiorum insigni specimine redderet. Selegit in eum finem *Quinctilianum*, cui enucleando a primis vitæ literariæ temporibus operam suam addixerat. Assiduo labore id effecit, ut Editionem Autoris splendidissimam *in folio* jam anno 1725. publicæ luci exponeret, hoc titulo ornatam: MAR-

•

ei Fabii Quinctiliani *de* Institutione Oratoria *Libri XII. Totum textum recognovit, pluribus in locis emendavit, selectas variorum Interpretum notas recensuit, explanavit, castigavit, novas, quibus difficiliora Quinctiliani loca & antiqua veterum* Thecnologia *explicatur, adjunxit* Claudius Capperonnerius, *Mon-Desiderianus, Licentiatus Theologus Parisiensis & Regius Græcarum Literarum Professor.* Opus Regi Augustissimo consecratum ipse præsens obtulit, mox annuo octingentarum librarum Turonensium stipendio auctus. Non satis æquo animo hanc operam Capperonnerii excepit Petrus Burmannus, qui sua, quam paulo ante publici juris fecerat, ejusdem Autoris editione omnibus, qui de hoc Autore edendo unquam consilia iniissent, otium fecisse sibi visus, hanc tam exiguo post suam intervallo prodeuntem utique non expectaverat. Unde sibi temperare non potuit, quin eam acri censura perstringeret, cui nihil præter aliquot epistolas Latinas, quas nequidem typis vulgari voluit, opposuit Capperonnerius, insigni, qua lites literarias agi decet, moderatione animi usus. Exemplaria illarum per alios Burmanno missa sunt, authenticis custodiæ illustris Falconnetii mandatis. Nec tamen nunc primum Orbi erudito noster innotuit. Neminem enim latet, quod Boivinium *Nicephori Gregoræ* opera edentem insigniter juverit, & versionem aliquorum ipse paraverit. Anno etiam 1719. *Apologiam Sophoclis* Criticis Voltairii literis, de *Oedipo* hujus Poetæ judicium paulo immitius ferentibus, opposuit.

Quinctiliano comites dare destinaverat hos ipsos, qui nunc prodeunt, *Rhetores Latinos*, eadem, qua illum ornaverat, forma vestiendos. His vero paulo post subjungere meditabatur omnia *Theophilacti*, Bulgarorum Patriarchæ, Opera. Quæ in ejus schedis repertæ sunt in Rhetores notæ & emendationes, illæ nunc ex beneficio ejus, quem amore quidem suum, cognationis vero ordine fratris filium habuit, præsentem editionem exornant. Quæ in Theophilactum autem jam paraverat subsidia, ea vero Benedictinæ regulæ cuidam monacho, quem in eodem Autore edendo desudare audiverat, liberaliter ipse largitus est.

Plura etiam *Observationum Philologicarum* volumina, in quibus innumera Autorum Græcorum Latinorumque loca, quæ lectoribus crucem olim figebant, illustrantur, nec pauci præstantiorum Interpretum errores corriguntur, prelo submittere in animum induxit. Aliud porro volumen, cui titulus inscriptus est: *Lectiones Synodicæ*, quibus Conciliorum Græcorum textus & versiones Latinæ emendantur, editoris operam expectat; æque ac illud, quod *de antiqua pronuntiatione Græcæ Linguæ* superest opus, Gallico sermone scriptum & jam pu-

publica Censoris approbatione munitum. Quæ quidem diversa opera pluribus justis in quarta forma voluminibus explendis sufficerent.

Eustathii etiam *in Homerum Commentario* exornando se accinxerat, jamque sex ejus libris a se Latine versis notas plurimas subjunxerat, cum protinus illam telam abrumperet, quod alium virum eruditum extra Galliam eidem operi jam incumbere comperisset. Ita & quartam fere partem versionis reliquit, qua opus Græcum donare coeperat, hoc indice signatum: *Imperatoris* MANUELIS PALÆOLOGI *cum illustri quodam Persa Dialogus de* CHRISTIANA RELIGIONE, *itemque de* MOAMETHANA.

Primum autem omnium, quos unquam ornandos suscepit, librorum esse ipse judicavit ROBERTI STEPHANI *Thesaurum Linguæ Latinæ.* Huic quippe operi emendando, complendo & perficiendo ab ea, qua justum rebus hujus generis pretium statuere noverat, ætate quicquid potuit temporis, & studii & operæ nunquam non impendit. Cum igitur nuntiaretur, novam hujus thesauri editionem Londini parari, ipse editoribus per amicos, quicquid laboris in hoc opus contulerat, facilis obtulit; nec tamen unquam apparuit, eos hac accessione utilissima uti voluisse. Prodiit tandem Londinensis editio parum aucta, & a nævis, qui Lugdunensem editionem inquinaverant, nondum satis purgata. Successit Basileensis editio Londinensi paulo amplior, nec tamen ipsa omnibus numeris absoluta. Omnia itaque ultimæ ætatis otia CAPPERONNERIUS huic operi purgando & ornando destinavit. Et licet ultimam illi manum addere non potuerit, id tamen omnino præstitit, ut ex iis, quas reliquit, schedis editio omnibus, quæ prostant, auctior, castigatior & ornatior parari posset.

Tandem ad ultimam vitæ tam egregiæ periodum dilabimur. Jam sub finem anni 1743. vires corporis multum decrescere sensit CAPPERONNERIUS, adeo ut paulo post ne quidem Cathedræ suæ amplius vacare posset. Itaque de vacatione muneris obtinenda & in locum suum subrogando, quem illi omnino parem esse ipse omnium maxime nosse poterat, fratris filio consilia cepit, quippe in quo formando & literis ornando ipse operam & studium omne posuerat, & fructus laborum curis ex asse respondisse vehementer lætatus erat, quemque in virente adhuc ætate merita ex egregiis officiis Bibliothecæ Regiæ abhinc decennio præstitis quæsita præ multis aliis abunde commendabant. Votis respondit eventus, accedente præcipue illustris SALLIERII suffragio. Sensit vires ex lætitia renasci Venerandus senex, cum

in dilectiſſimo nepote CAPPERONNERIO altero, in eadem, qua ipſe vix deſcenderat, Cathedra collocato ſe ipſum ſibi ſuperſtitem conſpiceret. Ita dierum ſatur & votorum compos fata ſua implevit die XXIV. Julii anni MDCCXLIV. Vixit Annis LXXIII. Menſe I. Diebus XXIV.

Vir, quem puritas vitæ, ab omni vitiorum labe longius remota, pietas non fucata, mores ſimplices & faciles, candor & integritas animi ac incorrupta fides, mens inter utriuſque fortunæ vices ſemper ſibi conſtans & æqua, eruditio ſolida & ampla & ornatiſſima, omnibus commendare debebant. Judicii acumen ipſi ſummum, memoria feliciſſima & quæſitorum ultra, quam dici poteſt, tenax. Philologicis ſtudiis ita imbutus fuit, ut vix aliis vacare potuiſſe videretur, in nulla tamen ſcientiarum parte peregrinus & hoſpes. Græcas Latinaſque literas, quantum fere homini datum eſt, doctus, at Hebraicæ ſimul linguæ, & Italicæ, & Hiſpanicæ, & Græcæ vulgaris apprime gnarus, ut etiam vices *Interpretis Regii* per longum temporis ſpatium expleverit, nec tamen officii honores & commoda unquam quæſiverit. Fructus eruditionis pertinaci labore, cujus patientiſſimus fuit, comparatæ non ſuos, ſed omnibus, qui iis uti vellent, communes exiſtimavit, verborum *Perſii* memor, quæ ſæpius ore volutabat:

Scire tuum nihil eſt, niſi te ſcire hoc ſciat alter.

Inde parata omnibus ex hoc fonte eruditionis ſubſidia, etiam iis, qui autorem conſilii ignorabant. Exemplo eſſe poteſt præter alios FONTAINIUS Abbas, ſive *de Fontibus* dictus, qui Græcæ Latinæque eruditionis ſpeciem præ ſe ferens, qua tamen vix leviter inſtructus erat, hebdomadariis ſcriptis, quibus orbem implevit, multa ejus generis ſpecimina inſerere auſus in errores graves non raro incidit, quos mox in ſequentibus, quaſi repetita meditatione meliora edoctus, correxit, non ſua ſed aliena opera eruditior, qua ipſum tacitus adjuvit & in viam reduxit CAPPERONNERIUS, miſſis per ignotam manum clanculum ſchedulis, quæ commiſſos ſos errores emendarent. Ita, ut ex ſuis laboribus alii laudem & præmia capeſſerent, in deliciis habuit, & ipſe etiam ignotus præſtitit Vir ſui commodi prodigus, alieni appetens, rei literariæ promovendæ unice intentus, inter cives primi ordinis, quos unquam Reſpublica Literaria fovit, merito reputandus.

Ex P.

EX

P. RVTILII LVPI
DE FIGVRIS SENTENTIARVM
ET ELOCVTIONIS LIBRO I. [1]

PROSAPODOSIS. [Προσαπόδοσις.] Hoc schema duobus modis fieri & tractari[1] potest. Nam sententiis duabus, aut pluribus propositis, sua cuique ratio vel posterius[2] reddetur, vel statim sub unaquaque sententia subjungetur. Quibus posterius ratio subinfertur, hujusmodi sunt. DEMOSTHENIS: *Non enim pari ratione Philippus, atque nos, diversis*[3] *rebus medetur: sed ille usque eo nititur, quoad restituat*[4] *atque exuperet. Nos contra, statim vinci meditamur. Ille enim pro laude, sicut pro patria, præliatur: nobis autem, si nihil accedit mali, satis, ac nimium*[5] *boni videtur.* Cum singulis sententiis statim ratio subjungitur, hoc exemplo. DEMETRII PHALEREI: *Nam quod beneficium*[6] *tempore & cupienti, datur, gratum est. Vtilitas enim ac voluntas*[7] *accipiendi, honorem dantis*[8] *facit ampliorem. At quod sero, & non desideranti dari*[9] *datur, ingratum est. Amisso enim tempore utilitatis, cadit accipiendi cupiditas.*

SYNATHROESMVS[10]. [Συναθροισμός.] Hoc & singulis verbis & plurium verborum conjunctione fieri potest. Singulis verbis hoc modo. CLEARCHI:[11] *Sed cum ad supplicium sumendum se confirmaret, multa simul eum revocabant: officia, consuetudo, tempus, existimatio, periculum, religio: quæ singula proprias ei*[12] *cogitationes ad remorandum*[13] *subiiciebant.* Item DEMOCHARIS: *Nam quis hæc simul uniuersa perpeti possit, timorem, morbum, senectutem, contumeliam, inopiam, vim? quarum quavis una res, per*

se

1 Rhetorem hunc sæpe laudat QVINCTIL. & maxime Lib. 9. cap. 3. item Lib. 3. cap. 1. ubi eum esse sibi æqualem ætate, ut & PLIN. asserit. Cum autem Lib. 9. cap. 2. dicat hunc Rutilium quatuor Gorgiæ [non illius Leontini, sed alterius qui sibi coævus fuerit] Libros in unum contraxisse, hinc satis patet, ab auctore ipso non esse vulgarem hanc distributionem, qua duos faciunt RVTILII Libros. Vide NICOL. FABRVM ad *Senecæ Declamat. pag.* 113. CAPP.

Fr. *P. Rutilii Lupi de figuris Sententiarum Liber prior ex Græco Gorgia versus.* Ald. *P Rutilii Lupi de figuris Sententiarum & Elocutionis Liber I.*

2 Fr. *posterior.* male.

3 E. Fr. *adversis.* quod omnino verum est.

4 E. Fr. *restituat.* id vero haud placet.

5 Fr. & Ald. *minimum.* male.

6 E. Fr. *in tempore.* facile potuit præpositio *in* a litera finali vocis praecedentis absorberi; & ita loquuntur boni auctores. Sed tamen non videtur mutatio necessaria.

7 E. Fr. *cupiditas.*

8 Fr. *dati.*

9 Male affectus est hic locus. Legendum mihi videtur: *quod sero & desiderare desinenti datur, ingratum est.* CAPP.

Recepimus lectionem Editionis Ald. quæ sensum habet commodum. Fr omittit etiam τὸ *daris* haud sane male.

10 Fr. *Synatrismos* Ald συναθροισμός. hæc enim fere constanter Græca figurarum nomina exprimit.

11 Ald *Cleochari.*

12 Fr. *esse.*

13 Ald. *removendum.*

se satis est gravis ad perferendum 14. Sed in conjunctione plurium verborum hujusmodi est. LYCVRGI: *Nemo enim nocens sine summo mœrore est, Judices, sed multa simul eum perturbant. Quod adest, sollicitudinis plenum, quod futurum est, formidolosum, lex paratum supplicium ostentans, vitia ex vitiis coacta, occasionem arguendi maleficii captans inimicus, quæ quotidiano* 15 *vehementer ejus animum excruciant.*

PARONOMASIA 16. [*παρονομασία.*] Hoc, aut addenda, aut demenda, aut mutanda, aut porrigenda, aut contrahenda litera, aut syllaba fieri consuevit: estque 17 hujusmodi: *Non enim decet hominem genere nobilem, mobilem* 18 *videri. Nam cum omnibus hominibus, tum maxime maximo cuique inconstantia turpitudini est.* Item: *Ad hujus sceleratissimi opera qui fuit locus? religiosissimus* 19: *nimirum quia* 20 *traditam sibi publicorum custodiam sacrorum, non honori* 21, *sed oneri esse existimavit.*

PARADIASTOLE. [Παραδιαστολή.] Hoc schema plures, aut duas res 22, quæ videntur unam vim habere, disjungit: & quantum distent, docet, suam cuique propriam sententiam subiungendo. HYPERIDIS: *Nam cum cæterorum opinionem fallere conaris, tu tete frustraris* 23. *Non enim probas te pro astuto sapientem intelligi: pro confidente, fortem: pro illiberali, diligentem rei familiaris: pro malevolo, severum. Nullum est enim vitium, quo virtutis laude gloriari possis.* Hoc idem schema solet illustrius fieri, cum ratio proposito subjungitur. Id est hujusmodi: *Quapropter nolo te sapius parcum appellare, cum sis avarus. Nam qui parcus est, utitur eo quod satis est: tu contra, propter avaritiam, quo plus habes, magis eges. Ita non tam diligentiæ fructus, quam inopiæ miseria te* 24 *consequitur* 25.

ANACLASIS 26. [Ἀνάκλασις.] Hoc schema fieri solet, cum id quod ab altero dictum est, non in eam mentem quæ intelligitur, sed in aliam aut contrariam excipitur. Hujusmodi est vulgare illud Proculeianum. Proculeius cum filium suum moneret & hortaretur, audacter ex bonis ipsius 27 sumptum faceret 28 quas in res vellet atque opus esset: nec 29 tum denique speraret libertatem licentiamque utendi futuram, cum pater decessisset, cui vivo patre promiscue 30 omnia licerent: Filius respondisset, non esse 31 opus sæpe eadem oratione moneri, nec se patris mortem expectare. Cui Proculejus pater subjecit 32: *Immo vero meam mortem* 33 *expectes, nec properes moliri, ut velocius moriar.*

14 Fr. *efficiendum.* Ald. *officiendum.*
15 Fr. *cottidiana.*
16 *Paronomasia*) quæ agnominatio vocatur à QVINCTIL. Lib 9. cap. 3. CAPPER.
Ald. Παρονομία. male vid. ad ROM. AQUILAM, ubi itidem perperam dedere παρωνυμίαν pro παρονομασίαν.
17 Ald. & Fr. *id est.*
18 Ald. & Fr. omittunt *mobilem.* errore manifesto. Adscriptum est margini exempli Ed. Fr. quo utimur, *ingenio mobilem.* quod sane perplacet.
19 Ald. & Fr. omissa interrogandi nota, *qui fuit locus religiosissimus.*
20 Ald. *quam.* Fr. *quom.*
21 Ald & Fr. *honoris. oneris.*
22 Ald. & Fr. omittunt *res.* errore manifesto. F. Fr. *Dictiones.*
23 Vide QVINCTIL. lib. 9. c. 3. ubi idem refert, sed cum aliqua verborum diversitate. CAPP.
24 Ald. & Fr. omittunt *te.*
25 Ald. *sequitur.*
26 Apud QVINCTIL. lib. 9. cap. 3. legitur ἀντανάκλασις, quæ scriptura præstare alteri videtur. CAPPER.
27 Fr. *ipsi.*
28 Fr. *sumeret tum faceret.* Ald. pro *tum* habet *ac.*
29 Ald. & Fr. *&?* male.
30 Ald. & Fr. *promisse.*
31 Ald. & Fr. *esse se opus.* recte ni fallor.
32 Fr. *Cui Proculejus pater. Sufficit, imo vero.* &c.
33 *meam mortem*) legebatur olim: *immo vero minime meam mortem expectes;* sed tollendam fuisse particulam negantem *minime*, constat cum

moriar. Plato interrogatus qui respublica beata fieret, respondisse dicitur 34: *Si aut qui sapiunt, imperare: aut qui imperant, sapere discant.* Item Theophrastus dicitur dixisse: *Prudentis esse officium, amicitiam probatam* 35 *appetere, non appetitam probare.* Item Aristoteles dicitur dixisse: *Ejus esse vitam beatissimam, cujus & fortuna sapientia, & sapientia fortuna suppeditet.*

EPIBOLE 36. [Ἐπιβολή.] Hoc schema dupliciter fieri consuevit, cum pluribus & diversis 37 sententiis aut unum, aut idem verbum singulis præponitur: aut varietas verborum, quæ tamen eandem vim inter se habeat. Quæ 38 ab uno verbo sæpius proficiscuntur sunt hujusmodi. LYCURGI: *Nam cum juventus concitata temere arma caperet, & quietos Thessalos manu lacessere conaretur: jure ego senatum coëgi auctoritate sua comprimere adolescentium violentiam. Ego quæstoribus interminatus sum, ne sumptum stipendia praeberent. Ego armamentario patefacto restiti, atque efferri arma prohibui. Itaque mea unius opera* 39 *compressum* 40, *non concitatum bellum non necessarium scitis.* Item HEGESIÆ: *Misereminі mei Judices, quem conjurata tanta vis inimicorum oppugnat. Miseremini solitudinis, cui ne in summo quidem tempore periculi liberos adhibere ad communem calamitatem decernendam* 41 *licitum est. Miseremini senectutis, quæ me etiam sine ceteris malis graviter defatigat.* Varietas verborum quæ eandem vim habet, hujusmodi est. DEMOSTHENIS: *Dolui viri Athenienses* 42, *ubi illum clandestinum hostem impune intra murum vidi vagari: ægre tuli, quod omnium vestrum* 43 *facilitatem unius fallacia tentatam intellexi: commovit me, quod in accipienda injuria plerosque lætitiam ostentantes cognovi.*

EPIPHORA 44. [Ἐπιφορά.] Inter hoc schema & superius hoc interest, quod in superiore unum verbum pluribus sententiis anteponitur: in hoc autem omnium sententiarum unum atque idem novissimum verbum. SOSICRATIS: *Non enim alius quis est, cujus opera in has difficultates inciderimus* 45: *sed initio ad bellum suscipiendum* 46 *vos primum impulit Philippus, deinde in ipso belli labore ac periculo deseruit nos* 47 *Philippus, novissimæ* 48 *nunc calamitati nostræ atque culpæ, succensuit* 49 *idem Philippus.*

COENOTES 50. [Κοινότης.] Hoc duorum superiorum schematum conjunctionem habet: quod & ab uno verbo omnes sententiæ incipiunt, & in uno novissimo 51 acquiescunt.

 STRATOCLIS:

ex tota serie orationis, tum ex QVINCTIL. lib. 9. cap. 3. ubi de eadem re sic habet: *immo*, inquit, *rogo exspectes.* CAPPER.

34 *respondisse dicitur*) tria quæ sequuntur exempla, non *anaclasin* seu *antanaclasin* continent, sed potius *epanodum* & *antimetabolen*, de quibus lege VOSSIVM *Institut. orator.* p. 253. hunc porro locum mutilum esse suspicor. CAPPER.

Quæ sequuntur desunt in Ald. & Fr. usque ad: *respondisse.* prior tamen lacunam indicat.

35 Ald. *approbatam.*

36 Aliis Rhetoribus est *anaphora* & *epanaphora.* CAPPER.

37 Fr *divisis.*

38 Fr. *ab uno verbo sæpiusque proficiscuntur.* Ald. *ab uno verbo sæpius quæ proficiscuntur.*

39 Ald. & Fr. *unius opera mea.*

40 Ald. & Fr. *compressum*, omittunt.

41 Quid si legamus, *defendendam*, aut *depellendam?* CAPPER. Forte *declinandam.* E. Fr.

42 Ald. & Fr. *Quirites.*

43 Ald. *Dominii.* Fr. *domini vestri.*

44 *Epiphora*) quæ Rhetoribus a iis est *epistrophe*, aliis *antistrophe.* CAPPER.

45 Fr. *inciderim.* male.

46 *Vos primum*) malim *nos*, idque ob ea quæ sequuntur. CAPPER. Et ita exhibet Fr.

47 Ald *vos.*

48 Fr. & Ald. *novissime.*

49 Fr. *successit.* E. Fr. *succenset*

50 *Cœnotes*) aliis est συμπλοκή, quæ Latine *complexio* dicitur. CAPP.

51 *novissimo*) legebatur olim *novissimè*; sed legendum esse *novissimo*, liquet ex illis antecedentibus: *in hoc autem omnium sententiarum unum atque idem novissimum verbum.* CAPP.

STRATOCLIS: *Quæritis novam rationem administrandæ Reipublicæ? at reperire meliorem quam a majoribus accepistis, non potestis. Quæritis maximis sumptibus faciendis, quomodo tributa ne conferatis 52? at consiliis captas 53 ærarii opes, quas cupitis, augere non potestis. Quæritis quemadmodum scelere contaminatis hominibus parcatis? at ignoscendo nocentibus, innocentium salutem custodire non potestis.*

POLYPTOTON. [Πολύπτωτον.] Hoc schema solet complures sententias alio atque alio modo, ut pronuntientur, efferre. CLEOCHARIS: *Nam vehementer admiror, Lacedæmonii, si præter hunc quempiam existimatis esse 54, cui ob has causas jure succensere debeatis. Hic est enim qui nobis imploratam 55 spem victoriæ est pollicitus. Hunc vos non solum in consilio dando cæteris præposuistis 56; sed etiam in conficiendo negotio principem præfecistis. Huic omnium vestrum 57 fortunas universi commisistis. Ab hoc igitur uno pristinæ pollicitationis, rerumque gestarum rationem 58 reposcere debetis.* Item CHARISII: *Pater hic tuus nunc denique est, ut egestatem tuam debere alere videatur? Patrem nunc appellas, quem prius egentem auxilio tuo ut alienum deseruisti? Patris 59 tu filius es ad potiundas opes, cujus ad senectutem violandam crudelissimus hostis fuisti? Nimirum nullo consilio filios procreamus. Nam majorem partem ex illis doloris & contumeliæ capimus.*

EPANALEPSIS 60. [Ἐπανάληψις.] Hoc schema fieri solet, cum id quod dictum semel est, quo gravius sit, iteratur. Id interdum fit uno verbo: interdum plurium verborum conjunctione. Verbum sic iteratur. PYTHIÆ: *Quid contra tot res, tamque evidentes dicere potes, Demosthenes? cognitum enim est te Rempub. venalem habuisse, cognitum 61 est.* Item HEGESIÆ: *Sed instigabat multitudinis animum ad bellum inferendum concitatus iracundia furor 62. Furor, inquam, non ratio, sine qua nihil unquam populus ex sententia gessit.* Sed plurium verborum iteratio est hujusmodi: *At ego in his ærumnis amicis sum spoliatus omnibus, Judices: qui, non quod me odissent, sed quod inimicorum factionem pertimuissent, me in malis deseruerunt.*

DIAPHORA 63 [Διαφορά.] Hoc schema 64 cum verbum iteratum aliam sententiam significat, ac significavit primo dictum 65. Id est hujusmodi: *Hunc tu frater, ejusdem sanguinis particeps, in hac fortuna deserere potuisti; cujus ærumnæ quemvis extrariorum hominem 66, modo hominem, commovere possent?* Item: *In universum mulierem quid potius dicam, aut verius quam mulierem 67?*

EPIPLOCE

52 Fr. *quomodo ne tributa conferatis.* Ald. *quo ne tributa conferatis.*

53 Fr. *a consiliis captas.* E. Fr. *at his consiliis.*

54 Ald. *præter hunc quempiam existimatus esset.* Fr. pro *quempiam*, *quenquam.* E. Fr. leg. *quisquam.*

55 E. Fr. *Inexploratam.* leg. vid. *exploratam.*

56 Ald. *anteposuistis.*

57 E. Fr. *Nostrum.*

58 *Rationem* abest ab Ald. & Fr.

59 Ald. & Fr. *patri tu.* non male.

60 Si rem ex afferendis exemplis perpenderimus, videbitur esse potius congeries *epanalepseos* & *anadiploseos.* CAPPER.

61 *cognitum est*) hæc est *epanalepsis.* CAPP. Totum hunc locum ita exhibet Ald. *tamque evidenter dicere potes? Demosthenis. Cognitum enim est Remp. venalem habuisse cognitam.* ultima manifesto vitiosa. Sed videtur, quod tanquam unum exemplum Fr. & Pith. Edd. allegant, pro duobus habuisse Aldinus editor, quorum prius ex PYTHIA, posterius ex DEMOSTHENE desumtum fuerit. τὸ *te* abest quoque a Fr.

62 *Furor. Furor*) hæc *anadiplosis* est. CAPP.

63 Hanc figuram AQVILA ROMANVS *ploce*, πλοκὴ, vocat, IVLIVS RVFINIANVS ἀντίφρασιν. CAPP.

64 E. Fr. *hoc schema fit.* recte omnino.

65 Ald. & Fr. *significavit, primo dictum est.* male, nisi post *significavit* inseras *quod.*

66 Fr. *Quamvis enim extrariorum homin.* in marg. emendatur. *quemvis etiam extraneum hominem.*

67 Fr. *Item universum mulierem quid potius*

EPIPLOCE 68. [Ἐπιπλοκή.] In hoc ex prima sententia secunda oritur, ex secunda tertia, atque ita deinceps complures. Nam quemadmodum catenam multi inter se circuli conjuncti vinciunt, sic hujus schematis utilitate complures sententiæ inter se connexæ continent 69. LYSIÆ: *Constat igitur, Judices, Simonem domo sua, ab suis diis penatibus, vi cum summa injuria esse exturbatum. Nam Cheremenes cum hominibus armatis ad eum venit. Cum venisset, sine ulla religione domum ejus expugnavit: expugnata vi domo, familiam abstraxit: abstractam, tormentis omnibus excruciavit: cruciatam, vinxit: vinctam, in publicum projecit: opinor ne suum maleficium tacitum lateret, sed, ut cum prætereuntes prostratam familiam viderent, & a vicinis rem gestam audirent* 70, *simul & oculis & auribus scelus illius usurparent.* Item LYCURGI: *At mihi mirum videtur, quod tam excelsum boni gradum homo summi laboris exceperit? Nam cui præsto est sua* 71 *voluntas, industrius sit necesse est: industriam vero, scientia consequitur: ex scientia, copia & facultas ingenii nascitur. Ex qua facultate vera & facili* 72, *felicitas laudis oritur. Neque enim temere diligens studium virtutis, fructus fortunæ fallit.*

POLYSYNDETON 73. [Πολυσύνδετον.] Hoc schema efficitur, cum sententiæ multorum articulorum convenienti copia 74 continentur. PYTHIÆ 75: *Ille hunc pœna constrictum trahebat, hic autem vociferabatur. Concursus vero non mediocris, cum tamen omnes opitulari vellent, sed nemo auderet* 76 *neque ibi magistratus aderat, nec circumspicientes, quo potissimum confugeremus, reperiebamus* 77; *sed* 78 *uno tempore nos & præsens & futurum malum perturbabat. Nam præsens* 79 *tempus acerbitatis erat plenum: reliquum vero timoris.* Item DIARCHI 80. *Partim nostri silebant, partim autem ingentem clamorem excitabant. At hi socii, præclara nostra auxilia, neutrum poterant. Neque enim constanti silentio, neque forti clamore strenue quid agere conabantur* 81. *Huc accedebat ignavus tubæ* 82 *strepitus, qui nihil eorum mentes ad virtutem excitabat* 83.

DIALYSIS 84. [Διάλυσις.] Hoc schema contrarium est superiori. Nam demptis omnibus

dicam aut verius, quam mulierem. locus adhuc corruptus.

68 *Epiploce*) aliis Rhetoribus dicitur κλίμαξ, id est, *gradatio*. AQVILA ROMANVS *ascensum* appellat. CAPPER.

69 Ald. *utilitatem* —— *continent*, quod ferri potest. Fr. *utilitates* —— *continentur.* quod aperte vitiosum; placet emendatio margini nostri codicis adscripta *utilitate* —— *continentur.* Nam quod Cel. GESNERVS vulgatam tuetur, & intransitive dictum putat, ut, *terra continens*, pace Viri Magni dictum esto, duriusculum videtur.

70 Ald. *prædo, ne suum maleficium t. l.* Sed *cum p. p. f. v. & ab his rem gestam a.* Fr. pro *prædo ne* habet *prædonem*, cetera Ald. similis. Videtur altius quoddam ulcus heic latere.

71 Ald. & Fr. *tua.*

72 Ald. & Fr. *& facile.* quod non displiceret, si pro *vera* legas *vero; ex qua facultate vero, & facile, f. l. o.*

73 Legebatur antea *polysyntheton*, sed legendum esse *polysyndeton*, patet cum ex aliis, tum ex opusculo BEDÆ de *Schematibus & Figuris.* CAPPER.

74 E. Fr. *copula.* recte sine dubio.

75 Fr. *Pytheæ.*

76 E. Fr. *concursus fiebat non med., quo cum omnes o. v., nemo audebat.*

77 E. Fr. *& nos circumspicientes* —— *non reperiebamus.*

78 E. Fr. *itaque uno.*

79 E. Fr. *præsens quidem.*

80 *Diarchi*) legendum puto *Dinarchi*, quo nomine vocabatur unus ex Græcis Oratoribus. CAPP.

81 Ald. & Fr. *strenue, quid agerent, conabantur.* E. Fr. *strenue, ut quid agerent, conabantur.*

82 *Tubæ*) legere malim *turbæ.* CAPP.

83 Ald. *exigebat.* Fr. *exigebant.*

84 *Dialysis*) aliis vocatur Ἀσύνδετον, & ἀσύνδετον. CAPP.

omnibus articulis sententiæ divisæ pronuntiantur. DAPHNIDIVS 85: *Quid autem me convenit facere, Byzantii? subire publicæ causæ judicium, magno nomini adversariorum fortiter resistere, non vereri periculum, diligenter posteritatis crescere* 86, *non minas extimescere, constanter in causa pro vobis perseverare? omnia feci, vestrum commune commodum spectans: tamen non desunt, qui ex tantis meis officiis aliquid velint vituperare.* Item LYSIÆ: *Omnibus in rebus suam confidentiam ostentabat. Debitum petebamus? non dissolvebat. Minabamur? contemnebat. Lex nihil valebat: magistratus negligebat* 87. *Venit hoc tamen nobis novissime tempus ulciscendi.*

METANOEA 88. [Μετάνοια.] Hoc schema fieri solet, cum ipse se, qui loquitur, reprehendit: & id quod prius dixit, posteriori sententia commutat, ita uti facit DEMOSTHENES. *Nunc quoniam de me, ut volui, cognovistis; judicium per ipsius vitia constituam. Nam dum opus est, parentes appellat, quos scitis non ignotos fuisse, sed hujusmodi, ut omnes hos execrarentur. Sed hic bonus vir, grandis natu, atque sero, sero loquor* 89: *immo vero nuper atque his paucis diebus, simul & Atheniensis & eloquens est factus.* Item: *At hic omnium sceleratissimus, novo more atque exemplo alieni facinoris vindex, ipse confidentissime non criminibus* 90, *sed armis reum facessere* 91 *conatus: conatus? nimium remisse loquor. Nam qui tantam cædem perfecerit, hujusmodi incœpti* 92 *duntaxat arguere, pene maleficii largitionem* 93 *est facere.*

PARENTHESIS. [Παρένθεσις.] Cum in continenti sententia aliquid interponitur, quod neque ejus sit sententiæ, neque omnino alienum ab ea sententia: tum denique hoc schema efficitur, sed periculose ponitur: nam aut mire ineptum, aut vehementer jucundum 94 auribus accedere consuevit. DEMOSTHENIS: *Nos scilicet omnes (ut fit fere) repentino nuntio perturbati obstupuimus. Adimantus autem solus (nam est homo multum vehemens, & in Reipub. commodis satis liber* 95) *magno clamore efflagitabat, ut senatus haberetur: &, prout tempus postulabat, celeriter quod opus esset constitueretur.* Ejusdem: *Audieram* 96 *appropinquare, tum statim magistratum certiorem feci. Vos dii immortales (quorum est* 97 *in templo gestum) testificor. Illi neglexerunt: & rem tantam differre maluerunt: cum interea subito portas hostis obsedit.*

MERISMVS. [Μερισμός.] Hoc schema singulas res separatim disponendo, & suum cuique proprium tribuendo, magnam 98 efficere utilitatem & illustrem consuevit. LYCVRGI:

85 Ald *Daphnidis.* Fr. *Daphnis.*

86 *diligenter posteritatis crescere*) hunc locum doctioribus emendandum relinquo. CAPP.

Ald. & Fr. nullum hic defectus signum exhibent. Fr. legit; *non vereri: periculum d. p. c.* E. Fr. pro *crescere* leg. *avertere.* Verba illa *diligenter posteritatis crescere* abesse possent, sensu cetera plano & integro.

87 E. Fr. *Lex illi nihil valebat, magistratus vestros negligebat.* Ald. *negligebatur.* quod verum puto.

88 Aliis est *ἐπανόρθωσις*, hoc est, *correctio.* CAPP.

89 Fr *serio, sero loquar.* E. Fr. *serius sero loquax. Loquax* procul dubio verum est.

90 *criminibus*) id est, *criminationibus*, sive *accusationibus.* CAPPER.

91 *facessere*) legendum mihi videtur *lacessere.* CAPPER. Et ita legit Ed. Fr.

92 Ald. & Fr. *inceptum.* E. Fr. *hunc incepti (conatus)* recte, opinor.

93 *largitionem*) vulgo dicunt *facere gratiam.* CAPPER.

94 E. Fr. *injucundum.*

95 Ald. (*Nam est homo multum vehemens in Rep.*) *commodi satis liber.* docta manus in marg. nostræ Ed. Fr. *vehement in Reip. commodis atque liber.* Alius ibid. pro *commodi* leg. *commodum.*

96 Marg. Fr. *eundem audieram.* al. *eosdem aud.*

97 *Tò est* omittunt Ald. & Fr.

98 *efficere utilitatem & illustrem*) forte, *afferre utilitatem & lucem.* CAPPER.

CURGI: *Cujus omnes corporis partes ad nequitiam sunt appositissimæ. Oculi ad petulantem lasciviam, manus ad rapinam, venter ad aviditatem, virilis naturæ membra, quæ non possumus honeste appellare, ad omne genus corruptelæ: pes ad fugam. Prorsus ut aut ex hoc vitia, aut ipse ex vitiis ortus videatur.* Item ARISTOTELIS: *Alexandro enim Macedoni neque in deliberando consilium, neque in præliando virtus, neque in beneficio benignitas* [99] *deerat, sed dumtaxat in supplicio crudelitas. Nam cum aliqua res dubia accidisset, apparebat sapientissimus. Cum autem confligendum esset cum hostibus, fortissimus; cum vero præmium dignis tribuendum, liberalissimus; at cum animadvertendum, clementissimus.*

PAROMOLOGIA. [Παρομολογία.] Hoc schema [100] fit, cum aliquot res adversario concedimus: deinde aliquid inferimus, quod aut majus sit quam superiora: aut etiam omnia quæ posuimus, infirmet. HYPERIDIS: *Sume hoc ab judicibus nostra voluntate, neminem illi propiorem cognatum, quam te fuisse concedimus. Officia tua nonnulla in illum extitisse, stipendia vos una fecisse aliquandiu, nemo negat. Sed quid contra testamentum dicis, in quo scriptus hic est?* Item ejusdem: *Quid a me sæpius his verbis de meo officio requiris? scripsisti, ut servis libertas daretur* [1]*; scripsisti, ne liberi servitutem experirentur. Scripsisti, ut exules restituerentur: scripsisti, ut ne quis exilio afficeretur. Leges igitur quæ prohibebant hæc, non negligebas* [2] *? Non poteram, propterea quod literis earum arma Macedonum opposita obsistebant.*

ANANCÆON. [Ἀναγκαῖον.] Hoc schema tunc prodest, atque omnis ejus utilitas in eo est: cum volumus ostendere necessitudinem aut naturæ, aut temporis, aut alicujus personæ: quemadmodum fecit MYRON: *Amicus meus fuit Cremonides* [3]*, & opinione omnium magis familiaris: & pro salute ejus, quæcunque potui, feci: sed postea quam major vis legis nostrum auxilium ab illius periculo removit, calamitatis ac luctus ejus particeps eram. Nam opitulandi facultas omnis erepta jam fuerat.* Item DEMOCHARIS: *Nihil enim valebat assidua pro fratre, ac misericors deprecatio, cum judicaret tyrannus: cujus crudelitas omnem naturæ necessitudinem extinguebat.*

ETHOLOGIA [4]. [Ἠθολογία.] LYSIÆ: *Rure rediens, Judices, homo major natu, magno calore, vix sufferens viæ molestiam, tamen his verbis egomet me consolor: Fer* [5] *fortiter demum laborem, jam brevi domum venies expectatus: excipiet te defatigatum diligens atque amans uxor: ea sedulo ac blande præministrando detrahet languorem, & simul seniles nutriendo recuperabit* [6] *vires. Hæc me in itinere cogitatio prope confectum confirmabat. Postea vero, cum domum veni, nihil earum rerum inveni: sed potius bellum intestinum ab uxore contra me comparatum.* Item DEMOSTHENIS: *At medius fidius, Judices, ego sic arbitrabar, filium ad patrem dissoluto vultu venturum, lachrymis patrium sinum oppleturum, supplicem precaturum, obsecraturum, blanditia sua, quod petisset, a patris mollitie impetraturum; sed hic longe aliter: namque incredibili confidentia armatus, ad patrem advolavit sicut hostis: atque initium sermonis cum jurgio sumpsit.* EX

99 Ald. *dignitas.*
100 τὸ *schema* non habent Ald. & Fr.
1 Ald. & Fr. *detur.*
2 *non negligebas*) TOLLIUS ad *Longinum* p. 118 legere mavult: *non pervidebas*, aut *non legebas.* ipsum legesis. CAPPER.
3 *Chremonides.* Fr.
4 *Ethologia*) id est, oratio morata, quæ scilicet loquentis mores exprimit. Ἠθοποιίαν vocat QUINCTILIANUS lib. 9. cap. 3. etiam ubi hunc Rutilium laudat. CAPPER. Ἠθοποιία quoque exhibet Ald.
5 Ald. & Fr. *ferri.* E. Fr. *fero.* post *laborem* Ald. lacunam notat.
6 *recuperabit*) MAILLEY legebat *recuperabis.* quæ Viri docti conjectura multum habet probabilitatis. CAPPER.

EX
P. RVTILII LVPI DE FIGVRIS SENTENTIARVM ET ELOCVTIONIS LIB. II. 7

METABASIS. [Μετάβασις.] Hoc ſchema 8 duobus modis fieri ſolet. Ex quibus unum genus eſt ejuſmodi: cum ab ea ſententia quam propoſuimus, convertimur 9 ad aliquam perſonam, aut rem, ut 10 fortunam, & tanquam præſentem appellamus, ita ut is fecit. MYRON: *Hæc mulier nuper fuit locuples & 11 potens in amore atque deliciis neceſſariorum: ornatus ejus opibus abundabat: manus 12 ancillarum quæ ſequebantur, comitatus appellabatur 12. Nunc contra ſubito & gravi caſu afflicta, vix mediocris ancillulæ dignitatem retinet. O fortuna, quam vehementer te rerum varietas oblectat: & quam magno odio eſt tibi beatæ vitæ perpetuus & conſtans fructus!* Alterum genus eſt, cum ad id quod demonſtrare inſtituimus, ab alia re & actionem & orationem noſtram revocamus 13. DEMOSTHENIS: *Sed nimirum inopinans incidi in cauſam temporis hujus alienam, de qua poſterius dicendum 14. Quapropter ad illud, quod paulo prius agendum, revertor.*

ALLOEOSIS. [Ἀλλοίωσις.] In hoc ſchemate diviſio & ſeparatio eſt perſonarum, aut rerum & demonſtratio 15 quantum interſit. HEGESIÆ: *Diverſa ſtudia adoleſcentium animum adverteramus 16, tametſi fratres erant, uno atque eodem ſanguine orti. Alter in ſtudio laudis verſabatur, & induſtria virtutis, vitam glorioſam ſed laborioſam ſequebatur: alter in augenda pecunia occupatus, & habendi cupiditate depravatus, ſummas divitias ſummam virtutem exiſtimabat. Hic nimirum magis erat laborioſus, qui laborem, condendi, non utendi cauſa ſuſcipiebat.* Item HYPERIDIS: *Non enim ſimile eſt vivere in æqua civitate, ubi jus legibus valeat 17: & devenire ſub unius tyranni imperium, ubi ſingularis libido dominatur 18. Sed neceſſe eſt aut legibus fretum, meminiſſe libertatis: aut unius poteſtati traditum, quotidianam commentari 19 ſervitutem.*

DICÆOLOGIA. [Δικαιολογία.] Hoc ſchema 20 fieri ſolet, cum æquitatem cauſæ quam maxime brevi ſententia complectimur. Id eſt hujuſmodi: *Quod ſi me reprehendis, cum homo adoleſcens lapſus ſim, vehementer erras; qui quid natura valeat, ignoras: acerbuſque & iniquus es, qui quod æqualiter omnibus putes ignoſcendum, uni imputas, & in uno*

7 Liber ſecundus in Ald. inſcribitur ſic: Σχήματα λέξεως de Libro II.

8 τὸ *ſchema* deeſt in Ald. & Fr.

9 Ald. & Fr. *convertimus.*

10 Ald. & Fr. *aut.*

11 τὸ & non agnoſcit Fr. & poteſt abeſſe.

12 Ald. & Fr. *magnus.* hinc ſpecioſe in marg. Ed. Fr. emendatur, *magnus ancillarum, quæ ſequebantur, comitatus.*

13 Ald. *alterum genus, id quod demonſtrare inſtituimus, cum ad aliam rem & orationem atque actionem noſtram revocamus.*

14 Ald. & Fr. *poſterius huic dicendum.* inde E. Fr. fecit *poſterius fuit dicendum.*

15 Fr. *In hoc ſchemate diviſio & ſeparatio eſt, perſonarum autem & rerum demonſtratio quantum interſit.* Manus docta in margine noſtræ Fr. emendat: *In hoc ſchemate diviſio & ſeparatio eſt perſonarum & rerum, & demonſtratio, quantum interſit.* acute.

16 *animum adverteramus*) legendum puto, *animadverteramus.* CAPPER.

Ald. *animum advertamus.* vix videtur quicquam mutandum.

17 Fr. *vallat.* inde pulcre in marg. vir doctus leg. *Jus legibus vallatur.*

18 Ald. & Fr. *dominetur.*

19 Ald. & Fr. *commentare.* inde vir doctus in marg. fecit *commendare.* non opus erat.

20 τὸ *ſchema* iterum abeſt ab Ald. & Fr.

uno arbitraris vindicandum 21. Item LYSIÆ: *Nam ego huic, Judices, quicquid ad superius tempus attinet, nihil succenseo: nihil enim deliquisse cognovi, sed in hoc novissimo facto, cum plenum malitiæ perfidiæque invenirem, merito reprehendere atque odisse cœpi. Quæritis fortasse quid acciderit causæ, quamobrem eundem & laudem & vituperem; quod idem commutata voluntate non est, qui fuerat: neque idem nunc de se audire debet, quod prius consueverat, cum sine noxa se gerebat. Non arbitratus es* 22 *igitur rursus eum reversurum ad officium, atque amicum tibi futurum? Quo modo? quem sciam tantum facinus in se* 23 *admisisse, ut in reliquum tempus neque beneficio locum, neque benevolentiæ spem relinqueret?*

PROLEPSIS. [Πρόληψις.] Hoc est, cum id quod aut in adversarii causa, aut in judicis opinione esse, aut fore arbitramur contrarium nobis, præoccupamus dicere, & cum ratione dissolvere. DEMOSTHENIS: *Atqui ego illum, Judices, arbitror Lycurgum laudatorem producturum, scilicet qui sit testis ejus pudori ac probitati: sed ego Lycurgum vobis præsentibus hoc unum interrogabo, velitne se similem esse illius factis & moribus. Quod si negarit, satisfactum vobis esse de veritate nostra debebit.* LYSIÆ: *Hac oratione sæpius apud me utebatur, & orabat, ut suarum ærumnarum misererer, inopiæque subvenirem. Quid multa? commotus humanis precibus deprecantis* 24, *quod petebat dedi, solus soli, quo minus* 25 *nota calamitas hominis esset. Sed ut paratus venisse videatur, jam se negabit* 26 *accepisse: & flens vobis supplicabit, ut se a calumniatoribus eripiatis. Vos autem cum sic agentem videritis, facitote, ut & illius & mei memineritis.*

HORISMVS. [Ὁρισμός.] Hoc schema 27 fit, cum definimus aliquam rem nostræ causæ ad utilitatem, neque tamen contra communem opinionem. Id est hujusmodi: *Nam virtutis labor, vera* 28 *voluptatis exercitatio est.* Sed fieri solet hoc schema nonnunquam ratione supposita, tum denique magis illustratur, ita ut fecit 29 dives avarus: *In villa ædem feci* 30 *Fortunæ. Crimen arguitur temeritate illius, quæ tam locupletis copias dederit ei, qui odisset uti.*

PROSOPOPOEIA. [Προσωποποιΐα.] Hoc fit cum personas in rebus constituimus, quæ sine personis sunt; aut eorum hominum qui fuerunt, tanquam vivorum & præsentium, actionem ac sermonem 31 deformamus. Id est hujusmodi: *Nam cum crudelitatis*

21 Hunc locum sic exhibent Ald. & Fr. *Quicquid naturæ valeat, & in uno arbitraris vindicanda, acerbusque iniquus es, quicquid æqualiter ab omnibus putes ignoscendum, uni imputans.* Manus docta in marg. Fr. hæc sic constituit: *Quod namque naturæ probatur, in me uno putas vindicandum; acerbus & iniquus es, quod quicquid æqualiter ab omnibus tibi putes ignoscendum, mihi uni imputas.* nec sic tamen locus persanatus videtur.

22 Fr. *arbitratus est.* E. Fr. *arbitratus sum.* mox pro *ad officium* Fr. habet *officio.* τὸ *tibi* quod sequitur E. Fr. mutat in *mihi.*

23 E. Fr. *in me.* mox pro *beneficio locum* Fr. habet *officio.*

24 Fr. *deprecanti, quod petebat, dedi.* recte.

25 Ita & Ald. Fr. vero *communis.* unde manus docta emendat; *cum uni.* ingeniose.

26 Pro *ut paratus* Fr. *imparatus.* male. eo rectius mox Ald pro *videatur*, habet *videbatur.* Fr. mox pro *negabit*, *negavit.* iterum male. Vir doctus in marg. sic hæc constituit: *& ut paratus venisse videatur, jam te negat accepisse.* Sed quis de his fragmentis certi quid pronunciet?

27 *Schema* deest in Ald. & Fr.

28 E. Fr. *veræ.* ego teruncium non interduim.

29 *ut fecit dives avarus*) locus mutilus videtur & male sanus, quem alii, doctiores nobis, curabunt sanandum. CAPPER.

An hoc declamationis nobilis nomen? ceterum corruptus, certe abruptus nimis mihi hic locus videtur. GESNER. nos signum lacunæ delevimus cum Ald. & Fr.

30 Ald. & Fr. *fecit.* mox pro *crimen arguitur* utraque exhibet *criminis arguitur.*

31 E. Fr. pro *ac sermonem*, *sermonemve.*

tis mater est avaritia, tum pater 32 *furor. Ea* 33 *huic facinori conjuncta, parit odium, inde item* 34 *nascitur exitium.* Hoc genere usi sunt poetæ, qui fabulas scripserunt, in prologis. Nam humana figura produxerunt personas, quæ in veritate, artis & voluntatis sunt, non personæ. Alterum genus est, ita ut fecit Hyperides, cum de adolescente impudico diceret: *Quid si tandem, Judices, apud ipsam naturam hanc causam agerem* 35? *Atqui ita divisit muliebrem virilemque* 36 *personam, ut suum cuique opus atque officium distribueret: ei* 37 *ego hunc ostenderem, muliebri ritu esse suo corpore abusum: nonne vehementissime admiraretur, si quisquam non gratissimum munus arbitraretur, virum se natum; sed depravato naturæ beneficio in mulierem convertere se properasset* 38. Item CHARISII: *Existimate quæso Remp. hic adesse, & pro vestra libertate supplicem vobis* 39 *accedere: simul & liberos vestros, & matresfamilias amplexam* 40 *tenere: parentes vestros ætate confectos ad se applicare: redigere vos* 41 *in memoriam, qualem se a majoribus acceperitis: obsecrare pro sacris ac delubris deorum immortalium, pro parentum monumentis, pro vobis ipsis & salute vestra. Hæc si præsens agit, ut dixi, Resp. quid animi estis habituri, quæro.*

CHARACTERISMVS 42. [Χαρακτηρισμός.] Quemadmodum pictor coloribus figuras describit; sic orator hoc schemate aut vitia 43, aut virtutes eorum de quibus loquitur, deformat. LYCONIS: *Quid in hoc arbitrer bonæ spei reliquum residere, qui omne vitæ tempus una, ac desperatissima consuetudine produxit* 44? *Nam simul atque ex prioribus horis* 45 *diei, nimia cibi ac vini satietate vix meridiano tempore, plenus crapula est experrectus: primum oculis mero madidis, humore obcæcatis, visu* 46 *gravidis lucem constanter intueri non potest: deinde confectis viribus, utpote cujus venæ non sanguine, sed vino sunt repletæ, se ipse erigere non valet: tandem duobus innixus, languidus, qui cubando sit defatigatus, tunicatus sine pallio, soleatus præ lectulo* 47, *palliolo* 48 *frigus a capite defendens, flexa cervice, summissis genibus, colore exangui, protinus ex cubiculari lectulo excitatus,*

32 Fr. *est pater.*

33 Ald. & Fr. non agnoscit *ea.* ex *huic* vir doctus in marg. Fr. fecit *hæc.* alius *hinc.* optet Lector.

34 E. Fr. *inde autem.* non videtur necessarium; *item* pro *porro* positum est.

35 Ald. & Fr. *quid si tandem judices hanc causam ageremus?* Vir doctus ad marg. Fr. legit. *quid si tandem judice natura hanc causam ageremus?* non male. idem mox pro *atqui* legit, *quæ.* egregie.

36 Ald. & Fr. omittunt *virilemque.* vitio manifesto.

37 *ei* abest ab Ald. & Fr.

38 Ald. & Fr *convertere properasse.* E. Fr. *properasset.* potest τὸ *se* abesse.

39 E. Fr. *vos.*

40 E Fr. *amplexas.*

41 E. Fr. *vobis.* quod sane verum.

42 Fr *Chresterismus.* In vulgatis editionibus legitur *Chresterismus.* absque dubio mendose. CASAVB. ad *Theophr. Charact.* p. 78. Ed. Brunsvic

43 *Aut vitam.* ita Ald. & Fr. lege *aut vitia.* CASAVB. l. c.

44 Ald. & Fr. *producit*, quod verum videtur.

45 *horis* abest ab Ald. & Fr.

46 *visu gravidis*) CASAVBONVS ad Theophrasti Characteres legit: *vino gravidis.* CAPP.

Verba CASAVBONI: *prior vox mendum continet. Scrib. vino gravidis*, οἰνοβαρεῖς. At quo tunc præcedentia spectabunt *mero madidis?* Altius latere vulnus videtur; nisi vulgata recte habet, ut *oculi visu gravidi*, sint, quos quis vix potest attollere.

47 *soleatus præ lectulo*) CASAVBONVS ibid legit: *soleatus ut è lectulo.* CAPPER.

Verba CASAVBONI: *Fortean, ut e lectulo.* κρηπῖδας ἔχων ὡς διὰ τοῦ κλινιδίου. *Sed videtur qui Lyconis locum e Græco vertit, reperisse in suo Codice* ὑπὸ *pro* διὰ, *neque de mendo esse suspicatus.*

48 *palliolo frigus*) CASAVBONVS ibid. legit: *pileolo.* CAPPER

Verba CASAVBONI. *Recte, palliolo. sic alibi, quia tamen Græce scripserat Lyco, fortasse scribendum* πιλίδιον ἐν τῇ κεφαλῇ ἔχων πρὸς τὸ ψῦχος.

tus, in triclinium trahitur. Ibi præsto sunt quotidiani pauci eodem studio excitati convivæ. Hic vero princeps, paulum illud, reliquum quod habet, mentis ac sensus, poculis extrudere ex ea 49 *festinat, & eos bibendo provocat &* 50 *lacessit, perinde ac si in hostium prælio quam plurimos superarit, atque adflixerit* 51, *amplissimam sibi victoriam paratam existimans. Interea procedit simul & illud tempus & potatio* 52, *oculi vinum lachrymantes caligant, ebriosum ipsi vix ebrii cognoscunt: alius sine causa jurgio proximum lacessit: alius somno* 53 *deditus, vi cogitur vigilare: alius rixari parat: alium turbas vitantem, ac domum reverti cupientem retinet janitor, pulsat, exire prohibet domum, interdictum demonstrans* 54. *Interim* 55 *alium contumeliose extra januam ejectum, vacillantem, puer sustentat, ac ducit pallium per lutum trahentem. Novissime solus in triclinio relictus, non prius poculum ex manibus emittit, quam somnus oppressit bibentem, ac dissolutis artubus, ipsum poculum suapte natura dormienti excidit.*

BRACHYEPIA 56. [Βραχυέπεια.] Hoc fieri solet, cum orator brevitate sententiæ præcedit auditoris expectationem. LYSIÆ: *Quæres a me, quo jure obtinere possim, quo jure mihi Polienus reliquit, quo jure prætor dedit possessionem* 57. *Leges me defendunt, ad te non pertinent, hi veritatem sequantur* 58. Item ejusdem: *Sed nos æquum est voluntatem dispicere* 59. *Nam consilio valuit* 60, *fortuna lapsus est: homo fuit, fatetur; concedendum, non omnia posse; hoc enim deorum est proprium.*

SYSCEVASIS 61. [Συσκύασις.] Hoc schema docet diversas res conjungere, & communi opinioni cum ratione adversari, & habet magnam vim vel ex laude vitium, vel ex vitio laudem exprimendi. HYPERIDIS: *Nam hominis avari, atque asoti unum atque idem vitium est. Uterque enim nescit uti: atque utrique pecunia dedecori est. Quare merito utrique pari pœna afficiuntur, quos pariter non decet habere.* Item LYSIÆ: *Quapropter pergam: in multos largitionem, abstinentiæ testimonium non credideris* 62: *multo enim confidentius hoc genus hominum furatur. Nam quo magis eget ad sumptum ambitionis, audacius facit rapinam, ut huic ipsi ambitioni copia suppeditare* 63 *possit.* Item DEMOSTHENIS:

49 E. Fr. delet *ex ea.* sane hæ voculæ turbant hic.

50 & abest ab Ald. & Fr. non male.

51 Ald. & Fr *Sicut i. h.p. quamplurimos superarat atque adflixerat.*

52 Ald. & Fr. *potio.* male.

53 Fr. *somnio.* perperam.

54 Ald. *domum interdictam.* docta manus ad marg. Fr. *exire probibet, domini interdictum demonstrans.* acute.

55 Ald. *item.* non male.

56 *Brachyepia)* βραχυλογίαν habet & in RVTILIO legisse videtur QVINCTILIAN. *lib.*9. cap. 3. circa fin. CAPPER.

Ald. *Brachylogia.* ad marg. Fr. impressum est. *Fort.* βραχυλογία. Nescio tamen unde βραχυέπεια ortum, sane non videtur deberi librariis, quibus notior βραχυλογία.

57 Ald. & Fr. *quo jure obtinere possim, quo jure mihi Polyenus reliquit, Prætor dedit possessionem.* quod stare forsan possit, si post *reliquit* ponas interrogandi signum.

58 Fr. *sequuntur.* & intelligo de judicibus, quos pronomine *hi* signare etiam solet Cicero. GESNERVS.

59 Ald. *despicere* male.

60 Fr. *voluit.* quod, ut in re dubia, prætulerim. Suadent præcedentia, *sed nos æquum est voluntatem dispicere.*

61 *Syscevasis)* haud scio an legendum sit συνοικείωσις, quomodo legitur apud QVINCTIL. lib. 9. cap. 3. CAPPER.

Et ita exhibet Fr. SYNOECIOSIS. & in marg. συνοικείωσις.

62 Manus erudita ad marg. Ed. Fr. sic hæc legit & distinguit. *Quapropter, prodigam in multos largitionem, abstinentiæ testimonium haud credideris.* prorsus egregie, si quid judico. GESNERVS conjicit, *perquam in mult.*

63 Recepimus ex Ald. & Fr. *suppeditare.* quod profecto melius τῷ *suppeditari.*

NIS: cum ei quidam objeciſſet, matre Scytha natum, reſpondit: *Non miraris igitur, quod Scytha matre barbara natus, tam bonus & clemens evaſerit* [64]*?* Item ejuſdem: *At ego hunc propterea malum eſſe exiſtimo, quia nimium ſe gerit ſeverum; namque ex hominibus humanitatem ac miſericordiam tollere, maximum ſignum malitiæ videtur. Ego contra deos precor: namque* [65] *ejuſmodi civem habemus, qui ad ſupplicium ſumendum in omnes partes ſit inexorabilis.*

APORIA. [Ἀπορία.] Hoc ſchema efficitur, cum quærimus quid aut quemadmodum pro rei dignitate dicamus; nec reperire nos oſtendimus. LYSIÆ: *Nec jam rationem invenimus, qua flecti poſſe ſperemus: ita nos omnibus modis tentatos, acerba ac nimium tua* [66] *facultas affligit.* Item HEGESIÆ: *Non hæc eſt, ut vulgari verbo appellatur, calamitas. Quid igitur? quod proprium imponam, neſcio: niſi illud unum, tantam eſſe ærumnæ magnitudinem, ut omnem fortunæ ſuperbiſſimam crudelitatem ingenii miſeria ſuperarit.*

PARASIOPESIS. [Παρασιώπησις.] Hoc ſchema [67] eſt, cum aliquid nos reticere dicimus, & tamen tacitum intelligitur. Et hoc utendum eſt, cum aut notam rem eſſe auditoribus arbitramur, aut ſuſpicionem excitare majorem reticendo poſſumus. LYCVRGI: *In præſentia, Judices, injuſſu populi quæ improbiſſime geſſerit, reticebo: de falſis ejus literis, quas ad ſenatum miſerit, nihil dicam: quæ illi ſæpe interminati ſitis, omittam; nam & hæc vobis nota ſunt: &* [68] *quæ noviſſime multo indigniora commiſit, quam primum cognoſcenda.* HYPERIDIS: *Cogis me injuriæ tuæ cauſam proferre, nihil agis; non dicam, ſed ipſum tempus eam patefaciet.*

PAROMOEON. [Παρόμοιον.] Hoc ſchema, & homœoteleuton & homœoptoton fere non multum inter ſe diſtant: tamen quid interſit, ex uniuſcujusque [69] ſuppoſita ſententia cognoſcere poteris: & multo diligentius ex Græco Gorgiæ [70] libro, ubi pluribus uniuſcujuſque ratio redditur. Sed hoc Paromœon [71] verborum efficit ſimilitudinem, ita uti hoc eſt: *Nam diſputandi aut ſuadendi eſt aliud idoneum tempus. Cum quidem adverſarius armatus præſto eſt, reſiſtendum eſt huic, non verbis, ſed armis.*

HOMOEOPTOTON. [Ὁμοιόπτωτον.] Hoc in duobus verbis eundem habet caſum, aut eandem noviſſimam ſyllabam. Id eſt hujuſmodi: *In rebus adverſis cui* [72] *præſto eſt conſilium, non poteſt deeſſe auxilium.* Item SOSICRATIS: *Nam qui ſecundis rebus libenter adſentiuntur, iidem ſimul ac ſe fortuna contriſtaverit, primi inſidiantur.*

HOMOEOTELEVTON. [Ὁμοιοτέλευτον.] Hoc minus evidens eſt, quam ſuperius, & minorem affert auribus jucunditatem. Nam neque tam paria duo verba ſunt: neque eundem habent caſum & ſonum vocis, quam Græci προσῳδίαν appellant. Id eſt hujusmodi: *Nam Reſpub. noſtra ad hunc ſtatum gloriæ pervenit, non multitudine hominum, ſed ſeveritate legum.*

ISOCOLON. [Ἰσόκωλον.] Hoc autem duabus aut pluribus ſententiis brevibus, & inter ſe paribus [73] exigitur: ita uti hoc eſt: *Nequaquam mihi dives eſt, quamvis multa poſſideat, qui neque finem habet cupiendi, neque modum ſtatuit utendi. Nam & multum deſiderare,*

64 *evaſerit*) legendum puto, *evaſerim*. CAP.
65 F. *ne quem* —— *habeamus*. GESNER.
66 E. Fr. *nimium dira.*
67 *Schema* non eſt in Ald. & Fr.
68 E. Fr. pro & ſubſtituit *at* vel *ſed.* recte ni fallor.
69 Fr. & *ex unius.*

70 *Gorgiæ libro*) non Leontini, ſed alterius ipſi RVTILIO coævi, ut docet QVINCTIL. *lib* 9. cap. 2. CAPPER.
71 Ita hæc conſtituimus cum Ald. & Fr. cum antea eſſet PAROMOEON *hoc. v. e. ſ.*
72 Ald. *cum.*
73 E. Fr. & *fere inter ſe paribus.*

desiderare, egentis est signum: & nihil parcere, egestatis est initium. Seorsum est 74, *beneficium dare libenter, & injuriam facere nolle. Nam dando beneficium, extemplo benevolentiam acquirimus; non faciendo injuriam, duntaxat odium vitamus.*

ANTITHETON. [Ἀντίθετον.] Hoc pluribus modis fieri solet, & habet in omni genere orationis summam utilitatem. Quare separatim demonstrandum est de unoquoque genere ejus. Vnum est, cum contrariæ res inter se conferuntur. CHARISII: *Alter eorum erat in dando benignus, alter erat in accipiendo astutus. Hunc omnes conquirebant: illum vitabant* 75, *ne ab eo viderentur. Hujus enim pudor erat omnibus jucundus: illius autem impudentia, ipsi suavis, cæteris amara.* Hoc idem fieri potest in una persona, ita uti fecit DINARCHUS, cum ipse de se diceret: *Olim in adolescentia sedulo omnem gloriam sectabar: at nunc in senectute summum me ambitionum invasit odium. Tunc facile multis opitulabar: nunc jam meipsum tueri vix possum. Tum mihi beatissimus videbar, si quampluribus benefecissem* 76: *nunc contra vereor, nequid mihi desit ad necessarium ætatis meæ cultum. Tunc ego ipse pro Rep. fortiter arma capiebam, nunc præter quam laudare eos qui Rempub. armati defendunt, nihil valeo.* Est etiam genus hujusmodi, quod in eadem sententia, priori verbo contrarium quod est, infert, & conjungi solet 77. ISIDORI: *Non ille stultitia, aut furore impulsus tam graves labores frustra subiret* 78; *sed ex acerbitate laboris, jucundos voluptatis fructus sibi parabat* 79. Aliud est item, quod superiori infert, sed consequenter, ita uti fecit Demetrius Phalereus 80: *Nobis primum dii immortales fruges dederunt: nos quod soli accepimus, per omnes terras distribuimus. Nobis majores nostri Rempub. reliquerunt: nos etiam socios nostros de servitute eripuimus. Itaque & amplissimus nobis honos ab omnibus habetur: & propter hujus honoris dignitatem, superbiæ nostræ nemo vestigium* 81 *experitur.*

EPITROPE 82. [Ἐπιτροπή.] Hoc fieri solet, cum alicui rei vehementer confidimus, & nostro jure judicibus largimur: ut quemadmodum videtur illis, constituant, atque ei pareamus. HYPERIDIS: *Sed ego jam, Judices, summum ac legitimum, quod exposui, meæ causæ jus omitto: vobis quod æquissimum videatur, ut constituatis, permitto. Non enim vereor, quin etiam si novum vobis instituendum* 83, *libenter id quod postulo, propter utilitatem communis consuetudinis sequamini.*

PARRHESIA. [Παῤῥησία.] Fere contrarium est hoc superiori. Nam in hoc vehementer cum judice agendum est, & vitium aut erratum ejus audacter coram eo 84 reprehendendum: sed diligenter hoc 85 verendum, & raro assimulandum est invitos necessario

74 *seorsum est*) pro τῷ *aliud est.* CAPP. E. Fr. *item illud diversum est.* alia manus docta in marg. ejusd. emendat *generosum est.*

75 Verba *illum vitabant* absunt ab Ald. & Fr. hinc E. Fr. τὸ *ne* in *ut* mutavit, ad fulciendum quomodocunque sensum.

76 Fr. *quam plurimis fecissem.*

77 Ald. & Fr. *quo in eadem sententia p. v. contrarium inferri & conjungi solet.* quod omnino videtur vulgato melius.

78 Ald. *subibit.* E. Fr. *subibat.*

79 Ald. *parabit.*

80 Vide QVINCTILIAN. lib. 9. cap. 3. CAPP.

81 E. Fr. *ne vestigium quidem.* sed tum leg. p o *experitur*, *reperitur.*

82 Fr. EPICOPE. & in marg. impressum est, Ἐπικοπή.

83 Fr. pro *si* habet *sit.* hinc totum locum E. Fr. ita ordinat: *non enim vereor, ne (quin sit novum vobis instituendum) libenter id. &c.*

84 τὸ *eo* delendum censet E. Fr. & potest abesse.

85 *diligenter hoc verendum, & raro assimulandum*) licet in contextu nihil mutarim, non possum quin credam legendum esse: *diligenter hoc utendum, & raro. Assimulandum est* CAPP. Et ita quoque legendum conjicit Cel. GESN.

cessatio 86 dicere, ne magis confidentia, quam dolore excitati videamur: atque ita non fides, sed odium judicum consequatur. DEMOSTHENIS: *Sed ego liberam vocem veritatis apud vos omittam? non inquam, nec reticebo quod salus communis dicit. Flagitat vestram operam, viri Athenienses* 87: *in tanto Resp. periculo est. Vos enim decepti estis* 88 *temere omnibus credendo: & quorum ignavissima sunt consilia, eorum sententias utilissimas existimando.* Item LYCVRGI: *Sed vos, Judices, vos hæc facere* 89 *debetis. Nam cum in sententiis ferundis nocentibus remissionem paratis* 90, *vos improborum studia ad peccandum excitatis.*

ÆTIOLOGIA 91. [Αἰτιολογία.] Hoc schema efficitur ratione brevi & sententiosa, ita ut quod dubium est visum, ad certam fidem adduci videatur. Idem: *Quod* 92 *vobis, viri Athenienses, in suadendo assentiuntur* 93 *vos fallere poscunt. Nam dictum ad voluntatem auditoris obscurat omnem utilitatis inquisitionem* 94. *Sed ab iis qui suadent quod vobis injucundum est* 95, *decipi non potestis. Non enim sententias vestras valent commutare, nisi vobis evidens bonum sui consilii patefecerint.* Item ejusdem: *Etsi acerbum vobis quod dicturus sum, videbitur: tamen æquo animo audiendum est* 96. *Nam fere verum consilium, quod initio auditu grave est, in posterum cognita utilitate fit jucundum.*

TAXIS. [Τάξις.] Hoc schema 97 fit, cum unaquæque res novissimorum verborum sententia clare distinguitur. STRATOCLIS: *Nam vehementer* 98 *eorum vitiis invehi non licebat, reticere omnino non expediebat: suspiciose loqui potissimum placebat.* Item TIMARCHI: *Itaque ut familiares videbantur, hos necessitudine opitulandi astrinxit, hosque ignotos justa benevolentiæ causa illexit.*

86 E. Fr. *nos invitos, sed necessario.*

87 Ald. & Fr. pro *Viri Ath.* habent *Quirites.*

88 Ald. *defendere defecistis.* Fr. *defectis.* manus docta in margine hinc fecit *desertis.*

89 E. Fr. *nos nunquam hæc facere.* ——

90 Ald. & Fr. *remisse paratis.* hinc acute manus docta in marg. Fr. *remisse parcatis;* eadem. cum in Ald. & Fr. pro *improborum* habeatur *in forum,* recte ni fallor leg. *inferiorum.* mox tam Ald. quam Fr. pro *peccandum* habent *spectandum*; quod omnino ex priori corruptum.

91 Fr. *Eteologia.* & in marg. Ἐτιολογία. Ald. Ἐτυμολογία.

92 E. Fr. *qui.*

93 F. *assentantur.* GESNER.

94 Ald. & Fr. ita hæc legunt: *obscuratum erat, quæstione utilitatis.*

95 Ald. & Fr. *jucundum,* male.

96 Hic Ald, hiatum indicat. & mox pro *fere* legit *fore.*

97 Ald. & Fr. non habent, *schema.*

98 E. Fr. *nam quod vehementer.* recte ni fallor. Ad finem libelli hæc addit Ald. QVINCTILIANVS L. IX. de Figuris Sentent. *Et Celsus tamen & non negligens Author Visellius in hac eam parte posuerunt. Rutilius quidem Lupus in utroque genere, idque* ἀντίθετον *vocant. Præter illa vero, quæ Cicero inter lumina sententiarum, multa alia & idem Rutilius Gorgiam secutus non illum Leontinum sed alium sui temporis, cujus 4. libros in unum suum transtulit.* Extant hæc verba *Instit. Orat. L. IX. c. 2. §. 101. 102. Ed. Gesn.*

AQVILÆ

AQVILÆ ROMANI[1] DE FIGVRIS SENTENTIARVM ET ELOCVTIONIS LIBER.[2]

RHETORICOS [3] petis longioris moræ ac diligentiæ, quam pro angustiis temporis, quo me profectio urget [4]: ideoque postea plenum hoc tibi munus reddemus. In præsenti autem [5] nomina ipsarum figurarum cum exemplis percurrisse sufficiat: tantum prælocutus [6], quo maximus [7] orator ab oratore differat, unum hoc esse, aut certe præcipuum [8], figuras sententiarum atque elocutionum. Nam inventio rerum, cum acutis hominibus, quos tamen oratores nondum appellare possis, communis est illorum: verborum Latinorum scientiam & usum vel grammaticus sibi vendicaret. Illi quoque mores [9], qui τρόποι nominantur, ab eadem hac arte, id est grammatica, non minus diligenter sunt cogniti, quam ab oratore: sed [10] quatenus cuique generi [11] materiæ adhibere eos debeat, orator melius intelligit. Figurandarum sententiarum & elocutionum proprium oratoris munus est. Hoc enim genere & parva extollit, & angusta dilatat, & cum celeritate affert ornatum plerisque, & vim, & pondus verbis ac sententiis [12]. Ad permovendos quidem animos auditoris, aut judicis, nihil æquale est. Quod sic facillime intelligatur, si qua sunt figurate enuntiata apud magnos oratores, detractis figuris eloqui velis. Invenientur enim nequaquam dignitatem, aut vim eandem [13] retinentia. Sed figurarum, sicut supra diximus, aliæ [14] sunt sententiarum, quæ διανοίας σχήματα appellant: aliæ elocutionis, quæ λέξεως σχήματα vocantur. Percurramus igitur sententiarum figuras, naturæ [15] est enim prius sentire, quam eloqui.

Videatur lib. 1. Marciani Capellæ.

Tropi.

Oratoris proprium.

Figuræ duplices.

FIGVRÆ

1 Librum hunc AQVILA ROMANVS excerpsit & usui suo accommodavit ex ALEXANDRI NVMENII opusculo *de Figuris* quod exstat tom. 1. Græcorum Rhetor. edition. Ald. pag. 574. vide IVLIVM RVFINIANVM statim ab initio & LAVRENTII NORMANNI notas ad suam Alexandri versionem pag. 166. 167. CAPPER.

2 Libellus hic in Frob. sic inscribitur: *Rhomani Aquilæ de nominibus figurarum & exemplis liber Ex Alexandro Numenio.*

3 *Rhetoricos*) subintellige *libros.* CAPP.

4 Ald. *quod me profecto urget.* bene.

5 *τὸ autem* deest in Ald.

6 Recepimus ex Ald. & Fr. *prælocutus*, quod est manifesto verum, cum antea legeretur *prolocutus.*

7 Fr *maxime.* sine dubio recte.

8 Ald. & Fr. *unum aut hoc certe esse præcipuum.*

9 *Illi quoque mores qui τρόποι*) VOSSIVS suspicatur legendum esse *modi*, quo sensu TVLLIVS τοὺς τρόπους vocat *verba modificata.* QVINCTILIANVS autem lib. 8. cap. 5. & lib. 9. cap. 1. testatur clarissimos temporum suorum auctores τοὺς τρόπους appellasse *motus.* Sic & DIOMEDES p. 438. *Grammatic. Putsch.* vide VENERABILEM BEDAM qui hoc in opere de *tropis* ita scribit: *sunt τρόποι qui Latine* modi *vel* mores *interpretari possunt.* CAPPER.

10 Fr. pro *sed* habet *si.* male.

11 Docta manus in marg. nostræ Frob. legendum censet, *cujusque generis.* egregie.

12 Hæc ἤθη mire corrupta est in Fr. nos ex Ald. post *sententiis* posuimus distinctionem majorem, quod etiam placuisse videmus Cel. GESNERO.

13 Ald. & Fr. *vim fandi* corrupte.

14 CVRIO FORTVNATIANO tria sunt figurarum genera; λέξεως *vocabulorum*, λόγου *orationis*, διανοίας *sententiæ.* CAPP.

15 F. *natura.* GESNER.

FIGVRÆ SENTENTIARVM 16.

PRODIORTHOSIS. [Προδιόρθωσις.] præcedens correctio. Hæc figura, ubi aliquid necessarium dictu, & insuave audientibus, aut odiosum nobis dicturi sumus, præmunit. Exemplum apud Ciceronem frequens: *Quanquam sentio, quanta hoc cum offensione dicturus sim, dicendum est* 17.

LEPTOLOGIA. [Λεπτολογία.] Tale *pro Gallio* de convivio luxurioso; ***Vt* 18 *clamor, ut convitium mulierum, ut Symphoniæ cantus: videbar mihi videre alios intrantes, alios autem exeuntes: partim ex vino vacillantes, partim hesterna potatione* 19 *oscitantes. Versabatur inter hos Gallius unguentis oblitus, redimitus coronis. Humus erat immunda* 20, *lutulenta vino, coronis languidulis & spinis cooperta piscium.*** Quod si hoc ipsum esse aliqui diatyposin, hoc est, descriptionem volunt; intelligant nos non de universo loco, sed de executione singularum rerum loqui: quas ita persecutus est, ut etiam minima quæque demonstraret.

PROSOPOPOEIA. [Προσωποποιΐα.] est personæ confictio. Hæc figura plurimum in se continet dignitatis, cum Remp. ipsam loquentem inducimus, aut defunctos aliquos quasi excitamus ab inferis, & in conspectu judicis collocantes, oratione hos circundamus. Talis est illa *pro Cælio* [Cap. XIV.] Appii Cæci 21 persona inducta contra Clodiam, ita dicens: ***Mulier quid tibi cum Cælio? quid cum homine* 22 *adolescentulo? quid cum alieno?*** Sæpe enim quæ nos ex 23 nostra persona dicentes vix ferant judices, supposita dignitate personæ liberius dici & convenientius poterunt 24.

ETHOPOEIA. [Ἠθοποιΐα.] moralis confictio. Hæc figura differt a superiore, eo, quod & ibi personas fingimus, quæ nusquam sunt: hic certis quibusdam personis verba accommodate adfingimus, vel ad improbitatem earum demonstrandam, vel ad dignitatem. Tale est illud *pro Quintio:* [Cap. XVII.] ***Quid Sextus Nævius ad hæc? ridet* 25 *nostram amentiam scilicet, cum ab eo officia boni viri desideramus. Et quemadmodum natu,***

16 Hic Frob. catalogum exhibet figurarum sequentem:

Προδιόρθωσις	Præcedens correctio.
Προσωποποιΐα	Personæ confictio.
Ἠθοποιΐα	Moralis confictio.
Ἀποσιώπησις	Reticentia.
Ἐπιτροχασμὸς	Percussio. l. percursio.
Εἰρωνεία	Simulatio.
Πύσμα	Quæsitum.
Παράλειψις	Præteritio.
Ἀποστροφὴ	Aversatio.
Διαπόρησις	Addubitatio.
Ἐρώτημα	Interrogatio.
Διατύπωσις	Descriptio vel Deformatio.
Ἀντισαγωγὴ	Compensatio.
Διασυρμὸς	Elevatio vel Irrisio.
Μετάστασις.	Transmotio.

17 Deest hic quippiam. PITHOEVS. Desunt videlicet *epidiorthosis*, *amphidiorthosis*, *procatalepsis*, *hypexhæresis*, *ætiologia*, *synathroesmus*, *et epimone*, ut patet ex ALEXANDRO NVMENIO quem AQVILA ROMANVS κατὰ πόδα fere sequi solet. CAPP. in Ald. & Fr. una serie sequentia prioribus conjunguntur.

18 *Vt clamor*) & hoc est *Diatyposeos* exemplum, quod IVLIVS SCALIGER *de Poetic* p. 310. ait, male allegari pro exemplo *prodiorthoseos*: sed ipse SCALIGER AQVILAM ROMANVM male interpretatus est. Neque enim de *prodiorthosi* nunc agitur, sed de *leptologia*. Cæterum hæc verba, *ut clamor*, ad usque τὸ *cantus* desunt in QVINCTILIANO (qui hunc ipsum locum adducit lib. 8. cap. 3.) & merum assumentum redolent. CAPPER.

19 Ald. & Fr. *potione*.

20 *immunda* abest ab Ald. & Fr.

21 Perperam legebatur antea, *cæsi*. CAPP. cujus emend. confirmant Ald. & Fr.

22 *homine* abest ab Ald. & Fr.

23 *nos* & non habet Ald.

24 *poterunt*) deesse videntur hic *epanalepsis* & *epanaphora*. vide ALEXANDRVM. CAPP.

25 Ald. & Fr. *quod Sec. Nævius ridet.*

natus, *inquit*, *& quemadmodum educatus sum memini. Vetus est*, *de scurra divitem facilius multo* 26, *quam patrem familias fieri posse.* Et cætera.

APOSIOPESIS, [Ἀποσιώπησις.] reticentia, cum intra nos supprimimus ea quæ dicturi videmur, quod aut turpia, aut invidiosa, aut alioquin nobis gravia dictu 27 sunt: ut est Demosthenicum illud procemium: *Non* 28 *pari ego & adversarius periculo ad judicium venimus: sed mihi quidem. Nolo autem* 29 *quicquam initio dicendi ominosius proloqui.* Interdum etiam utimur hac figura, quasi ad alia properemus. Tale est Virgilianum illud:

Quos ego; sed motos præstat componere fluctus. [Æneid. I. X 135.]

EPITROCHASMVS, [Ἐπιτροχασμός.] percursio. Hæc rursum figura differt a coacervatione: 30 quod cum 31 illa res diversas plures 32 in eundem locum conferat 33, hæc distantia plura inter se percurrens velocitate ipsa circumponit: ut si velis dicere: *Cæsar in Italiam evolarat*, *Corsinium præsidio desertum* 34 *ceperat*, *urbe potiebatur*, *Pompejum persequebatur.*

IRONIA, [Εἰρωνεία.] simulatio. Frequentissima apud oratores. Qua figura 35 aliud verbis significamus, aliud re sentimus. A quo genere figuræ procemium pro Ligario sumptum est: *Novum crimen*, *C. Cæsar*, *& ante hunc diem inauditum.* Et cætera.

PARALIPSIS, [Παράλειψις.] præteritio. Frequens est hujus figuræ usus, ubi quasi prætermittentes quædam nihilominus dicimus, sicut pro Milone tota illa quæstio inducta est, qua docet è Repub. fuisse occidi Clodium: *Quod si non possem*, inquit 37, *diluere crimen*, *ut dilui: tamen gloriose hæc prædicare Miloni liceret.* Item de domo sua contra Clodium: [Cap. XIII.] *Videsne me non radicitus evellere omneis actiones tuas*, *neque illud agere*, *quod omnino apertum est*, *te omnino nihil egisse jure*, *non fuisse tribunum plebis?* & cetera, 38 quæ prætermittere se ait: nihilominus dicit. Utemur autem hoc adiumento in iis, quæ infirma vel invidiosa nobis futura sunt, si directo dicantur.

APOSTROPHE, [Ἀποστροφή.] aversio. Necessaria plerumque figura ubi quæ ad alios

26 *Multo* non exhibent Ald. & Fr.

27 Fr. *dicturi.* Ald *dicturis.* manus erudita ad marg. Fr. *futura.*

28 *Non pari ego*, locus est in oratione pro Corona, ubi Græcus orator sic loquitur: pag. 473 *Ed. Francof.* 1604 ὁ πρῶτον ἴσον ἀγωνίζομαι· οὐ γὰρ ἐστιν ἴσον νῦν ἐμοὶ τῆς παρ' ὑμῶν εὐνοίας διαμαρτεῖν, καὶ τούτῳ μὴ ἑλεῖν τὴν γραφήν· ἀλλ' ἐμοὶ μέν· οὐ βούλομαι δὲ δυσχερὲς εἰπεῖν οὐδὲν ἀρχόμενος τοῦ λόγου. Non integrum locum apponit AQVILA. Ea tantum, quæ ad rem suam videntur facere. CAPP.

29 *Autem* deest in Ald. & Fr. sed videntur istud Græca requirere.

30 *Coacervatione*) συναθροισμός. quæ figura hic deest cum aliis quibusdam, ut jam notavi. De *Synathroesmo* lege RVTILIVM LVPVM & ALEXANDRVM NVMENIVM in *Græcis Rhetoribus Ed. Ald* CAPPER.

31 Ald. omittit τὸ *cum*, & potest abesse.

32 Ald. & Fr. *res universas pluresve.*

33 Ald. & Fr *confert.* non male, si cum Ald. τὸ *cum* deleas. mox Ald. & Fr. *evolavit* pro *evolarat.*

34 Ald. *dimidio delectam:* Fr. *dimidio delectam* E. Fr. *de medio delectum.* mox pro *potiebatur* Fr. *perociebatur.*

35 Ald. & Fr. *ubi figura*

36 *Paralipsis*) antea legebatur *paralepsis*, sed male; nam Græcis aliud est παράληψις *assumptio*, & aliud παράλειψις *præteritio* CAPP. παράλειψις etiam exhibet Ald.

37 Indicat locum in CICERONIS *Miloniana*, c. 2. extantem. Sed ille sic hodie legitur: *de qua si jam nollem ita diluere crimen*, *ut dilui; tamen impune Miloni palam clamare & mentiri gloriose liceret.*

38 Totum istum ex CICERONIS pro *Domo sua* oratione locum ita decurtatum exhibent Ald. & Fr. *videsne non radicitus evellere totum tribunatum.*

alios dicta volumus, ad alios dicere videmur. Sic plerumque convertimus orationem in reum ab judice 39, cum illa tamen quibus adversarium alloquimur, judici allegentur 40. Acutissimum exemplum in *Philippicis* DEMOSTHENIS, ubi quibus verbis populum Atheniensium monitum vult, eadem 41 se dicit apud Græcos & Arcadas, & Messenios concionatum invidiose 42. Et M. TULLIUS cum sæpe alias, tum *pro Roscio* convertit orationem ad Chrysogonum, ab illo loco [Cap. XLIX.] *Rogat oratque te, Chrysogone*, &c.

DIAPORESIS, [Διαπόρησις.] addubitatio. Hac utimur, cum propter res aliquas 43 volumus videri dubitare, & quasi ab ipsis judicibus consilium capere, quo potissimum genere orationis utamur. Quale est pro Cluentio prooemium: *Equidem quo me vertam Judices, nescio: negem fuisse illam rem*, &c. Item pro Cornelio: *Pugnem aperte contra nobilissimorum hominum voluntates? studia, consilia, cogitationesque eorum aperiam?* & cetera, quæ quasi dubitans an sibi facienda sint, dicit.

EROTEMA, [Ἐρώτημα.] interrogatum. Eo utimur, ubi exacerbando 44 aliquid interrogamus, & augemus ejus invidiam, hoc modo: *Fuistine illo in loco? dixistine hæc ita gesta esse? renuntiastine ea quibus decepti sumus?* Hæc enim si sine interrogatione dicantur, ad hunc modum: *Hic fuit illo in loco, & ita esse gesta dixit, & falsa renuntiando nos decepit*: hæc sic prolata minus invidiose proferentur.

PYSMA, [Πύσμα.] quæsitum. Hoc genus à superiore 45 eo differt, quo ad interrogatum una voce tantum responderi potest, vel à negante, vel à confitente: Quæsito autem occurri non nisi pluribus potest, hoc modo, si dicas: *Qua igitur ratione bellum geremus? qua auxilia nobis parata erunt? quis erit qui subvenire volet, cum tam acerbe socios tractaverimus?*

DIATYPOSIS, [Διατύπωσις.] descriptio vel deformatio, ubi rebus derelictis 46, personarum & formas ipsas & habitus describimus & exprimimus, ut TULLIUS hoc modo: [*Or. II. in Rull. c. XX.*] *Ponite ante oculos vobis Rullum, in Ponto inter vestra atque hostium castra, hasta posita cum suis formosis finitoribus auctionantem* 47. Item plenius *pro Milone*: [Cap. XX.] *Si hæc non gesta audiretis, sed picta videretis; tamen appareret, uter esset insidiator* 48. Et deformat 49 Milonem in rheda sedentem penulatum cum uxore. Item Clodium cum equo & cum delectis villa egredientem. Eodem modo *pro Roscio* 50 de Glaucia: [Cap. XXXV.] *Nonne vobis hæc quæ audistis, oculis cernere videmini, Judices? non illum miserum, ignarum casus sui, redeuntem à cœna videtis* 51*? non positas insidias, non impetum repentinum? non versatur ante oculos vobis ipse Glaucia?* & quæ sequuntur. ANTI-

39 Ald. & Fr *ad judicem* perperam.

40 *allegentur*) legebatur olim *abigentur*. CAPP.

41 *ea* Ald quod melius videtur

42 Digitum intendit ad locum *Philipp.* II. p. 66. *Ed. Francof.* 1604. πῶς γὰρ εἰπῶν, ἔφην, ὦ Ἄνδρες Μεσσήνιοι.

43 A Fr. abest τὸ *res*. Ald. habet *propter aliqua* hoc verum videtur. mox ead. pro *dubitare* exhibet *addubitare*.

44 *exacerbando*) antea legebatur *exacervando*, idque solemni mutatione τῆς *B* in *V*, & viceversa. CAPP.

45 Ald. & Fr. *ex superiore*; quod forte probum, si post *superiore* distinguamus.

46 Ald. *subjectis* Fr. *delictis*.

47 Ald omittit hæc: *Ponite ante oculos Rull.* Fr. sic: *Ponite ante oculos Rullum hasta posita in Pompeji castris c. s. f. f. actionantem.*

48 Vltima hæc, *tamen appar.* —— *insidiator* absunt ab Ald. & Fr.

49 *deformat*) Διαγράφει, id est, depingit, describit &c. CAPP.

50 *pro Roscio*) vide CICERONIS orationem *pro Roscio Amerino* num. 35 *Edit. Græv.* CAPP.

51 Ald. & Fr. non agnoscunt verba ista: *non illum miserum* —— *videtis?*

ANTISAGOGE 52, [Ἀντεισαγωγή.] compensatio. Est autem hujusmodi, ubi aliquid difficile & contrarium confitendum est: sed contra injicitur 53 non minus firmum. Qualia sunt hæc de rege Ptolemæo apud CICERONEM: *Difficilis ratio belli gerendi: at plena fidei, plena pietatis.* Et si dicas: *magnus labor, multa pericula proponuntur: at gloria ex his immortalis est consecutura.*

DIASYRMVS, [Διασυρμός.] elevatio vel irrisio. Ea figura est, qua ludentes, quæ dicuntur ab adversariis, dissolvimus. Qualis est ille locus *pro Murena* in Sulpitium totus de jure civili.

METASTASIN, [Μετάστασιν.] transmotionem 54 quidam inter figuras nominant, cum rem à nobis transmovemus, non ita ut ibi causam constituamus. Alioquin jam non figura erit, sed species quædam ejus status, quem qualitatis 55, aut ex accidenti appellant 56, secundum HERMAGORAM. Ceterum alibi in parte aliqua orationis sententiam hoc modo figuramus: quale est apud DEMOSTHENEM initio defensionis pro CTESIPHONTE: *Cum bellum*, inquit, *Phocense conflatum esset; non per me: nondum enim ego ad rempub. accesseram* 57. Tale & illud *pro Cornelio* videri potest de ærario: *Refertum*, inquit, *tribunitiis legibus, exhaustum à quibus sit, ipsi sciunt* 58.

HÆ fere sunt ab elegantissimis electæ figuræ sententiarum: quibus si, ut adolescens acerrimo ingenio, utebaris citatus 59 proprio motu animi, aut etiam existimatione 60 lectionis Tullianæ, prius etiam quam numerum earum, nominaque percepisses 61, nihil mirum est. Omnia enim fere quæ præceptis continentur, ab ingeniosis hominibus & in dicendo se exercentibus fiunt: sed casu quodam magis quam scientia. Ideoque doctrina & animadversio adhibenda est, ut ea quæ interdum sine ratione nobis occurrunt, semper in nostra potestate sint: & quoties res postulaverit, a nobis ex præparato adhibeantur. Nunc ad figuras elocutionis transeamus: qua in traditione primum mihi videtur demonstrandum, quot genera sint elocutionis, quotque modis eis 62 utamur.

Est igitur omnis oratio, aut soluta 63 nulla inter se necessitate numerorum, neque composita membris quibusdam vel 64 determinata certa circumscriptione verborum. Ea plerumque in sermone assiduo & in epistolis utimur: interponitur autem & in dialogis & in orationibus 65, ubi aliquid simile & proximum sermoni 66 volumus effingere.

52 Ald. & Fr. *Antenagoge.* ut & in margine Ἀντεναγωγή.

53 F. *inducitur.* ἀντεισάγεται. unde ἀντεισαγωγὴ dicta est. GESNER.

54 *Remotionem* frequentem dicunt Latini Rhetores. CAPPER. Ald. habet *transmutationem.* mox pro *nominant*, tam Ald. quam Fr. *nominavit.*

55 *quem qualitatis*) subintelligitur *assumptiva. Assumptiva* porro *qualitas* dicitur, quum factum ipsum approbari non potest, sed aliquo foris assumpto argumento defenditur, aut reus excusatur. CAPPER.

56 *ex accidenti appellant*) idem tradit QVINCTILIANVS *Lib* 3. *Cap* 6. *Hermagoras solus quatuor;* conjecturam, proprietatem, translationem, qualitatem, *quam per accidentia*, id est, κατὰ συμβεβηκότα *vocat, hac interpretatione;* an illi accidat viro bono esse, vel malo. CAPPER.

57 *cum bellum*) Græci autoris verba sunt: p. 470. Ed. Francof. 1604. τοῦ γὰρ Φωκικοῦ συστάντος πολέμου, οὐ δι' ἐμέ, οὐ γὰρ δὴ ἔγωγε ἐπολιτευόμην πω τότε. CAPPER.

58 Ald. *a quibus ipsi sciunt.*

59 Ald. & Fr. *nactus*; forte *actus.*

60 Ald. *æstimatione.* Manus docta ad margin. Frob. adscripsit *ex imitatione.* acute

61 Ald. & Fr. *prius etiam quod numeros eorum nominaque perceperis.*

62 Ald. *ea.*

63 *aut soluta*) vide ut triplex oratio distinguatur; soluta, perpetua & periodica. CAPP.

64 E. Fr. *nec.*

65 Ald. *& judicialibus orationibus.* Fr. *& in Dialogis, orationibus.*

66 *sermoni*) supple familiari, quotidiano, &, ut paulo supra dicebat, assiduo. CAPP.

gere. Aut perpetua, quam Græci εἰρομένην λέξιν 67 appellant: quæ ita connectitur, ut superiorem elocutionem semper proxima sequatur, atque ita seriem quandam significatus rerum explicet. Ea præcipue historiæ descriptioni convenit, quæ tractim 68 effusum genus eloquendi, non conversum 69, neque circumscriptum desiderat. Habet & 70 sæpe in judiciali genere dicendi usum necessarium, siquando quasi decursu 71 quodam uti volumus: ut illa se habent in oratione *Miloniana:* [Cap. XXVII.] *Occidi, occidi non Spurium Melium, qui annona levanda, jacturisque rei familiaris* &c. in vitam Clodii invehitur. Alia autem quæ ex ambitu constat, quem ambitum Græci 72 περίοδον appellant. Est autem ea quæ sententiam certa quadam circumscriptione definit atque determinat: qualis est hæc: *Si* 73 *quantum in agro locisque desertis audacia potest, tantum in foro & in judiciis impudentia valeret: non minus nunc Aulus Cæcina cederet impudentiæ* 74 *quam tum in vi faciunda cessit audaciæ* 75 Sed hic ambitus constat ex membris, quæ κῶλα Græci vocant: & cæsis, quæ κόμματα appellant. Membrum quidem est pars orationis ex pluribus verbis, absolute aliquid significans. Hoc modo: *Etsi* 76 *vereor, Judices, ne turpe sit pro fortissimo viro dicere incipientem timere.* Cæsum autem, est pars orationis nondum ex duobus aut ex pluribus verbis quicquam absolute 77 significans. Hoc modo: *Etsi vereor, Judices, ne turpe sit.* Nonnunquam tamen cæsam 78 dicimus orationem, quoties non efficiuntur membra ex connexione verborum 79: sed singula, quamvis significantia, proferuntur: ad istum modum: *Quis* 80 *est iste Lollius? armiger Catilinæ, stipator tui corporis, concitator tabernariorum. percussor, licitator* 81 *fori, depopulator curiæ.* Et alibi apud eundem oratorem: *Comites* 82 *illi delecti manus erant tuæ; accensi, medici, aruspices, scribæ. tuæ erant manus* 83: *ut quisque te familiaritate attigerat, ita maxime manus tua putabatur.* Constat autem ambitus, ex duobus membris, ex tribus membris, ex quatuor interdum: etsi nonnulli ex uno membro ambitum putant posse compleri, quam μονόκωλον περίοδον appellant. Ego autem non

67 *εἰρομένην λέξιν appellant*) post Aristotelem *Lib. 3. Rhetoric. cap* 9. Capp.

68 *tractum, effusum.* E. Fr. *tractum & effusum.* omnino videtur leg. *tractim & fusum.*

69 *conversum*) κατεστραμμένην λέξιν Græci dicunt. Videsis Demetrium vulgo Phalereum de *Elocutione Num.* 12.

70 *τὸ est* abest a Fr.

71 *quasi decursu quodam uti*) Græci dicerent διεξοδ & διεξοδικῶς λέγειν. Capper.

72 Fr *Grace.*

73 *si quantum*) exordium est Ciceronianæ pro Cæcina Orationis Capper.

74 Ald. *cederet S. Ebutii impudentiæ.* locum iterum, pro more suo, ex memoria citavit Aquila.

75 Ald. & Fr. *quam tum cum in facienda cessit audacia.*

76 *etsi vereor*) exordium est Tullianæ Orationis *pro Milone.* Capper.

77 Ald & Fr. *absoluti.*

78 *cæsam orationem*) κόμμα & κομματικῶς λέγειν. Capper.

79 Ald. & Fr. *verba ex connexione membrorum.*

80 *Quis est ille Lollius?*) locus est in Orat. pro Domo c. 5. Sed uti videtur iterum Aquilæ ex memoria laudatus. Etenim hodie ita legitur in Ciceronis Codicibus. *Quis est iste Lollius, qui sine ferro ne nunc quidem tecum est: qui, te Tribuno Plebis, nihil de me dicam, sed qui Cn. Pompejum interficiendum depoposcit. Quis est Sergius? armiger Catilinæ, stipator tui corporis, signifer seditionis, concitator tabernariorum, damnatus injuriarum, percussor, lapidator, fori depopulator, obsessor curiæ.*

81 Ald. *latrator.* Fr. *licitator.*

82 *Comites illi*) locus est *Libro* II. *in Verrem Cap.* 10. Sed plenior etiam hic legitur in ipso Cicerone ita; *Præfecti, Scribæ, Medici, accensi; haruspices, præcones erant manus tuæ; ut quisque te maxime cognatione, affinitate, necessitudine aliqua attingebat, ita maxime manus tua putabatur.*

83 Ald. & Fr. omittunt omnia ista, *accensi, medici* —— *tuæ erant manus.*

non video 84 quemadmodum periodos cognominetur, & non potius colum ſive membrum, ſi unum ſit 85.

His demonſtratis quæ & ipſa poſſit 86 aliquis figuris elocutionis annumerare 87: ceteras 88 perſequemur, ſi illud prædixerimus, optimam & efficaciſſimam orationem futuram, ſi & hos ambitus habuerit de quibus diximus, & quibusdam in partibus continuo rationem illam perpetuæ elocutionis aſſumpſerit, & nonnunquam cæſis interrupta fuerit. Nam ubi omnia periodis explicantur, ſatietatem & faſtidium ex ſimilitudine parit 89: qualia ſcripta eorum, qui Iſocratem male imitati ſunt. Quippe cum ipſe Iſocrates in hoc genere à quibuſdam improbetur. At ubi ſemper continuatur oratio, nec illæ 90 quaſi reſpirationes ex intervallis atque definitionibus periodorum interponuntur, & audientem & dicentem fatigat. Ubi vero cæſa ſemper oratio eſt, nihil a ſermone imperitorum differre videtur. Quare permiſcenda ſunt hæc, & rebus pro conditione earum accommodanda.

Differt autem figura elocutionis a figura ſententiæ, hoc, quod ſententiæ figura immutato verborum ordine, vel tranſlato, manet nihilominus. Elocutionis autem, ſi diſtraxeris vel immutaveris verba, vel ordinem eorum 91 non ſervaveris, manere non poterit. Ironia ſententiæ figura quam hoc modo enuntiabo: *Hic enim egregius auctor communium commodorum, cuſtos & 92 defenſor reipublicæ, ſalus & columen civitatis.* De quo contraria ſcilicet intelligi velim. Mutabo verba ordine eorum verſo, vel tota locutione 93 aliter explicata, ſic: *Namque iſte cujus ope & auxilio videlicet civitas nititur.* Manet 94 utique ironia eadem, neque læditur verborum immutatione. At vero ſi figura elocutionis ſit, quam repetitionem, Græce ἐπαναφορὰν 95 vocamus, quæ eſt hujusmodi: *Ille auctor diſcordiarum, ille dux ſeditionum omnium, ille in pace tumultuoſus; proditor 96 in bello*: & illam partem orationis repetitam ſæpius in initio membrorum aut cæſorum ſuſtulero 97, & tantum ſemel dixero, ſubjungens & cetera, hoc modo: *Ille qui ſeditionum auctor, diſcordiarum concitator, in pace tumultuoſus, in bello proditor fuit;* figuram elocutionis ſuſtuli. Nonnunquam autem, immo plerunque concurrere poteſt, ut ſententiæ figura conjugatur cum elocutionis figura: qua hoc modo enuntiatum eſt 98: *Ille amator patriæ egregius, ille Reip. cuſtos, ille defenſor libertatis ac legum.* Cum hoc de eo

84 *Ego autem non video*) lege PETRVM VICTORIVM ad DEMETRIVM PHALER. *pag* 19. ubi AQVILAM noſtrum ex Ariſtotele & Demetrio Phaler. refellere conatur. CAPPER.

85 Ald *& non potius colum tantum, ſi unum ſit.* Fr. *& non potius colum ſive unum, ſi unum ſit.*

86 *quæ & ipſa poſſit aliquis*) ita fecit ALEXANDER NVMENIVS in *Græcis Rhetorib. Ed. Ald. pag.* 582. & RHETOR HERENNIANVS Libro 4. CAPPER.

87 *annumerare*) legebatur olim *enumerare*, quod emendatum oportuit. CAPP.

88 E. Fr. *cetera.*

89 E. Fr. *pariunt.*

90 Ald. & Fr. pro *oratio, nec illæ* exhibent *oratiuncula.*

91 Recepimus τὸ *eorum*, quod in eo Ald. & Fr. conſpirant, facitque apprime ad ſenſum.

92 Particula & non eſt in Ald & Fr.

93 Ald. & Fr *elocutione.*

94 Ald. *manebit.* & ſtatim *læditur.* Pro *utique* Fr. *ut*, unde manus docta fecit *hic.*

95 Ald. *quam repetitionem Latine, Græce ἐπαναφορὰν v.* id probum videtur. Fr. pro *repetitionem* legit *relationem.*

96 Fr. *ille proditor.*

97 Ald. *cæſorum quam figuram ſuſt.* Fr. *cæſorum qua figuram.* credibile eſt excidiſſe voculam poſt illud *figuram* forte leg. *quæ figuram efficiunt.*

98 *qua hoc modo*) legendum videtur: *quomodo hoc enuntiatum eſt.* CAPP.

eo dicatur, de quo contraria intelligi volumus, & ironiam esse 99, quæ figura sententiæ est, & epanaphoram, de 100 qua cum maxime diximus, quæ est elocutionis. Nunc ad instituta pergamus. Sunt igitur figurarum elocutionis 1 aliæ, ad ornandum tantum 2, & quasi ad pingendam orationem accommodatæ: quibus princeps Gorgias Leontinus usus est, sed sine modo. Et ideo illius oratio, quæ initio audientes novitate permoverat 3, fastidium meruit. Isocrates autem post eum parcius, necnon etiam ipse Demosthenes, sed tanta moderatione, ut nusquam in tædium incurrat 4. Eas ergo primum exponemus.

ANTITHETON, [Ἀντίθετον.] oppositum ex contrariis. Hæc figura constat ex eo quod verba pugnantia inter se paria paribus opponuntur. Cujusmodi brevissimum est illud CICERONIS 5: *Domus deerat? at habebas: Pecunia superabat? at egebas. In pace 6, ad vexandos cives acerrimus: in bello, ad expugnandos hostes inertissimus.*

ISOCOLON, [Ἰσόκωλον.] exæquatum membris 7. Fit autem quoties non pugnantibus inter se, sed paribus tantummodo verbis, duo vel etiam plura membra, quæ κῶλα dicimus explicantur: ut si dicas hoc modo: *Classem speciosissimam* 8 *instruxit, exercitum pulcherrimum & fortissimum delegit* 9. Addere etiam licet: *sociorum maximam & fidelissimam manum comparavit.* Et longius eodem modo progredi, dum ne in fastidium incurras.

PARISON, [Πάρισον.] prope æquatum 10. Differt autem a superiore, quod ibi membrorum verba paria sunt numero: hic uno, vel altero addito, aut in superiore membro, aut in postremo pariter excurrunt: ut sic hoc enunties 11: *Neque gratia & divitiis locupletum corruptus, neque minis & denuntiatione potentum perterritus, neque difficultatibus & magnitudine rei a proposita magnitudine dejectus.* Hoc enim postremum pluribus verbis, quam superiora, enuntiatum membrum longius produxit. Quod fieri & in primo potest: sed ibi opportunius, si quo 12 longius erit cæteris, initio prænuntiatur 13: in posteriore autem, si ad postremum producitur.

HOMOEOPTOTON, [Ὁμοιόπτωτον.] simile in casibus. Hoc ex eo nomen accepit, quod membra illa, id est κῶλα in eosdem casus cadunt, ad hunc modum: *Huic igitur socios vestros criminanti, & ad bellum vos cohortanti, & omnibus modis ut in tumultu essetis, molienti.* Hæc enim tria in eundem casum determinata sunt.

HOMOEO-

99 *& ironiam esse*) addendum puto *constat*, vel aliud simile verbum. CAPP.

100 *de qua, cum maxime diximus, quæ est Elocutionis. Nunc ad instituta pergamus*) liquidius flueret oratio, si verba ita componerentur: *epanaphoram, quæ est Elocutionis; de qua cum maxime diximus, nunc ad instituta pergamus.* CAPPER.

1 *elocutionis*) legebatur antea *elocutiones*, sed perperam. CAPP.

2 *aliæ, ad ornandum*) nam alius infra memorabit, quæ ad accendendam dicendi pugnam valent. CAPP.

3 Fr. *& ideo brevis oratio est, & quæ initio audientis novitate permoverat.* huic per omnia similis Ald nisi quod legit *permovere.* Manus docta in marg. Fr. adscripsit, *& ideo brevis gratia est.* ingeniose.

4 Ald. & Fr. *recurrat.*

5 *Ciceronis*) ex oratione *pro Scauro.* CAPP.

6 *in pace*) his verbis VOSSIVS præmittendum putat pronomen *idem*, quia sequitur alterius exemplum. vide ipsius *Institut. Orator. p.* 403. præmitti posset etiam particula *item.* CAPP.

7 Ald. *exæquamen ex membris.*

8 *speciosissimam*) haud scio an addendum sit τὸ *& numerosissimam* vel *& amplissimam*, ut membrorum verba paria sint numero, quemadmodum mox docebit. CAPPER.

9 Ald. & Fr *elegit.*

10 Ald *prope æquamen.*

11 Ald. & Fr. locum enuncies.

12 *si quo longius*) malim legere *quod.* CAPP.

13 Ald. *pronuntiatur.*

Homoeoteleuton, [Ὁμοιοτέλευτον.] simile determinatione. Differt à superiore, quod illud quidem & casu & sono similia verba 14 membrorum determinat: hoc vero non solum casuum similitudine, sed cujuscunque verbi atque enuntiationis contentum est: *In muros statim curritur, exercitus à sociis accersitur, delectus juventuti denuntiatur.*

Paronomasia, 15 [Παρονομασία.] levis immutatio 16. Hæc figura ita ornat orationem, ut in nomine aut in verbo interdum syllaba, nonnunquam litera immutata, diversa significet; ut si velis sic enuntiare: *Prætor iste, vel potius prædo sociorum.* Et frequens illud apud veteres ejusmodi est: *Cui quod libet, hoc licet.* Non indecore interim & prioris verbi postremitas, similitudine posterioris excipitur; ut se habet: *Legem flagitas, quæ 17 tibi non deerat; erat enim diligentissime scripta.*

Ploce 18, [Πλοκή.] copulatio. Ea figura elocutionis, in qua idem verbum aut nomen bis continuo positum diversa significat, ut est illud: *Sed tamen ad illum diem Memmius erat Memmius.* Ita enim hoc bis positum est, ut superius quidem nomen tantum significet hominis, posterius velit intelligi eundem qui semper fuerit, ac sui similem.

Palillogia 19, [Παλιλλογία.] iteratio. Hæc figura repetito eodem verbo aut nomine, non diversa vult intelligi, sed idem, quod significatur efficere vehementius. Cujusmodi est hoc: *Ferrum, ferrum, inquit, & hoc in judicio dicit ter, ejicianturque protervi.* Repetitum enim hoc ferrum indignitatem rei atque audaciam ejus, in quem dicitur, impensius significat. Nec solum nomen aut verbum, sed omnis pars orationis iterari ad eundem usum potest, ut cum dicitur: *Tu tu 20 Antoni, Cæsari ruenti, atque omnia permiscere cupienti, causam belli civilis dedisti.* Atque hæ duæ figuræ, superior, & ista ipsa de qua locuti sumus, non ad ornandam magis & exornandam orationem, ut illæ superiores, sed ad accendendam pugnam dicendi valent: sicut vel magis, pleræque

14 Ald. omittit *verba.*

15 *Paronomasia*) pessime legebatur antea *paronymia.* Nam subjecta exempla hæc: *Prætor, prædo; libet, licet;* &c. evidenter ostendunt hic παρονομασίαν *paronomasiam* sive agnominationem vulgo *jeu de mots* designari. paronymia παρωνυμία vero longe aliud significat, nempe verbi a verbo derivationem, ut: *justus justitiam juste diligit.* Igitur improprie locutus est eruditissimus Harduinus in *præfatione* ad suam *Plinii* editionem *pag.* 9. ubi ait *puerili* παρωνυμία *Plinium a quibusdam Planium appellari:* neque enim τὸ *Planius* est παρώνυμον nomen *derivativum* τοῦ *Plinius.* Dicere debuerat: puerili παρονομασίᾳ, quia inter Planium & Plinium est levis illa immutatio vocabuli, quæ *paronomasiam* constituit & a *paronymia* secernit. Capper.

16 *immutatio*) legebatur quidem antea *imitatio.* Sed legendum esse *immutatio*, multa sunt quæ probent. Nam 1. Tullius L. III. *de orat.* C. 54. hanc figuram sic indicat: *paullum immutatum verbum atque deflexum.* 2. Eadem infra sic designatur: *ut interdum syllaba, nonnunquam litera immutata.* 3. Rutilius Lupus de *paronomasia* ita scribit: *hoc aut addenda, aut demenda, aut mutanda .... litera aut syllaba fieri consuevit.* 4. Apud Herennianum Rhetorem *Annominatio* παρονομασία fit etiam *commutandis literis* Capper. *Immutatio* quoque est in Ald.

17 Ald. & Fr. *legem fragilitas, & qua.*

18 *Ploce*) Rutilius Lupus vocat *diaphoran. ploce* autem aliud sonat apud Julium Rufinianum, ut & apud Quinctilianum, ut patet ex nostro in Quinctilianeas institutiones *indice.* Capper.

19 *Palillogia*) quæ Julio Rufiniano est *anadiplosis*, Vossio *epizeuxis.* Capper. Fr. Palilogia. παλιλογία.

20 *Tu, tu Antoni*) Ciceronis locus exstat Philipp. 4. C. 22. sed in vulgatis codicibus ita legitur: *Tu, Tu, inquam M. Antoni princeps C. Cæsari omnia perturbare cupienti caussam belli contra patriam inferendi dedisti* Capper.

plerœque earum, quæ consequentur. Ideoque & Aristoteli & iteratio ipsa verborum ac nominum, & repetitio frequentior, & omnis hujusmodi motus, actioni magis & certamini 21 quam stylo 22 videtur convenire. Qua de re in tertio Rhetoricarum libro artium 23 disserit. Verum docet nos & Demosthenes & Cicero, eam optime orationem esse compositam, quæ cum illa ornamenta parium & contrariorum, & immutatorum 24 verborum habeat, ex quibus & ipsis tamen sæpe non ornatior quam vehementior fit oratio, si in tempore & cum modo assumantur 25: tum his quæ veræ adfectionis speciem præferunt, excitetur 26. Ita enim maxime exemplum & imaginem veritatis continebit.

EPANALEPSIS, 27 [Ἐπανάληψις.] repetitio. Hæc figura tantum à priore distat, quod in illa quidem una pars orationis bis repetitur, tum conjunctim, tum interposito uno aut altero verbo, quo vehementior elocutio videtur fieri: at in hac ex plurium verborum continuatione repetita idem quæritur: ut si dicas: *Patriæ suæ quisquam, ô dii immortales, exitium esse machinatus? Hæc 28 non potest: jam non potest, inquam, ulterà hæc civitas esse.*

ANADIPLOSIS, [Ἀναδίπλωσις.] replicatio 2 . Rarum apud oratores figuræ genus, frequentius apud poetas: siquando tamen & in civilem orationem incidit, mediocrem dignitatem habet. Interest autem inter hoc & illa duo superiora tantum, quod hic ea quæ in superiore membro postrema ponuntur, in posteriore prima repetuntur, ad hunc modum: *Concurrerat ad tantæ rei nuntium, sicut commune civitatis periculum monebat, senatus frequens, eoque jer ordo universus* 30. Tale est & illud Terentianum: [TERENT. *Phorm. Act. II. Sc. 3. v. 5. 6.*]

Negat Phanium esse hanc sibi cognatam Demipho?
Hanc Demipho negat esse cognatam?

PROSAPODOSIS 31, [Προσαπόδοσις.] redditio. Nomen hæc figura ex eo accepit 32, quod idem nomen in postrema parte membri, aut eadem quæcunque pars orationis redditur, est connexa 33, unde id membrum aut is ambitus 34 cœpit. Ut si velis hoc modo eloqui, cum quid quasi indigneris aut doleas: *Tibi soceras sine omnium, impatiare*

21 *& certamini*) τῷ ἀγῶνι, id est, orationi quæ in forensi strepitu ac certamine habetur. CAPPER.

22 *quam stylo*) τῇ λογογραφίᾳ, id est, orationi quæ domi per otium conscribitur. CAPPER.

23 *in tertio Rhetoricarum*) cap. 12. ubi sibi-lis (?) illustre scribit: ἔστι τε τὸ ἀσύνδετον καὶ τὸ πολλάκις τὸ αὐτὸ εἰπεῖν, ἐν τῇ γραφικῇ ὀρθῶς ἀποδοκιμάζεται, ἐν δὲ ἀγωνιστικῇ καὶ οἱ ῥήτορες χρῶνται· ἔστι γὰρ ὑποκριτικά κλ. CAPPER. in Ald. est *in tertio Rhetoricarum libro.*

24 *immutatorum verborum*) τῶν καινουμένων per innovationem, de quibus vide quæ mox annotabimus. CAPPER.

25 recepimus ex Ald. *assumantur*, quod omnino necessarium erat, cum antea legeretur *assumatur.*

26 Fr. *excitetur.*

27 *Epanalepsis*) quæ IVLIO RVFINIANO *ploce* dicitur. CAPP.

28 Ald. *vò hæc* non habet, & rectius omnino abesset.

29 *replicatio*) legere mallem *reduplicatio*. id enim sonat Græca vox ἀναδίπλωσις. CAPP.

30 *ordo universus*) alterum deest membrum, quod incipiebat ab hac voce, *universus*. CAPP.

31 *Prosapodosis*) hanc figuram VOSSIVS *epanalepsin* vocat: RVTILIO autem *prosapodosis* est figura sententiæ. CAPP.

32 Ald. & Fr. *accepit.*

33 *parte membri, aut eadem quæcunque*) legendum mihi videtur cum parenthesi: *parte membri, aut eadem quæcunque pars orationis est connexa) redditur, unde id membrum* &c. CAPP.

34 *is ambitus*) id est, *ea periodus*. CAPP.

putare omnes calamitates suas debet Respublica, tibi. Aut sic: *Hæc, o dii immortales, in civitate moliri ausus est Glaucia* 35?

EPANAPHORA, [Ἐπαναφορά.] quod relatum vocant. Hac figura vel frequentissime & Demosthenes & M. Tullius & omnes vehementes oratores utuntur: quando præcipue & ipsi commoti videri volunt, & judicem commovere. Constat autem ex eo, quod eadem pars orationis sæpius per singulos ambitus, aut per singula membra, interdum etiam brevius per cæsa, quæ κόμματα appellant, repetitur: hoc modo: *Verres calumniatorem apponebat, Verres de causa cognoscebat, Verres pronuntiabat.* Aut si dicas: *Ille venire hostes nuntiavit, ille vos in motum belli compulit, ille, in tumultu ut civitas esset, effecit.* Per ambitum autem repeti potest eadem pars orationis sic: *Tam diu Tiberius Gracchus populo gratus fuit, quam diu leges ad voluntatem ejus, non ad utilitatem Reipub. compositas ferebat: Tam diu C. Gracchus, quam diu legibus agrariis & frumentariis & cæteris profusionibus ærariis* 36 *multitudinem imperitam promerebatur: Tam diu Saturninus plurimum potuit, quam diu easdem illas frumentarias largitiones, & agri divisiones pollicebatur.*

ANTISTROPHE 37, [Ἀντιστροφή.] conversio. Species hujus figuræ cum eandem fere vim habeat, contraria est superiori, eo quod ibi ab eadem parte orationis sæpius incipitur, hic in eandem partem desinitur 38. Cujusmodi est hoc *pro Fontejo*: *Frumenti maximus numerus è Gallia, peditatus amplissimæ copiæ è Gallia, equites numero plurimi è Gallia.*

SYMPLOCE, [Συμπλοκή.] connexum. Hæc figura ex utraque earum, quas supra demonstravimus, composita est 39. Utramque orationis speciem circundat. Nam & incipit sæpius ab una parte orationis, & toties 40 in unam atque eandem desinit. Ut hæc se habet: *Quis legem tulit? Rullus. Quis tribus sortitus est? Rullus. Quis decem viros creavit? idem Rullus* 41.

POLYPTOTON, [Πολύπτωτον.] ex pluribus casibus. Hanc figuram ex eo nominaverunt, quod cum sæpius initium 42 ab eadem parte orationis stat 43, illa ipsa pars 44 declinationibus casuum, aut generibus, aut numeris immutatur. Casuum declinationibus hoc modo: *Senatus est summi imperii* 45 *consilium: Senatui Reip. cura mandatur: Ad*

35 *Glaucia*) deesse videtur vocula *hac*, ut exemplum ad rem propositam congruat. De Glaucia mentio fit in oratione pro *Roscio Amerino*: sed ingens ibi lacuna est; & forsan hic locus fragmentum illius lacunæ est. CAPP. ita emendaverat quoque manus erudita in marg. Fr. *Hæc, o Dii Immortal. in civitate moliri ausus est Glaucia? hac?*

36 *ærariis*) forte legendum *ærarii*. CAPPER.

37 *Antistrophe*) VOSSIVS *epistrophen* vocat: sed ab HERMOGENE, ALEXANDRO NVMENIO &c. rectius dicitur ἀντιστροφή. Nam, ut bene monet ALEXANDER ille rhetor, figura hæc στρέφει τὴν ἐπαναφορὰν, *invertit epanaphoram.* CAPP. Ald. pro *conversio*, *conversum.*

38 *desinitur*) legebatur olim *definitur*; sed legendum esse *desinitur*, patet ex eo quod præcedit: *ibi ab eadem parte orationis sæpius incipitur.* CAPPER.

39 Ald. *composita utramque orationis speciem circundat.* quod non aspernendum.

40 Ald. & Fr. *totidem.*

41 Locus est apud CICERONEM *Agrar.* II. c. 9. Aquilæ ex memoria citatus Sic enim apud CICERONEM ipsum legitur: *Quis legem tulit? Rullus. Quis majorem partem populi suffragiis privavit? Rullus. Quis Comitiis præfuit? Rullus. Quis tribus quas voluit vocavit nullo custode sortitus? Quis Decemviros, quos voluit, renunciavit, idem Rullus? Quem principem renunciavit? Rullum.*

42 Antea legebatur *initio*. CAPP. Sed *initium* quoque est in Ald.

43 Ald. pro *stat* habet *fiat*. quod omnino vulgato videtur rectius.

44 Ald. omittit *ipsa* male.

45 Ald. *Summum Imperii consilium.* quod nemo non vulgato prætulerit.

Ad Senatum in dubiis periculosisque rebus omnis civitas respicit. Generibus autem hoc modo: *Pulchra autem hæc fama contigit civitati, si optime meritum civem damnaverimus: pulchrum erat exteras nationes existimare infestiores nos esse bonis, quam malis. Pulchre communibus utilitatibus consulemus, si, quos oppressos & hostes cupiere, nos circumvenerimus.* Numeris autem sic: *Grata semper singulis fuerunt, quæ commodi eorum causa constituta* 46 *sunt. Gratum ille superior Africanus senatoribus fecit, qui primus ejus ordinis subsellia a populo liberavit.*

SYNONYMIA, [Συνωνυμία.] communio nominis. Vtimur autem eo genere elocutionis, quoties uno verbo non satis videmur dignitatem aut magnitudinem rei demonstrare: ideoque in ejusdem significatione 47 plura conferuntur, ut si dicas: *Prostravit, afflixit, perculit.*

TAVTOLOGIA, [Ταυτολογία.] Eandem rem pluribus verbis significat hoc *schema.* Differt autem perexiguo a superiori figura. Ibi enim 48 singulæ partes ex ordine idem significantes ponuntur: hic unius nominis aut verbi prius positi vis deinceps pluribus verbis explicatur, ut si dicas: *Senatus Populique Romani summum consilium, a quo ordine jura externæ nationes petunt.* Hic enim unum nomen senatus, prosecutionem accipit ex pluribus verbis non aliud significantibus. Qui enim summum consilium dixit, & eum ordinem 49 a quo exteræ nationes jura petunt, non aliud quam senatum dixit, sed prosequendo latius ornavit elocutionem.

CLIMAX, [Κλῖμαξ.] quod Græci vocant, ascensus nominetur a nobis. Malo enim ascensum, quam scalam aut gradiculos, ut quidam, dicere. Est autem figura perquam decora, & a Demosthene commendata: in qua postremum quodque verbum in priore membro aut parte aliqua elocutionis positum in inferiorem rursus assumptum injicitur 50; atque ita velut gradibus quibusdam, connectitur oratio, ad hunc modum (ponam enim ipsum Demosthenicum versum 51) *Et non dixi hæc quidem* 52, *non autem scripsi* 53: *nec, scripsi quidem, non profectus sum autem ad legationem: nec, profectus quidem, non persuasi autem Thebanis* 54 Hic animadvertis quanto elatius dicta sint, quam si simpliciter enuntiasset: *Et dixi hæc, & scripsi, & in legationem profectus sum, & persuasi Thebanis.* Sic M. TVLLIVS pro *Milone*: [C. XXIII] *Neque vero se populo solum, sed etiam senatui commisit: nec senatui modo, sed etiam publicis præsidiis & armis: neque his tantum, sed etiam ejus potestati, cui senatus totam Remp. commisit.* Parce autem usus est figura. Nam in tertio gradu contentus fuit dicere: *neque his tantum*, ne rursum totum illud repeteret, *neque solum publicis præsidiis & armis tantum*: videlicet quia & longum & insuave futurum

46 Ald. *instituta.*

47 Ald. *significationem.* non male.

48 Ald. & Fr. *etiam* male

49 Ald. & Fr. omittunt *ordinem.* manifesto errore.

50 Ald. *In superiore cursum assumta.* Fr. *in superiorem cursum assumta.*

51 *verbum*) τὴν ῥῆσιν, hoc est, testimonium, locum, sententiam Vulgo dicimus, *un passage.* vid. CROII *Observ. ad* N. T. p. 77. CAPP.

52 Ald. & Fr. *dixi quidem hæc.*

53 Hæc verba, *non autem scripsi*, absunt ab Ald. & Frob.

54 Post hæc verba, Ald & Fr addunt: *nec persuasi quidem.* Ceterum eadem ῥῆσις citatur quoque, tanquam notissimum exemplum, non nominato tamen auctore, à DIOMEDE *de Oratione & partibus orationis & vario genere metrorum* L. II. inter Grammaticos Putschii, p. 443. Cujus en verba: *Simile est exemplum ex Græco notissimo translatum. Non hæc quidem dixi, sed nec scripsi; nec scripsi quidem, sed nec otii legationem; nec otii quidem, sed nec persuasi Thebanis.*

rum erat, Egregie autem, & (ut mihi videtur) feliciter LICINIVS CALVVS in *Vatinium: Non ergo pecuniarum magis repetundarum, quam majestatis: neque majestatis magis, quam Plautiæ legis: neque Plautiæ legis magis, quam ambitus: neque ambitus magis, quam omnium legum omnia judicia perierunt.*

SOLVTVM, (sic enim voco, quod ἀσύνδετον Græci vocant) fit ita, ut demptis conjunctionibus 55 & præpositionibus, quibus verba & nomina connectuntur 56, singulatim unumquodque enuntiemus. Cujus rei frequentissimum exemplum est per totas orationes M. Tullii: sed vel hoc unum ad exemplum sufficiet. *Expecto* 57 *vim edicti, severitatem prætoris: faveo aratori, cupio octupli damnari Apronium.* In his enim animadvertimus nullam neque conjunctionem 58, neque præpositionem interpositam. Facit autem figura hæc ad celeritatem 59, & ad vim doloris aliquam significandam: qua 60 plerunque cum commoti sumus, hoc modo incidere 61 solemus. Illud etiam præceptum habeto, actori 62 veræ causæ 63 nunquam timendum esse, ne nimius 64 sit in figuris sententiarum. Si enim fieri possit, ut omnes ad aliquam utilitatem figurentur, non vitandum. Verum & optabile est elocutionis figuris modum adhibere 65, & iis maxime, quas diximus ad ostentationem 66 magis, quam ad certamen 67 facere 68: in quibus paribus paria redduntur, aut quæ simili casu aut sono determinantur: in his etiam, quæ iteratione verbi, aut repetitione, aut alio quocunque hujusmodi motu accidunt. In elocutione tamdiu commorandum erit, quamdiu non in fastidium & satietatem audientis incurret. Melius itaque est pluribus hujusmodi figuris uti, & exemplis variari elocutionem, quam diutius in iisdem manere.

DIEZEVGMENON, [Διεζευγμένον.] sive disjunctum 69. Hæc figura ita ornat & amplificat orationem: ut diversis redditionibus verborum membra, quæ vocamus κῶλα, disjungat ac separet, sive duo, sive plura. Hoc modo: *Capuam colonis deductis occupabunt, Atellam* 70 *præsidio communient: Nuceriam* 71, *Cumas multitudine suorum obtinebunt: cætera oppida præsidiis devincient* 72. Tale est & illud: *Veniet igitur sub præconem tota*

55 Fr. *disjunctionibus.*

56 Hæc sunt in Fr. monstrose corrupta, ita videlicet leguntur: *quibus verba & non verbis nominibus aut appellationibus particulis consecuntur.* Non tamen videbantur omittenda; acutioribus amplius de hoc loco dispiciendi forsan præbitura materiam.

57 *Expecto*) CICERONIS locus est in *Verr.* III. c II.

58 *conjunctionem*) editum antea fuerat *disjunctionem;* sed legendum esse *conjunctionem*, liquet cum ex tota serie orationis, tum ex illis antecedentibus: *ut demptis conjunctionibus* — *quod ἀσύνδετον Græci vocant.* CAPP. Sed ibi tamen Fr. habet *disjunctionibus.*

59 Fr. *& ad celeritatem.* optime sane.

60 Ald. *in quam.*

61 *incidere*) legendum forte sit, *incedere.* CAPP. Sed potest, imo debet stare τὸ *incidere*, si paulo ante cum Fr. legamus pro *qua*, *in quam.*

62 *actori*) legebatur olim *auctori*: sed legendum esse *actori* fatebitur is, qui rhetoricarum artium scriptores frequenti lectionis usu triverit. CAPP. & ita leg. Ald.

63 *veræ causæ*) quæ scilicet opponitur fictitiis declamatorum causis. CAPPER.

64 Ald. & Fr. *nimium.*

65 Ald. & Fr. *adhibendum.*

66 Ald. & Fr. *ostensionem*, quod, ut in isto seculo, non statim rejiciendum. Noti *milites ostensionales.* apud Lamprid. in Alex. c 33.

67 *certamen*) ἀγῶνα, id est, forensem pugnam. CAPPER.

68 Ald. *fieri.*

6 Fr. *disjunctum* sive *injunctum.* Ald. *διεζευγμένον disjunctum.*

70 Fr. pro *Atellam* habet *ac etiam*, quod nescio quo modo præplacet.

71 Ald. *Nuceriam.*

72 Citatur hic, & uti videtur, ex memoria locus RVLL. II C. 31. *Calenum municipium complebunt, Theanum opprimeut; Atellam, Cumas, Neapolim, Pompejos, Nuceriam suis præsidiis devincient.*

tota Propontis atque Hellespontus: addicetur communis ora Lyciorum atque Cilicum, Mysia, & Phrygia. Veniet Propontis atque Hellespontus sub præconem 73, id est, conditioni legique parebunt. Animadvertere autem potes, nihil interesse utrum in postremis partibus membra disjungantur, necessitate verborum, an in primis, an hoc vicissim fiat.

ANTEZEVGMENON 74, [Ἀντεζευγμένον.] sive injunctum. Hoc genus enumerationis diversam habet vim a figura superiore. Ibi enim copia verborum jactatur, hic brevitas. Nam ut in superiore singulis membris singula diversa 75 reddimus; ita hic plura in uno conjungimus. Quale est hoc: *Quorum ordo humilis, fortuna sordida, natura turpis* 76 *oratione abhorret.* Hoc enim postremum, *abhorret*, ad tria refertur. Sin autem hæc figura ita fit, ut in postremo sit pars orationis, quæ duo aut plura membra conjungat tum in primo, tum in medio; injectionem, sic ἐπιβολὴν, vocemus licet. Præstat autem vim orationi, pluribus verbis in eandem rem collocatis, non idem significantibus, sed majus semper ac majus aliquid, hoc modo: *Verberatur, cruciatur, necatur.*

PLEONASMVS, [Πλεονασμός.] plus 77. Necessarius hujus figuræ usus in eo est, ut verba quidem adjiciamus, non tam enuntiandæ rei necessaria, quam ut ex his magnitudo, vel dignitas, vel moralis aliqua commentatio, aut denique species motura judicem circumponatur 78. Alioquin si nihil eorum additio verbi efficiet, vitiosa erit. Itaque si dicas: *M. Cato ille:* quanvis sufficiat nomen tantummodo posuisse; videaris tamen 79 plus significasse addito ILLE. Item hoc: *Quæ, malum, est ista voluntaria servitus?* Cum possit satis significatum esse: *quæ nam est ista voluntaria servitus* 80? plus quiddam 81 habuit ex eo, quod MALVM interpositum 82 est.

ELLIPSIS, [Ἔλλειψις.] id est detractio, contraria superiori figura. Ornatur oratio, cum verbum aliquod detrahimus a sua significatione. Hoc modo: *Et illi quidem qui a se contumeliam* 83 *morte inimici repulit, ignosco. Videntur autem mihi judices, qui sententias pro illo tulerunt: nam multos fuisse audio.* Hic apparet tum illud deesse, *Videntur autem mihi & judices idem sensisse, vel ignovisse:* sed quia intelligebatur, ideo detractum est, ut ipsa celeritate commotior esset enunciatio.

Hæ sunt fere 84 elocutionum figuræ animadversione dignæ. Jam illud sua quisque sponte intelligere possit, sæpe plures elocutionis figuras concurrere. Nam qui sic loquitur: *Athenienses Asiæ partem eam quæ Ionia cognominata est, coloniis communierunt: Dores Italiæ eam regionem, quæ magna Græcia est nominata, occupavere:* tres in unum figuras contulit,

73 Tam ab Ald. quam à Fr. absunt verba, *sub præconem.* Ceterum recte AQVILÆ interpretationem rejicit Cel. GESNERVS. τὸ *veniet* est, *vendetur, hastæ subjicitur.*

74 *Antezevgmenon*) legerem lubens ἐπεζευγμένον vel ἐπιζευγμένον. Sed Codd. MSS. ope destitutus nihil ausus sum definire. QVINCTILIANVS Lib. 9. cap. 3. συνεζευγμένον appellat. CAPP. Ald ἐπιζεύγμενον *injunctum.* Fr. *Diezevgmenon* sive *Epizevgmenon*, *disjunctum* sive *injunctum.*

75 E. Fr. pro *diversa* vult reponi *vel membra vel verba;* quod audax facinus; nec necessarium videtur.

76 *natura turpis*) editum olim fuerat *turpi*, idque cum errore turpissimo. CAPP.

77 Ald. & Fr. *Pleonasmus. Plus necessarius.* Manus docta ad Fr. emendat *sæpius necessarius* &c vulgata videtur bene habere. Mox Ald. & Fr. post *usus* ponunt distinctionem majorem.

78 Sic Ald. & Fr. quod verum est, & recipere nobis utriusque editionis auctoritate visum. Vulgata *circumponantur.*

79 τὸ *tamen* abest ab Ald. & Fr. perperam. & statim τὸ *plus* a Fr. non minus male.

80 hæc omnia, *cum possit satis significatum esse quænam est illa voluntaria servitus.* absunt ab Ald.

81 Ald. & Fr. *quidem.* non male prorsus.

82 Ald & Fr. *positum.* male.

83 τὸ *contumeliam* abest ab Ald. & Fr. manifestario errore.

84 Ald. & Fr. *veræ.*

tulit, *isocolon*, *homœoptoton*, *diezeugmenon*. Idemque 85 hoc & in cæteris figuris accidere poterit. Illud ad postremum præcipiendum videtur, ne proposita tibi figura, quæras elocutionem 86 his subjungere, si ita verba colligas, ut in eam figuram quam destinaveris, incidant 87. Infirmum enim hoc & puerile erit. Hæc consuetudo multa elocutionis, in qua figuras hujusmodi recognoscas, & assiduitas styli, tum ipsa exercitatio commoverit: dicendi facultas item in has formas ultro incurret, ut & quibus, & quo tempore utendum sit, possis dijudicare. Plurimum optimorum imitatio adjumenti præstabit. Demosthenis enim phrasin M. Tullius, nedum copiam imitatur. Sed ne in nimietatem incidamus, cavendum est 88.

85 Ald. & Fr. *itemque hoc*. quod eodem redit.
86 erit qui legere malit *huic* ut referatur ad *τὸ figura*.
87 videtur legendum *incidant*, ut referamus ad *τὸ verba* CAPPER. idque pro vulgato *incidat* recepimus, auctoritate Ed. Ald. & Fr.
88 Hæc ultima inde a *plurimum* tam in Ald. quam in Fr. monstrose corrupta sunt. Ita nimirum Ald. *Plurimum optimorum Demosthenis præstabit M. Tullio nec, dum copiam imitamur, in nimietatem incidamus cavendum est*. Et ita quoque Fr. nisi quod, pro, *nec*, *dum copiam imitamur*, habet, *nedum copiam imitatur*. Unde suam lectionem Pithœus hauserit, mihi ignotum.

IVLII RVFINIANI DE FIGVRIS
SENTENTIARVM ET ELOCVTIONIS
LIBER.

HACTENVS Aquila Romanus ex Alexandro 1 Numenio: exinde ab eo præterita 2, ab aliis 3 quidem prodita 4, subtexuimus.

Schemata διανοίας.

IRONIA. [Partes ejus *chlevasmus* sive *epicertomesis*, *charientismus* sive *scomma*, *asteismus*, *diasyrmus*, *exuthenismus* 5, *sarcasmus*] *apophasis* sive *ætiologia* 6, *aporia*, *anacœnosis*, *aganactesis* 7, *apodioxis*, *apoplanesis*, *aphorismus* sive *diorismus*, *aræ* 8, *deesis*, *diabole*, *dianœa*, *apophonema* 9, *dialogismus*, *epiplexis* sive *epitimesis* 10, *homœosis*, *icon*, *homœon*, *epagoge*, *epitrope*, *euche*, *epiphonema*, *enthymema*, *epanalepsis*, *prohypergasia* sive *proparasceve*, *parrhesia*, *paradoxon* sive *hypomone*, *protrope*, *pathopœia*, *syncrisis* sive *antithesis*, *hyperbole*.

IRONIA,

1 *ex Alexandro*) Alexandrum illum intelligo cujus de figuris opusculum exstat in Aldina Græcorum Rhetorum collectione. Vide Suidam CAPPER.
2 Fr. *Præteritas*.
3 Fr. *aliis*. Quod non aspernendum.
4 Fr. *proditas*.
5 Fr. *oudenisinos*. sic infra *exuthenismos*.
6 Fr. Eteologia. & sic infra quoque.
7 *aganactesis*, *apodioxis*) editum olim fuerat: *aganectesis*, *apodoxis*; sed quam male, non ignorabunt qui Græcas literas vel a limine, quod ajunt, salutarint. CAPPER. etiam Fr. habet *aganactesis*.
8 Ed. Pithœana habebat *aria*, quod cum sit nihili, ex Fr. recepimus *aræ*, quod est græcum *ἀραί*, *diræ*, *imprecationes*. Cel. GESNERVS leg. ara *ἀρά*.
9 *apophonema*) legebatur antea *epiphonema* quod hic locum habere nequit, cum linea sequenti memoretur ipsum *epiphonema* suo loco: paulo post ubi sigillatim exponuntur hujusmodi figuræ, legimus *apophonisma* unde veram lectionem *apophonema* eruere me posse existimavi. Si quis tamen legere malit *apophthegma*, non multum repugnabo. CAPP. Fr. quoque *apophonema*.
10 *epitimesis*) olim legebatur *epitmesis*. Non sine manifesto errore CAPP. Fr. *Epitemasis*, male.

IRONIA, [Εἰρωνεία.] Elocutiuncula Salluſtiana, commodiſſime exprimitur, cum aliud in pectore recluſum, aliud in lingua promptum habemus, & ſententia enuntiationis in contrarium a verbis 11 accipitur: ut apud VIRGILIVM: *Scilicet is ſuperis labor eſt.* Apud TVLLIVM pro *Ligario: Novum crimen Cai Cæſar.* &c. In Clodium & Curionem: *Tu vero feſtivus, tu elegans, tu ſolus urbanus, quem decet muliebris ornatus* &c. Ironiæ autem ſpecies ſex; Chlevaſmus ſive epicertomeſis, Charientiſmus ſive ſcomma, Aſteïſmus, Diaſyrmus, Exutheniſmus, Sarcaſmus.

CHLEVASMVS, [Χλευασμός.] ſive *epicertomeſis.* Hæc figura riſum excitat, & ſevere propoſita vaſre excutit, eludens perſonarum, aut rerum comparationem: ut apud VIRGILIVM 12

meque timoris
Argue tu Drance.

Apud CICERONEM: *Quaſi vero ego de facie tua, catamite, dixerim: vel alias potuiſſet contumelioſius facere, ſi tibi hoc Parmeno per aliquem, ac non ipſe Parmeno nuntiaſſet.*

CHARIENTISMVS, [Χαριεντισμός.] ſive *ſcomma.* Hac figura fit feſtiva dictio, cum amœnitate mordax, ut apud CICERONEM 13: *Infirmo corpore atque ægro, colore, ut ipſe judicare,* &c. Et apud eundem: *Facite enim ut vultum ipſius, & illam uſque ad talos demiſſam purpuram cogitetis.*

ASTEISMVS, [Ἀστεϊσμός.] urbana dictio. Hac figura fit exercitatis aliis ingenua feſtivitas. Ut apud CICERONEM 14: *Reſpicite, reſpicite, judices, hominum fortunas, reſpicite Fabritii ſenectutem. Cum hoc reſpicite, ornandæ orationis cauſa ſæpe dixiſſet, reſpexit ipſe: at Fabritius à ſubſelliis demiſſo capite diſceſſerat.* Et alias: *Negabat jus tam nequam eſſe Verrinum.* Et idem alibi: *Execrabatur Sacerdotem, qui tam nequam Verrem reliquiſſet* 15.

DIASYRMVS. [Διασυρμός.] Hæc figura fit, cum rem aliquam aut perſonam elevamus. Ut apud TVLLIVM 16: *Eſt adhuc [quod admirari vos video] non Verres, ſed Quintus Mutius.* Et in eodem: *Sed repente e veſtigio ex homine, tanquam ex aliquo Circæo poculo, factus eſt Verres: redit ad ſe, atque ad mores ſuos.* Et alibi 17: *Quid ad hæc Nævius? ridet ſcilicet noſtram amentiam, qui in vita ſua rationem ſummi officii deſideremus, & inſtituta bonorum virorum requiramus.*

EXVTHENISMVS. [Ἐξουθενισμός.] Figura hæc fit, cum rem aliquam extenuamus, & contemptam facimus. Ut apud Lucilium 18:

At magnum fecit, quod verbis Græca Latinis
Miſcuit.

Apud TVLLIVM *pro Cæcina*: [C. XIII.] *Ejeci ego te armatis hominibus, non dejeci, ut tantum facinus non in æquitate juris, ſed in una litera latuiſſe videatur.* Item in *Philippicarum ſecunda*: [C. XXX.] *Nam quod quærebas quomodo rediſſem: prima luce, non tenebris.* Deinde

11 *a verbis*) lubens delerem præpoſitionem *a.* CAPPER.
12 *Virgilium*) *Æneid.* XI. v. 38.
13 *apud Ciceronem*) pro *Sext.* C. VI.
14 Orat. *pro Cluent* C. XXI.
15 Vid. hæc L. I. *in Verr.* C. XLVI. ceterum hæc in Edit. Froben. tam prodigioſe corrupta, ut illa manifeſta lectionum monſtra recenſere pigeat.
16 *Divin. in Cæcil.* C. XVII. ceterum Fr. in hoc loco Ciceronis pro *ex aliquo* habet *e poto*, quod ſuſpicionem movere cuidam poſſit ſcripſiſſe Ciceronem *e poto poculo*, & ita ſane loquitur in *Cluent.* C. 60.
17 Orat. *pro Quinct.* C. XVII.
18 Imo de Lucilio apud HORATIVM *Serm.* L. I. X. ℣. 20. CAPPER.

Deinde cum calceis & toga, nullis caligis, nec lacerna. CATO apud Athenienses: *Antiochus epistolis bellum gerit, calamo & atramento militat.*

SARCASMVS. [Σαρκασμός.] Hæc figura quibusdam videtur eadem quæ chlevasmus, sed à perfectissimis propria significatione descripta est. Peculiariter enim fœdiora ea significamus, non tamen sine dicacitate concinna; ut apud VIRGILIVM[19]:

Novimus, & qui te, transversa tuentibus hirquis.

Apud CICERONEM[20]: *Sexte noster bona venia, quoniam dialecticus es, & hoc quoque liguris.* Et pro *Cælio*: [C. XIII.] *Quod facerem vehementius, nisi mihi intercederent inimicitiæ cum istius mulieris viro, fratre volui dicere, semper hic erro.*

APOPHASIS, [Ἀπόφασις.] sive *ætiologia*, venustum *schema*, ubi quasi alio interrogante, nobis ipsis respondemus & rationem reddimus. CICERO pro *Tullio*: *Siquis furem occiderit, injuria occiderit. Quamobrem? quia jus constitutum nullum est. Quid si se telo defenderit? non injuria. Quid ita? quia constitutum est.* CÆSAR pro *Bithynis*: *Quid ergo? syngraphæ non sunt, sed res aliena est.* Et hactenus ubi nobis respondemus. Alias ubi aliis: quod nisi arte procedit, causam prodit: ut apud VIRGILIVM [*Ecl.* III. v. 21.22.] interrogante altero, quod negare non poterat, subtiliter occurrit, ne furtum fecisse existimetur:

An mihi cantando victus non redderet ille,
Quem mea carminibus meruisset fistula caprum?

Et testis interrogatus a reo, num fustibus vapulasset: *innocens*, inquit[21]. Aut cum dicitur: *Quæro an occiderit hominem*: & respondetur, *latronem*: ut confessionem præcurrat defensio.

APORIA, [Ἀπορία.] eadem est & *diaporesis*, addubitatio quædam, cum simulamus quærere nos, unde incipiendum, quid potissimum dicendum, an omnino dicendum. Cumque artificialiter simulamus non res invenire, non paratos venisse. CICERO in *Verrem*: [L.IV.C.141.] *Quem? quemnam? recte admones. Polycletum esse dicebant.* Et *de domo sua apud pontifices*: [C. IX.] *Tibi literas ille misit? quas? aut nunquam misit: aut si misit, in concione recitari noluit. Itaque sive ille misit, sive tu protulisti: certe consilium tuum de honore Catonis nudatum est.*

ANACOENOSIS, [Ἀνακοίνωσις.] communicatio est, cum aut ipsos adversarios consulimus, aut cum judicibus deliberamus. CICERO in *Divinatione*: [C. XII.] *De te jam, Cæcili, mehercule extra hanc contentionem, certamenque nostrum.* Et reliqua. Est & *Idiotismos* [Ἰδιωτισμός.] Item pro *Quintio*: *Si dupondius tuus*[22] *ageretur, Sex. Nævi, si in parvula re captionis aliquid vererere: non statim ad C. Aquilium, aut ad eorum aliquem qui consuluntur, cucurrisses? cum jus amicitiæ, societatis, affinitatis ageretur*, &c. Idem ibidem: *Ego pro te nunc hoc consulo post tempus in aliena re, quod tu in tua re, cum tempus erat, consulere oblitus es. Quæro abs te, C. Aquili, L. Lucullo, P. Quintili, M. Marcelle, vadimonium mihi non obiit quidam socius & affinis meus, quicum mihi necessitudo vetus, controversia*

19 *Ecl.* III. ℣. 8. ceterum Fr. pro *hirquis* habet *hircis.* de qua lectionis varietate vid. HEINS. & BVRM. ad ipsum Virgilii locum.

20 *pro Domo sua.* C. XVIII.

21 Apud QVINCTILIAN. qui eodem utitur exemplo *Instit. Orat.* L. IX. C. II. n. 12. Edit. Gesn. legitur, & *innocens, inquit.* ubi tamen Cod. Goth. cum nostra lectione conspirat.

22 Legebatur in Pith. *de prædiis*, quæ lectio aperte falsa quosdam etiam Ciceronis codices insidet. Sed cum Fr. expresse habeat *dupondius tuus*, hoc, ad exemplum optimarum Ciceronis editionum, recipere nulli dubitavimus. Extat autem locus Orat. *pro Quinct.* C. XVI.

versia de re pecuniaria recens intercedit, & cætera. Item *pro Sestio: Si recte vestram bonitatem atque prudentiam agnovi, non multum me fallit: si conq.* 23 r. f. *primum expectari.* CATO: *Si vos in eo loco essetis, quid aliud faceretis?* Et alibi: *Communem rem putate, ac vos huic præpositos.* VIRGILIVS: [*Æn.* XII. 933. 934.]

. . . . fuit & tibi talis
Anchises genitor, Dauni miserere senectæ.

AGANACTESIS, [Ἀγανάκτησις.] indignatio, quæ fit maxime pronuntiatione. ENNIVS in *Iphigenia:* [p. 214. Ed. Hessel.] *Menelaus me objurgat, id meis rebus regimen restat.* VIRG. [*Ecl.* III. 25.]

Cantando tu illum? aut unquam tibi fistula cera
Juncta fuit?

CICERO *pro Sylla:* [C. XVI.] *Fero ego te Torquate jam dudum, fero.*

APODIOXIS 24, [Ἀποδίωξις.] Rejectio vel reprobatio quarundam rerum, quasi in quæstionem non venire dignarum 25, neque oportuisse aut ab adversariis poni, aut a nobis quæri, aut a judice postulari. Quod schema mire facit ad accelerate fugiendum, ut & tacuisse, & tamen non timuisse videamur, ut in re difficili & contraria non hæreamus. In qua figura breviter morati ad aliud statim transire debemus. CICERO pro *Cælio:* [C. II.] *Rom. Equitis autem esse filium criminis loco poni ab accusatoribus, neque his judicantibus oportuit, neque defendentibus nobis.*

APOPLANESIS [Ἀποπλάνησις.] est 26 judicis à re contraria nobis avocatio, quam cum desiderat, aut ab adversario commonetur ut quærat, nos obscurando & miscendo & promittendo quidem dicturos nos, sed suo loco, ad aliam rem avocamus. Et rursum dum dicimus, sensim ad aliud transimus, & ab eo quod contra nos est avocatur, & suspenditur judex: vel conjuncta rerum multitudine implicatur, ut non de uno, sed de pluribus putet sibi sententiam esse dicendam: ut pro *Cluentio* fecit CICERO ab init. in qua oratione tenebras se offudisse jactavit judicibus Cluentianis: *Intelligant nihil me nec subterfugere voluisse reticendo, nec obscurare dicendo, ego me, judices, ad eam causam accedere, quæ jam per annos octo continuos*; usque eo: *Efficiam profecto*; deinde: [*ibid.* C.XXX.] *Versatam esse in judicio pecuniam constat*; totum caput. Deinde: [*ibid.* C. XXIII.] *Vnum quidem, nemo erit tam inimicus Cluentio*, usque ad finem ipsius.

APHORISMVS [Ἀφορισμός.] vel *diorismus*, descriptio rerum per reprehensionem, quæ exprimit & corrigit vim sententiæ, & potestatem. Quare potest videri species emendationis: nam quæ temere dixeris, reprehendit. TVLLIVS: *Quanquam illa non pœna, sed probibitio sceleris fuit.* Aut alias: *Cives, inquam, si hoc nomine appellare fas est* 27.

ARA

23 Hæc verba supplenda & explicanda doctioribus relinquo. CAPPER. Locus ipse non extat in orat. *pro Sextio*; qualem saltem hodie habemus. An illa vero sit γνησία Ciceronis . . . sed abstineamus temeraria fortasse suspicione. Legant illam iterum iterumque Viri eruditi: & judicent.

24 *apodioxis*) editum antea fuerat: *apodoxis sive apoplanesis*, errore duplici. Nam & vocalis I. omissa fuerat, & vox *apoplanesis* ex articulo sequenti perperam huc translata. CAPP. Sic quoque visum Celeb. GESNERO.

25 *non venire dignarum, neque oportuisse*) locum hunc qui manifesto mutilus est, ita supplere conabatur VOSSIVS *Institut. orator.* pag. 349. *non venire dignarum, vel quas putemus neque oportuisse* &c

26 *apoplanesis est judicis*) legebatur antea: *apoplanesis est aut judicis* &c. sed particula illa *aut* abundabat, & ex linea sequenti huc fuerat intrusa. CAPPER.

27 Laudantur etiam hæc duo exempla a QVINCTIL. *Inst. Orat.* L. IX. C. 2. segm. 18. Ed.

ARA 28, [Ἀρά.] execratio. Execratio oratoria apud CICERONEM: [L. I *in Verr.* C. XV.] *O scelus, ô portentum in ultimas terras exportandum.* Apud VIRG. [*Æn.* II. 535.]

At tibi pro scelere exclamat, pro talibus ausis,
Dii, si qua est cœlo pietas, quæ talia curet,
Persolvant grates dignas.

DEESIS, [Δέησις.] obsecratio vel obtestatio, qua deos oramus, aut homines. CICERO *pro Dejotaro*, [C. III.] *Per dexteram istam tuam ego obtestor* 29. *Pro Roscio* [C. LXIX.] μετὰ εἰρωνείας. *Rogat, oratque te, Chrysogone.* Apud 30 VIRG. [*Æn.* III. 600.]

Per superos, atque hoc cælum,

[*Æn.* IV. 314] *Per ego has lachrymas, dextramque tuam te.*
PLAVTVS: *Ita deos obtestor per senectutem tuam.*

DIABOLE 31, [Διαβολή.] criminatio & quasi denuntiatio eorum quæ futura sunt. CIC. *pro Milone*: [C. XXVI.] *Erit erit illud profecto tempus, & illucescet aliquando ille dies, cum tu salutaribus*, &c. TERENT. [Adelph. III. 3. 31.]

Videre videor jam illum diem, quo hinc egens
Profugiet aliquo militatum.

Apud VIRGILIVM [*Æn.* III. 257. sqq.]

Sed non ante datam cingetis mœnibus urbem,
Quam vos dira fames, nostraque injuria cædis,
Ambesas subigat malis absumere mensas.

DIANOEA. [Διάνοια.] Hæc figura fit proprie, cum proponitur 32 non id quod fieri oportet, sed quod fit. TVLLIVS: *Dolabella autem, quemadmodum homines nobiles decet, ulcisci injuriam fortissime perseverat.* VIRGIL. [*Æn.* I. 154.]

Furor arma ministrat.

Applicatur huic figuræ etiam *chria*, sententia necessaria; Vt CATO in *Thermum*, post censuram: *Qui ventrem suum non pro hoste habet, qui pro Repub. non pro sua obsonat: qui stulte spondet, qui cupide ædificat* 33.

APOPHONEMA 34, [Ἀποφώνημα.] sententia responsiva, ut apud CAELIVM: *Fac velis, perficies.* Apud TVLLIVM: *Literarum radices amaras, fructus dulces.*

DIALOGISMVS. [Διαλογισμός.] Hæc fit ita, cum quis secum disputat & volutat quid agat, vel quid agendum putet. Apud TERENT. [*Eun.* I. 1. 1.] *Quid igitur faciam?* VIRG. [*Æn.* IV. 534.]

En quid ago? rursusne procos irrisa priores
Experiar?

CIC.

Gesn. & illa quidem verba, *cives, cives, inquam* leguntur in *Orat. pro Murena* C. 37. Priora invenire necdum potuimus.

28 Non dubitavimus cum Cel. GESNERO sic rescribere, pro vulgato *Aria*, quæ vox nihili est.

29 Post verba *ego obtestor*, legebantur ista *per ego has lacrymas*; sed quatuor hæc verba ex sequentibus huc male fuerant intrusa CAPPER.

30 Legebatur antea *apud Deos Virg.* sed vox *Deos* a loco sua avulsa erat ex linea sequenti, ubi legimus, *ita Deos obtestor.* CAPPER.

31 videtur legendum. *Diapeile* (Διαπειλὴ) *interminatio*, Syllaba *cri* orta ex compendio præpositionis *inter*, quam notant librarii per *ir.* GESN.

32 legebatur *præponitur*. Nos *proponitur* ex Ed. Fr. recepimus. Et ita conjecerat Cel. GESNERVS.

33 hic aliquid deesse videtur. CAPPER.

34 Legebatur antea *Apophonisma*, sed vid. ad initium hujus Rhetoris notata. CAPP. Cel. GESNER. conjicit *Apophanisma*.

Cic. pro *Cluentio*: [C. XXVI.] *Dem judicibus? mihi igitur nihil quæretur.* In *Verrinarum lib.* I. *Si pupillo* 35 *redimitur, mihi præda de manibus eripitur. Quod est igitur remedium? quod?*

Epiplexis [Ἐπίπληξις.] sive *epitimesis*. Fit hæc figura cum jurgamus aut coarguimus. Cic. in *Catilinam*: [Or. I. ab init.] *Patere tua consilia non sentis? quem nostrum ignorare arbitraris?* Terent. [*Heaut.* III. 3. 2] *Non ego te vidi manum* 36, &c. Virg. [*Ecl.* III. ℣. 11.]

> *Non ego te vidi Damonis pessime caprum*
> *Excipere insidiis?*

Homoeosis 37 [ὁμοίωσις.] est, cum per similitudinem res præstantur. Cujus species sunt primæ duæ, *paradigma & parabole*. Harum distantia est, quod *paradigma* facit vera exempla, *parabole* ficta ostendit.

Paradigmatis [Παραδείγματος.] quidem triformis est ratio. Nam exemplum aut personas tantum exhibet sine sermone, aut sermonem sine personis, aut simul utrumque. Personam sine sermone. Vt Cic. in *Miloniana*: [C. III.] *Neque enim potuisset aut Hala ille Servilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut me consule senatus non nefarius haberi, si sceleratos cives interimere nefas esset.* Sermonem sine persona. Catonis est dictum: *Pedibus compensare pecuniam* Sermonem pariter & personam. Cic. pro *Roscio*: [C XII.] *Estne hoc illi dicto atque facto Fimbriano simillimum?*

Rursum *parabola* & ipsa tripertita est, per *icona*, *homœon*, *epagogen*.

Icon [Εἰκών.] fit, cum perfectæ formæ similes conferuntur. Virgil. [*Georg.* I. 89.]

> *Talis Amyclei domitus Pollucis habenis.*

Cicero de P. R. [*pro Cluent.* C. XLIX.] *Mare quod sua natura tranquillum sit, ventorum vi agitari & conturbari solet: sic Populus Romanus.*

Homoeon. [ὅμοιον.] Hæc figura fit, cum ex partibus aliqua similitudo colligitur. Vt Virg. [*Æn.* III. 490.]

> *Sic oculos, sic ille manus, sic ora tenebat.*

Etiam in actu fit homœon. Vt idem Virg. [*Æn.* IV. 669. 670.]

> *Non aliter, quam si immissis ruat hostibus omnis*
> *Carthago, aut antiqua Tyros.*

Cic. in *Verrinis* 38 ait, *succinctam Scyllam lupis & canibus, cum pube tenus virgo sit, similem esse Verris & comitum illius, quibus quasi canibus succinctus sit.*

Epagoge. [Ἐπαγωγή.] Fit hæc ex rerum similium collatione vel argumentorum, salva tamen similitudine rerum. Vt Virg. [*Æn.* I. 379.]

> *Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem*
> *Pressit humi nitens.*

Et Cic. pro *Rosc.* [C. XLV.] comparat occupationes Jovis optimi maximi Syllæ rebus gestis propius. Argumentorum autem, ut Lvcretivs 39: *Nam*

35 pro *pupillo* legebatur *populo*. emendavimus ex ipso Cicerone, apud quem locus extat L. I. *in Verr* C 54.

36 apud Terentivm legitur. *Vidin ego te manum.*

37 Frob præmittit; Omœosis inest ibi paradigma parabolæ.

38 innuit locum L. V. *in Verr.* C. 56.

39 hæc hodie non leguntur apud Lvcretivm; quod & observavit Cel. Gesnervs. qui etiam quid sit τὸ Harmatiam nescire se ingenue fatetur. Sed istos versus Janus Douza tanquam Lucilianum fragmentum edidit, & quidem tanquam ex Julio nostro Rufiniano desumtum. p. 197. *Ed. Haverc.* juvat quod *Ed. Frob.* habet non *Lucretius*, sed *Lucius*, quod sane faciliori lapsu ex *Lucilius*, quam ex *Lucretius* fieri potuit.

Nam si tu fluxus, undasque è gurgite salso
Tollere decreris, ventum prius Hamatium tu,
Ventum, inquam, tollas, &c.

EPITROPE. [Ἐπιτροπή.] Hæc fit cum figurate concedimus, quod velit quis faciat. Vt [VIRG. *Æneid.* IV. v. 381.]

I, sequere Italiam ventis, pete regna per undas.

Et CIC. *in Catilinam*: [Orat. I. C. V.] *Quid expectas? proficiscere: nimium jam diu te imperatorem illa tua Malliana castra desiderant.*

EVCHE, [Εὐχή.] precatio. VIRG. [*Æn.* X. 421.]

Da nunc Tymbre pater ferro, quod missile libro.

CIC. in *Catilinam*, cum invocat Jovem ad pœnam conjuratorum, atque ita concludit: *Æternis suppliciis vivos mortuosque mactabis.*

EPIPHONEMA. [Ἐπιφώνημα.] Hac sententia [40] in fine expositæ rei cum affectu enuntiatur. CICERO in *Verrinis:* [L. V. C. XLV.] *Non vitam liberam, sed mortis celeritatem precabantur.*

ENTHYMEMA [Ἐνθύμημα.] fit, cum periodus orationis ex contrariis sententiis astringitur. Apud LVCILIVM: *Si me nescire hoc nescis, quod quærere dico, quare divinas quicquam, aut quærere debes ipse: & si scis q. h. e. scire* [41] *hoc d. t.* CICERO in *divinatione:* [C. IV.] *Tamen his operam tuam pollicebere, qui te neque velle sua causa, nec si velis, posse arbitrantur.*

EPANALEPSIS [42], [Ἐπανάληψις.] repetitio sententiæ propter aliam necessariam causam, non ut fit in figuris elocutionis, sed [43] apud LVCILIVM: *Vel concilio* [44] *vestrum quod dicitis, olim cælicolæ adfuissemus priore concilio.* CICERO pro *Rabirio* [45]: *Libenter, si esset integrum, profiterer idem, idem Saturninum C. Rabirii manu interfectum, nihil me iste clamor commovet.* Vsque huc [46]; *libenter, inquam, profiterer.*

PROHYPERGASIA [47], [Προϋπεργασία.] vel *Proparasceve*, præmunitio. Qua ante utimur, ut confirmet id quod subjecturi sumus. Vt si testem producturi sumus, ante est, ut ei fidem habendam esse doceamus. Quare est [48] velut generalis locus, & tractatus communis est CICERO pro *Milone* ante præmunit, licere hominem occidere, & tum subito occisum P. Clodium jure & sine invidia: cum ita dicit: [C. III.] *Negant intueri*

40 *hac sententia*) antea legebatur: *hæc sententia:* sed ex ipsa serie orationis patet legendum esse *hac*, videlicet *figura*, quomodo non semel locutus est JVLIVS RVFINIANVS initio sui opusculi. Vide supra ad *Charientismum* & *asteismum* CAPPER. & ita quoque Cel. GESNERVS.

41 *& si scis q. h. e. scire*) doctioribus & sagacioribus inquirenda hæc & supplenda relinquimus. CAPP. hæc ita leguntur in fragmentis Lucilii a Douza collectis, p. 104. Ed. *Haverc.*

Si me nescire hoc nescis, quod quærere dico,
quare divinas quicquam, aut quare debes ipse
& si scis q. h. e. scire hoc d, te.

42 *epanalepsis*) quæ in articulo sequenti vocatur *ploce* CAPPER.

43 *sed apud Lucilium*) est forte qui legere malit: *Sic apud.* CAPPER. Admisimus in textum *concilio* quod & exhibet Ed. Fr. & ita conjecerat legendum esse J. DOVZA, qui hæc ad L. I. Satyr. Lucilii refert, & ita ordinat:

Vellem concilio vestrum, quod dicitis, olim
Cælicolæ; vellem inquam adfuvissem priore
Concilio. p. 258. *Ed Haverc.*

44. *consilio*) malem legere *concilio*, quia statim sequitur: *priore concilio.* CAPPER.

45 extat locus C. VI. ceterum aliter legitur in Codicibus nostris; & videtur iterum ex memoria citatus a Rhetore nostro.

46 Fr. *usque hoc.*

47 *Prohypergasia vel proparasceve*) antea editum fuerat: *prupergasia vel parasceve;* sed ex initio hujus opusculi a JVLIO RVFINIANO conscripti liquet legendum esse prout edendum curavi. CAPP.

48 Fr. omittit τὸ *est.* & recte.

tueri lucem esse fas ei, qui à se esse hominem occisum fateatur. In qua tandem civitate hoc homines stultissimi disputant?

PARRHESIA, [Παῤῥησία.] oratio libera, quam CORNIFICIVS licentiam vocat 49. CICERO pro *Ligario:* [C. III.] *Suscepto bello, Cæsar, gesto etiam ex parte magna nulla vi coactus*, & cætera. Contra idem: [C. IV.] *Quid aliud egimus, Tubero, nisi ut quod hic potest, nos possemus?* interdum adulanter inducitur, ut hic adulatio est *pro Rabirio perduellionis*, libere cum ait: [C. VI.] *Quin continetis vocem vestram indicem stultitiæ, testem paucitatis?*

PARADOXON [Παράδοξον.] sive *hypomone*, sustentatio vel inopinatum. Hoc schema suspendit sensum: deinde subjicit aliquid contra expectationem auditoris, sive magnum, sive minus: & ideo sustentatio, vel inopinatum dicitur. CICERO pro *Ligario:* [C. IX.] *Hinc prohibitus, non ad Cæsarem, ne iratus: non ad domum, ne iners: non aliquam in regionem, ne condemnare causam illam, quam secutus esset, videretur.* Et cætera.

PROTROPE, [Προτροπή.] adhortatio ad aliquam rem est, & palillogia. VIRG. [*Æn.* V. 189. 190.]

Nunc nunc insurgite remis.
Hortor vos socii 50.

CICERO *in Verrem* III. *actionis libro: Vos, quod ad vestram famam senatusque consulta pertinet, judices, prospicite, atque consulite*, & cætera.

PATHOPOEIA. [Παθοποιΐα.] Hæc vel odio, vel iracundia, vel misericordia commovetur. VIRG. [*Æn.* II. v 486.]

—— Domus interior gemitu miseroque tumultu
Miscetur.

CICERO pro *Roscio:* [C. IX.] *Nemo erat qui non ardere illa omnia mallet, quam videre in Sex. Roscii bonis dominantem.* & cætera. Apud eundem *in Verrem:* [L. I. C XXVI.] *Clamor interea fit tota domo, pugna inter servos Rubrii atque hospitis*, &c. Alio loco: [*ibid.* C. XXVII.] *Cædere januam saxis, instare ferro, ligna & sarmenta circumdare, ignemque* &c. 51.

SYNCRISIS, [Σύγκρισις.] sive *antithesis*, comparatio rerum atque personarum inter se contrariarum. Vt: *Ego plector, quod tu peccas: Tu delinquis, ego arguor pro malefactis: Helena redeat, virgo pereat innocens: tua reconcilietur uxor, mea negetur, filia mea.* CICERO pro *Muræna:* [C. IX.] *Vigilas tu de nocte, ut consultoribus tuis respondeas: ille ut mature quo intendit cum exercitu perveniat*, & cætera. Item in *Verrinis:* [L. I. *in Verr.* C. XXVII.] *Iste multo sceleratior & nequior quam ille Adrianus, aliquanto etiam felicior fuit.* &c.

HYPERBOLE, [Ὑπερβολή.] aliis *schema* 52 aliis *tropus* videtur. Cæterum fit, cum excedit veritatem sententia. Apud VIRGILIVM: [*Æn.* L. XII. v. 34.]

Qui candore nives anteirent, cursibus auras 53.

IVLII

49 digitum intendit sine dubio ad locum *Rhet. ad Herenn.* L. IV. C. XXXVI. *Licentia est, cum apud eos, quos aut vereri aut metuere debemus, tamen aliquid pro jure nostro dicimus, quod eos minime offendat, aut quos ii diligunt, cum in aliquo errato vere reprehendi posse videantur.*

50 Codd. Virgiliani omnes habent hodie *Hectorei Socii.* Puto memoriæ vitio perperam RVFINIANVM exhibuisse *hortor vos.*

51 hic *Fr.* addit *sub eo e. p.* quod, quid sibi velit, nescio.

52 verba *aliis schema* absunt a Fr.

53 versui Virgiliano addit Ed. Fr. hæc verba; apud TVLLIVM. *Campus ipse me causam p. d. h.*

IVLII RVFINIANI DE SCHEMATIS LEXEOS.

PROLEPSIS 54, [Πρόληψις.] est *schema λέξεως*, id est figura elocutionis, cum ante numerus redditur verbis, quam res 55 personæ affiniantur. Vt: [VIRG. *Ecl*. VI. v. 30.]

Nec tantum Rhodope mirantur & Ismarus Orphea.

Et: [ID. *Æn*. XII. v. 161.]

Interea reges (ingenti mole Latinus
Quadrijugo vehitur 56 curru, &c.

Latine appellari potest præsumptio vel anticipatio.

SYLLEPSIS [Σύλληψις.] est, cum duabus diversisque sententiis & rebus unum datur verbum minime utrisque conveniens. Vt: [VIRG. *Æn*. II. 258.]

Inclusos utero Danaos & pinea furtim
Laxat claustra Sinon.

Laxat enim ad Danaos referri non potest, sicut ad claustra. Et: [VIRG. *Æn*. VIII. v. 127.]

Optime Grajugenum, cui me fortuna precari,
Ac vitta comptos voluit prætendere ramos.

Non enim sicut *cui prætendere ramos*, ita & *cui precari* potest videri ratione connexum. Et: [VIRG. *Georg*. IV. 219.]

His quidam signis atque hæc exempla secuti 57.

Hæc Latine dicitur conceptio 58.

ZEVGMA 59, [Ζεῦγμα.] est, cum unum verbum communiter multis sententiis jungitur ad omnes pari significatione pertinens, & ad nexum. Vt: [VIRG. *Æn*. IX. 8.]

Æneas urbe & sociis & classe relicta.

Latine hæc figura dicitur ligatio vel adnexio.

HYPOZEVXIS [Ὑπόζευξις.] est, cum singulis rebus, sententiisque singula debita verba junguntur. Vt: [VIRG. *Æn*. VI. 180. *sqq*.]

Procumbunt piceæ: sonat icta securibus ilex:
Fraxineæque trabes, cuneis & fissile robur
Scinditur: advolvunt ingentes montibus ornos.

Et: [VIRG. *Georg*. II. 519.]

Venit hyems, teritur Sicyonia bacca trapetis,
Glande sues redeunt læti, dant arbuta sylvæ.

Et

54 *prolepsis*) est figura sententiæ & aliud omnino significat apud RVTILIVM LVPVM ut & apud QVINCTILIAN. *lib*. IX. *cap*. 2. sed figura est Elocutionis sive dictionis etiam VENERABILI BEDAE in opusculo de *figuris & tropis Sacræ Scripturæ*; ubi res clarius explicari videtur & luculentioribus exemplis illustrari. CAPPER.

55 *quam res personæ affiniantur*) legendum puto: *quam res & personæ* &c. CAPPER.

56 Fr. *invehitur*.

57 *secuti*) quo quidem in loco *τὸ secuti* construi non potest cum *τῷ signis*. CAPPER.

58 *conceptio*) perperam legebatur antea *correptio*, legendum esse *conceptio* constat & ex Græca voce *σύλληψις* & ex VENERABILIS BEDAE opusculo de *Sacræ Scripturæ figuris & tropis*; ubi sic habet: *σύλληψις est dissimilium clausularum per unum verbum conglutinata conceptio*. CAPPER.

59 *Zeugma*) QVINCTILIANVS lib. IX. cap. 3. vocat *συνεζευγμένον*. CAPPER.

Et varios ponit fœtus autumnus, & alte
Mitis in apricis coquitur vindemia saxis.

Hæc figura Latine vocabitur subjunctio, vel subinsertio, vel subnexio.

Epanalepsis, [Ἐπανάληψις.] est eorundem verborum simul positorum, ejusdemque sententiæ post multa interjecta cum aliqua periodi conclusione facta repetitio. Vt: [Virg. *Georg.* II. 4.]

Huc pater ô Lenæe, tuis hic omnia plena
Muneribus, tibi pampineo gravidus autumno
Floret ager, spumat plenis vindemia labris:
Huc pater ô Lenæe veni.

Et: [Virg. *Ecl.* VIII. 1.]

Pastorum musam Damonis & Alphesibœi,
Immemor herbarum, quos est mirata juvenca
Certantes, quorum stupefactæ carmine lynces;
Damonis musam dicemus & Alphesibœi.

Latine hæc figura dicitur resumptio vel repetitio.

Epanaphora [Ἐπαναφορά.] est, cum ab eodem verbo plures inchoatæ sententiæ incipiunt. Vt: [Virg. *Ecl.* X. 42. 43.]

Hic gelidi fontes, hic mollia prata, Lycori.
Hic nemus, hic ipso tecum consumeret ævo.

Et: [Virg. *Æn.* IV. 369. 370.]

Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
Num lachrymas victus dedit? aut miseratus amantem est?

Et: [Virg. *Æn.* III. 539. 540.]

bellum, ô terra hospita, portas.
Bello armantur equi, bellum hæc armenta minantur.

Et: [Virg. *Georg.* II. 323.]

Ver adeo frondi nemorum, ver utile sylvis.

Et: [Virg. *Georg.* I. 289. 290.]

Nocte leves stipulæ 60 melius, nocte arida prata
Tondentur, noctis lentus non deficit humor.

Latine hæc figura dicitur regressio.

Palillogia 61 [Παλιλλογία.] est, cum verbum quod in prima sententia est ultimum, in sequente sit primum. Vt: [Virg. *Ecl.* X. 72. 73.]

Pierides vos hæc facietis maxima Gallo,
Gallo, cujus amor tantum mihi crescit in horas.

Et: [Virg. *Ecl.* VI. 20. 21.]

Addit se sociam 62, timidisque supervenit Ægle,
Ægle Najadum pulcherrima.

Et: [Virg. *Æn.* VI. 495. 496.]

Deipho-

60 quæ post *stipulæ* ex Virgilio allegantur, absunt a *Fr.* uti & ista verba: *Latine hæc figura dicitur regressio*, quorum loco post *stipulæ*, hæc ibi leguntur: *Melius enim Latine hæc figura dicitur iteratio.*

61 *palillogia*) Aqvila Romanvs & Vossivs *anadiplosin* appellant. Capper.

62 *Fr.* solam.

Deiphobum vidi lacerum crudeliter ora,
Ora manusque ambas.

Et: [VIRG. *Æn.* X. 691. 692.]

Concurrunt Tyrrhenæ acies 63, *atque omnibus uni,*
Vni odiisque viro, telisque frequentibus instant.

Latine dicitur iteratio 64.

ANADIPLOSIS 65, [Ἀναδίπλωσις.] est ejusdem verbi continuatim repetitio. Vt: [VIRG. *Ecl.* III. 79.]

Et longum formose vale, vale, inquit, Iola.

Et: [VIRG. *Ecl.* II. 69.]

O Corydon, Corydon, quæ te dementia cepit?

Et: [VIRG. *Æn.* IX. 427. 428.]

Me me, adsum qui feci, in me convertite ferrum
O Rutuli!

Latine dicitur hæc figura duplicatio.

EPANADIPLOSIS 66, [Ἐπαναδίπλωσις.] est, cum idem verbum in eadem sententia & primum est, & extremum. Vt: [VIRG. *Georg.* III. 47. 48.]

Cæsaris & famam & nomen tot ferre per annos,
Tithoni prima quot abest ab origine Cæsar.

Et: [VIRG. *Georg.* IV. 306.]

Ante novis rubeant, quam prata coloribus, ante.

Et: [VIRG. *Æn.* III. 435.]

Vnum illud tibi, nate dea, proque omnibus unum.

Et: [VIRG. *Æn.* XI. 358]

Ipsum obtestemur, veniamque oremus ab ipso.

Latine dicitur inclusio 67.

METATHESIS 68, [Μετάθεσις.] est, cum quod ante dictum est, postponitur: & quod post dictum est, anteponitur. Vt: *Eripis ut perdas, perdis ut eripias.*

DIACOPE 69, [Διακοπή.] sive diastole est, cum inter duo eadem verba diversum ponitur aliquid medium. Vt: [VIRG. *Æn.* II. 602.]

Culpatusve Paris, divum inclementia divum.

Et: [VIRG. *Æn.* IV. 358.]

Duc age, duc ad nos.

Et: [VIRG. *Georg.* IV. 447.]

Scis Proteu 70, *scis ipse.*

Latine dicitur separatio.

PAREN-

63 reliqua ex VIRG. desiderantur in *Fr.*

64 *Fr.* pro *iteratio* habet *egressio.*

65 *Anadiplosis*) Ab AQVILA ROMANO dicitur *Palilogia*, a VOSSIO *Epizeuxis.* CAPPER.

66 *Epanadiplosis*) VENERABILI BEDAE; VOSSIO & aliis est *Epanalepsis.* CAPPER.

67 *dicitur inclusio*) habito respectu non ad ipsam vocem Græcam ἐπαναδίπλωσις, quæ reduplicationem sonat, sed ad significatum. Nam in hac figura idem vocabulum totam sententiam videtur includere, quandoquidem in ipsius initio & fine reperitur. CAPPER.

68 *Metathesis*) quæ VOSSIO *Epanodus* est & *Antimetabole.* CAPPER.

69 *Diacope*) hæc figura omittitur a Rhetorum vulgo, VOSSIVS tamen eam revocari posse censet ad Epizevxin non continuam. Ipsum lege p. 294. *Inst. Orat.* CAPPER.

70 *Proteu*) legebatur antea *Proteus.* CAPP.

PARENTHESIS [Παρένθεσις.] est, cum ordinata ac legitima sententia interrumpitur per alienam 71 extrinsecus, diversamque sententiam. Vt: [VIRG. *Ecl.* IX. 27. *sqq.*]

Vare tuum nomen, superet modo Mantua nobis
(Mantua væ miseræ nimium vicina Cremonæ)
Cantantes sublime ferent ad sydera cygni.

Et: [VIRG. *Georg.* III. 512. *sqq.*]

ipsique suos jam morte sub ægra
(Di meliora piis, erroremque hostibus illum)
Discissos nudis laniabant dentibus artus.

Latine hæc figura dicitur interruptio vel interjectio.

ANTITHESIS [Ἀντίθεσις.] est, cum verbum verbo pari potestate per contrarium redditur. Vt: [VIRG. *Æn.* III. 181.]

Seque novo veterum deceptum errore locorum.

Et: [VIRG. *Æn.* IX. 414. 415.]

Volvitur ille vomens calidum de pectore flumen,
Frigidus.

Latine contrarium vel oppositio potest dici.

PLOCE 72, [Πλοκή.] cum idem verbum sententiave ad consummationem superioris retorquetur. Vt: [VIRG. *Æn.* II. 638. *sqq.*]

vos ô quibus integer ævi
Sanguis, ait, solidæque suo stant robore vires,
Vos agitate fugam.

Quale forsitan & illud accipi potest: [VIRG. *Ecl.* IV. 58. 59.]

Pan etiam Arcadia mecum si judice certet,
Pan etiam Arcadia dicat se judice victum.

Latine dicitur implicatio vel retractatio 73.

PARONOMASIA [Παρονομασία.] est, secundum prædictum 74 verbum, positio alterius, ipso poscente sensu 75. Vt apud TERENT. [*Andr.* I. 3. 13.]

Nam inceptio est amentium, haud amantium.

Et: TERENT. [*Heaut.* II. 3. 115.]

Tibi erunt parata verba, huic homini verbera.

Quale illud poterit forsitan videri: [VIRG. *Æn.* XI. 872. 873.]

Nec quisquam errantes 76 acies letumque ferentes
Sustentare.

Contra

71 *alienam*) perperam editum erat *alienum.* CAPPER.

72 *Ploce*) quæ *Epanalepsis* vocatur ab AQVILA ROM. & ab ipso IVL. RVFINIANO paulo supra. Varios τῆς πλοκῆς significatus vid. in nostro Indice ad QVINCTILIAN. CAPPER.

73 *vel retractatio*) & sane figura hæc ab AQVILA ROMANO & ab ipso IVL. RVFINIANO paulo supra dicitur ἐπανάληψις, cui Latina vox *retractatio* satis apte respondet. CAPPER.

74 *secundum prædictum verbum positio alterius*) hoc est positio alterius vocabuli quod aliquatenus simile sit prædicto. Nam præpositio *secundum*, τῷ, similitudini inservit. Interpretationem nostram firmat VENERABILIS BEDA in opusculo de *Sacræ Scripturæ figuris & tropis*, ubi sic habet: *παρονομασία dicitur, quoties dictio pene similis ponitur in significatione diversa.* CAPPER.

75 *ipso poscente sensu*) nisi enim sensus id poscat, erit merus in verbis lusus; quod est in oratore vitiosissimum. CAPPER.

76 *errantes*) stat forsan *paronomasia in τοῖς errantes & ferentes.* CAPPER. Sed vulgati Virgilii Codices omnes pro *errantes acies* habent *instantes Teucros.*

Contra & aliter: [VIRG. *Æn.* I. 403.]

puppesque tua, pubesque tuorum.

Latine dicitur adnominatio vel adfictio.

PAREGMENON [Παρηγμένον.] est æque similis figura, cum ex supradicto verbo aliud derivatur. Vt: [VIRG. *Æn.* III. 446. *sqq.*]

ultro
Ipse gravis, graviterque ad terram pondere vasto
Concidit.

Et: [VIRG. *Æn.* XII. 640.]

Oppetere ingentem, atque ingenti vulnere victum.

Et: [VIRG. *Æn.* VI. 247.]

Voce vocat Hecaten.

[VIRG. *Georg.* IV. 108.]

Ire iter, & castris audebit vellere signa.

Latine derivatio dicitur.

EPANORTHOSIS [Ἐπανόρθωσις.] est, cum supradictum verbum verbo sequenti corrigitur. Vt: *Non subripere* 77, *hoc est furari.* Latine dicitur correctio.

EPISTROPHE 78 [Ἐπιστροφή.] est, cum in eadem verba plures sententiæ desinunt. HORATIVS: [*Ep.* I. I. 94. *sqq.*]

Si curtatus inæquali tonsore capillos
Occurri, rides: si forte subucula pexa
Trita subest tunicæ, vel si toga dissidet impar,
Rides.

Quale forsitan sit: [VIRG. *Æn.* VIII 395. 396.]

similis si cura fuisset,
Tunc quoque fas nobis Teucros armare fuisset.

Et: [VIRG. *Æn.* I. 353.]

Impius ante aras, atque auri cæcus 79 amore.

Latine dicitur reversio.

CLIMAX [Κλίμαξ.] est, cum ex re in rem gradum tibi sententiæ faciunt. Vt: [VIRG. *Æn.* III. 152.]

Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo
Prædixit,

& cætera. Et: [VIRG. *Ecl.* II. 63. 64.]

Torva leæna lupum sequitur, lupus ipse capellam:
Florentem cythisum sequitur lasciva capella.

Latine hæc figura dicitur gradatio 80.

ASYNDETON 81 [Ἀσύνδετον.] est, vel dialyton, cum oratio nulla conjunctione connexa,

77 *non subripere, hoc est furari*) deesse aliquid videtur, ut sit: *non subripere hoc est, sed furari.* CAPPER.

78 *epistrophe*) alias, & quidem rectius, dicitur *antistrophe.* vide AQVILAM ROMANVM. CAPPER.

79 *cæcus amore*) desunt hic nonnulla. Nam in laudato versu nullum apparet *epistrophes* vestigium. CAPPER.

80 Fr. *gradatus.*

81 *Asyndeton*) pessime legebatur olim *asyntheton.* Nam legendum esse *asyndeton* liquet ex his AQVILÆ ROMANI verbis: *solutum* (*sic enim voco, quod ἀσύνδετον Græci vocant.*) CAPPER.

connexa, velut solutæ sententiæ regulam servat. Vt: [VIRG. *Æn.* X. 330.]

Consiliunt 82, *partim galea clypeoque resultant*
Irrita; deflexit partim stringentia corpus.

Et: [VIRG. *Æn.* XI. 328.]

ipsi numerumque modumque carinis.

[*ibid.* 329.]

nos æra, manus, navalia demus.

Latine dicitur dissolutio vel inconnexio. Asyndeton autem modo per singula verba fit: *æra, manus, navalia demus.* Et: [VIRG. *Æn.* XII. 197.]

Hæc eadem, Ænea, terram, mare, sidera juro.

Modo per plura verba, & per ea quæ Græci vocant κῶλα. [VIRG. *Georg.* I. 461. 462.]

Denique, quid vesper serus vehat, unde serenas
Ventus agat nubes, quid cogitet humidus auster,
Sol tibi signa dabit.

Et: [VIRG. *Æn.* I. 520 *sqq.*]

nube cava speculantur amicti,
Quæ fortuna viris, classem quo littore linquant,
Quid veniant, &c.

EPANODVS [Ἐπάνοδος.] est, cum duobus brevius, pluribusve propositis, ad singularem enarrationem recurritur. Vt: [VIRG. *Æn.* II. 434.]

divellimur inde,
Iphitus & Pelias mecum, quorum Iphitus ævo
Iam gravior.

Et: [VIRG. *Æn.* XI. 690. *sqq.*]

Protinus Orsilochum & Buthen, duo maxima Teucrûm
Corpora, sed Buthen aversum cuspide fixit
Loricam galeamque inter, qua colla sedentis
Invenit 83.

Latine dicitur reversio vel regressio 84.

PARADIASTOLE [Παραδιαστολή.] est, cum similes res discernuntur, contrariis redditis. Vt: [VIRG. *Ecl.* III. 80.]

Triste lupus stabulis: maturis frugibus imbres,
Arboribus venti, nobis Amaryllidis ira.

Et: [*ibid.* 82.]

Dulce satis humor, depulsis arbutus hædis,
Lenta salix fœto pecori, mihi solus Amyntas.

Latine dicitur discriminatio.

DIAERESIS, [Διαίρεσις.] est figura sermonis, cum rerum 85 distributione. Vt: [VIRG. *Æn.* II. 29. 30.]

Hic

82 hodie in VIRGIL. legitur *conjiciunt.*

83 nostri Virgiliani Codd. habent *lucent* pro *invenit*. Sed sunt hi forte Rhetoris e memoria citantis lapsus.

84 *reversio vel regressio*) perperam editum erat: *eversio vel egressio*, cui detegendo errori lucem afferre potest vel una vox Græca *ἐπάνοδος*. CAPP.

85 Fr. *cum sit rerum.*

Hic Dolopum manus, hic sævus tendebat Achilles:
Classibus hic locus, hic acies certare solebant.

Et: [VIRG. *Æn.* I 431.]

Hic portus alii effodiunt.

Et: [VIRG. *Æn.* XII. 458.]

ferit ense gravem Tymbraus Osirim.

Hæc Latine dicitur distributio vel designatio.

ANTISTASIS 86, [Ἀντίστασις.] est cum idem verbum repetitur in contrario sensu. Vt: [*Æn.* II. 354.]

Vna salus victis, nullam sperare salutem.

Et: [VIRG. *Æn.* VII. 70.]

Ex illo Corydon Corydon est tempore nobis.

Hæc Latine dicitur intentio 87.

METASTASIS [Μετάστασις.] est, vel *metabasis* 88, cum a loquentis persona ad personam transitum facimus, ratione aliqua vel adfectu. Vt: [VIRG. *Æn.* XI. 45.]

Non hæc Evandro de te promissa parenti
Discedens dederam.

Deinde: [*ibid.* 49. 50.]

Et nunc ille quidem spe multum captus inani,
Fors & vota facit.

Deinde: [*ibid.* 53. 54.]

Infelix! funus nati crudele videbis.
Hi nostri reditus expectatique triumphi;
Hæc mea magna fides? at non, Evandre, pudendis
Vulneribus pulsum aspicies.

Hæc figura dicitur variatio, aut transitus.

APOSTROPHE [Ἀποστροφή.] est, cum sermo a recto & instituto ordine in diversum ac contrarium vertitur. Vt: [VIRG. *Georg.* II. 170]

Scipiadas duros bello 89, & te, maxime Cæsar.

Et: [VIRG. *Æn* II. 58.] *Impulerit ferro* 90. Latine conversio dicitur. Inter *metastasin* & *apostrophen* hoc interest, quod *metastasis*, personarum multiplicata variatio est, & ab alia ad aliam, deinde rursus ad aliam, deinceps gradatim 91 transitur: At in *apostrophe* 92, commutatio est personæ fere unius.

Sunt autem & aliæ figuræ, mire orationi decus ornamentumque tribuentes. Hoc a superioribus discere te 93 oportet, quod non tam sententiarum perpetuarum sunt figuræ, quam singulorum pene verborum, & quod carent appellationibus propriis. Fiunt autem

86 *Antistasis*) quæ AQVILÆ ROMANO est *Ploce*, RVTILIO LVPO, *Diaphora*. CAPPER.

87 *intentio*) Malit quis legere *contentio*, idque ob Græcam præpositionem ἀντι. CAPPER.

88 *vel Metabasis*) & sane figuram hanc Metabasin vocant QVINCTILIAN. L. IX. C. III. CAPP.

89 Fr. *bello duros.*

90 *Impulerit ferro*) locus est mutilus. CAPPER. Quid sibi hæc duo verba velint, non video, GESNER ap. VIRG. legitur *impulerat*.

91 pro *gradatim* Fr. *gratulatio.* quod quale sit, nescio.

92 *in Apostrophe*) male editum erat, *in Anastrophe*, ut patet ex præcedentibus. CAPPER.

93 *Hoc a superioribus discere te oportet*) locus est male affectus, qui sic legendus videtur: *hoc a superioribus eas distinguere te oportet.* CAPP.

autem per casus, numeros, præpositiones, genera, personas, & siqua sunt talia. Quorum 94 exempla, summatim breviterque ponentur.

Figura per casum genitivum 95. Vt si dicamus: *Constans vir animi*, pro *constantis animi*. Item alia: ut se habent ista: [VIRG. *Æn.* IV. 203.]

Isque amens animi, & rumore accensus amaro.

Et: [*ibid.* 529.]

At non infelix animi Phœnissa.

Et: [*Æn.* IX. 255.]

Actutum pius Æneas, atque integer ævi
Ascanius.

Et: [*Æn.* IX. 246.]

Hic annis gravis, atque animi maturus Alethes.

Et siquis dicat: *pecuniæ dives*: Vt: [*Æn.* II. 22.]

Insula dives opum.

Et: [*Æn.* IX. 26.]

Dives equum, dives pictaï vestis, & auri.

Item: [*Æn.* XI. 73.]

quas illi læta bonorum.

Et: [*Æn.* I. 182]

Expediunt fessi rerum.

Et: [*Æn.* XI. 416.]

Ille mihi ante oculos felix functusque laborum,
Egregimque animi.

Et siqua sunt talia.

Figura per dativum. Siquis dicat: *Timeo illi*, pro *timeo pro illo*, & talia. Vt: [*Æn.* II. 729.]

& pariter comitique onerique timentem.

Et: [*Æn.* X. 94.]

Tunc decuit metuisse tuis.

Et: [*Æn.* I. 498.]

Hæc cum Dardanio Æneæ miranda videntur,

pro *ab Ænea*. Et quæ antique dicta sunt:

cui nomen asylo
Romanum est.

Et: [*Æn.* I 271.]

cui nunc cognomen Iulo
Additur.

Et: [*Æn.* IX. 593.

Cui Remulo cognomen erat.

Et: [*Georg.* IV. 271.]

cui nomen Amello
Fecere agricolæ.

Item siqua sunt talia.

Figura

94 pro *& si qua sunt talia. Quorum* &c. Fr. *& si qua sunt aliquarum exempla.*

95 *figura per casum genitivum*) merus est Græcismus, quem infra Græcæ figuræ nomine designabit hic Rhetor. p. 45. CAPP.

Figura per accusativum 96. Vt siquis dicat: *Togam fusus, pro fusam togam habens.* Vt se habent ista: [*Æn.* I. 324.]

nodoque sinus collecta fluenteis.

Et: [*Æn.* IX. 478.]

Scissa comam.

Et: [*Æn.* XII. 606.]

Roseas laniata genas 97.

Et: [*Æn.* IX. 596.]

tumidumque novo præcordia regno.

Et: [*Ecl.* VI. 15.]

Inflatum 98 *hesterno venas, ut semper, Iaccho.*

Et: [*Æn.* II. 57.]

Ecce manus juvenem interea post terga revinctum.

Et quæ antique dicta sunt: [*Æn.* I. 207.]

forsan & hæc olim meminisse juvabit.

Et: [*Ecl.* IX. 45.]

numeros memini, si verba tenerem:

pro *numerorum memini.* Item siqua sunt talia.

Figura per ablativum 99. Siquis de quopiam dicat: *Magnus virtute, bonus bello,* pro *in bello.* Et: *Erectus capite incedit.* Vt se habent ista: [*Æn.* IX. 163.]

Purpureis cristis juvenes auroque corusci.

Et: [*Æn.* I. 75.]

Sunt mihi bis septem præstanti corpore Nymphæ.

Et: [*Georg.* I. 74.]

Vnde prius lætum siliqua quassante legumen.

Et: [*Æn.* IV. 313.]

tereti subnectit fibula gemma.

Et: [*Æn.* VI. 354.]

qui forte tapetibus altis
Extractus.

Et: [*Æn.* IX. 325.]

Quam tua ne 100 *spoliata armis, excussa magistro*
Deficeret.

Item siqua sunt talia.

Figura Græca aut casuum varietas. Vt: [*Ecl.* V. 8.]

Montibus in nostris solus tibi certet Amyntas.

Et: [*Æn.* IV. 38.]

placidone 1 *etiam pugnabis amori,*

pro

96 *figura per accusativum*) quæ purus putus Græcismus est. CAPPER.

97 pro *genas.* Fr. habet *comas.*

98 Fr. *infractum.*

99 *figura per ablativum*) quæ vera *Ellipsis* est. CAPPER.

100. Fr. *ni.* quod sæpe pro *ne* poni vulgatum est.

1 *placidone*) Quamvis plurimi Virgilii Codices habeant *placitone*, tamen sunt etiam haud pauci qui lectionem Rhetoris nostri sequuntur, quæ non tam videtur absurda, ut prorsus nullus amplius cogitandi locus supersit.

pro *tecum certat*, & *cum amore pugnabis*. Et: [*Æn.* VIII. 217.]

Reddidit una boum vocem,

pro *una è bubus*. Item similia. Aut præpositione detracta. Vt: [*Æn.* VI. 351.]

maria aspera juro.

Et: [*Æn.* I. 71.]

Tyrrhenum navigat æquor.

Item quæ sunt talia.

Figura per personas. Vt siquis dicat: *Vos superi Iupiter, precor.* Vt sunt ista: [*Æn.* IX. 525.]

Vos, ô Calliope, precor aspirate canenti.

Et: *Vos, ô patricius sanguis, quos vivere fas est.* Item siqua sunt similia.

Figura per numeros, ut siquis dicat: *Populus locuti sunt.* Vt: [*Æn.* I. 216.]

Pars in frusta secant, verubusque trementia figunt.

Et: [*Æn.* VI. 218.]

Pars calidos latices & abena undantia flammis
Expediunt.

Et: [*Æn.* I. 153. *sqq.*]

sævitque animis ignobile vulgus,
Tum pietate gravem ac meritis si forte virum quem
Conspexere, silent.

Et siqua sunt similia.

Figura per præpositionem *Ad*, modo semel & simplicem positam. Vt siquis dicat: *Advolvor illum*, pro *ad illum volvor*. Et: *Accedo illum*, quasi *ad illum accedo.* Vt: [*Æn.* I. 311.]

Explorare locos 2, *quas vento accesserit oras.*

Et: [*Æn.* IX. 474.]

Nuntia fama ruit, matrisque adlabitur aures
Euryali.

Et: [*Æn.* VIII. 135.]

Electra ut Graii perhibent Atlantide cretus 3,
Advebitur Teucros.

Modo dupliciter 4 elatam. Vt: *Quin adeat ad eum? aggrediar ad illum.* Et siqua sunt talia.

Figura per præpositionem *in*, modo semel simplicem elatam. Vt: [*Georg.* II. 193.]

Inflavit cum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras.

Et: [*Ecl.* V. 2.]

Tu calamos inflare leves;

quasi *in calamos & in ebur flare.* Et apud SALLVSTIVM: *Atque eos à tergo incurrerunt;* quasi, *in eos incurrerunt.* Modo dupliciter elatam. Vt: [*Æn.* VII. 20.]

Induerat

2 ap. VIRG. est *locosque explorare novos.*

3 Fr. *Electram Graci perhibent atlantide cretam.*

4 *modo dupliciter elatam*) perperam editum fuerat: *modo simpliciter relatam.* Nam in afferendis exemplis legimus: *adeat ad eum, aggrediar ad illum*, ubi præpositio *ad* dupliciter effertur, in verbo scilicet & ante pronomen. Præterea idem loquendi modus mox occurret in hisce consequentibus: *modo dupliciter elatam;* uti induerat Circe in vultus . , . induit in florem &c. CAPPER.

Induerat Circe in vultus, ac terga ferarum.

Et: [*Georg.* I. 188.]

Induit in florem, & ramos curvavit olentes.

Et: [*Æn.* VIII. 236.]

Hunc ut prona jugo lævum incumbebat in amnem.

Et siqua sunt similia.

Figura per verborum qualitatem. Vt: *Caput velor*, pro *caput velo*, aut *capite velor.* Vt: [*Æn.* V. 309.]

Capite ante aram Phrygio velabar amictu 5.

Et: [*Æn.* III. 545.]

flava caput nectuntur 6 *oliva.*

Et: [*Georg.* III. 383.]

pecudum fulvis velatur 7 *pectora setis.*

Et: [*Æn.* XI. 430.]

aut pacem Trojano ab rege petendum.

Et: [*Æn.* I. 531.]

populare penates 8,

pro *populari.*

Figura per modos temporum. Vt cum dico: *Libens fecero*, pro *faciam.* Vt: [*Æn.* II. 720.]

donec me flumine vivo

Abluero.

Figura per adverbiorum 9 qualitatem. Vt cum dicimus: *Ad illum cœno. Ad villam moror.* pro *apud villam*; & *Terræ jacet* 10, pro *in terra*; & *Domi militiæque res gestas.* Et: *Cujus domo nota est annos sexaginta natus.*

Et: [*Æn.* I. 47. 48.]

tot annos

Bella gero.

Figura per pleonasmum. Vt: *Antiquum obtines* 11. Vt: *Mortem occumbere*, & *obire diem*, & *vivere vitam*, & *pugnare pugnam*, & *ire iter*, & *oculis videre*, & [*Æn.* VI. 247.]

Voce vocans Hecaten.

Et: [*Æn.* XII. 680.]

hunc oro sine me furere ante furorem:

ac siqua sunt talia.

Figura per eclogam verborum 12. Vt cum enuntiamus *bonos dicere* 13, *fortes pugnare.* Item:

5 Apud VIRGILIUM legitur:
Et capita ante aras Phrygio velamur amictu.

6 Apud POETAM est *nectentur.*

7 hodie legitur *velantur.*

8 Ed. Fr. male pro *Penates* exhibet *petentes.*

9 *Per adverbiorum qualitatem*) Ea est inter adverbia & præpositiones affinitas, ut a quibusdam auctoribus confundantur. CAPPER.

10 *terræ jacet — domi militiæque*) De locutionibus hujusmodi ellipticis vid. SANCTII *Minervam* cum *Scioppii* & *Perizonii* notis. CAPPER.

11 *Antiquum obtines*) nullus hic apparet Pleonasmus. Videntur quædam excidisse. CAPP.

12 *per Eclogam verborum*) Ubi verbo potius utimur, quam alia parte Orationis, Nomine, Participio. Sic & in sequentibus. GESNER.

13 *bonos dicere*) ἀγαθοὺς τῷ λέγειν s. πρὸς τὸ λέγειν bonos ad dicendum. VIRGIL. *Eclog.* V. ab init.
cur non, Mopse, boni quoniam convenimus ambo
tu calamos inflare leves, ego dicere versus.
CAPPER.

Item: *Da bibere, da cœnare.* Et: [*Æn.* V. 262.]

Donat habere viro.

Et: [*Æn.* XII. 916.]

Cunctaturque metu, lethumque 14 *instare tremiscit.*

Et: [*Æn.* XII. 97.]

da sternere corpus.

Et: [*Æn.* VI. 697.]

da jungere dextram.

Et: [*Eclog.* V. 46. 47.]

quale per æstum
Dulcis aquæ saliente sitim restinguere rivo.

Et: [PERS. *Sat.* I. ỽ. 122. 123.]

Hoc ridere meum tam nil, nulla 15 *tibi vendo*
Iliade.

Figura per eclogam adverbiorum. Vt cum dicimus: *Magnum tonat, tumidum loquitur.* [*Georg.* III. 29.]

magnumque fluentem
Nilum.

Et: [*Georg.* III. 438.]

utque volutus
Ad terras.

Et:

immane sonat per saxa 16.

Et: [*Æn.* X. 740.]

nec longum lætabere.

Et: [*Æn.* VI. 201.]

graveolentis Averni.

Et: [*Æn.* XII. 700.]

horrendum intonat armis.

Et: [*Æn.* I. 255.]

Navibus, infandum, amissis.

Et siqua sunt talia.

Figura per pronomina. Vt: *Nullus dixeris*, pro *ne dixeris.* Et 17: *Quis mulier.*

Figura per eclogam nominum. Vt cum dicimus: *Bonum est virtus, malum infamia.* Vt: [*Eclog.* III. 81.]

Dulce satis humor, depulsis arbutus hœdis.

Et: [*Eclog.* V. 45. 46.]

Tale tuum carmen nobis divine poeta,
Quale sopor fessis in gramine.

IVLII

14 Codices nostri Virgiliani pro *lethumque* habent *telumque.*

15 hæc verba, *nulla tibi vendo Iliade*, desunt a Fr.

16 *Et utque volutus ad terras & immane sonat per saxa* vix dubium est posterius & delendum esse. Nullum profecto Schema in verbis *utque volutus ad terras*, sed in τῷ *immane sonat*, quod superioribus illis apud Poëtam cohæret.

17 *Quis mulier*) per *quæ* f. *quænam.* CAPP.

IVLII RVFINIANI DE SCHEMATIS DIANOEAS.

S*Chemata dianœas*, id eſt, figuras 18 ſententiæ intuentes, aliqua a vulgari & ſimplici oratione mutuamur 19. Cum omnes autem, quæ orationem ſenſu figurant, generaliter figuræ communiterque dicantur: hæc tamen proprie 20 figura, ac ſpecialiter dicitur, quæ in ſcholis vulgo uſurpatur 21.

Controverſiæ figuratæ 22.

Hujus ſpecialis figuræ uſus multiplex.

Vnus, ſi dicere manifeſte parum tutum eſt, ut dicitur 23 in eum figurate, qui ſub conditione abolitionis tyrannidem depoſuit. Vt: *Præſens tutor libertatis, neque tamen immemor legum ſum, quæ mihi ſemper ſacroſanctæ fuerunt.* Hoc enim adverſarium percutit, cui non ſemper ſacroſanctæ leges fuerunt: Quale eſt illud forſitan apud VIRGILIUM [*Æn.* VI. 835.]

Tuque prior, tu parce genus qui ducis Olympo,
Projice tela manu ſanguis pius 24.

Nam ſimul cauſam belli civilis oſtendit in Cæſare fuiſſe, dum dicit priorem illum debere parcere; ſimul dolorem confeſſa 25, & in judicio ſuo quærit, tanquam ideo parcere prior debeat, quia ſit Anchiſæ pius ſanguis, & ab Olympo genus ducat.

Secundus harum uſus eſt figurarum, cum quid oblique enuntiamus 26, quia dicere palam minime licet, aut inhoneſtum eſt. Vt fere figuræ in adulterum patrem fiunt, cum quis hoc modo patrem vellicat: *Placuit conditio matrimonii* 27 *meo etiam patri, & ago illi gratias, quod uxorem* 28 *hanc potiſſimum ducere hortatus eſt.* Per hæc enim ſoceri cupido in nurum detegitur: Quale forſitan VIRGILIANUM illud poſſit videri: [*Georg.* II. 495. *ſqq.*]

Illum non populi faſces, nec purpura regum
Flexit, & infidos agitans diſcordia fratres,
Non res Romanæ, perituraque regna.

Nam

18 Ed. Fr. hæc ita legit: *figuram ſententia intuentibus, aliquo a. v. e. ſ. cum ratione imitamur.* Locus omnino male affectus, cui quidem mederi pro præſenti copia non licet.

19 videtur omnino legendum eſſe *mutamus* CAPPER.

20 *proprie figura*) ſententiæ figuras uſurpat RVFINIANVS peculiari ſenſu, prout videlicet ſimulationem diſſimulationemve continent. Sic etiam uſurparunt olim ZOILVS & alii, de quibus QVINCTILIANVS L. IX. C. 1. ita ſcribit: *Id anguſte Zoilus terminavit, qui id ſolum putaverit ſchema, cum aliud ſimulatur dici, quam dicitur, quod ſane vulgo quoque ſic accipi ſcio; Unde &* figuratæ controverſiæ *quædam vocantur.* CAPPER. poſt *proprie* Fr. inſerit *quæ;* male.

21 *vulgo uſurpatur*) ſic legendum puto continenter. *Vulgo uſurpatur nomine controverſiæ figuratæ.* CAPPER.

22 *controverſiæ figuratæ*) Græci Rhetores vocant λόγον ἐσχηματισμένον. CAPPER.

23 Fr. *ut dicuntur in eum figuræ.*

24 hodie legitur *ſanguis meus.* Lectio, quam exhibet noſter, conſideranda: vid. *Georg.* FABRICIVS ad h. l. VIRGILII.

25 hæc ſe non ſatis intelligere fatetur Cel. GESNERVS, & verba ſunt omnino corrupta.

26 *enuntiamus*) legebatur olim *nunciamus*, quia præcedentem vocalem E ſcriba non iteraverat. CAPPER.

27 *matrimonii*) perperam editum erat *patrimonii:* noſtræ porro emendationi præluſiſſe doctiſſimum *Mailley* lætus deprehendi. CAPPER.

28 Fr. *quod ut uxorem.* unde Vir doctus in marg. τὸ *ducere* recte mutavit in *ducerem.*

Nam illum 29 sentit & dicit: *non res Romanæ, peritura & regna flexere.* Verum per *res Romanæ*, latent imperia dicta: sed regna vocat, tanquam non de imperiis Romanis ista dicantur, sed de quibuslibet regnis.

Tertius usus est harum figurarum, quæ 30 gratia venustatis adhibentur, qui tamen Ironiæ est proximus. Sed ejusmodi figuræ quæ juvenibus in schola lasciviunt, ut CORNVTVS ait, minime maturæ sunt, & parum canis 31 foroque conveniunt. Nam in his quæ prodesse aut obesse causæ videntur, cur quod nolis intelligi, dicas? aut cur quod intelligi 32 velis, involvas?

PROCATALEPSIS 33 [Προκατάληψις.] est, *schema dianœas*, cum id quod adversarius arrepturus est, aut quæ objecturus, præsumimus ac prædicimus. Vt illud: [*Æn*.II.98.]

neque me Argolica de gente negabo

Hoc primum.

Et: [*Æn.* III. 602. 603.]

scio me Danais è classibus unum,

Et bello Argolicos fateor petiisse penates.

Latine hæc figura dicitur præceptio vel anticipatio.

PROCATASCEVE, [Προκατασκευή.] est *procatalepsi* proxima, cum rei, de qua acturi sumus, colorem præparamus, atque prætendimus. Vt in illo: [*Æn.* IV. 9-14.]

Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent;

usque,

Quæ bella exhausta canebat.

Nam primo de insomniis questa est, demum mirari se virtutem hospitis dixit, & veram fidem esse, a diis illum genus ducere: misereri etiam casus & errores, ut verecundius postea de amore fateretur, quasi in affectum hospitis vel insomniis, vel admiratione calamitatis inducta sit. Hæc figura dicitur Latine præparatio.

ANTHYPOPHORA, [Ἀνθυποφορά.] est figura sententiæ, qua adversariorum nobis sententias ac dicta proponimus ac substituimus, in hoc tantum, ut illis respondeamus. Vt: [*Æn.* IV. 609.]

Verum anceps pugnæ fuerat fortuna, fuisset.

[*Æn.* IX. 140. 141.]

Si periisse satis semel est, peccare fuisset

Ante satis 34.

Latine dicitur oppositio vel objectio.

SCHESIS

29 hic locus corruptus, ita mihi videtur legendus: *Nam sentit & dicit, illum non res Romana.* CAPPER. Fr. *non res romana peritura & regna flexere;* quam veram esse lectionem spondere ausim, si τὸ *illum* mutes in *illud*. reliqua corrupta sunt.

30 Fr. *qui*, quod stare possit si pro adhibentur legas *adhibetur*. aut F. leg. *quum*.

31 *canis foroque*) MAILLEY legere malebat *causis foroque*, sed antiqua lectio non videtur sollicitanda, quia in antecedentibus legitur *figuræ, quæ juvenibus in schola lasciviunt.* Atqui verbis *juvenibus in schola* respondent aptissime *canis foroque*. CAPPER. pro *canis* Fr. *ganeis*. & antea pro *maturæ*, *naturæ*.

32 inserendum videtur τὸ *velis* post *intelligi*. CAPPER. Fr. *quos facias intelligi, involvas.* quod fortasse verum est.

33 *Procatalepsis*) vid. infra FORTVNATIANI Rhetoris *proparasceven*, ubi de exordio. CAPP.

34 Supra, particulam *et* male interpositam, ex uno exemplo duo fecisse vidimus. Hic videtur accidisse contrarium; & istam particulam, post versum priorem omissam, effecisse, ut duo exempla coalescerent in unum.

SCHESIS [Σχέσις.] proxima figura est *anthypophora*, qua adversariorum affectum quemlibet fingimus, cui respondeamus. Ut in illo: [*Aeneid.* X. 74. 75.]

Indignum est Italos Trojam succendere 35 *flammis*
Nascentem, & patria Turnum consistere terra:

[*ibid.* v. 77.]

Quid face Trojanos atra vim ferre Latinis?

Hæc non ita Juno proposuit, quasi manifeste Venus indignum esse dixisset, sed quasi indignum esse Veneri fingeret, vel suspicaretur. Hæc Latine dicitur adfictio.

ANASCEVE, [Ἀνασκευή.] est superiorum proxima figura, qua ab adversariis maxima proposita destruimus ac redarguimus velut falsa; ut: [*Aeneid.* IV. 377. 378.]

Nunc Lyciæ sortes, nunc & Jove missus ab ipso
Interpres divum fert horrida jussa per auras.

Latine dicitur destructio vel evacuatio.

EPITIMESIS, [Ἐπιτίμησις.] est etiam 36 proxima figura, cum adversarium iisdem verbis, quibus ab eo lacessiti sumus, percutimus; ut in illo: [*Aeneid.* X. 72. 73.]

Quis Deus in fraudem, quæ dura potentia nostra 37
Egit 38*? ubi hic Juno.*

Quia scilicet Venus dixerat: [*ibid.* v. 44.]

Si nulla est regio, Teucris quam det tua conjux
Dura.

Et: [*Aeneid.* IX. 599.]

Bis capti Phryges.

Latine dicitur objurgatio.

HYPOCRISIS, [Ὑπόκρισις.] est figura sententiæ, cum adversarium gestu & pronuntiatione extollimus, vel abjicimus, & spernimus. Ut in illo: [*Eclog.* III. 25.]

Cantando tu illum? aut unquam tibi fistula cera
Juncta fuit?

Auditur 39 enim: Tu nullus alioqui, illum autem magnum in canendo. Et: [*Eclog.* II. 26. 27.]

non ego Daphnin 40
Judice te metuam.

Qui scilicet mihi iniquus es, & non recte judicaturus. Latine dicitur pronuntiatio.

IRONIA, [Εἰρωνεία.] est figura sententiæ, laudis, & orationis, & magnificandi, non sine derisu in contrarium tendens. Ut in illo: [*Aeneid.* IV. 93. 94. 95.]

Egregiam vero laudem, & spolia ampla refertis
Tuque puerque tuus: magnum & memorabile nomen,
Una dolo divum si fœmina victa duorum est.

Latine dicitur dissimulatio vel irrisio.

CHLE-

35 pro *succendere* Codices Virgiliani omnes hodie *circumdare.*

36 *Est etiam proxima figura*) supple *superiorum* ut in præcedenti articulo CAPPER.

37 pro *nostra* Codices emendatiores VIRGILII habent *nostri*, quamvis nec desint, qui nostræ lectioni suffragentur. pro *dura* quidam Codd. *dira*, minus bene.

38 τὸ *egit* abest a Fr.

39 *auditur*) i. e. subauditur, subintelligitur. Sic loqui amant Latini Scholiastæ. Cæterum legebatur antea *additur*, errore iis manifesto, qui veteres Philologos perlegerint. CAPPER.

40 Ed. Fr. *Daphni.*

CHLEVASMVS, [Χλευασμός.] est ironiæ proxima figura, cum aliquos amara oratione non sine derisu insectamur ac lædimus. Vt: [*Aeneid.* XII. 359. *sqq.*]

En agros, & quam bello, Trojane, petisti
Hesperiam, metire jacens.

Et: [*Aeneid.* X. 592.]

Huc 41 *age, nulla tuos currus fuga segnis equorum.*

Latine dicitur insectatio. Inter *chlevasmum* autem & *ironiam* hoc interest, quod *ironia* specie magnificationis illudit, &, dum laudat, irridet. At *Chlevasmus* palam cum amara insultatione castigat.

SARCASMVS, [Σαρκασμός.] *chlevasmo* proxima est, & similis figura, qua adversariorum facta cum exacerbatione admissi eorum lacessimus, ut apud SALLVSTIVM de Syllæ crudelitate: *Vt in M. Mario* 42, *cum fracta prius crura per artus, expiraret.* Latine dicitur exacerbatio.

ANTIPHRASIS, 43 [Ἀντίφρασις.] est figura sententiæ, cum quædam negamus nos dicere, & tamen dicimus: ut apud LVCILIVM·

Non tango 44 *quod avarus homo est, quodque improbus, amitto.*

Et apud VIRGILIVM: [*Georg.* II. 161.]

Quid memorem 45 *portus, Lucrinoque addita claustra?*

Latine dicitur omissio.

ETHOPOEIA, [Ἠθοποιΐα.] est alienorum affectuum qualiumlibet, dictorumque imitatio non sine reprehensione. Latine dicitur figuratio vel expressio.

PROSOPOPOEIA, [Προσωποποιΐα.] est figura sententiæ, qua oratio ad alicujus personæ orationem imitandam retorquetur. Latine dicitur deformatio vel effiguratio.

ENARGIA 46, [Ἐνάργεια.] est figura qua formam rerum & imaginem ita oratione substituimus, ut lectoris oculis præsentiæque subjiciamus.

CVRII

41 hodie legitur apud Poëtam *Lucage.*

42 hæc mihi parum sana videntur & emendatione aliqua indigere. CAPPER. Ed. Fr. hoc fragmentum sic exhibet. *Vt in M. Mario, cui fracta prius crura, artus expiraret.* quæ forsan vera lectio est.

43 *Antiphrasis*) figuram, quæ hic explicatur ALEXANDER NVMENIVS & AQVILA παράλειψιν vocant; RVTILIVS LVPVS παρασιώπησιν. Alium *Antiphraseos* sensum vide apud QVINCTILIANVM L. VIII. C. 3. CAPPER.

44 Edidimus hoc LVCILII fragmentum, uti jam edidit DOVSA. Ceterum in Ed. Fr. istud ita exhibetur. *Non tango, quod avarus modo est, neque improbus omitto.*

45 hodie legitur. *An memorem.*

46 *Enargia*) de qua lege QVINCTILIANVM L. IV. C. 2. & L. VIII. C. 3. Antea legebatur *Energia* male. CAPPER.

CVRII [1] FORTVNATIANI CONSVLTI
ARTIS RHETORICAE SCHOLICAE [2]
LIBER PRIMVS.

Quisquis Rhetorico festinat tramite doctus [3]
Ad causas legesque trahi, bene perlegat artis
Hoc opus, & notum faciet per compita callem.

QVID est Rhetorica? Bene dicendi scientia.

Quid est orator [4]? Vir bonus dicendi peritus.

Quod [5] est oratoris officium? Bene dicere in civilibus quæstionibus.

Qui finis? Persuadere quatenus rerum & personarum conditio patiatur.

Quæ sunt civiles quæstiones? Quæ in communem animi conceptionem possunt cadere, id est, quas unusquisque potest intelligere, aut [6] cum quæritur de æquo & bono.

Genera civilium quæstionum quot sunt? Tria. Quæ? *Demonstrativum, deliberativum, judiciale.* Hæc ab aliis quæ appellantur? Genera dicendi. *Genera dicendi.*

Quod est *demonstrativum* genus [7]? Cum aliquid demonstramus, in quo est laus & vituperatio. Hoc Græci quid vocant? *ἐπιδεικτικὸν*, vel *ἐγκωμιαστικόν.*

Quod est *deliberativum?* In quo est suasio, & dissuasio. Hoc Græci quid vocant? *συμβουλευτικόν.* *

* al. *παραινετικόν.*

Quod est *judiciale?* In quo est accusatio, & defensio. Hoc Græci quid vocant? *δικανικόν.*

Partes oratoris officii quot sunt? Quinque, Inventio, dispositio, eloquutio, memoria, pronuntiatio. Hæc à Græcis quid vocantur? *ἔργα τοῦ ῥήτορος.* *Oratoris officium.*

Proposita controversia quid primum consideramus? An consistat. Hoc quomodo invenimus? Ex *intentione* & *depulsione.*

Quid est *intentio?* Quod prima pars proponit, quæ facit litem. Id Græci quid vocant? *κατάφασιν.*

Quid

1 *Curii Fortunatiani*) de quo infra extat honorificum CASSIODORI testimonium his verbis expressum: *Fortunatianum Doctorem novellum qui tribus voluminibus de hac re subtiliter minuteque tractavit; in pugillari Codice apte forsitan congruenterque redigimus, ut & fastidium lectori tollat, &, quæ sunt necessaria, competenter insinuet. Hunc legat qui brevitatis amator est. Nam cum opus suum in multos libros non tetenderit, plurima tamen acutissima ratione disseruit; quos Codices cum præfatione sua in uno corpore reperietis esse collectos.* vid. etiam P. NANNII Præfationem in FABRICII *Latina Biblioth.* p. 800. CAPPER. in Ed. Ald. & Arg. vocatur *Chirius Fortunatianus.*

2 *Rhetoricæ Scholicæ*) Iampridem conjeceram legendum esse *Scholasticæ*, quia paulo infra, ubi de exordio sic legimus: *in his Scholasticis declamationibus.* Hanc porro conjecturam sic præoccuparat eruditus MAILLEY; *forte*, inquit, *Scholasticæ, id est forensis. Nam Scholastici olim advocati dicebantur.* CAPPER.

3 *tramite doctus*) IANVS A COSTA *notis ad Proœm. Inst. Iustin.* legit *ductus.* CAPPER. Hi porro versiculi absunt ab Edd. Ald. & Argent.

4 Ald & Arg. *Quid orator?*

5 Ald. & Arg. *Quid est oratoris off.*

6 Ald. & Arg. *ut cum q.* &c. quod sine dubio verum est.

7 vox *genus* abest ab Ald. & Arg.

Quid est *depulsio?* Quod secunda pars respondet. Id Græci quid vocant? ἀπόφασιν.

Cataphasis [κατάφασις] unde firmatur 8? Ex *ætio.* [αἰτίῳ.] Quid est *ation?* [αἴτιον] Causativum litis, propter quod res 9 in judicium devocatur.

Apophasis [ἀπόφασις] unde firmatur? Ex *synechonte.* [συνέχοντι.] Quid est *synechon?* [συνέχον] Quo continetur omnis defensio.

Ex *ætio* [Αἰτίῳ] & *synechonte* [Συνέχοντι] quid nascitur? *Crinomenon.* [Κρινόμενον.] Quid est *crinomenon?* [Κρινόμενον.] Id, de quo judicandum est.

Quæ materiæ principaliter non consistunt? quæ aut *depulsionem* non habent, aut quæ impudentem, aut turpem habent *intentionem.* Hæc a Græcis quid vocantur 10? ἀσύστατα.

Asystata [Ἀσύστατα] quot modis fiunt? Secundum HERMAGORAM quatuor 11, quum est aut ἐλλείπουσα, aut ἰσάζουσα, aut μονομερὴς, aut ἄπορος.

Quæ est *ellipusa?* [Ἐλλείπουσα] Quum aliquid deest ex circunstantiis, quod faciat quæstionem: ut si aliquis abdicatur, nec abdicationis ulla sit causa: nam si ponamus, quod luxuriosus sit, vel quod amicos non habeat, aut aliquid hujuscemodi 12 materia consistit 13. *Ellipusa* [Ἐλλείπουσα] quibus aliis nominibus nuncupatur? & κατ᾽ ἐλλιπὲς 14, & κατὰ μόριον, & κατὰ πλείστασιν.

Quæ est *isazusa?* [Ἰσάζουσα] Cum eadem ex utraque parte dicuntur, & nihil proprium est partis alterius: ut duo adolescentes vicini speciosas uxores habebant, nocte invicem se convenerunt 15, accusant se adulterii. Quicquid enim altera pars dixerit, idem & altera dictura est. *Isazusam* [Ἰσάζουσαν] quibus aliis nominibus vocant? & ἰσομερῆ 16, & κατ᾽ ἰσότητα, & προΐσοντα 17.

Monomeres [Μονομερής.] quæ est? Quum ex prima 18 parte tantum constat, nec quicquam ex secunda 19 afferri potest: ut sunt loci communes. Da exemplum 20. Leno, qua parte venturos ad se adulescentes sciebat, nocte foveam fecit occultam, ea juvenes perierunt: accusatur, quod causam 21 mortis præstiterit: hic enim lenoni nulla defensio est. *Monomeres* [Μονομερής] quid aliud appellatur? ἑτερομερὴς 22, & καθ᾽ ἑτερομέρειαν.

Quæ est *aporos?* [Ἄπορος] quum judex non invenit, quam sententiam dicat: ut, Tres simul iter 23 agebant, duo soli reversi sunt: accusant se invicem cædis. Hic enim judex non

8 Ald. & Arg. *formatur.* sic & mox cum de *Apophasi* agit.

9 Ald. & Arg. *res etiam in judicium* v.

10 Ald. & Arg. *appellantur.*

11 *quatuor*) sed octo sunt secundum HERMOGENEM, initio *Partitionum*, ipsum consulesis. CAPPER.

12 Ald. & Arg. *hujusmodi.*

13 Ald. & Arg. *materia non consistit.*

14 κατ᾽ ἐλλιπές) sic legendum est per *hypodiastolen.* Nam male editum erat κατέλλειψις per ὑφέν. CAPPER. Arg. & Ald. habent καταλιπὲς & mox pro κατὰ μόριον, ἐπὶ τὸ μόριον, & pro κατὰ πλείστασιν, κατὰ μέρος.

15 *se convenerunt*) forte, *invenerunt.* AVREL. AVGVSTINVS infra *noctu se alter alterum obviam habuerunt.* MAILLEY.

16 Ald. & Arg. ἑτερομερῆ.

17 προΐσοντα) cum sit hæc vox omni sensu destituta legerem lubens πρὸς ἰσότητα, vel παρισοῦντα, quod esset participium neutrum plurale verbi παρισόω *æquale facio.* CAPPER.

18 *ex prima parte*) τοῦ διώκοντος, actoris videlicet, videsis HERMOGENEM initio *Partitionum.* CAPPER.

19 *ex secunda*) parte τοῦ φεύγοντος. Rei. CAPP.

20 Ald. & Arg. pro *da exemplum* habent *verbi gratia.*

21 recepimus *causam.* ex Ald. & Arg. pro vulgato *causas.* & mox pro *lenonis*, *lenoni.*

22 Ald. ἑτερομερὴς & ἑτερομέρειαν.

23 *simul iter agebant*) Antea legebatur *similiter agebant.* Sed sagacem eruditi MAILLEY conjecturam & emendationem, qui *simul iter* in margine adscripsit, non potuimus non sequi. CAPPER. & ita habent Ald. & Arg.

non invenit quid ſequatur, cum uterque ab altero dicat occiſum, & nihil utroque ad probationem 24 afferri poſſit deficiente circunſtantia.

Hæ ſolæ igitur *aſyſtatorum* [Ἀσυςάτων] ſpecies? Sunt & aliæ ſpecies, quas apud varios artium ſcriptores invenimus. Quæ ſunt 25? ἀντιςρέφουσα, ἄχρωμος, ἀδύνατος, ἀπίθανος, ἀπρεπὴς, ἀναίσχυντος, παρ᾽ ἱςορίαν, ἄλογος.

Quæ eſt *antiſtrephuſa?* [Ἀντιςρέφουσα] Quum actionem ſuam convertunt litigantes, & neuter utitur ſua priore ſententia, ſed adverſarii ſui. Da exemplum: ut, Repetebat ab amico ſuo pecuniam cum uſuris quaſi creditam. Ille offerebat ſine uſuris tanquam depoſitam: inter moras judicii lex lata 26 eſt de novis tabulis, repetit ille pecuniam tanquam depoſitam, retinet ille quaſi creditam.

Quæ eſt *achromos?* [Ἄχρωμος] Quum color facti non invenitur: ut decem milites belli tempore pollices ſibi amputaverunt 27, rei ſunt læſæ Reipub. Quo 28 differt *monomeres* [Μονομερὴς] ab *achromo?* [Ἀχρώμου] quod *monomeres* [Μονομερὴς] in omnibus deficit, *achromos* [Ἄχρωμος] in ſolo colore.

Quæ eſt *adynatos?* [Ἀδύνατος] Quum id in themate ponitur, quod ſit contra rerum naturæ fidem: ut ſi infans accuſetur adulterii, quod cum uxore cubarit aliena.

Quæ eſt *apithanos?* [Ἀπίθανος] Quum id invenimus in themate, quod minus veriſimile eſt: ut quum oculos cæci recuperaſſe dicuntur, vel quum obſeſſi aliquo miſiſſe legatos. Quæ materiæ tamen ſolent recipi. Cur ita? Quoniam, quamvis minus veriſimile ſit oculos recuperaſſe cæcum, tamen poſſumus credere divina majeſtate alicui aliquando hoc 29 eſſe conceſſum: & obſeſſos aliquo miſiſſe legatos, vel captato obſidentium ſomno, vel per eam partem civitatis, quam negligentius obſederint hoſtes. Hujusmodi materias quid vocamus? *cacoſyſtatas.* [Κακοσυςάτους.] Quæ ſunt *cacoſyſtata?* [Κακοσύςατοι] Quæ non tam firmiter conſiſtunt. Quot ſunt genera in his? Tria: nam aliæ ſunt *cacoſyſtatæ*, [Κακοσύςατοι] quæ non tam firmiter conſiſtunt. Aliæ *aſyſtatæ*, [Ἀσύςατοι] quæ in totum non conſiſtunt. Aliæ quæ ne controverſiæ quidem dici debeant, ſed πλάσματα 30, *aloga*, [Ἄλογα,] id eſt inrationabilia.

Quæ eſt *aprepes* 31? [Ἀπρεπὴς] quum aliquid perſonæ incongruens invenitur: ut, Vir fortis præmium accipiat. Quidam fortiter fecit, petit præmii nomine nuptias filiæ ſuæ.

Quæ eſt *anaſchyntos?* [Ἀναίσχυντος] Quum prima 32 pars impudens invenitur, ut Luxurioſus pater abdicat filium frugi, ita tamen 33 ſi vere abdicet: nam ſi, ut ſe purget, poterit conſilio 34 materia conſiſtere, quamvis actione deficiat. Unde intelligere debemus, eſſe quaſdam controverſias, quæ poſſint conſilio conſiſtere, quum ipſa actione defi-

24 Ald. & Arg. *ab utroque approbationis.* forte, *ab utroque probationis.*

25 Ald. & Arg. *quæ ſunt? hæ* ἀντιςρ.

26 *lex lata eſt*) perperam legebatur antea: *lex relata eſt.* Nam in AVREL. AVGVSTINI *Principiis Rhetoricæ*, ubi res eadem exponitur, ſic legimus: *Lex de novis tabulis eſt lata.* CAPPER. & ita quoque Ald. & Arg.

27 *Pollices ſibi amp.*) vid. SVETON. *Auguſt.* C. 24. & ibi Comment. CAPP.

28 Ald. & Arg. *quid.*

29 pro *hoc eſſe* Ald. & Arg. *fuiſſe.*

30 πλάσματα aloga ἄλογα) vid. AVREL. AVGVST. *Principia Rhet.* infra. ubi alias etiam legitur: πλάσματα ἄλογα. CAPPER. Ald. & Arg. *plaſmata inrationabilia i. e. aloga.*

31 *quæ eſt aprepes* ἀπρεπὴς) HERMOGENES ἄδοξον vocat. CAPPER.

32 *quam prima pars*) hoc eſt, Actor, ſeu is, qui litem intendit. CAPPER.

33 Ald. & Arg. *ut vere.* & mox pro *ſe purget*, tantum *purget.*

34 *Conſilio*) de hujusmodi conſilio ſ. τῇ τοῦ λέγοντος προαιρέσει vid. paulo infra, & QVINCTILIAN. L. VI. C. 5. CAPPER.

ne deficiant. Quo 35 differt *monomeres* [Μονομερής] ab *anæschynto?* [Ἀναισχύντῳ] quod *monomeres* [Μονομερής] ex secunda 36 deficit parte: at *anæschyntos* [Ἀναίσχυντος] ex prima.

Quæ est *paristorian* 37? [Παρ' ἱστορίαν] quando in controversia invenimus, quod sit contra historiæ fidem; ut, Reus est Qu. Hortensius, quod in consulatu suo de indemnatis civibus supplicium sumpserit, quum sciamus non Hortensium fuisse, sed Tullium. Hic modus num in persona tantum invenitur? imo in omnibus circunstantiis, & in re, & in tempore, & in loco, & in causa, & in modo 38, & in materia: si aliud 39 ex his falsum ponatur, quam in historiis invenimus.

Quæ *alogos?* [Ἄλογος] Quæ sine ratione componitur: quamvis omnia *asystata* [Ἀσύστατος] ἀλόγως dici possunt, si quidem nusquam in his ratio reperiri potest.

Quum cognoverimus materiem consistere, quid primo quæremus 40? *Ductum.* Quid est *ductus?* quomodo tota causa agenda sit. Quid interest inter *ductum* & *modum?* *Ductus* est totius orationis, *Modus* 41 vero partis alicujus in oratione.

Ductus quot sunt? quinque, simplex, subtilis, figuratus, obliquus, mixtus.

Simplex qui est? quum simpliciter id agimus, ita ut in themate positum est.

Subtilis qui est? Cum aliud est in themate, aliud in agentis voluntate.

Figuratus qui est? quum palam dicere pudor impedit.

Obliquus qui est? quum periculum prohibet aperte agere.

Mixtus qui est? quando non unus est *ductus.*

Ductum unde invenimus? Ex consilio 42. Quomodo? si verum fuerit consilium, tunc erit simplex *ductus:* si non verum consilium, tunc non erit simplex *ductus*, sed aut subtilis, si aliud fuerit in themate, aliud in voluntate agentis: aut figuratus, si pudor impediat palam dicere: aut obliquus, si periculum impediat aperte agere: aut mixtus, si non unus fuerit *ductus.*

Consilium unde invenimus? Ex tempore. Quomodo? Si præteritum fuerit tempus, verum erit consilium: si præsens fuerit tempus, vel futurum, non erit verum consilium.

Ipsum tempus quomodo invenimus? Ex *causativo* litis. Exemplis doce quomodo singuli ductus inveniantur: Inventus est 43 quidam juxta cadaver recens hominis occisi, fit reus cædis: *causativum* litis est, quod sit inventus, quod est præteriti temporis, & ideo verum est consilium, ac per hoc simplex est *ductus.*

Subtilis *ductus* quomodo invenitur? Amicos non habet 44, abdicatur: *causativum* litis est, quod amicos non habet, quod est præsentis temporis, & ideo non est verum consilium, ac per hoc nec simplex ductus. Qui ergo erit *ductus?* subtilis, quoniam aliud est in themate, aliud in agentis voluntate; nam quantum 45 est in themate, abdicat

35 Ald. & Arg. *quid.*

36 *ex secunda parte*) τοῦ φεύγοντος videlicet, id est, rei. CAPPER.

37 *Paristoriam*) HERMOGENES κατάπλαστον appellat. perperam legebatur olim *paristoria* CAPP. Ald. & Arg. *Paristoriam.* mox *quando id in c.*

38 Ald & Arg. *domo.* male.

39 Ald. & Arg. *aliquid.* recte.

40 Recepimus ex Ald. & Arg. *quæremus*, cum antea legeretur *quæramus.*

41 *modus*) quem MARTIANUS CAPELLA L. V. p. 153. *Ed. Grot.* vocat colorem. CAPPER.

42 De oratoris consilio lege QUINCTILIANUM *L. VI. C.* 5. CAPPER.

43 τὸ *est* non habent Ald. & Arg. & *inveniuntur* pro *inveniantur.*

44 Ald. & Arg. *habens.*

45 Ald. & Arg. *quod est in themate.*

dicat filium: non tamen vere abdicat 46; ſed titulo abdicationis ſuadet, ut amicos habeat.

Figuratus quomodo invenitur? *Adulteros liceat occidere.* Infamis 47 fuit in nurum, invenit 48 filius adulterum obvoluto capite, nec eum occidit: interrogatus ergo 49 a patre, qui fuerit adulter, cui pepercerit, non dicit, & abdicatur. *Cauſativum* litis eſt, quod filius non dicit: quod eſt præſentis temporis 50, & ideo non eſt verum conſilium, ac per hoc nec ſimplex ductus. Qui ergo erit? figuratus, quoniam pudore deterretur filius patri palam dicere: *tu adulter fuiſti.*

Obliquus quomodo invenitur? Tyrannus depoſuit dominationem ſub pacto abolitionis, vult petere magiſtratum, contradicitur. *Cauſativum* litis eſt, quod petit magiſtratum, quod eſt præſentis temporis, vel futuri, & ideo non eſt verum conſilium, ac per hoc nec ſimplex *ductus*. Qui ergo erit obliquus? quoniam periculo prohibetur, qui contradicit, aperte mentionem facere Tyrannidis.

Mixtus quomodo invenitur? Qui infamis fuit in nurum, arcem occupavit: vocavit ad ſe filium, & interrogavit, an rumori crederet, negavit ſe credere, depoſuit pater dominationem ſub pacto abolitionis, filius repudiavit uxorem, interrogat pater cauſas repudii, non dicit, & abdicatur. *Cauſativum* litis eſt, quod filius non dicit cauſas repudii, quod eſt præſentis temporis: & ideo non eſt verum conſilium, ac per hoc nec ſimplex *ductus*. Qui ergo erit mixtus? id eſt, & figuratus 51 & obliquus, quoniam pudore deterretur patri palam dicere: *tu adulter fuiſti*, & ideo repudiavi uxorem: & obliquus, quoniam periculo prohibetur aperte mentionem facere Tyrannidis.

Hos omnes *ductus* quo nomine plerique vocant? Figuratos. Nos ergo quare nominibus ſeparamus? Quoniam ſinguli *ductus* diverſa & vi, & ratione conſiſtunt, nec debent uno 52 nomine nuncupari, quorum vis & ratio non eſt una. Quid intereſt inter obliquum *ductum* & figuratum? Quod figuratus tunc eſt, quum pudor impedit palam dicere: obliquus, quum periculum prohibet aperte agere. Item, quod figuratus in *conjectura* 53 eſt, obliquus in *qualitate* 54. Quid eſt illud? quum infamia eſt alicujus, incerta res eſt: at 55 quum depoſita dominatio eſt, conſtat tyrannum fuiſſe, quod eſt manifeſtæ *qualitatis*.

Ductus idem eſt ſemper utriuſque partis? Non. Quid ita? quoniam *ductus* ex conſilio naſcitur, conſilium autem non omnium ſemper eſt unum. Nec enim utraque pars ſemper eſt ejuſdem voluntatis: quod ſi ejuſdem erit, hoc eſt, ſi unum conſilium utriuſque

46 Ald. & Arg. *abdicat, non vere abdicat.*

47 *infamis fuit*) ſubintellige, *pater aliquis.* Capp. Ald. & Arg. *infamis fuit quidam.* quod verum puto.

48 Ald. & Arg *invenit eum.*

49 τὸ *ergo* abeſt ab Ald. & Arg. & abeſſe poteſt, imo, ni fallor, debet

50 τὸ *temporis* non agnoſcunt Ald. & Arg.

51 *& figuratus & obliquus, quoniam*) ſeries orationis poſtulare videtur, ut legamus; *& figuratus & obliquus; figuratus, quoniam* &c. ſequitur enim paullo poſt; *& obliquum, quoniam* &c. Capper. *& obliquus* non habent Ald. & Arg. locus ita conſtituendus videtur. *Qui ergo erit? mixtus, id eſt, & figuratus quoniam pudore deterretur* &c. *& obliquus, quoniam periculo prohibetur.*

52 Ald. & Arg. *nec debent jure uno nomine appellari.*

53 vulgo dicimus *quæſtionem de facto.* Capp.

54 quam *juris quæſtionem* ſolemus appellare. Capper.

55 *at quum depoſita dominatio eſt*) perperam legebatur antea, *aut quum depoſita* &c. Capper. *At* etiam exhibent Ald. & Arg.

que partis invenerimus, 56 erit unus & *ductus*, ficut plerunque folet fieri in foro, quum ex compacto agunt. Quid quum diverfum fuerit confilium utriufque partis? Erit diverfus & *ductus*. Quid modus & fcopus fimiliter ut *ductus?* Non; quoniam modus eft *ductus* in 57 parte orationis, fcopus autem id quod omnis efficit *ductus*.

Confilium a *ductu* quo differt? quod confilium voluntatis eft, *ductus* ipfius orationis. Item quod *ductus* ex confilio nafcitur, non confilium ex *ductu*.

REperto *ductu* quid primum 58 confiderabimus? Genus controverfiæ.

Quot ea funt? Septem. Quæ? Simplex rationale, fimplex legale, conjunctum rationale, conjunctum legale, comparativum rationale, comparativum legale, mixtum.

Quod eft fimplex rationale? Cum res una, vel factum fimpliciter tractatur: ut, Inventus eft juxta cadaver recens hominis occifi tenens cruentum gladium, Reus eft cædis.

Quod fimplex legale? quum lex unam facit quæftionem: ut, *Peregrinus murum ne afcendat;* peregrinus murum afcendit & hoftem propulfavit; petitur ad pœnam.

Conjunctum rationale quot modis fit? Duobus, rebus & caufativis. *Rebus* quemadmodum? quum multa quæruntur: ut, Si aliquis accufetur & adulterii, & facrilegii. *Caufativis* quemadmodum fit? quum una res quæritur, & multis caufis approbatur: ut, Luxuriofus adolefcens juravit fe uxorem non effe ducturum, & abdicatur; hic enim una quæftione oftendimus, an abdicandus fit, fed *caufativis* conjuncta eft, & quod luxuriofus eft, & quod juravit fe uxorem non effe ducturum.

Conjunctum legale quemadmodum fit? Quum quæritur, an contra plures leges fit admiffum: ut, *peregrinus murum ne afcendat*, & *nocte nemini liceat effe cum telo:* peregrinus murum cum telo nocte afcendit, & hoftem propulfavit: petitur ad pœnam. Hic enim contra duas leges feciffe dicitur, & quod peregrinus murum afcenderit, & quod nocte cum telo fuerit.

Quod eft genus comparativum rationale? quum aut perfonæ, aut res comparantur. Perfonæ quemadmodum? ut, *qui plus Reipublicæ præftiterit, petat præmium.* Contendunt medicus & orator. Hic enim quæritur, qui melior fit, utrum medicus an orator. Res quemadmodum? ut, *qui plus Reipublicæ præftiterit, petat præmium:* alter hoftes ab obfidione repulit, alter hoftium civitatem cepit. Contendunt de præmio: hic enim facta eorum & res comparantur: ut quæratur, quid plus fit, hoftes repellere ab obfidione, an hoftium civitatem capere.

Comparativum legale quomodo fit? quum leges comparantur: ut, *qui auxilium parentibus non tulerit, capite plectatur:* &, *mas templum Cereris fi ingreffus fuerit, capite puniatur:* in templo Cereris matri auxilium filius tulit, petitur ad pœnam Hic enim quæritur per comparationem, fecundum quam legem filius facere debuerit.

Mixtum quemadmodum fit? Quando non ex uno genere materia compofita eft, id eft, quum & fimplex eft genus, & comparativum, aut cum & rationale, & legale.

Simplex & comparativum quemadmodum fit? ut, quidam proditionis accufabatur, ex filiis ejus alter fortiter fecit, alter deferuit: petit pater de viro forti, ut abolitionem judicii peteret; ille incolumitatem defertoris fratris optavit, & reo non adfuit patri: abfolutus

56 Ald. & Arg. *fuerit.*
57 *in* abeft ab Ald. & Arg. manifefto errore.
58 *primo* Ald. & Arg.

absolutus pater abdicat filium. Hic enim & ſimpliciter quæritur, an contra voluntatem patris præmium ei licuerit petere, & per comparationem, quid magis debuerit optare.

Mixtum ex rationali & legali qualiter fit? ut, *qui proditionis damnatus* 59 *fuerit, magiſtratui detur cuſtodiendus, & trigeſima die torqueatur, ut conſcios dicat*, & *adulteros liceat occidere:* proditionis damnatus magiſtratui collegæ ſuo datus eſt cuſtodiendus. Ille eum in adulterio deprehenſum occidit, reus eſt conſcientiæ 60. Hic enim & rationale eſt genus, in quo quæritur, an hic conſcius fuerit, an ille adulter, & legale, in quo quæritur, an eum illi licuerit occidere, qui torqueri debuerat, ut conſcios diceret.

Hæc genera controverſiarum cur quærimus? ut vim, formam & faciem ſtatuum videamus, & imaginem diviſionis. Hæc genera ubi invenimus 61? *ἐν τῷ κειμένῳ.*

POſt hæc genera controverſiarum quid deinde conſiderabimus? Aliud quoque genus, quod appellatur publicum, ſive commune. *Alia controverſiarum genera, quæ publica dicuntur.*

Quot iſta ſunt? Quinque 62, *ἠθικὸν, παθητικὸν, ἀποδεικτικὸν, διαπορητικὸν, μικτόν.* Quare non illis ſeptem ſuperioribus junguntur? Quoniam illa ſeptem ad imaginem *ſtatuum* pertinent, hæc vero ad formam eloquutionis. Quare publica appellantur ſive communia? Quoniam quodcunque fuerit ex illis ſuperioribus ſeptem, neceſſe eſt, ut ex his quinque aliquid in ſe habeat.

Quod eſt *ethicum* [*ἠθικὸν*] genus? In quo moralitas quædam 63, id eſt mores hominum conſiderantur, ut ſunt comœdiæ. Da exemplum. Meretrix ex tribus amatoribus alium oſculata eſt, alii reſiduum poculum dedit, alium coronavit: contendunt quem magis diligat.

Quod eſt *patheticum* [*παθητικὸν*] genus? In quo motus eſt animi, & vis quædam, & impetus mentis: ut ſunt tragœdiæ. Da exemplum 64. *Indemnatos* 65 *liberos liceat occidere*, tres filios lege indemnatorum in conſpectu matris occidit 66: mater eodem gladio ſe interemit. Reus eſt, quod cauſas mortis præſtiterit.

Quod eſt *apodicticum*? [*ἀποδεικτικόν.*] In quo pugna quæſtionum eſt. Da exemplum 67. Peregre proficiſcens reliquit apud amicum certam frumenti menſuram. Ille in fame civitatis duplo pretio frumentum vendidit, reverſus amicus contendit de lucro.

Quod eſt *diaporeticum?* [*διαπορητικόν.*] In quo addubitatio 68 eſt, nec quicquam certi affertur; ut: Cum duo fratres diſſidentes contenderent armis, pater interceſſit, vulneratus eſt, incertum a quo; quærunt filii a quo ſit vulneratus: non dicentem 69 accuſant dementiæ.

Quod eſt *mixtum?* [*μικτόν.*] Quod non ex uno genere compoſitum eſt: ut eſt hæc ipſa materia patris vulnerati: nam & *patheticon* eſt in fratrum congreſſione, & *diaporeticon* eſt a dubitatione 70 patris.

Hæc

59 Ald. & Arg. *proditionis igitur damnatus.*

60 *Συνειδὼς* dicunt Græci Rhetores Gallice diceremus *de complicité, d'être complice.* CAPP.

61 Ald. & Arg. *inveniemus.*

62 *Quinque, ἠθικὸν*) hæc ex MINUCIANO Rhetore, ut innuit SYRIANUS in HERMOGENEM *Rhet. Græc. Ald.* T II. p. 70 *med.* vid. & SULPITIUS VICTOR infra, & SCHOLIASTES GRÆCUS HERMOGENIS *Rhet. Ald.* T. II. p. 363. *med.* CAPP.

63 Ald. & Arg. *moralitas hominum.* male.

64 *verbi gratia.* Ald. & Arg.

65 Ald. & Arg. *damnatos.* & linea ſeq. pro *lege indemnatorum* habent, *lege damnatos*, & hæc ſane vera lectio videtur.

66 *occidit*) ſubintellige *pater aliquis.* CAPP.

67 Ald. & Arg. *ut exempli cauſa.*

68 Ald. & Arg. *dubitatio.*

69 *non dicentem*) *patrem* videlicet. CAPPER.

70 Ald. & Arg. *in dubitatione.* bene.

Hæc genera propter quid conſideramus? Propter modum actionis, & genus eloquutionis. Vbi ea invenimus? In perſonis & rebus: nam ſi perſona & res miſeranda ſit, erit ἠθικόν? ſi indigna, atrox, παθητικόν? ſi argumentis approbanda, ἀποδεικτικόν? ſi proferenda 71, ſed cum ſumma dubitatione, διαπορητικόν.

De Statu. REpertis generibus controverſiarum, quid deinde quæritur? *Status.* Quid eſt *ſtatus?* Quo conſiſtit controverſia. Quomodo una cogitatione tot res ſimul invenimus? Quoniam hæc 72 conſiſtunt, quæ habent ſtatum.

Genera *ſtatuum* quot ſunt? Duo, rationale, & legale. Quid intereſt inter rationales *ſtatus* & legales? Quod rationales rei alicujus vel facti habent quæſtionem, legales autem legis & juris continent diſceptationem.

Rationales ſtatus quot ſunt? Secundum Hermagoram quatuor, *conjectura*, *finis*, *qualitas* & *translatio*: ſed *translationem* tantundem 73 accepimus legalem. Cur ita? Quoniam nulla *translatio*, id eſt, præſcriptio, ſine lege poteſt eſſe.

Conjecturalis ſtatus quid 74 eſt? Cum id, quod ab alio objicitur ab adverſario pernegatur 75.

Conjectura quot modis fit? Sex, aut quum de facto conſtat, & de perſona non conſtat: aut quum de perſona conſtat, & de facto non conſtat 76: aut quum de utroque non conſtat: aut quum de ſola voluntate fit quæſtio: aut quum de re ipſa quæritur: aut cum eſt *anticategoria*.

Quum de facto conſtat, & de perſona non conſtat 77, quemadmodum fit? ut, cum abdicato filio, qui militabat, inventus eſt pater telo filii ſui occiſus, reus eſt filius parricidii. Hic enim de facto conſtat, id eſt, occiſum eſſe patrem, ſed de perſona non conſtat. Quæritur enim an a filio ſit occiſus.

Quum de perſona conſtat, & de facto non conſtat, quomodo fit? Luxurioſum filium pater abdicavit, abdicatus medicinæ ſtuduit, poſtea decumbenti patri dedit poculum, quod diceret ſanitatis 78: pater in media potione ait ſe venenum accepiſſe, filius reſiduum poculum 79 bibit, & deceſſit pater, reus eſt filius parricidii. Hic enim 80 de perſona conſtat, quoniam filius poculum dedit: ſed de facto non conſtat, qualem enim dederit potionem, utrum veneni, an ſanitatis, incertum eſt.

Quum de utroque non conſtat, quemadmodum 81 fit? ut, Luxurioſi pater non comparuit, reus eſt parricidii filius. Hic enim non conſtat occiſum eſſe patrem: & ſi conſtiterit, incertum eſt an a filio ſit trucidatus.

Quum

71 Ald. & Arg. hic ita: *Si non proferenda ſed cum ſumma dubitatione ſecum* * διαπορητικόν * *ſi* Arg. ſubjungit; *deſunt hic nonnulla.*

72 *hæc conſiſtunt*) legendum ſuſpicor, *hæ*, ſcilicet *controverſiæ.* Scriba enim conſonantem literam *c* videtur citra neceſſitatem iteraſſe. Capper.

73 Ald. & Arg. *tandem.* omnino videtur legendum *tantum.*

74 *quis eſt.* Ald. & Arg.

75 *pernegatur*) unde ſtatus hic vocatur etiam *inficialis*, ut patet ex Quinctiliano L. III. c. 6. Capper.

76 Ald & Arg. brevius rectiuſque, *& non de facto*; ſic etiam paulo ante habent, *quum de facto conſtat, & non de perſona.*

77 τὸ *conſtat* abeſt ab Ald. & Arg. quæ ſtatim pro *quemadmodum* exhibent *quomodo.*

78 Ald. & Arg. *ſanitati congruum.*

79 Ald. & Arg. *poculi.*

80 τὸ *enim* abeſt ab Ald. & Arg. & poteſt abeſſe.

81 Ald. & Arg. *quomodo.* & ſic in proxima quæſtione.

Quum de voluntate quæritur, quemadmodum? ut, Luxurioſus adoleſcens noċte 82 a meretricis domo expulſus, cereum ardentem ante meretricis fores abjecit, domus arſit. Arguit 83 eum, ut reſtituat. Hic enim & de perſona & de facto conſtat: ſed tantummodo 84 quæritur, qua id fecerit voluntate.

Quum de re ipſa quæritur, quemadmodum 85 fit? Quando περὶ τῆς οὐσίας 86 quæſtio eſt, non de facto aliquo: id eſt, quum quæritur, an aliquid fuerit illud, de quo quæſtio eſt, non an aliquid ſit factum: repetebat 87 a commilitone ſuo pecuniam tanquam creditam, negantem ſe debere, occidit, ſed & ſe interfecit: repetunt pecuniam hæredes interfectoris ab hæredibus pernegantis; illi contradicunt. Hic enim non de facto quæſtio eſt, ſed de eo, an pecunia ante illa ſit credita 88.

Quæ eſt ἀντικατηγορία? mutua 89 accuſatio, id eſt, quum aliqui ſe invicem accuſant: ut, Vir fortis habebat novercam, habebat & in matrimonio 90 captivam: ambiguis ſignis obiit, accuſant ſe invicem veneficii noverca & captiva.

Finitivus ſtatus qui 91 eſt? Quum id, quod objicitur, non hoc eſſe contendimus. Definitio quot modis fit? quinque, aut quum ſimplex eſt, quæ *Anaſcevaſtica*, id eſt, refellens dicitur: aut quum duplex actio eſt, ſive comparativa, quæ *Antioriſtica* 92 dicitur: aut quum duplex quæſtio eſt, ſive conjuncta: aut quum ex partibus definimus: aut quum eſt *Antithetica.*

Quæ eſt ſimplex definitio? Quum unam rem ſimpliciter definimus: ut, naufragia ad publicanos pertineant; cujuſdam naufragi corpus cum ornamentis ad litus expulſum harena obrutum eſt, id publicani eruerunt. Rei ſunt ſepulchri violati. Hic enim ſimpliciter quæritur, quid ſit violare ſepulchrum.

Quæ eſt duplex actio ſive comparativa? Quum duas res diverſas definiunt litigantes. Da exemplum. *Sacrilegus capite plectatur, fur quadruplum ſolvat:* de templo quidam privatam pecuniam ſuſtulit, petitur ad pœnam, quaſi ſacrilegus; offert quadruplum, quaſi fur. Hic enim alter ſacrilegium dicit eſſe commiſſum; & hoc definit, alter furtum: ex 93 comparatione quæritur, quid ſit admiſſum, utrum ſacrilegium, an furtum.

Quæ eſt duplex quæſtio, ſive conjuncta? Quum duas res, quas prima pars definit, eaſdem adverſarius impugnat: ut, qui non initiatus 94 ſacra enunciaverit, capite plectatur, non initiatus ſacra vidit in ſomnis, retulit ei, qui fuerat initiatus: ille ait, hæc ſunt ſacra. Petitur ad pœnam, & contradicitur 95. Hic enim quæritur, quid ſit initiatum eſſe, & quid ſit enunciare.

Quæ

82 *in nocte.* Ald. & Arg.

83 Mailley legere malebat *agit in eum.* Capper.

84 Ald. & Arg. *tantum.*

85 Ald. & Arg. *qualiter.*

86 περὶ τῆς οὐσίας) ſtatus conjecturalis aliquando vocatur οὐσία *exiſtentia*, ſ. περὶ τῆς οὐσίας, quæſtio *de exiſtentia*, ut ſatis conſtat ex Quinctiliano, Hermogene, Auctore Præfationis in Orationes Demoſthenis & Græcorum Oratorum, quos edidit Henr. Stephanus. vid. noſtrum Indicem in Quinctilian. Capper. poſt οὐσίας addunt Ald. & Arg. *id eſt, de Subſtantia.*

87 Ald. & Arg *ut, repetebat.* quod verum videtur.

88 Ald. & Arg. *ante ſit credita ulla* recte.

89 Ald. & Arg. *eſt mutua.*

90 debuit dicere, *in contubernio.* Mailley.

91 *quis eſt* Ald. & Arg.

92 Ald. leg. ἀντι' ὁριστική. Arg. ἀντια ὁριστική.

93 legebatur *& comparatione:* nos ex Ald. & Arg. recepimus *ex comparatione*, quod tam manifeſto verum eſt, ut prius typothetarum erratum videatur.

94 *non initiatus*) Mailley legebat: *non initiato.* Capper.

95 *contradicit.* Ald. & Arg.

Quæ eſt ex partibus definitio? Quum unam rem multis partibus definimus. Da exemplum. Qui obſidebantur ab hoſtibus, auxilia à finitimis conduxère, dum in itinere 96 ſunt auxilia, receſſere hoſtes ab obſidione: petunt illi pactam mercedem, hi 97 contradicunt. Hic enim quæritur, quid ſit auxilium præſtare, quod ex partibus definimus; quod & decreverunt, & quod miſerunt, & quod hoſtes receſſerunt.

Quæ eſt *antithetica* 98 definitio? Qua non tantum crimen negamus, verum etiam commodum aliquod afferimus. Da exemplum 99. Commendatam ſibi ab ephebo chlamydem, defuncto eo, in monumentis majorum ejus 100 poſuit 1, accuſatur a patre ephebi ſepulchri violati. Hic dicet ſepulchrum a ſe non tantum non eſſe violatum, verum etiam eſſe & ornatum.

QValitas in quot ſpecies dividitur? In duas, *Iuridicialem* 2, & *legalem*. Quare non in demonſtrativam & deliberativam? Quia demonſtratio & deliberatio genera ſunt dicendi, quæ *ſtatibus* dominantur, & ideo non poſſunt qualitati ſervire, quia una eſt ex cæteris *ſtatibus*. *Iuridicialis* facit *ſtatum*, an non? Non. Quare? quia vim quam accipit a qualitate, non apud ſe retinet, ſed aliis tradit. Quibus? *abſoluta* & *aſſumptivæ*.

Abſoluta qualitas facit ſtatum? Facit, quia vim quam accipit a *juridiciali*, apud ſe retinet.

Quot modis fit *abſoluta qualitas?* Duobus principalibus, facti qualitate & juris ratiocinatione. Facti qualitas quæ eſt? Quum oſtendimus factum quo 3 arguimur, non eſſe perniciosum, & ideo naturali jure eſſe conceſſum. Da exemplum. Damnato Milone Cicero exclamavit Vrbem Romam 4 bonis civibus ſedem eſſe non poſſe, reus eſt læſæ Reipublicæ.

Iuris ratiocinatio quot modis fit? Quatuor, lege, more, ſecta, arte.

Lege quemadmodum fit *abſoluta qualitas?* *Indemnatos* 5 *liberos liceat occidere:* tres filios

96 *in itinere ſunt*) legendum videtur, *dum in itinere ſunt*. CAPP. id nos recepimus, cum diſerte ita habeant Ald. & Arg.

97 Ald. & Arg. *hi vero*.

98 *antithetica definitio*) vid. HERMOGENEM in *partitionibus*, ubi de ἀνθορισμῷ. CAPP.

99 pro *Da exemplum* Ald. & Arg. *ut eſt*.

100 *ejus* recepimus ex Ald. & Arg. cum legeretur antea *ei*.

1 ſubauditur *quispiam*. CAPP.

2 *Juridicialem*) perperam legebatur antea, *judicialem*. Nam legendum eſſe *juridicialem* demonſtrari poteſt; 1mo quia paulo poſt ita ſcripſit FORTVNATIANVS: *Aſſumtiva qualitas facit ſtatum? Non. Quare? quia vim, quam accipit a* juridiciali, *non apud ſe retinet, ſed aliis tradit.* 2do ex QVINCTILIANO L. III. C. 6. HERMAGORAS, cujus hic Syſtema exponitur, *qualitatem* diviſit in τὸ *de appetendis & fugiendis*, in τὸ *de perſona*, in *negotialem*, in *juridicialem*. 3tio CASSIODORVS infra in *Compend. Rhetor.* ita loquitur: juridicialis *eſt*, *in qua &c. hujus partes ſunt duæ*, *abſoluta & aſſumtiva*. 4to ISIDORVS de *Arte Rhet.* ſic habet: Iuridicialis *dividitur in abſolutam & aſſumtivam*. Varios τ *juridicialis* ſignificatus exhibuimus in *notis* ad QVINCTILIANVM L. III. *n.* 311. hic certe Antonianorum & Virginianorum ſenſu videtur uſurpari. Vide noſtrum *Indicem* ad QVINCTILIAN. ad vocem δικαιολογικόν. CAPPER. *Iuridicialem* habent Ald. & Arg. uti mox etiam *juridicialis* pro *judicialis*.

3 Ald. & Arg. *factum id*, *quo*. ſtatim pro, *Da exemplum. Damnato*, eædem habent *ut*, *condemnato*.

4 hæc verba, *Vrbem Romam*, abſunt ab Ald. & Arg.

5 tam pro *indemnatos*, quam pro *indemnatorum*, Ald. & Arg. habent *damnatos*; quod verum videtur, & ſtatim pro *maletractationis* eædem *malæ tractationis*; item vere, niſi quis per ὑφὲν legere malit, *male-tractationis*.

filios lege indemnatorum occidit, reus eſt uxori malæ tractationis. Hic enim ſe dicit lege feciſſe.

More quomodo fit? Mos apud Scythas fuit, ut ſexagenarii per pontem mitterentur, Scytha Athenis ſexagenarium patrem per pontem dejecit, reus eſt parricidii. Hic enim ſe dicit gentis ſuæ more feciſſe.

Secta quemadmodum fit? Philoſophus diſputavit in concione de bono mortis; cuncti 6 qui eum audiere, laqueo vitam finierunt, domini eorum accuſant philoſophum damni illati. Hic enim dicit ſe ſecta ſua feciſſe, ut hoc diſputaret.

Arte quemadmodum 7? Pictor naufragia pinxit, & publice propoſuit, nemo navigat, reus eſt Reipublicæ læſæ: neceſſe 8 eſt, ſua ſe arte defendat, quod pictores conſueverunt hujuſmodi multa pingere, & publice proponere.

Aſſumpta qualitas facit *ſtatum?* Non. Quare? quia vim, quam accipit a *juridiciali*, non apud ſe retinet, ſed aliis tradit. Quibus? *relationi* 9, *remotioni* 10, *compenſationi* 11, *veniæ* 12.

Relativus ſtatus quemadmodum fit? Quum reus culpam refert in eum, propter quem arguitur. Da exemplum. Miles in acie exclamavit, vincimur; occiſus eſt ab Imperatore. Reus fit Imperator læſæ Reipublicæ, contradicit. Dicit enim militem peccaſſe, & ideo occidi debuiſſe, quod hoc clamaverit.

Remotivus quemadmodum fit? Modis fit duobus, quum aut in perſonam removemus, aut in rem. In perſonam quemadmodum? *Legatus intra XXX. diem naviget:* legatus non accepto a quæſtore viatico, non navigavit intra XXX. diem, reus eſt male geſtæ legationis. Hic enim removet crimen in quæſtorem, a quo viaticum non accepit. In rem quemadmodum? ut, Miſſus eſt ad expugnandam hoſtium civitatem, invenit illam lue laborare, reduxit exercitum; reus eſt læſæ Reipublicæ. In legem poſſumus removere? Poſſumus, ſed hoc idem accipimus, quod eſt, quum in rem removemus.

Compenſativus ſtatus quot modis fit? Duobus, quum aut delicto meritum comparamus, aut quum majori incommodo conſultum eſſe contendimus.

Delicto meritum quemadmodum comparatur? ut, Miles 13 ex acie ad muros confugiebat, Imperator muros diruit, victoriam reportavit, reus eſt læſæ Reipublicæ.

Majori incommodo quomodo proſpectum eſſe contendimus? Tyrannidis tempore ſpecioſum filium amico commendavit 14, vocavit ad ſe patrem ejus tyrannus, & tormentis expreſſit, ubi erat 15 filius: ſatellites miſit ad amicum, amicus puerum occidit, tyrannus ſe necavit 16, amicum mater pueri cædis accuſat, adeſt ei pater. Hic enim dicit puerum majori a ſe pudoris injuria liberatum.

Venia

6 *cuncti qui eum audiere*) videtur hic deeſſe vox *ſervi*. Mailley.

7 poſt *quemadmodum* Ald. & Arg. inſerunt *fit*.

8 Ald. & Arg. *etenim neceſſe eſt*.

9 *relationi*) ἀντεγκλήματι ut Græci Rhetores loquuntur, quid autem iſto vocabulo intelligatur vid. in noſtro ad Quinctilianum *Indice*. Capper.

10 *remotioni*) μεταστάσει. de qua lege *Ind.* in Quinctilian. Capp.

11 *compenſationi*) ἀντιστάσει. qua voce quid ſignificetur expoſuimus in notis ad Quinctil. L. VII. C. 4. n. 60. legeſis *Indicem* in *comparativum cauſæ genus*. Capper.

12 *venia*) τῇ συγγνώμῃ. conf. *Index* noſter Quinctilian. Capp.

13 Ald. & Arg *milites* —— *confugiebant*.

14 *commendavit*) ſubauditur *aliquis*. Capp.

15 *eſſet* Ald. & Arg

16 verba hæc, *tyrannus ſe necavit*, deſunt in Ald. & Arg.

Venia omnis qualis eſt? Aut *purgativa*, aut *deprecativa*. *Purgativa* quot modis fit? Quatuor; errore, caſu, neceſſitate, oblivione.

Errore quemadmodum fit? ut, *Exulem intra fines deprehenſum liceat* 17 *occidere*; ex duobus geminis fratribus ſimilibus alter exulabat, fratrem ejus quidam tanquam exulem occidit; reus eſt cædis. Hic enim ſe dicit errore feciſſe.

Caſu quemadmodum fit? Dum venatur 18, haſtam in feram miſit, hominem occidit 19, eo vulnere periit, reus fit cædis. Hic enim dicit ſe non voluntate, ſed caſu feciſſe.

Neceſſitate quomodo fit? Orator captus ab hoſtibus, laudes eorum ſcripſit, jubentibus his, & publice recitavit: gratuito dimiſſus eſt, ad ſuos reverſus, læſæ Reipubl. accuſatur 20. Hic enim dicit ſe non voluntate, ſed neceſſitate feciſſe.

Oblivione quemadmodum fit? Sacerdos omnibus Calendis ſacrum non fecit, petitur ad pœnam. Hic enim aliter defendi non poteſt, niſi memoria 21 ſibi allegaverit excidiſſe.

Deprecativa venia quemadmodum fit? Quum nulla poteſt eſſe defenſio, ſed 22 eum cui liceat ignoſcere, tantummodo deprecamur, quoniam negare non poſſumus, nos 23 voluntate feciſſe, id propter quod arguimur.

NEgocialis ſtatus quot modis fit? Principalibus duobus, in ſcripto 24, & extra ſcriptum 25. In ſcripto quot modis fit? Tribus, ſimplici, conjunctivo 26, comparativo.

Simplex quemadmodum fit? Quum una lex ſimplex eſt: ut, fertur rogatio, ut honores veneant.

Conjunctus quemadmodum? Quum duæ leges, vel plures feruntur: ut in ærarii inopia fertur rogatio, ut honores veneant, & ut nova vectigalia inſtituantur.

Comparativus in ſcripto quemadmodum fit? Quum ita leges feruntur, ut per comparationem 27 quærendum ſit, quæ potius comprobanda videatur: ut in ærarii inopia alius fert legem, ut honores veneant: alius, ut nova vectigalia inſtituantur; quæritur quæ potior ſit.

Extra ſcriptum quemadmodum 28 fit? Duobus, ſimplici & comparativo. Simplex quot modis fit? quatuor, injectione qualitatum, particula juris, quantitate numeri, quum cauſæ redduntur 29 mortis voluntariæ. Injectio-

17 pro *liceat* Ald. & Arg. *jus ſit*.

18 *Dum venatur*) ſubintellige, *quidam*. CAPP.

19 pro *hominem occidit*, Ald. & Arg. *in hominem incidit*. quod verum videtur, ſubintelligendum enim *haſta*.

20 pro *accuſatur*, Ald. & Arg. *reus damnatur*.

21 Ald. & Arg. *memoria id ſibi*.

22 *ſed eum cui liceat*) Ald. & Arg. *cui liceat ignoſcere. Sed eum*. male.

23 *nos voluntate feciſſe*) legebatur olim, *non voluntate feciſſe*. ſed hunc locum jampridem emendaverat VOSSIVS *Inſtit. Orat.* L. I. c. 9. p. 159. CAPP.

24 *in ſcripto*) SVLPITIVS VICTOR infra vocabit *negotialem legalem*. CAPP.

25 *extra ſcriptum*) SVLPITIVS VICTOR infra dicet, *negotialem rationalem*. CAPP.

26 Ald. & Arg. *conjuncto*.

27 Ald. & Arg. *pro comparatione*. male. ſed mox ex iiſdem pro *videantur*, recepimus *videatur*.

28 Ald. & Arg. pro *quemadmodum*, *quot modis*. bene.

29 *cauſæ redduntur mortis voluntariæ*) quod a Græcis Rhetoribus dicitur *ἑαυτὸν προσαγγέλλειν*. QVINCTILIANVS L. XI. c. 1. dixit: *Jus mortis petere a Senatu*. vid. noſtrum *Indicem* ad QVINCTILIAN. in vocibus *προσαγγέλλειν* & *προσαγγελία*. CAPPER.

Injectionem qualitatum quid Græci vocant? ἐπιβολὴ ποιότητος 30. Quid est injectio qualitatum? quum qualitas qualitati supernascitur.

Injectio qualitatum quot modis fit? Quinque; lege, rogatione, testamento, pacto, edicto vel præconio.

Lege quemadmodum fit? *Rapta raptoris mortem, aut indotatas nuptias optet.* Rapuit 31 & profugit: dedit eam pater marito alii, reversum raptorem vult pater producere ad magistratum, ille contradicit. Quomodo hic supernascitur qualitas qualitati? quoniam, quæ antea rapta erat, hodie 32 jam nupta est.

Rogatione 33 quemadmodum fit? Vir fortis petit præmium nuptias uxoris alienæ 34, prima nocte exanimatam priori marito reddidit: quum apud illum convaluisset, repetit eam vir fortis; viro forti contradicit prior maritus. Quomodo hic supernascitur qualitas qualitati? quoniam, quam reddidit quasi mortuam, repetit quasi vivam 35.

Testamento quemadmodum fit? Decedens testamento jussit, ut filia sua tutoris filio nuberet: reddita tutela, tutoris filius petit eam in matrimonium, illa contradicit. Quomodo hic supernascitur qualitas qualitati? quoniam jussa est tutoris filio nubere, & ille jam tutoris filius esse desiit.

Pacto quemadmodum fit? Pactus est daturum se in matrimonium filiam medico, si eam ad sanitatem perduceret: perduxit ad sanitatem, inter moras rapta est ab alio, & secundum legem 36 raptarum, puella indotatas nuptias elegit, petit medicus ex pacto nuptias, contradicit puellæ pater.

Edicto vel præconio quemadmodum fit? Cujus servus fugerat, libello proposito vel per præconem nuncians, dixit daturum se denarios mille ei, qui ad se servum perduxisset: quidam perduxit, perductus in libertatem assertus est, & liber pronunciatus: petit ille mille denarios, contradicit qui dominus fuerat. Quomodo hic supernascitur qualitas qualitati? quoniam ille, pro quo mille denarii promissi fuerant, qui servus fuerat 37, liber pronunciatus est.

Particula juris 38 quæ est? Quum aliqua postulatio est. Hæc species quot modis fit? Tribus, quum res pecuniaria est: quum jus in posterum fit: quum de modo pœnæ agitur. Hi sunt tituli controversiarum, qui κατὰ τὸ πλεῖστον *negotialem statum* ostendunt.

Res pecuniaria quemadmodum est? Deposuit apud amicum certam frumenti mensuram, & ait quanti emisset. Eo absente 39 ille duplo vendidit pretio; reverso offert ei simplam pecuniam; ille exigit duplam.

Ius

30 Ald. & Arg. ποιοτήτων.

31 *rapuit*) subintellige, *aliquis puellam*. CAPP.

32 Ald. & Arg. *hoc die*.

33 *Rogatione* i. e. occasione alicujus petitionis, quod τὸ κατ' αἴτησιν apud HERMOGENEM ejusque SCHOLIASTAS GRÆCOS appellatur. CAPPER.

34 Post *alienæ* addunt Ald. & Arg. *accipit*: quod omnino verum videtur. Cum tamen ex sequentibus etiam possit intelligi, nihil ausi sumus mutare.

35. Ald. & Arg. *Quam repetit quasi vivam, repetit, quasi mortuam.*

36 Ald. & Arg. pro *legem* habent *morem*.

37 Hæc tria verba, *qui servus fuerat* absunt ab Ald. & Arg.

38 *Particula juris*) vid. μέρος δικαίου in HERMOGENE & GEORGIO DIÆRETE, qui MStus extat in Regiæ Bibliothecæ thesauro. Cod. 2759. CAPPER.

39 *ait quanti emisset. Eo absente*) Legebatur olim: *quanti emisset, eo absente, ille* &c. quæ quidem prava interpunctio hujus loci sensum valde perturbabat. CAPPER.

Ius in posterum quemadmodum fit? Quum ex præsenti judicio jus constituitur, quod postea sit observandum. Da exemplum 40. *Est orba, proximo nubat* 41: *vel, si eam noluerit in matrimonium ducere, det X. millia:* indicenti 42 sibi orbæ, proximus dedit X. millia, indicit illi alia nuptias, & contradicit. Ex hoc enim judicio incipiet institui jus, utrum uni orbæ, an omnibus sit obnoxius proximus.

De modo pœnæ quum quæritur, quemadmodum 43 invenimus? *Qui causas mortis præstiterit, capite puniatur: & raptor raptæ det X. milla*: puellam cæci patris ducem rapuit, ille præcipitio obiit, petitur ad pœnam, & offert X. millia. Hic enim quæritur qua pœna affici debeat.

Tituli controversiarum, qui κατὰ τὸ πλεῖστον *negotialem statum* efficiunt, qui sunt? Quum tribuni appellantur de injusto supplicio, quum abdicatio est, quum præmii petitio est.

Detur exemplum, quemadmodum tribuni appellantur 44. Servus meretricem dominam amat, vult illum Dominus crucifigere, appellat tribunos de injusto supplicio.

Quid abdicatio? Amicos non habet, & abdicatur 45.

Quum præmii petitio est, quomodo fit? Vir fortis petat præmium, rusticus fortiter fecit, petit præmii nomine, ne oves immolentur.

Quantitas numeri (quam tertiam speciem esse diximus *negocialis* extra scriptum) quemadmodum fit? Quum quantitas sine ulla comparatione tractatur. Da exemplum 46. Tyrannicida præmium petat, duos tyrannos occidit, petit duo præmia, & contradicitur. Hic enim quæritur per quantitatem sine ulla comparatione, tyranni lex illa unius fuerit, an duorum 47.

Quarta species extrascriptum 48 *negocialis status* quæ est? Quum causæ redduntur mortis voluntariæ: ut eunuchus amat, reddit causas voluntariæ mortis 49.

Comparativa species extra scriptum quot modis fit? Quatuor, cum divinatio est, cum qualitatum comparatio 50 est, cum quantitatum, cum duarum qualitatum.

Quæ est divinatio 51? Quum de idoneo accusatore quæstio est: id est quum duo, vel

40 Pro *da exemplum* Ald. & Arg. *ut.*

41 Hic locus omnino ita emendandus videtur. *Lex est*: *Orba proximo nubat*: & ita legendum eruditus MAILLEY ad sui exemplaris marginem jampridem notaverat. CAPPER.

42 *indicenti*) subintellige, *nuptias*, ut patet ex iis quæ sequuntur. CAPPER.

43 Ald. & Arg. *de modis poena cum quærimus, quomodo* &c.

44 *appellentur* Ald. & Arg. qui statim omittunt τὸ *dominus*. si modum perpetuum Rhetoris nostri, brevitati ubique studentis, spectes, forte haud absurde.

45 Subintellige, *a patre filius*. CAPPER.

46 Pro *da exemplum* iterum Ald & Arg. *ut.*

47 Nullo omnino sensu legebatur in *Pithoeana*: *sine ulla comparatione tyranni*, *lex illa una fuerit, an dua.* Cum in altera lectione, quam exhibent Ald. & Arg. sit sensus optimus, imo necessarius, eam omnino credidimus esse recipiendam.

48 *extra scriptum.* In *Pith.* fuerat *extrascripti*, nos ex Ald. & Arg. reposuimus: *extra scriptum*, & ita Cel. CAPPERONNERIVS, cujus hæc a. h. l. verba sunt: malim legere, *extra scriptum negotialis status*, ut aliis in similibus locis legitur.

49 *reddit caussas voluntariæ mortis*) ἑαυτὸν προσαγγέλλει, ut Græci Rhetores loquuntur. Apud QVINCTILIANVM L. XI C. I. *Ius mortis petit a Senatu.* CAPPER.

50 Pro *cum divinatio est — cum comparatio est*, rectius, ni fallor, Ald. & Arg. saltem brevius, *divinatione — comparatione.*

51 *Quæ est Divinatio*) vid. ASCONII PEDIANI

vel plures accusationem sibi vindicant. Da exemplum. Qui habebat filium & uxorem, meretricem diligebat; vult filius patrem accusare dementiæ, uxor male—tractationis 52. Hic enim quæritur, quis magis accusare debeat.

Qualitatum comparatio quæ est? Quum personæ comparantur: *qui plus reipublicæ præstiterit, petat præmium:* contendunt medicus, & orator.

Quantitatum comparatio quæ est? Quando facta comparantur, & quæritur quantum hoc, vel illud sit.

Quot modis fit quantitatum comparatio? Duobus, quum aut res comparantur, aut numeri 53. Res quemadmodum comparantur? ut: *qui plus reipub. præstiterit, petat præmium.* Alter hostes ab obsidione repulit, alter hostium civitatem cepit: contendunt de præmio. Hic enim res gestæ eorum comparantur. Numeri quemadmodum comparantur? ut, *in judicio septem judices sedeant, & eorum sententia probetur, quam plures:* reum tres judices capite damnandum judicaverunt, duo exilio, duo absolverunt. Quæritur quorum potior sententia sit; trium judicum, qui capite damnarunt, an quatuor, qui non capite damnarunt.

Duarum qualitatum comparatio quæ est? Quum personæ simul & res comparantur: ut est, *qui plus Reipub. præstiterit, petat præmium:* in civitatis seditione orator in senatu concordiam suasit 54, philosophus apud populum; contendunt de præmio. Hic enim & personæ comparantur, philosophi & oratoris, & facta eorum, quod alter in senatu suaserit, alter ad populum.

Legales *status* quod sunt? Secundum HERMAGORAM quatuor 55, *scriptum & voluntas* 56, *leges contrariæ* 57, *ambiguitas* 58, *collectio* 59. Accedit ad hos & *translatio* 60, quæ tantum legalis est: & *definitio*, quam etiam legalem accipimus secundum M. TULLIUM 61.

Translatio quot modis fit? Quatuor; a persona, a re, a tempore, a loco.

A persona quot modis fit? Duobus, rei & accusatoris. Quemadmodum præscribimus a persona accusatoris? ut, si infamem negemus agere posse.

A persona ejus qui reus est? ut, si negemus, posse accusari virum fortem.

A re quomodo præscribimus? ut, *filiis adversus patrem ne sit actio, nisi dementiæ.* Filius vult accusare patrem affectatæ dominationis, ille præscribit.

A tempore quemadmodum præscribimus? Duplici modo, si aut olim eum agere potuisse

N1 *Argumentum* in CICERONIS *Divinationem de constituendo Verris accusatore* Nam PEDIANI verba ῥητορικώτερα & τεχνικώτερα multum lucis hinc accipient. CAPPER.

52 Ald. & Arg. *malæ — tractationis.* sed scribendum per ὑφὲν, uti dedimus.

53 Dedimus *numeri* ex Ald. & Arg. pro *numerus*, quod legebatur in Pith prius verum esse demonstrant verba mox sequentia: *Numeri quemadmodum comparantur?*

54 Ald. & Arg. *concordiam fecit in Senatu suadendo;* quod tam aptum, ut parum abesset, quin reciperemus.

55 *quatuor*) Legales illi status aperte satis declarantur in *Digest*. L. I. T. 3. §. 12. ubi de συλλογισμῷ (collectione) 15. & 28. ubi de ἀντινομίας (legibus contrariis) 17. 18. ubi de ῥητοῦ καὶ διανοίας (scripto & voluntate) 19. ubi de ἀμφιβολίας, (ambiguitate) de quorum vocabulorum sensu lege nostrum indicem in QUINCTILIANUM. CAPPER.

56 *scriptum & voluntas*) Græce ῥητὸν καὶ διάνοια. CAPPER.

57 *leges contrariæ*) ἀντινομία.

58 *ambiguitas*) ἀμφιβολία.

59 *collectio*) συλλογισμός.

60 *translatio*) μετάληψις.

61 *secundum* M. TULLIUM) seu potius RHETOREM HERENNIANUM L. I. C. II. CAPP.

potuisse dicamus, nunc agere non posse: aut si nunc non posse 62 contendamus, postea vero posse dicamus.

Olim potuisse, sed nunc non posse, quemadmodum? ut; *Pupillus ne agat cum tutore post acceptam tutelam, nisi intra quinquennium:* pupillus accepta tutela nomen militiæ dedit, post quinquennium dimissus vult agere cum tutore, ille præscribit. Tutor enim dicit olim illum agere potuisse, sed nunc non posse.

Quemadmodum præscribimus, quum adversarium postea agere posse, nunc vero non posse contendamus? *Pupillus ne agat cum tutore, nisi post acceptam tutelam:* pupillus amat meretricem, petit de tutore, ut eam sibi redimat, non redimentem accusat male gestæ tutelæ; ille præscribit. Hic enim tutor dicit eum nondum accepisse tutelam, & ideo nondum agere posse.

A loco quemadmodum præscribimus? quum adversarium dicimus alibi agere posse, non ibi, ubi intenderit causam. Ut si dicamus, non Romæ, sed in provincia eum agere debere 63: non apud prætorem, sed apud consulem.

A modo non præscribimus; sicut apud MARCOMANNUM 64 habemus? præscribimus, sed idem accipimus modum, quod & 65 rem.

Quid interest inter præscriptionem & *translationem?* quod præscriptio 66 excludit actionem, *translatio* autem differt.

Translatio quot modis fit? principalibus duobus: per qualitatem, ut supra, & per quantitatem. Ut si dicamus: *non potest adversus tot, atque id tot * rebus utilitatis, & postea* 67.

Præscriptioni quot modis occurrimus? quatuor, παραγραφῇ, ἀντιπαραγραφῇ, definitione, juris ratiocinatione.

Scripti & voluntatis status quot modis fit? duobus. Quum aut prima pars *scripto* nititur 68; secunda, *voluntate:* aut quum utraque pars omisso *scripto*, sola *voluntate* contendit.

Quum prima pars *scripto* nititur 69; secunda, *voluntate*, quemadmodum? ut, *peregrinus, si murum* 70. *ascenderit, capite plectatur:* peregrinus murum ascendit, hostes propulsavit, petitur ad pœnam, contradicit.

Utraque pars omisso *scripto* quemadmodum sola *voluntate* contendit? ut, decedens cavit testamento, ut uxor sua decem millia acciperet, si alii non nuberet: post annum peperit, repetunt ab ea hæredes decem millia, illa contradicit. Hic enim utraque pars de testatoris voluntate contendit.

Leges contrariæ quot modis fiunt? duobus, quum duæ leges contrariæ tractantur ex singulis partibus, aut quum una lex duplex est, & ejus sibi singulas partes adversarii

62 Ald. & Arg *nunc agere non posse*, sed isto interpretamento facile caret Rhetor noster.

63 Ald. & Arg. pro *debere* habent *posse*.

64 *Marcomannum*) de quo mentionem infra faciunt MARIVS VICTORINVS in I. & II. CICERONIS RHETORIC & SVLPITIVS VICTOR, ubi de translatione. CAPPER. Est igitur omnino hominis male seduli non emendatio sed corruptio, dum in Ald & Arg. pro *Marcomannum* legitur, M. CICERONEM.

65 τὸ & abest ab Ald. & Arg. parum refert.

66 *quod præscriptio*) Aliud discrimen assignavit infra SVLPITIVS VICTOR. CAPPER.

67 Omnia ista, inde a, *ut si, dicamus* absunt ab Ald. & Arg. ceterum hæc esse corrupta per se patet.

68 Antea legebatur *perscripto*, sed ex antecedentibus liquet legendum esse *scripto* CAPPER. Ita quoque Ald. & Arg.

69 *scripto nititur*) editum olim fuerat *perscripto* CAPPER. *scripto* etiam hic Ald. & Arg.

70 Ald. & Arg. *muros*.

sarii vindicant. Quare hunc modum non recipimus? quoniam nulla hic juris comparatio est, sed sola præmiorum petitio, quæ ad *negocialem* pertinet * *statum:* & quia tunc est *status* legum contrarium, quum altera lex necesse est pereat.

Ambiguitas quot modis fit? quinque; per *discretum sive per indiscretum* modo obscuro, per *homonymiam*, per *distinctionem*, per *abundantiam*, per *deficientiam*.

Per *discretum & indiscretum* quemadmodum fit? ut, *meretrices, si ancillas habuerint, publicæ sint:* meretrices habent ancillas, quæstio est, quæ debeant publicari, meretrices, an ancillæ earum, an utræque 71.

Per *homonymiam* quemadmodum fit? ut, legavit testamento discum suo amico, hæres offert vas vitreum, ille petit argenteum.

Per *distinctionem* quemadmodum? ut quidam 72 duos amicos habebat, alterum nomine Milesium, alterum Lesium, testamento ita cavit: *Amicus meus hæres esto milesi:* contendunt 73 de hæreditate Lesius & Milesius.

Per *abundantiam* quemadmodum? ut, *meretrix aurata veste ne utatur: si usa fuerit, publicetur.* Meretrix aurea veste usa 74 est, quæstio est quæ debeat publicari, ipsa, an vestis ejus. Quomodo hic per *abundantiam* fit ambiguitas? quoniam si tollas, *ne utatur*, & ita legem ponas, *meretrix aurata veste si usa fuerit, publicetur*, incipiet publicatio ad meretrices pertinere.

Per *deficientiam* quomodo? testamento ita cavit; *ab hærede meo dari volo amico meo decem vasa argenti, quæ elegerit:* quæstio est, quis debeat eligere.

Collectivus status quis est? quum ex scripto colligimus id 75 quod scriptum non est: ut perinde esse doceamus, ac si scriptum fuisset.

COllectio quot modis fit? quinque. A *simili.* A *consequenti.* A *contrario.* A *majori ad minus.* A *minore ad majus.*

A *simili* quemadmodum? ut 76 *qui patrem pulsaverit, manus perdat:* matrem pulsavit, petitur ad pœnam.

A *consequenti* quemadmodum? *Adulteros deprehensos liceat excæcare* 77: in adulterio deprehensus quum excæcatus esset & perductus esset postea a parasito suo in adulterium, maritus, quum eos invenisset, parasitum excæcavit, parasitus de eo repetit talionem. Contradicit maritus. Hic enim *collectio* fit hujusmodi, quoniam maritus dicit consequens esse, ut ejus oculi eruerentur, quo ministro adulterium est commissum.

A contrario quemadmodum? *Desertor capite plectatur:* desertor quidam fortiter fecit, vult petere præmium, & contradicitur.

A ma-

* Ald. & Arg. *pertinent* male.

71 Forsan legendum est *utraque;* quia substantiva nomina quæ præcedunt, plurali numero efferuntur. CAPPER. recepimus *utraque*, quod diserte exhibent Ald & Arg.

72 Non dubitavimus ex Ald. & Arg recipepere *quidam*, pro *qui*, quod Pithoeanam infederat.

73 *contendunt Lesius & Milesius*) Nam disputant, utrum legere oporteat *Mi Lesi* per hypodiastolen, an *Milesi*, per ἑφὲν. CAPPER:

74 Legebatur in Pithœana, *meretrix aurea veste est.* Nos ex Ald. & Arg. τὸ *usa* omnino recipiendum esse existimavimus; mox eædem suppeditarunt τὸ *&* ante *ita legem ponas:* quod itidem necessarium est.

75 Antea legebatur *colliginius ad id*; sed conspirantibus in veriorem lectionem Ald & Arg. eam postliminio revocavimus.

76 Ald. & Arg. *testamento ita cavit, ut, qui patrem:* quod cujusmodi sit non exputo.

77 Ald. & Arg. *coecare.*

A majori ad minus quemadmodum? *Exulem intra fines deprehenſum liceat occidere:* quidam exulem intra fines deprehenſum verberavit [78], & accuſatur quod contra leges fecerit.

A minori ad majus quomodo? *Qui commilitonem in acie protexerit, petat præmium:* Imperatorem protexit, vult petere præmium, & contradicitur.

Definitio legalis quemadmodum fit? Cum petitio ex lege deſcendens verbis eſt definienda, id eſt, quum verbum in lege poſitum definitur. Da exemplum. *Qui navim in periculo poſitam rexerit, ejus ſit navis cum onere: & qui navem reliquerit, is navim & onus amittat.* Gubernator & mercator naufragum receperunt [79], orta tempeſtate gubernator in ſcapham tranſiliit, & funibus, quoad potuit, navi opitulatus eſt: mercator in gladium [80] incubuit, nec potuit mori, naufragus ad gubernaculum ſedit [81] ſedata tempeſtate pervenerunt ad litus, contendunt de naui & onere. Quemadmodum eſt hic *definitio legalis?* quoniam quæritur, quid ſit navem regere, & quid relinquere, quæ verba in lege poſita, petitionis faciunt quæſtionem.

STatus vbi invenitur? In eo quod probamus, aut in eo ex quo probamus. Secundum THEODORVM in eo ex quo probamus: ſecundum HERMAGORAM & plurimos alios, in eo quod probamus. Nam ex quo probamus, argumentum continet & non poteſt videri in eo eſſe *ſtatus* [82], quando non id ſubſcriptum eſt, ſed in eo [83] quod probandum eſt. Cædo exemplum [84]. Ut, quum cauſa eſt pro Milone: nam quod ibi probatur, *relatio* eſt [85]. *P. Clodius meruit occidi:* ex quo probamus [86], *conjectura* [87] eſt: *inſidias enim fecerat.*

Quum plures *ſtatus* invenerimus, quomodo eligimus principalem? primo quæremus, quis cujus [88] in locis ſit diuiſionis: nam qui alterum in ſe habuerit, is erit principalis: qui vero in locis diviſionis fuerit, alterius quaſi membrum, ejus judicandum. Qui in locis fuerit alterius, ipſe quoque præceptis ſuis, id eſt locis ſuis dividetur? non ſemper, ſed quando vim habuerit incidentis.

Qui eſt incidens *ſtatus?* qui confirmat principalem. Incidens locis ſuis ſemper impletur? ſemper, quoniam neceſſe eſt impleri eum, qui ſervit, & operatur, & vires ſuas ſubminiſtrat [89] principali.

Si neuter in alterius locis fuerit, quid faciemus? quæremus, quis cui ſerviat: nam qui ſervierit, is erit incidens: qui vero dominabitur, is erit principalis.

Si

78 Ald. & Arg. *vulneravit* quod videtur vulgato melius.

79 *Naufragium paſſi ſunt.* Ald. & Arg.

80 Pro *gladium* Ald. & Arg. *cavum*, quod perpendendum.

81 Ald. & Arg. pro *ſedit*, *redit* habent.

82 Exhibuimus lectionem, in quam conſpirant Ald. & Arg. quæ ſane optimum ſenſum fundit. Cel. CAPPERONNERIVS legendum eſſe conjecit, *Nam nec ex quo probamus, argumentum, poteſt videri ibi eſſe ſtatus.*

83 Pro *in eo* Ald. & Arg. *in id.* quod verum videtur.

84 Ald. & Arg. *ut.*

85 *Relatio eſt*, ἀντέγκλημα, quod in illa Milonis cauſſa veri ſtatus rationem obtinet. Quid autem ſit hic relatio, quid ἀντέγκλημα, vid. in noſtro Indice in QVINCTILIAN. CAPPER.

86 Ald. & Arg. *Ex quo autem probamus*, quod verum ſine dubio.

87 Hoc eſt, de facto quodam inſtituitur quæſtio, an videlicet Clodius Miloni ſtruxerit inſidias. CAPPER.

88 *quis cujus*) id eſt, qui ſtatus ad locos alterius diviſionis pertineat. CAPPER.

89 Ald. & Arg. pro *ſubminiſtrat* habent *tradit.*

Si neuter alteri servierit, quem judicabimus principalem? utrumque.

Hujusmodi controversia quid vocatur? *complexiva*. Cur ita? quoniam duos in se, vel plures complectitur 90 status.

Has ergo 91, id est, *complexivas*, quemadmodum dividemus? finito uno *statu* ad alium veniemus, ita tamen, ut quæramus quem primo tractemus: id est eum, unde incipit quæstio, hoc est, unde nascitur origo litis, & qui majorem in se retinet 92 pugnam, aut eum qui ad affectus pertinet, juxta *epilogos* tractemus. Quid si pugna invidiosa fuerit, aut periculosa? Eum statum in primo tractabimus, qui pertinet ad affectus: melius enim lenitis ac placatis in partem nostram judicibus, vel in adversarios concitatis, moralitate quadam 93 vel *sympathia* ad pugnam sine invidia descendemus.

Comparativas materias quemadmodum dividemus? tribus modis. Aut enim perpetua est divisio, aut partita, aut duplex.

Quæ est perpetua? quum una parte omnibus suis locis explicata, ad alteram descendimus.

Quæ est partita? quum in singulas quæstiones singulas partimur 94, non cum locos divisionis.

Quando quo utemur genere divisionis? quum singulæ quæstiones pares sibi sunt in comparatione, tunc utemur simplici 95 divisione. Quid si quædam contra nos fuerint quæstiones? partito utemur genere divisionis, & locis singulis comparabimus. Cur ita? Quoniam ibi possumus quod contra nos est, latenter omittere, vel obtegere. Quid 96 si singulas quæstiones singulis comparamus, & ibi aliquid prætermiserimus? id quod nobis obest, manifeste 97 videbimur præterisse.

Quid si aliquis locus contra nos fuerit, & non potuerimus uti ejus comparatione? Perpetua utemur divisione, in qua etiam quosdam contrarios nobis locos latenter possumus præterire.

Divisio est eadem semper utriusque partis? Non semper: nam plerunque aliud alii expedit parti, siquidem divisio pro sua utilitate formanda est.

Quid *status* 98? Semper idem est utriusque partis? & ipse aliquando diversus est apud litigantes 99.

90 Ald. & Arg. *amplectitur*.

91 Ald. & Arg. *autem*.

92 Ald & Arg. *continet*, & statim pro *tractemus*, *tractamus*.

93 *moralitate quadam*) τῷ ἤθει, hoc est, affectu quodam mitiori ac leviori, qui τῷ πάθει opponitur. Capper.

94 *Quum in singulas quæstiones singulas partimur*) Legendum mihi videtur: *quum in singulas quæstiones singulos partimur locos*. Nam & infra legimus paulo post: Et *locis singulis comparabimus*. Capper. Ald. & Arg. *Quum singulas quæstiones singulis comparamus*. Et statim non *locos* sed *locis*.

95 Pro *simplici* Ald. & Arg *duplici*.

96 Ald. & Arg sine interrogatione *quodsi*, & ita quoque supra; *quid si pugna* &c. ubi Ead. Edd. *quodsi*

97 Ald. & Arg. *manifestum*.

98 *Quid status? semper idem est utriusque partis*) Ald. & Arg. *quid status? est semper utriusque partis?*

99 *Aliquando diversus est apud litigantes*) & sane sæpe reus utitur *statu translationis*, cum Actor statu *Conjecturæ*, vel *qualitatis* vel *definitionis* utitur. Capper.

CVRII FORTVNATIANI CONSVLTI ARTIS RHETORICAE SCHOLICAE LIBER II.

REPERTO *statu* quid consideramus? Totam materiam per septem circumstantias. Circumstantias cur non statim dividimus? quoniam prius universam causam confuse considerare debemus: tum omnia quæ reperta sunt, capitulatim quæstionibus ordinare.

Quot sunt circumstantiæ? Septem 1: persona, res, causa, tempus, locus, materia 2, modus.

Persona quot modis consideratur? XIX. nomine, natione, patria, genere, dignitate, fortuna, corpore, institutione, moribus, victu, affectione, arte, conditione, conditione alia, habitu, vultu, incessu, oratione, affectu. Nomine, ut sapiens: natione, ut Græcus: patria, ut Atheniensis, Lacedæmonius 3: genere, vel cognatione, ut nobilis, vel ignobilis: dignitate, ut vir fortis, magnus 4: fortuna, ut dives, pauper: corpore, ut validus, longus: institutione, vel educatione, quemadmodum 5 sit institutus, eruditus: moribus, ut frugi, luxuriosus, patiens, impatiens: victu vel amictu 6, ut bonæ frugi, luxuriosus, quomodo rem suam administret, qua consuetudine domestica sit: affectione, ut equorum, armorum, canum: arte vel studio, ut medicus, orator: conditione, ut servus, addictus 7: conditione alia, quæ ad liberos spectat, ut nupta, adoptivus, abdicatus: habitu, ut nitido, sordido, obscuro: vultu, ut læto, tristi: incessu, ut cito vel tardo: oratione, ut gravi, seditiosa: affectu, ut lætitia, ira; morbo, debilitate.

In re quid consideramus? *thesin.* Consideratio thematis multiformis est, in qua videbimus quæ sit, & qualis, quæ quasi publica est omnium circunstantiarum: ut an illa res fieri possit ab illo homine, illa causa, illo tempore, illo loco, illo modo, illa materia, quamvis omnes circunstantiæ hoc modo sibi invicem sint conjunctæ.

Omnis causa qualis est? aut impulsiva, ut ira, odium: aut ratiocinativa, ut lucrum, hæreditas. Impulsivam Græci quid vocant? ὀρεκτικήν. Quid ratiocinativam? λογικὴν αἰτίαν. Ex his quæcunque fuerit, qualis est? aut efficiens, quum dicimus: *illa ratione provocatus est*, quod ποιητικὸν αἴτιον Græci vocant: aut adjuvans, quum dici-

1 *Septem*, non valde sunt iis absimiles, quas vulgaris versus exprimit.

Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando. CAPPER.

2 *materia*) quo nomine hic intelligitur id, quod instrumentum vulgo appellamus, ut patet ex sequentibus. CAPPER.

3 τὸ *Lacedæmonius* abest ab Ald. & Arg.

4 Ald. & Arg. *&* *magnus.*

5 Ald. & Arg. pro *quemadmodum* exhibent *ut quomodo.*

6 *vel amictu*) legendum puto *vel convictu*, quia sequitur mox, *qua consuetudine domestica sit.* Nam τὸ *amictus* quod legebatur tolerari non potest. CAPPER. Ald. & Arg. hæc ita exhibent; *victu, aut si prodigus aut bene frugi.* optimo sensu, nisi malis *bonæ frugis*, vel retinere *bonæ frugi.*

7 *Addictus*) videlicet in servitutem temporariam, donec æs alienum solverit. CAPPER.

dicimus: *etiam illa causa accessit*, quod * ὑπερθετικὸν 8 αἴτιον Græci appellant: aut prohibens, *imo habui causam non faciendi, ne ad inimicum meum hæreditas perveniret*, quod κωλυτικὸν αἴτιον Græci nuncupant. * ὑπουργητικὸν.

Si nihil horum in causa invenerimus, quid afferemus? Aut ipsum factum causam faciendi fuisse dicemus, aut ipsam personam talem semper fuisse monstrabimus.

In ipso facto quemadmodum causam consistere dicemus? ut, dicamus in ipso furto causam fuisse faciendi, quod συνεκτικὸν αἴτιον vocamus.

Quid in persona? vt si seditionis aliquem arguamus, dicamus illum semper seditiosum fuisse.

Tempus quot modis consideratur? publicis 9 tribus, futuro, præsenti, præterito. Ex his, quodcunque fuerit, quibus modis invenimus? aut naturali, ut die, nocte: aut legitimo, vel stativo 10, ut festo, nefasto: aut accidenti, vt fame, lue: aut communi, ut messis, vindemiæ: aut singulari, ut quando ille togam virilem accipit, quando ille duxit uxorem: aut proprio, quum damnatus esset, quum abdicatus esset: aut opportunitate, quam Græci vocant εὐκαιρίαν.

Locus omnis qualis est? Aut naturalis, ut in mari, in monte, in campo: aut positivus 11, ut in civitate. Positivum quot modis consideramus? Octo: publico, ut theatro, stadio: privato, ut domo, villa: sacro, ut templo, adyto: religioso, ut mausoleo, sepulchro: infami, ut lupanari: intervallo, ut *prope*, *longe*: qualitate, ut *contra*, *post*, *ante*: quantitate, ut angusto, spacioso loco 12.

Modus omnis qualis est? Bipartitus, clam aut palam: nam quæcunque alia afferri 13 possunt, ad ista rediguntur: ut violenter, impotenter, audaciter. Quod enim ita factum est, id palam factum esse manifestum est. At vero, quod captiose, insidiose, fraudulenter, dolose, clam factum esse cognoscimus.

Materia quibus modis consideratur? Et hæc multiformis est, sicuti rem esse diximus: ut fuste, gladio, laqueo, veneno, & cæteris.

Quodcunque in themate fuerit positum 14, quibus ex causis collocatur? aut ut controversiam faciat, aut ut augeat quæstiones.

Post considerationem thematis quid faciemus? controversiam dividemus.

In divisione quid καθόλου 15 observandum est? ut primo loco proponamus *præscriptivas* 16 quæstiones, deinde generales, tum ad locos divisionis veniamus, qui in arte traduntur.

Præscriptionem semper in prima parte tractabimus? Non semper: nam aliquando &

8 ὑπερθετικὸν) malim legere ὑπουργητικὸν, idque ob latinam volem *aut adjuvans*. Nam caussa adjuvans Græce dici potest αἴτιον ὑπουργητικὸν, quod non adeo longe abscedit, ab isto ὑπερθετικόν. CAPPER. forte, ὑπηρετικόν.

9 *publicis*) hæc vox est suspecta. MAILLET.

10 Ald. & Arg. *statuto*.

11 *positivus*) θετικὸς i. e. pendens ab hominum θέσει, instituto atque opere. CAPPER.

12 τὸ *loco* abest ab Ald. & Arg.

13 Ald. & Arg. *offerri*. & statim pro *rediguntur*, *reducuntur*.

14 τὸ *positum* deest in Ald. & Arg.

15 pro καθόλου Ald. & Arg. *consilii*.

16 *præscriptivas quæstiones*) quæ spectant ad μετάληψιν, *statum translativum*, vel παραγραφήν, *præscriptionem*. CAPPER.

& in novissimam partem differemus. Hoc quando faciemus 17? si aut res indivisa fuerit, aut suspectæ personæ.

Divisionis vitia quæ sunt? ἔλλειψις, πλεονασμὸς, ἀταξία.

Conjectura quot locis dividitur? Decem, παραγραφῇ 18, ἀντιπαραγραφῇ 19, *non verisimili quæstione*, ἐλέγχων ἀπαιτήσει 20, voluntate, facultate, *ab initio ad finem* 21, *derivatione causæ* 22, verisimili defensione 23, *epilogica quæstione* 24.

Semper omnibus his locis *conjecturam* dividemus? Non semper: nam ut non omne nomen omnibus literis scribitur, ita non omnibus locis omnis materia dividitur, quod ipsum fieri etiam in cæteris *statibus* scire debemus.

Quum accusator id quod negamus, quærit a quo sit admissum, (quod Græci vocant ἀνάκρισιν). Huic loco quot modis occurrimus? Tribus, aut ignorantia, si dicamus, nescio: aut si in ipsum adversarium retorqueamus, ut si dicamus; *tu fecisti*: aut si in alium quemlibet, ut puta, *ille fecit*.

DEfinitio quot locis dividitur? sex, definitione, *collectione* 25, quantitate, comparatione, *conjectura*, *qualitate*, quæ spectatur justo, utili, honesto, *epilogica quæstione*.

ABsoluta qualitas quot locis fit? quinque, definitione, *a summo ad imum* 26, a partibus, justa voluntate, *epilogica quæstione*: aliquando & locis *scripti & voluntatis*, quum scriptum recipit quæstionem.

RElatio quot modis dividitur? undecim, nec sola *relatio*, sed omnis species *assumptionis* 27. Quibus? *a summo ad imum*, ab ipsa *assumptione*, quæ fuerit, *si relativus*

17 Ald. & Arg. *quod tunc faciemus*, *si* &c. absque interrogatione continuato sermonis tenore.

18 παραγραφῇ) præscriptione, exceptione &c. CAPPER.

19 ἀντιπαραγραφῇ) id est, loco contrario exceptioni & præscriptioni. *Replicationem* dixit *Justinianus* tit. *Instit.* de Replicationibus. περὶ διαπλοκῶν juxta THEOPHILVM. CAPP.

20 ἐλέγχων ἀπαιτήσει) probationum expetitione, de qua vid. HERMOGENEM de *partitionibus*, Sect. V. p. 2[illegible]. Ed. LAVRENT. CAPPER. ἐλέγχων ἀπαιτήσει abest ab Ald. & Arg

21 *ab initio ad finem*) Græci Rhetores dicunt τοῖς ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, id est, omnium facti circumstantiarum congerie. paulo post vocabit *a summo ad imum*, quomodo loqui solet etiam SVLPITIVS VICTOR. TVLLIVS *adjuncta* dixit. CAPPER.

22 *derivatione causæ*) μεταθέσει τῆς αἰτίας, ut loquitur HERMOGEN. in *Partit.* *p.* 27. DONAT. in TERENT. *Phormion.* *Act.* *II.* *Scen.* *I.* vocat etiam *translationem causæ facti*. CAPP.

23 *verisimili defensione*) πιθανῇ ἀπολογίᾳ. (HERMOGENES in *Partit.* *p.* 29.) SVLPITIVS VICTOR infra dicit *verisimilem probationem*. CAPP.

24 *epilogica quæstione*) hæc est HERMOGENIS κοινὴ ποιότης (vid. ejus *Partit.* *Sect.* *V.* *p.* 30.) nam ipse FORTVNATIAN. mox ita scribit: *communi qualitate*, *id est*, *Epilogica quæstione*. SVLPITIVS VICTOR infra vocabit *qualitatem communem & conclusivam*. CAPP.

25 *collectione*) συλλογισμῷ, qui unus est, ex statibus legalibus. vid. Indicem nostrum in QVINCTILIAN. CAPPER.

26 *a summo ad imum*) τοῖς ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. vide superiores notas. CAPP. Antea legebatur sine distinctione, *Definitione a summo ad imum*. Ald. & Arg. habent, *definitione*, *summo ad imum*.

27 *assumtionis*) quæ frequentius dicitur: *qualitas assumptiva*, vel *status assumptivus*; Græce ἀντίθεσις & ἀντιθετικὴ στάσις. vid. HERMOGENEM *Partit.* Sect. VIII. *p.* 55. CAPP.

vus 28; a *relatione* 29; si *remotivus*, a *remotione* 30; si *compensativus*, a *compensatione* 31; si *venialis*, a venia 32.

Qui sunt alii loci? a refutatione *assumptionis* per *conjecturam* vel quantitatem 33, *relatione*, *remotione*, a *fine* 34, a *collectione*, a majestate 35, a comparatione facti & *assumptionis*, *conjectura*, *communi qualitate*, id est 36, *epilogica quaestione*.

OMnes species *negocialis status* iisdem locis dividuntur? & diversis: nam singulae habent suos certos locos divisionis. *Negocialis* scripto 37, quum lex fertur vel rogatio, quot locis dividitur? tredecim, quum verba scripti excutimus, id est, quum quaerimus, an obscura sit lex vel rogatio, an minus plena, an dubia & anceps.

Sequens locus quis erit? quum quaerimus, an contra legem vel decretum vel morem referatur 38, & si quid hujusmodi fuerit.

Quid tertius? an honesta sit lex, quam ferimus.

Quartus? an utilis sit vel justa. Quintus? an necessaria. Sextus? an facilis sit in accipiendo. Septimus? an possibilis in faciendo. Octavus? an alia lege satis caveatur id, quod in hac nova significatur. Nonus? an hoc alio modo fieri possit, quod nova lege comprehenditur. Decimus? quo animo quis legem ferat. Undecimus? quo animo contradicat. Duodecimus? conjectura, qua quaerimus, qua causa quid factum sit, vel fiat. Tertius decimus? quum quaerimus τὴν ἔκβασιν 39, quid sit futurum, si lex fuerit probata, vel si non fuerit accepta. His semper locis lex dividitur & rogatio? nonnunquam & locis *scripti & voluntatis*, aut *definitivi status*, aut *collectivi* 40.

INjectio qualitatum quot locis dividitur? sex: a *summo ad imum*, *fine* incidenti 41, *qualitate communi*, comparatione qualitatum, *continentia* 42, *conjectura* vel *qualitate* 43.

Particula juris 44 quibus locis dividitur? iisdem quibus quum lex fertur vel rogatio, si quando ex aequo & bono petitio est: nonnunquam & locis *translativi status* 45, quum praescriptione petitio summovetur: aliquando *scripti & voluntatis*, quum petitio

28 *si relativus*) subauditur, *locus* vel *modus*. Capper.

29 *a relatione*) τῷ ἀντεγκλήματι, de quo, ut & de sequentibus vid. nostrum Indicem in Quinctilian. Capper.

30 *a remotione*) τῇ μεταστάσει.

31 *a compensatione*) τῇ ἀντιστάσει.

32 *a venia*) τῇ συγγνώμῃ, quod nomen unius est e *statibus qualitatis assumptivae*. alias vocatur *deprecatio*. Capp.

33 *vel quantitatem*) malim *qualitatem*, ut in praecedentibus. Capp.

34 *a fine*) id est, *a definitione*, ὅρῳ vel ὁρισμῷ. Capper.

35 *a majestate*) haec vox hoc in loco valde mihi suspecta est. Quid si legas *a quantitate*, ut in simili loco praecedenti. Capp.

36 Ald. & Arg. pro *id est*, habent *vel*.

37 *Negocialis scripto*) supple *in*, ut alibi loquitur Fortvnatianvs. Capp. Ed. Arg. habet *negotialis scriptio*.

38 *referatur*) forte legendum *feratur*, ut paulo supra & paulo infra legitur. Capp.

39 τὴν ἔκβασιν) id est, *rei eventum*. Capp.

40 *collectivi*) τοῦ συλλογιστικοῦ. v. superiorem notam ad τὸ *collectione*. Capper.

41 *fine incidenti*) ὅρῳ ἐμπίπτοντι, ut loquitur Hermogenes, quem lege *p.* 45. Ed. Gasp. Lavrent. Capper.

42 *continentia*) quae, quid sit, mox dicitur. Capper.

43 *vel qualitate*) id est, aliquo statu qualitatis. Capper.

44 *Particula juris*) quae, quid sit, v. ante finem Libri Primi. Capp.

45 *translativi status*) perperam legebatur *translativis*. Capper. *translativi* habent quoque Ald. & Arg.

titio ex lege descendit. Quod si nihil horum fuerit, iisdem locis materia dividetur, quibus injectio qualitatis.

Quantitas numeri quot locis dividitur? quinque, quantitate, *fine* 46, *continentia* 47, *qualitate*, *conjectura.*

Quum causæ mortis voluntariæ redduntur, quot locis? Sex, legis interpretatione, *ab initio ad finem*, definitione, *transmotione* 48, *conjectura* vel voluntate, *qualitate* 49, id est *epilogica quæstione* 50 τῆς ἐκβάσεως. [eventus.]

Divinatio quot locis? quinque, rerum vel formularum comparatione 51, *continentia*, id est quum quæritur, an in alterius postulatione alterius quoque postulatio contineatur: temporis ratione, id est quum significatur alterum priorem ad causam accessisse: personarum comparatione, in quo spectamus & uter vere velit, & uter magis possit, voluntate vel conjectura.

Qualitatum comparatio, id est personarum, quot locis dividitur? sex, comparatione honesti, utilis, necessarii, *continentia*, circumstantia voluntatis 52, vel *conjectura*, quum quærimus scire, quid sit futurum, si ita fuerit pronunciatum.

Quantitatum comparatio quæ fit in rebus, quot locis dividitur? quatuor: *ab initio ad finem*, id est rerum gestarum comparatione, *continentia*, circumstantia 53, *conjectura.*

Quantitatum comparatio quæ fit in numeris, quot locis dividitur? quinque, quantitatum comparatione, id est numeri, *fine*, *continentia*, *conjectura*, *qualitate.*

Duarum comparatio qualitatum, id est personarum & rerum, quot locis fit? sex, *ab initio ad finem*, definitione, duarum quantitatum comparatione 54, *continentia*, *conjectura*, *qualitate.*

Translativus status quot locis dividitur? octo, propositione scripti, *homonymia* vel *synonymia*, deductione generis ad speciem, *fine incidenti* 55, *a summo ad imum*, *translativa qualitate* 56, *conjectura*, *communi qualitate.*

Con-

46 *fine*) id est, *definitione* CAPP.

47 *continentia*) id est, ut mox exponet ipse FORTVNATIANVS, *cum quæritur, an in alterius postulatione alterius quoque postulatio contineatur.* Technica hæc vox paulo aliter sumitur apud HERMOGENEM p. 71. 74. 78. 79. ubi legimus τὸ περιέχον & τὸ περιεχόμενον de duabus legibus, quarum una si servetur, altera quoque servari dicitur, sicque una continet alteram. CAPP.

48 *transmotione* τῇ μεταστάσει, quæ frequentius *remotio* dicitur a Latinis Rhetoribus. Eam tamen ROMANVS AQVILA *transmotionem* appellavit, in præcedentibus, ubi sic habet; μετάστασιν, *transmotionem quidam inter figuras nominant, cum rem a nobis alio transmovemus, non ita, ut ibi causam constituamus, alioqui jam non figura erit, sed species ejus* status, quem *qualitatis aut ex accidenti appellant secundum Hermagoram ... quale apud Demosthenem: Cum bellum conflatum esset non per me.* CAPPER.

49 *qualitate*) supple *communi*, τῇ κοινῇ ποιότητι. CAPPER.

50 *epilogica quæstione* τῆς ἐκβάσεως [*eventus.*]) Quam quæstionem paulo post explicat FORTVNATIANVS his verbis: *dabimus quasi Epilogicam quæstionem* τῆς ἐκβάσεως *quid sit futurum, si ita fuerit pronunciatum.* CAPPER. τὸ *eventus*, quod aberat a Pith. recepimus ex Ald. & Arg.

51 *Formularum comparatione*) quibus nempe verbis utraque accusatio concipiatur. CAPP.

52 Ald & Arg. *circumstantia, voluntate vel* &c.

53 *circumstantia*) adderem lubens *voluntatis*, quomodo paulo supra legitur, & eodem sensu. CAPPER.

54 *duarum quantitatum comparatione*) legendum omnino: *definitione*, *duarum qualitatum comparatione.* Nam hoc in articulo agitur de comparatione qualitatum. CAPP.

55 *fine incidenti*) ὅρῳ ἐμπίπτοντι, hoc est, *definitione incidenti.* legesis HERMOGENEM *p.* 45. & SVLPITIVM VICTOREM, ubi de *translatione.* CAPPER.

56 *translativa qualitate*) quam SVLPITIVS VICTOR

C*onjectura scripti & voluntatis* 57 quot locis dividitur? novem, propositione scripti, deductione generis ad speciem voluntatis, interpretatione, *antithetica* quæstione 58, *translatione*, *transmotione*, *conjectura*, *qualitate*.

Voluntas legis quot modis consideratur? tribus, uno quum legis scripto apparet eam semper non posse servari: ut, *qui parentes non aluerit*, *vinciatur*. Neque enim infans aut debilis alere possunt. Altero, quum ex verbis legis intelligi potest aliud voluisse latorem ejus: ut, qui *nocte cum ferro deprehensus fuerit*, *vinciatur*: cum massa ferri inventus est vir, vult magistratus eum alligare cædis. Apparet enim latorem legis de telo, non de massa cavere voluisse. Tertio, quum exemplo multarum legum probamus præsentem quoque legem ita sentire, ut nos defendimus; sicut M. TVLLIVS fecit pro M. *Tullio* 59 & pro A. *Cæcina*.

Leges contrariæ quot modis dividuntur? Sex, interpretatione, scripto 60, definitione, interpretatione legum 61, comparatione personarum, comparatione qualitatum.

Leges quibus modis comparantur? quum quærimus, utra sit antiquior, utra ad rempublicam pertineat, utra ad res privatas, utra ad deos, utra sit honestior, justior, magis necessaria, utra de specie caveat, utra de genere.

Ambiguitas quot locis dividitur? novem, propositione ejus quod ex scripto dictove excipimus ad utilitatem nostræ partis: voluntate, *fine* 62, comparatione, interpretatione, comparatione personarum, rerum, loci, æquitatis.

Collectivus status quot locis dividitur? octo, *collectione* 63, comparatione, justo, *conjectura* (in qua quo animo fecerit, aut certe, ubi dabimus quasi *epilogicam quæstionem* 64 τῆ ἐκβάσεως: quid sit futurum, si ita fuerit pronunciatum) utili, honesto, *epilogica quæstione*. In loco *conjecturæ* si ἔκβασις fuerit reperta, eodem loco 65 collocabitur, an eam differemus? ad *epilogicam quæstionem* differemus: nam hoc facit plerunque quod solet *epilogica quæstio*.

Definitio legalis quot locis dividitur? quindecim, propositione scripti, deductione generis ad speciem, *fine incidenti*, *collectione*, quantitate, comparatione, *continentia*, *con-*

CTOR infra exponit his verbis: *Locus omnis* translativæ qualitatis *nihil aliud est*, *quam rescissio loci superioris*, *ut ille pro accusatore*, *hic pro reo nitatur*. CAPPER.

57 *Conjectura scripti & voluntatis*) legendum mihi videtur; *Controversia scripti* &c tum, quia status legales nunc explicantur, tum, quia sequeretur alioqui conjecturam dividi conjectura, ut liquet ex iis, quæ statim subjunguntur. CAPP

58 *antithetica quæstione*) ἀντιθέσει, ἀντιθετικῇ ζητήσει, quam in omni fere *statu* legali ponit: HERMOGENES *p.* 56. 73. 79. CAPP.

59 *pro M. Tullio*) hujus orationis quædam λείψανα restant inter fragmenta CICERONIS CAPP.

60 *interpretatione*, *scripto*) id est, interpretatione scripti, & propositione scripti bis facta, ut infra docet SVLPITIVS VICTOR, ubi agit de *legibus contrariis*. CAPP.

61 *interpretatione legum*) omnino legendum est *comparatione legum*. Nam primo, statim sequitur; *leges quibus modis comparantur?* Deinde SVLPITIVS VICTOR infra, ubi de *legibus contrariis* ita scribit; *inde est comparatio*, *vel legum ipsarum* &c. denique de *interpretatione* jam facta fuerat mentio. CAPP.

62 *fine*) hoc est, *definitione*, τῷ ὅρῳ vel ὁρισμῷ. CAPP.

63 *collectione*) τῷ συλλογισμῷ, qui & ipse unus est e statibus legalibus. CAPP.

64 *epilogicam quæstionem*) quæ alias & in præcedentibus vocatur *qualitas communis*, & ab HERMOGENE κοινὴ ποιότης; imo & quandoque *qualitas conclusiva* CAPP.

65 Ald. & Arg. pro *loco* habent *modo*. non spernam.

conjectura, *translatione*, *transmotione*, *antithetica* quæstione, justo, vtili, honesto, *epilogica quæstione* 66.

POst divisam materiam quid consideramus? partes orationis.

Partes orationis quot sunt? Quatuor, principium, narratio, argumentatio, peroratio. Sunt hæc solæ, an sunt & aliæ? hæ κατὰ τὸ πλεῖστον: nam & alias quidam tradiderunt. Quas? προέκθεσιν, προπαρασκευήν, διέξοδον * 67 νίον partitionem, propositionem, ὑπεξαίρεσιν, ἀνακεφαλαίωσιν 68, sed & ipsam confirmationem nostrorum argumentorum 69, quæ προηγούμενα dicuntur 70, & reprehensionem eorum, quæ ab adversario proponuntur, quæ Græci vocant * ἀναγκαῖα 71.

* μερισμὸν id est

* al. ἀντιλογίαν.

DE EXORDIO.

QUemadmodum optime principia ducemus? Si officia eorum diligentius consideraverimus.

Quæ sunt ista? ut judicem attentum faciamus, & benivolum, & docilem.

In quibus hæc observabimus? In figuris materiarum 72, quas Græci σχήματα appellant

Quot sunt istæ? quinque, ἔνδοξος 73, id est honesta. ἀμφίδοξος, id est anceps. παράδοξος, id est admirabilis. ἄδοξος, id est humilis. δυσπαρακολούθητος 74, id est obscura.

In *endoxo* [ἐνδόξῳ] qualem judicem faciemus? benivolum. Quid in *amphidoxo* [ἀμφιδόξῳ]? benivolum, sed ita, ut ab eo quod turpe est, ad id quod honestum est, eum avocemus. In *paradoxo* [παραδόξῳ] qualem? benivolum per insinuationem. Quid in *adoxo* [ἀδόξῳ]? attentum. *Quid in dysparacolutheto* [δυσπαρακολουθήτῳ]? docilem.

Figu-

66 Quæ hic occurrunt technologica jam in superioribus notis explicata sunt. CAPPER.

67 προέκθεσιν, προπαρασκευήν, διέξοδον) id est, *præviam expositionem*, *præparationem*, *fusiorem & prolixiorem narrationem*, de quibus paulo post aget FORTVNATIANVS. CAPP

68 ὑπεξαίρεσιν, ἀνακεφαλαίωσιν) id est, *subtractionem*, *summariam repetitionem*, de quibus etiam infra differet, ubi de *peroratione*. CAPP.

69 *confirmationem nostrorum argumentorum*) male antea editum fuerat, *argumentationem nostrorum argumentorum*: nam præterquam quod locutio illa *argumentatio argumentorum* Latinis Rhetoribus inaudita est, legendum esse *confirmationem argumentorum* probatur primo, quia idem FORTVNATIANVS paulo post, ubi de partitione, sic habet; *argumentationem in quot partes M. Tullius divisit?* in duas, *in confirmationem & reprehensionem*. Secundo, SVLPITIVS VICTOR infra, ubi de partibus orationis ita loquitur: *Ceterum argumentationem in duas partes divisam ut sit altera pars ejus*, *confirmatio*, *altera*, *reprehensio*. CAPP.

70 *quæ προηγούμενα dicuntur*) id est, *præcipua*, *principalia*, *primaria*. Hinc προηγουμένη διαίρεσις, *principalis* s. *primaria divisio*, de qua mox in articulo de *partitione*; hinc *quæstio* προηγουμένη, quam FORTVNATIANVS *voluntariam* appellat, quia primario consilio nostro instituitur. vid. infra, ubi de *argumentatione*. CAPP.

71 *quæ Græci vocant ἀναγκαῖα*) hoc est, *necessaria*; hinc ἀναγκαία διαίρεσις *necessaria divisio*, & *quæstio ἀναγκαία*, de quibus in citatis modo locis hic Rhetor paulo fusius differet. CAPP.

72 *In figuris materiarum*) SVLPIT. VICTOR infra vocat *modos caussarum*. CAPP.

73 ἔνδοξος) apud SVLPIT. VICTOREM legitur εὔδοξος, nullo sensus discrimine. Subintelligitur utrobique ὑπόθεσις, id est, *causa*. vid. GRAECOS RHETORES *Ed. Ald.* T. II. p. 70. med. & QVINCTILIAN. L. IV. C. I. CAPP. εὔδοξος etiam hic Ald. & Arg.

74 δυσπαρακολούθητος) Ald. & Arg. δυσπαρακολούθητος & sic etiam paulo post.

Figura controversiæ, id est schema, quibus modis invenitur? persona, & re.

Quid est insinuatio 75? subdolum principium, quo occultius irrepimus in animum judicis.

Quo differt exordium a principio & insinuatione? quod exordium genus est, principium & insinuatio species sunt ejus.

Ergo principium ab insinuatione quo differt? quod principium simplex est, insinuatio autem subdola, & occultior.

Principia quot modis principalibus ducuntur 76? Duobus, a persona & a re. A persona quot modis? tribus, aut a nostra, aut ab adversarii, aut judicis.

Quid a re? quemadmodum ducemus? res multiformis est, quæ habet in se & ἐλάττωσιν 77 & accidentia.

Quid aliud in principiis observabimus? virtutes eorum.

Virtus quibus partibus constat? qualitate & quantitate. In qualitate quid observabimus? ut, & de re sit, & pro re, id est ut ea quæ nos adjuvant, augeamus, & ut adversis occurramus, & ut materiam complectamur, & ut ab extremo principio ad narrationem descensus subtiliter fiat, & ne sint vitiosa principia.

PRincipiorum vitia quot sunt? septem, quæ omni sunt ratione vitanda.

Quæ sunt: vulgare sive generale, commune, commutabile, longum, separatum, translatum, contra præcepta contrarium 78.

Procemium contrarium an vitiosum est? contrarium non tantum procemium esse non debet, verum omnis pars orationis.

Sunt & alia vitia procemiorum: sunt, quibus quidem nonnunquam uti possumus, sed certa compellente ratione, id est quum desiderat causa. Quæ sunt ista? ἀπολογικὸν 79, γνωμικὸν, ἐνθυμηματικὸν 80, παραδειγματικὸν, ἐσχηματισμένον 81, ἐυμεταφορητικόν 82.

In quantitate quid observandum est? ne sint aut nimium pauca, aut nimium plura.

Quando paucioribus utendum est principiis? quando insinuatio non est necessaria.

Quan-

75 *insinuatio*) quæ dicitur ἔφοδος Græcis Rhetoribus, & Herenniano Rhetori L. I. n. 6. CAPP.

76 Ald. & Arg. *dicuntur*. & statim ab iisdem absunt verba, *quemadmodum ducemus*.

77 ἐλάττωσιν) vide an hæc vox explicari possit ex illo QVINCTILIANI loco L. IV. C. I. *In iis, quæ negari non poterunt, elaborandum, ut aut minora, quam dictum est, aut alia mente facta, aut nihil ad præsentem quæstionem pertinere, aut emendari posse pœnitentia, aut satis jam punita videantur.* Et sane ἡ ἐλάττωσις deminutionem, &, si fas esset ita loqui, *minorationem* significat. CAPP. ἐλάττωσιν Ald. ἐλάττω Arg.

78 *contra præcepta contrarium*) ultimum vocabulum delerem lubens, tum quod plane supervacaneum sit, tum quod non legatur apud QVINCTILIAN. L. IV. C. I. neque apud cæteros artium Magistros, ubi exordiorum vitia commemorant. CAPP.

79 ἀπολογικὸν) quod fit per apologum; est autem apologus fabulæ species. CAPP.

80 ἐνθυμηματικὸν) id est, quod sententiam quandam sua ratione munitum continet. CAPP.

81 ἐσχηματισμένον) id est, figuris quibusdam exornatum, quod satis probat QVINCTILIANVS p. 222. 223. Ed. nostræ. CAPPER.

82 ἐυμεταφορητικὸν) id est, Metaphoris aliisque tropis apprime instructum. Quod sic declarat QVINCTILIAN. p. 223. Ed. nostræ. *Et translatione aliis tropis . . . utemur interim.* legebatur olim ἀμεταφορητικόν. Sed bonam lectionem e margine in ipsum contextum restituimus. CAPP.

Quando plurimis? quando insinuatione fuerit utendum, ita tamen, ne nimirum 83 plura sint. Cur ita? quoniam non ibi consumenda oratio est.

Quando insinuatione utemur? quum animum judicis nobis infestum senserimus. Quibus modis hoc intelligemus? tribus: aut enim est in ipsa causa quædam turpitudo: aut ab iis qui ante dixerunt, jam quiddam auditori persuasum videtur: aut eo tempore locus dicendi datur, quum judices jam defessi sunt audiendo.

Quid est *proecthesis*? [προέκθεσις] quum ante narrationem aliquid causa docilitatis afferimus, ut fecit CICERO pro *Roscio*.

Quid est *proparasceve* 84? [προπαρασκευὴ] sive præparatio, sive præstructio. *Proparasceve* est qua nobis judicem præparamus, quum aut quædam nobis obsunt, & illis prius occurrendum est: ut fecit CICERO pro *Oppio* 85, contra M. Cottæ autoritatem: aut quum 86 quædam prosunt, & ea debemus utiliter spargere, quæ nobis per totam actionem prodesse possint: ut fecit CICERO pro *Dejotaro* rege, ubi ostendit qua fiducia adversarii, & quid opinantes Dejotarum reum ad Cæsarem devocarunt.

DE NARRATIONE.

IN narratione quid primo videndum est? an ea uti debemus: nam in plerisque narrationem materia non recipit.

Quando non est narrandum? quum aut causæ obsunt res gestæ, aut quando nihil prosunt, aut quum totam orationem consumptura narratio est.

Si oberunt res gestæ, quid faciemus? quæstionibus erunt reservandæ, & per totam orationem concidendæ, ut statim singulis occurramus, quod ipsum in narratione facere non possumus.

Hoc genus narrationis quid vocatur? concisum.

Quid si quædam obsint, & quædam prosint? quæ profuerint narrabimus, quæ vero obfuerint, ea quæstionibus reservabimus.

Quando nihil prodest narratio? quum quemadmodum adversa pars narravit 87, ita & nos narraturi sumus.

Quando totam orationem narratio consumit? quum res gestæ, vicem obtinent argumentorum, id est quum causæ redduntur mortis voluntariæ 88, quum fertur lex vel rogatio, quum divinatio est 89, quum qualitatum vel quantitatum comparatio

83 Ald. & Arg. pro *nimirum* habent *nimium*, quod omnino rectum videtur.

84 *proparasceve*) vide SOPATRI RHETORIS κ. ζητων in *Græcis Rhetoribus* ab ALDO editis, & IVLII RVFINIANI σχημάτων in præcedentibus *Rhetorum Latinorum* opusculis. CAPP. quæ sequuntur, *sive præparatio*, *sive præstructio*. *Parasceve est*, hæc, inquam, absunt omnia ab Ald. & Arg.

85 *pro Oppio*) vide Ciceronianarum Orationum fragmenta. CAPP.

86 τὸ *quum* abest ab Ald. & Arg.

87 *narravit*) legebatur antea *narrabit*. inepte. Orator enim scire potest quomodo adversa pars narraverit; quomodo autem narratura sit, vix est, ut sciat: Adde quod solennis est apud veteres scribas mutatio τῦ *v* in τὸ *b*, & contra CAPP. *narravit* habent Ald & Arg.

88 *cum causa redduntur mortis voluntariæ*) quod Græci Rhetores vocant αὐτοαγγελίαν & ἑαυτὸν προσαγγέλλειν. QVINCTILIANVS L. XI. C. I. p. 678. *Ed. nostra* dixit, *Ius mortis petere a Senatu*. CAPP.

89 *divinatio est*) quum de idoneo accusatore quæstio est, quum duo vel plures accusationem sibi vindicant, ut supra dicebat idem FORTVNATIANVS, CAPP.

paratio est 90. In his enim res gestæ approbant causam. Item quum *conjecturaliter* 91 fecisse nos negamus.

Concisa tunc 92 tantum utemur, quando quædam adversa sunt nobis? imo & quum singulæ res gestæ maximam invidiam continent, adversariorum possumus narrationem 93 concidere, ut præpositis singulis rebus statim exaggeratione utamur. Cur ita? ut indignationem judicum non semel, sed sæpius in rebus singulis excitemus, sicuti fecit M. CATO de *re Floriana*.

Quando non loco ponitur narratio? quando non in ea parte orationis collocatur, ubi res postulat: ut si quibusdam rebus gravioribus ante narrationem prius fuerit resistendum, ut fecit CIC. *pro Milone*.

Quando non quemadmodum causa postulat, narratur? quum aut id quod adversario prodest, dilucide & ornate exponitur: aut id quod nos adjuvat, obscure dicitur, & negligenter.

Narratio omnis qualis esse debet? brevis, ut libentius audiatur; manifesta, ut intelligatur; verisimilis, ut probetur.

Narrationum quot sunt genera? quinque, directum, conversum, convincens, solutum, comparativum.

Quando quo utemur genere? pro causæ qualitate. Nam quum aliquid approbandum est, directo utemur, & convincenti. Quod est convincens genus? quo ita utimur, ut non tam judicem doceamus, quam adversarium revincamus, ut CICERO: *Catil. l. c. 4. Fuisti igitur apud Læcam* 94 *illa nocte, Catilina.* Quid si aliquid improbandum fuerit? converso utemur genere. Quando comparativo utemur? si causa rerum vel personarum desideraverit aliquam comparationem. Quid, si causa hoc non exegerit? soluto utemur.

Species narrationis quot sunt? octo: nam prima est διήγησις, quæ narratio est principalis. Est & ἀντιδιήγησις, quum adversarii afferimus narrationem converso genere. Est & μερικὴ διήγησις, quum partes singulas narrationis inducimus 95. Est & παραδιήγησις, cum aliquas res gestas extra causam positas inducimus, quibus judicis animum ad id, quod causa desiderat, confirmamus. Est & ὑποδιήγησις, quando quæstionem narrativo modo approbamus. Est & καταδιήγησις, quum sola narratione materia continetur, quæ in his controversiis collocatur, in quibus tota oratio narrativa est 96. Est & ἐπιδιήγησις, quum latius in quæstionibus, vel ante *epilogos* exequimur eas res gestas, quas in narratione breviter attigimus. Est & διασκευὴ 97, quæ res gestas non tam docet, quam exaggerat.

Quan-

90 *quum qualitatum vel quantitatum comparatio est*) has loquendi formulas explicuit ipse FORTUNATIANUS L. I. *circa fin.* CAPP.

91 *conjecturaliter*) id est, instituendo quæstionem in *statu conjecturali*, ubi videlicet de quopiam facto agitur. CAPP.

92 *concisa tunc*) Ald. & Arg. *concisa etiam oratione tunc*.

93 Ald & Arg. pro *narrationem* habent *orationem*

94 Ald. & Arg. *Leccam*.

95 Ald & Arg. *adducimus*. Cæterum, quæ sequuntur, *est* & ἀντιδιήγησις —— *inducimus*, absunt ab Ald. manifesto vel typothetarum vel librariorum errore, ex repetitione τ̃ *inducimus* orto.

96 *in quibus tota oratio narrativa est*) hujusmodi controversias enarravit FORTUNATIANUS paulo post initium hujus articuli. CAPP.

97 *est* & *διασκευὴ*) sic & HERMOGENES *de Inventione* L. II. C. 2. discrimen ponit inter narratio-

Quando ea utemur? si quando vel propter invidiam in adversam partem faciendam narrationem concidemus: aut quum ipsa res ita aspera est, ut amplificanda potius sit, quam docenda.

Procemium μικρὸν potest in aliqua narratione poni? potest, si ad aliquam relationem judex est præparandus.

Apostrophas & prosopopoejas in narratione possumus facere? possumus, si aut elegantia se varietatis obtulerit, aut utilitas actionis exegerit. Quid? ἐκφώνησιν 98 & possumus interponere? possumus, ut plerumque M. TVLLIVS 99 facit: *quas inimicitias si tam prohibere potuisset, quam metuere solebat, viveret*, & omnia denique, quæ in tota oratione suis locis ponuntur: nisi quod differant 100, quod in oratione perpetuum, & plenum sibi vindicent locum, ut *excessus* 1, *partitio*, *epilogus*: in narratione autem, quum hæc fiunt, ea breviter attingamus.

Ante narrationem potest partitio induci? potest; quando ad invidiam narratio fuerit concidenda, aut si fuerit longa narratio, ut ad docilitatem judicem præparemus.

Καθόλου narratio omnis qualis esse debet? προκατάσκευος, id est, ut habeat in se quæstionum semina; & sic sit præstructiva 2. Quemadmodum id facere poterimus? si septem circumstantias 3 diligentius viderimus.

POssumus aliquando omissis principiis 4 a narratione incipere? imo etiam necesse est, quum festinare judicem senserimus: ne utendo principiis magis eum offendamus, dum illi moram facimus. Sed hæc in foro tantum.

Quid in his scholasticis declamationibus? minime, non enim hic certi sunt judices, quorum animus perspici possit, maxime quum ad audiendum sint voluntarii.

Quid in narratione novissimo loco observabimus? ut ibi narrationem finiamus, ubi est initium quæstionis 5, & ut subtiliter ad eam descensum faciamus, ne quæstiones abrupte inchoemus. Post narrationem 6 semper inducemus *excessum*, quem διέξοδον vel παρέκβασιν Græci vocant, si materia desideraverit, id est quum ea res est in narratione, quæ maximam in se continet atrocitatem.

Cur non igitur inter partes orationis excessus collocatur? quoniam non eo tantum post narrationem uti possumus, sed ubicunque rei atrocitas postulat.

Excessus ubi sumitur? ex septem circumstantiis 7. Si nihil exaggerari poterit, ante quæstiones quid faciendum est? *ananeosi* utemur, qua nobis ad argumentationem judi-

rationem τὴν ἐκδιηγητικὴν *expositivam* sive *amplificativam*, & τὴν ἐγκαθέρκτικὴν, quæ rei gestæ causas affert. QVINCTILIANVS quoque L IX. c. 2. *circa fin.* διηγήσεις memorat, quas in figurarum album referendas esse negat. CAPP.

98 vocem ἐκφώνησιν omittit Ald. sed locum asterisco notat. Arg. nec vocem ipsam, nec asteriscum ponit, vitio manifesto.

99 Innuit locum *Orationis pro S. Roscio Amer.* c. 6. sed hodie ibi legitur, *si tam cavere potuisset*.

100 Ald. & Arg. *differunt*. & statim pro *vindicent*, *vindicant*.

1 *excessus*) παρέκβασις. vulgo dicitur *digressio*. CAPP.

2 verba, *& sic sit præstructiva* absunt ab Ald. & Arg.

3 *septem circumstantias*) quæ sunt; *persona*, *res*, *causa*, *tempus*, *locus*, *materia*, *modus*, ut mox dicebat ipse FORTVNATIANVS ab initio hujus libri. CAPP.

4 *principiis*) exordiis, ut vulgo loquimur. CAPPER.

5 Ald. & Arg. *quæstionum*. & statim pro *eam*, *eas*.

6 hæc *Post narrationem* usque ad *vocant*, interrogative exhibet Arg.

7 *ex septem circumstantiis. Si nihil exaggerari poterit, ante quæstiones quid faciendum est?*) perperam

judicem præparemus ad procemiorum modum: ut fecit CICERO pro *Quintio* & *pro Cecinna*.

Ananeosis [ἀνανέωσις] quo 8 differt a procemio? quod procemium in quacunque orationis parte poni poteſt, *ananeoſis* autem non, niſi poſt narrationem ante quæſtiones.

Ananeoſis a *proparaſceve* quo differt? quod proparaſceve, id eſt præparatio 9 ipſam rem tractat, qua judex concilietur: *ananeoſis* autem ad rem audiendam judicem præparat, non ipſa re 10 ut *proparaſceve*.

DE PARTITIONE.

PArtitione ſemper utemur? ne hoc non tam cauſæ, quam oratoris eſſe videatur.

Quando ea utemur? quum cauſa fuerit vel conjuncta, vel longa, vel obſcura.

Partitionis genera quot ſunt? duo, quum aut oſtendit quid cum adverſario conveniat, & quid in controverſia relinquatur, quod vocamus per ſejunctionem 11: aut quum eas res, de quibus erimus dicturi breviter exponimus, ut eas animo teneat auditor, quod vocatur per enumerationem.

In ea partitione, qua quid conveniat, & quid non conveniat oſtendimus, quid obſervabimus? ut illud, quod convenit, ad utilitatem noſtram applicemus.

Quid in ea, quæ rerum diſtributam continet expoſitionem, obſervabimus? ut in ea ſit brevitas, abſolutio, paucitas.

Quid aliud in partitione obſervandum eſt? ne in multas partes partiamur; & ut ſic eam inducamus non quaſi certi, ſed quaſi ita exiſtimantes: ut CICERO pro *Sexto Roſcio*: (C. 13.) *Tres ſunt res, de quibus me dicere arbitror oportere.*

Quid aliud obſervabimus? ut quod primo loco propoſuerimus, primo exequamur: & ne ſtatim partem principalis partitionis in partes alias dividamus, ſed ſuo loco, quum eam exequi cœperimus, ut CICERO de imperio Cn. Pompeji. Hoc quid vocamus? *μερικὴν διαίρεσιν* 12.

Semper ordinem diſtributionis in partitione factum in ipſa executione 13 ſervabimus? non ſemper.

Quando ergo ordinem non ſervabimus? quando non in multas partes oratio fuerit diſtributa: nec enim metuendum eſt, ne judicem mixtus cauſæ ordo confundat. Item quum id quod nobis adverſum eſt, noviſſime ponimus in narratione, ne ad cætera judex nos non admittat. In executione autem id primo ponimus: ut purgationem ei jungamus, & ne ea quæ adverſa ſunt iis, proponamus: quod plerunque in *μερικῇ διαιρέσει* fit.

Quid

peram legebatur olim & interpungebatur ſic: *ex ſeptem circumſtantiis ſi nibil exaggerari poterit. Ante quæſtiones* &c. CAPP.

8 Ald. & Arg. *quomodo*.

9 verba, *id eſt præparatio*, abſunt ab Ald. & Arg.

10 *ipſam rem*. Ald. & Arg.

11 *per ſejunctionem*) qua de re videſis HERENNIANUM RHETOREM L. I. C. 10. CAPP.

12 *διήγησιν* male. Ald. & Arg. & ita infra *diegeſi* pro *διαιρέσει*.

13 *in ipſa exe.utione*) peſſime legebatur antea, *excuſatione* Nam legendum eſſe *executione* conſtat ex iis, quæ ſtatim ſubſequuntur: *In executione autem id primo ponimus, ut purgationem ei jungamus* &c. & paulo poſt: *&* *quidem eo loco, quum ad eam venerimus in ipſa executione*. CAPP.

Quid aliud observabimus? ne post partitionem inductam 14 aliam partitionem inducamus principalem, sed alicujus partis principalis; & quidem eo loco, quum ad eam venerimus in ipsa executione. Quamvis & principalem aliam partem post partitionem inductam principalem novissimo loco adferre possimus, vel ad elegantiam varietatis, vel causæ utilitatem: id est, si in propositione pars aliqua invidiosa fuerit, proponi non debeat, & novissimo loco colloeanda sit: ut *aprothetos* 15 [ἀπροθέτως] impleatur, & ne adstringi judex ad plura videatur.

Omnis partitio qualis est? aut nostra, quæ & προηγουμένη 16 διαίρεσις dicitur: aut adversarii, quæ ἀναγκαῖα διαίρεσις nominatur: aut communis, quæ μικτὴ potest dici, ut CICERO de rege Alexandrino.

Propositio omnis, id est πρόθεσις 17, qualis est? aut simplex, aut conjuncta. Conjuncta qualis est? aut nostrarum quæstionum, aut adversarii, aut utriusque.

Principales tantum quæstiones conjungi possunt, an & incidentes? & incidentes.

DE ARGVMENTATIONE.

POst partitionem quid considerabimus? argumentationem.

Quo differt argumentatio ab argumentis? quod argumenta sunt quibus 18 causa probatur; argumentatio vero est elocutio, qua argumenta ipsa verbis explicantur.

Argumentationem in quot partes M. TVLLIVS divisit? in duas, in confirmationem, & reprehensionem.

Quot sunt genera argumentorum? duo, artificiale, & inartificiale.

Artificiale quot locis principalibus tractatur? quatuor, ante rem, in re, circa rem, post rem.

Ante rem quot loci sunt? septem, a persona, a re, a causa, a tempore, a loco, a modo, a materia: de quibus plene in circumstantiis diximus 19.

In re quot loci sunt? duodecim, a toto, a parte, a genere, a specie, a differentia per septem circumstantias (qui locus recipit in se etiam a majore ad minus, a minore ad majus) a definitione, a nomine, a multiplici appellatione, ab initio, a progressione vel profectu, a perfectione vel consummatione.

Circa rem quot loci sunt? decem, a simili, cujus species sunt quinque: exemplum, similitudo, fabula, imago, exemplum verisimile, id est quod de comœdia sumitur 20: addunt quidam & apologos, ut sunt Æsopi fabulæ.

Qui sunt alii circa rem loci? a dissimili, a pari, a contrario per positionem & negationem, ἀπὸ τοῦ 21 πρός τι, id est, *ad aliquod*, quod figuratur casibus quatuor, quibus

14 Ald. & Arg. *inductam in principalem.*

15 ἀπροθέτως) hoc est, sine facta illius invidiosæ partis exequendæ propositione. CAPP.

16 προηγουμένη) perperam editum fuerat προηγούμενος. CAPP.

17 male legebatur antea πρόθεσις. CAPP. πρόθεσις habent Ald. & Arg. & mox pro *conjungi*, *jungi*.

18 Ald. & Arg. *ex quibus.*

19 *plene in circumstantiis diximus*) initio Libri II. CAPP.

20 *exemplum verisimile, id est, quod de comœdia sumitur*) Ald. & Arg. *verisimile, quod de comœdia sumitur.* brevius, &, ni fallor, rectius. vulgata lectio glossam sapit.

21 Ald. & Arg. omittunt τοῦ. male. statim pro *aliquod*, *aliquid* habent eædem.

bus colligimus conjuncta & copulata, id est genitivo, dativo, accusativo, ablativo: ab inter se collidentibus per habitionem 22 & amissionem, id est ἕξιν & στέρησιν, a majore ad minus, a minore ad majus, a præcedenti, ab eo quod simul est, vel a conjunctis, vel a consequentibus.

Post rem quot loci sunt? duo: ab eventu, & judicato.

A judicato quibus locis argumentamur? quum aut omnium hominum judicio nitimur, aut plurium, aut optimorum, aut eminentium ex his, aut eorum qui in unaquaque arte & scientia versati sunt. Est judicatum & religiosum, quod ad Deos pertinet.

Hi soli sunt loci argumentorum, an & alii? Sunt & alii quos apud varios 23 auctores artium invenimus, ἀπὸ τῆς συζυγίας, id est a conjunctione sive conjugatis, quod quasi conjunctum est personæ qualitati: ut si eum qui hostilia sentiat, hostem judicandum esse dicamus, ut eum, qui inimica consilia suadet, inimicum exstimandum 24.

Qui sunt alii loci? a qualitate: ut si iracunde fecit, sine ratione fecit. Et a quantitate: ut si serius, eodem modo factum est: & a conjunctis, id est ἀπὸ τῶν ποίων καὶ πόσων καὶ συνθέτων 25: ut fasces, lictores, toga prætexta, sella curulis, imperia, provinciæ, magistratuum ornamenta sunt. Item a partitione, id est, ἀπὸ τῆς διαιρέσεως. Per omnes circumstantias quum partimur, aut per personas, aut per tempora, aut cætera.

His omnibus locis accusator tantum utitur? utique & reus. In *conjecturali* tantummodo *statu?* immo in omnibus.

Quæ καθόλου in his argumentorum 26 locis observabimus, ut varie his utamur in singulis *statibus.*

Inartificialia argumenta in quas partes dividuntur? in præjudicia, rumores, tormenta, tabulas, jusjurandum, testes.

Hæc quemadmodum tractabimus? quemadmodum & artificialia tractantur, quoniam ex his locis omnia approbantur.

In argumentis quæ cavenda sunt? ne in aliqua parte nobis noceant, ne inter se discrepent, ne vulgaria sint, ne cum adversario communia sint, ne alte 27 petita, aut supra dignitatem causæ, aut infra dignitatem.

Ab adversario proposita argumenta quemadmodum reprehendimus? aut redarguendo, quum aut totum, aut partem ejus contra facere monstrabimus: aut repugnando, quum docemus falsa sumpta esse pro veris, vel si ex his quæ sumpta sunt, non effici ejus-

22 *habitionem*) perperam editum fuerat *habitationem*, ut patet ex Græca voce ἕξιν, quæ *habitionem* significat. Capp. & ita quoque Ald. & Arg.

23 pro *varios* Ald & Arg. *alios atque alios.*

24 Ald. & Arg. *existimamus.*

25 ἀπὸ τῶν ποίων καὶ πόσων καὶ συνθέτων) male legebatur antea ἀπὸ τῶν ποίων καὶ συνθέτων. Nam legendum esse quomodo edidimus, evidenter demonstrant Latinæ illæ voces: *a qualitate, & a quantitate, & a conjunctis.* Capp. Ald. & Arg. etiam habent πόσων pro ποσῶν.

26 *immo in omnibus. Quæ καθόλου in his argumentorum locis observabimus, ut varie* &c.) antea perperam editum & interpunctum fuerat hoc modo: *imo in omnibus, quæ καθόλου in his argumentorum locis observabimus, ut varie,* &c. & certe adjectivum illud, *omnibus*, non debet construi cum relativo *quæ*, sed cum ablativo, *statibus*, qui facile subintelligitur a præcedenti τῷ *statu.* Capp. καθόλου abest ab Ald. & Arg.

27 Ald. & Arg. pro *alte* habent *arte.*

ejusmodi conclusionem docemus: aut compensando, si contra argumentum, quod adversum nos est, aliud opponamus.

Species quæstionum quot sunt? Octo, generalis, specialis, principalis, incidens, voluntaria (quam προηγουμένην 28 vocamus) necessaria (quam ἀναγκαίαν dicimus) accidens, erratica sive *thetica*.

Omnis quæstio qualis est? aut προηγουμένη, quæ a nobis inducitur, ut confirmetur: aut ἀναγκαία, quæ ab adversariis, ut refellatur.

Nostræ quæstiones quot modis principalibus inducuntur? duobus: aut singulæ separatim, aut plures conjunctim.

In quæstionibus inducendis quid observandum est? ut eas varie inducamus: aut per simplicem propositionem, aut per præparationem, aut per figuras διανοίας, qui locus multiformis est: nam pene tot sunt occasiones inducendæ quæstionis 29 in hoc genere, quot sunt figuræ sententiarum: aut per solutionem, id est κατ' ἀνάλυσιν 30, aut per adjectionem; aut per præteritionem: aut per concessionem; aut per sejunctionem, id est ἀφορισμὸν, aut per admonitionem, aut per dissimulatam propositionem, aut per instructam propositionem, aut per partitam, aut per similitudinem superioris quæstionis, aut per similitudinem superioris responsionis, aut per inversionem, id est quum primo eam quæstionem tractamus quæ secunda est, dehinc primam.

Quibus modis *hypophoras* 31 inducimus? iisdem fere quibus & nostra προηγούμενα.

Non sunt alii modi in *anthypophoris* inducendis? sunt; aut quum obscure ponitur, aut quum adversarius aliquid agendi causa potius dixit, quam probandi: aut quum per *hypophoram* gradum facimus nostræ propositionis, aut quum adversarii propositionem in nostram partem convertimus, quam περιστροφὴν vocamus, aut quum secunda proposita quæstione primam tractamus.

Hoc quando faciemus? vel quum elegantiam varietatis affectamus, vel quum prima quæstio contra nos valde facit, & non est in primo loco ponenda.

Hypophoras semper inducimus? non semper: nam elegans ratio est eam aliquando dissimulare, at tamen ita respondere, quasi eam non subtraximus.

Possumus post responsionem *hypophoram* inducere? possumus, quando invidiosa propositio est & fortior responsio: ut in divinatione Verrinarum.

In *hypophoris* quæ cavenda sunt? ne plene & copiose ponantur: quod tamen aliquando facimus duabus ex causis, aut irridendi adversarii gratia si hoc augeat, de quo nulla quæstio est, ut pro Cornelio majestatis; aut si discrepans aliquid ostendatur, ut de rege Alexandrino.

Quot modis imminuimus *hypophoras?* tribus: adjectione verborum, immutatione, detractione.

Quo differt *hypophora* ab *anthypophora* 32? *hypophora* est intentio adversæ partis 33, *anthypophora* responsio ejus.

Quid

28 προηγουμένην) hoc est, præcipuam, seu præcipue consilio nostro intentam. editum antea fuerat προηγούμενον, uti supra, & statim προηγούμενος. non sine manifesto errore. CAPP.

29 Ald. & Arg. *inducendi quæstiones*.

30 Ald. & Arg. pro κατ' ἀνάλυσιν habent κατ' διάλυσιν.

31 *hypophoras*) quas in scholis vulgo dicimus, adversariorum *objectiones* & *instantias*. QVINCTILIANVS passim vocat *contradictiones*. CAPP.

32 *anthypophora*) perperam legebatur antea *antiphora*. CAPPER.

33 *hypophora est intentio adversæ partis*) aliud

Quid eſt argumentatio? oratio ipſa, qua exequimur argumentum quod probamus.

Quot ſunt genera argumentationum? duo; per inductionem, quam Græci 34 ἐπαγωγὴν vocant, & per ratiocinationem, quam ἐνθύμημα appellant.

Quid eſt inductio? Oratio 35 quæ de rebus non dubiis captat aſſenſionem ejus, cum quo inſtituta eſt.

In hoc genere quid obſervandum eſt? ut illud quod inducimus per ſimilitudinem, ejusmodi ſit ut ab adverſario neceſſe ſit concedi, & ne intelligat quo ſpectent illæ primæ inductiones. Cur ita? quoniam aut inductioni noſtræ non reſpondebit, aut male reſpondendo longius interrogationem procedere non ſinet, & tamen hoc extremum eſt, ut aut taceat, aut concedat, aut neget.

Si negaverit, quid faciemus? Oſtendenda eſt ſimilitudo earum rerum quæ ante ſunt conceſſæ.

Quid ſi concedet? Concludenda argumentatio eſt.

Quid ſi tacebit? Aut elicienda reſponſio eſt, aut quoniam taciturnitas imitatur confeſſionem, pro eo ac ſi conceſſum ſit, concludemus.

Quid eſt ratiocinatio? quo aliquid approbamus 36.

Quo 37 differt a ſe ſyllogiſmus philoſophorum, & enthymema 38 rhetorum? Syllogiſmus habet alte probationem, *enthymema* ex proximo. Item quod ſyllogiſmus eſt plenus omnibus partibus probationis: *enthymema* non omnibus.

Quæ ſunt partes probationis? propoſitio, executio ejus 39, concluſio.

Quid eſt ἐπιχείρημα? executio ſive approbatio propoſitionis 40 aut *aſſumptionis* 41.

In *epichiremate* poſſumus inducere locos communes, & exempla, & *proſopopoejas?* Poſſumus: eſt enim *epichirema* latior executio.

Quot ſunt genera *enthymematum?* Quinque, ἐλεγκτικὸν 42, γνωμικὸν, δεικτικὸν, παραδειγματικὸν, συλλογιστικόν.

Poteſt una argumentatio duobus *enthymematum* generibus fieri? Poteſt.

In *epagoge* & *enthymemate* quid obſervandum eſt? ut varie his utamur, & ea commiſceamus; ita tamen ut *enthymemate* frequentius utamur.

Quid in ipſis enthymematibus obſervandum eſt? ut his varie utamur, tum *elencticis*, [ἐλεγκτικοῖς] tum *dicticis*, [δεικτικοῖς] & cæteris, pro qualitate generum dicendi, & cauſarum, & *ſtatuum*, & perſonarum tam agentium, quam judicantium.

Ἐξεργασία, id eſt elocutio *enthymematum*, qualis eſſe debet? Varia, nec ſemper brevis

ud quid ſignificat apud ULPIANUM ad *Olynth.* I. p. 16. *Ed. Baſ.* CAPPER.

34 τὸ *Græci* abeſt ab Ald. & Arg.

35 vocem *oratio* non agnoſcunt Ald. & Arg. & ſtatim ex iiſdem recepimus *captat*, pro vulgato *capiat*, quod minus aptum.

36 hæc ita plenius exhibemus ex Ald. & Arg. *Pithœana* tantum *quo aliquid approbamus.*

37 Ald. & Arg. *quid.*

38 *Quo differt a ſe ſyllogiſmus — enthymema*) malim legere *differunt*, quia ſubjectum hujus enunciationis conſtituunt *ſyllogiſmus & enthymema.* CAPPER.

39 *executio ejus*) ſive *approbatio*, ut mox dicet. CAPPER.

40 *propoſitionis*) vulgo *majoris.*

41 *aſſumptionis*) vulgo *minoris.*

42 ἐλεγκτικὸν, γνωμικὸν, δεικτικὸν, παραδειγματικὸν, συλλογιστικὸν) quæ CASSIODORUS infra in *Rhetoricæ Compendio* ſic latine vertit: *convincibile*, *ſententiale*, *oſtentabile*, *exemplabile*, *collectivum.* vide & VINCENTIUM BELLOVAC. *Specul. Doctrinal.* L. III. C. 105.

brevis, quam βραχὺ ἐνθύμημα vocamus, id est correptum: nec semper lata, quam πρόμηκες ἐνθύμημα 43 dicimus, id est longum.

In omni argumentatione, id est in omnibus quæstionibus, quid observandum est? Non tantum ut varie eas inducamus, verum & 44 sibi omnes invicem cohæreant, & sint concatenatæ, ne intervulsa & concisa videatur oratio.

DE PERORATIONE.

Novissima quæstio qualis esse debet? quæ aut descensum nobis subtilem faciat ad epilogos, aut quæ ipsa sit *epilogica.*

Epilogica quæstio 45 semper communis est utriusque partis? Non, quoniam ad affectum 46 magis pertinet, quam ad pugnam, & non eundem judicis affectum semper pars utraque desiderat.

Et ὑπεξαίρεσιν dixeras a quibusdam additam inter partes orationis, quæ ita est? quum aliquid in actione subtrahimus, quod tunc faciemus, non utique quum contrariæ nobis res gestæ fuerint, quas adversarius proponit, cæterum tum refutandæ sunt: sed quum id nobis periculosum est, quod nec adversarius proponit vel ignorantia vel periculo communi, tum subtrahimus 47. Nec nos movere debet, si tacemus quæstionem, quam nec adversarius opponit, nec judices sciunt: ut in illa materia, in qua noverca a piratis retenta est, quæ duplam his pecuniam obtulit, ut privignum crucifigerent. Hic enim debet filius in actione subtrahere, quod noverca duplam his 48 pecuniam obtulit, & quod a piratis retenta est, ne a patre redimatur. Neque id timendum est præterire, quum pater non proponat, quod ignorat.

Anacephalæosis [ἀνακεφαλαίωσις] pars est orationis? imo pars epilogorum.

Quot partes sunt epilogorum? tres: *anacephalæosis*, id est enumeratio: *dinosis*, [δείνωσις] id est indignatio 49: τὸ ἔχθος 50, sive *eleos*, ἔλεος id est miseratio.

In *anacephalæosi* quid observabimus? ut eam varie inducamus.

Quando ea utemur? quando aut partitionem facimus: aut quando in multas quæstiones causa processit.

In hac quid observandum est? ut summa quæque repetamus, & jam non 51 partes partium retexamus.

Hæc

43 in Pithœana legebatur προενθύμημα, quæ vox est nihili. Notum ἐπενθύμημα Hermogenis, id vero hujus loci non est. Veram lectionem exhibent Ald. & Arg. ex quibus illam in nostrum κείμενον recipere nulli dubitavimus.

44 Ald. & Arg. *verum etiam ut.*

45 *Epilogica quæstio*) quæ est Hermogeni κοινὴ ποιότης, Sulpitio Victori *Qualitas communis & conclusiva.* Ipse Fortvnatianvs paulo post initium hujus Lib. II. sic habet: *communi qualitate id est Epilogica quæstione.* Capp.

46 *ad affectum magis pertinet*) perperam editum fuerat *ad effectum magis* &c. Nam ut docet Qvinctilianvs L. VI. C. 1 & 2. *perorationis ratio posita est aut in rebus, aut in effectibus — pars hæc* (peroratio) *præcipue constat affectibus* Capper.

47 *tum subtrahimus*) male legebatur *cum* id vero jam præcesserat Capper. *tum* quoque Ald. & Arg.

48 τὸ *his* abest ab Ald & Arg. quæ statim pro *ne* habent *ut.* male.

49 *indignatio*) Svlpitivs Victor infra *exaggerationem* appellat. Capper.

50 τὸ ἔχθος) id est, *odium.* Sed legendum potius videtur ἄχθος, quod (quia dolorem significat) plus habet cum τῷ ἐλέῳ affinitatis. Capp. verba: τὸ ἔχθος *sive* absunt ab Ald. & Arg.

51 pro *& jam non* Ald. & Arg. *& non.*

Hac possumus uti & in alia parte orationis? possumus ubicunque judicis memoria retinenda est, quod ἐπιμερισμὸν vocamus.

Δείνωσις, id est indignatio, unde sumitur? ex locis argumentorum: nam his non tantum probamus, verum etiam augemus.

Ἔλεος 52 id est miseratio, quibus modis sumitur? quibus & indignatio, ex locis argumentorum.

Peroratione in fine tantum orationis utemur? imo ubicunque materia permiserit, & plerunque in digressione principiorum, aut narrationis, sed & quæstionum nonnunquam.

Quid καθόλου in *epilogis* servandum est? ut breves sint, quoniam judex commotus statim dimittendus est ad sententiam ferendam, & dum 53 adversario irascitur, & quum in nostram misericordiam provocatus est lachrymis, & jam 54 commotus statim debet ferre sententiam, dum pro nobis movetur.

52 pro ἔλεος Ald. & Arg. *conquestio.*
53 pro *& dum* Ald. & Arg. *cum.*
54 τὸ *jam* abest ab Ald. & Arg.

CVRII FORTVNATIANI CONSVLTI ARTIS RHETORICAE SCHOLICAE LIB. III.

DE DISPOSITIONE.

Dispositionis quot sunt generales modi? Duo. Qui? naturalis, id est utilitatis, & artificialis.

Quando naturalem ordinem sequimur? Si nihil nobis oberit in causa.

Quid si aliquid occurrerit necessitate utilitatis? Ordinem immutabimus naturalem. Et quid sequemur? Artificialem.

Quot modi sunt naturalis ordinis? Octo. Qui? totius orationis per tempora, per incrementa, per *status*, per scriptorum partes atque verba, per confirmationis ac reprehensionis discrimen, per generales ac speciales quæstiones, per principales & incidentes.

Prima quæstio semper eadem ex utraque parte tractatur? non semper; nonnunquam enim quam quæstionem primo loco tractat adversa pars, eandem altera novissimo loco ponit, quum hoc utriusque expedit causæ: aliud enim alii docere 1 prius expedit. Alioquin semper petitoris aut accusatoris arbitrio dicetur.

Qui rerum gestarum ordo est? CELSUS tradit primo firmum 2 aliquid esse ponendum, novissimum esse locum fortissimum, imbecilliora in medio collocanda. Cur ita? quia & 3 initio movendus est judex, & novissimo impellendus.

Pro reo num 4 plerumque gravissimum quidque primo movendum est? utique; ne

1 *dicere* Ald. & Arg. & id vulgato melius
2 *firmius* Ald. & Arg.
3 pro *&* Ald. & Arg. *in.* quod suspicionem movet legendum esse, *quoniam & in initio movendus est judex.* Stet tamen vulgata.
4 pro *num* Ald. & Arg. *vero.* putem omnia continuato ordine legenda, absque interrogationis nota. Hanc, cum PITHOEVM secuti, expressimus, omnino post τὸ *utique* distinguendum erat. Prior tamen ratio præplacet.

ne illum expectans judex reliquæ defensioni sit adversus. Hoc & aliquando mutari potest, si leviora illa, si 5 palam falsa erunt. Gravissimorum defensio facilior, ut detracta prius accusatoribus fide, id est, quum ea quæ levia objecta fuerunt, refutaverimus, aggrediamur ad ultimum crimen.

Jam judicibus omnia infirma esse credentibus hic quid faciemus? præparatione utemur, qua & ratio reddatur delati criminis, & defensio promittatur: ne quod non statim diluerimus, timere videamur.

Concatenatio criminum cui prodest? accusatori.

Quid separatio 6? defensori 7?

DE ELOCUTIONE.

Elocutio quibus partibus constat? quantitate verborum & 8 structuræ qualitate.

In verbis quid observabimus? ut copia abundemus.

Copia quomodo gignitur? legendo, dicendo 9, novando, exercendo.

In lectione quid observabimus? ut varios auctores variarum materiarum legamus.

In dicendo quid observabimus? ut a peritis multa discamus, quæ sint aut propria, aut comitiorum, aut artium vel studiorum, aut nauticæ, aut rusticæ rei, & de jure civili.

Tertius modus qui est? ut novemus verba, quæ tamen parcius debemus attingere: nam & ægre novum verbum facere possis lene ac decorum, & fere aspernantur homines quæ non recognoscunt. Vir perfectissimus 10 dixit: *Verbis utendum est ut nummis publica moneta signatis.*

Verba quibus modis novantur? primo Græca transferimus, ut nova ex his Latina confingamus: dehinc per congeminationem, ut CICERO 11 feras *solivagas* dicit: & per derivationem novare possumus, ut ab autumno CATO 12 ait *autumnitatem*, & a perpetiendo CICERO 13 *perpessionem*.

Exercitatio verbis quid præstat? quod non quidem generat verba, sed alit ac tuetur.

Quæ igitur summa est exercitationis, id est quot partibus constat? quatuor. Qui-

5 Non dubitavimus istud *si* in Pithœana omissum, ex Ald. & Arg. recipere, sensui fulciendo necessarium. mox pro *ut* Ald. & Arg. *&* *detracta* &c.

6 *Quid separatio*) legendum videtur omnino *cui*, quod patet ex versu præcedente. CAPPER.

7 Huc restituendi videntur duo versus, qui leguntur paulo post sub initium capituli de *memoria*, sed suo loco moti. Sunt autem his concepti verbis: *Et quæ sunt ab adversa parte dicta, semper eo quo dicta sunt ordine reputabimus?* (an refutabimus?) *non semper, sed opportunis locis disponere debemus* qua quidem in conjectura mihi adstipulantem habui Virum Clarissimum BERNARDVM MONETAM Academicum. Illustrissimus Vir JOHANNES BOHERIVS de verborum trajectione mecum sentiens, aliter collocat; nam post illa, *ultimum crimen*, ponenda statuit ea que ego in fine capitis collocanda putavi CAPPER.

8 *τὸ &* abest ab Ald. & Arg.

9 Ald. & Arg. *discendo*, & sic etiam paulo post; quod, si attendas, omnino probum videbitur.

10 *Vir perfectissimus*) QVINCTILIANVS (opinor) qui L. I. C. 6. sic habet: *utendumque plane sermone ut nummo, cui publica forma est.* CAPP.

11 plus simplici vice apud CICERONEM hæc vox occurrit, sed Rhetor noster videtur innuere locum qui legitur *Tuscul Quæst.* L. V. C. 13. *Namque alias bestias nantes, aquarum incolas esse voluit: alias, volucres, cælo frui libero. Serpentes quasdam, quasdam esse gradientes. Earum ipsarum partim solivagas, partim congregatas.*

12 de R. R. C. V n. 8. p. 14. *Ed. Gesn.*

13 *de Invent* L. II. C. 54.

Quibus? ut Graeca in Latinum convertas, ut difficilia fcribas, ut *μεταφράσεις* 14 facias, ut ex tempore affidue dicas. Habeo de verborum copia.

Bonitas quemadmodum comparetur? ut mala vitemus, & optima appetamus.
Quae funt mala? vulgaria 15, aliena, gentilia, obfcura.

Bona quae funt, quae appetenda effe dicis? fplendida, antiqua, propria, translata.

Vulgaria ergo quae funt? quibus utitur vulgus, id eft indocti fine ratione atque lectione: nam funt quaedam verba, quae quamvis obfoleta fint, tamen vitanda non funt, fi nimium 16 propria funt, & illis melius expeditur oratio: ut M. TULLIUS, & *farracum* 17 & *ficem* 18 & *fcalas* dicere non turpe duxit.

Aliena verba quae funt? quae non funt oratori accommodata, fed hiftorico, aut poëtae: ut fi *genitorem*, & *genetricem*, & *gnatum* dicamus, & *fatorem* & *altricem*.

Gentilia verba quae funt? quae propria funt quarundam gentium, ficut Hifpani non *cubitum* vocant, fed Graeco nomine *ἀγκῶνα*, & Galli *facundos* pro facetis, & Romani vernacula plurima & neutra multa mafculino genere potius enunciant, ut *hunc theatrum*, & *hunc prodigium*.

Obfcura quae funt? quae nimis prifca funt, & a paucis eruditiffimis intelliguntur.

Quae funt verba fplendida? quae natura fua nitida funt, quae copulata facilius claritatem fuam oftendunt: ut, *quadriremigem* 19, *quam in falo fluctuantem reliquit*.

Haec magnificentia atque magnitudo eft omnibus locis accommodata? non omnibus. Cur ita? quoniam funt quaedam partes caufae perpetuae, quae verba humilia defiderent: ut, *latet in fcalis tenebrofis Comminius*. Nam aliquando res atroces humilibus verbis invidiam fuam praeferunt: ut; *multos cives Romanos virgis concidit* 20: & *pro Cluentio*: (c. 9.) *Poft noctem mortuus, & poftridie antequam lucefceret, combuftus eft*. Non ait, *concrematus*.

Verba femper longiora effe debent? non utique femper: nam aliquando & brevia funt, & fplendida: nam longioribus verbis decora & latior fit oratio. Verum non femper id affectandum eft. Verba frequentius ponenda funt longiora in fine elocutionis; ut, *ipfe me caufam campus pene docuit Leontinus*. Quid quum fententiam torque-

14 *ut μεταφράσεις facias*) ut oratione profa dicas, quae alii verfibus executi funt, & contra. vide PHOTII *Bibliothecam*, ubi de Metaphrafibus.

15 poft *vulgaria* Ald. & Arg. addunt *obfoleta*. quod tantum non neceffarium videtur.

16 videtur legendum *nimirum*. CAPPER.

17 *& farracum*) perperam legebatur antea *ferracum*; emendavimus ex QUINCTILIAN. L. VIII. C. 3. p. 483. n. III. *editionis noftrae*. CAPP. *farracum* etiam Ald. & Arg.

18 *& ficem*) hunc locum doctioribus explanandum relinquo. Clariffimus MONETA legendum putabat *fafcem & fcalam*, tanquam CICERO voces has numero fingulari contra regulam ufurparit. Et certe de Romanorum Magiftratuum infignibus *fafces* in plurali fere ufurpantur; & tamen SOSIPATER p. 21. *Grammatic. Lat.* PUTSCHII ex TULLIO haec profert: *fafcem unum fi nactus effet*. huc forte refpexit FORTUNATIAN. CAPP. Ald. & Arg. pro *ficem* habent *ferem*.

19 Ald. & Arg. *Quadriremem*. Non aufi tamen fumus mutare vulgatam, quamvis ipfi & rei natura repugnare videatur, nec Lexica vocem *quadriremex* agnofcant. Ceterum verba funt CICERONIS L. V. *in Verr.* C. 35. *Quadriremem que in falo fluctuantem reliquerat*.

20 Forfan alludit ad verba CICERONIS L. I. *in Verr.* c. 47. *oblitosne igitur hos putatis effe, quemadmodum fit ifte folitus virgis plebem Romanam concidere?*

quemus 21? verbis brevioribus finiemus: ut, *quod in tempore mali fuit, obsit: & quod in causa boni fuit, prosit.*

Habeo 22 de singulis verbis, in conjunctis quid observabo? ut naturam eorum consideres. Sunt enim quædam sono literarum aut levia 23, aut gravia, aut splendida, & plena: alia contra dura, levia 24, sordida, exilia. De quibus facilius auribus judicari, quam oratione potest tradi.

A quali syllaba magis incipiendum est? a longa: nam vitandæ sunt plures breves, & plura monosyllaba.

Quid hic aliud observabimus? quæ verba magis sonantia sint, ea potius collocemus, quæ LUCILIUS εὔφωνα appellat, id est *quasi* 25 vocalia: ut *pro Cælio* 26: *Aliud fori lumen est, aliud lychnorum:* quum potuisset etiam strictius dicere, *aliud lucernarum.*

Antiqua verba quæ maxime affectabo? quæ non adeo sunt abolita: ut sunt in XII. tabulis, & Saliari carmine: nam hæc supra docui esse vitanda propter obscuritatem.

Propria verba quæ partes orationis magis desiderant? principia, & narrationes.

Quid graves ornatæque sententiæ, & sublimes orationis loci? plerumque propriis verbis pulchre & graviter explicantur: qualia sunt 27: *vehebantur in essedo Trib. pl. lictores laureati antecedebant*, & cætera.

In elocutione proprietas tantum verborum captanda est, an & significationis? ita, ut si *dictatorem dictum* dicas, *flaminem proditum*, *Vestæ virginem captam.*

Translatione verborum quot ex causis utimur? quatuor. Quibus? necessitatis, decoris, brevitatis, intentionis 28 Etiam illa inter translationes ponimus, quæ non verbis, sed nominibus 29 translatis immutantur: ut, quum Attatinus Cœlium *pulchellum Iasonem* appellat, & Cicero Clodium *Palatinam Medeam.*

In translatione quid observandum est? ut non longe sumatur, si quando licentius 30 verbum aliquod transferemus, ne omnino præceps abruptumque videatur. Quemadmodum id ponemus? aliquo verecundiori adminiculo fulciemus: ut inferamus 31, *pene*, aut *quodammodo*, aut *prope dixerim*, aut *ausim dicere*, & cætera talia.

Quid aliud observabimus? ut obscuritatem vitemus, quam creat multitudo, & continuatio translationum. Cur ita? quoniam auditor propria intelligit, de translatis su-

21 *Cum sententiam torquemus*) Græci Rhetores dicerent: συστρέφομεν, τῇ συστροφῇ χρώμεθα videsis HERMOGEN. περὶ ἰδεῶν. CAPPER.

22 Post *habeo* fuerat in Pithœana asteriscus, quem, cum omittant Ald. & Arg. deleri jussimus, eo quod sensus optime constat.

23 *aut levia, aut gravia*) a nomine *levis* (λεῖος) per *e* longum. CAPPER.

24 *dura, levia*) a nomine (κοῦφος, ἐλαφρὸς) *levis* per *e* breve. CAPPER.

25 τὸ *quasi* abest ab Ald. & Arg.

26 Alludit sine dubio ad locum CICERONIS in *Cœliana* c. 28. sed ibi ita legitur: *Lux denique longe alia est solis, & lychnorum.* Sed fefellerunt Rhetorem nostrum verba tantum non immediate præcedentia: *alia fori vis est, alia triclinii.*

27 Locus est apud CICERONEM *Philipp. II.* c. 24. ibi ita legitur: *Vehebatur in essedo tribunus plebis.* Cæterum Ald & Arg. non agnoscunt *Trib pl.* cujus loco exhibent copulam &.

28 *intentionis*) hoc est, intendendæ seu augendæ significationis causa. CAPP.

29 *nominibus*) subintellige propriis. CAPP.

30 *licentius*) recepimus ex Ald. & Arg. *licentius* pro *libentius*, quod exhibebat *Pithœana*, sensu tantum non absurdo, uti & statim pro *transferimus*, *transferemus*, ex iisdem exprimi curavimus.

31 *inferamus*) editum erat in *Pithœana*, *inferamus*, quod loco cedere jussimus τῷ *inferamus*, quippe longe aptiori & ab Ald. & Arg. subministrato.

ſuſpicatur: ſimul & translatum verbum, ſi infrequentius poſitum fuerit, & excitatius 32, dices inſignius factum ac notabile.

Quæ alia in elocutione obſervanda ſunt? ut verba ſint latina, aperta, ornata.

Latina quemadmodum? duplici modo, tam ſingula, quam copulata.

In ſingulis quid obſervabimus? ne ſine ratione ſint poſita eorum, quæ a grammaticis in promptu arte traduntur, aut ſine auctoritate, aut ſine levitate 33.

Quid in copulatis? ne inſequenter 34 ac perturbate proferantur, vel generibus, vel caſibus, vel perſonis.

Aperta quemadmodum erit elocutio? ſi utemur verbis propriis, uſitatis, ſicut nummis (ut dixi) publica moneta ſignatis. Item ſi abſtineamus ab ambiguitate, frequentia translationum, vel alte petitis 35 translationibus, vel longius tractis, vel nimis amputatis 36, & fere quæ de lucida oratione præcepta ſunt.

Ornata elocutio quemadmodum fit? ex rebus ipſis, & locis communibus, & generalibus egreſſionibus, & ſententiis perpetualibus 37, & illuſtribus exemplis, & collationibus, & imaginibus, & ſynonymis, & allocutionibus 38.

In elocutione id quod aptum 39 eſt, quomodo ſervabimus? ſi rerum qualitatem conſideremus, item perpetuæ orationis, partium quoque ejus, perſonarum, temporum.

In rerum qualitate quid providendum eſt? utrum parva res agatur, an magna; privata, an publica: ut ita genus 40 elocutionis accommodemus tenue parvis, moderatum mediocribus, ſublime magnis.

QVOT ſunt genera principalia orationis, id eſt characterum elocutionis? tria, ποσότητος, ποιότητος, πηλικότητος vel ἡλικότητος 41. [id eſt, *quantitatis diſcretæ*, *qualitatis*, *quantitatis continuæ*.]

Ποσότητος quot ſunt genera? tria ἁδρὸν, id eſt amplum ſive ſublime 42, ἰσχνὸν, id eſt tenue vel ſubtile, μέσον, id eſt mediocre ſive moderatum.

Ἁδρὸν

32 *excitatius*) magis *excitate*, ita videlicet, ut Auditores magis *excitare* valeat. Et ſane τὸ *excitate* idem fere ſonat, quod vehementer ac lucide. Sic PLINIVS L. XXXVII. c. 7. de *gemmis: mares* excitatius *fulgent; fœminæ pinguiores ſunt, craſſius nitent.* vulgo dicimus: *cela picque d'avantage, & fait plus d'impreſſion.* ſic etiam QVINCTILIANVS L. IX. c 3. p. 508. n. 44 *excitatius junguntur interim ſchemata.* CAPPER. ſed dignum ſane quod perpendatur accurate τὸ *baſitatius*, quod exhibent Ald. & Arg

33 *aut ſine levitate*) ἄνευ λειότητος. Nam verba ſono levia (λεῖα) duris opponuntur, ut e ſupra dictis facile colligitur. CAPP. perperam igitur Ald & Arg. exhibent *lenitate* pro *levitate*.

34 *inſequenter*) ἀνακολούθως. eodem ſenſu AVL. GELLIVS *inconſequentiam* dixit. CAPP. Imo ipſum *inſequenter* eſt apud GELLIVM L. X. C. 29

35 *alte petitis*, id eſt, *longe accerſitis*. exempla occurrunt in Theſaur. Latin. ex CLAVDIANO & STATIO. CAPPER.

36 *nimis amputatis*) an conciſius prolatis, ideoque obſcurioribus. Ita CICERO in *Oratore infracta, & amputata loquuntur.* CAPP.

37 *ſententiis perpetualibus*) γνώμαις ταῖς καθολικαῖς. CAPPER.

38 *allocutionibus*) ἠθοποιίαις. vide HERMOGENIS *progymnaſmata*, & latinam PRISCIANI verſionem. CAPP.

39 *aptum*) male. hic Ald. & Arg. habent *apertum*.

40 *ut ita genus*) perperam legebatur antea: *ut ita ad genus.* præpoſitionem *ad* abundare & vitiare patebit attento Lectori. CAPP.

41 πηλικότητος *vel* ἡλικότητος) Ald, & Arg. πηλικότητος reliquis omiſſis.

42 *amplum ſive ſublime*) hinc refelli poteſt eruditus Vir TANAQVILLVS FABER, qui præfatione ad *Longinum* τὸ μέγεθος λόγου. *orationis magnitudinem ſeu amplitudinem* diſtinguere voluit a τοῦ ὕψει *ſublimitate*. CAPP.

Ἁδρὸν uniforme eſt? non: nam eſt aut ἀνθηρὸν aut αὐστηρόν 43. Ἁδρῷ quod eſt contrarium? tumidum & inflatum. ἰσχνὸν uniforme eſt? non: nam aut eſt ſeverius aut floridius. ἰσχνῷ quod eſt contrarium? aridum ac ſiccum. μέσον uniforme eſt? non: nam eſt aut * aut * 44. μέσῳ quod 45 eſt contrarium? tepidum ac diſſolutum, id eſt velut enerve.

Ποιότητος quot ſunt genera? tria, δραματικὸν, διηγηματικὸν 46, μικτόν.
Sunt & alia ποιότητος genera? ſunt, quæ vocari poſſunt publica, ſive communia. Quæ ſunt iſta? ὅρυ ἀποφαντικὸν 47, ἐγκατάσκευον ſive λοξὸν, ἀσύνθετον, ἐκ παραθέσεως, συγκριτικὸν, ἐλεγκτικόν.

Cur hæc genera publica appellas? quia omnibus ſuperioribus ſerviunt.

Πηλικότητος quot ſunt genera? tria, μακρὸν, βραχὺ, μέσον.
In oratione perpetua aptum quibus obſervabimus modis? in duobus: aut in tota oratione 48, aut in partibus.
Elocutionis ſpecies quot ſunt? duæ, ſingulorum verborum, & conjunctorum.
Singulorum quæ ratio eſt? ut ſplendida ſint, non dura, antiqua, non abolita, propria ad exprimendum, translata, non improba.
Conjuncta verba quemadmodum fiunt? figuris, id eſt ſchematibus, & compoſitione.

GEnera figurarum quot ſunt? Tria, λέξεως, λόγυ, διανοίας 49.
Quæ eorum differentia eſt? Quod λέξεως in ſingulis verbis fiunt, (*ut nuda genu*) quas uno nomine ἐξαλλαγὰς 50 poſſumus dicere: λόγυ vero in elocutionis compoſitione, quæ pluribus modis fiunt: ut πολυπτώτῳ, ἐπαναφορᾷ, ἀντιστροφῇ, παρονομασίᾳ. διανοίας autem in ſenſibus, προθεράπευσις, ἠθοποιΐα, ἀποστροφή 51. Quibus etiam ſive

43 ἀνθηρὸν *aut* αὐστηρὸν) hoc eſt, *floridum aut ſeverum*. Perperam legebatur antea, εὐάνθηρον, ut patet ex his quæ ſequuntur: *nam aut eſt ſeverius aut floridius*; quod Græce diceretur αὐστηρότερον aut ἀνθηρότερον. CAPP. Verba ἀνθηρὸν *aut* αὐστηρὸν omittunt Ald. & Arg. ſpatio tamen vacuo interpoſito.

44 *nam eſt aut * aut **) lacunam hanc ſuppleant ſagaciores aut feliciores. CAPP.

45 Ex Ald. & Arg. recepimus *quod*. in *Pithœana* legebatur *quid*.

46 διηγηματικὸν) male editum antea fuerat διηγηματικόν. CAPP. διηγηματικὸν etiam Ald. & Arg. quæ male pro δραματικὸν exhibent δραγματικόν.

47 ὅρυ ἀποφαντικὸν) hæc omnia Ald. & Arg. omittunt, eorumque loco habent: μακρὸν, id eſt, *longum*, βραχὺ *breve*, μέσον, id eſt, *medium*, manifeſto typothetarum errore. Eædem ſtatim pro πηλικότητ☉ habens τηλικότητος.

48 Ald. & Arg. habent *elocutionem*.

49 λέξεως, λόγυ, διανοίας) hoc eſt, *verbi*, *orationis*, *ſententiæ*. Igitur figura λέξεως fit in verbis ſingulis, figura vero λόγυ in conjunctis, ut loquitur in *Oratore* TVLLIVS: ſed Rhetorum vulgo hæc duo unam conſtituunt figuræ ſpeciem, quam *dictionis* appellant. ARISTOTELI de *Poëtica* c. 9. σχῆμα λέξεως *figura dictionis* vocantur ἐντολὴ *præceptio*, εὐχὴ *optatio*, ἀπειλὴ *minæ*, ἐρώτησις *interrogatio*, ἀπόκρισις *reſponſio*, quas hodie ſententiarum figuris annumeramus CAPPER.

50 *quas uno nomine* ἐξαλλαγὰς *poſſumus dicere*) de his figuris vide IVLIVM RVFINIANVM, qui figuras ſimpliciter appellat. Perperam hic legebatur antea ἐξάμετρε, quod monſtrum erat lectionis. Iam vero legendum eſſe ἐξαλλαγὰς, probari poteſt & ex allato exemplo *nuda genu*, & ex IVLIO RVFINIANO, qui tradit, hujuſmodi figuras fieri per caſus, numeros, genera, perſonas, vel potius per certam horum *immutationem*, ἐξαλλαγήν. CAPP. Ald. & Arg. omiſſo monſtroſo illo ἐξάμετρε legunt, *quas in uno nomine poſſumus dicere*.

51 πολυπτώτῳ —— ἀποστροφὴ) abſunt hæc ab Ald & Arg. lacuna aſteriſco notata.

ſive elocutionem mutaveris, aut verborum ordinem inverteris, eadem tamen figuræ permanent, verum utraque λέξεως & λόγου non ita.

Opera figurarum quot ſunt? Quinque: ut augeas, ut abjicias 52, ut probus exiſtimeris, ut imparatus, ut ornes elocutionem.

Quid eſt compoſitio? Quam ſtructuram vocamus.

Quæ ſunt principales ejus ſpecies? Cæſum, id eſt comma [κόμμα], membrum, id eſt colon; [κῶλον] circuitus, id eſt *periodos* [περίοδος].

Structuræ qualitas tripartita eſt: aut enim rotunda eſt, id eſt volubilis: aut plana, id eſt procurrens: aut gravis, id eſt ſtabilis 53, ac reſiſtens.

His vitioſa 54 quæ opponuntur? reſiſtentia, aſpera & confragoſa, procurrentia, fluxa, volubilia, contorta & nimis rotata.

Quot modis ſtruimus? Quatuor. Quibus? Converſione verborum, adjectione, detractione, immutatione.

Quæ in ſtructura obſervanda ſunt? ut frequentior ſit rotunda quam plana; ne hiulca ſit vocalium & maxime longarum crebra concurſione; ne aſpera duarum conſonantium conflictu; ne monoſyllaba una plura jungantur; ne brevia multa continuentur; ne longa multa; ne ultima ſyllaba prioris verbi eadem ſit quæ prima poſterioris; ne prima & ultima efficiant obſcœnitatem; ne multis exilibus verbis aut ſyllabis vaſtis deformetur oratio; ne plures genitivi plurales jungantur.

Quando utimur ſtructura gravi? quum aut indignatio eſt aliqua, aut nimia miſeratio.

Qui ordo eſt compoſitionis? ut ante ponamus genera quam ſpecies, communia quam propria, remota quam proxima, levia quam gravia, & ut verba 55 non nimis longe differamus: ut verbis plerunque in concluſione quam nominibus utamur, niſi ut melius cadant nomina 56 & majorem vim habeant noviſſime collocata. Item ut caveamus, ne ordo faciat ambiguitatem.

Quid aliud in ſtructura obſervandum eſt? ne ſtudium operis appareat, ne ceſſantem orationem 57 verbis inanibus compleamus, ne numeroſa 58 ſint omnia, ne diſſoluta 59, ne eodem modo ſtructuræ ſæpe utamur.

In ſingulis generibus dicendi, qua ſtructura frequentius utendum eſt? In *demonſtrativo*, ſi laudatio ſit, rotunda & plana: ſi vituperatio, rotunda & gravi: in *deliberatione* 60, plana & gravi: in *judiciali*, rotunda.

Quid

52 *ut abjicias*) hoc eſt, deprimas, minuas, eleves. CAPP.

53 *ſtabilis*) βεβηκυῖαν vocat HERMOGENES περὶ ἰδεῶν, ſ. *de variis dicendi formis*. CAPP.

54 Ald. & Arg. *vitia*. quæ mox ibi ſequuntur, *reſiſtenti aſpera*, pro *reſiſtentia*, *aſpera*. &, *procurrenti fluxa*, pro *procurrentia*, *fluxa*; demum *volubile* pro *volubilia*, typothetarum aberrationes ſunt.

55 *levia quam gravia*, *& ut verba*) Ald. & Arg. brevius, ſed omnino male, *leviora verba*.

56 *niſi ut melius cadant nomina*) τὸ *ut* delendum videtur, tanquam plane ſupervacaneum. CAPP. delevimus, cum nec Ald. nec Arg. illud habeant.

57 *ceſſantem orationem*) ἀργὸν λόγον, cui opponitur apud QVINCTILIANVM L. VIII. c. 3. ἐνέργεια, *cujus propria ſit virtus, non eſſe, quæ dicuntur, otioſa*. CAPP.

58 *numeroſa*) ἔρρυθμα, τοῖς ῥυθμοῖς, numeris adſtricta inſtar poëſeos. CAPP.

59 *diſſoluta*) ἄρρυθμα, omni plane *ὅλως numero* deſtituta. vid. QVINCTILIAN. L. IX. c. 4. & ipſum CICERONEM paſſim in *Oratore*. CAPP.

60 Ald. & Arg *deliberativo*. quod verius videtur, ob præcedens *demonſtrativo*, & ſequens *judiciali*.

Quid in generibus orationis 61? in tenui, plana: in mediocri, rotunda & plana: in amplo 62, rotunda & gravi.

Quid in partibus orationis? In principiis, rotunda & gravi. In narratione, rotunda & plana. In *excessu* 63, rotunda & gravi. In partitione, rotunda & plana. Per orationem omnem 64.

Quid in generibus argumentationis? *ἐν ἐπαγωγῇ*, id est, inductione, plana & gravi: *ἐν ἐνθυμήματι*, id est ratiocinatione varia, prout genus *enthymematis* fuerit: in *elenctico*, [ἐλεγκτικῷ] rotunda: in *dictico*, [δεικτικῷ] plana: in *gnomico*, [γνωμικῷ] gravi: in *paradigmatico*, [παραδειγματικῷ] gravi & plana: in *syllogistico* 65 [συλλογιστικῷ] rotunda.

In agentium personis qua structura frequentius uti debet orator? omnibus: pater, senex, rusticus, imperator, & quæcunque est gravis persona, plana & gravi: juvenis, miles, & quæcunque est colorata persona 66, rotunda & gravi.

DE MEMORIA.

Memoria qualis est? naturalis, & artificialis: quæ in se ita mixtæ sunt, ut naturalis arte servanda sit; artificiosa, natura adjuvanda 67. Cur ita? quoniam utraque sine altera levis est.

In omni memoria quid observandum est? ut non tantum ea contineamus, verumetiam cito percipiamus. Scripta sola? Imo & cogitata.

Et quæ sunt ab adversa parte dicta 68, semper eo quo dicta sunt ordine, reponemus 69? Non semper, sed opportunis locis disponere debemus.

In memoria quid plurimum valet? mentis intentio, quod ea quæ dicimus, quasi videamus: siquidem dum alia dicimus, alia quæ dicturi simus, provideamus. Artem memoriæ quis primus ostendit? Simonides. Ex Simonidis facto de convivio quid assumimus? juvari memoriam signatis animo sedibus. Tunc ad scripta, vel cogitata aliquid signi ad ejus similitudinem 70 collocamus.

Hac exercitatione qui utebatur 71? Charmadas 72 & Sceptius 73 Metrodorus.

Quæ

61 *in generibus orationis*) id est, *in characteribus elocutionis*, *in dicendi formis*. HERMOGENES ἰδέας λόγου vocat, vulgus *stylos*.

62 *in amplo*) id est, *in sublimi*, ut paulo supra dicebat. CAPP.

63 *In excessu*) παρεκβάσει *digressione*, ut vulgo loquuntur. CAPP.

64 *Per orationem omnem*) deest hic aliquid. scripserat forsan FORTVNATIANVS: *quid per totam orationem?* CAPP.

65 *in elenctico . . . dictico . . . gnomico . . . paradigmatico . . . syllogistico*) hæc infra ita effert CASSIODORVS: *convincibili . . . ostentabili . . . sententiali . . . exemplabili . . . collectivo*. CAPPER.

66 *colorata persona*) an quæ minus seriis actionibus, ætatis conditionisve colorem & excusationem solet obtendere, nam & *colorata persona*, *gravi* nunc opponitur, & apud VALERIVM MAXIMVM L. VIII. c. 2. *colorare* est inducere prætextum. CAPP.

67 *natura adjuvanda*) Ald. & Arg. *juvanda sit natura.*

68 *Et quæ sunt ab adversa parte dicta*) de his duobus versibus vide quæ dicta sunt supra in fine articuli de dispositione. CAPP.

69 *reponemus*) male in Pithœana legebatur *reputabimus*: nos veram lectionem revocavimus ex Ald. & Arg.

70 *ad ejus similitudinem*) legere malim *eorum*, ob τὰ scripta & cogitata quæ præcesserunt. CAPP.

71 *qui utebatur*) legendum forte *utebantur* propter sequentia. CAPP.

72 Ald. & Arg. *Carneades.*

73 *Scepsius*) legebatur antea *Sceptius*. Emendavimus ex QVINCTILIANO L. XI. c. 2. p. 688. CAPPER.

Quæ melior & ſimplicior memoriæ ratio eſt? ut ſi longior fuerit oratio, per partes diſcatur. Cur ita? Quoniam dandi ſunt quidam termini, ut contextum verborum, qui eſt difficillimus, continua & crebra meditatio, partes deinde ipſas repetitus ordo conjungat: & his, quæ difficilius hæſerint, aliquas apponemus 74 notas, & eas ſæpe repetamus, & iisdem ceris 75 ediſcamus, quibus ſcripſimus.

Quemadmodum ediſcendum eſt? voce modica, & magis murmure, ita ut ſæpe nos tentemus an teneamus.

Quid vel maxime memoriam adjuvat? diviſio, & compoſitio: nam memoriam vehementer ordo ſervat, ſicut accepimus de Simonidis convivio 76. Quæ eſt maxima pars memoriæ? Exercitatio & labor.

Quemadmodum hanc exercebimus? primo poëmatibus, dehinc orationibus, noviſſime operibus durioribus, qualia ſcripta ſunt juris.

Cur ea quæ noctu meditamur, facilius ac firmius tenemus? quoniam nusquam avocatur intentio, & poſt iſtam cogitationem vel lectionem nihil amplius animo cogitamus, & ſtatim capimus quietem.

Ac ſemper 77 ad verbum ediſcendum eſt, ſi tempus permiſerit: ſin minus, res ipſas ſolas 78 tenebimus, dehinc his verba de tempore accommodabimus.

Quid aliud in hac obſervabimus? ne conſueſcamus nobis ignoſcere: nam & admoneri, & quum dicas, ad librum reſpicere vitioſum eſt.

Si natura memoria durior fuerit, aut non ſuffragabitur tempus, quid faciam? non te ad omnia verba alligabis: nam oblivio unius verbi aut deformem hæſitationem aut etiam ſilentium inducet 79.

DE PRONVNCIATIONE.

PRonunciationem quid Tullius vocat? actionem. Ea quid præſtat? ut conciliemus, perſuadeamus, moveamus.

His generaliter & naturaliter quid accidit? delectatio.

Pronunciatio quibus modis conſtat? voce, vultu, geſtu.

His quid accidit? cultus ſive habitus.

Vox quibus conſtat? natura & ſcientia.

In natura vocis quid obſervabo? qualem vocem habeas.

Ea quibus conſtat? quantitate & qualitate.

In vocis ſcientia quid obſervabo? quomodo ea utaris.

Boni-

74 *apponemus*) perperam editum fuerat *opponemus*. CAPPER.

75 *iiſdem ceris*) id eſt, in eo ipſo exemplari, quod ipſi propria manu deſcripſerimus. CAPP.

76 *Simonidis convivio*) quod narrat QVINCTILIANVS L. XI. c. 2. p. 685. CAPP.

77 *Ac ſemper*) lubens legerem interrogative: *an ſemper ad verbum ediſcendum eſt? ſi tempus permiſerit.* nam & cætera per interrogationem enuntiata ſunt. CAPP.

78 *res ipſas ſolas*) τὸ *ſolas* abeſt ab Ald. & Arg. & omnino gloſſam ſapit. Etenim pronomen *ipſe* eadem ratione, qua Græcorum αὐτὸς Latinis ſæpiſſime idem denotare ac *ſolus* tralaticium eſt.

79 *hæſitationem aut etiam ſilentium inducet*) Ald. & Arg. *hæſitationem habet aut etiam ſilentium inducet*. at iſto *habet* facile caremus.

Bonitas vocis quibus conſtat? claritate, firmitate, ſuavitate. Claram quæ res efficit? *anaphonesis* 80 [ἀναφώνησις]. Quid firmam, quid ſuavem? obſervantia cibi & potus, & Veneris continentia.

Hæc omnia quæ res præſtat? natura, quæ augetur diligentia. Quæ eſt diligentia & cura vocis? triplex, alendi eam, cuſtodiendi, reſtituendi.

Vox quomodo alitur? ſi a lectulo ſtatim corpus deambulando moveamus intra mille paſſus: quia ſi quid adhuc inſidet indigeſtum, parva exercitatio per corpus 81 deducit: nam nimia extenuat & fatigat.

Poſt ambulationem quid faciendum eſt? ſtatim ad ſtudia nos conferamus: & priusquam ſcribere incipiamus, ut animus legendo caleſcat, legemus aliquid tacite vel cum tenui murmure, tunc deinde ſcribemus, ſed non clara voce, ut quidam.

Poſt illud quid faciendum eſt? ad curam vocis nos transferemus. Quæ eſt hæc? ut ſedentes verſus paucos 82 pronunciemus.

Quæ ratio eſt elocutionis, ea eſt & pronunciationis. Cur ita? quoniam ut elocutio emendata eſſe debet, dilucida, ornata, apta; ita & pronunciatio. Quomodo erit emendata? ſi vitio careat. Quid dilucida? ut ſonus vocis medius ſit, nec graviſſimus, nec acutiſſimus. Quid ornata? ut vitilis. Quid apta? ut *monotoniam* 83 vites, id eſt, ut varia utaris pronunciatione. Id quemadmodum faciam? pro qualitate rerum, id eſt negociorum.

Rei obſervatio qualis eſt? quadruplex, una in tota cauſa, ubi ſunt & genera dicendi 84: altera in partibus orationis: tertia in ſenſibus: quarta in verbis. Nam pro qualitate horum omnium pronunciatio eſſe debet.

Huic diſtributioni quid accidit? ut perſonarum etiam, & locorum, & temporum ſervemus qualitatem.

Apte principia quemadmodum pronunciabo? Si qualitatem figurarum 85, id eſt *ſchematum* diligenter inſpexeris: aliter enim in cauſa *endoxo*, [ἐνδόξῳ] & *amphidoxo* [ἀμφιδόξῳ] & *adoxo* [ἀδόξῳ] & *dyſparacolutheto* 86 [δυσπαρακολουθήτῳ] pronunciandum eſt.

Quid narrationem? Si omnes ejus partes 87 conſideraverimus.
Quid partitionem? Expedite, ac ſimpliciter.

Quid

80 ἀναφώνησις) id eſt, inclamatio, plena vocis emiſſio. Capp.

81 verba *per corpus* abſunt ab Ald. & Arg.

82 *verſus paucos*) vulgo nunc dicunt *lineas*. Capper.

83 *monotoniam*) Ald. & Arg. μονοφωνίας.

84 *genera dicendi*) *demonſtrativum* ſcilicet, *deliberativum* & *judiciale*, ut ſatis patet ex iis, quæ ſupra docuit Fortvnatianvs ubi ſic habet: *in ſingulis generibus dicendi qua ſtructura frequentius utendum eſt? in demonſtrativo* &c... *in deliberatione* &c....*in judiciali* &c. Capp.

85 *qualitatem figurarum*) figuras materiarum intelligit, quas initio articuli *de exordio* diviſit in ἔνδοξον, ἀμφίδοξον &c. Capp.

86 *in cauſa endoxo & amphidoxo & adoxo & diſparacoluteto*) ἐνδόξῳ, ἀμφιδόξῳ, ἀδόξῳ, δυσπαρακολουθήτῳ, id eſt, ut vertit ipſe Fortvnatianvs poſt initium articuli *de exordio*, *honeſto*, *ancipiti*, *humili*, *obſcuro*, cæterum perperam legebatur hic *diſparacoluto* Capp. τὸ *in* ante *cauſſa* non habent Ald. & Arg.

87 *partes*) Ald. & Arg. habent *ſpecies*.

Quid argumentationem? Varie, agiliter, acriter, pugnanter, & inſtanter.

Quid epilogos? Si partes ejus perſpexeris.

Quid ſenſus? Si locos quoque communes 88 lenta & gravi voce, deinde per gradus paulatim extollamus 89, ut quantum poteſt ſurgant 90: tunc rurſus per eoſdem gradus eam paulatim revolverimus, donec ſine damno ad murmur 91 uſque perveniat.

In exercitatione iſta qui modus eſt? Non amplius quingentorum verſuum, quia plus vox laborat in lectione, quam in vera actione, ſi tamen anguſtia temporum toleret res pronunciantis 92.

Vox quomodo cuſtodienda eſt? Quoties declamandum fuerit, ſi occupationes permiſerint, aliquid ante pronunciabis, ut vocis itinera præmollias. Quid ſi fuerit repente dicendum? hoc idem conſequi poteris in ipſa moderatione actionis; ut in principiis vox tua ſubmiſſa ſit, deinde paulatim ſe intendat.

Quid in deſinendo obſervandum eſt? ſicut vitandum eſt, ne vox in clamorem ſubitum prorumpat 93: ita etiam ne a clamore ſubito concidat 94.

In cibo capiendo ſunt aliqua obſervanda? ſunt, ut ſtomacho inſervias: nam ſi melius prandio valet, prandendum eſt ſæpius, non tamen ſemper, ſed cibo tenero & exiguo, qui in cœnæ tempus diſſipetur 95: in cœnando autem nec multis, nec gravibus utendum eſt. Quid in potu? frigidis potionibus abſtinebis: quia his inuruntur arteriæ 96, calidis autem aperiuntur: nam per illas vox fluit.

Si leviter vexata fuerit vox, quid faciam 97? utere acrioribus cibis, quibus, ſi quid obſtat voci & obſtrepit, perrumpatur: nam medici dormituris laſer inſtillant, & experrectos jubent ſorbere aliquid aceti acris.

Quid ſi vehementer fracta vox fuerit, quemadmodum eam reſtituam 98? ſiti, ut ejus itinera ſiccentur; item ambulatione multa, ut humor in inferiora loca ex ſuperioribus evocetur; & vini abſtinentia, quod eſt voci læſæ infeſtiſſimum. Quod ſi non poſſumus, utemur dulci, ac diluto potius 99. Cibus quoque leniſſimus arteriæ prodeſt. Quid ſi ſimplex? nec multis medicamentis impedito: maxime glycyrrhiza

88 *Si locos quoque communes*) erit forte qui legere malit *quoſque* Capp.

89 *deinde per gradus paulatim extollamus*) Ald. & Arg. *aſcendamus aut extollamus.*

90 *ſurgant*) an legendum *ſurgat*, ut intelligatur de voce, quam *per gradus paullatim extolli* modo jubebat? Capp.

91 *ad murmur*) alludit ad triplicem loquendi modum paulo ſupra expoſitum: primo tacite, ſecundo cum tenui murmure, tertio clara voce. Capper.

92 *ſi tamen anguſtia temporum toleret res pronuntiantis*) legendum opinor: *ſi tamen anguſtia temporum tolerent vires pronunciantis.* Capper. Ald. & Arg. hæc ita exhibent: *ſi tamen anguſtia temporum toleret res pronunciantis vox.* ex hiſce, ſine dubio corruptæ, ſcripturæ veſtigiis legendum conjicio; *ſi tamen anguſtia temporum toleret, & vires pronunciantis.*

93 Ald. & Arg. *erumpat.*

94 in Pithœana editione legebatur *conſidat*: cum in τῷ *concidat* conſpirent Ald. & Arg. illud recipiendum omnino putavimus.

95 *qui in cœna tempus diſſipetur*) Ald & Arg. *quem in cœna tempus diſſipet*: optime; ſi ad præcedens *ſtomacho* referas

96 *quia his inuruntur arteriæ*) an quomodo vites *penetrabile frigus adurit* Virgilius L. I. *Georg.* v. 93. id eſt, *exſiccat*, alias τὸ *inurere* eſt imprimere velut indelebiliter, ut τῇ ἐγκαυστικῇ γραφῇ. Capper.

97 pro *faciam* Ald. & Arg. habent *faciemus.*

98 Ald. & Arg. *reſtituemus*

99 τὸ *potius* omittunt Ald. & Arg. & abeſſe poteſt, ſi non plane debet.

glycyrrhiza 100 utendum eſt; vel (ſi poſſis) ſucci ejus modice 1 ſub lingua habeto ad imaginem lenticulæ vel piſi.

In ſumma quid obſervabo? Ne operoſam vocis tutelam habeas, ne ei nimium indulgeas, & tamen parcas, ut & arteriæ ne deſit humor, nec ſuperſit: oportet enim illas non humidas eſſe, ſed lubricas.

Intuearis *invectivi* ſint 2 an *defenſionales*, *deſcriptivi*, an nativi, an minus 3: item, ſi figuras *ſchematum* ſpectes 4.

Verba quoque quam in ſe vim habeant, conſiderabo? utique: nam ut res ex ſenſibus conſtant, ita & ſenſus verbis explicantur.

Omnibus verbis pronunciationem accommodabo? Non omnibus, ſed neceſſariis.

Perſonarum qualitatem quemadmodum ſpectabo? ut ſcias quid agas, apud quem, pro quo, adverſus quem, quibus præſentibus, quibus oppugnantibus, quibus faventibus.

In locis quid obſervabo? ut ſcias ubi agas.

Quid in tempore? ut videas quando tibi ſit promenda oratio, ne temporis competat qualitas 5.

Quæ de vultu præcepta ſunt? primo ut a perſonis eorum, quorum res agitur, affectus mutuetur.

In vultu quæ res plurimum valent? Oculi. Hos quemadmodum commovebimus? pro cauſarum qualitate, & perſonarum, & omnium illarum rerum de quibus in præceptis vocis plenius dixi.

In vultu oculorum tantum perſpectio neceſſaria eſt? imo & palpebræ ſcire debes quemadmodum moveri debeant. Cur ita? quoniam hæ velut deſervientes miniſterium præſtant oculis.

Quid aliud obſervabo? Supercilia. Cur ita? quoniam his multum agitur: nam & oculos formant, & fronti imperant. His enim vultus & contrahitur, & attollitur, & & remittitur.

Qualia καθόλου ſupercilia eſſe debent? nec immota, nec nimium mobilia, nec ulla inæqualitate diffidentia, nec contra ea, quæ dicimus, ficta.

Quid aliud in vultu obſervabo? Ne naribus quicquam oſtendas. Cur ita? quoniam his non fere quicquam, niſi indecenter oſtenditur.

Quid aliud obſervabo? ne labris quicquam oſtendas, ſimiliter ut naribus.

In ſumma vultus qualis eſſe debet? ſeverus, non mœſtus, nec ſtupens, nec languidus.

De

100 *glycyrrhiza*) peſſime legebatur antea *glycerizia*. CAPP. *glycyrrhiza* habent diſerte Ald. & Arg.

1 *modice*) erit qui legere malit *modicum*. CAPPER.

2 *Intuearis invectivi ſint*) locus eſt male affectus. quid? ſi legas: *ſenſus intuearis*. nam & infra ſtatim ſic legitur: *verba quoque, quam in ſe vim habeant, conſiderabo;* & paulo ſupra dixerat FORTVNATIANVS: *tertia* (obſervatio) *in ſenſibus; quarta in verbis*. *Senſus* autem hoc in loco dicuntur *αἱ διάνοιαι*, *les penſées*. CAPP.

3 *an nativi, an minus*) Ald. & Arg. *an activi, an minimi*. recte ni fallor.

4 *item ſi figuras ſchematum ſpecies*) legendum mihi videtur: *item figuras, id eſt ſchemata, ſpecies*. Sic paulo ſupra: *ſi qualitatem figurarum, id eſt ſchematum, diligenter reſpexeris*. & initio articuli *de exordio: in figuris materiarum, quas Græci σχήματα appellant*. CAPP.

5 *ne temporis competat qualitas*) legerem lubens: *an* vel *anne temporis competat qualitas*. CAPPER. Ald. & Arg. *ne temporis non competat qualitas*, & id omnino verum videtur.

De gestu quae præcepta sunt? ut scias gestum voci competere, & animo debere: quoniam gestus motu corporis constat.

In singulis membris corporis quid observabo? Ne capite soluto 6 gestum facias: & ut scias quale id esse debet, id est rectum, & ubi, & quemadmodum moveas.

Quid cervix qualis esse debet? & ipsa recta. Quid collum? ne contrahatur, aut tendatur. Quid mentum? ne pectori sit affixum. Quid humeri? ne eorum indecens allevatio, atque contractio. Quid brachia? ut eorum sit moderata projectio. Quid manus? ut has diligenter observes, quoniam plurimos habent motus. Has quemadmodum movebimus? pro qualitate rerum, id est generum dicendi, caussarum, partium orationis, personarum, sensuum, verborum, sicut etiam de voce dixi. Quæ alia de manibus præcepta sunt? ut eo ne protendantur, quo facies spectat, nisi forte aliquid execremur.

In pedibus quid observandum est? ne prolato dextro stemus: nam eandem manum ac pedem proferre deforme est Ne nimium sint extensi, quod non tantum deforme, verum etiam obscœnum est.

Quæ de cultu præcepta sunt? ut sit splendidus, & virilis: nam quarundam rerum levior quidem cura est, notatur tamen negligentia.

Quemadmodum cingemur? nec submisse, nec succincte.

Quid in umbone 7? nec fluxe, nec adstricte. Amictum semper observabimus? Dum incipimus tantummodo: cæterum procedente actu jam pene ab initio narrationis minime possumus. Sinus ab humero recte potest labi? Potest in ipso actu, velut sponte: nam quum ad argumenta ac locos ventum est, rejicere a sinistro togam 8, & dejicere eam etiam, si hæreat, convenit 9.

Quæ καθόλου in actione observanda sunt? ne pronunciatio artem redolere videatur: quod quidem non tantum in pronunciatione, verum etiam in omni opere vitandum est. Item, ut quod nos magis decet, affectemus, ut nihil in nobis sit notabile.

MARII

6 *ne capite soluto*) Ald. & Arg. *ne a capite soluto*.

7 *Quid in umbone*) TERTULLIANUS Libro *de Pallio*, ubi Romanam togam describit, hoc vocabulum *umbo* usurpat. vide ibi SALMASIUM p. 375. & sqq. CAPP.

8 *Amictum . . . sinus . . . togam*) de his lege FERRARIUM *de re vestiaria* L. I. c. 39. CAPP.

9 *dejicere eam etiam, si hæreat, convenit*) apud QUINCTILIANUM L. XI. c. 3. p. 712. ubi eadem extat sententia, legitur: *dejicere etiam, si hæreat, sinum conveniet*. CAPP.

Curii Fortunatiani Consulti Artis Rhetoricæ Scholicæ liber III. FELICITER *explicit.*

MARII VICTORINI RHETORIS VRBIS ROMÆ EXPOSITIO IN PRIMUM RHETORICON CICERONIS.

OMnis quicunque incipit cujuscunque generis orationem, hæc tria in principiis adhibere debet: ut auditores faciat attentos, benevolos, dociles. Ergo hic CICERO facit dociles auditores; cum, quid sit eloquentia, ostendit; attentos, cum dicit, se de eloquentia dicturum, re scilicet magna; benevolos siquidem, quia ostendit futurum ei commodum, qui his artibus fuerit edoctus. Eloquentia igitur qualis sit, per se ipsa non ostendit, sed est capax qualitatis quam non in se habet, sed accipit ab agente. Nam ut cujuscunque ingenium fuerit ejus qui ea utitur, perinde qualis sit, vel quid faciat, demonstrat. Ergo quoniam quivis mediocriter sapiens potest videre, eloquentiam si in homine stulto sit, malam esse; si in sapiente, bonam esse: propterea Cicero non, utrum bonum an malum sit eloquentia, quærit; sed utrum plus boni, an plus mali habeat, ostendit. Tractat in principiis quatuor theseis. Unam talem: Studendum esse sapientiæ cum eloquentia. Aliam: Parum prodesse solam sapientiam, tamen prodesse. Tertiam: Multum nocere eloquentiam, si sine sapientia ea sit. Et quia potest dici, Ergo eloquentiæ studendum non est? nam ubique sapientiam laudas. Respondetur: Studendum esse eloquentiæ, quia per eloquentiam vim suam sapientia exerit necessario. Quarta thesis: Studendum esse eloquentiæ, sed tamen quæ sit mista sapientiæ. Animadvertere tamen debemus in principiis deliberationis, propositionum partes, executionem partium, postremo vero sententiam; quod diligenter attendenti facile cognitu est. Sed ante, quam ad id, unde cœpit CICERO, veniamus, dicendum primum videtur, quid sit ars: deinde quid intersit inter artem & virtutem. Ars est quæ significantiam sui plenam non habet, sed intelligitur ad aliquid pertinere: non enim, velut codice nominato scimus statim quid sit codex: ita mox scire possumus, quid sit ars, nisi additum fuerit cujus artis: ut ars poeticæ, grammaticæ, eloquentiæ. Virtus est animi habitus, in naturæ modum rationi consentaneus; & ideo, in naturæ modum: duobus enim constamus, anima & corpore. Anima immortalis est. Si immortalis est, a divinis descendit: si a divinis descendit, perfecta est. Sed acies quamvis perfectæ animæ quodam corporis crasso tegmine irretitur, & circumfunditur: & ita fit, ut quandam oblivionem sui capiat. Cum vero studio ac disciplina veluti detegi cœperit atque nudari, tunc in naturæ suæ modum animi habitus revertitur, atque revocatur. Hanc virtutem Plato dicit nunc arte fieri, nunc cum hominibus nasci, nunc exercitatione confici, nunc a Deo dari. Hæc virtus in *Rhetoricis* a Cicerone eadem ponitur, quæ sapientia. Alibi vero, id est in libris de Republica, ab eodem Cicerone illa virtus dicitur quæ prudentia. Virtus igitur habet partes quatuor, Prudentiam, Justitiam, Fortitudinem, Temperantiam. Prudentia est rerum bonarum & malarum per omne tempus scientia. Justitia est animi habitus ita informatus, ut omnibus meritis tribuat dignitatem. Fortitudo est considerata

siderata periculorum susceptio, & laborum perpessio. Temperantia est animi circa res inutiles atque inhonestas victrix, ac pudica dominatio. Harum partium partes in consequentibus cognoscemus. Nunc ad id, quod ostendere proposuimus, revertamur: scilicet ut quid inter artem & virtutem intersit, videamus. Harum quatuor partium, quas diximus inesse virtuti, nulla omnino in artem cadit. Ars enim tantum præcepta tradit, non aliquid secundum ipsa præcepta faciendum. Ideo ars sapientiæ tradi non potest: per se autem tota constat ac permanet; quæ perfecta est, si hæc quatuor teneat, Prudentiam, Justitiam, Fortitudinem, Temperantiam. Datur autem ars eloquentiæ, & recte datur. Etenim si constat quatuor rebus, natura, usu, exercitatione, arte; necessario & artis præcepta in eloquentiam dantur. Quæ si deest, profecto tria illa multum interdum nocere, nunquam prodesse possunt. Dicendum etiam videtur quæ distantia sit inter rhetorem, sophistam, & oratorem. Rhetor est qui docet literas, atque artis traditor est eloquentiæ 1. Sophista est apud quem dicendi exercitium discitur. Orator est qui in causis privatis ac publicis plena & perfecta utitur eloquentia. Et ut sciamus alium esse rhetorem, alium oratorem; hos libros artium, *Rhetoricorum* vocavit 2, ubi docet artem dicendi; illos alios tres *de oratore* nominavit, ubi illa quæ orator habere debeat, ostendit. Nunc ergo considerans quid & quantum sit illud de quo dicturus est, id est eloquentia, recte se inducit diu cogitasse, non utrum bona an mala sit eloquentia, sed utrum plus boni, an plus mali habeat.

SÆpe, & multum hoc mecum cogitavi.) Horum si unum sit, non ostendit satis diutinam cogitationem. Possumus enim frequenter aliquid cogitare, sed statim a cogitatione desistere. Possumus itidem diu aliquid cogitare, sed id una tantum die facere. Recte ergo utrumque conjunxit, *Sæpe, & multum hoc mecum cogitavi.* Et quia in publicum proferri res non debuit, nisi certa & deliberata, recte ait, hoc mecum cogitavi.

Bonine, an mali plus,) Causa deliberationis, non utrum bona an mala sit eloquentia, sed utrum plus boni, an plus mali habeat eloquentia. Non tamen vacat ratio ordinis: potuit autem dicere, *maline, an boni plus.* Sed CICERO naturam tenuit eloquentiæ, quæ cum primum agere cœpit, profuit hominibus; nam compulit eos & congregavit 3. Post autem depravata ingenio malorum, multum nocuit reipublicæ. Bene ergo ordinem tenuit ut diceret, *Bonine, an mali plus, attulerit hominibus, & civitatibus.* Respublica duobus constat, publico & privato: ideo hominibus & civitatibus. Hoc & in Verrinis animadvertere debemus, qualiter ubique CICERO aut homines defendat, aut civitates.

Copia dicendi.) Quoniam nomen eloquentiæ id sibi obtinet ac vindicat, ut cum ad aures venerit, non nisi optima accipiatur, ideo maluit definire eloquentiam. Ne quis ergo audita eloquentia, quæ quasi sono ipso id obtinuit, ut mista videatur esse sapientiæ,

1 *artis traditor est eloquentiæ*) editio Basileensis an. 1541. habet: *artes tradit.* CAPP.

2 *hos libros artium, Rhetoricorum vocavit*) in editione Basil legitur: *hos libros artium Rhetoricarum* CAPP.

3 *compulit eos & congregavit*) Eruditus Vir Dominus MAILLEY legebat: *copulavit eos* &c. Sed retinendam esse vulgatam lectionem, constat ex iis, quæ sequuntur in CICER *compulit unum in locum & congregavit;* ad quæ verba sic habet VICTORINVS: *compulit, quasi invitorum est.* CAPP.

pientiæ, ne quis (inquam) deliberandum non crederet, utrum plus boni an plus mali habeat eloquentia, sed ipsam per se satis æstimaret bonam: propterea maluit definire eloquentiam, dicendo copiam dicendi. Quæ quia potest ad utrumque flecti, causam deliberationis induxit.

Ac summum eloquentiæ studium 4) Postquam docuit quid esset eloquentia per definitionem: securus postea, occupatis jam auditorum sensibus, eloquentiam nominavit. Sed recte ait, Ac summum eloquentiæ studium. Non enim potest declarari quid possit eloquentia, nisi in aliquo fuerit, ac plena fuerit.

Nam cum & nostræ reipub. detrimenta considero.) Ostensurus quantum boni aut mali possit eloquentia, de repub. loquitur; & recte. Non enim in privatis rebus eloquentia periclitanda est, sed in publicis. Ita ipse in Verrinis cum de se, vel de eloquentia sua optimam probationem afferret, publicas causas commemorat, tacet privatas: *Me qui tot annis in causis, judiciisque publicis, ita sim versatus.* Nunc denique ut bonum demonstret eloquentiæ, de reipublicæ incommodis, vel commodis loquitur. Animadvertendum tamen, quod partes non eodem ordine exequitur, quo proposuit. Ait enim supra, *Bonine an mali plus.* Nunc a malis eloquentiæ incipit. Sed supra, naturam, ut diximus, secutus est: nunc cogitationis rationem servat. Illa enim prima cogitationi occurrunt, quæ vicina sunt a nostra memoria. Ideo & de recentibus, & quod esset magis propinquum, elegit, cum ait, *Nostræ reipublicæ detrimenta considero.* Consideratio enim reipublicæ præsentis est. Ergo quoniam hucusque multa incommoda per solam eloquentiam reipublicæ contigerunt, recte a malis eloquentiæ cœpit: post dicturus de antiquioribus bonis & malis.

Et maximarum civitatum veteres animo colligo calamitates.) Recedit paulatim a republica nostra ad extraneas civitates, & recte post Romam maximas civitates nominat. Ergo quoniam vetustiora sunt harum exempla civitatum, animo se ait colligere. In republica autem nostra quæ sint gesta, considerat. Recte itaque maximarum civitatum collegit calamitates. Illic enim aliquid operatur eloquentia ubi populus major est.

Non minimam video.) Quia de modo hic agitur, id est utrum plus boni, an plus mali afferat eloquentia, ideo ait, *non minimam video.*

Per disertissimos homines invectam esse partem incommodorum.) Quod supra disputavimus, noluit per eloquentiam dicere, sed per disertissimos 5 homines, id est qui habeant copiam dicendi solam. *Invectam* vero, per metaphoram navis. Respublica enim dicitur gubernari.

Cum autem res a nostra memoria propter vetustatem remotas,) Expositis malis, incipit dicere, quid boni habeat eloquentia, *A nostra memoria*, inquit, *remotas.* Vt excuset memoriam quasi negligentem, addidit, *propter vetustatem.* Ergo illa quæ nimis a memoria nostra remota sunt, qui scire possumus?

Ex litterarum monumentis, inquit, *repetere instituo.*) Hæc monumenta dupliciter accipimus, aut annales, aut historias. Primo enim annales fuerunt, post historiæ factæ sunt.

Multas

4 male legitur in Verburgiana editione, anni 1724. *copia dicendi, ad summum eloquentiæ studium* &c. CAPP.

5 *noluit per eloquentiam dicere, sed per disertissimos*) sic apud CICERONEM in primo *de Oratore* ANTONIUS *multos disertos, eloquentem neminem se vidisse* dicit. CAPP.

Multas urbes constitutas, plurima bella restincta.) Dicendum est hoc loco quid sit civitas. Est autem civitas, collecta hominum multitudo ad jure vivendum. Cum ergo fuerit civitas constituta, necesse est ut primo bella patiatur, postea pacem agat. Pax enim a pacto dicitur. Pactum vero esse non potest, nisi causa praecedat, id est bellum. Hoc & SALLUSTIUS tenuit, cum de rebus Romanis loqueretur. Dixit enim prius bella gesta, post pacem esse fundatam. *Res*, inquit, *Romana plurimum imperio valuit, Servio Sulpitio 6, & M. Marcello consulibus omni Gallia cis Rhenum, atque inter mare nostrum & Oceanum, nisi quæ a paludibus fuit invia, perdomita.* Hic bellum geritur: deinde pacem memorat consecutam. *Optimis autem moribus, & maxima concordia egit respublica inter secundum ac postremum bellum Carthaginense.* Quaeritur autem utrum in bellis aliquid possit eloquentia. Potest enim sine dubio, & tantum quantum virtus potest. Nam virtute bella finiuntur, & eloquentia bella finiuntur. Ideo ergo ait, *Plurima bella restincta*. Jam illud notum est, quod bella ardere dicantur, ut ait: *Ardebat omnis Hispania citerior.* Item, *Quis tanti incendia belli.*

Firmissimas societates, sanctissimas amicitias.) Inter socium & amicum hoc interest. Socius est qui nobis aliquo pacto ad aliquid nobiscum gerendum conjungitur. Amicus est qui mihi usu vitæ similis, pio ac fideli amore conjungitur. Et quia socius aliquid nobiscum gerit, ideo ait, firmissimas societates. Quia amicus pio nobis amore conjungitur: ideo ait, sanctissimas amicitias. Ergo interdum amicus est, & socius non est, si nihil mecum gerat. Et rursus, cum sit socius, amicus non est, si aliquid mecum invitus gerat. Propterea CICERO ubique duo hæc jungit, socios populi Ro. atque amicos: ita & hic, *firmissimas societates, sanctissimas amicitias.*

Intelligo.) Recte, *intelligo*. Ait enim supra, *Ex litterarum monumentis repetere instituo.* Ergo id quod legitur intelligendum est.

Tum animi ratione, tum facilius eloquentia comparatas.) Vbique duo hæc conjungit. Sed quando aliquid duæ res agunt, triplici modo agunt. Aut æquales sunt, aut nunc ista plus præstat, nunc illa. Hic sapientiæ dat proprias agendi rationes. Sed quia virtus omnis, magnitudine sui tarda est, iccirco subjunxit & tempus, ut illud quod sapientia invenerit, facilius eloquentia compleatur. Ergo ad aliquid cito faciendum, alterum alterius auxilii indiget. Recte igitur reipub. commodum ex confectione utriusque conjungit.

Ac me quidem.) Supra ostendit quantum obesset eloquentia, quantumque prodesset, sed mista sapientiæ: nunc vero vult ostendere sigillatim, quantum sapientia sola prosit, quantum eloquentia sola obsit. Quod cum ostenderit, quoniam & sapientia sola, parum prodest, & eloquentia sola, multum obest: rursus dicturus est, eloquentiam sapientiæ esse jungendam. Omnis res aut nimium prodest, aut parum prodest: aut nimium obest, aut parum obest. Sapientiæ unum dat: ut sola, parum prosit reipub. nihil tamen obsit. Eloquentiam vero solam sæpe, ait, nimium obesse, & interdum satis obesse. Illam vero aliam partem tollit soli eloquentiæ, ut vel parum prosit reipub. multum tamen obsit, soli sapientiæ dat ut vel parum prosit, nihil

6 *imperio valuit, Servio Sulpitio &c.*) perperam legebatur antea: *imperio valuit. Servio Sulpitio* &c. quæ mala interpunctio hujus loci sensum perturbabat. CAPP.

nihil tamen obsit. Verum quod ait, *Ac me quidem diu cogitantem ratio ipsa. Ipsa*, inquit, *ratio*, sapientiæ scilicet, quam eloquentiæ dicimus esse jungendam.

Quare siquis.) Ostendit quid sit plena sapientia. Sapiens est enim qui divina 7 atque humana optima novit. Ergo studium rectæ rationis, ad divina; studium honesti officii, ad humana referamus. Quod autem ait *studium* rectius dixit, quam si dixisset, *si quis omissa ratione atque officio.* In his enim nominibus perfecta philosophia est; quam quia nullus orator plene potest assequi, ideo nobis horum vel studium habendum esse demonstrat.

Consumit omnem operam in exercitatione dicendi.) *Consumit*, inquit: jam in isto verbo est inutilis labor. Quod autem ait, *in exercitatione dicendi* timet eloquentiam nominare, ut supra diximus, ne sensum audientis offendat. Itaque hæc definitio est eloquentiæ, *Eloquentia est exercitatio dicendi.*

Is inutilis sibi, perniciosus patriæ civis alitur.) Omnis homo aut sibi, aut patriæ consulit, aut plus sibi quam patriæ. Recte ergo homines ad hæc duo miscenda, sapientiam & eloquentiam, primo ab utilitatibus suis, deinde etiam publicis invitantur. *Qui*, inquit, *fuerit in sola dicendi exercitatione versatus, omissis studiis rationis & officii, & sibi inutilis, & perniciosus patriæ civis alitur.*

Qui vero ita sese armat eloquentia.) Bene, *armat*: quasi sapientia pro robore sit, pro armis eloquentia. Attendamus tamen ut, cum supra pro eloquentia aut copiam dicendi; aut exercitationem, aut disertitudinem nominaverit 8: nunc ubi & de sapientia loquitur, ut securus eloquentiam nominet 9. Hic quoque duo illa servat quæ supra diximus, qui, inquit, sapientiæ miscuerit eloquentiam.

Is & suis & publicis rationibus utilissimus, atque amicissimus, civis fore videtur.) Utilem circa privata, amicum circa publica accipiamus.

Ac si volumus, &c.) Primo rem quandam constituit, cui eloquentiæ nomen imposuit, & ostendit unde nascatur eloquentia.

Sive ex arte, inquit, *sive ex studio, sive exercitatione sive a natura.*) Hujus, inquit, eloquentiæ, cujus incerta est origo, *si volumus considerare principium, inveniemus*, inquit, *id ex honestissimis causis natum, atque optimis rationibus profectum.* Causa, est animi impulsus ad aliquid agendum. Ratio, est gerendorum ordo ex causa venientium: ut quid quo loco facias, ac dicas intelligas. Ergo, inquit, si eloquentiæ principium considerare volumus, primum causa attendenda est. Hæc causa honesta est. Deinde rationes, & easdem optimas inveniemus. Inter studium autem, & exercitationem hoc interest: Studium, est animi ad aliquid agendum pertinacia. Exercitatio, est suscepti actus continuatio. Ex his quoque supra diximus nasci eloquentiam posse.

Nam fuit quoddam tempus.) Incipit commemorare causas fuisse honestas quibus eloquentia non ad id ipsum, quod est, nata sit, sed circa agendum principium sumpserit.

7 *sapiens est qui divina*) sic sapientia definitur apud CICERONEM: *Scientia rerum Divinarum & humanarum, causarumque, quibus hæ res continentur.* CAPP.

8 *aut disertitudinem nominaverit*) notatu dignum videtur hoc vocabulum *disertitudo*, quod in nullo alio Scriptore legere me memini. CAPP. Occurrit eadem vox apud HIERONYM. *Ep. ad Domnion.* T. II. Opp. p. 145. Ed. Paris. Nivell.

9 *nominet*) editum antea fuerat *nominat*; sed legendum esse *nominet*, probatur ex primo illo periodi membro: *Attendamus tamen ut* &c. CAPPER.

ſerit. Ut ſupra diximus, ajunt philoſophi e duobus hominem conſtare; anima, & corpore. Animam vero eſſe perfectam, ſed impediri craſſitudine corporis, quo minus ſe talem exerat, qualis eſt per naturam. Ergo mundo conſtituto erant homines nimis impediti corpore, & in quibus vis animæ obruta, atque oppreſſa eſſet. Tunc neceſſario rapto vivebant, & malis moribus, oppreſſo animæ bono, circa res omnes viribus corporis abutebantur. Sed quia natura non æqualiter ſemper omnes fundit, aliquando unus extitit qui ſe bene intelligeret, & qui videret, eſſe in hominibus animam illam divinam, quæ haberet in ſe multas utilitates, ſi tamen poſſet ab aliquo e latebris quibuſdam elici, atque proferri. Ergo his cauſis eloquentia initium non naſcendi, ſed agendi ſumpſit. Nam fuit quoddam tempus cum in agris homines paſſim beſtiarum modo vagabantur; ſicut VIRGILIUS: [Aen. VIII. 314. ſqq.]

Hæc nemora indigenæ Fauni, nymphæque tenebant,
Genſque virum truncis, & duro robore nata:
Queis neque mos, neque cultus erat: nec jungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parcere parto.

Et ſibi victu fero vitam propagabant.) Sapiens omnis memoriæ ſtudet. Illi, in quibus vis animi mole corporis oppreſſa deliteſcit, non memoriæ ſtudent, ſed ferino ritu ſubſidia ſolis proſpiciunt diebus. Sic SALLUSTIUS: *Et quoniam vita ipſa, qua fruimur, brevis eſt; memoriam noſtri quam maxime longam efficere* convenit, *non pecorum more vivere, quæ natura prona atque ventri obedientia finxit.* Ut iſti homines fuerunt, qui ſibi victu fero vitam propagabant.

Non divinæ religionis, &c.) Plena philoſophia eſt, quæ conſtat ex duobus: ex *Phyſica* & *Ethica*. *Phyſica* eſt, quæ de divinis agit. *Ethica*, quæ de humanis diſſerit. Sed quia Cicero illud docet quod oratori eſt neceſſarium, *Ethicam* proſequitur: quæ ſi tunc ab hominibus ignorata eſt, multo magis *Phyſica* eſt ignorata. Ergo indicat ut illi vixerunt, qui, animæ commodis ignoratis, corporis viribus pleraque geſſerunt.

Nemo legitimas viderat nuptias, non certos quiſquam inſpexerat liberos.) Utrumque enim vaga, atque incerta Venere conficiebatur: neque erant jura, quæ id fieri prohiberent.

Non jus æquabile quid utilitatis haberet, acceperat.) Illic enim nullius injuria vivitur, ubi eſt juris æqualitas, æqua libertas, ubi aliquid aut omnibus licet facere, aut omnibus non licet.

Perniciosiſſimis ſatellitibus.) Vires corporis eſſe ait cupiditatis miniſtras quæ in animis hominum quandam obtinent tyrannidem.

Quo tempore quidam, magnus, &c.) Ut facilius intelligentiam conſequamur, rerum ſimilitudo proferenda eſt. Anima ita eſt ut vinum. Nam, quemadmodum vinum pro vaſe, in quo eſt habitum, aut retinet, aut amittit violentiam: perinde [10] anima ſi optimum, & caſtum corpus offenderit, ſervat naturam: ſin alias, velut amittit. Ita igitur cum mortale genus brutum, atque inſcium rerum omnium vagare-

10 *perinde*) legebatur antea *proinde*: ſed legendum eſſe *perinde*, probari poteſt cum ex adverbio comparativo *quemadmodum*, quod præcedit; tum ex editione Baſileenſi an. 1541. quidam tamen τὸ *perinde* & τὸ *proinde* ſynonyma eſſe contendunt. CAPP.

garetur, extitit quidam vir magnus, in quo anima suam retineret naturam, & qui intelligeret omnes homines habere in se quiddam divinum, sed id vitio corporis opprimi, atque deperire; quod si fuisset elicitum, maximas inde commoditates hominum posse contingere.

Cognovit, quæ materies, & quanta ad maximas res opportunitas in animis inesset hominum.) Materia non ad hoc ipsum materia est, quod materia vocatur, sed ad id, quod inde fieri habet 11, materia est. Opportunitas vero non accidit, neque in altero est, sed in eadem materia est. Potest autem in ligno esse materies ad aliquid faciendum: sed, si putrescit, opportunitas in materia non est. Similia & de reliquis materiis possumus dicere. Ergo non suffecerat inventa in hominibus materia, nisi in eadem materia etiam opportunitas fuisset ad maximas res.

Si quis eam posset elicere.) Est ergo, qui potest elicere, & quod potest elici. Hoc deinde attendamus. Unus potest videre aliquid effici posse, non tamen etiam efficere. Denique etiam istum sapientem, & magnum virum CICERO ait vidisse materiam in hominibus, sed dubitasse de effectu. Ait enim: *Siquis eam posset elicere.* Utrumque tamen dat huic viro, & intelligere, & efficere. Est enim & sapiens, & eloquens.

Et præcipiendo meliorem reddere.) Erat ergo in hominibus animus: sed ideo *reddere*, quia videbatur amissus. Erat bonus animus, & ideo ait, *Præcipiendo meliorem reddere.* His causis igitur honestissimis, ut videmus, iste quidam compulsus est ad eloquentiam: hoc est ad id, unde nasci ad actus primum cœpit eloquentia. Quæ enim causa honestior, quam homines bestiarum modo viventes præceptis utilibus atque honestis, ad humanam, atque divinam cognitionem traducere? Ergo istum virum magnum, atque sapientem quemcunque accipiamus. Multi enim Saturnum, Platonem, Aristotelem, atque alios volunt intelligi, sed errant.

Qui dispersos homines in agris, & in tectis sylvestribus abditos ratione quadam compulit unum in locum, & congregavit.) Duas res supra posuit, honestissimas fuisse causas, optimasque rationes; ut ad actus eloquentia nasceretur. Explicitis ergo honestissimis causis, incipit ostendere optimas eloquentiæ ad actus fuisse rationes. Et ut intelligas jam de causis esse dictum: *Ratione quadam*, inquit, *compulit unum in locum, & congregavit.* Diximus rationem esse rei gerendæ ordinem necessarium; utputa, hoc primum debet fieri, hoc deinde, ac tertio: ut nunc primo compelluntur homines, post congregantur, deinde in unamquanque rem inducuntur utilem, atque honestam.

Compulit unum in locum, & congregavit.) *Compulit*, quasi invitorum est: jam volentium, *congregavit.* Sed debemus scire, quod sit *compulit & congregavit*, quasi civitatem fecit. Nam, ut supra diximus, civitas est collecta hominum multitudo ad jure vivendum. Ergo eloquentia plurimum prodest, nam facit civitatem; & quicquid utile, atque honestum est, insinuat.

Et eos in unamqumque rem inducens utilem, atque honestam.) CICERO, duplex esse honestum docet, unum illud solum, atque purum: aliud, quod cum utili junctum sit. Sed solum illud apud paucos est, eos scilicet qui soli gloriæ student, nihilque ad sui utilitatem gerunt, quicquid sanciunt, consideratione boni, malique generatim sanciunt, non gratia in eodem versantium personarum. Honestum vero illud conjunctum cum utili, ideo honestum vocat, quia id quod junctum ac duplex est, ab eo quod majus

11 *fieri habet*) hoc est, *potest*, Græco loquendi more γίνεσθαι ἔχει. CAPP. nisi tamen legendum est *debet*.

majus est, nomen accipit. Verum illud honestum philosophorum est, hoc illorum sapientium, qui reipublicæ student, qui in civitate versantur. Quod quidem honestum utilitati semper adjunctum est, & utilitas honestati. Hoc etiam Socrates ait, nihil esse utile, quod non honestum sit: nihil honestum, quod non utile sit. Sed, ut ipsum intelligamus, rerum exempla proferenda sunt. Esse judicem, honestum est. Juncta est tamen utilitas honestati. Nam nemo ei injuriam facit, nemo servis ejus. Prodest posteris, liberis ejus prodest. Amicis ergo siquid præstat, etiam utile est. Sed, quamquam hæc duo juncta sunt, non tamen ita mista sunt, ut vino aqua miscetur, scilicet ut secerni nullo modo possint: sed ita mista sunt, ut secerni posse videantur. Quemadmodum si fiat acervus ex tritico & hordeo. Quanquam ergo hæc duo mista sunt, tamen aliquo modo & secerni possunt. Etenim, siquid alicui præsto, nec gratiam reposco, honestum est. At idipsum quod præsto, si gratiam reposco, fit utile. Ergo primum sit, illud solum honestum quod per se placet nulla adjuncta gratia: hoc medium, honestum utile quod cum utilitate est: tertia sit commoditas, quæ solis lucris intenta est abjecta omni honestate. Honestum vero philosophicum soli gloriæ studet, abjecta etiam utilitate. Nunc ergo quoniam collectis hominibus & congregatis civitas facta est, quid debet persuaderi? quid hominibus insinuari? non honestum illud solum, quod philosophorum est: non commoditas, quæ hominum perditorum est: sed illud medium honestum atque utile, quod in omni republica, quod in omni civitate versatur.

Primo propter insolentiam reclamantes.) Nihil egerat eloquentia, si statim, ut insinuare cœpit quid esset honestum atque utile, persuasisset. Sed ostendit, magnas inesse vires eloquentiæ, si ad id, quod erat optimum, traduxit invitos. Et ne videantur iccirco reclamasse, quod res optima non esset, ideo ait: *propter insolentiam primo reclamantes.* Deinde ne eloquentiæ quibusdam venenis etiam ad malam rem traducti videantur.

Propter rationem, inquit, *atque orationem studiosius audientes.*) Ergo ubi ratio est & sapientia, malitia inesse non potest. Rationem ad sententiarum gravitatem referendam sciamus; orationem, ad ornamenta verborum.

Ex feris & immanibus mites reddidit, & mansuetos.) Difficile est rem aliquam cuicunque tollere, difficilius aliam dare. Hic utrumque factum est. Sublata est hominibus feritas atque immanitas, & data est humanitas & mansuetudo.

Ac mihi quidem videtur hoc, nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse.) Sunt multa quæ solo habitu sui, perfecta sunt. Sunt multa quæ & habitu & usu: ut Athleta si habeat corporis magnitudinem, non continuo perfectus est, nisi ei & usus accedat. Ut orator concepto totius scientiæ habitu, non continuo perfectus est, nisi ei & usus accedat, sapientia vero habitu sui perfecta est, nec indiget vocis, id est usus. Sufficit ei autem intra animos contineri. Usu ergo nihil consequitur. Et siquando concepta verbis voluerit indicare, non ideo sapiens sapientior fit, quia indicat sapienter; sed perfecta ac salva sapientia quiddam ei ad actus alios accedit. Ergo homines ex immanibus ac feris mites redditi ac mansueti, paulatim quoque honestum, atque utile didicerunt. Sed quia de exordio eloquentiæ loquitur, videamus utrum hoc sola sapientia fecerit: an sapientia, sed cum eloquentia. Primo itaque

cognoscere debemus quot modis quid persuadeat sapientia. Et possumus intelligere, multum hic eloquentiam valuisse. Sapientia igitur sola duobus modis aliquid persuadet: Aut cum tacet, & aliquid facit: & id quod facit, quia bonum est, alter imitatur. Id est ut quicquid tacitus fecit sapiens, id alter re non verbis doctus, imitetur: Aut cum aliquid faciendum vel inficiendum 12 verbis persuadet; & hoc, duplici modo: nunc naturalibus verbis, nunc per eloquentiam. Hoc loco negat tacitam sapientiam hoc perficere potuisse, negat inopem dicendi, id est quæ verbis naturalibus uteretur; sed illam sapientiam quæ juncta esset eloquentiæ.

Ac mihi quidem videtur, hoc nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse.) *Perficere* inquit. Alioquin plenæ sapientiæ officium est invenire, ut supra. *quo tempore, quidam magnus* videlicet *& sapiens vir cognovit qua materia esset, & quanta ad maximas res opportunitas in animis inesset hominum, siquis eam posset elicere, & præcipiendo meliorem reddere.* Ergo animum in hominibus esse, sapientia cognovit. Ut congregarentur, & in unamquamque rem utilem atque honestam inducerentur, sapientia quidem, sed eloquentia opitulante, perfecit.

A consuetudine subito converteret, & ad diversas vitæ rationes traduceret.) Magna vis eloquentiæ; subito convertit; & hoc est quod non potest sapientia. Alioqui & sapientia perficit, sed non subito. Et quod ait, *ad diversas vitæ rationes traducere*, ut supra diximus, difficile est cuilibet rei consuetudinem tollere: & hoc difficilius, alias etiam vivendi persuadere rationes.

Age vero, urbibus constitutis.) Ut supra cum de commodis eloquentiæ loqueretur, hunc ordinem fecit, multas urbes constitutas, plurima bella restincta, firmissimas societates, sanctissimas amicitias. Et quanquam hinc homines ex immanibus, primo æquales facti, post etiam obsequi ultro cœperint: supra dictum tamen ordinem servatum possumus invenire. Primo itaque beneficiis eloquentiæ civitates factæ sunt, ut ait supra, multas urbes constitutas. Civitas autem fieri dicitur, cum homines unum in locum congregantur ad jure vivendum.

Ut fidem colere.) Hinc bella restinguuntur. Si enim cupiditas ad se explendam, viribus corporis abutebatur; quasi quædam bella gerebantur. Cum ergo fides colitur, aut id agitur ne sint bella; aut restinguuntur illa quæ fuerunt.

Et justitiam retinere discerent.) Justitia omnis a nobis circa alios est, ut unicuique meritum proprium tribuamus. Potest tamen hic quasi societas custodiri. Justis enim conditionibus societas facienda, vel conservanda est.

Et aliis parere sua voluntate consuescerent.) Justitia æquales homines esse facit: hic jam & minores esse patiuntur sua etiam voluntate. Possunt tamen hic amicitiæ copulari. Nostra enim voluntate nulli obsequimur, nisi amici fuerimus. Antea autem si viribus corporis cuncta agebantur, non sua voluntate quisquam alteri paruit, nec potuit amicus esse qui cogebatur.

Ac non modo labores excipiendos communis commodi causa.) Perfecta inest, inquit, eloquentia ut libenter omnes laborem pro publica salute susciperent; ac non modo laborem susciperent, sed etiam vitam amitterent. Multum ergo egit eloquentia,

12 *vel inficiendum*) hoc est, *non faciendum*; sicut *infectum* dicitur τὸ *non factum*: sed, quod dissimulandum non est, Basileensis editio habet: *vel non faciendum.* Capp.

quentia, ut illi vitam parvipenderent, qui jam dudum sibi victu fero vitam propagabant.

Qui tandem fieri potuit?) Quaeritur, utrum homines ad has rationes vivendi, per naturam deducti sint, an praeceptis videantur adducti. Erat quidem in hominibus natura melior, sed oppressa corporis vitio ad malum declinaverat. Verum quia nihil uniformiter funditus exiftit, quin semper aliquid sit, quo intelligamus quid in caeteris desit: iste quidem magnus vir ac sapiens cognovit bonam in hominibus naturam, multumque esse profuturam, si praeceptis melior esset effecta. Ergo omne quod perfectum est, natura & disciplina perfectum est. Sed quia iste primus vir disciplinam accipere non potuit, perfectus fuit natura & usu. Cognovit enim habitum suum; & diu secum pertractando, cognovit esse in hominibus bonam naturam, quae ut perfecta esse posset, praeceptorum adhibuit disciplinam. Ergo in hominibus fuit materies, id est perfecta natura, quam perfectam praecepta fecerunt inventa per sapientiam, insinuata per eloquentiam.

Profecto nemo nisi gravi ac suavi, &c.) Quanquam natura fuerit apta ad perfectam vitam, tamen ipsam naturam praeceptis ait ad has vivendi rationes esse perductam.

Gravi, inquit, *ac suavi commotus oratione.*) Gravitatem ad sapientiam, suavitatem ad eloquentiam referamus. Imo gravitatem ad sententias, suavitatem ad verborum ornamenta referamus.

Cum viribus plurimum posset, ad jus voluisset sine vi descendere.) Omnis res a simili vincitur: ut puta eloquens vincitur ab eo qui eloquentior fuerit; fortis non vincitur, nisi ab eo qui fortior fuerit; astutus non vincitur, nisi ab eo qui astutior fuerit. Animadvertendum ergo acumen CICERONIS: Homines inquit, fortissimi ad aequalitatem vivendi non fortitudine, qua solet vinci inferior fortitudo; sed eloquentia deducti sunt. Ergo supra omnes vires eloquentia est, sed quae sit mista sapientiae.

Ut inter quos posset excellere, cum his se pateretur aequari.) Excellere, viribus scilicet. *Cum his se pateretur aequari*; ita supra: *Non jus aequabile quid utilitatis haberet, acceperat.*

Et sua voluntate.) Non coacti viribus corporis: sed in his jam fecerat eloquentiae persuasio voluntatem.

Ab jucundissima consuetudine recederet.) Non dixit a consuetudine recederet, sed *a jucundissima*, inquit. Omnium enim rerum etiam malarum apud gerentes jucundissima consuetudo est 13.

Quae praesertim jam naturae vim obtineret propter vetustatem.) Ergo hominum natura bona est: sed malitia, per consuetudinem, naturae vicem coeperat obtinere.

Ac primo quidem sic, & nata, &c.) Satisfecit propositioni suae. Supra enim dixit: *Ac si volumus ejus rei, quae vocatur eloquentia, considerare principium, reperiemus id ex honestissimis causis natum, atque optimis rationibus profectum.* Ita & hic: *Ac primo quidem sic, & nata, & progressa longius eloquentia videtur.*

Et item postea maximis in rebus pacis, & belli.) Ostendit diu eloquentiam profuisse. Verum quidem ait, *maximis in rebus*; ut supra: *Cognovit quae materies & quanta ad maximas res opportunitas in animis inesset hominum, siquis eam posset elicere.* Ergo maximae res, pax atque bellum. Cum

13 *apud gerentes jucundissima consuetudo est*) in Basileensi editione legitur: *apud gerentes voluntate*, CAPP.

Cum summis hominum utilitatibus.) Cum illa scilicet utilitate, quæ cum honestate est.

Postquam vero, &c.) Omne perfectum bonum, id est quo natura humanas res, nullo adjuncto incommodo, munerata est, duobus ad plenum constat; Re ipsa, & specie atque imagine sui. Utputa, mel habet rem, scilicet dulcedinem; habet speciem, id est colorem atque aspectum, quo quasi facile 14, ita ut est, dulce credatur. Ita vir fortis habet rem, virtutem scilicet; habet speciem, id est pulchritudinem corporis. In distorta enim membra, neque juxta naturam sui competenter apposita, virtus non potest cadere. Ut VIRGIL. & cæteri 15 quoscunque fortes & pulchros etiam fuisse dixerunt. Sic vestis etiam habet rem, utilitatem texturæ. Habet speciem, gratiam scilicet circa aspectum faciei. Ergo ille nescio quis magnus vir & sapiens, & hi qui postea consecuti, accepta vitæ præcepta tenuerunt: ut perfecti essent, habuerunt rem, id est sapientiam: habuerunt speciem, id est eloquentiam. Qui homines quoniam ex merito virtutis dignissima præmia consecuti sunt, id est magistratus aut alias utilitates: multi, dum præmia sibi paria exoptant, re ignorata, speciem solam sequi cœperunt: id est, prætetita sapientia, solam dicendi copiam consecuti sunt. Præmiis itaque solis indita commoditas, re ignorata, speciem cœpit virtutis imitari. Atque ideo contigit ut mali mores adepti copiam dicendi circa commoda reipublicæ, sola eloquentia, omissa sapientia, fiat abusi. Commoditas autem, id est prava virtutis imitatrix, tertia illa est, honesto illi soli contraria.

Pervertere urbes, & vitas hominum labefactare assuevit.) Sic supra: *Bonine an mali plus attulerit hominibus & civitatibus.* His duobus enim respublica conflata est.

Veri simillimum mihi videtur.) Nunc de incommodis eloquentiæ locus incipit. Quæritur autem, qui fieri potuerit, ut eloquentia mista sapientiæ, quæ congregavit homines, quæ persuasit utile atque honestum, quæ urbes constituit, jura docuit, quæ multum hominibus profuit: ut eloquentia inquam mista sapientiæ cœperit obesse hominibus, & civitatibus. Hoc scilicet fuit exordium malorum. Primum, urbibus constitutis, necesse erat crevisse easdem civitates propria doctrina, sive vicina multitudine. In his deinde non omnes sapientes atque eloquentes fuisse, sed paucos: quanquam omnes hanc habendi materiam continerent. Necesse ergo erat ut auctis cumulatisque civitatibus, sapientes homines atque eloquentes rempublicam gubernarent, ipsiusque tantum curam gererent. Occupatisque circa rempublicam sapientibus, privatorum negotia callidi homines & dicaces agere, ac tractare cœperunt. Et primum parvarum controversiarum, postremum fortunarum patroni fieri cœperunt. Qui cum interdum contra justitiam malas causas defenderent, sæpe etiam vincerent: coacti sunt sapientes illi reipublicæ, intenti civibus ac necessariis suis, resistere contra illos callidos ac disertos, qui assiduitate dicendi notissimi populo, atque amicissimi esse cœperant. Itaque isti callidi cum contra illos sapientes viros dicerent, sæpe pares, interdum superiores fuisse, a populo judicati sunt, & digni haberi cœperunt, qui rempublicam gubernarent. Quibus postquam commissa respublica est, multa incommo-

14 *quo quasi facile*) corruptum esse locum hunc, existimo, & legendum: *quo quasi facie.* CAPPER.

15 *ut Virg. & cæteri*) in Basileensi editione sic legitur: *ut Virbius* &c. CAPP.

commoda, multa naufragia contigerunt. Ita ergo factum est, ut eloquentia, quæ primum profuerat, sed mista sapientiæ; post, sola, multum offecerit utilitatibus reipublicæ. Ac cum per hos male eloquentes cuncta regerentur, sapientes illi deturbati, ea quæ gerere consueverant, scribere cœperunt; hique habiti sunt philosophi: & per hos factum est, ut usque ad nostram memoriam rerum honestarum memoria atque imitatio perveniret.

Verisimillimum mihi videtur quodam tempore.) Quoniam animo in præteritis versatur, multasque in mentem revocat facies reipublicæ, confirmat opinionem suam: fuisse sine dubio tempus, quo respublica a sapientibus gubernata sit; privatorum negotia a callidissimis hominibus; qui postea pares sapientibus, interdumque meliores a multitudine judicati, commissam sibi rempublicam pessum dederunt.

Nec vero ad privatas causas magnos, ac disertos homines accedere.) Ideo quia publica fuere anteponenda privatis; *magnos*, ad sapientiam; *disertos*, ad eloquentiam referamus.

Arbitror alios fuisse non incallidos homines.) Callidi sunt, qui dolo, ac fraude exitum virtutis imitantur.

Cum sæpe a mendacio contra verum homines stare consuescerent.) Multo melius res ipsas nominavit, quam si has in negotiis positas nominasset. Ut puta cum sæpe mendaci oratione contra veram causam stare consuescerent.

Itaque cum in dicendo sæpe par.) *In dicendo*, inquit. Ergo jam omissa est sapientia, si de sola dicendi copia judicium est.

Nonnunquam etiam superior visus esset.) Ostendit, verum judicium non fuisse, ubi vincere aliquis videtur potius, quam probatur.

Fiebat, ut & multitudinis, & suo judicio dignus, qui rempublicam gereret, videretur.) *Multitudinis*, inquit, *judicio*. Jam in multitudine varietas ipsa vilis est. Quod autem ait, *suo judicio*, hoc quoque irritum est. Quisnam aut de se potest, aut debet habere judicium? Ac postremum dignus videretur 16, ut supra; *Itaque cum in dicendo sæpe par, nonnunquam etiam superior visus esset.*

Hinc nimirum non injuria, cum ad gubernacula reipublicæ temerarii atque audaces homines accesserant, maxima ac miserrima naufragia fiebant.) In metaphora permansit *gubernaculum*, & *naufragia*, utrumque navis. Negat ergo cuiquam debere mirum videri, rempublicam pessum datam, cum ad ejus regimen accesserint homines temerarii, atque audaces. Hoc autem interest inter audacem, & temerarium. Audax potest interdum & pro bono accipi: temerarius non nisi malus. Audacia ergo duplex est. Nam & ille, qui in prosperis rebus temere aliquid aggreditur, audax est; & ille qui provisis rationibus fortiter aliquid incipit, audax est. Quoniam ergo audacia duplicem frontem habet, hic præmisit temerarium, ut intelligeremus audacem. Temeritas enim & inconsiderantia causæ sunt. Harum eventus, audacia.

Quibus rebus tantum odii, atque invidiæ suscepit eloquentia.) Omnis causa habet eventum suum, omnisque eventus causam. Ut puta ignis cum in lignum immissus fuerit, idem lignum incendatur, necesse est. Hic, ignis in lignum missus, causa est; causæ vero eventus, incendium. Ita ergo eloquentia primo odium contraxit: jam

16 *dignus videretur*) perperam legebatur antea, *dignius*. Nam & apud CICERONEM legitur *dignus*. CAPP.

jam ex odio, id eſt ex cauſa, neceſſe eſt aliquis conſequatur eventus. Ergo invidia conſecuta eſt: plerumque enim ex odio invidia naſcitur; plerunque inquam. Nam alium habere poteſt eventum. Si enim hoſtem oderis, non invides, ſed inimicus es. Si ſervum oderis, non invides, ſed iraſceris. Non ergo ſemper odii eſt eventus invidia. Sunt enim cauſæ, quæ interdum non neceſſarios eventus habent. Ut ſi pugno percutias, & occidas. Sunt item cauſæ, quæ neceſſarios habent eventus, ut ignis miſſus in ſtipulam, faciat incendium neceſſe eſt.

Quibus rebus tantum odii, atque invidiæ ſuſcepit eloquentia.) Poſtquam, inquit, reſpublica ab inſipientibus, & dicacibus adminiſtrari cœpit, ſapientes illi eloquentiam odiſſe cœperunt: & omiſſo ſtudio reipublicæ privatim, atque otioſe ea, quæ gerere in republica non licebat, literis ſcriptiſque exercere cœperunt. Atque ideo factum eſt, ut uſque ad noſtram memoriam recti, atque honeſti memoria perveniret.

Ut homines ingenioſiſſimi.) Ingenium, eſt vis quædam naturaliter animis inſita, ſuis viribus prævalens. In ingenio itaque & ſapientia eſt, & eloquentia; ut in his eſt, quos ingenioſiſſimos vocavit. Et in ingenio eſt ſola eloquentia; ut ſupra: *Tum ingenio freta malitia.*

Hoc vero a pleriſque eorum deſertum obſoleviſſe.) Abſolute. Hoc vero, id eſt ſtatus ille quo in republica ſapientes, atque eloquentes homines verſabantur, omiſſus eſt, atque in oblivionem redactus, illo præſertim tempore, quo reipublicæ periculis maxime fuerat ſuccurrendum: & hoc quaſi per indignationem pronuntiandum. Quod vero ait a pleriſque, recte dicit. Non enim omnes ſapientes a republica receſſerunt. Nam Athenienſibus Solon leges ſcripſit: & quia norat multos eſſe in republica corruptiſſimos, in exilium ultro profectus eſt. Scripſit iiſdem Athenienſibus leges & Dracon, duorumque hominum legibus, * utuntur. Lycurgus Lacedæmonibus etiam leges ſcripſit 17. Non ergo omnes ſapientes a republica receſſerunt; ſed quia plerique receſſerunt, pauci reliqui facile aut ceſſerunt, aut oppreſſi ſunt.

Nam quo indignius rem honeſtiſſimam) Quando aliquid faciendum perſuademus, ab honeſto, ab utili, a poſſibili perſuademus; interdum & neceſſarium ponimus. Iiſdem præceptis etiam illam rem, quæ non ſit facta, reprehendimus; ut hic Cicero conqueritur ſapientes a republica receſſiſſe. Siquidem ut id non facerent, ſuberat honeſtas: *Nam quo indignius rem honeſtiſſimam & rectiſſimam violabat;* Suberat utilitas: *ſummo cum reipublicæ detrimento;* utique a republica periculum ſubmovere, utile eſt; ſuberat poſſibilitas: *Stultorum*, inquit, *& improborum temeritas & audacia.* Facile enim ſtulti, ac temerarii ſuperantur.

Eo ſtudioſius & illis reſiſtendum fuit, & reipublicæ conſulendum.) Hic quoque honeſtum atque utile ſervavit. Honeſtum eſt enim improbis reſiſtere; utile rempublicam, in qua ſis, habere defenſam.

Quod noſtrum illum non fugit Catonem.) Noſtrum, id eſt Romanum. Nam reprehenſio illa ſuperior ſapientum, atque eloquentium, de Græcorum principibus facta eſt, quod hi diſertis, ac dicacibus hominibus facile rempublicam ceſſerint: Nunc vero venit ad Romanos, quos oſtendit ita ſapientes atque eloquentes fuiſſe, ut nunquam rempublicam deſeruerint; neque quicquam illis tantum diſertis conceſſiſſe. Quod cum

17 *leges ſcripſit*) ſeu potius *dedit*, *tradidit* &c. nam apud Lacedæmonios leges memoriæ non ſcriptis mandabantur. vid. *Juſtinianeas juris inſtitutiones paulo poſt initium.* CAPP.

cum facit, præponit Græcis Romanos, seque per Romanos. Verum exempla cum proferimus, non unum aliquod, sed quam multa possumus, tamen cum decore proferre debemus: ut nunc CICERO commemorato Catone statim alios subjicit, simul quod in Romanorum laude unius hominis quamvis egregii non sufficit exemplum.

Quibus in hominibus erat summa virtus, & summa virtute amplificata auctoritas: & quæ his rebus ornamento, & reipublicæ præsidio esset, eloquentia.) Virtutem in artibus semper sapientiam accipiamus. Verum sapiens atque eloquens habere debet illam, quæ totam efficit auctoritatem 18. Itaque si accedat sapientia, amplificatur auctoritas. Si his duobus accesserit eloquentia, erit, qui hæc potuerit habere, perfectus. Ut hic majoribus nostris Catoni, Lælio, atque aliis tradidit sapientiam, auctoritatem, eloquentiam.

Quare meo quidem animo.) Meminimus in hac præfatione quatuor *theseis* esse. Principalem illam, esse jungendam eloquentiæ sapientiam. Secundam illam, non multum prodesse reipublicæ solam sapientiam, tamen prodesse. Tertiam illam, nunquam omnino eloquentiam solam prodesse reipublicæ, nimium obesse plerumque. Postea de origine eloquentiæ disseruit, & quæ ejus circa actus natura fuerit, disputavit. Ostenditque, primo eloquentiam profuisse, sed quandiu fuerit mista sapientiæ. Post, eandem eloquentiam repudiata sapientia maxima naufragia intulisse reipublicæ, magnumque exinde odium, atque invidiam contraxisse. Ne quis ergo existimet eloquentiam semper esse fugiendam, quippe multa incommoda per hanc contigisse monstravit, necessario hæc quarta *thesis* est, studendum eloquentiæ, sed quæ mista sit sapientiæ. Et est hic quasi exhortatio. In exhortatione vero, deliberationis præcepta servantur. Tractatur utilitas, tractatur honestas, tractatur possibile. Utilitas porro duobus generibus comprehenditur; si mala repellamus, si prospera consequamur. Ergo hic tractat utilitatem ab utroque, & primo ut mala repellantur. Sed eo vehementius, inquit, studendum est eloquentiæ, ne mali magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie plurimum possint. Deinde quod bona consequantur: Cum præsertim, inquit, hoc unum sit, quod ad omnes res & publicas & privatas maxime pertineat. Postremo etiam ad solam privatam utilitatem descendit. Et ibi utile, atque honestum ipsis nominibus signat. Hoc tuta, inquit, quod utile est; hoc honesta, hoc illustris, quod ex utili atque honesto est; hoc eodem, inquit, vita jucunda fiet. Magna exhortatio: siquidem inter studia utilitatis, atque honestatis circa eloquentiam comparandam (quæ quidem studia multum habent laboris) & jam vitam futuram dicit esse jucundam. Superest ergo possibile, ut ostendat, eloquentiam posse consequi: si, inquit, eloquentia non solum natura, neque exercitatione, sed etiam arte constat, quoniam artem 19 discere, in nostra potestate est, possumus (inquit,) eloquentiam consequi. In hac exhortatione est etiam *auxesis*: auget enim laudes eloquentiæ. *Auxesis* porro duobus modis fit: ratione & comparatione. Auxit eloquentiam ratione, ubi ait, per hanc & publicas, & privatas res administrari posse. Per hanc, vitam

18 *illam, quæ totam efficit auctoritatem*) in præcedenti editione post τὸ *efficit* apposita erat *hypostigme* hoc modo: *illam, quæ totam efficit, auctoritatem*. Sed Basileensis editionis interpunctionem secuti sumus. CAPP.

19 *Si . . . etiam arte constat, quoniam artem*) in præcedenti editione perperam interpungebatur: *Si . . . etiam arte constat. Quoniam* &c. CAPPER.

tam tutam, honestam, illustrem, jucundam futuram. Per hanc unumquemque reipublicæ, sibi, atque amicis prodesse posse. Auget vero eloquentiam comparatione, cum ait locutione sola fieri, ut belluis antecellamus, cum alias inferiores belluis simus: præclarumque esse, si propter quod belluis præstas, hoc ipsis etiam hominibus antecellas; quod poterit fieri, si eloquens fueris. Nunc quoniam exhortationis, atque *auxesis* præcepta monstravimus, ad interpretationem in his positæ orationis redeamus.

Quare meo quidem animo nihilo minus eloquentiæ studendum est.) Quarta illa *thesis*: studendum est eloquentiæ, sed quæ sit mista sapientiæ. Et verecunde, *Meo* (inquit) *animo*, ne quid sibi usurpasse videatur. Non dixit eloquentiæ studendum censeo. Sed quod ait, *nihilominus*; id est, quanquam multa incommoda attulerit reipublicæ, tamen eloquentiæ studendum est, sed ut ei sapientiam conjungamus.

Etsi ea quidem & privatim, & publice perverse abutuntur.) Magna exhortatio, cum ait: Quidam: ut si pauci sunt, facile opprimi posse videantur. *Privatim & publice.* Res enim publica his duobus constat, hominibus & civitatibus.

Perverse abutuntur.) Obest enim reipublicæ quod prodesse debebat.

Magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie.) Et hic optime exhortatur. Ne quis enim diceret, quid mea, si boni periclitantur? recte addidit: *Et communi omnium pernicie.* Ergo studendum est eloquentiæ, ne opprimamur.

Nam hinc ad rempublicam plurima commoda veniunt, si moderatrix omnium rerum præsto est sapientia) Bene persuadet, sapientiam jungendam esse eloquentiæ: siquidem rerum omnium moderatrix est. Ergo multa, inquit, ad rempublicam commoda veniunt ex eloquentia, vel sapientia. Sed quia multi propriis magis utilitatibus volunt esse consultum, recte subdidit: *Hinc ad ipsos, qui eam adepti sunt, laus, honor, dignitas confluit.* Quæ omnia & utilia sunt & honesta.

Hinc amicis quoque eorum certissimum, ac tutissimum præsidium comparatur.) Ostendit hic, quid agat orator: sapiens enim cum eloquentia, negotia suscepta non deserit. Et inde fit, ut commodis amicorum deesse non possit. Ut ipse CICERO in Verrinis: *Et qui omne reliquum tempus, quod mihi ab amicorum negotiis datur, in his studiis, laboribusque consumam.*

Ac mihi quidem videntur homines.) Diximus supra *auxeseis* & ratione & comparatione fieri: hic comparatio est hominum & belluarum, & inter se hominum.

Hoc si forte non natura modo, neque exercitatione conficitur, verum etiam artificio quodam comparatur.) Ut supra diximus, possibile hic tractatur, id est posse ab hominibus per artem eloquentiam comprehendi. Necessario ergo prius, quam eloquentiæ præcepta traderet, exhortatus est ab honesto, ab utili, a possibili, & debere ab hominibus, & posse eloquentiam comprehendi.

Sed ante, quam de præceptis oratoriis dicamus, videtur dicendum de genere ipsius artis.) Omnis ars duplex est, id est duplicem faciem habet, secundum præceptum sententiamque Varronis; qui ait, esse artem extrinsecus unam, aliam intrinsecus. Ars extrinsecus est, quæ nobis scientiam solam tradit; intrinsecus, quæ ita dat scientiam, ut illud ipsum, quod scientia dat, quibus rationibus faciamus, ostendat. Ita illa ad scien-

ſcientiam ſolam proficit 20: hæc ad ſcientiam quæ in actu ſit. Ut puta ſi dicam: *Grammatica ars eſt gnara partium orationis, gnara ſyllabarum, gnara literarum, per hanc diſcimus omnia vitia devitare*; hæc cum dico, cumque per hanc vitari vitia dico, non tamen quomodo vitentur, oſtendo: artem illam extrinſecus doceo, per quam ſola ſcientia diſcitur. Si autem dicam quæ ſint partes orationis, quæ ſyllabæ, quæ literæ, quibusque modis omnia illa conſtent, quo pacto vitia vitentur: tunc erit illa ars, cui eſt nomen intrinſecus: non quæ ad ſcientiam noſtram tantum proficit, ſed quæ in actu ſit. Ergo rhetorica duplex eſt; nam eſt extrinſecus, & intrinſecus. Intrinſecus autem illa eſt, quæ nobis ad actus præcepta artis inſinuat. Extrinſecus porro, quæ nobis quid ſit rhetorica, demonſtrat; quam cum demonſtraverit, ſcimus tantum, ſed exercere non poſſumus. Hanc itaque artem extrinſecus, quæ ſolam ſcientiam parit, quinque rebus Tullius oſtendit; Genere artis, Officio, Fine, Materia, Partibus. Ipſe etiam oſtendit ſe de ea arte, quæ eſt extrinſecus, eſſe dicturum. Intrinſecus vero artem, quæ nobis ad actus præcepta dat, interim differre. ait enim: *Sed ante, quam de præceptis oratoriis dicamus.*

Videtur dicendum de genere ipſius artis.) Quoniam primo artis generi ſatisfaciendum eſt, quale genus rhetoricæ artis ſit, explicemus.

Civilis quadam ratio.) Ut ſupra promiſimus, de genere artis rhetoricæ nobis dicendum eſt. Genus, hoc ipſum quod ſonat genus, vox eſt. Hæc vox generis triplicem ſignificantiam habet. Eſt genus, id eſt patria, parentes, origo, ſanguis; quomodo eſt illud: *Unde genus ducis?* Eſt item genus, ſub quo multa ſimilia ex eodem deſcendentia continentur. Ut animal genus; etiam homo, equus, piſcis, animalia: ſed horum omnium genus, animal. Eſt tertium illud genus, quo cujuslibet rei qualitas indicatur. Si dicas, *cujus generis veſtis*, *cujus generis factura?* In hoc genere artem rhetoricam ponit, id eſt qualis vel quanta ſit, demonſtrat. Et recte. Siquidem ars genus eſt. Illud, ſub quo genere artis, ars grammatica, ars dialectica, ars rhetorica. Sed iſtæ omnes artes in genere qualitatis ſunt ponendæ, quo quales vel quantæ ſint, demonſtrantur. Ergo & rhetoricam in genere qualitatis ponit, quo qualis vel quanta ſit, demonſtretur. Deinde debet attendere ubi ſit ars rhetorica, an ſola ſit, ſi par, ſi æqualis, minor majorne ſit. Atque ideo quia hæc diligenter inſpexit, rhetoricam, civilis cujusdam rationis partem dicit eſſe majorem. Et quia ad genus artis rhetoricæ deſcendimus, quæ ſit, vel ubi ſit, attendamus. Omnis patria quicquid agit, civilis ratio dicitur. Hæc civilis ratio duplex eſt. Una quæ res certas ſolemni curſu, & ſine ullo tumultu agit; & altera quæ in lite ac diſceptatione verſatur. Ut homo quicquid agit, duobus modis agit, factis & dictis: ſed quæ facta & dicta in actu, atque opere conſtituta ſunt. Alia in factis & dictis: ſed quæ facta & dicta in judicio, vel quæſtione verſantur. Ita una illa ratio in actu eſt atque opere: hanc vero alteram civilem rationem, quæ in quæſtione verſatur, ſcien-

20 *illa ad ſcientiam ſolam proficit*) perperam legebatur antea: *ad ſcientiam ſola ſufficit*. Nam legendum eſſe *ſolam*, ſatis liquet ex ſequentibus, ubi ait VICTORINUS: *artem illam per quam ſola ſcientia diſcitur; quæ ad ſcientiam noſtram tantum proficit; hanc artem qua ſolam ſcientiam parit.* Adde quod paulo ſupra dixerat: *ars extrinſecus eſt, quæ nobis ſcientiam ſolam tradit.* CAPPER.

ſcientiam nominavit. Hic enim docetur quid juſtum, quid utile, quid honeſtum ſit. Hæc rurſus civilis ratio, id eſt ſcientia in duobus eſt; in rhetorica, id eſt artificioſa eloquentia, & in ſapientia, id eſt rerum conceptione ex natura veniente. Sed quia orator plus per eloquentiam gerit, idcirco rhetoricam civilis rationis partem 21 eſſe diximus 22: ſed quia duplex eſt, cujusdam rationis partem dixit 23. Nam & ſibi & ſapientiæ ut genus exprimat 24, rhetoricam partem amplam magnamque eſſe confirmat.

Civilis quædam ratio eſt, quæ multis, & magnis ex rebus conſtat. Ejus quædam magna, & ampla pars eſt artificioſa eloquentia.) Cum dicit quædam ratio eſt, oſtendit duplicem eſſe: unam quæ in opere conſtituta eſt, alteram quæ in quæſtionibus. Quam rationem civilem in qua rhetoricam ponit, ut ſupra diximus, ſcientiam debemus intelligere. Et quod ait, *multis & magnis ex rebus conſtat;* Notum eſt enim quam crebris, & de quam magnis rebus judicia vel quæſtiones habeantur. Parum ergo fuerat dixiſſe *multis ex rebus*, niſi addidiſſet, *& magnis.*

Ejus quædam magna, & ampla pars eſt artificioſa eloquentia. Cum ait, *quædam pars* oſtendit eloquentiam & ſcientiam ex duplici conſtare, id eſt ex ſapientia & artificioſa eloquentia: ſed eloquentiam partem eſſe majorem.

Et magna, inquit, *& ampla pars.*) Magnum eſt, quod in cumulum ſui, & magnitudinem creſcit; Amplum quod late patet, & per multa diffunditur. Et ita ſupra: *quæ multis & magnis. Magnum* ita ibi, ut hic poſuit; *multum* vero ad amplitudinem referamus.

Magna & ampla pars, inquit, *artificioſa eloquentia.*) Non eloquentia ſolum, ſed artificioſa eloquentia, quæ rhetorica vocetur.

Nam neque cum iis ſentimus, qui civilem ſcientiam eloquentia non putant indigere.) Diximus ſupra partem illam civilis rationis quæ in judiciis verſetur, ſcientiam vocari, hancque ex duplici conſtare, ſapientia ſcilicet & artificioſa eloquentia. Quare nunc ſe ab illis diſſentire dicit, qui horum altero ſcientiam civilem conſtare dicunt.

Nam neque, inquit, *cum iis ſentimus, qui civilem ſcientiam eloquentia non putant indigere.*) Multi, inquit, dicunt, civilem ſcientiam ſine eloquentia ſtare poſſe. Cuncta enim per naturam, id eſt per ſapientiam facile poſſe cognoſci. Multi autem dicunt civilem ſcientiam ſola eloquentia conſtare poſſe: illudque eſſe juſtum vel injuſtum, quod eloquentia potuerit perſuadere. Sed ego, inquit, ab utriſque diſſentio. Nam civilis ſcientia, & ex ſapientia conſtat, qua cuncta ſentimus: & ex eloquentia, qua id, quod ſentire poſſumus, explicamus. Sed quia eloquentia poſita in republica facilius quod fuerit aggreſſa, perſuadet, idcirco eam in civili ſcientia partem dixit eſſe majorem.

Et

21 *civilis rationis partem*) editum antea fuerat: *civilis orationis;* verum legendum eſſe *rationis*, probari poteſt ex antecedentibus & ſequentibus, ubi legitur: *civilis quædam ratio eſt . . . rationem civilem in qua Rhetoricam ponit.*

22 *partem eſſe diximus*) legendum videtur: *partem eſſe dixit majorem.* Nam paulo infra ſic habet Victorinus: *eam in civili ſcientia partem dixit eſſe majorem.*

23 *partem dixit*) verbum *dixit*, quod hic deerat, ſupplevimus ex editione Baſileenſi.

24 *& ſibi & ſapientiæ ut genus exprimat*) Locus hic male affectus videtur. An ſenſus eſt? ut Cicero exprimeret, aſſignaret, attribueret ſibi, id eſt, Eloquentiæ & ſapientiæ, Rhetoricam partem &c.

Et ab iis qui eam putant omnem rhetoris vi & artificio contineri.) Si ergo omnis ſcientia civilis ſola rhetorica non poteſt contineri, rhetorica civilis ſcientiæ pars eſt. Quod autem ait *rhetoris vi, & artificio* tale eſt, ac ſi dicatur: *Grammatica eſt gnara literarum; per hanc enim diſcimus omnia vitia vitare:* non dico tamen quomodo vitentur. Artem illam extrinſecus doceo, per quam ſolum vitentur, ſed non quomodo. Si autem dicam quæ ſint partes orationis, quæ ſyllabæ, quæ literæ, quibus characteribus conſtent, quo pacto vitia vitentur: tunc erit illa ars cui eſt nomen intrinſecus, non quæ ad ſcientiam noſtram tantum proficit, ſed quæ ad actus ſit. Ergo & ars rhetorica duplex eſt. Nam eſt extrinſecus & intrinſecus. Intrinſecus autem illa eſt, quæ nobis ad actus præcepta artis inſinuat. Extrinſecus porro quæ nobis quid ſit rhetorica demonſtrat: quam cum demonſtraverit, ſcimus tantum, ſed exercere non poſſumus. Hæc itaque res, quæ ſolam ſcientiam parit, vi & artificio continetur. Artificium eſt quo ad aliquid citius faciendum per præcepta formamur. Nam id quod artificio conficitur, vis eſt. Ergo hic *rhetoris vi* inquit (oſtenditque unde vis illa deſcendit) *& artificio contineri.*

Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam civilis ſcientiæ partem eſſe dicamus.) Artificioſam eloquentiam, facultatem oratoriam vocavit. Arte enim, uniuſcujuſque rei facultatem conſequimur: & hæc eadem vis eſt, quæ, ut ſupra diximus, ex arte colligitur.

Officium autem ejus facultatis videtur eſſe, dicere appoſite ad perſuaſionem. Finis, perſuadere dictione.) Officium eſt unius cujuſque perſonæ actus congruens ſecundum mores civitatis. Ergo officia pro perſonis diverſa ſunt. Aliud enim eſt officium patris, aliud amici, aliud, ut ad rem redeamus, artis oratoriæ. Officia vero omnia ad finem ſpectant. Finis quoque ad officia refertur. Nam neque officium recte definiri poteſt, ſine admiſtione finis: neque finis ſine officii conjunctione, & hoc in omnibus perſonis, ac rebus. Ut hic Cicero in definiendo oratoris officio finem nectit officio. Ait enim: *Officium autem ejus facultatis videtur eſſe, dicere appoſite ad perſuaſionem.* Ergo officium oratoris eſt, dicere: ſed appoſite ad perſuaſionem. Ubi jam finis admiſtio eſt, id eſt perſuaſionis. Nam ſolum dicere, non bene officium definit oratoris: poteſt enim eſſe multorum: nam & poetæ & philoſophi dicunt. Itaque oratoris officium pleniſſime, finis admiſtione declaravit. Deinde finem oratoris officii ait eſſe perſuadere. Sed non ſatis plene finem oratoris oſtenderat, ſi ſolum *perſuadere* poſuiſſet. Nam perſuadetur tabulis, tormentis, teſtibus, multiſque aliis rebus. Ergo ut finem proprium oratoris declararet, fini adjunxit officium. Ait enim: *Finis* eſt oratoris officii *perſuadere dictione. Dictione*, inquit, quod eſt oratoris officium. Ita, inquit, & medici officium eſt curare: ſed quia multi & incantatione, & ligaturis curant, curare inquit; ſed appoſite ad ſanandum. Ergo ut evidentius officium medici demonſtraret, finem quoque junxit officio, id eſt curationi ſanitatem. Deinde finis eſt medicinalis officii, inquit, ſanare. Sed quia multi item ſanant, addidit ſanare curatione. Ita ergo ſemper officium & finis ſine altero exprimi non poſſunt. Hanc tamen diſtantiam dicit eſſe inter officium & finem, ut in officio quid agendum ſit, in fine quid complendum ſit, conſiderare debeamus. Hic Marcomannus 25 erravit, qui dixit finem oratoris officii non ſanare contingit, ideo

25 *Marcomannus*) antiquus Rhetor quem laudant Fortunatianus lib. 1. & Sulpitius Victor, ubi de *Translatione* agit.

ideo addidit: *Quatenus rerum conditio, personarumque patiatur.* Sed non intellexit Ciceronem, qui finem in rebus ipsis posuit, non in eventu: id est qui finem in officio constituit, & in his ipsis rebus, quæ dum in officio sunt, ad finem tendunt. Quare & oratoris officii finem esse completum, si apposite ad persuasionem dicat: & medicinalis officii finem esse completum, si quicquid ad sanitatem spectare videtur, adhibuerit. Marcomannus itaque finem non in rebus, sed in eventu collocavit.

Materiam artis eam discimus, &c.) Res interdum specialiter definimus, cum quid sint, ab eisdem ipsis incipimus demonstrare: ut paulo ante definivit genus, officium, finem, in arte scilicet rhetorica. Interdum quo clarius rem definiamus, a genere incipimus ejus rei quam definimus: sed a genere quod finitimum sit, non valde remotum, ut nunc Cicero cum materiam artis rhetoricæ demonstraturus sit, non a materiæ definitione cœpit, sed a materia artis. Primum autem genus est materia. Materia porro in duas species dividitur. Est enim materia artis, est non artis. Rursus materia artis dividitur in artes plurimas, grammaticam, dialecticam, rhetoricam, aliasque multas. Ergo a materia artis, quæ in medio supra est incipit, ut definiat materiam artis rhetoricæ. *Materiam*, inquit, *artis* ut genus esset, non addidit *rhetoricæ*. Verum quod ait *eam dicimus*, ostendit artis omnem materiam in duobus esse, id est in eo ubi facit aliquid, & in eo unde facit. Ut puta fabri materia est in eo ubi facit, id est ferrum quod tundit. Est item fabri materia in eo unde facit, id est malleus quo tundit. Est item fabri materia in eo unde facit, id est malleus quo tundit. Ita & medici materia est ubi facit, morbus, ac vulnera: item unde facit, instrumenta quibus curat. Sic & materia rhetoricæ artis potest in eo esse ubi facit, id est in *deliberatione, demonstratione, judiciali* 26. Potest & in eo esse unde facit, id est in argumentis, quæstionibus, & in reliquis materiæ necessariis. Verum Cicero generaliter materiam artis illam dicit, in qua omnis ars, & facultas veniens ex arte, versatur, id est ubi sit, non unde sit: ut medici materia sit morbus, ac vulnera: fabri ferrum quod tundit. Rursus rhetoricæ artis materia si *deliberatio, demonstratio, judicialis* 27, non argumenta, & illa omnia quibus materia rhetoricæ artis impletur. Verum quod ait, *in qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, versantur;* cum accipimus alicujus rei artem, necesse est nos aliquid ex ea consequi. Quare id quod ex arte conficitur, ut supra docuimus, facultas dicitur. Cuncta enim per artem facilius transfiguntur.

Has autem res alii plures, alii pauciores existimaverunt.) Eas res scilicet in quibus materia artis rhetoricæ consistit. Sunt autem, ut Aristoteli & Ciceroni placet, tres; id est triplex materia, *demonstrativa, deliberativa, judicialis.* Itaque quantum ad materiam rhetoricæ artis spectat, hoc plenum est. Jam quicquid plus est, a pleno plus intelligitur. Quicquid minus a pleno, minus intelligitur. Verum quod plus est, dupliciter plus est, aut in eo ubi modus est, aut in infinito. Et ideo addidit præter illud quod dixit *alii plures existimaverunt.*

Nam

26 *In judiciali*) Supple, *materia;* nam paulo infra sic habet Victorinus: *Cicero triplicem materiam esse dicit oratoris officii; demonstrativam, deliberativam, judicialem.*

27 *Demonstratio, judicialis*) subauditur *materia.* In veteri editione pessime legebatur *demonstratio judicialis* absque ulla distinctionis nota. Basileensis editio habet: *judiciale;* quæ lectio ferri etiam posset.

Nam Gorgias, inquit, *Leontinus antiquiſſimus fere rhetor, omnibus de rebus oratorem optime poſſe dicere, exiſtimavit. Hic infinitam, & immenſam huic artificio materiam ſubjicere videtur.*) Ergo illi, qui in pluribus rhetoricam materiam conſtituunt, exhortationem & conſolationem in rerum generibus ponunt, id eſt in materia rhetoricæ. Sed quia orator in civili ratione verſatur, conſolatio porro privatorum eſt, conſolari amici eſt potius, quam oratoris. Deinde quia officium oratoris eſt perſuadere dictione, exhortatio ſive dehortatio ad materiam non pertinent oratoris. Cum enim exhortor, nihil perſuadeo, ſed volentem aliquid, ut magis velit, inſtigo: & cum dehortor, nolentem aliquid, non tunc primum perſuadeo, ut nolit, ſed, ut magis nolit, inſtigo. Ergo neceſſario exhortationem & conſolationem TULLIUS a materia rhetoricæ artis ſeparavit. Item illi, qui res pauciores rhetoricæ materiæ tribuunt, *demonſtrationem* tollunt. Dicunt enim in *demonſtratione* nihil perſuadere oratorem (cum re vera perſuadeat) ſed falſo. Nam cum aliquem vituperamus, ſive laudamus, ut apud omnes talis habeatur, qualem demonſtramus, ſine dubio perſuademus. Ergo CICERO, ARISTOTELEM ſecutus, triplicem materiam eſſe dicit oratoris officii; *demonſtrativam, deliberativam, judicialem.* Sed has materias in publicis cauſis conſtituit, hisque perſonas certas tribuit. Quare has tres res definivit in civili negotio poſitas cum certæ ſignificatione perſonæ. *Demonſtratio eſt*, inquit, *certæ perſonæ aut laus, aut vituperatio. Deliberatio eſt*, inquit, *quæ poſita in publicis cauſis, aſſertionis ſuæ ſententiam dicit. Judicialis eſt*, inquit, *quæ in judicio civili poſita duo agit, aut accuſat* 28, *aut petit* 29: *contra, aut defendit, aut negat.*

Nam Gorgias Leontinus antiquiſſimus fere rhetor.) Hic oratorem dixit omnibus de rebus optime poſſe dicere: qui (ut videmus) a pleno excidit, non in id, quod habet modum, ſed in infinitum. Denique hoc ipſe CICERO oſtendit: *Hic infinitam*, inquit, *& immenſam huic artificio materiam ſubjicere videtur.*

Ariſtoteles autem, qui huic arti plurima adjumenta atque ornamenta ſubminiſtravit.) Duo, quæ oratori maxime ſunt neceſſaria, ARISTOTELES circa ſcribendam artem dedit, inventionem & elocutionem. Adjumentum enim de inventione venit: ornamentum, de elocutione. His ergo ARISTOTELIS ſententiam ſequitur. Nam rhetoricæ materiam triplicem conſtituit, *demonſtrativam, deliberativam, judicialem.*

Nam Hermagoras quidem nec quid dicat, attendere, nec quid polliceatur, intelligere videtur.) Scimus CICERONEM materiam rhetoricæ artis triplicem conſtituere; *judicialem, deliberativam, demonſtrativam*, hocque etiam ARISTOTLEI placuiſſe. Quare ſuperius reprehendit eos, qui oratori infinitam materiam conſtituerant: reprehendit eos, qui addiderant exhortationem & conſolationem: reprehendit & eos, qui ſubtraxerant *demonſtrationem.* Nunc HERMAGORAM, qui æque artes ſcripſit, confutat ac lacerat, dicitque hunc vehementer erraſſe, quod materiam oratoris in duas partes dividat, in cauſam 30 & quæſtionem 31. Quorum unum dicit eſſe oratoris officii, cauſam ſcilicet: aliud longe ab oratore remotiſſimum 32, & nec ab ipſis philoſophis diligenter comprehenſum, ſcilicet quæſtionem.

Nam

28 *aut accuſat*] in cauſa videlicet capitali, ſive in materia, ut vulgo ajunt, *criminali.* CAPP.

29 *aut petit*] In materia pecuniaria, ſive (ut ajunt) *civili.* CAPP.

30 *in cauſam*] ὑπόθεσιν Græci Rhetores vocant. CAPP.

31 *quæſtionem*] θέσιν Græci ſolent appellare. CAPP.

Nam Hermagoras quidem nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur, intelligere videtur.) Duobus modis reprehendit HERMAGORAM, quod non perspexerit rei illius vim quæ omnino longe remota est ab oratoris officio, id est quæstionem. Et quod videatur de se polliceri ea, quæ oratori attribuit ad dicendum. Hoc quoque duobus modis reprehendit. Nam erravit, inquit, si non, quod omnis orator, sed quod ipse possit, ad materiam rhetoricæ artis applicuit. Deinde, inquit, nec ipse potuit. Nam nunquam ex arte illum dixisse omnes videmus. Ergo quoniam duo diximus in HERMAGORA reprehendisse CICERONEM: quod rem non attenderit, quod multum de se videatur esse pollicitus: primo eum demonstrat, rem quam oratori attribuerit, non vidisse. Sed ante quam id ostendamus, quid sit causa 33, quid quæstio 34, videamus.

Causam esse dicit, rem quæ habeat in se controversiam in dicendo positam cum personarum certarum interpositione.) Causam, inquit, hanc esse dicit controversiam in dicendi contentione positam cum certis personis. Quam, inquit, causam nos quoque oratori dicimus esse attributam. Nam huic, inquit, causæ tria genera supponimus; *Judiciale*, *Deliberativum*, *Demonstrativum*. Quæstionem porro hanc esse dicit, controversiam quidem in dicendo positam, sed sine certis personis; quæ scilicet rhetorica dictio vocatur. *Thesis* porro duplex est, *Theoretice* & *Practice*. *Theoretice* est quæ divina cognoscit: *Practice*, quæ in hominum negotiis, & civili disceptatione versatur. Ergo primo asserit HERMAGORAM vim rei, quam oratori attribuat, non vidisse. Nam *Thesin* oratoris materiam non esse persuadet. Quæ cum duplex sit, *Theoreticen* magis exaggerat: nec parvis aut levibus quæstionibus, sed infinitis; *Verine sint sensus*, *quæ sit mundi forma*, *quæ sit solis magnitudo*. Sed quare & *Practicen Thesin* posuit, id est, *Ecquid sit bonum præter honestatem? Thesin* quidem CICERO materiam oratoris esse non dicit, illamque *Theoreticen* omnino removet. *Practicen* autem *Thesin* dicit ab oratore tractari: sed ut argumenti locum teneat, non materiæ. Ergo ita tollit oratori *Practicen Thesin*, ut materia ejus non sit; liceat autem ei pro argumento proferre.

Ecquid sit bonum in vita præter honestatem.) Stoici dicunt honestatem solam bonum esse. Jam multi disputant, utrum & utilitas bonum sit, utrum & dignitas bonum sit.

Verine sint sensus.) Ut LUCRETIUS negat esse veros sensus odoris, visus, tactus, saporis, auditus.

Quæ sit solis magnitudo.) Utrum tantus sit quantus videtur, an major vel multo minor.

Quæ sit mundi forma 35.) Multi enim dicunt mundum in modum sphæræ esse collectum, multi oblonga rotunditate esse formatum, multi plana facie, multi quadrata, multi in cameræ modum, scilicet ut sub terra non sit similis, ac supra caput est, mundi facies.

Quas quæstiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere existimamus.) Bene

32 *aliud ab oratore remotissimum*] nam, ut infra dicet VICTORINUS, quæstionem seu *Thesin Theoreticen* ab oratore omnino removet TULLIUS, *practicen* autem *thesin* dicit ab Oratore tractari; sed ut argumenti locum teneat, non materiæ &c. CAPP.

33 *causa*] ἡ ὑπόθεσις. CAPP.

34 *quæstio*] ἡ θέσις. CAPP.

35 *mundi forma*] in Basileensi editione legitur *facies*. CAPP.

Bene ait, *ab oratoris officio remotas.* Oratoris enim officium est, negotium civile tractare. Non tamen dixit ab oratore remotas. Potest enim orator postquam proprio officio satisfecerit, etiam philosophiæ operam dare.

Nam quibus in rebus summa ingenia philosophorum plurimo cum labore consumpta intelligimus.) Quando aliquid negamus, aut tollimus, quare id facimus, demonstrare debemus. Ut nunc CICERO ab oratoris materia tollit *thesin*, & probat se recte tollere. Nam, inquit, res illas in quibus philosophi ingeniosissimi magno cum labore versati sunt, has oratori quasi parvas partes applicare, dementiæ est; Oratori scilicet, qui ægre suum quoque implet officium.

Quod si magnam in his Hermagoras habuisset facultatem.) Ostendit jam, HERMAGORAM quod primum fuit, vim rei illius non vidisse, quam ad oratoris materiam, quasi parum aliquid adplicuerat 36. Nunc illud aliud tractat, *nec quid polliceatur, intelligere videtur.* Et ostendit, primo non recte eum fecisse, si ex eo quod ipse posset, in cæteros præcepta constituerit. *Quod si*, inquit, *magnam in his Hermagoras habuisset facultatem, studio & disciplina comparatam, videretur fretus sua scientia, falsum quiddam constituisse de oratoris officio.* Deinde illum nihil potuisse confirmat; simulque illi & rhetoricam, & philosophiam tollit. *Practice* enim, rhetoricæ est; *theoretice*, philosophiæ. *Nunc vero*, inquit, *ea vis est in homine 37, ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quam philosophiam concesserit.*

Quod si magnam in his rebus Hermagoras habuisset facultatem, studio & disciplina comparatam.) Ostendit quibus rebus facultatem totius scientiæ consequatur: studio, inquit, & disciplina. Studium est animi consensus ad aliquid. Disciplina est præcepta, quibus acceptis id, quod desideramus, implemus; itaque studium in nobis est, præceptum extra nos, sed ad nos.

Neque eo dico, quod ars ejus, quam edidit, mihi mendosissime scripta videatur.) *Ea vis est*, inquit, *in Hermagora, ut ei citius quivis adimat rhetoricam, quam philosophiam concedat. Sed non*, inquit, *ideo hoc dixi, quo mihi ars ejus, quam edidit, mendosissime scripta videatur.* Jam cum ait *non mendosissime*, non negat *mendose*. Et quoniam dixit aliquid esse in ejus artibus, quod sit probandum, quippe quæ non mendosissime scriptæ sunt, ait, eum multa ex antiquis artibus collegisse, ut siquid forte probabile est, alienum sit. Deinde quam astute ibi HERMAGORÆ dat ingenium & diligentiam, ubi sibi de alienis multa conquirit. Alioquin ubi propria ejus inventa perscribit, nihil illi horum dat, quin immo multa tollit, cum ait: Et *nonnihil ipse quoque novi protulisse.*

Verum oratori minimum est de arte loqui, quod hic fecit: multo maximum ex arte dicere, quod eum minime potuisse facere omnes videmus) Orator duo habere debet, ut artem tradat dicendi, ut ipse ex arte dicat: sed officium ejus hoc verum est, ut ex arte dicat. Illud autem accidens, ut artem dicendi tradat, quod rhetoris officium solum est. Ergo non quidem mihi HERMAGORAS videtur mendosissime artes scripsisse: sed oratori maximum illud est, non ut artem tradat, quod rhetoris proprium est; sed ut ex arte dicat, quod oratori maxime est necessarium. Tollit ergo HERMAGORÆ exer-

Q 2

36 *quasi parum aliquid applicuerat*] Legere mallem *parvum*. Nam paulo supra dicebat: *hæc Oratori quasi parvas partes applicare &c.* CAPP.

37 *in homine*] HERMAGORA videlicet, ut constat ex sequentibus. CAPP.

exercitationem ex arte dicendi: *Quod eum*, inquit, *minime potuisse omnes videmus. Minime*, inquit, *potuisse*. Nec hoc illi dat, ut quomodocunque potuerit. Ergo si nec sapiens fuit, nec dicendi peritus: recte, nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur, intelligere videtur. Orator enim vir bonus esse debet, & dicendi peritus. Deinde conclusio: quare convicta HERMAGORÆ, & refutata sententia, supereft, ut materiam rhetoricæ illam, quæ & ARISTOTELI placuit, constituamus; triplicem; scilicet *judicialem*, *deliberativam*, *demonstrativam*.

Partes autem hæ sunt, quas plerique dixerunt) Meminimus de arte extrinsecus quinque res CICERONEM se spopondisse dicturum; de genere artis rhetoricæ, de officio, de fine, de materia, de partibus. Itaque quoniam quatuor res explicatæ sunt, hoc extremum est, ut de partibus differamus. *Partes sunt hæ*, inquit, *quas plerique dixerunt*. Multa CICERO ab aliis recte in artibus posita secutus est, ut paulo ante ARISTOTELIS sententiam secutus, triplicem materiam rhetoricæ artis esse dixit; *judicialem*, *deliberativam*, *demonstrativam*. Itaque & nunc *partes*, inquit, *quas plerique dixerunt*. Alii enim partes septem, multi quatuor, sed plerique quinque, esse dixerunt. Eorum & sententiam CICERO secutus, quinque partes esse confirmat.

Inventio, *dispositio*, *elocutio*, *memoria*, *pronunciatio*.) Inventionem esse dicit ad negotii fidem, aut verarum rerum, aut verisimilium excogitationem. Sed orator in verisimilibus maxime versatur. Duo enim sunt genera argumentorum; necessarium & probabile. Necessarium veris in rebus est, probabile in verisimilibus. Dispositionem dicit esse, ut inventa locis necessariis per ordinem disponamus. Elocutionem porro in duobus ponit, in idoneis verbis, & in sententiis, scilicet ne in verbis singulis barbarismus fit, ne in pluribus solœcismus. Deinde sive verba, sive sententias, ut competenter inventionibus dispositis applicemus. Memoriam vero illam esse dicit, ut circa inventiones retinendas argumenta, vel verba firmiter concepta teneamus. Ergo dicentis hæc memoria est, non legentis. Deinde pronunciatio est, inquit, ex rerum & verborum dignitate, vocis & corporis moderatio; id est, ut rem magnam dicturus, pompam & corporis, vocisque perpendas, ut rem humilem dicturus, hæc eadem moderatius ostentes. Pronunciatio ergo in duobus est: in voce, & in corpore. Corpus vero duo habet, motum sui, & vultum 38, quo scilicet ad negotium composito sæpe rebus addimus, aut detrahimus dignitatem.

Nunc his rebus breviter constitutis, eas rationes, quibus ostendere possimus genus, & officium, & finem hujusce artis rhetoricæ in aliud tempus differemus.) Jam quinque res, quas se de arte extrinsecus dicturum esse promiserat, executus est. Ostendit enim quod esset genus artis rhetoricæ, quod officium, qui finis, quæ materia, quæ partes. Quibus omnibus cognitis, scimus tantum quid sint, nihil tamen nobis ad actus prosunt. Harum tres res semper in sola scientia sunt, id est genus, officium, finis. Et ideo se alio tempore de his dicturum esse promittit: ad præcepta enim artis rhetoricæ minime pertinent, ut ipse ait. Nam & verborum multorum indigent: quippe de his est longa disputatio, & non tantopere ad artis descriptionem & præcepta pertinent. Verum de duabus rebus dicturus est, de materia ac partibus quæ jam dudum, tantum ut sciremus quid essent, edocuit. Nunc in his præcepta dat,

38 *motum sui & vultum*] perperam editum olim fuerat: *& multum*. Sed legendum esse *Vultum* jam pridem conjeceram, & in Basileensi editione sic haberi postea reperi, CAPP.

dat, ſcilicet ut harum rerum non ſolum ſcientiam, ſed etiam actus habeamus. Ergo oſtendit eum, qui artem rhetoricam ſcribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus ſatis eſſe dicere 39. Eum autem, inquit, qui artem rhetoricam ſcribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus ſcribere oportere exiſtimamus.

Ac mihi quidem videtur conjunctim agendum de materia ac partibus) Recte ait *conjuncte agendum*. Partes enim ſine materia eſſe non poſſunt. Niſi enim controverſiam aut *deliberativam*, aut *demonſtrativam*, aut *judicialem* dicamus, quæ materiæ ſunt: inventione, diſpoſitione, elocutione, memoria, pronunciatione, quæ partes ſunt, uti non poſſumus. Conjuncte: ergo agendum 40 eſt de materia, ac partibus. Itaque oſtendit primo quod eſſet genus artis rhetoricæ, quod officium, qui finis, quæ materia, quæ partes. Ex his tria in aliud tempus diſtulit, id eſt genus, officium, finem; atque ideo de duobus reliquis, quæ ad præcepta pertinent, ſe, ait, eſſe dicturum, de materia ſcilicet ac partibus. Partes porro quinque ſunt; inventio, diſpoſitio, elocutio, memoria, pronuntiatio: harum ſolam inventionem in duobus libris tractat, & in hanc præcepta tradit. Pauca etiam de elocutione commemorat. Reliqua vero ne contingit quidem, id eſt diſpoſitionem, memoriam, pronuntiationem. Ergo quoniam de ſola inventione dicturus eſt, & quia in omni cauſarum genere inventio plurimum valet, incipit de inventione tractare.

Omnis res, quæ habet, &c.) Ut diximus, tractatus incipit inventionis. Et primum hoc debemus ſcire compendium, quod omnis inventio quinque locis conſtat. Debemus enim primo conſiderare, quæ ſit conſtitutio. Deinde ſimplexne ſit cauſa, an duplex. Tertio, ſcripti, an rationis 41. Quarto, quæ cauſæ quæſtio, quæ ratio 42, quæ judicatio, quod firmamentum. Quinto, ut omnes cauſæ partes nobiſcum pertractemus. Deinde partes orationis, principium, narratio, diviſio, confirmatio, reprehenſio, confutatio, concluſio. Ergo ut ſe ordo habet, primum de conſtitutione dicemus. Hoc tamen animadvertamus, quod CICERO hos quatuor *ſtatus rationales*, *conſtitutiones* vocet: atque hos ſemper in omnibus negotiis dicat eſſe principales, id eſt *conjecturam* 43, *finem* 44, *qualitatem*, *translationem*. Hos ergo, *conſtitutiones* appellavit; illos autem alios quinque *legales*, non *conſtitutiones*, ſed *ſtatus* 45 vocat: nec unquam horum aliquem principalem dicit eſſe poſſe. Sed ut originem *ſtatuum* melius noſſe poſſimus, formam ſimilitudinis attendamus. Omnis conſtitutio ſic eſt, ut aſpectus. Aut enim aliquid videre volumus, nec videmus: & eſt *conjectura*. Aut cum videmus aliquid, & quærimus quid ſit: & eſt *finis*. Aut cum videmus quid ſit, & quærimus quale ſit: & eſt *qualitas*. *Tranſlatio* porro

39 *eum qui . . . ſcribat . . . ſatis eſſe dicere*] Legendum videtur: *ei, qui . . . ſcribat . . . ſatis eſſe dicere*. CAPP.

40 *uti non poſſimus. Conjuncte: ergo agendum*] in veteri editione male interpunctum fuerat hoc modo: *uti non poſſumus conjuncte: ergo agendum*. CAPP.

41 *ſcripti, an rationis*] alludit ad celeberrimam & primariam *ſtatuum* diviſionem in *νομικὸν legalem*, & *λογικὸν rationalem*. CAPP.

42 *quæ cauſa queſtio, quæ ratio*] de his lege prolixe agentem QVINCTILIANVM Lib. 3. cap. XI. & CASSIODORVM in ſequentibus. CAPP.

43 *conjecturam*] quam quæſtionem facti ſeu de facto ſolemus appellare. CAPP.

44 *finem*] *ſtatum* quæſtionis *definitivum* vulgo vocant. CAPP.

45 *non conſtitutiones, ſed ſtatus*] Græci tamen *ςάσιν* utrobique dicunt. CAPP.

ab hac similitudine videtur esse remota. Igitur constitutionem esse dicit quæstionem, ex qua causa nascitur. Quæstio est vox intentionis 46, & negationis 47, id est *fecisti, non feci, aut jure feci*. In hac ergo quæstione semper sit, necesse est, constitutio. Causa est vero quæ nascitur ex quæstione, id est an fecerit, an recte fecerit. Hoc tamen tenere debemus, quod a CICERONE & causa, & quæstio ad eandem significantiam profertur: ut nunc causam pro quæstione, nunc quæstionem pro causa ponat. Itaque constitutio facile inveniri potest, si extremam partem *thematis* attendamus. In qua cum intentionem ex nostra persona proposuerimus, debemus attendere quid ad intentionem competenter responderi possit: tunc in responsione constitutionem necesse est inveniri.

Omnis res, quæ habet in se positam in dictione, ac disceptatione aliquam controversiam.)
Recte *in dictione, ac disceptatione*. Sunt enim multæ controversiæ non dictione, ut opificum. Verum quod ait: *Quæ habet in se positam in dictione, ac disceptatione aliquam controversiam*, dictio potest esse *demonstrativa* materia; disceptatio vero *deliberativa*, & *judicialis*. Deinde dictio potest esse narrationis, ut ipse ait: *dicendo explananda sunt omnia*. Disceptatio vero quæstionis: ibi enim totius controversiæ pugna versatur. Ergo quæcunque res posita in dictione ac disceptatione facit aliquam controversiam, necesse est habeat quæstionem, id est constitutionem aut facti, aut nominis 48, aut generis 49, aut actionis 50. Et primum rebus indicat quæstiones sive constitutiones. Post his dabit nomina, partim ex rebus sumpta, partim ex modo actionis. Itaque nunc rebus indicat constitutiones, cum ait, in omni controversia, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis quæstionem esse oportere. De his enim rebus fit quæcunque controversia, necesse est. Sed ante quam nomina det constitutionibus, definit quid sit constitutio, vel unde nascatur. Quæstionem, inquit, ex qua nascitur causa, hanc constitutionem vocare debemus. Quæstionem porro esse diximus vocem utriusque partis, id est, *fecisti: Non feci; vel Recte feci*. Causam vero illam, an juste fecerit. Vel hoc etiam diximus, quod CICERO idem velit quæstionem esse, quod causam; & quod his circa eandem significantiam communiter utatur. Denique statim demonstrabit se his uti communiter.

Eam igitur quæstionem, ex qua causa nascitur.) Hic primam facit quæstionem. Deinde ubi ostendit quid sit constitutio, ait.

Constitutio est prima conflictio causarum.) Incipit constitutionibus nomina dare.

Cum facti, inquit, *controversia est.*) Idem debemus facta intelligere, quod dicta. Ut enim utrum aliquid factum sit, quæritur: ita & utrum aliquid dictum sit, potest quæri. Quare huic constitutioni quoniam incerta & non apparentia conjecturis, vel suspicionibus indagantur, recte conjecturæ nomen imposuit. Alii hanc constitutionem

46 *intentionis*] id est accusationis, seu actionis qua cuipiam crimen intenditur. CAPP.

47 *negationis*] depulsionem & deprecationem alias appellant. CAPP.

48 *nominis*] *statum* intellige definitivum, quem paulo supra *finem* dixit. CAPP.

49 *generis*] *status* est, qui Rhetorum vulgo *qualitas* vocitatur. Hodie *quæstionem juris* appellamus. CAPP.

50 *aut actionis*] *translationem* seu *translativum statum* innuit, de quo ut & de cæteris præcedentibus consulesis nostrum in Quinctilianeas Institutiones indicem. CAPP.

nem realem 51 vocaverunt, quod in ea quæratur utrum res de qua agitur, facta esse videatur. Alii σταδιασμὸν 52 Græco vocabulo quidem, quod in ea de incerto investigando maximum certamen habeatur. Unde & stadium dicitur, quod ibi exerceantur certamina. Sed CICERO constitutioni huic ex modo actionis nomen imposuit. In hac autem constitutione modus actionis hic est, quod res conjecturis quæritur. Ideo ergo *conjecturam* vocavit.

Cum autem nominis, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiva nominatur.) Nominis, inquit, est controversia cum de facto constat, sed quæritur quo id factum nomine appelletur. Atque ideo quoniam facti vocabulum, pro necessitate suscepti negotii, nobis apposita definitione nudandum est, constitutio definitiva nominatur. Huic quoque constitutioni non ex re, sed ex modo actionis nomen imposuit. Res est enim hujus constitutionis nominis ambiguitas: modus actionis est nominis definitio. Recte ergo huic constitutioni non ex re, sed ex modo actionis nomen imposuit.

Cum vero qualis res sit, &c.) Et supra ostendimus, cum de genere artis rhetoricæ disputaremus, genus in triplici significatione consistere: esse genus sanguinem; esse genus sub quo similia multa teneantur; esse genus qualitatis, id est, quo unius cujusque rei qualitas indicetur. Ergo, inquit, cum & de facto, & de nomine convenit, sed quæritur quale sit id, quod in judicio versatur, quoniam de genere negotii controversia est, constitutio generalis vocatur, qualitas scilicet. Verum huic constitutioni non ex modo actionis, ut superioribus duabus, & post quartæ: sed ex re, id est negotio nomen imposuit. Hic enim res illa est, quod de negotii genere vel qualitate quæritur. Itaque ex re huic constitutioni nomen imposuit, ut generalis vocetur, id est qualitas.

At cum, inquit, *causa ex eo pendet, &c.*) Cum, inquit, talis fuerit controversia, ut in hoc sit tota contentio, cum aut ab alio, non ab hoc nos accusari debere dicimus; aut non nos, sed alios accusari; aut non apud hos 53, sed illos; non hac lege, sed illa; non hoc crimine, sed illo; non hac pœna, sed illa: quoniam in his omnibus de translatione actionis controversia est, constitutio *translativa* nominatur. Huic quoque constitutioni ex modo actionis nomen imposuit. Agitur enim, ut actio transferatur. Verum quod ait, *non hoc crimine, sed illo;* nonne & in *fine* 54 cum quæritur utrum fur an sacrilegus sit, id quæritur, quonam magis crimine accusandus sit? Sed hoc interest, quod in *fine* crimina utraque junguntur. Non enim cum sacrilegum dico, furem nego. In *translatione* vero uno est accusandus crimine, sive illo quod intendimus, sive illo ad quod reus transferri postulat actionem.

Atque harum aliquam in omne causæ genus.) Sive inquit, in *judiciali*, sive in *deliberativa*, sive in *demonstratione* necesse est aut *conjecturalem*, aut *finitivam*, aut *generalem* 55, aut *translativam* incidere constitutionem. Ubi, inquit, harum nulla fuerit inventa, ibi nulla est

51 *constitutionem realem*] hic idem *status* ab HERMOGENE definitur ἀδήλου πράγματος ἔλεγχος οὐσιώδης, id est, *probatio substantialis* seu *de substantia & existentia incerta rei.* CAPP.

52 *Alii* σταδιασμόν] perperam legebatur hic olim σταδιάζειν. Sed eam lectionem secutus sum, quam exhibet Basileensis editio Commentariorum in omnes CICERONIS libros *de arte Rhetorica.* CAPP.

53 *apud hos*] supple, *judices.* CAPP.

54 *in fine*] id est, in *statu definitivo.* CAPP.

55 *generalem*] hoc est, *statum qualitatis,* ut Rhetorum vulgus loqui amat. CAPP.

est controversia. Quare nec causa esse judicanda est. Si enim constitutio nulla est, unum latus 56 recedat oportet. Id enim constat 57, quod utrinque latere concurrente fulcitur. Igitur si constitutio non erit, nec causa esse judicanda est. Est enim *asystata* 58 controversia.

Ac facti quidem controversia in omnia tempora potest distribui.) Nunc postquam constitutiones & rebus, & nominibus indicavit, ut has manifestius cognoscere possimus, iisdem statibus exempla supponit. *Ac facti quidem controversia*, inquit, *in omnia tempora dividitur.* Et supra diximus, cum de facto sit quæstio, *conjecturam* vocari. Ergo huic *conjecturæ* tria tempora assignat, præteritum, præsens, futurum. Quod quidem exemplis docet. Sed hoc scire debemus, nullam rem in judicium, id est in judiciale genus, cadere posse, nisi de præterito. Omnia enim argumenta non de futuris, quæ incerta sunt, sed de præteritis colliguntur. Itaque *conjectura*, quanquam habeat tria tempora, tamen principalis esse non potest, nisi de præterito sit. De præsenti vero, vel de futuro incidere possunt post *statum* alium principalem. Ergo nec hanc *conjecturam* principalem esse posse credamus.

Bonone animo sint erga populum Romanum Fregellani.) In hoc themate demonstratio continetur. Nam describendi nobis sunt Fregellani, qui semper videbantur adversi. Ita & quod ait:

Si Carthaginem reliquerimus incolumem, num quid sit incommodi ad rempublicam perventurum.) Et hic *deliberativa* potest esse. Deliberat senatus, an Carthagini parcat. Ergo nihil in judicium nisi de præterito cadit.

Nominis controversia est cum de facto convenit, & quæritur id quod factum sit, quo nomine appelletur. Quo in genere necesse est, &c.) Nunc de *fine* 59 tractat: *Cum nominis*, inquit, *est controversia*, id est cum quæritur quo id, quod factum est, nomine appelletur. Verum cum de nomine ambigitur, & de re necesse est ambigatur. Nomen enim rei est: res vero nunquam sine nomine est. Quare cum de nomine dubitatio est, de re quoque dubitetur necesse est. Ergo *definitivus status* hujusmodi est, cum de facto constat, & de re vel nomine controversia est. Inter factum enim & rem hoc interest: Res est certam sui formam, & speciem circa cognitionem retinens. Ergo si species rei nota est, nomen quoque notum sit necesse est. Factum est confusum quiddam & incertum, hoc solo certum, quod scitur, quid factum est. In *fine* itaque factum constat, sed res non constat. Et quia rei nomen semper adjunctum est, ideo de nomine controversia est. Quod, inquit, nomen breviter nobis definiendum est, & contra atque adversarius dicat, describendum. Et dat exemplum.

Ut siquis sacrum ex privato surripuerit, utrum fur, an sacrilegus sit judicandus.) Factum constat. Nam sacrum ex privato constat esse sublatum. De nomine incertum est, utrum ille fur, an sacrilegus judicetur. Quare definitionibus nostris nomen illi aliud, quam adversarii volunt, imponere debemus.

De-

56 *unum latus*] intellige alteram litigantium partem.

57 *constat*] συνίσταται, hoc est, consistere potest quoddam controversiæ genus.

58 *asystata*] ἀσύστατος ζήτησις vel ἀσύστατον ζήτημα, ut loquitur HERMOGENES in opusculo de *statibus*.

59 *de fine*] ὅρῳ, id est, definitione seu *statu definitivo* qui sæpe τοῦ *finis* nomine designatur apud Rhetores. Unde necessaria non est emendatio proposita a Doctissimo MAILLEIO, qui legere malebat: *definitione*.

Definienda res erit verbis, & breviter deſcribenda.) Ad unum quidem utrumque tendit. Sed quia multi modi ſunt definitionis, videamus interim quid interſit inter definitionem & deſcriptionem. Definitio talis eſt: homo eſt animal rationale, bipes, riſus capax. Deſcriptio vero talis eſt: homo eſt qui erectum verticem rotundo capitis attollit, cujus ſunt ſub collo humeri brachiaque demiſſa, & cætera in hunc modum, ſed ut ipſe ait, breviter deſcribenda. Ergo quoniam de fine tractavimus, nunc quoque quid tractetur de *Qualitate*, videamus.

Generis eſt controverſia, cum & quid factum ſit, convenit.) Tulit [60] *conjecturam*. 31
Deinde cum ait, *& quo id factum nomine appellari oporteat, conſtat*; tulit *finem*. Ergo ſupereſt, ut quale vel quantum ſit id quod factum eſt, videamus, & dat exemplum: *Utrum juſtum, an injuſtum ſit: utrum utile, an inutile ſit.* Quod cum quæritur, non nomen rei, ſed rei qualitas quæritur, & ideo *qualitas* appellata eſt. Incipit HERMAGORAM reprehendere, qui *demonſtrationem* [61] & *deliberationem* [62] ſub *qualitate* conſtituerit.

Huic generi HERMAGORAS *partes quatuor ſuppoſuit.*) Reprehendit (ut diximus) HERMAGORAM, quod *demonſtrationem* & *deliberationem* ſub *qualitate* poſuerit: quum ipſa *qualitas*, id eſt conſtitutio generalis, ſub *deliberativa* & *demonſtrativa* ſit. De qua re in conſequentibus latius diſputabitur.

Quod ejus, ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum videtur.) Ait grave HERMAGORÆ peccatum ſe debere reprehendere, & id breviter. Ne ſi, inquit, taceamus, quod primum eſt, HERMAGORÆ artes approbare videamur; & quare ejuſdem artes non ſimus ſecuti, cauſas dare nequeamus. Deinde, inquit, ne ſi latiſſime HERMAGORÆ peccatum perſequi voluerimus, quod quidem eſt tertium, inquit, noſtris præceptis moram videamur afferre. Sed, quod medium eſt, de peccato HERMAGORÆ breviter diſputabimus.

Si deliberatio, & demonſtratio.) Quæſtio hæc eſt, quod non recte HERMAGORAS *de-* 32
liberationem & *demonſtrationem* ſub *qualitate* poſuerit. CICERO ergo ait non recte *deliberationem* & *demonſtrationem* ſub *qualitate* poſitas, quia genera cauſarum ſunt. Quod ſi genera cauſarum eſſe HERMAGORAS fuerit confeſſus, ſine dubio non hæc debuit ſub qualitate ponere; ſin negaverit, docebit CICERO genera eſſe cauſarum. Igitur male HERMAGORAS *demonſtrationem* & *deliberationem* ſub *qualitate* collocavit. Ac primo per conditionalem quæſtionem, id eſt, *hypotheticam* ingreditur propoſitionem. Ubicunque enim (*ſi*) eſt, ſub quadam conditione propoſitio eſt. Si, inquit, hoc eſt: illud non eſt; hoc autem eſt: igitur illud non eſt. Ita & hic: Si *deliberatio*, inquit, & *demonſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt recte partes alicujus generis cauſæ putari. Genera autem cauſarum ſunt.* Igitur generis cauſæ partes eſſe non poſſunt. Et docet genera eſſe cauſarum. Primum igitur ponamus genus cauſæ; Secundum partes generis cauſæ, id eſt, *conjecturam, finem, qualitatem, translationem.* Tertium ſit illud quicquid *qualitati* ſubjicitur, ubi HERMAGORAS *deliberationem* & *demonſtrationem* conſtituit. Ergo CICERO primum dicit *deliberationem* & *demonſtrationem*, quia prima ſunt, ſecun-

60 *Tulit*] id eſt ſemovit, excluſit a diſputatione. CAPP.

61 *demonſtrationem*] hoc eſt genus orationis *demonſtrativum*. CAPP.

62 *deliberationem*] id eſt genus orationis *deliberativum*, ut Rhetores loqui amant. CAPP.

fecunda esse non posse; quod si secunda non sunt, multo minus tertia esse posse; quod HERMAGORAS constituisse conspicitur. Itaque meminisse debemus CICERONEM de duobus tractare, id est de primo & secundo, scilicet de genere causæ, & partibus generis. *Si*, inquit, *deliberatio* & *demonstratio genera sunt causarum*, *non recte partes generis causæ possunt putari*, id est, constitutiones. Quod cum docet constitutiones esse non posse, multo magis videntur partes constitutionis esse non posse.

Eadem enim res alii genus esse, alii pars potest: eidem genus esse, & pars non potest.) ARISTOTELES ait, res omnes quæ in dictis & factis, & in omni mundo aguntur, decem esse 63; quarum rerum nomina ponemus. Prima *substantia* est: deinde *quantitas*, *qualitas*, *ad aliquid* 64, *ubi*, *quando*, *situs*, *habere* 65, *facere*, *pati* 66. Græcis autem vocabulis sic vocantur, οὐσία, πόσον, ποιὸν, πρός τι, ποῦ, πότε, κεῖσθαι, ἔχειν, ποιεῖν, πάσχειν. Harum prima, ut diximus, substantia vocatur. Reliquæ novem in substantia sunt, quæ accidentes vocantur. Utputa membrana, substantia est. Accidunt autem ei crocum, scriptura, & cætera. Cum interea & substantia res sit, & ea quæ accidunt, res sint. Nunc ad id, quo de nunc agitur, revertamur. *Eadem enim res*, inquit, *alii genus esse*, *alii pars potest*. Hic rem substantiam illam ponamus: quæ dum sola est, patet omnibus accidentibus. Sed cum ab uno accidenti fuerit occupata, jam in se accidens aliud non admittit. Utputa lana alba, res est, sed substantia. Hæc res patet multis accidentibus. Potest enim lana illa aut rosea fieri, aut veneta, aut nigra. Sed si colorem unum in se susceperit, jam in se colorem alium 67 non admittit. Similiter & homo substantia est. Potest autem id, quod homo est, nunc servus esse, nunc dominus. Sed postquam dixeris dominum, in eo quod dominus est, esse & servus non potest. Aut cum dixero servum, in eo quod servus est, & dominus esse non potest. Ita ergo & hic, *deliberatio* & *demonstratio* res est, sed illa substantia, quæ quandiu sola est, patet accidentibus, id est generi causæ, & causæ partibus. Ita quandiu in incerto sunt, genus alii, alii partes esse possunt. Cum vero generis nomen acceperint, in eo quod genus sunt, & partes esse non possunt. Hoc est quod ait: *Eidem genus esse*, *& pars non potest.* Ergo si genus generis pars esse non potest, multo minus partis generis partes putabuntur.

Deliberatio autem, *& demonstratio genera sunt causarum.*) Id quod primo dubie proposuit, assumpsit sine dubitatione. Neque enim dicit, *si deliberatio*; sed, *deliberatio autem & demonstratio genera sunt causarum.* Et id triplici argumentatione convincit, scilicet *demonstrationem* & *deliberationem* genera esse causarum.

Nam aut nullum, inquit, *causa genus est*, *aut judiciale solum*; *aut & judiciale*, *& demonstrativum*, *& deliberativum.*) Id est, aut nullum causæ genus est, aut unum, aut tria. Duo enim propterea non dixit, quoniam *deliberatio*, & *demonstratio* quanquam inter se diversa sunt, simul tamen aut in generibus causæ ponuntur, & fiunt tria genera causæ: aut simul tolluntur, & remanet unum, id est, *judiciale* solum. Ergo tollit duo, id est nec unum esse, nec nullum, ut id quod reliquum est, adpro-

63 *decem esse*] quas Logici *Categorias* appellant. CAPP.

64 *ad aliquid*] τὸ πρός τι, vulgo *Relatio*. CAPP.

65 *habere*] in scholis dicitur *habitus*. CAPP.

66 *facere*, *pati*] *actio* & *passio* dicuntur apud Scholasticos. CAPP.

67 *colorem alium*] perperam legebatur olim *aliud*. CAPP.

probetur. Nullum, inquit, causæ genus esse, non potest dicere: nam qui artes scribit, multasque dicit esse causas, nullam non potest dicere. Tulit rem unam, deinde unum *judicale* solum esse non potest dicere: propterea quod & *deliberatio*, & *demonstratio* genera sunt causarum; nam & inter se diversa sunt, & ab *judiciali* multum separata. Id porro quod diversum est, tunc omnino diversum est, si inter se & rebus, & exitu distet. Atque ut rationes ex similibus colligamus, res est lectio, exitus intellectus. Ergo hæc tria genera causarum re inter se distant: aliud enim agitur in *demonstratione*, aliud in *deliberatione*, aliud in *judiciali* 68. Rerum quoque exitus dispar est, nam *demonstrationis* finis est honestas; *deliberationis*, utilitas; *judicialis* 69, æquitas. Quod si hæc tria inter se & re, & exitu distant, profecto genera causarum constitui debebunt. Non ergo recte *deliberationem* & *demonstrationem*, *qualitatis* partes esse dixit. In his autem quæ hucusque disputavimus, videamus quinquepartitum syllogismum: ac primum quæstionem, de qua agitur, constituamus. Hæc autem est quæstio, quod non recte HERMAGORAS *deliberationem*, & *demonstrationem* sub *qualitate* posuerit. Si *deliberatio* & *demonstratio* genera sunt causarum, non possunt recte partes alicujus generis causæ putari. Hoc primum est. *Eadem enim res alii genus esse, alii pars potest: eidem genus esse, & pars non potest.* Hoc secundum est. *Deliberatio* autem & *demonstratio* genera sunt causarum. Hoc tertium est. *Nam aut nullum causæ genus est, aut solum judiciale: aut & judiciale, & deliberativum, & demonstrativum.* Hoc quartum est. Relinquitur ergo ut omnia tria genera sint causarum. Hæc conclusio est. Videamus ergo illum quem promisimus syllogismum quinquepartitum: Si *deliberatio*, & *demonstratio* genera sunt causarum, non possint recte partes alicujus generis causæ putari. Hæc, propositio est. Et quia necesse est exprimi confessione, secundum quoque in confessionem venire, propositio nobis approbanda atque adjungenda est; atque ideo CICERO approbat propositionem. *Eadem enim res*, inquit, *alii genus esse, alii pars potest: eidem genus esse, & pars non potest.* Approbavit ergo propositionem. Rursus post approbatam propositionem, illud quod quasi in propositione dubie proposuerat, assumit hoc modo; *Deliberatio autem, & demonstratio genera sunt causarum.* Deinde approbat assumptionem, ut supra diximus, triplici argumentatione. *Nam aut nullum causæ genus est, aut* judiciale *solum, aut &* judiciale, *&* demonstrativum, *&* deliberativum. Postremo tres adhibet conclusiones. Ubicunque enim *ergo* vel *igitur* est, conclusio fit necesse est. Prima igitur conclusio approbationis de *assumptione* est. Quid enim ait in *assumptionis* approbatione? *nam aut nullum causæ genus est, aut* judiciale *solum, aut &* judiciale, *&* demonstrativum, & deliberativum. Concludit ergo hæc tria genera esse causarum: *Relinquitur ergo*, inquit, *ut omnia tria genera sint causarum.* Secunda conclusio propositionis est, sive argumentationis ejus. Quid enim argumentatur in propositione? *si* deliberatio *&* demonstratio *genera sunt causarum, non possunt recte partes alicujus generis causæ putari.* Concludit hoc ipsum: Deliberatio *igitur*, *&* demonstratio *non possunt recte partes alicujus generis causæ putari.* Tertia autem conclusio quæstionis est. Quæ enim quæstio est? quod HERMAGORAS *deliberationem* & *demonstrationem* non recte sub qualitate con-

68 *in judiciali*] supple, *materia*. CAPP.
69 *judicialis*] subauditur *Materia* vel *Hypotheseos* oratoriæ. CAPP.

constituit. Concludit itaque quæstionem: *Male igitur eas generalis constitutionis partes esse dixit.* Verum cum in primo syllogismo de duabus rebus tractaverit, de primo & secundo, id est, de genere & partibus generis: cur hic in tertia conclusione partis partium mentionem fecit, quod scilicet tertium est? Hoc primum sic excusatur, quod hæc conclusio præter syllogismum sit. Est enim quæstionis quæ extra syllogismum est, sed ex ea syllogismus. Deinde quod per hanc extremam conclusionem sensim descendit ad alium syllogismum, ubi hæc tractat, *deliberationem* & *demonstrationem*, cum partes generis esse non possint, multo minus partium partes esse posse 70. Sed primum 71 quam de eo syllogismo tractemus, ea quæ in eo obscura sunt, explicemus.

33 *Pars autem est causæ constitutio omnis.*) Disputasti quidem supra, o CICERO, *deliberationem* & *demonstrationem*, quia genera sint, partes generis esse non posse: non tamen ostendisti utrum constitutio pars generis sit, an ipsum genus: incertum est enim utrum *deliberatio* sub *qualitate* sit, an *qualitas* sub *deliberatione*. Doceas itaque oportet utrum pars, an genus sit constitutio. Hæc ergo incidens quæstio est, utrum constitutio pars, an genus sit. Jam supra ostendit *deliberationem* & *demonstrationem* genera esse causarum, quod & inter se dissent, & ab *judiciali* plurimum diffideant, & suum quæque finem habeant quo referri debeant. Nunc ei docendum est utrum constitutiones causarum partes sint: & sic argumentatur proposito themate, quid primum invenias; genus, an constitutionem. Utique primum necesse est agnoscas, utrum *deliberativa*, an *demonstrativa* controversia sit; tunc deinde quæ sit constitutio. Ergo pars causæ est constitutio omnis.

Non enim causa ad constitutionem, sed constitutio ad causam accommodatur.) Prius enim causa cognoscatur necesse est, deinde constitutio. Plus autem causam esse quam constitutionem, sic etiam possumus cognoscere, quod in singulis causæ generibus constitutiones variantur: causa enim, omnium constitutionum capax est: verum cum causa & constitutio juncta sibi esse videantur, tamen unum alteri prius sit. Omne enim quod loquimur, sive quod mente concipimus, aut simplex est, aut conjunctum. Simplex est, quod ad aliud non attendit, ut *tabula*, *saxum*, & reliqua hujusmodi. Conjunctum vero, ut de duobus unum prius habeat, quatuor modis fit: aut tempore, aut loco, aut ordine, aut causa. Ætas cum in homine sit, tempore in ordinem secernitur. Si dicas *juventus*, utique consideratione temporis, juventus ante senectutem est. Deinde loco juncta secernuntur. Cum enim dicis *atrium*, ideo primum intelligis, quia consideras interiorem locum esse, ubi triclinium. Ordine vero sic; cum in eodem loco multi sedeamus, pro ordine sedentium nobis anteferamus. Causa autem sic; de his quæ juncta sunt, unum prius efficitur: ut puta *pater* & *filius* juncta sibi sunt. Neque enim ante pater, quam filius nascatur; aut ante filius, quam illi sit pater. Sed quia filio ad nascendum pater causa est, idcirco ex causa pater filio præfertur. Ita hic in themate, causa & constitutio conjuncta sunt: sed ut prior causa sit, causa efficitur. Ut constitutio enim nascatur, causa præcedit. Quod ipse ait:

Non

70 *esse posse*] in editione Basil. perperam legitur, *possunt*. CAPP.

71 in editione Basil. legitur, *prius*. CAPP.

Non enim causa ad constitutionem, sed constitutio ad causam accommodatur.) Hic quoque advertamus syllogismum quadripertitum. Prima est enim propositio cum adjuncto: *Quod si generis causae partes non possunt recte putari, multo minus recte partis causae partes putabuntur.* Huic propositioni approbatio non fuit subjicienda. Manifestum est enim, si partes causae non sint, multo minus partis causae partes putari. Ergo incidit quaestio, utrum constitutio pars sit: & (ut supra docuimus) probat partem. Sed haec incidens quaestio non pertinet ad syllogismum: verum quia necessaria fuit, interjecta est. Deinde assumit illud quod proposuerat. *Sed & deliberatio & demonstratio generis causae partes non possunt recte putari.* Et approbat assumptionem, *Quod ipsa sunt genera*, inquit. Postremo concludit propositionis secundam partem. Quid est in secunda parte propositionis? *Multo minus recte partis causae partes putabuntur.* Concludit hoc ipsum.

Multo igitur minus recte partis ejus, quod hic dicit, partes putabuntur.) Primae enim parti propositionis per incidentem quaestionem satisfecit. Quid est enim in prima parte propositionis? *Quod si generis causae partes non possunt recte putari.* Itaque ostendit generis causae partem esse constitutionem. Quadripertitus ergo est syllogismus. Est enim propositio, *assumptio*, approbatio *assumptionis*, conclusio 72. Quaestio vero incidens ad syllogismum minime pertinet.

Deinde si constitutio & ipsa, & pars ejus qualibet, intentionis *depulsio est: quae* intentionis *depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est.*) Omnis pars tunc plene pars est, si generis & nomen, & definitionem recipiat; utputa, *animal* genus est. Jam ex animali Homo, Equus, Avis. Deinde ex Avi, Corvus, Cornix, Aquila. Itaque haec omnia generis sui & nomen, & definitionem recipere debebunt. Generis vero nomen quod est? animal. Ergo & Homo, & Equus, & Avis, & Corvus, & Cornix, & Aquila, animalia dicuntur. Deinde generis definitio quae est, id est animalis? Animal est corpus animatum. Itaque & Homo, & Equus, & Avis, & Corvus, & Cornix, & Aquila, corpus animatum est. Verum definitio a genere transit in species: specierum vero definitio in genus transire non potest. Non enim, cum hominem definio, *homo est corpus animatum bipes*; jam cum dico *bipes*, ad generis definitionem pertinet: est enim animal & quadrupes. Itaque nunc, accepta similitudine, ad argumentationem CICERONIS redeamus. Et primo quaestionem, quae in contentione versatur, attendamus. Illa autem, ut supra diximus, quaestio est, quod *deliberatio* & *demonstratio* non recte sub qualitate sint positae. Supra id jam duabus argumentationibus vicit: quarum prima illa fuit, *deliberationem* & *demonstrationem*, si genera sint causarum, partes generis esse non posse. Et probavit genera esse causarum. Secunda vero argumentatio talis fuit; quod, si generis partes esse non possunt, multo magis partes partium esse non posse. Nunc tertiam affert argumentationem: *Si*, inquit, *constitutio & ipsa*, & *pars ejus qualibet* intentionis *depulsio est*; *quae* intentionis *depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est.* Ut supra diximus, Omnis pars generis sui & nomen, & definitionem debet recipere: genus hic autem constitutio est: sub constitutione quatuor constitutiones: sub qualitate *demonstratio*, *deliberatio*, *juri-*

72 *approbatio assumptionis*] perperam interpunctum fuerat: *approbatio, assumptionis conclusio.* Sed nostram interpungendi rationem satis probat, quod paulo supra legitur: *& approbat assumptionem.* CAPP.

juridicialis, *negocialis* 73. Itaque videamus an *deliberatio*, & *demonstratio* generis nomen & definitionem recipiant: generis nomen est constitutio. Quod nomen tollit CICERO *demonstrationi* & *deliberationi*. Sed, ne dicat HERMAGORAS constitutiones dici posse, ostendit definitionem generis cadere non posse in *deliberationem*, & *demonstrationem*: quod si definitio non cadit, nomen quoque cadere non debebit. Constitutionem autem sic definimus, *Constitutio est* intentionis *depulsio*. Quam scilicet definitionem in *deliberatione* & *demonstratione* videmus esse non posse. Quod si *deliberatio* & *demonstratio*, neque nomen constitutionis, neque definitionem recipiunt; nec constitutiones sunt, nec partes constitutionis. *Ipsi autem placet*, *constitutionem* INTENTIONIS *depulsionem esse*. Et concedit ei alias definitiones. *Sive*, inquit, *constitutionem primam causæ accusatoris confirmationem dicat*, *sive defensoris primam deprecationem* 74, necesse est, *deliberationem* & *demonstrationem* neque constitutionem esse, nec partem constitutionis. Hoc loco animadvertere debemus genus syllogismi, quod obscuritate sui, & artificio colligatum, syllogismis fere omnibus antecellit. Sic itaque iste colligitur syllogismus a primo ad secundum, a secundo ad tertium, a primo ad tertium. Primum enim & tertium simile esse: medium facit, quod utrique conjungitur. Sed ut melius possit artificium CICERONIS intelligi, prius quælibet similitudo facienda est. Ponamus itaque hæc tria. *Victorinus docet*, unum sic. *Intelligis*, aliud sic. *Spem habes*, tertium sic. Itaque faciamus syllogismum a primo ad secundum; *Si* VICTORINUS *docet*, *intelligis*. Nunc a secundo ad tertium; *Si intelligis*, *spem habes*. Deinde a primo ad tertium; *Ergo si* VICTORINUS *docet*, *spem habes*. Primum enim & tertium quod potest verisimile non videri, medio illo, quasi quadam approbatione, conjungitur. Hoc ergo & in CICERONE videamus. Primum hoc est; *Si constitutio*, *&* *ipsa*, *& pars ejus qualibet* intentionis *depulsio est*. Secundum illud est; *Quæ* intentionis *depulsio non est*, *ea nec constitutio*, *nec pars constitutionis est*. Tertium hoc; *Si* deliberatio, *&* demonstratio, *neque constitutio*, *nec pars constitutionis est*. Nunc videamus syllogismum a primo ad secundum: *Si constitutio*, inquit, *& ipsa*, *& pars ejus qualibet* intentionis *depulsio est*; *quæ* intentionis *depulsio non est*, *ea nec constitutio*, *nec pars constitutionis est*. Deinde a secundo ad tertium: *At*, *siquæ* intentionis *depulsio non est*, *ea nec constitutio*, *nec pars constitutionis est*; demonstratio *&* deliberatio, *neque constitutio nec pars constitutionis est*. Nunc a primo ad tertium: *Si igitur constitutio*, *& ipsa*, *& pars ejus qualibet* intentionis *depulsio est*: deliberatio, *&* demonstratio, *neque constitutio*, *neque pars constitutionis est*. Ergo a primo ad tertium conclusio est syllogismi. Denique CICERO; *Si igitur*, inquit, *constitutio*. Ubicunque enim *ergo* vel *igitur* ponitur, conclusio est argumenti.

34 *Deinde* conjecturalis *causa non potest simul ex eadem parte eodem in genere &* conjecturalis *esse*, *&* definitiva.) Aliud incip' argumentum, id est quartum syllogismum, quo ostendit, non recte sub qualitate *deliberationem* & *demonstrationem* positas. Quem syllogismum prius quam ostendamus, ea, quæ in re sunt, ante videamus. *Deinde*, inquit, conjecturalis *causa*. Si, inquit, *conjecturam* per id quod est, attendamus, nihil

73 *juridicialis*, *negocialis*.] Supple, *status* vel *constitutio*. CAPP.

74 *defensoris primam deprecationem*] alias & quidem sæpius dixit *depulsionem*, nullo sensus discrimine. CAPP.

nihil aliud inveniemus quam *conjecturam* ſolam: nec in eo quod *conjectura* eſt, poſſumus *finem* intelligere. Rurſus, inquit, ſi *finem* per ſe ipſum conſideremus, nihil aliud quam *finem* inſpiciemus. Nec in eo quod *finis* 75 eſt, poſſumus *tranſlationem* intelligere. Ita ergo conſtitutiones ſingulæ habent proprium ſuum, in quo poſitæ genere, commixtionem conſtitutionis alterius non admittunt. Male igitur HERMAGORA *deliberationem* & *demonſtrationem* partes conſtitutionis, id eſt, qualitatis eſſe voluiſti: cum *deliberatio*, ſive *demonſtratio* per ſe conſideratæ, non ſolæ intelligi, ſed omnes in ſe conſtitutiones continere poſſint.

Simul ex eadem parte, eodem in genere.) Et ſupra legimus: *Pars autem cauſæ eſt conſtitutio omnis.* Genus autem eſt conſtitutionis id quod valet, quod & explet: id denique quo unaquæque conſtitutio ab aliis conſtitutionibus ſegregatur. Pars autem communis poteſt eſſe cum multis. *Et omnino nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis*, &c. Quoniam de *deliberatione* & *demonſtratione* quæſtio eſt, quæ *deliberatio* & *demonſtratio* partes conſtitutionis 76 ab HERMAGORA ponuntur, recte cum de ſolis conſtitutionibus loqueretur, partes etiam tetigit.

Et omnino, inquit, *nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis poteſt ſimul & ſuam habere, & alterius in ſe vim continere . . . . . . Altera autem aſſumpta, numerus conſtitutionum duplicatur, non vis conſtitutionis augetur.*) Sapienter dixit. Multæ enim conſtitutiones in cauſa eſſe poſſunt. Sed ſi plures ſint, ad numerum conſtitutionum, non ad augendam vim alterius conſtitutionis, accedunt.

At deliberativa cauſa ſimul ex eadem parte eodem in genere & conjecturalem *&* generalem 77, *&* definitivam, *&* tranſlativam *ſolet habere conſtitutionem, & unam aliquando, & plures nonnunquam.*) Cum, inquit, conſtet unamquamque conſtitutionem alteram in ſe non admittere: deliberativa ex eadem parte eodem in genere omnes ſolet recipere conſtitutiones. Ergo ipſa nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt.

Simul ex eadem parte.) *Deliberatio* enim pars cauſæ eſt. Videamus nunc quadripertitum ſyllogiſmum. Proponit ſic. Primo ſpecialiter, deinde generaliter. Specialiter ſic: *Deinde* conjecturalis *cauſa non poteſt ſimul ex eadem parte eodem in genere &* conjecturalis *eſſe, &* definitiva. Specialiter enim de *conjectura* propoſui 78. *Rurſus nec* definitiva *cauſa poteſt ex eadem parte eodem in genere &* definitiva *eſſe, &* tranſlativa. Et hic ſpecialiter de *fine* 79 propoſuit. Nunc proponit generaliter de omnibus conſtitutionibus, & earum partibus: *Et omnino*, inquit, *nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis poteſt ſimul & ſuam habere, & alterius in ſe vim continere.* Hucuſque propoſuit. Deinde approbat propoſitionem: *Ideo*, inquit, *quod unaquæque ex ſe & ex ſua natura ſimpliciter conſideratur: altera aſſumpta numerus conſtitutionum duplicatur, non vis conſtitutionis augetur.* Poſt approbationem propoſitionis aſſumit quod ſibi neceſſarium eſt: *At deliberativa*, inquit, *cauſa ſimul ex eadem parte eodem in genere &* conjecturalem *&* generalem 80, *&* definiti-

75 *finem , . . finis*] hoc vocabulo *ſtatum definitivum* intelligit, ſeu cauſam *definitivam*, ut mox ajebat TVLLIVS. CAPP.

76 *partes conſtitutionis*] illius videlicet cui nomen *qualitas*. CAPP.

77 *generalem*] id eſt τὴν τῆς *qualitatis* conſtitutionem, στάσιν. CAPP.

78 *propoſuit*] perperam legebatur antea, *propoſui*. CAPP.

79 *de fine*] hoc eſt, *de ſtatu definitivo*.

80 *& generalem*] vide notas proxime ſuperiores. CAPP.

nitivam, *&* translativam *continet constitutionem*, *& unam aliquando* 81, *& plures nonnunquam.* Quod quoniam manifestum est, & apertum omnibus, non fuit necesse approbare *assumptionem.* Sequitur ergo conclusio, quæ duplex est. Prima ad id, quod assumptum est: *At deliberativa causa simul ex eadem parte eodem in genere* &c. *Ergo ipsa nec constitutio, nec pars constitutionis est.* Secunda ad utrumque quo de agitur. Pariter enim de *deliberatione* & *demonstratione* tractatur. *Genera* (inquit) *ergo, ut ante diximus, hæc causarum putanda sunt, non partes alicujus constitutionis.*

Hæc ergo constitutio, quam generalem *nominamus, partes videtur nobis duas habere.*) Postquam docuit, *deliberationem* & *demonstrationem* non partes qualitatis, sed genera esse causarum; ad ipsius qualitatis descendit disputationem. Ac primo hanc in duas dividit partes, in *juridicialem* & *negotialem.* Quarum partium hoc compendium tenere debemus, quod *juridicialis* semper de præterito est: *negotialis* 82 semper de futuro: quæ tempora in ipsarum partium definitione videtur CICERO non declarasse. Ait enim:

36 Juridicialis *est, in qua æqui & recti natura, aut præmii, aut pœnæ ratio quæritur.* Negotialis *est, in qua quid juris ex civili more, & æquitate sit, consideratur: cui diligentiæ præesse apud nos Juris consulti existimantur.*) Hic omnino tempus quasi præteritum non demonstrat: nisi quod magis futurum tempus videtur includere, cum ait: *Præmii, aut pœnæ ratio quæritur.* Quo loco primum ostendendum est, & pœnam & præmium de præterito esse posse. Nam & post supplicium de aliquo injuste sumptum, possunt nonnulli in judicium vocari: & quod non recte præmio aliquem donaverint, possunt in judicium vocari. Ut VERRES qui supplicium sumpsit de civibus Romanis, & anulo aureo scribam in concione donavit. Ergo præmii & pœnæ ratio potest de præterito esse. Sed occurrit illud: Potest tamen præmii, & pœnæ ratio, & de futuro esse. Ideoque in *juridiciali* qualitate tempus præteritum non recte definivit. Cum jam huic loco sic respondetur, quod dixerit *ratio*: Ratio enim semper de præterito est facto. De futuro autem cum quæritur, ratiocinatio dicitur. Et est ibi tantum meriti ratio, quod meritum præteritum est. Atque ita, ratio nunquam nisi de præterito est. Cum enim dicis, *petit præmium*, necesse est afferat meritum. Ita in eo quod petit præmium, nulla ratio est. Sed cum ais, eum mereri: tum ratio est, ex præterito veniens. Ergo cum ait CICERO: Juridicialis *est, in qua æqui & recti natura, aut præmii, aut pœnæ ratio quæritur;* in eo quod ait *ratio* præteritum tempus includit.

Juridicialis.) A jure. Æqui enim & recti ratio non nisi jure constat. Deinde,

Negotialis *est*, inquit, *in qua quid juris ex civili more, & æquitate sit, consideratur.*) *Negotialis qualitas* talis est, cum aliquid generatim jure cautum, ad speciem devocamus. Utputa, *Viro forti præmium detur*: vir fortis petit inimici mortem. In eo quod dicit, *Viro forti præmium;* dat quidem viro forti præmium, sed non etiam designat illud, fortis quod petit. Ergo in *negotiali qualitate*, ex æquitate præcedentis juris, nova jura firmantur, id est ut liceat id, quod in contentione versatur: & ideo de futu-

81 *& unam aliquando*] male legebatur olim: *& unam aliquam;* quod emendavimus ex ipso CICERONE. CAPP.

82 *juridicialis de præterito &c.*] vide ut VICTORIANA CICERONIS interpretatio conciliare studeat CICERONEM cum HERMOGENE de *statibus juridiciali* δικαιολογικῷ & *negotiali* πραγματικῷ. CAPP.

futuro eſt. Quod etiam Juris periti faciunt: qui, ſi forte id, quo de agitur, jure non cautum eſt; per interpretationem ſtatuti juris, id etiam quod in eodem jure nominatim non continetur, affirmant. Hoc eſt quod ait,

Cui diligentiæ præeſſe apud nos Juris conſulti exiſtimantur.) Hoc quoque tempus futurum demonſtrat cum ait: *quid juris ſit*, *conſideratur.* Conſideratio enim de incerto eſt, & quia juris conſideratio eſt, de futuro eſt.

Ac juridicialis *quidem ipſa in duas diſtribuitur partes*, abſolutam *&* aſſumptivam.) *Negotialis qualitas* ſtat, nec aliquas ex ſe partes fundit. *Juridicialis* vero in duas partes funditur, in *abſolutam qualitatem* & *aſſumptivam*. Deinde hic quoque rerum compendium tenere debemus, quod in *abſoluta qualitate* factum ipſum juſtum aſſerimus: in *aſſumptiva* vero qualitate non factum juſtum, ſed cauſam facti juſtam fuiſſe contendimus. Itaque in *abſoluta qualitate* æqui & recti natura quæritur. In *aſſumptiva* vero præmii & pœnæ ratio quæritur: quæ *aſſumptiva*, quatuor locis dividitur; *Conceſſione*, *Remotione* criminis, *Relatione* criminis, *Comparatione*. Verum hic, quatuor horum locorum CICERO ordinem convertit. Nam a poſtremo quod hic poſuit, retrorſum verſus ordo eſt. Etenim vim ſingularum defenſionum conſiderare debemus. Primo hoc eſt innocentis hominis, ut dicat: *non feci* 83. Deinde, *feci; ſed non ſic vocatur* 84. Tertio, *feci*, & *ſic vocatur*, *ſed jure feci* 85. Deinde hoc ipſum (*jure feci*, aut licuiſſe ſibi) debebit oſtendere: quæ eſt *qualitas abſoluta*: aut ſi non licuit, debet ſibi extrinſecus aſſumere aliquid 86, quo hic probet, quod injuſte factum videtur. Videamus nunc quæ ſit de his quatuor *aſſumptionibus* fortior *aſſumptio* 87. Primo debet dicere, *feci; ſed profui*: & probare plus ſe profuiſſe, quam obfuiſſe, quæ eſt *qualitas compenſativa*, quam ideo CICERO comparationem vocat, quod comparetur id quod in crimen vocatur ad id quod ſe reus profuiſſe dicit: quæ *comparatio* ſemper in eodem facto eſt. Utputa: *quidam muros civitatis diſſipavit*, *hoſtes fugerunt*, *reus ſit læſæ reipublicæ*. In eodem eſt *comparatio*. Nam quod muros dejecit, videtur læſiſſe rempublicam: & quia muros dejecit, hoſtes fugerunt, videtur profuiſſe reipublicæ. Ergo hoc primum debet aſſumere, *Feci; ſed profui.* Deinde debet dicere, *Feci quidem; ſed ut hoc facerem*, *ante provocatus ſum*; id eſt, *feci; ſed meruit.* Quæ eſt *relatio* criminis. Tertio debet dicere, *Feci; ſed alter me impulit ut facerem*. Quæ eſt *remotio* criminis. Poſtremo ſi hæc cuncta defecerint, id eſt, ſi ut hoc faceret, nec profuit, nec injuriam reddidit, neque ab alio compulſus eſt; quoniam nihil eſt, quo ſe defendat, debebit factum fateri, ſed veniam poſtulare, quæ eſt *qualitas venialis*, quam *conceſſionem* CICERO vocavit. Hic ergo ordinem CICERO hoc loco convertit, quem in poſterioribus ſervat. Itaque *conceſſio* duas partes habet, *purgationem* & *deprecationem*. In *purgatione* tria ſunt: imprudentia, caſus, neceſſitas. Si hæc non fuerint, *deprecatio* eſt: ſed hæc aut apud imperatorem, aut apud populum. Itaque in *purgatione*, factum conceditur, ſed facientis animus excuſatur. Hoc eſt

83 *non feci*] qui *ſtatus* eſt *conjecturalis* CAPP.

84 *ſed non ſic vocatur*] & *ſtatus* eſt *definitivus*. CAPP.

85 *ſed jure feci*] qui *ſtatus* dicitur *qualitatis abſolutæ*. CAPP.

86 *extrinſecus aſſumere aliquid*] qui *ſtatus* ideo vocatur *qualitatis aſſumptivæ*. CAPP.

87 *de his aſſumptionibus fortior aſſumptio*] *aſſumptionem* nunc vocat ipſum *ſtatum qualitatis aſſumptivæ*. CAPP.

eſt quod ait: *Cum factum conceditur, culpa removetur.* In *deprecatione* vero & factum, & culpa conceditur, ſed tamen venia deprecatur. Hoc eſt quod ait: *Deprecatio eſt, cum & peccaſſe, & conſulto peccaſſe reus ſe confitetur, & tamen, ut ignoſcatur, poſtulat.* Hæc ergo *deprecatio* non niſi aut apud imperatorem, aut apud populum valet: apud judices vacat.

Remotio criminis eſt, cum id crimen, quod infertur, ab ſe & ab ſua culpa, vi & poteſtate in alium reus removere conatur.) *Remotionem* criminis hanc eſſe dicit, cum reus id, quod ei intenditur, ab ſe removet, & in alium transfert; atque id duobus modis facit: ſi in alium aut cauſam, aut factum transferat, ſeu ut id faceret, dicat alium coegiſſe. Verum quod ait *factum*, poteſt hic quæſtio moveri. Nam cum omnis *qualitas*, facti confeſſionem teneat, cur hic factum non confitetur, ſed in alium transferre conatur? denique nullus artium ſcriptor 88 in hac *qualitate*, facti translationem nominavit? Sed ideo quia nullus intellexit 89. Nam factum ſic a ſe removet, ſalva tamen confeſſione facti. Ut in hoc themate, quod CICERO in ſecundo libro poſuit 90: Mancinus cum Numantinis fœdus fecit injuſſu populi ac ſenatus. Pulſo eodem in exilium, atque hoſtibus dedito, petitur ad pœnam etiam ille qui porcam tenuit. Contradicit. Nam hic & cauſam, & factum in alium removet. Cauſam ſic: *fœdus non ego feci, ſed Mancinus, qui aut debuit, aut potuit.* Manet tamen facti prima illa confeſſio, quod porcam tenuit. Non enim poteſt negare a ſe porcam fuiſſe tentam. Ergo *remotio* criminis duobus modis conſtat; ſi aut cauſam in alium transferamus, aut factum.

Relatio criminis eſt, cum ideo jure factum dicitur, quod alius ante injuria laceſſierit.) *Relatio* criminis talis eſt, ſi in eo quod fecimus, vicem nos reddidiſſe dicamus: utputa, *occidi; quia ille me volebat occidere. Hoc ego feci, ſed meruit.*

Comparatio eſt, cum aliud aliquod alicujus factum rectum, aut utile contenditur, quod ut fieret, illud quod arguitur, dicitur eſſe commiſſum.) Inter *comparationem* & *conceſſionem* hoc intereſt: quod in *comparatione* de eadem re *comparatio* eſt, ut ſupra diximus: *Diſſipaſti muros, Læſiſti rempublicam.* Contra ille: *Diſſipavi quidem muros, ſed hoſtes fugerunt.* In eodem *comparatio* eſt, ut ſupra diximus: *Diſſipaſti muros*, id eſt, quod muri diſſipati eſſe dicuntur. Ideo ait: *Quod ut fieret, illud quod arguitur, dicitur eſſe commiſſum.* Alioquin, Verres qui multa ſigna & vaſa ex Sicilia ſuſtulit, & utitur hac defenſione, quod a bellis tutam Siciliam reddiderit, non poterit dicere: *Ideo ſigna ſuſtuli, ut defenderem provinciam.* Neque enim propterea tulit ſigna, ut provincia eſſet defenſa. Itaque utitur *veniali ſtatu*, id eſt conceſſione per deprecationem. Ergo in *comparatione* id quod intenditur, ideo a nobis factum dicere debemus, ut ex eo ipſo bonum illud, quod contigit, fluxiſſe dicamus.

37 *In quarta conſtitutione, quam* translativam *nominamus*) Et ſupra docuimus quid in ſe *translatio* contineret; ſcilicet ut aut omnem *actionem* commutet, aut aliqua ex parte debilitet. Hoc eſt quod hic ait: *Aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur.*

Hujus

88 *nullus artium ſcriptor*] ſupple *Rhetoricarum*, vel *Oratoriarum*. CAPP.

89 notandum maxime eſt quod VICTORINUS hic docet de translatione facti. Id enim CICERONI proprium eſt, nec apud cæteros de vulgo artis oratoriæ ſcriptores fere invenitur. CAPP.

90 numero 30. [numeros majores intellige; non minutos illos edition. LAMBIN. CAPP.

Hujus constitutionis Hermagoras inventor esse existimatur.) Inveniendi duo genera sunt. Unum tale, cum in medium proferimus id quod erat, sed latebat. Aliud quod quasi non erat, sed a nobis primis videtur inventum. Itaque de his CICERO leviorem inventionem dedit, Hermagoræ scilicet; ut id quod latuerat, in medium protulisse videatur. Hoc est quod ait:

Non quia non usi sint ea veteres oratores sæpe multi, sed quia non animadverterint artis scriptores [91] *eam superiores, nec retulerint in numerum constitutionum.*) Ideo autem *translationem* multi scriptores inter constitutiones referre noluerunt, quod omnis constitutio *actionem* constituat; *translatio* autem id videatur agere, ne *actio* sit: sed Hermagoras recte hanc inter constitutiones posuit. Nam hoc ipsum quod *actionem* commutat, *actio* est. Itaque *multi*, inquit, Hermagoram *reprehenderunt*, quod *translationem* inter constitutiones retulerit; sed invidia magis, quam ex vero.

Et constitutiones quidem, & earum partes exposuimus.) Postquam, quid essent singulæ constitutiones, vel quid possent, docuit; & earum partes, id est qualitates exposuit; promittit, se his constitutionibus exempla subditurum: sed tum, cum cœperint argumenta tractari, quæ argumenta dilucidiora futura esse promittit, si iisdem argumentis in tempore exempla supponat. Hoc est quod ait:

Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum causæ statim poterit accommodari.) Genera causarum scimus tria esse; *demonstrativum*, *deliberativum*, *judiciale*: exempla vero causarum sunt themata scilicet.

Constitutione causæ reperta, statim placet considerare utrum causa sit simplex, an 38
conjuncta: & si conjuncta erit, utrum sit ex pluribus quæstionibus juncta, an ex aliqua comparatione.) Quoniam in his duobus libris CICERO nihil nisi de inventione tractat, idcirco per ordinem, quæ sint invenienda demonstrat. Postquam, inquit, constitutionem inveneris, considerare debebis causam, utrum simplex sit, an juncta; id est, utrum de una re agatur, an de pluribus. Constitutio sic invenitur: *occidisti*, *non occidi*, aut *jure occidi.* Causa vero hæc est, *an occiderit*, *an juste occiderit.* Ergo hæc causa simplex an juncta sit, considerare debemus. Deinde si juncta, utrum ex pluribus quæstionibus, an ex aliqua comparatione. Ex pluribus quæstionibus causa juncta est; ut in Verrinis accusatur Verres, quod multa furatus sit, quod cives Romanos necarit, quod peculatum commiserit. Itaque quando ex pluribus quæstionibus causa juncta est, ipsæ quæstiones inter se adversæ sunt. Ex comparatione autem causa juncta est, cum quid potissimum faciendum sit, consideratur. Ut in *divinatione* agitur, utrum CICERO accuset, an Cecilius. Sed quia comparandi duo modi sunt, *comparativus* & *superlativus*, idcirco ait:

Ex comparatione, in qua per contentionem, utrum potius, aut quid potissimum sit, quæritur.) Verum his locis quæ tractabimus, ipse etiam CICERO perspicua exempla supponit.

Deinde considerandum est, in ratione, an in scripto [92] *sit controversia.*) Primo, 39
inquit, constitutio invenienda est. Secundo utrum causa sit simplex, an juncta. Tertio

[91] *artis scriptores*] subauditur *Oratoriæ* vel *Rhetoricæ*. CAPP.

[92] *in ratione, an in scripto*] alludit ad vulgatam *Statuum* divisionem in νομικὴν *legalem*, & λογικὴν *Rationalem.* Vide QUINCTILIAN. Lib. 3. cap. 6. CAPP.

Tertio in ratione, an in fcripto fit controverfia. Scriptum non tantum leges accipiamus, fed & fenatus confultum, & teftamentum, & verba fola 93, & multa hujufmodi. Hujus fcriptionis 94 genera funt quinque, ut ipfe primum rebus, deinde nominibus indicavit; id eft, primum *fcriptum & voluntas* 95, fecundum *leges contrariæ* 96, tertium *ambiguitas* 97, quartum *collectio* 98, five *ratiocinatio*, quintum definitio legalis 99, ut eft in Ceciniana.

Ratio autem eft, cum omnis quæftio non in fcriptione, fed in aliqua argumentatione confiftit.) Ideo ait: *cum omnis quæftio* 100. *non in fcriptione, fed in aliqua argumentatione confiftit*; quoniam & ratio fcriptionem habet, & fcriptio rationem 1; fed cum auctoritate: quippe ex fcripto, id eft ex teftamento vel lege venientem. Ergo (inquit) ratio eft, cum res quæ in concione verfatur, non in auctoritate legis, fed in argumentatione verfatur.

40 *Ac tum confiderato genere caufa.*) Reperto, inquit, genere materiæ & conftitutione, & caufa utrum fimplex an juncta fit, & ipfa caufa fcripti, an rationis habeat controverfiam; deinde videndum eft, quæ fit *quæftio*, quæ *ratio*, quæ *judicatio*, quod *firmamentum*. Verum de his tria præcipue funt in omni caufæ genere perquirenda: *firmamentum* vero perraro adhibetur. Et fiquando adhibetur, neceffe eft aut in themate fit, aut in hiftoria: alias *lemma* dicitur, id eft, falfum argumentum 2. Ergo tria illa fine intermiffione ubique infpicienda funt; id eft, *quæftio*, *ratio*, *judicatio*. *Quæftio* eft, quæ nafcitur ex conftitutione, ut eft illud: *Jurene occiderit*. *Ratio* eft quæ facit controverfiam: utputa, *Occidi Clodium, propterea quod ille me voluit occidere*. Infirmatio rationis eft: *Etiam fi te Clodius voluit occidere, tu tamen jure non occidifti*. *Judicatio* eft, Utrum cum Clodius voluerit occidere, jufte tamen a Milone occifus effe videatur. CICERO de Orefte exemplum dedit.

41 *Firmamentum eft firmiffima argumentatio defenforis, & aptiffima ad judicationem.*) Firmamentum, fi verum fit, valde prodeft, fed foli defenfori. Accufator enim pro firmamento affertionem habet. Sed hoc, ut diximus, raro in caufam cadit. Cujufmodi autem fit firmamentum ipfum, CICERO docet.

Si velit Oreftes dicere, ejufmodi animum matri fuæ fuiffe in patrem fuum, in feipfum, ac forores, in regnum, &c. Et in cæteris quidem conftitutionibus ad hunc modum judicationes reperiuntur.) Quoniam omnis de facto jam confeffio eft, idcirco in omnibus conftitutionibus dicit judicationem de infirmatione rationis fieri; præterquam in *conjectura*.

93. *verba fola*] quæ fcilicet in fcripturam non fuerint redacta. CAPP.

94 *fcriptionis*] hoc eft, controverfiæ in fcripto pofitæ, feu *ftatus legalis*, ut Rhetorum vulgus loquitur. CAPP.

95 *fcriptum & voluntas*] Græcis περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας. CAPP.

96 *leges contrariæ*] ἀντινομία. CAPP.

97 *ambiguitas*] ἀμφιβολία. CAPP.

98 *collectio*] συλλογισμός. CAPP.

99 *definitio legalis*] non admittitur hic *ftatus* a Rhetorum vulgo: Vide tamen *Rhetorem* HERENNIANUM, qui TULLIO confentit CAPP.

100 *omnis quæftio*] perperam legebatur antea: *omnis oratio*. Sed veram lectionem ex ipfo TULLIO eruimus. CAPP

1 *& ratio fcriptionem habet, & fcriptio rationem*] legebatur olim: *& oratio fcriptionem habet, & fcriptio orationem*. Sed hic agitur omnino de ratione & fcriptione feu fcripto. CAPP.

2 *argumentum*] vide paulo infra quidnam fit difcriminis inter Hiftoriam, Argumentum, & Fabulam. CAPP.

jectura. In *conjectura* enim, facti nulla confessio est. Quare in *conjectura* [3] eadem erit judicatio, quæ quæstio: *factum est* [4], *non est factum* [5]; *factumne sit* [6]?

Quot autem in causa constitutiones, aut earum partes erunt.) Qualitatis scilicet 42
partes: reliquæ enim constitutiones partes non habent. Ergo quot in causa constitutiones vel partes erunt, tot necesse erit inveniri quæstiones, rationes, judicationes, firmamenta.

His omnibus in causa repertis, tum denique singulæ partes totius causæ considerandæ sunt.) Sub diversa significantia CICERO partes posuit. Aliæ enim sunt partes oratoris officii; aliæ partes qualitatis; aliæ partes causæ; aliæ partes orationis. Itaque partes causæ sunt, ut suscepto negotio, per rerum ordinem ea, quæ dicenda sunt, diligenter inspicias. Quod cum pertractaveris, id est, cum causæ partes inspexeris; tum demum tibi ordinandæ sunt partes orationis: Non enim, inquit, quia primum exordium est, sola primo erunt tibi consideranda principia & scribenda: sed considerato omni negotio, tunc apposite sumere exordium debebis.

Hæ partes esse sex omnino nobis videntur.) Multi enim quatuor esse dixerunt, id est, exordium, narrationem, quæstionem [7], epilogum. CICERO autem sex esse dicit, id est, exordium, narrationem, partitionem, confirmationem, reprehensionem, conclusionem; *epilogum* scilicet: & recte *confirmationem* & *reprehensionem*. Hoc enim maximum est oratoris officium, ut argumenta sua primum afferat, deinde adversariorum dissolvat. Quare, inquit, quoniam primum exordium est, principio exordii præcepta trademus.

EXORDIUM *est oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem.*) 43
Optima definitio est, quæ a genere incipit; deinde descendit ad speciem; postremo ita propria complectitur, ut excludat omnino id, quod cum aliis potest esse commune. Ut hic, Sex partes orationis CICERO ponit. Orator porro duo agit; aut fidem facit, aut animos commovet. Quare in quatuor illis mediis partibus fides fit, in narratione, in partitione, in confirmatione, in reprehensione. In exordio vero vel epilogis animi commoventur. Itaque vt definiat exordium, a genere incipit: *Exordium, est oratio.* Omnis enim pars oratio est. Deinde sic descendit ad speciem, ita ut excludat quatuor illas partes medias, quibus fides fit: *Animum*, inquit, *auditoris idonee comparans.* Sed quia & in epilogis animi comparantur, ita proprium complectitur, ut excludat etiam epilogos: *Ad reliquam*, inquit, *dictionem.* Ita ergo exordii plena definitio est: *Exordium est oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem.* Verum cum aliquid fieri volumus, primum definire debemus, quid sit illud quod fieri volumus, ut hic de exordio definivit quid esset. *Exordium est,*

[3] *in conjectura*] hoc est, in *statu conjecturali*; ubi scilicet quæstio facti, ut ajunt, instituitur. CAPP.

[4] *factum est*] supple, ait accusator. CAPP.

[5] *non est factum*] subauditur, ait Reus aut ipsius defensor. CAPP.

[6] *factam ne sit*] subintellige, huc tota redit quæstio simul & judicatio. CAPP.

[7] *quæstionem*] in Basileensi quidem editione legitur, *quæstiones*: sed legendum mihi videtur *argumentationem*. Nam Isidorus in libro de arte Rhetorica sic habet: *Partes orationis in Rhetorica arte quatuor sunt; exordium, narratio, argumentatio, conclusio.* Isidori Liber exstat in consequentibus artis Rhetoricæ sc.iptoribus. CAPP.

est, inquit, *oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem.* Deinde debemus definire quid inde fiat, ut hic fecit:

Quod eveniet, inquit, *si eum benevolum, attentum, docilem fecerit.*) Sed quia non bene aliquid facimus, nisi prius sciamus ubi faciendum sit, prius ostendit ubi faciendum sit. Postremo quemadmodum faciendum sit. Ait ergo tunc nos optime exordiri, si causarum genera cognoscamus. Hoc est, ubi faciendum sit.

44 *Genera causarum sunt quinque: honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum* 8.) Hic quæstio nascitur: cum supra dixerit genera causarum tria esse, *demonstrativum, deliberativum, judiciale;* cur hic rursus genera causarum quinque esse dixit? Verum hæc quæstio occulta nimis ratione, ac difficili disputatione dissolvitur. Animadvertere enim debemus, quid CICERO secutus sit. Res multæ sunt: quarum una, substantia; reliquæ accidentia. Itaque cum substantiæ acciderit una qualitas, potest & alia accidere: sed quæ non sit in eodem genere, in quo prima qualitas fuit. Utputa si dicas: *Foliorum genera duo sunt, de membrana & de charta.* Hic folium substantia est. Accessit ei una qualitas de membrana & de charta. Potest tamen eidem substantiæ, id est folio, alia qualitas accidere, quæ non sit in eodem genere, in quo prima qualitas; si dicas: *Foliorum genera sunt tria: est oblongum, est latum, est quadratum.* Quare, si circa primam qualitatem numerus definitionis varietur, vitium est: sin autem in eadem substantia circa alias qualitates numerus definitionis varietur, non est vitium, ut hic ait primum: *causarum genera tria sunt;* causa hic substantia est, accidit ei una qualitas, ut sit *demonstrativum* genus, *deliberativum*, *judiciale*. Deinde ait: *causarum genera quinque sunt.* Licet eadem sit substantia, alia tamen ei qualitas accidit. In *judiciali* enim, sive alio genere causæ, invenitur & honestum causæ genus, & admirabile, & humile, & anceps, & obscurum. Ergo duplici hoc modo possumus intelligere; aut quod substantiæ multæ sæpe accidunt qualitates; aut quod multæ qualitates substantiales sunt: id est, quod eis qualitatibus possunt aliæ accidere qualitates. Ut hic substantia est causa 9, accidit causæ ut sit *judicialis*. Itaque *judicialis* qualitas est. Rursus hæc ipsa qualitas substantialis est. Nam accidit ei, ut habeat in se aut honestum causæ genus, aut admirabile, aut humile, aut anceps, aut obscurum. Item in *deliberativo* genere causæ vel *demonstrativo*, potest hoc ipsum evenire. Quare nullus hic error est generis causarum circa definitionem numeri. Siquidem substantiæ nunc plures accidunt qualitates, ut supra docuimus: nunc multæ sunt qualitates substantiales, id est quibus possunt aliæ incidere qualitates, quod similiter supra docuimus. Ergo quinque genera dixit esse causarum, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum: & definit genera ipsa.

Honestum, inquit, *causæ genus est, cui statim sine oratione nostra auditoris favet animus.*) Definitio, nunc ex rebus ipsis, nunc ex eventu rerum colligitur. Has itaque definitiones CICERO non ex rebus ipsis, sed ex eventu rerum colligit: sæpe enim honestis vel non honestis rumorum opinionibus abutimur. Et quia rumori facile creditur, pervenit

8 *honestum, admirabile &c.*] Græci Rhetores dicunt ἔνδοξον, παράδοξον, ἄδοξον, ἀμφίδοξον, δυσπαρακολούθητον. Vide *Curium Fortunatianum* lib. 2. ubi de Exordio. CAPP.

9 *substantia est causa*] Vide ut τὸ *substantia* dicatur de rebus etiam moralibus quæ mera videntur accidentia, si φιλοσοφικῶς loquamur, CAPP.

venit autem rumor usque ad judicem, orator porro apud judicem agit; necessario non rei honestum sequi debet, sed opinionem quae etiam judici nota est. Ergo CICERO honestum causae genus non ex rebus definivit, sed ex eventu rerum, qui notus est judici. *Honestum*, inquit, *causa genus est, cui statim sine oratione nostra favet auditoris animus.* Ergo si & statim, & sine oratione nostra favet judex, opinionem sequitur, id est, eventum rerum.

Admirabile est, a quo est alienatus animus eorum qui audituri sunt.) Et haec definitio de animis judicum est. Admirabile est, inquit, causae genus, cum is defenditur, quem ob magnitudinem criminis, defendi nullus posse credebat. Itaque hic judices benevoli faciendi sunt.

Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum videtur.) Humile causae genus est, si de re abjecta sit controversia. In hoc genere attenti auditores faciendi sunt. Haec quoque definitio de animis judicum sumpta est.

Anceps, in quo aut judicatio dubia est, aut causa, & honestatis & turpitudinis particeps.) Haec definitio & ab ipsis rebus sumpta est. Verum Anceps, inquit, causa duobus modis est, si aut judicatio dubia sit, aut inhonestissima materia: ut in Orestis themate, quia non una ratio est, judicatio quoque fit dubia. *Occidisti. Jure occidi. Nam illa, patrem meum occidit. Etiam si patrem occidit, non jure a filio mater occisa est.* Judicatio, an cum illa patrem occiderit, juste a filio occisa videatur. Deinde potest & haec ratio esse: *Jure occidi; nam ut id facerem, Apollo respondit.* Infirmatio rationis: *Etiamsi id Apollo respondit, non juste a filio mater occisa est.* Judicatio, An cum Apollo responderit, juste mater a filio videatur occisa. Ergo in hoc themate judicatio dubia est. Deinde fit anceps causae genus, si habeat in se causam & honestatis, & turpitudinis participem 10. *Si lenonis filius fortiter faciat, & praemium petat.* Honestum est, quod fortiter fecit: turpe, quod filius lenonis. In hoc quoque genere causae benevolentiam comparare debemus.

Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotiis causa implicata est.) Quod obscurum est, tribus modis semper obscutum est. Si aut is qui enarrat, non intelligit; aut is cui narratur, tardior est; aut si res ipsa perplexa est. Verum hic duo posuit. Superfluum enim fuerat, cum de oratore hic perfecto loquatur, si aliquid de ejus imprudentia diceret. Hic itaque judices dociles facere debemus. Ergo ostendit primum quid esset exordium: Animorum, inquit, commotio. Deinde ostendit quid inde fiat, aut attentus, aut docilis, aut benevolus. Deinde ubi fiat, id est in generibus quinque causarum. Et ostendit, quae essent genera. Nunc per quid faciendum, id est per principium & insinuationem. Itaque breviter quid in hac lectione contineatur, explicabimus.

Exordium inquit, *in duo dividitur, in principium & insinuationem.*) Horum 45
duorum hanc differentiam teneamus. In principio aperte, & (ut ipse ait) protinus judices nobis aut attentos, aut dociles, aut benevolos comparamus. In insinuatione vero occulte, & quibusdam circuitionibus. Hoc quoque compendium tenere debemus,

10 *& honestatis & turpitudinis participem*] deerat, supplevimus ex ipso CICERONIS loco hoc vocabulum *participem*, quod in editis | paulo supra relato. CAPP.

bemus, quod in omnibus causæ generibus principio nobis utendum est: in admirabili vero, nunc insinuatione, nunc principio. Principio tunc, si auditores non omnino erunt alienati: insinuatione tunc, si vehementer erunt alienati.

46 *Benevolentia quatuor ex locis comparatur. Ab nostra, ab adversariorum, a judicum persona, ab ipsa causa.*) Benevolos, inquit, judices a quatuor locis facere debemus, vel possumus; a nostra persona, ab adversariorum, a judicum, ab ipsa causa. Rursus a nostra persona quatuor ex locis benevolentiam judicis possumus comparare: *Si de nostris*, inquit, *factis & officiis sine arrogantia dicemus.* Plena enim gloria in his duobus est, in factis & officiis. Officium est, quod ex legibus, vel ex natura necesse est nos implere. Factum vero est quod supra quam debemus, præstamus. Ergo si de nostris factis & officiis, sed sine arrogantia dicemus. Deinde, *si crimina*, inquit, *illata, & aliquas minus honestas suspiciones injectas diluemus*; id est, si ea quæ ad deformationem personæ nostræ præter *judicialem* quæstionem fuerint objecta, diluemus. Deinde si aliquid futurum mali prædicemus, quomodo ipse CICERO: *Moneo, prædico, ante denuntio.* Postremo a nostra persona benevolentiam comparamus: Si, inquit, pro nobis supplici utamur oratione. Deinde ab adversariorum persona, tribus ex locis, benevolentiam judicis comparamus, si eos aut in odium, aut in contemptionem, aut in invidiam deduxerimus. In odium sic: Si eorum turpia vel crudelia facta proferamus. In invidiam sic: Si eorum potentiam, gratiam, pecuniam proferamus. Et quoniam hæc interdum non modo non crimini, sed etiam decori sunt; recte addidit horum omnium usum arrogantem; multæ enim res per se malæ sunt. Multæ, cum sint mediæ, ex eventu bonæ vel malæ fiunt. Deinde in contemptionem sic adversarios adducimus, si eos contemnendos esse dicamus, quod aut negligentes sint, aut ignavi. A judicum persona vero duobus ex locis benevolentiam comparamus: si eorum bene gesta sine adulatione proferamus: & si dicamus præsentis judicii magnam esse expectationem. Postremo ab ipso negotio, duobus ex locis benevolentiam comparamus: si nostram causam laudando extollamus, adversariorum vituperando deprimamus.

Attentos autem faciemus, si demonstrabimus ea, quæ dicturi erimus, magna, nova.)
47 Nunc docet quemadmodum attentos judices facere debeamus: Attentos, inquit, judices faciemus, si nos magna promittamus dicturos esse, ut ait VIRGILIUS: *Majus opus moveo.* Deinde si nova nos dicturos esse dicamus. Interdum enim etiamsi magna non sit res, tamen nova animos auditorum facit attentos. Postremo si incredibilia; necessario etenim attente audiendum est, quod vix posse credi promitto. Deinde si hæc, inquit, *magna, nova, incredibilia*, dicamus nunc *ad omneis pertinere*; ut sæpe CICERO ait, de quo agitur non ad solum reum, sed ad omnium fortunas pertinere: nunc *ad eos qui audiunt*; ut CICERO sæpe ait, hoc ideo agi, ut a judicibus, judicia transferantur: nunc *ad aliquos illustres*; si dicamus rem istam ad sacerdotes, ad senatores, vel alios hujusmodi pertinere; nunc *ad deos immortales*; ut CICERO de domo sua dicit, Rem ad deos pertinere, ne ipsi CICERONEM domo expulisse videantur: nunc *ad summam rempublicam pertinere.* Ergo his omnibus attentos judices facimus. Nec non, inquit, etiam tunc attentos judices facimus, cum nos breviter dicturos esse promittimus. Et ne mentiri nos judices putent, quod breviter nos dictu-

dicturos esse promittimus, *exponere*, inquit, *debemus judicationem, aut judicationes, si plures erunt.* Deinde ostendit quo pacto dociles auditores facere debeamus: Si, inquit, in principiis, ea quæ sunt nobis dicenda, ponamus, ut nobis judices ad cognoscendum negotium comparemus. Præterea, inquit, cum dociles judices facimus, simul attentos judices facere debemus. Ita ipse CICERO in Cluentiana facit dociles judices, cum ait: *Animadverti, judices, omnem accusatoris orationem in duas divisam esse partes.* Deinde facit attentos, cum ait: *Quarum altera mihi viti, & magnopere confidere videbatur invidia inveterata judicii Juniani, &c.* Tunc etenim, inquit, judex melius docilis fiet, si & attentus fuerit effectus. Hæc de principiis; nunc nobis de insinuatione dicendum est.

Insinuatione igitur utendum est, cum admirabile genus causæ est.) Diximus, prin- 48
cipiorum triplicem esse finem; scilicet, ut aut benevolos judices, aut attentos, aut dociles faciamus. Idem nobis & in insinuatione faciendum est: sed hoc interest: quod in principiis hoc aperte facimus; in insinuatione occulte, & quibusdam circuitionibus; nec in alio causæ genere, nisi in admirabili, tunc cum animi judicum erunt vehementer offensi. Ergo, inquit, insinuatione tunc erit nobis utendum, cum animi judicum fuerint offensi. Et ostendit quibus rebus offensos judicum animos possimus agnoscere. Prius enim vulnus inspiciendum est; sic apponenda medicina: Tribus, inquit, vel maxime causis animi judicum offenduntur. Verum cum ait *maxime*, ostendit & aliis causis offendi judices, sed his plerunque; si aut in negotio ipso inest aliqua turpitudo, ut res ipsa præter personas aut judicis, aut agentis pariat offensionem; aut si jam aliquid judicibus ab iis, qui primum dixerunt, persuasum videtur, & ideo is, qui post dicturus est, non libenter auditur; aut si illi qui audituri sunt, alios audiendo cœperint esse offensi. Quare cum hæc animadverteris, singula hac dicendi arte sanabis.

Si causa turpitudo contrahet offensionem.) Duobus modis causa contrahit turpitudinem. Aut enim res turpis est, aut persona. Si, inquit, persona turpis fuerit; aut alium hominem subjicies, qui ametur; aut rem pro persona. Deinde si res turpis fuerit; aut aliam rem, quæ honesta est, subjicies; aut pro re, hominem. Si utrumque turpe fuerit, & res & persona; commodum erit causam non suscipere: tamen siquid leviter turpe fuerit, potest suscipi. Deinde, inquit, debebis dissimulare defensionem; postquam mitiores reddideris auditores, paulatim ingredi in eandem defensionem, & dicere ea, quæ adversariis displiceant, tibi etiam displicere; sed nihil horum ad tuum negotium pertinere. Deinde, inquit, occulte & de adversariis detrahere debebis. Postremo, inquit, de simili negotio aliquorum judicum afferri oportebit exemplum. Animadvertere tamen debemus, ut & in insinuatione quatuor locis præceperit benevolentiam comparandam, id est ab ipsa causa, a nostra persona, ab adversariorum, a judicum. A causa dixit posse benevolentiam comparari, ubi ait: *Aut pro eo homine in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi oportet, &c.* Deinde ostendit quemadmodum a nostra persona benevolentiam comparemus, cum ait: *Et dissimulare id te defensurum, quod existimeris defensurus* 11; *deinde ubi jam*

11 *existimeris defensurus*] hoc participium *defensurus* deerat in editis; supplevimus autem ex ipso CICERONIS loco, quem VICTORINUS afferebat. CAPP.

jam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defensionem, & dicere, ea, quæ indignentur adversarii, tibi quoque indigna videri. Ab adversariorum vero persona, docet quemadmodum benevolentiam comparemus, cum dicit: *Et negare te quicquam de adversariis esse dicturum, neque hoc, neque illud, ut neque aperte lædas eos, qui diliguntur: & tamen id obscure faciens, quoad possis, alienes ab eis auditorum voluntatem.* Postremo docet ut a judicum persona benevolentiam comparemus, cum ait: *Et aliquorum judicum simili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam.* Verum quod ait,

Deinde aut eandem, aut consimilem, aut majorem, aut minorem agi rem in præsentia demonstrare.) Etenim semper post exemplum facienda est comparatio. Comparatio porro nunc a pari, nunc a majori, nunc a minori semper fiat, necesse est.

Sin oratio adversariorum, &c.) Ostendit, quod primum fuit, si per causæ turpitudinem auditores offensi extitissent, quibus modis ab iis posset benevolentia comparari. Nunc, inquit, si oratio adversariorum dictis fidem fecerit, & ideo judices videntur abalienati, tribus modis benevolentiam comparemus: si aut de eo 12 argumento, quod sibi firmissimum crediderant adversarii, te dicturum esse promittas; aut si ab eo dicto incipias, quod adversarius nuper dixerit; aut si, inquit, cum admiratione dubites, cui potissimum respondeas quæstioni. Cum enim, inquit, te judices viderint paratum ad respondendum, existimabunt sibi non recte ab iis, qui ante dixerunt id, quod crediderant, fuisse persuasum.

Sin auditoris studium, &c.) Postremo docet quo pacto benevolentiam nobis a judicibus comparemus, si forte ipsi judices defatigati fuerint multos audiendo. Primo, inquit, oportebit *polliceri brevius te, quam paratus fueris* 13, *esse dicturum.* Deinde si ita habebit negotium, utile erit rebus novis, vel ridiculis risum judicibus, aut jocum movere: atque id duplici modo; aut cogitatis paratisque, ut vel a fabula incipias, vel apologo ad præsens negotium pertinentibus. Fabulæ sunt, quas fere videmus extitisse ex Phædris, Medeis, Clytæmnestris, aliisque similibus. Apologi sunt ex rebus humilibus compositæ quædam formæ ac species ad vivendum: ut extat illa de mure, & leone. Ergo si, inquit, negotii dignitas patietur, risum vel jocum movere oportebit: sin autem tale negotium fuerit, ut jocandum non sit, a re aliqua tristi, & severa commodum erit incipere. *Nam ut* (inquit) *cibi fastidium nunc dulci re* 14 *mitigatur, nunc subamara relevatur* 15; ita, inquit, studium audiendi apud judices, nunc rebus ridiculis, nunc asperioribus redintegratur.

Ac separatim quidem quæ de principio & insinuatione dicenda videbantur, hæc fere sunt.) Supra, inquit, quid in principiis faciendum esset, quid in insinuatione, separatim disputavimus: nunc, inquit, breviter in utrunque præcepta dabimus.

49 *Exordium sententiarum & gravitatis plurimum debet habere,*) Sententiarum, inquit, non illarum quæ generaliter dicuntur: ut est illud, *Obsequium amicos, veritas odium*

12 *de eo*] perperam legebatur olim *ab eo*. Legesis ipsa Tullii verba, ad quæ Victorinus respicit. Capp.

13 *quam paratus fueris*] τὸ *paratus* aberat ab editis, cum tamen ipso in Tullio diserte legatur. Capp.

14 *dulci re*] in Basil. edit. legitur *subdulci*. Capp.

15 *relevatur*] editum fuerat *revelatur*. Capp.

odium parit. Præceptum eſt autem, ne quid in principiis generaliter dicatur: ſed hic ſententias accipiamus ſenſus atque intentiones plurimas; atque eaſdem graves: propterea, inquit, ut commendati ſimus auditoribus. In exordio omnia illa habere debemus, quæ nobis & orationi noſtræ pariant dignitatem.

Splendoris & feſtivitatis, & concinnitudinis minimum.) In exordio, inquit, nihil ſplendidum, nihil diligenter accuratum habere debemus, ne ipſa dicendi diligentia diffidentiam negotii demonſtremus. Docuit quid in principiis, quid in inſinuatione, quid generaliter in utroque obſervare debemus; quare poſtquam oſtendit quid faciendum eſſet, præcepit rurſus quid faciendum non ſit.

Vitia vero hæc ſunt certiſſima exordiorum.) Cum ait *certiſſima*, oſtendit & ſupra 50
ſe nonnihil de vitiis exordii dixiſſe. Ait enim: *Splendoris & feſtivitatis, & concinnitudinis minimum*, in exordio eſſe debebit. Verum hæc maxima vitia exordiorum eſſe dicit, atque hæc omnino vitanda eſſe præcipit: *Vulgare, commune, commutabile, longum, ſeparatum, tranſlatum, contra præcepta.*

Vulgare eſt, quod in plures cauſas poteſt accommodari, ut convenire videatur.) Id eſt, quod dicitur generale principium, & quod non unius, ſed omnium poteſt eſſe cauſarum; ſi ſic incipias 16: *Jovem ego optimum maximum*; aut: *vellem, ſi fieri poſſet, judices.*

Commune eſt, quod nihilo minus in hanc quam in contrariam partem cauſæ poteſt convenire.) Inter vulgare & commune hoc intereſt. Vulgare, omnium controverſiarum eſt. Commune, in eadem controverſia utriuſque partis. Itaque Commune ſpecie includitur: Vulgare vero generale eſt. Quare commune erit, quod tam a nobis, quam ab adverſariis dici poteſt.

Commutabile eſt, quod ab adverſario poteſt leviter mutatum ex contraria parte dici.) Commutabile eſt, inquit, quod non quidem ab adverſariis dici pro ſe poſſit, ita ut a te probatum eſt; ſed commutato verbo vel addito poſſit in partem contrariam commutari.

Longum eſt, quod plurimis verbis aut ſententiis ultra quam ſatis eſt producitur.) Meminimus in duobus eſſe orationem noſtram: nunc in verbis ſingulis, nunc in conjunctis, quæ ſententiæ dicuntur. Itaque (inquit) longum eſt, quod nimis aut in verbis, aut in ſententiis involutum eſt.

Separatum eſt, quod non ex ipſa cauſa ductum eſt, nec ſicut aliquod membrum annexum orationi.) Separatum eſt, quod non eſt proprii negotii, neque ejus cauſæ, qua de agitur: Ut ſi homicida tibi accuſandus ſit, & tu ab adulterii facinoribus exordium ſumas.

Tranſlatum eſt, quod 17 aliud conficit, quam cauſæ genus poſtulat; ut ſiquis docilem faciat auditorem, cum benevolentiam cauſa deſideret; aut ſi principio 18 utatur cum

16 *ſi ſic incipias*] particulam hanc *ſi*, quæ deerat, ſupplevimus ex editione Baſileenſi. Capp.

17 *Tranſlatum eſt, quod &c.*] Quinctilian. lib. 4. c. 1. ubi de vitiis exordiorum, *tranſlatum* exordium vocat, quod aliunde trahitur; Herennianus Rhetor lib. 1. *tranſlatum* exordium includi ait in *ſeparato*, quod ſcilicet non ex ipſa cauſa natum videtur. Capp.

18. *aut ſi principio*] quæ ſequuntur ad uſque Vocabulum *ergo*, deſunt in Baſil. editione. Capp.

eum insinuationem res postulet.) Et supra dixit: *Quare cum tam diversa sint genera causarum, exordiri quoque dispari ratione in unoquoque necesse est.* Ergo translatum est, inquit, cum ignoto genere causæ, aut dociles pro attentis, aut attentos pro benevolis faciendos nobis judices putamus.

Contra præceptum est, quod nihil eorum efficit, quorum causa, de exordiis præcepta traduntur.) Contra præceptum est, inquit, quod judicum animos sibi non comparat, interdum etiam infestos facit. Quare finitis exordii præceptis, nunc nobis de narratione dicendum est.

N*Arratio est rerum gestarum, aut ut gestarum expositio.*) Definit quid sit narratio. In definitione vero, ut sæpe jam diximus, omnia quæ ad rem aperiendam pertinent, colligi atque includi debent. Quare quoniam non tantum illa narrantur, quæ vere gesta sunt, sed etiam illa quæ non sunt gesta, sed geri potuerunt, ideo ait: *Narratio est rerum gestarum, aut ut gestarum expositio.* Gestarum rerum expositio est, negotiorum civilium, & historiarum. Ut gestarum rerum expositio est, comœdiarum, fabularum, & thematum, quæ in auditorio dicuntur. Ergo tria genera narrationis esse dicit. Unum quod fit in causæ expositione, ut est illud: *C. Quintius frater hujusce P. Quintii fuit*; & huic similia. Verum quoniam narratio causæ non id solum agit, ut res gestas explicet, verum etiam multa futuris præstruit quæstionibus, animadvertamus ut CICERO utrunque complexus sit.

In quo ipsa causa, inquit.) Hoc ad rerum expositionem.

Et omnis ratio controversiæ continetur.) Hoc ad quæstiones pertinet. Ergo unum narrationis genus est, in quo ipsa causa, & omnis ratio controversiæ continetur. Aliud genus narrationis est, quod extra causam est, sed ad causam facit. Ut est illud: *Agonis est quadam Lilybetana liberta Veneris Erycina.* Hæc narratio extra causam est: agitur enim qui magis debeat accusare. Sed tamen ad causam facit, id est, pertinet. Locus enim introducitur, in quo se Cecilius injuriam a Verre passum esse commemorat, qua se læsum accusare debere contendit. Verum hæc narratio extra causam quatuor modis fit: aut criminationis causa, aut similitudinis, aut delectationis, aut amplificationis. Criminationis causa fit, ut: *Dio quidam fuit Halesinus, P. Asellius mortuus est, C. Sacerdote pratore.* Similitudinis causa fit, ut est illud: *Sic iste multo sceleratior & nequior, quam ille Adrianus, aliquanto etiam felicior fuit.* Digressio & hæc videri potest, sed non est: quia non interponitur narratio, quæ causa est deliberationis. Delectationis causa fit non alienæ ab eo negotio quo de agitur. Ut si prata, si nemora, si fontes rivosque describas, & hanc ipsam descriptionem ad causam applices. Amplificationis causa fit, ut est illud de Eriphyla, quæ visum ornamentum adamavit. Amplificat crimen Verris, quod cum illa rem visam adamaverit, Verres multa etiam non visa concupierit. Ergo secundum genus narrationis hoc est, quæ digressio dicitur: quæ fit aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis, aut amplificationis causa. Tertium genus narrandi est, quod extra oratorem est. Hoc est quod ait,

Remotum a civilibus causis.) Est autem poetarum vel historiographorum; dat tamen etiam cursim in hanc narrationem præcepta. Hæc, inquit, narratio remota

mota a civilibus causis duo membra habet. Nam aut propter negotia exponenda sumitur: vel propter personas, quod est comœdiographorum & tragœdiographorum. Versidici vero in utroque versantur: nam VIRGILIUS Æneæ & mores, & facta describit. Ergo hæc narratio extra oratorem in duo dividitur; in negotia, & in personas. Verum illa narratio, quæ in negotiis est, tres habet partes; Fabulam, Historiam, Argumentum. Fabulam dicit esse, quæ nihil veri, nec verisimile continet: & dat exemplum.

Cujusmodi est: Angues ingentes alites, juncti jugo.) Verum hic quæstio est: cum in definitione generali narrationis dixerit: *Narratio est rerum gestarum, aut ut gestarum expositio;* cur in fabulæ definitione, quæ utique, quoniam & ipsa narratio est, generi similis esse debuit, ait: *Fabula est in qua nec veræ, nec verisimiles res continentur.* Deinde, *Historia est* (inquit) *quæ res veras continet, sed a nostra memoria remotas;* & dat exemplum. *Quod genus est: Appius indixit Carthaginensibus bellum.* Argumentum est, quod quidem non est factum, sed fieri potuisse creditur, ut in TERENTIO adolescentis vita narratur: *Nam is postquam excessit ex ephebis, Sosia.* A negotiis ergo narratio tres partes habet, fabulam, historiam, argumentum. Fabula nihil veri, nec verisimile continet; Historia, gesta præteritorum; Argumentum, non verum, sed verisimile.

Illa autem narratio, quæ versatur in personis exprimendis, talis esse (inquit) debet, ut in narratione rerum, vim personæ agentis, & animos ostendat; & dat exemplum de TERENTIO ubi Demeæ, & Mitionis senum persona morum contrario secernitur: *Venit ad me sæpe clamitans, quid agis Mitio? cur perdis adolescentem nobis? &c.* In his omnibus & rigor, & austeritas personæ objurgantis ostenditur. Verum ne nos perturbet, quod & in illa narratione, quæ in negotiis est, sæpe etiam persona describitur; nam describitur Catilina, describitur Sertorius, & reliqui; & illa rursus narratione quæ de personis est, gesta etiam narrantur. Non (inquam) nos perturbent, quia mista sunt: sed animadvertere debemus quid propter quid dicatur. Sæpe enim persona describitur, ut negotium patescat; sæpe gesta narrantur, ut apertius qualis sit persona, videatur. Sed ad præceptum narrationis illius revertitur, quæ ipsam causam continet, & totius controversiæ narrationem.

Oportet igitur eam tres habere res, ut brevis, ut aperta, ut probabilis sit.) Tres 52
virtutes sunt narrationis, ut brevis sit narratio, ut aperta, ut probabilis: verum ut hæc tria semper per omnia sint, non unum aliquod ex tribus. Itaque istæ virtutes, licet & aliis partibus orationis conveniant, narrationis tamen sunt propriæ: aliarum autem partium orationis virtutes narrationi convenire non possunt. Quælibet reprehensio, quælibet confirmatio, quælibet criminatio potest habere hæc tria, sed quasi aliena. Ipsa autem quæ habent, narrationi non conveniunt; ut inductiones, ut ratiocinationes, & reliqua hujusmodi, quæ fidei sunt, non affectus. Igitur tres istæ virtutes narrationi oratoriæ convenire possunt, & illi narrationi, quæ extra civiles causas est. Namque historia & brevis esse debet in expositione, & aperta, & probabilis. Ut SALLUSTIUS sibi omnia in Catilina tribuit: *Quam brevissime potero, paucis absolvam;* cum aliis historiographis singula tradidisset in libro primo historiarum, Catoni brevitatem: *Romani generis disertissimus paucis absolvit;* Fannio vero verita-

tem. Sed ante quam dicamus, ut brevis narratio fiat, ut aperta, ut probabilis, principio dicendum videtur quid sit narratio oratoria, quid agat, vel quo distet a reliquis partibus orationis. Oratio quae negotium explicat atque insinuat audienti, narratio dicitur; explicans quid gestum sit aut per verum, aut per verisimile, id est, aut per id quod gestum est, aut per id quod geri potuit; quae oratio tametsi partibus narratione plenis inclinetur in actoris commodum, non tamen ad pugnam continuo easdem partes ducit; negotium enim judici insinuatur, non pars negotii. Agitur enim ut causam judex norit; causa vero duarum partium est. Sed subtilitas exponentis aliquid, quod suae parti prosit, insinuat; nam judex sic ab uno audit, quasi extra partem. Sed vere is optimus patronus est in narrando, qui ita narrat, ut & adversarius ita narrare potuisse credatur; verum talis oratio esse non potest, cum crimina proponuntur. Quibus in propositionibus etsi dicatur: *Illud fuit*, *illud consecutum est*, & caetera similia; tamen narratio non est: quoniam haec omnia ad criminationem continuo ducuntur, & non id agitur in hac oratione, ut judex sciat causam, sed ut audiat crimen admissum. At in narratione, cum causa omnis fuerit explicata, tunc crimen aut ab accusatore proponitur post narrationem, quasi intentio; aut a defensore, quasi quaestio, ut purgetur: *Sextus Roscius occisus est.* Accusator dicit a filio: Tullius negat; hinc esse criminatio potest, & defensio. Insinuatur judici per narrationem totum negotium; ubi, quando, quomodo Sex. Roscius sit occisus. Hoc dicat utraque pars, necesse est; huic singuli subtiliter interjiciunt id, quod parti suae prodesse possit, non pugnae modo; sed adjuncta verisimilitudine, ut ita narret, quasi & adversarius eodem modo narrare possit. Explicito negotio causaque cognita, incipit adversarius dicere quod Sex. Roscium filius interemit: & haec criminatio. Si autem defensor est, proponit crimen quasi quaestionem: *Occidisse patrem Sex. Roscius arguitur*; & affert argumenta quibus hoc possit dissolvere. Ita in inductionibus aliis criminationes intelliguntur vel propositiones criminum, cum oratio exponentis quodammodo implicatam secum habet intentionem: ut *occidisti*, aut *tulisti*. At ubi narratio est, post narrationem dicuntur: sed tamen in narratione significantur judici, non aperte ab oratore dicuntur.

53 *Brevis erit, si unde necesse est, inde initium sumetur, & non ab ultimo repetetur.*) Dixit supra, narrationem oratoriam tres virtutes habere debere; ut brevis sit, ut aperta, ut probabilis. Nunc docet, brevis narratio quemadmodum esse possit, & brevis pro qualitate negotii. Brevis (inquit) erit, si initium sumas a rebus necessariis, non ab ultimo: utputa si nobis bellum Trojanum narrandum sit, debemus a raptu Helenae incipere, non a Leda, quae Helenam genuit. Ergo praecepta dat in brevem narrationem; quae in initio narrationis, quae in fine, quae in medio servare debeamus. Atque hoc praeceptum, de initio narrationis, est quod ait: *Brevis erit, si unde necesse est, inde initium sumetur, & non ab ultimo repetetur.*

Et, si cujus rei satis erit summam dixisse, ejus partes non dicentur.) Utputa cum sufficiat dicere, *occidit*; nos dicamus: *& voluit, & potuit, & occidit*; cum harum partium summa sit, *occidit*; & hoc dixisse sufficiat; verum hoc praeceptum, de medio narrationis esse potest.

Et si non longius, quam quod scitu opus est, in narrando procedetur.) Id est, si narres

narres quousque narrandum est, non etiam illa narrentur, quæ jam in tractatus cadunt; utputa: *Quidam fortiter fecit; petit, præmii nomine, ærarii dimidium; contradicitur.* Narrandum est, quemadmodum fortiter fecerit; non etiam quemadmodum ad civitatem regressus sit; & quemadmodum præmium petierit, & quemadmodum ei contradictum sit; verum hoc præceptum, de fine narrationis est.

Et si nullam in rem aliam transibitur.) Scilicet ut illa tantum narres, quæ ad causam pertinent; non etiam aliqua quæ extra sunt, & quæ ad negotium minime pertinent.

Et si ita dicetur, ut nonnunquam ex eo, quod dictum sit, id quod dictum non sit, intelligatur.) Ut posita secunda, quæ sunt sua prima, declarent. Si dicas: *Iude cum reversus essem;* utique cum dicis *reversus*, ostendisti & profectum nescio quo, & pervenisse, postremo reversum.

Et si non modo id quod obest, verum etiam id quod nec obest, nec adjuvat, præteribitur.) Etenim qui brevitati studet, non modo illa in narratione præterire debet, quæ obfutura sunt; verum etiam illa, quæ nihil profutura.

Et si semel unumquodque dicetur.) Id est, ut non modo illa prætereantur quæ aut obfutura sunt, aut nihil profutura; verum etiam illa quæ prosunt, ut semel dicantur, non bis aut amplius.

Et si non ab eo, in quo proxime desitum erit, deinceps incipietur.) Præceptum omne duplex est Nunc enim ostendit quid faciendum sit; nunc quid non faciendum. Ita hic CICERO, in superioribus ostendit quid esset in narratione faciendum: nunc ostendit quid sit non faciendum, *Et si non ab eo*, inquit, *in quo proxime desitum erit, deinceps incipietur.* Id est, ne a re illa, quam nuper diximus, ad aliam rem sumamus exordium. Si dicas: *profectus urbe sum: & cum essem profectus, ad villam veni: & cum venissem.* Quare is qui breviter narraturus est, iterare nihil debet.

Ac multos imitatio brevitatis decipit, ut cum se breves putent esse, longissimi sint.) Sæpe, inquit, etsi dictio in verbis brevis est, tamen longa efficitur, cum non necessariæ res in narratione ponuntur. Quod ut nos non prætereat, primo nobis dicendum est, quemadmodum possimus intelligere, quod ubicunque dicta sint singula verba, significant res suas singulas, ut *sedet, currit, eo, venio:* item copulatio rationabilis verborum plurimorum unam rem continet; maxime autem (si in narratione sit) cum præmissa verba, tertia persona concludit; ut: *M. Lepido cum omnibus copiis Italia pulso, segnior neque minus gravis & multiplex cura Patres exercebat.* Hæc tertia persona unam rem fecit omnium superiorum. Itaque in oratione tot res erunt, quot erunt tertiæ personæ. Ergo in hac oratione: *Accessi ad ædes. Puerum evocavi. Respondit. Quæsivi dominum. Domi negavit esse.* Tertia persona est, *respondit.* Jam igitur una res est. Fit autem altera cum ait: *domi negavit esse.* Quare cum sufficeret, *domi negavit esse*, abundavit rebus superfluis; quia dixit ante, *respondit.* Ita ergo multos imitatio brevitatis decipit, qui cum res brevissime dicant; tamen quia plures quam oportet, dicunt, incipiunt breves non esse. Quamobrem (inquit) si breves esse volumus, non solum verba non necessaria præterire debemus, sed etiam res.

Aperta autem narratio poterit esse.) Dixit quemadmodum brevis narratio esse 54
possit: nunc quemadmodum aperta esse possit, exponit. Illud autem perspicere debemus,

debemus, quod & in apertam narrationem illa dat praecepta, quae & in brevem. Hic etiam quid in principio apertae narrationis, quid in fine, quid in medio facere debeamus, ostendit. Nunc itaque totam complectitur narrationem, cum ait: *Aperta autem narratio poterit esse, si ut quidque primum gestum erit, ita primum exponetur;* scilicet, ut non, perverso narrandi ordine, fiat judicibus in cognitione confusio.

Et rerum ac temporum ordo servabitur.) Scilicet ne id primum narres, quod postea factum est. Quod si feceris, & in rerum, & in temporis ordine deliquisti.

Ut ita narrentur, ut gesta res erunt, aut ut potuisse geri videbuntur.) Hoc est quod ait supra in definitione narrationis: *Narratio, est rerum gestarum, aut ut gestarum expositio*, id est vera, & verisimilis.

Hic erit considerandum nequid perturbate.) Ut in praeceptis brevis narrationis primum ostendit quid faciendum esset, deinde quid non faciendum; ita & hic ostendit primo quid faciendum esset, tum quid non faciendum. *Considerandum*, inquit, *erit ne quid perturbate dicatur*, id est, si rerum ac temporum in narratione ordo mutetur. Deinde (inquit) *nequid contorte*, id est, cum interdum non facilis transitus ac directus est, sed obscurus.

Ne quam in aliam rem transeatur.) Ne omissis rebus ad praesens negotium pertinentibus, non narranda, atque aliena narremus. Hoc praeceptum etiam de brevi narratione dedit: *Et si in nullam aliam rem transibitur.*

Ne ab ultimo repetatur.) Ita ut supra de brevi narratione: *Si unde necesse est, inde initium sumetur, nec ab ultimo repetetur.* Verum hoc praeceptum etiam hic de initio narrationis est.

Ne ad extremum prodeatur.) Ita ut supra de brevi narratione: *Et si non longius, quam quod scitu opus est, in narrando procedetur.* Verum hoc praeceptum etiam hic de fine narrationis est.

Nequid, quod ad rem pertineat, praetereatur.) Hoc vitium mediae narrationis; ita ut principii vitium est, si ab ultimo repetatur; finis autem, si ad extremum prodeatur. Deinde concludit: Illa (inquit) omnia de brevi narratione praecepta, etiam in aperta nobis servanda sunt. Nam ut aperta non possit esse narratio 19, non intelligitur, id est, aperta non est, longitudine magis, quam obscuritate. Ergo ut aperta sit narratio, & intelligatur, minime longa, id est, brevis esse debebit. Praeterea, inquit, ut apertam habeamus narrationem, uti dilucido ac de proximo petito sermone debemus.

55 *Probabilis erit narratio, si in ea videbuntur inesse ea, quae solent apparere in veritate.*) Secundum ordinem divisionis suae postquam de brevi & aperta narratione tractavit, nunc incipit de narratione probabili disputare. Probabilis, inquit, erit narratio, si in ea fuerint illa omnia quibus solet veritas inveniri; nam in his septem, omnis ad fidem argumentatio continetur. Septem illa superiora, *quis*, *quid*, *cur*, *ubi*,

19 *Nam ut aperta non possit esse &c.*] locus hic male affectus videtur; refertur autem ad illa Tullii verba: *Nam saepe res parum est intellecta, longitudine magis quam obscuritate narrationis.* Capp.

ubi, *quando*, *quemadmodum*, *quibus adminiculis* 20, omnes artium scriptores 21 tractarunt, & in præceptis suarum artium reliquerunt. Verum CICERO rerum ac temporum personarumque considerans naturam, addidit illis omnibus octavam opinionem; & recte. Res enim omnes non per se sunt, nec ex natura valent, sed opinione; neque enim cum dicimus *tunicam*, per seipsam intelligimus tunicam esse, qua vestimur: sed quia nostra nobis opinione persuasum est, cum audierimus tunicam, intelligimus rem esse, qua vestimur. Et reliqua similiter colligere possumus. Ergo CICERO omnia dicit. Hanc vero opinionem in tribus plenam esse dicit; Si id, quod dicimus, a nostra natura non abhorreat, id est, ab eorum natura, pro quibus agimus: scilicet ne de pudicitia agat leno, de castitate meretrix; quod si fiat, probabilis narratio non erit. Deinde, ut id quod agimus, a populi more non abhorreat: scilicet ne contra consuetudinem audientium loquaris; Si apud Romanos narres contra justitiam, & si apud Scythas mores barbaros reprehendas. Postremo, si id quod agimus, cum eorum, quicunque audiunt judicaturi, opinione consentiat. Itaque narrationem probabilem esse dicit, si in ea sint septem illa: *quis*, *quid*, *cur*, *ubi*, *quando*, *quemadmodum*, *quibus adminiculis*. Sed cum omnia hic posuerit, unum non posuit, id est modum, quod est, *quemadmodum*: & recte modum inter præcepta probabilis narrationis non posuit. Non enim in modo fides fit, sed magis *auxesis* criminis. Et quoniam præcepta hæc & ad *conjecturam* 22 accommodata erunt, ubi factum negatur, merito modus esse non debuit, quia modus non excutitur, nisi factum conceditur. Cum autem in *conjectura*, ubi factum negatur, omnino esse non poterit, multo magis alibi modus non erit. Si autem in reliquis *statibus* fuerit, *auxesis* facti erit, non probabilis narrationis expositio. Ergo hic videamus septem illa absque solo modo. Persona, si personarum dignitates servabuntur. Causa, si causæ factorum extabunt. Facultas, si fuisse facultates videbuntur. Tempus, si tempus idoneum. Locus, si locus opportunus. Videamus & opinionem, quæ his omnibus quoque a CICERONE addita est: *Si res & ad eorum qui agent, naturam, & ad vulgi morem, & ad eorum qui audient, opinionem accommodabitur. Si personarum dignitates servabuntur;* non honores, sed prout quæque digna sit.

Si tempus idoneum, si spatii satis.) Duo sunt tempora; unum per spatium, id est per intervallum; aliud per opportunitatem. Spatium est unus, alter, multi; dies, mensis, menses, anni. Opportunitas est occasio ex hominum actibus facta; ut bellum, pax, ludi, seditio. Hoc est ergo quod ait: *Si tempus idoneum, si spatii satis.* Jam cum ait, *si tempus idoneum*, ostendit tempus esse per opportunitatem.

Illud autem præterea considerare oportebit.) Supra docuit quæ in narratione servanda sint, & quemadmodum facienda: nunc in ipsam narrationem quatuor præcepta dat. Quæstio est enim: An ubique narrandum sit. Deinde si narrandum, quo loco narrandum. Postremo, si ita narretur, quemadmodum causa postulet. Non ubique narrandum est, inquit. Etenim cum obest narratio, prætereunda est: & cum nihil 56

20 *quis*, *quid*, *cur*, *ubi &c.*] hujusmodi circumstantias includit vulgaris ille versus: *Quis*, *quid*, *ubi*, *quibus auxiliis*, *cur*, *quomodo*, *quando*. CAPP.

21 *artium scriptores*] subintellige, *oratoriarum*. CAPP.

22 *conjecturam*] *statum* intellige *conjecturalem*, ubi scilicet de facto *quopiam quæstio instituitur*. CAPP.

nihil prodest, prætereunda est. Deinde, inquit, videndum est, quo loco narrandum sit. Sæpe enim post argumenta narrandum est, ut CICERO in Miloniana fecit. Postremo secundum causæ genus narrandum est, ut quod non est prætereundum, non prætereas: quod prætereundum, prætereas.

Obest tum, cum ipsius rei gestæ expositio magnam excipit offensionem.) Obest, inquit, narratio, si cum aperis atque insinuas rei gestæ qualitatem, necesse habes tibi auditorem reddere infensum. Quod cum contingit, non contexte, inquit, narrare debebis, nec causam omnem indicare: sed singulas causæ partes proponere, & his statim argumenta supponere, ut res dubia fidem pro agentis accipiat voluntate. Præterea, inquit, cum nihil prodest, narratio præteriri debet. Nihil autem prodest narratio, cum ita ab adversariis causa judicibus exposita est, ut a nobis aliter narrandum non sit. Denique jam supradiximus non interdum opportuno loco poni narrationem. Verum hoc genus præcepti differt in id tempus, quo de dispositione dicturus est.

Non quemadmodum causa postulat, narratur.) Prævaricatio duobus modis fit. Si utilia nostræ causæ cum obscuritate dicamus: aut utilia adversariorum manifeste, atque aperte proferamus. Verum hæc tunc vitia sunt, si cum id facimus, nihil nobis prodest. Sæpe enim prodest ut tali prævaricatione aliud, quod volumus, obtinere possimus. Nam ut obtineat Davus, ne Chremes det filiam Pamphilo, aperte narrat id quod contra Pamphilum poterat videri; illum peregrinam amare, & filium ex ea suscepisse. Nunc secundum ordinem propositæ narrationis, ad partitionis præcepta veniamus.

57 RECTE *habita in causa partitio illustrem & perspicuam totam efficit orationem.*) Antequam de præceptis partitionis dicamus, dicendum videtur quid intersit inter partitionem & divisionem 23. Partitio est totius causæ per partes constitutio: Divisio est rerum sub partitione jacentium. Verum hic hoc animadvertendum est, ut definitionem partitionis non ab eo quid sit, sed ab eo quid faciat, collegerit: *Recte*, inquit, *habita in causa partitio illustrem & perspicuam totam efficit orationem.* Narrationis porro definitionem ab eo quid sit, scimus esse collectam. Narratio est rerum gestarum, aut ut gestarum expositio. Dicit itaque partitionem duas habere partes; distributionem, & aliam quæ ostendit quid adversarii confiteantur, & quid in contentione versetur. Verum utrarumque harum partium duplex effectus est. Aperit causam, & controversiam constituit: aliud est enim quo aperitur causa, aliud quo constituitur controversia. Namque aperitur causa in narratione, in qua etiam si intelligitur quæ sit controversia, non tamen ab oratore constituitur. Constituere est enim proponere, & dicere quid in controversia sit. Ergo in narratione aperitur causa, non constituitur controversia. At in partitione tametsi aperitur causa, tamen & constituitur controversia, ut non unum sit, sed utrunque fiat. Nam aperit utique causam; quia partitur: quanquam alio modo aperit, quam in narratione. Cum enim dicit:

23 *quid intersit inter partitionem & divisionem*] Confer. QUINCTILIAN. lib. 7. cap. 1. | CAPI.

dicit: *Dicturus sum de illo*; aperta est causa partitione, hoc est, distributione. Item in alia partitione, cum dicitur: *Illud manifestum est, illud negatur*; utique aperitur causa, sed partitione, ut diximus: in eo tamen constituitur controversia, cum quid in confessione sit, docetur; quid in negatione. Alia autem partitio, quæ distributio nuncupatur, potest aperire tantum causam, res enumerando: at cum vel verba junguntur, vel oratio quæ dicat de his esse dicendum, tunc constituitur controversia: *quæstor Verres fuit, legatus, prætor Vrbanus, prætor Siciliensis.* Hæc solum dicere, aperire causam est: sed partitione, per distributionem. At vero illud adjungere; *quare hæc erit quadripertita distributio totius accusationis meæ*; hoc est constituere controversiam. Itaque, ut diximus, partitio species habet duas: Unam, quæ, quid cum adversariis conveniat, docet, & quid in controversia sit; Alteram quæ distributionem habet membrorum in reliquam orationem. Illa superior species cum proposuerit quid conveniat, id ipsum ad se inclinat, ut pro se faciat id quod adversarius confitetur: postea vero subjungit id, quod sit in controversia. Facit hoc CICERO pro M. Tullio: *Dicam*, inquit, *vim factam a P. Fabii familia; adversarii non negant.* Hic proposuit, quod adversarii fateantur. Deinde ipsum pro se fecit, dicendo: *Damnum datum esse M. Tullio concedis; vici unam rem.* Item adjunxit alteram partem in qua confessionem docet, cum dicit: *Vim hominibus armatis factam non negas; vici alteram.* Post, quid in controversia sit proponit, cum dicit: *Dolo malo factum negas; de hoc judicium est.* Sed quoniam non in omni negotio adversarius fatetur, illa altera adhibenda partitio est, quæ distributio nuncupatur, ubi totius causæ membra ponuntur. Verum hæc membra, aut ea sunt quæ vere in eodem negotio continentur, ut in Verrinis de quæstura, de legatione, de prætura urbana, de prætura Siciliensi: quam quadripartitam distributionem totius accusationis suæ TULLIUS esse dixit. Item alia distributio de frumento, quam fecit, dicendo emptum, decumanum, æstimatum. Aut si partitio de ipsa causa non sumitur, ea membra ponit orator, quæ ipse ingenio invenit, & sibi dicenda constituit, non ex negotii factis ad causam sumptis, sed argumentatione oratoris in causa collocatis, ut in divinatione: *Ego sic intelligo, Judices, quum de pecuniis repetundis quæstio sit, si nomen cujuspiam deferatur; hæc duo in primis spectari oportere, quem maxime actorem* 24 *velint hi, qui eas injurias passi sint, & quem minime velint hi, qui eas injurias fecisse arguantur.* Item pro Sex. Roscio, cum unum crimen sit parricidii, ac propterea unum negotium; partitur tamen TULLIUS non causam, sed orationem; dicendo in crimen, audaciam, & potentiam: *criminis confictionem accusator Erucius suscepit; audaciæ partes Roscii sibi poposcerunt; Chrysogonus autem potentia pugnat.*

Altera est, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breviter expositio ponitur distributiva.) Partitionis duæ partes sunt; Una quæ quid cum adversariis conveniat indicat, & quid in controversia sit, demonstrat; Altera quæ dicitur distributio: hæc

24 *quem maxime actorem &c.*] perperam hic legebatur olim, *authorem*: sed legendum esse *actorem*, ex ipso CICERONE satis patet; apud quem tamen locus hic cum aliqua verborum diversitate reperitur: quia scilicet VICTORINUS noster ad sensum magis quam ad verba ipsa respexit. CAPP.

hæc eadem duplex; nam aut ea membra continet, quæ in caufa funt; aut ea, quæ ingenio fingit orator.

Quibus dictis intelligat fore peroratum.) Præcipit ut partitione completa nihil amplius dicamus præter conclufionem.

58 *Quæ partitio, quid conveniat, aut quid non conveniat, oftendit.*) In hac partitione, id quod adverfarius confitetur, ad caufæ noftræ commodum nos docet inclinare debere. Et dat exemplum. Si dicat accufator matrem occifam ab Orefte filio, conftat. Jam cum ait: *matrem a filio conftat occifam*; id quod adverfarius confitetur, ad fe inclinat. Confideratione enim fanguinis non videtur debuiffe a filio mater occidi. Deinde fi dicat Oreftes, vel ejus defenfor: *Conftat a Clytemnæftra Agamemnonem maritum occifum*; confeffionem adverfarii fine dubio ad fe inclinat; confideratione enim juris, occidi maritus ab uxore non debuit. Jam quid in controverfia fit, ex *judicatione* colligitur, id eft, *An recte Oreftes matrem occiderit; cum illa patrem occiderit Oreftis.* Quare accufatoris talis erit partitio: *Interfectam matrem a filio, cum adverfariis mihi convenit: cum illa occiderit Agamemnonem; an a filio occidi debuerit* [25], *quæftio eft.* Rei vero [26], talis erit partitio: *Interfectum a Clytemnæftra Agamemnonem convenit: an a filio Clytemnæftra debuerit occidi, quæftio eft.*

59 *Quæ autem partitio rerum diftributam continet expofitionem, hæc habere debet, brevitatem, abfolutionem, paucitatem.*) In omni diftributione, five quam habet orator in membris negotii, five quam in membris quæ ipfe format & fingit dicenda, fervare debet hæc tria; brevitatem, abfolutionem, paucitatem. Brevitas, in verbis eft: Abfolutio, in toto: Paucitas, in generibus.

Brevitas eft, cum nifi neceffarium, nullum affumitur verbum.) Ut fi fic partiamur: *Dicemus de decumano frumento, deinde de empto, poftremo de æftimato*; *nunc dicemus de decumano frumento; deinde, ubi majus eft crimen, de eo quod folet publicis pretiis comparari*; *poftremo, ubi nihil avaritia Verris intactum reliquit, dicemus etiam de æftimato frumento.* Hæc itaque fuperflua verborum in brevitate partitionis vitare debemus, ut animus auditoris non verbis, fed rebus potius occupetur.

Hæc in hoc genere idcirco eft utilis.) In hoc genere, id eft, in diftributione, brevitas utilis eft ad animos auditorum, non verbis, fed rebus potius occupandos.

Abfolutio eft per quam omnia quæ incidunt in caufam, genera, de quibus poftea dicendum eft, amplectimur.) Abfolutionem tunc facimus, fi omnia quæ incidunt in caufam, partientes ponamus. Hæc quæ incidunt, omnia nunc fpeciebus confici poffunt, nunc generibus. Quoniam autem fpecierum major eft multitudo, anguftior generum vis & natura (quippe cum genus multas in fe fpecies contineat) qui facit partitionem de fpeciebus omnibus caufæ incidentibus, abfolutionem quidem fervat, quod omneis fpecies in partitione proponit; fed peccat, quod fpecierum latior diftributio eft, & in partitione amplius quam quatuor partes omnino effe non debent. Ergo ut abfolutio melius in diftributione fervetur, fpecies illæ ad genera refervandæ funt, ut paucis generibus, cum fpecies omneis complexi fuerimus, abfolutionem conficiamus,

25 *an a filio occidi debuerit*] in Bafileenfi editione legitur: *fed an a filio* &c. Capp.

26 *Rei vero*] τοῦ φεύγοντος, ut Græci dicerent, hoc eft illius qui caufam dicit, qui perfonam accufatam in judicio defendit. Capp.

sciamus, quod omnia; & paucitatem, quod genera quæ incidunt in causam, in distributione collocamus: ne aut utile aliquod genus prætereamus; aut postea causæ (quod est vitiosius) inferamus.

Paucitas in partitione servatur, si genera ipsa rerum ponuntur, neque permiste cum partibus implicantur.) Tunc, inquit, pauca in partitione collocare debemus, cum quid sit genus, quid sit species, jam scimus, ne cum generibus species implicemus. Itaque si studere volumus paucitati, etiam genera pauca in partitione collocare debemus.

Nam genus est, quod plures partes amplectitur; ut animal: pars est, quæ subest generi; ut equus.) Ὀν Græci, substantiæ & accidenti genus ponunt: sed non bene; pars enim omnis generi suo similis esse debet. Substantia porro res est quæ aliis rebus subest, capax accidentium qualitatum. Deinde accidens est id, quod in substantiam cadit. Quare quoniam illud superius ὄν, utrumque esse non potest, non recte substantiæ & accidenti genus factum est. Ergo quoniam præcipimus, ut species generi semper similis esse debeat; videamus ubi hic CICERO quasi videatur erraste; nam posuit hominem respectu duplici, ut ad inferiora genus sit, ad superiora species. Huic animal præposuit, ut speciem faceret id quod homo: cum id ipsum genus vellet ostendere quod homo est, subjecit huic speciem; Romanum, Thebanum. Nonne videtur esse vitiosum, quod cum homo substantia sit, Romanus autem aut Thebanus, accidens? Etenim parum recta subjectio est, sub eo quod substantia sit, id quod est accidens collocari; nam rectum illud præceptum est in faciendis generibus & speciebus & individuis, rem aut substantialem in omnibus esse servandam, aut accidentalem: ut cum in genere sit substantia, & in genere species & individuum sit. Animal namque substantia est; huic cum suppono speciem, substantia esse debet; suppono autem hominem. Item cum suppono homini CICERONEM, substantiam pono; sic factum est, ut in omnibus substantia servaretur. Pari ratione si id quod genus est, accidens fuerit, etiam speciem accidentis debeo collocare, pariter & individuum. Ut genus ponam colorem; accidit enim color corpori; huic cum suppono speciem, album vel nigrum; intelligo & hoc quoque accidens esse. Eritque etiam similis ratio cum sub albo pono hoc album, quod est individuum. Individuum est enim quod oculis, digitoque monstratur. Ergo & *album*, & *color* accidentia cuncta sunt, corporis scilicet; quamobrem *Romanus*, & *Thebanus* accidentia sunt; accidunt enim substantiæ cuilibet, aut homini, aut equo. CICERO vero hominem ponit, id est substantiam: & recte facit, huic genus dando *animal*; namque animal substantia est. Non recte autem, cum homini speciem supponeret, *Thebanum*, & *Romanum* supposuit; quoniam hæc, ut diximus, accidentia sunt. Sed hoc frustra in quæstionem venit; licet enim id, quod accidens est, poni in substantiam cum eo ipso sibi copulato, cui supponitur; utputa *homo* (ut diximus) animalis species est: hominis vero species, est *Thebanus*, quod est accidens; hic non Thebanum solum audire debeo, sed hominem Thebanum, ut simul cum Thebano, & hominem audiendo, faciam id, quod est accidens, substantiale. Quare CICERO recte hominem, animalis speciem posuit: & genus Thebani aut Trojani, hominem scilicet. Itaque inquit; Ideo diligentius gene-

ra, & species generum definire volumus, ut intellectis aperte generibus, quo brevior sit partitio, etiam genera pauca in partitione eadem collocemus.

Nam qui ita partitur: Ostendam propter cupiditatem, & audaciam, & avaritiam adversariorum omnia incommoda ad rempublicam pervenisse &c.) In partitione quæ dicitur distributio, tria semper dicit esse servanda; brevitatem, absolutionem, paucitatem. Brevitas, in verbis est. Absolutio, ut omnia genera, quæ in caussam incidunt, in partitione ponamus. Paucitas, ut sola rerum genera, quæ partium sunt, absque partibus suis in partitione ponamus, & quæ genera partes aliorum generum esse non possunt. Nunc itaque de paucitate tractatus est; & dat exemplum vitiosæ distributionis, id est, in qua genus & pars ejus simul posita sunt. *Nam qui ita*, inquit, *partitur*: Ostendam propter cupiditatem & audaciam & avaritiam adversariorum; is, inquit, erravit; etenim paucitatem servare nescivit: siquidem non sola rerum genera posuit, sed & genus, & partem generis. Cupiditas enim, genus est: pars cupiditatis, avaritia. Ergo in superioribus, quid faciendum esset, ostendit: nunc, quid non faciendum. Et hæc fere bipartita præceptorum omnium disciplina est.

Hoc igitur vitandum est, ne cujus genus posueris, &c.) Hoc igitur vitandum est, ut sciamus nunc illud præcipi, quod faciendum non sit.

60 *Quod siquod in genus plures incident partes, id cum in prima partitione causa erit simpliciter expositum, &c.*) Genera, inquit, ipsa rerum in partitione ponenda sunt; sed, si cui generi partes suas fuerit necesse supponi. Postquam, inquit, partitionem cœperimus exequi, & ad id genus venerimus, tunc nos partes ejus convenit explicare. In partitione tamen, partes generi jungere non debemus. In tractatibus quæstionum debemus de generis partibus disputare.

Atque illud quoque pertinet ad paucitatem.) Quoniam de paucitate tractatus est; *Atque illud quoque pertinet ad paucitatem*, inquit, *ne plura quam satis est*, *nos demonstraturos esse dicamus*, *hoc modo* 27: Ostendam adversarios quod arguimus, & voluisse, & potuisse, & fecisse; cum in tertio cuncta sint. Deinde inquit: *Cum simplex quiddam* in controversia sit, nos tamen distributione utamur.

Ac sunt alia quoque præcepta partitionum, quæ ad hunc usum oratorium non tantopere pertinent.) Ostendit partitionum multa esse alia præcepta; sed tamen quæ ad philosophiam, non quæ ad rhetoricam pertineant. Ad philosophiam, inquit, de qua hæc ipsa præcepta transtulimus. Ideo, inquit, quia *nihil* horum *in cæteris artibus inveniebamus*. Ostendit hæc de partitione præcepta Latinos nunquam habuisse in artibus suis, se primum transtulisse de Græcis.

Atque his de partitione præceptis, in omni dictione meminisse oportebit, &c.) Ad extremum hoc dat in partitione præceptum; Ut quod primum in partitione ponimus, id primum aggrediamur, & explicemus; quod secundum ponimus, ut secundo aggrediamur loco; quod tertium, tertio; postremo, finitis per ordinem suum partibus, dictionem omnem extremis *epilogis* concludamus.

Con-

27 *hoc modo*] verbum *inquit*, quod huc e superiori linea perperam intrusum erat, detrudendum curavimus. Capp.

CONFIRMATIO *eſt, per quam argumentando noſtræ cauſæ fidem, & auctoritatem, &* 61
firmamentum adjungit oratio.) Definitio confirmationis, non per id quod eſt, ſed per id quod facit. Et quod ait, *Noſtræ cauſæ*, commune præceptum eſt tam defenſoris, quam accuſatoris. Uterque enim utroque ſemper utitur, id eſt, & confirmatione, & reprehenſione. Scire autem debemus exordium, narrationem, partitionem, & concluſionem in omnibus cauſæ generibus, vel conſtitutionibus, generali diſciplina eadem præcepta retinere: Confirmationem vero & reprehenſionem, per ſingula cauſarum genera, vel ſingulas conſtitutiones diverſa & propria ſemper habere præcepta. Nunc itaque juxta ordinem partium, poſt partitionem tractat de confirmatione. Et quoniam, ut ſupra diximus, in ſingulis cauſarum generibus vel conſtitutionibus diverſa & propria habet præcepta, quia mora eſt ut per ſingulas ſpecies confirmationis præcepta dicantur, generaliter & confuſe præcipit quibus de locis argumentandi rationibus tractis, in omni cauſarum genere, vel in omnibus ſimul conſtitutionibus confirmatio effici poſſit. Et hoc in primo libro agitur: id eſt ut in omne genus formamque cauſarum quædam communitas argumentationum, velut ſylva, ponatur. Secundus autem liber hoc continet, ut in ſingulis cauſarum generibus ac formis propria ac certa, & diverſa præcepta ſeparentur, de primo libro cunctis argumentandi rationibus tractis.

Per quam argumentando, &c.) Hoc enim proprium eſt confirmationis; alioqui & narratio fidem facit: ſed non argumentando fidem, & auctoritatem & firmamentum. Fides eſt argumentum quo crimen probamus, id eſt, fidem crimini facimus. Auctoritas eſt argumentum verius atque honeſtius, & cui quaſi neceſſe habeat credi. Firmamentum eſt creberrima argumentatio.

Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo quod perſonis, aut ex eo quod ne- 62
gotiis eſt attributum.) Omnis res argumentando confirmatur, ſed quæ in ὑποθέσει eſt, quæ cauſa dicitur. Cujus cauſæ iſta definitio eſt; *lis cum certa perſona.* Hæc quidem omnis res ex illis ſeptem locis argumenta contrahit: *Quis, quid, cur, ubi, quando, quemadmodum, quibus adminiculis.* Verum ex his duo prima omnem vim argumentationis continent, quinque reliqua ſecundo ſubjacent. Itaque duo hæc prima *quis* & *quid* apertioribus nominibus CICERO & ad opus vicinioribus nuncupat, id eſt, perſonam & dictum, factumve; quod negotium eſt. Itaque omnis res confirmatur aut ex attributis perſonæ argumentis ſumptis, aut ex attributis negotio. Perſonis autem attributa ſunt undecim: Nomen, natura, victus, fortuna, habitus, affectio, ſtudium, conſilia, facta, caſus, orationes. Itaque ſi hæc omnia attributa perſonæ ſunt; quæ ſit ipſa perſona, videamus. Nomen eſſe non poteſt: quia primum attributum perſonæ eſt. Homo eſſe non poteſt: quia naturæ perſonæ attributum eſt: & natura mortalium in duo dividitur; in homines, & in feras. Quæ eſt ergo perſona? Illa ſcilicet quæ in pronominibus finitis eſt; ut *Ego, tu, ille, hic, hæc, hoc.* Itaque ex perſona nulla argumentatio poteſt ſumi. Cum enim dixero, *hic*, quod argumentum feci? Ex attributis autem perſonæ ſumitur omnis argumentatio, per quæ ſe aperit, & quibus impletur ipſa perſona attributis ſuis. Igitur perſonarum omnium vis probatur nomine uniuſcujuſque perſonæ.

63 *Nomen est quod unicuique personæ datur, quo suo quæque proprio, & certo vocabulo appellatur.*) Antequam ad hoc nomen, quod definiendum est, veniamus, prius de significantia nominis dicamus. Nomen hoc, quod sonat nomen, quatuor significantias habet. Una talis est, quæ est in appellatione rerum omnium. Verba autem omnia, rerum nomina sunt: ut *salio*, *curro*. Utique his omnibus res significantur. Unde multi illum sapientissimum ac beatissimum esse dixerunt, qui rebus nomina imposuit: certe ut sciamus omnes partes orationis, id est, omne quod loquimur, nomina esse rerum. Cum de Sibyllæ responsis ageretur (in responsis autem omnes octo partes orationis fuerint, necesse est) ait VIRGILIUS: (*Æn.* Lib. III. 444.) *Foliisque notas & nomina mandat.* Ergo hæc una significantia nominis est, quæ in omnium verborum appellatione est. Alia nominis significantia talis est, qua unam partem orationis de octo partibus orationis videmus esse signatam, ut *Nomen*, *pronomen*, *verbum*. Tertia, nominis proprii; ut hominis, ut deorum. Quarta autem hæc quadripertita est, qua unaquæque persona sine alterius communione signatur. Et ut sciamus unam de quatuor hanc esse significationem nominis, sic proposuit, ut ostenderet, quod nomen esset definiturus. *Nomen est*, inquit, *quod unicuique personæ datur*, *quo suo quæque proprio, & certo vocabulo appellatur*. Ergo ut proprium personæ hoc nomen & certum sit, per quatuor tenditur; Prænomen, nomen, cognomen, agnomen. Prænomen porro, interdum una, interdum duabus, interdum tribus literis continetur: ut C. *Cajus*, ut CN. *Cnejus*, ut SEX. *Sextus*: fuitque nonnulla apud majores nostros prænominis ratio; nam & Quintum ideo dixerunt, quod quinto fortassis loco natus esset: & Lucium ideo, quia fortasse esset initio lucis exortus. Verum quoniam hæc apud nos ratio nihil valet, argumentum de prænomine non quærimus. Nomen porro, majorum est tractum ex familia vel sanguine: ut *Tullius*, *Cornelius*, ex Corneliis. Cognomen autem, proprium personæ est; ut *Cicero*, ut *Scipio*. Jam agnomen extrinsecus venit, & venit tribus modis: aut ex animo, aut ex corpore, aut ex fortuna. Ex animo, sicut *Superbus* & *Pius*. Ex corpore, sicut *Crassus* & *Pulcher*. Ex fortuna, sicut *Africanus* & *Creticus*. Quatuor his itaque partibus personæ proprium & certum nomen includitur; Prænomine, nomine, cognomine, agnomine; ut *Publius* prænomen, nomen *Cornelius*, *Scipio* cognomen, *Africanus*, agnomen. Argumentum autem, si necesse fuerit, in tribus quæremus, in nomine, cognomine, agnomine. Itaque definitionis istius hæc est propositio, *Nomen est cuique personæ*. Deinde hinc incipit definitio, *quo suo quæque*, id est, vocabulo. Sed quod suum est, potest esse commune cum fratribus, cum propinquis: ut *Tullius*. Multi itaque Tullii; quia nomen ex sanguine est. Deinde addit *proprio*. Rursus & vocabulum proprium potest esse commune: ut CICERO, proprium vocabulum: sed tamen multi possunt esse CICERONES. Itaque addidit *certum*, scilicet quod ex omnibus quatuor constat: quo uniuscujusque personæ verum, & non nisi ejus, possit nomen intelligi; & recte *certum nomen*; interdum enim ex libidine, & quadam obtrectatione nomen imponitur. Ut illud in Sallustio: *Tyrannumque & Cinnam appellantes*. Itaque hujusmodi nomen certum esse non potest. Quotiescunque autem specialiter aliquid volumus includere, his tribus includimus; suo, proprio, certo; ut Tullius: *Eum suis*, *eum certis propriisque criminibus accusabo*.

Naturam

Naturam ipsam definire difficile est. Partes autem ejus enumerare eas, quarum in- 64 *digemus ad hanc præceptionem, facilius est.*) Hæc ratio est, ut difficilis sit naturæ definitio; etenim apud sapientes contentio est, quid prius sit; Deus, an natura. Si natura prior est, ergo Deus natus est: atqui Deus nasci non potuit. Rursus, Si Deus prior est, nata est natura: quod si nasci potuit natura, incipit esse natura. Itaque naturæ difficilis definitio est. Difficilis definitio naturæ secundum Platonem vel alios sapientes, inquit; alioqui ostendit posse definiri. Denique sapientes quidam sic definiere naturam: *Natura est ignis artifex quadam via vadens in res sensibiles procreandas*; etenim manifestum est omnia principe igne generari. PLATO autem sic definivit: *Natura est Dei voluntas*. Et inter cæteras hæc magis probanda definitio; nam si Deus & natura ita sunt, ut ex his alterum prius non sit (necesse est autem ex primo nasci, quod secundum est) deinde si quod nascitur, nec Deus est, nec natura; recte naturam, Dei dixit esse voluntatem. Deus enim semper voluerit & velit, necesse est. Ita quoniam nasci natura non potuit, si Dei voluntas est; ut Deus nasci non potuit, nec natura. Illud autem scire debemus, naturam illud esse quod mundum, ultra mundum naturam non esse, sed Deum: voluntatem autem Dei, qua mundus est, eandem esse naturam. Itaque hic CICERO naturæ principalem definitionem omisit: dixit autem esse difficilem. Parteis autem ejus enumerat, sed *quarum*, inquit, *indigemus*. Natura; animalis, inanimalis. Animalis; divina, mortalis. Mortalis; hominum, bestiarum. Hominum; animi, corporis, extrinsecus. Itaque partem illam naturæ reliquit, quæ inanimalia generat; neque enim ejus indiget, qui rhetoricam scribit. Illius autem naturæ partes exequitur, quæ motu suo in rebus agit aliquid, id est, quæ vivit. Etenim ille qui rhetoricam scribit, præceptis suis personam debet includere: persona autem homo; hujus itaque naturæ indigemus, in qua est homo. Hæc igitur natura, quæ motu suo in rebus aliquid agit, principaliter in duo scinditur; in divinam naturam, & in mortalem. Ac divina quidem natura ad rhetoricam non pertinet, & ideo hanc omisit. Sciri tamen debet, quia loco argumenti sæpe rerum divinarum inducitur disputatio; ut illud est: *Quæ res faciat ut vigeamus, quæ ut occidamus*. Sed hoc ad rhetoricam, non tamen ex rhetorica descendit. Itaque confert se ad mortalem naturam: rursusque hanc in duo dividit; in homines & in bestias. Omne quod extra hominem vivit cum anima & corpore, bestias nominavit. Removeamus itaque & naturam illam mortalem, quæ bestiarum est: hancque solam inspiciamus, in qua homines sunt: & de eadem natura circa certam personam inventa dupliciter argumenta capiamus. Etenim ea quæ in hominis sunt natura, nunc tantum naturæ sunt; nunc ita naturæ, ut & industriæ vel artis esse credantur. Tripliciter autem debemus in homine inspicere atque explorare naturam; quæ sit natura animi, quæ corporis, quæ extrinsecus 28. Verum quæ in homine extrinsecus sunt, ea tantum naturæ sunt: quæ autem in homine animi vel corporis sunt, ea & naturæ possunt esse & disciplinæ. Itaque primum videamus quæ natura in homine sint 29. Extrinsecus; ut sexus. Sexus enim tantum naturæ est, nec ex disciplina potest

28 *extrinsecus*] τὸ *extrinsecus* illud significat, quod ab arte, vel disciplina, vel industria nostra nequaquam pendet: sed infra ad lib. 2 ubi *de attributis personæ*, pro τῷ *extrinsecus*, dixit, *extra ipsum hominem*. CAPP.

29 *in homine sint*] antea legebatur *sit*; sed perperam, ut vel leviter attendenti patebit. CAPP.

test aliquando contingere; ita & natio, & patria, & cognatio, & ætas, tantum naturæ sunt. Natio est, inquit, ut consideres utrum Græcus sit, an Barbarus; hoc secundum ipsorum Græcorum sententiam, qui absque se reliquos, Barbaros appellabant. Patria est, inquit, ut consideres Atheniensis, an Lacedæmonius; Aquilejensis, an Mediolanensis sit. Cognatio, inquit, est ut consideres quibus majoribus oriundus sit, unde sanguinem ducat: fitque hinc optimum argumentum, ut illud est in VIRGILIO: (*Æn.*III. 248.) *bellumne inferre paratis Laomedontiadæ?* Sed & hoc argumentum quasi ex nomine fieri videtur quod ait, *Laomedontiadæ*: cum hic ex natura colligenda nobis insinuet argumenta. Hoc itaque interest, quod in nomine, ex sono ipso nominis colligimus argumentum; ut ex Verre, quod everrat provinciam. In natura autem, non ex nominis sono, sed ex ejus actu vel moribus, cujus nomen est, colligimus argumentum. Etenim cum dicimus *Laomedontiadæ*, in sono nominis nihil est; in actu autem Laomedontis, perfidiæ positum est argumentum. Ætatem autem, inquit, inspicere debemus utrum puer sit, an grandior, an senex: ut cuicunque ætati crimen quod agitur, aut convenire, aut non convenire doceamus. Hæc de his quæ extrinsecus sunt, quæ tantum naturæ sunt. Nunc venit ad ea quæ corporis & animi sunt, & quæ tam naturæ, quam disciplinæ esse possunt. Etenim interdum per se multum valet natura, interdum tenuis & infirma est: disciplina enim vel usu sæpe mutatur. Enumerat itaque quæ ista sint veluti communia, ut consideremus utrum aliquis valens an imbecillis sit; longus an brevis; formosus an deformis; velox an tardus; hæc omnia, corporis sunt; quæ facile videmus sæpe hominibus ex natura, sæpe ex arte contingere. Deinde, inquit, debemus inspicere memor an obliviosus sit; comis, officiosus, prudens, patiens; an contra: hæc rursus omnia, animi sunt: quæ similiter videmus tam ex natura nobis, quam ex arte provenire. Verum cuncta ista, inquit, quæ animæ & corporis sunt, quanquam sæpe ex disciplina vel arte contingant, tamen qualia vel quanta sint, non nisi in sola natura considerare debemus. Ea autem quæ industria comparantur, in habitu rectius considerabimus.

65 *In victu considerare oportet apud quos, & quo more, & cujus arbitratu sit educatus.*) Victus hominis est omne illud tempus a pueritia usque ad id quod agit; itaque considerare debemus, non apud quos natus sit (quod naturæ est), sed apud quos sit educatus, unde incipit victus. *Apud quos*, inquit: interest enim inspicere illorum vitam, apud quos educatus sit: ex his enim vivendi potuit capere disciplinam. Sed quia homines interdum, non ut volunt, educant, aliqua necessitate compulsi, (quippe & severiores sæpe dissolutius, & dissolutiores sæpe severius educant) recte quærendum dicit, non solum apud quos educatus sit, sed etiam *quo more* educatus sit. Deinde, inquit, inspicere debemus ad cujus arbitrium sit educatus, id est patris, patrui, cognati, an alienioris. Animadvertamus itaque, ut victus a primis annis usque ad ætates alias protendatur; ut dixit, primo quærendum quemadmodum sit educatus; hoc, *quemadmodum*, in tria divisit; *apud quos*, *quo more*, *cujus arbitratu*. Deinde educatus puer solet discendas literas sortiri, easdemque liberales. Itaque qui liberales literas discit, duplices habere debet magistros, qui faciant virum bonum, & qui faciant dicendi peritum, & his duobus plenum oratorem. Recte ergo etiam hoc quæ-

quæ-

quærendum, *quos habuit artium liberalium magiſtros*, *quos vivendi præceptores* 30. Itaque non, utrum habuerit magiſtros, utrum vivendi præceptores, ſed quos habuit, quærendum. Deinde etiam hic animadvertendus ordo eſt, poſtquam litteras quis didicerit, & certam vivendi acceperit diſciplinam, tunc neceſſe eſt ut habere incipiat amicos; ſed quærendum eſt, *qualibus amicis utatur*: amicus enim mihi eſſe non poteſt, niſi ſimilis mei. Deinde *quo negotio*, *quæſtu*, *& artificio ſit occupatus*, quærendum; neceſſe eſt enim, ut in vita noſtra aliquid agamus, quo nos occupemus. Et hic actus in vita aliquid agentium triplex eſt; nam aut negotium eſt, ut mercatura, ut militia, ut agricultura, & cætera; aut quæſtus eſt, ut præco, ut paraſitus, ut ſcenicus, aut ſimilia; aut artificium, ut artem ſcilicet aliquam plene cognitam aut exerceas, aut tradas, ut orator, ut rhetor, & alia hujuſmodi. Alioqui ſcire aliquid perfecte, & exercere nolle, habitus 31 eſt; deinde aliquid non plene ſcire, neque id quodcunque exercere, affectio 32 eſt; verum uniuſcujuſque rei & habitus, & affectus 33 ſi exerceatur, & in actu ſit, victus eſt. Animadvertendum, inquit, etiam *quomodo rem familiarem adminiſtret*, *qua conſuetudine domeſtica ſit*; ex rebus enim privatis & domeſticis, quemadmodum quis in republica vivat, facile poſſumus agnoſcere.

In fortuna quæritur ſervus ſit, *an liber.*) Hoc quaſi naturæ eſſe magis videtur, ut ſervus quis, an liber ſit: ſervi enim ſæpe naſcuntur: ſed ut taceamus, ut multi ſæpe ex fortuna ſervi ſint, etiam illos qui naſcuntur, ex fortuna ſervos eſſe manifeſtum eſt. Etenim ex captivis primum ſervi facti ſunt: captivitas bello; in bello, non niſi incerta fortuna; itaque ſervum eſſe, fortunæ eſt. Hoc etiam in fortuna conſiderandum, *pecunioſus ſit*, *an tenuis*; *privatus*, *an cum poteſtate.* Sed quia non uno modo capimus poteſtatem, recte addidit, *ſi cum poteſtate*; *jure*, *an injuria.* Hoc etiam fortunæ eſt, ut videamus utrum *felix*, *clarus*, *an contra ſit.* Conſiderare etiam debemus, non utrum liberos habeat, quod naturæ eſt, ſed *quales liberos habeat*, ut eſt illud in VIRGILIO: (*Æn.* III. 480.) *Vade*, ait, *o felix nati pietate.* Non nato felix, ſed nati pietate; itaque in eo fortunam inſpexit; quippe: *Vade*, *ait*, *o felix*, inquit; facit enim fortuna felicem. Quod ſi, inquit, is cujus victus quæritur, mortuus erit; non de morte, ſed de mortis ejus genere quæretur: alioqui mors naturæ eſt. 66

Habitum autem appellamus, *animi aut corporis conſtantem & abſolutam aliqua in re perfectionem.*) Habitus, inquit, iſte eſt alicujus rei, ſive in animo, ſive in corpore a natura cœpta, ſed uſu corroborata, & plena perfectio; ſcire enim plene aliquid, habitus eſt; jam ſi id volueris exercere, victus eſt 34. Videamus itaque habitum qualem eſſe dicat: *Ut virtutis*, inquit; hic habitus animi. Virtus autem quadruplex, juſtitia, temperantia, fortitudo, prudentia. Sed tunc habitus, ſi virtutem ita teneamus 67

30 *quos artium magiſtros*, *quos vivendi præceptores*] Nota diſcrimen inter Magiſtrum & Præceptorem. CAPP.

31 *habitus*] ἕξις. CAPP.

32 *affectio*] διάθεσις, vulgo diſpoſitio. CAPP.

33 *& affectus*] mallem legere *affectio*, ſicut ſupra & infra legitur. CAPP.

34 *victus eſt*] Quid ſit hoc in loco τὸ *victus*, vide ad Libr. 2. ubi *de attributis perſona.* CAPP.

mus acceptam, ut nunquam a ſemel comparata recedamus. Nam ſi frequenter ſua cuique reddamus, & aliquando rapiamus, jam juſtitiæ habitum per intemperantiam non tenemus; ſimiliter & circa reliquas virtutes: ita enim eſt habitus definitus, *Habitum appellamus animi aut corporis conſtantem, & abſolutam aliqua in re perfectionem.* Abſoluta eſt, ut plena ſit; conſtans, ut ſemper eadem ſit, neque aliquando a ſe recedat, & tunc eſt vere habitus. Deinde: *Aut artis*, inquit, *alicujus perceptionem;* utputa, Ego rhetoricam plene quidem novi, ſed exercere nolo. Itaque licet non exerceam, in eo tamen, quod Rhetoricam plene novi, habeo oratoris habitum: ita & in cæteris artibus plena perceptio, habitus eſt.

Aut quamvis ſcientiam.) Ars duplex eſt; in ſcientia, in actu; ſcientia artis, non artis. Inter ſcientiam & artem hoc intereſt. Ars quidem duplex eſt, una in ſcientia, alia in actu. Verum ſcientia rurſus duplex eſt: eſt ſcientia artis, eſt non artis; neque enim aurum, gemmas probare, artis eſt, aut ſcire quot millia hominum in illo ſint populo, quanto ſpatio hæc urbs ab illa diſtet; hæc itaque ſcientia eſt, ſed non artis. Sed quoniam & artis eſt quælibet, inquit, ſcientia; ſi plena in nobis fuerit, habitus nuncupatur. Sed hucuſque de habitu animi. Deinde, inquit, & corporis aliqua commoditas ſtudio & induſtria comparata, habitus dicitur; ut ſi corpus palæſtra roboremus, ſi velocitatem nobis exercendi ſtudio comparemus. Verum & animi, & corporis habitum CICERO in bonis collocavit: quippe habitum dixit eſſe virtutem, aut artis perceptionem, deinde aliquam corporis commoditatem. Ita & ARISTOTELES omnem habitum in bonis poſuit, cum ſecundum definitionem poſſit & in malis habitus eſſe. Nam ſi demus ſemper operam, ut nihil intelligamus ſtudio, ſtulti ſumus: erit hic habitus induſtria comparatus; & rurſus, ſi exercitium corporis devitemus ſtudio, imbecilles ſumus; erit æque hic habitus corporis induſtria comparatus. Sed neſcio quo modo recte habitus malorum non eſt poſitus neque a CICERONE, neque ab ARISTOTELE; nam ſi hoc ipſum nomen inſpiciamus, & ejus ſonum, videamus *habitum* dictum eſſe ab eo quod *habere* voluerimus. Natura autem noſtra talis eſt, ut nunquam mala velimus: malorum ergo eſſe habitus non videtur; eſt tamen. Nam & Catilina habitu malus fuit, id eſt, malitiam induſtria ſibi comparavit.

68 *Affectio eſt animi, aut corporis ex tempore aliqua de cauſa commutatio; ut lætitia, cupiditas, metus, moleſtia, morbus, debilitas, & alia quæ genere in eodem reperiuntur.*) Habitum eſſe diximus, ſive in animo, ſive in corpore, alicujus rei perfectionem. At contra, ſive in animo, ſive in corpore, alicujus rei inchoatio, eſt affectio; quæ ſubito aliqua ratione naſcitur, mox receſſura: ut ſiquid nobis boni nuntietur, & læti eſſe incipiamus; ſiquid videamus, & idipſum concupiſcamus; vel aliquid timere ſi incipiamus, & moleſte ferre, iſtæ omnes animi ſunt affectiones: deinde corporis, ſi ſubito in morbum incidamus; ſi aliquid in nobis debilitetur, ſed ad tempus; poſt autem ſanetur. Hæ itaque erunt affectiones corporis, & reliquæ eis ſimiles.

69 *Studium autem eſt animi aſſidua & vehemens &c.*) Alioqui aſſidua & vehemens eſſe non poteſt, ſi in ipſo opere non habuerit voluntatem. Et dat res, non quæ ſtudium ſint; ſed quarum ſtudium ſit: *ut philoſophiæ*, inquit, non philoſophia, aut *poetriæ*, aut *geometriæ*, *literarum*; non poetria, aut geometria, litera. Itaque ſiquid vehe-

vehementer & cum magna voluntate volumus, ſtudium eſt. Deinde ſi id quod volumus, aliqua ex parte conſequimur, affectio eſt. Sin autem quod plenum & perfectum eſt, tenemus, habitus eſt. Quod ſi hoc ipſum *plenum* agendo exercere voluerimus, erit victus 35. Ita unum qualitate diverſa in multa attributa convertitur.

Conſilium eſt aliquid faciendi aut non faciendi vera excogitata ratio.) Duo ſemper 70 ſunt unde dubitamus, & unde conſilium eſt. Aut enim ut faciamus aliquid, quærimus; aut ut non faciamus. Ita & leges, quæ conſilio ſcribuntur, duo ſemper hæc continent: aut fieri jubent, aut fieri prohibent. Sed quia cum de re aliqua dubitamus, incerta quædam ratio in ancipiti cogitatione verſatur; poſtquam idipſum ſtatueris, erit excogitata ratio: & ideo excogitata, quia fuerat jam ante cogitata ratio, quod *Conſilium* eſt.

Facta autem, & caſus, & orationes tribus ex temporibus conſiderabuntur.) Ex 71 his quoque non minima colligimus argumenta, ut de factis perſonæ argumenta capiamus, de dictis, de his quæ ei acciderunt: ut damnum, ut morbus, ut orbitas, & reliqua ſimilia. Verum hæc per tria, inquit, tempora debemus inſpicere; tunc enim de futuro argumentum poſſumus facere, ſi ita & ante fuiſſe doceamus: utputa, Quia hoc fecit, hoc facit etiam, & hoc facturus eſt: Quia hoc paſſus eſt, hoc patitur, hoc etiam paſſurus eſt. Quia hoc dixit, hoc dicit, hoc etiam dicturus eſt. Huc-uſque autem attributa perſonæ.

Ac perſonis quidem hæc videntur eſſe attributa. Negotiis autem quæ ſunt attribu- 72 *ta, &c.*) Septem ſunt quidem (ut diximus) elementa, unde omnis argumentatio capitur ad quamcunque rem; *Quis, quid, cur, quando, ubi, quemadmodum, quibus adminiculis* 36. Horum duo prima omnia continent. Nihil autem aliud quæritur, niſi quis fecerit, & quid factum ſit. Atque hæc ipſa CICERO propriis, & apertioribus, & ad rem vicinioribus nominibus appellavit: *Quis* enim, Perſonam dixit; *Quid*, Negotium vocavit. Ac perſonæ quidem, quam in pronomine poſuimus, quæ eſſent attributa, jam dictum eſt: nunc antequam dicamus, quæ negotio attributa ſint, quid ſit ipſum negotium, videamus. Negotium, eſt factum de quo quæſtio eſt: verum hoc factum nunc in facto eſt, nunc in dicto, nunc in cogitatu. Omne hoc itaque factum, de quo quæſtio eſt, negotium appellatur. Ac factorum quidem genera tria ſunt. Eſt factum illud de quo quæſtio eſt: Eſt factum, quod in negotio eſt, quo illud factum, de quo quæſtio eſt, probatur; Atque hoc factum, tribus temporibus conſideratur; *Ante, In, Poſt*: Eſt & tertium genus facti, quod extra negotium eſt, ex quo ad id factum, de quo quæſtio eſt, trahitur argumentum: ut, Cluentii factum eſt *Judiciale* de veneno, quod occiderit Oppianicum: deinde extra hoc negotium, facta ejus alia ad argumentum, quod proponitur, trahuntur; quod multos ante veneno necarit. Hoc tertium factum in attributis perſonæ accipimus, facta, caſus, & orationes. Tria itaque genera factorum ſunt; Factum de quo quæſtio eſt; Factum, quo id 37 factum, unde quæſtio eſt, probatur; Factum extra negotium, ſed ad negotium.

35 *erit victus*] vide notam proxime ſuperiorem. CAPP.

36 *Quis, quid, cur &c*] Quæ circumſtantiæ verſu illo vulgari continentur:
Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando. CAPP.

37 *Factum quo id*] legebatur olim, *quod*: ſed legendum eſſe *quo*, ſatis patet ex illis antecedentibus: *Eſt factum quod in negotio eſt, quo illud factum de quo quæſtio eſt, probatur.* CAPP.

X 3

gotium. Itaque factum illud, de quo quæstio est, negotium appellatur. Huic negotio quatuor principaliter attributa subjecit: Unum, quod in ipso negotio est, quæ *continentia cum ipso negotio* appellavit; id est, quibus illud factum, de quo quæstio est, probatur, & quæ ab ipso negotio videntur nullo modo posse separari: Secundum attributum est, in quo illa, quæ in gestione negotii sint, necesse est videre; Aliud est enim ipsum negotium, aliud illa, quæ in gestione negotii continentur: utputa, *Occidit*, negotium est. In ipsius autem negotii gestione illa sunt; *Illo tempore occidit*, *In illo loco occidit*, *Fuit occasio ut occideret*, & reliqua, quæ in gestione negotii continentur: Tertium attributum est, quod *adjunctum negotio* nominatur; Hoc neque negotium, neque in gestione negotii, sed extra negotium est: hoc ab oratore sumitur, cujus assumptione res illa, de qua quæstio est, aut similis, aut dissimilis demonstrabitur: Itaque omnia exempla attributa negotio sunt: sed quoniam extrinsecus veniunt, *adjuncta negotio* nominantur: Quartum attributum est negotio, quod gestum negotium consequitur. Hoc quoque extrinsecus est; non enim in negotio, vel in gestione negotii continetur, sed an post negotium contigerit, consideratur: utputa, factum Milonis hæ res consecutæ sunt; Ut de eodem facto legem novam Senatus tulit; cædem, quæ in Appia via facta esset, contra rempublicam factam esse judicavit. Hæc omnia non in negotio, neque in gestione negotii sunt, sed gestum negotium consequuntur. Et quoniam scimus quot attributa negotio sunt, vel quæ sint in singulis; nunc quæ nobis sint ad argumentum ducenda, videamus. Ac primo illa consideremus, quæ *continentia cum ipso negotio* appellantur; sine quibus negotium 38, & quæ sine negotio esse non possunt. Hæc itaque quinque sunt; Summa ipsius negotii, summæ causa, & facti tria tempora; *ante*, *in*, *post*: quod factum inter genera factorum secundum esse memoravimus. Summa negotii talis est, ut parentis occisio. *Patrem enim occidit*, negotium est: negotii summa est, ut parentis occisio. In hoc de ipsis nominibus, de pronuntiatione fiet argumentum, si cum quadam admiratione dicamus: *Occidisse patrem Sextus Roscius dicitur!* Deinde causa illa est; utputa: *occidit*, *quia inimicus fuit; aut contra: quia inimicus non fuit, non occidit.* Jam post causam facta considerare debemus, quibus illud factum, de quo quæstio est, asseramus. Hæc facta per tria tempora (ut sæpe jam dictum est) dividuntur, ut consideremus quid ante factum sit, quid in re ipsa factum sit, quid postea factum sit; ut Milo quid ante fecit? In senatu fuit; domum venit; calceos & vestimenta mutavit; profectus est. Deinde quid fecit in re ipsa? Ad Albanum pervenit; impetus in illum factus est; tum ille rejecit penulam; de rheda desiluit; se defendit; Clodius occisus est. Postea quid fecit? Profectus est Lavinium; Flamines creavit; propter invidiam Romam cito noluit reverti. Ergo his factis factum probatur, aut defenditur illud, quod in gestione, est, id est, Milo Clodium occidit. Necesse est itaque, hæc quinque in eodem negotio, de quo quæstio est, contineri. Frustra enim aliquid factum objicimus, immo nec factum est, nisi ejus summam dicamus, nisi causam ejusdem facti doceamus, nisi quid ante, quid in re, quid postea factum sit, demonstremus. Recte ergo *continentia cum ipso negotio* nominata sunt.

Deinde

38 *sine quibus negotium*] subauditur, *esse non potest*. Capp.

Deinde causa ejus summa, per quam, & quamobrem, & cujus rei causa factum sit, quaeritur.) Multæ quidem causæ sunt. Nam ut omnia ista nascantur, quæ in mundo sunt, necesse est causa præcedat: & hoc ipsum negotium, de quo quæstio est, causa dicitur. Verum hæc causa hominis circa factum, duplex est: aut enim propter rem aliquam jam ante animo prævisam quodcunque facimus: & erit causa, quæ ratiocinatio dicitur: aut subito necessitate aliqua præsentis temporis in factum aliquod præcipitamur: & erit causa, quæ impulsio dicitur: & quæcunque causa ex confessione veniam meretur, impulsio est. Harum nunc utramque causam CICERO hic tetigit: *Per quam & quamobrem*, inquit, *& cujus rei causa factum sit, quaeritur. Quamobrem* ratiocinatio est; *cujus causa*, impulsio est.

In gestione autem negotii, qui locus secundus erat de iis quae, &c.) De septem elementis, persona jam dicta est: remanserunt sex, quæ negotio attributa sunt; *Quid, cur, quando, ubi, quemadmodum, quibus adminiculis*; ex his rursus duo, *Quid*, & *cur*, id est factum illud triplex, & facti causam *continentia cum ipso negotio* esse monstravimus. Reliqua quatuor in gestione negotii sunt; *Ubi, quando, quemadmodum, quibus adminiculis.* Addidit CICERO quintam, *occasionem*, de qua post dicemus. Quinque itaque res secundo attributo subdidit; locum, tempus, occasionem, modum, facultatem: & recte hæc *in gestione negotii* esse dixit. Illa enim superiora quinque; *summa negotii, summa causa, quid ante factum sit, quid in re factum sit, quid postea factum sit*, negotium, id est factum illud, de quo quæstio est, probant. Quod si negotium probant, in gestione negotii non sunt. Verum in gestione negotii necesse est, ut hæc rursus quinque sint; locus, tempus, occasio, modus, facultas. Etenim cum dicimus: *Milo in senatu fuit; domum venit; postea profectus est*; gestio negotii est quidem, sed in ipsa negotii gestione *tempus* ostendimus; id est Milonem hora undecima profectum. Deinde cum dicimus: *Venit ad Albanum; impetus in illum factus est*; gestio quidem negotii est, sed in ipsa negotii gestione & *occasionem* ostendimus, quod necesse habuerit illuc iter facere: & *locum* ostendimus, quod de loco superiore impetus in illum factus sit: & *facultates*, quod Clodius habuit armatos. Ergo gestio negotii sine his quinque esse non potest; loco, tempore, occasione, modo, facultatibus. Quod si sine his quinque negotii gestio esse non potest, recte hæc in gestione negotii considerare debemus. 73

Locus consideratur, in quo res gesta sit, ex opportunitate, quam videatur habuisse ad negotium administrandum.) Ut sciamus, quem locum considerandum præcipiat, qui sint alii loci, videamus: ac primo secundum LUCRETII cæterorumque sententiam, *Inane* totum locus est; quod *inane* patet rebus, occupaturque ab elementis, igni, aëre, aqua, terra. Ergo hæc elementa in loco sunt, id est, in inani. Sed rursus ipsa elementa loci sunt: ut ignis, sideribus locus est: aër, avibus: aqua, natantibus: terra, gradientibus, vel his omnibus, quæ in eadem nascuntur. Itaque & terra omnis, locus est: & rursus in terra locus est; qui locus nobis non ex eo quod locus est, considerandus est: sed ex eo, qualis sit, ut ex opportunitate ejus, aliquid in eo aut fieri potuisse, aut fieri non potuisse doceamus. Hoc itaque sit præceptum in loco, qualitatem ejus atque opportunitatem nos inspicere, atque æstimare debere. Necesse est 74

enim

enim nos ubicunque esse 39: sed illud ubi sumus, quale sit, considerandum est. Atque hæc opportunitas loci per multa consideranda est: nam & magnitudo loci inspicienda est, utrum ibi tot millia hominum ceperit: deinde intervallum inspiciendum est; ut in *Quintiana*, septingenta millia passuum biduo esse decursa. Et quoniam intervalli duo genera sunt, *longinquitate*, inquit, *& propinquitate*: deinde considerandum, semotus locus, an celebris sit: deinde natura ipsius loci videnda, tumulosus, declivis, planus, saxosus, paluſtris, sylvestris: quæ sit præterea vicinitas ejus loci, in qua natura sit, ut ideo ibi aliquid fieri potuerit, vel non potuerit; quod vicinia talis sit, vel omnis regio. Etiam hoc, inquit, in loco considerare debemus, sacer an profanus sit, publicus an privatus, alienus an ipsius de quo agitur: quod si ipsius non erit, etiam hoc videndum, an aliquando ipsius fuerit. Ex his igitur tot opportunitatibus loci multa ad negotium colligere possumus argumenta.

75 *Tempus autem est id, quo nunc utimur*, &c.) Tempus generaliter definire difficile est: quia tempus semper fuerit, necesse est; sive ante mundum, sive cum mundo. Multi enim natum mundum, multi natum non esse contendunt. Ergo hoc tempus generale, quia nec initium, nec finem habet, æternitas est, quam Græci αἰῶνα appellant. Verum quoniam hoc tempus definiri difficile est, illud definit, quo nunc utimur. *Tempus est*, inquit, *pars quædam æternitatis*, aut annuum, aut diurnum, aut nocturnum spatium significans. Ex cursu enim syderum certis temporibus certum nomen impositum est. Septem stellæ septem circulis contra cælum volvuntur: quæ cum singulæ ad id signum, unde profectæ sunt, fuerint reversæ, certum tempus includunt. Quod si omnes septem simul ad ea signa, unde profectæ sunt, revertantur, tunc fit illud tempus, quod *Annus Magnus* dicitur: & necesse est omnia rursus per ordinem suum, quæ ante nata sunt, renasci. Ergo si ad exordium suum simul omnes stellæ revertantur, *Annus Magnus* dicitur. Singularum autem cursus habet tempus suum: sed omne tempus certis vocabulis non tenetur. Nam Saturni cursus habet tempus; sed tempus ipsum non habet nomen. Item Jovis, Martis, Veneris, atque Mercurii. Solis vero cursus cum se expleverit, annus est; Lunæ cum se expleverit, mensis est. Jam vero & Sole supra terras posito, diem vocabimus: & Sole sub terris posito, noctem. Horarum autem duodecim hæc esse origo memoratur. Quodam tempore Hermes Trimegistus, cum esset in Ægypto sacrum quoddam animal Serapi dedicatum, quod in toto die duodecies urinam fecisset, pari semper interposito tempore, per duodecim horas diem divisum esse conjecit: & exinde hic horarum numerus custoditur. Deinde alii dicunt ex quadratura cæli, quæ secundum musicam rationem in duodecim partes dicitur esse divisa, horas duodecim esse nominatas. Aquam enim per totum diem exceperunt tenuissima caverna 40 defluentem, & hanc majores nostri in duodecim partes diviserunt;

39 *necesse est nos ubicumque esse*] id est alicubi, in quopiam loco. Sic paulo post: *necesse est quemcumque locum & quodcumque tempus fuisse*, id est aliquem locum, aliquod tempus. CAPP.

40 *tenuissima caverna*] an potius legendum *tenuissimo caverno*, id est, foramine? Nam Veteres Glossæ: *cavernum*, τρύπημα, aliæ: τρώγλη foramen, *cavernum*. Et sane hic agitur de Clepsydris, quæ ad horarum distinctionem ex tenuissimo foramine aquam emittebant. CAPP.

runt: ex his partibus, horis numerum imposuerunt. Sed jam tempus est, ut ad rationem temporis revertamur: quod tempus, id est, hoc quo nunc utimur, spatium accipiamus; quod aut in multis annis sit aut in anno, aut in mensibus aut in mense, aut in diebus vel die, aut in noctibus vel nocte, aut in horis vel hora, vel momento. Verum hoc tempus nostrum philosophi in duo tempora diviserunt; in præteritum & futurum. Præsens autem esse negaverunt: quod in eo, quod præsens dicimus, siquid jam ex parte aliqua confectum est, præteritum sit; siquid mox perfici habeat, futurum sit. Ita VIRGILIUS: (*Æn.* I. 234.) *Tot jam volventibus annis;* quod enim volvitur, non stat: quod non stat, præsens non habetur. Oratores autem tempus nostrum in tria tempora dividunt; præteritum, præsens, & futurum. Ac præteritum tempus in tria tempora dividunt; in illud tempus vetus atque obsoletum & perantiquum, deinde in illud quod, licet vetus sit, & a nostra memoria remotum, tamen in literis continetur; postremo in illud quod nuper gestum est, & cujus, de his qui vivunt, plerique meminerunt. Præsens vero tempus in duo dividunt; in præsens, & magis præsens. Magis præsens tempus est, ut: *Nunc nunc insurgite remis.* (VIRGIL. *Æn.* V. 189) Hoc est quod ait: Et item quæ instent in præsentia, & cum maxime fiant. Instans enim tempus præsens est, cum ait Juno ad Juturnam, cum jam fata Turnum tenerent: *Atque instantibus eripe fatis.* (*Æn.* X. 624.) Denique ut sciamus illam præsentia fata dixisse, addidit postea tempus quod magis præsens esset: *Siquid præsentius audes.* (*Æn.* XII. 152.) Præsens ergo tempus duo tempora habere dixerunt; præsens & magis præsens. Futurum autem tempus in duo diviserunt; in ocyus, & serius; id est, in id quod mox futurum est, & in id, quod tardius futurum est. Atque hæc tria tempora cum partibus suis hic in hoc attributo, quod de tempore est, continetur.

Et item communiter in tempore perspiciendo longinquitas ejus est consideranda.) Tempus esse diximus spatium, quod in annis, mensibus, diebus, noctibus horisque versetur. In hoc, inquit, communiter tempore longinquitatem ejus debemus inspicere: in qua longinquitate duo oportet attendere; utrum in illo spatio hujus negotii magnitudo potuerit impleri, & utrum tot simul res potuerint effici. Quod enim in rebus difficile est, aut numero, aut magnitudine sit, necesse est.

Occasio est autem pars temporis, habens in se alicujus rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem.) In illa mensura temporis ex motu cæli facta, ex actibus nostris, vel ipsius mundi qualitas proveniens, occasionem parit faciendi aliquid, vel non faciendi. In tempore enim mensura ac spatium consideratur: in occasione qualitas temporis, ex qua opportunitas nascitur faciendi aliquid, vel non faciendi. Hoc itaque inter se distant tempus & occasio: genere autem similia sunt. Verum hæc occasio, ut diximus, ex actibus nostris, vel ipsius mundi, parit nobis ad aliquid opportunitatem. Verum hæc occasio vel opportunitas in tria genera distribuitur; publicum, commune, singulare. Publicum est, inquit, quod ad totam pertinet civitatem; si aut bellum sit, aut ludi, aut aliquis dies festus. In hac itaque publica occasione est opportunitas aliquid faciendi, vel non faciendi. Commune est, inquit, quod ex actibus mundi provenit; ut si messis sit, si vindemia; si calor, si frigus. Singulare autem est, inquit, quod unicuique potest provenire privatim; ut si nuptiæ sint, sacrificium, funus, con-

convivium, ſomnus. Et recte in privata occaſione ſomnum etiam poſuit. Non enim ex neceſſitate temporis, ſed ex corporis atque animi ratione dormitur; interdum enim laſſi aut mœſti, per diem dormimus: interdum ſoliciti atque occupati, nocte vigilamus. Triplex itaque occaſio; publica, communis, privata. Ex his occaſionibus multa poſſumus argumenta colligere.

77 *Modus autem eſt, in quo quemadmodum, & quo animo factum ſit, quæritur.*) Modum Cicero diligenter inſpexit, atque ita definivit, ut nemo unquam. Namque modum in duobus inſpiciendum docet, in modo facti, & in animo facientis; ut ſi dicas: *Clam eſt quidem modus facti; quod quaſi res occulte geratur: verum in eo eſt & animus facientis inſidioſus, latens atque inſtructus dolis.* Ita in eo quod *clam* dicimus, & modus & animus invenitur. Similiter omnes modi, ex modo facti, & ex animo inſpiciendi ſunt. Verum in ipſo animo duo rurſus debemus inſpicere; prudentiam & imprudentiam, id eſt, utrum aliquid conſilio, an animi impulſu fecerit. In his enim cauſa facti quæritur, quam duplicem eſſe ſupra diximus circa facientis voluntatem; ratiocinarionem ſcilicet & impulſionem. Ita ratiocinatio erit prudentia animi, impulſio vero, imprudentia. Verum hi erunt ex prudentia modi, *Clam*, *palam*, *vi*, *perſuaſione*. Hæc omnia prudenter admiſſa ſunt, id eſt, ut res fieret, conſilium ante præceſſit. Imprudentia porro ad *Purgationem* [41] jungitur: quæ pars *Veniæ* [42] eſt; cujus *Purgationis* partes tres ſunt inſpiciendæ; Inſcitia, caſus, neceſſitas. In his quoque modis factum quidem manifeſtum eſt, ſed animus invenitur invitus. Adjungitur ad imprudentiæ modos etiam affectio, quam paulo ante perſonæ diximus attributam: quam affectionem, eſſe diximus animi aut corporis repentina de cauſa permutationem. Verum hic quoniam in modo animus attendendus eſt, animi ſolas circa affectionem poſuit commutationes; id eſt moleſtiam, iracundiam, amorem. Itaque his affectionibus animi imprudentes in factum impelluntur; & recte *imprudentes*: quippe affectio eſt repentina animi commutatio. Ergo quod repentinum eſt, proſpici non poteſt [43]: ſi proſpici non poteſt, imprudentia eſt.

78 *Facultates ſunt, aut quibus facilius fit, aut ſine quibus aliquid confici non poteſt.*) Facultates Cicero duplici qualitate definivit, duaſque illis potentias dedit: ut ſit primum genus facultatum, illud ſine quo aliquid fieri non poteſt; aliud quo aliquid facilius compleatur. Etenim hæc duo prima proponamus; *fit*, *non fit*: jam ex eo quod fit, rurſus duo deſcendunt; *facile fit*, *difficile fit*. Ita in duobus ponitur facultas; in genere, id eſt, in toto quod fit; & in ſpecie, id eſt, in eo, quod facile fit. Illud autem quod difficile fit, ita poteſt argumentis torqueri, ut illud videatur eſſe quod non fit: & idcirco in hoc non ſunt poſitæ facultates. Dupliciter igitur facultates eſſe teneamus; primo illas, ſine quibus aliquid fieri non poteſt; deinde illas, quibus aliquid completur, & facile completur: ut ſiquis velit rhetoricam diſcere, prima erit ei ad diſcendum facultas, ſine qua effici non poteſt; id eſt animus, ingenium, inſtrumenta

41 *ad Purgationem*] in præcedentibus docuit ſpeciem quamdam *qualitatis aſſumptivæ* vocari *conceſſionem*, cujus duæ ſint partes; *purgatio* & *deprecatio*. Capp.

42 *Veniæ*] ab aliis Rhetoribus dicitur *ſtatus venialis*, *deprecativus*, & *deprecatio*; a Græcis συγγνώμη. Capp.

43 *non poteſt*] perperam legebatur antea *non prodeſt*. Capp.

ta artis ipsius & magister: deinde erunt illæ facultates quibus facilius fit; si sit doctus & benevolus magister. Ita & ad mortem facultas, sine qua fieri non potest, venenum; qua facilius fit, venenum cum poculo. Si autem in pane detur venenum, pars illa est, quæ difficile fit; quæ ita potest argumentis torqueri, ut pars illa videatur esse, quæ non fit: quod quidem CICERO pro Cluentio disputavit, cum negavit in pane dari venena potuisse. Hoc autem scire & tenere debemus, etiam tempus, & locum, & cætera, præter modum, facultates esse posse; si generaliter considerentur, non ex specie vel ex opportunitatibus suis. Necesse est enim & quodcunque tempus, & quemcunque locum fuisse, cum aliquid factum est. Alioqui facultas prima non erit faciendi, nisi ista sint. Ita CICERO in Rosciana: *Non potuit*, inquit, *occidere patrem Roscius, quoniam absens fuit*; hic argumentum a loco fecit. Deinde ait: *Age nunc videamus reliquas facultates.* Ergo jam & locus facultas est: sed facultas, si generaliter consideretur: at si opportunitas ejus fuerit inspecta, tunc ex loco argumenta sumentur.

Adjunctum autem negotio id intelligitur, quod majus, & quod minus, & quod simile erit, &c.) 79 *Attributa negotio* jam duo transacta sunt; continentia cum ipso negotio, & illa quæ in gestione negotii continentur. Ac prima quidem cum attributis suis persona transacta est, id est *quis*: deinde *quid, & cur*, continentia cum negotio demonstravimus: deinde *ubi, quando, quemadmodum, quibus adminiculis*, in gestione negotii posita docuimus. Item septem prima elementa in duobus negotio attributis videmus inclusa: nec jam amplius videtur relictum, quod in aliis duobus negotio attributis ad argumentum considerare debeamus, id est in his quæ *adjuncta negotio* nominantur, & in his quæ gestum negotium consequuntur. Verum & in his eadem septem, quæ & in superioribus, considerare debemus: nec aliquod negotium sine his septem elementis unquam poterit inveniri, ut quivis homo sine lineamentis suis. Itaque cum in nostro negotio ex omni circumstantia argumenta ceperimus, & fides in aliquo claudicarit, ex alienis argumenta sumenda sunt: quæ cum assumuntur, aut fidem faciunt, aut augent. Verum hæc cum aliena sint, id est extra nostram causam, videndum est, qua nostro negotio parte copulentur: quæ copulatio respectus dicitur; quem respectum Græci *σχέσιν* dicunt. Etenim cum etiam ista aliena a negotio septem illa elementa contineant, quæ in nostro negotio continentur, non possunt sibi omnia convenire. Sed quædam in hoc, quædam considerare debemus in alieno negotio, quæ per *σχέσιν* nostrum negotium respiciant: ut prævisо & præcognito copulationis genere ad argumentum nostri negotii, facta collatione, copulentur. Verum hujus respectus novem modi sunt; scilicet, ut sit adjunctum negotio nostro, & quod majus est, & quod minus, quod simile, quod æque magnum, quod disparatum, quod contrarium, & genus, & pars, & eventus. Hæc itaque novem omnia, toni & puncta sunt 44, id est ad aliquid; itaque quasi semper in binis sunt; & recte. Nisi enim ad aliquid, nullus potest esse respectus. Itaque cum dicimus *majus*, tunc intelligimus majus, si minus consideremus. Rursus tunc intelligimus minus, si majus consideremus. Ita & reliqua ex aliorum collatione cognoscimus. Verum nunc videamus quemadmodum hos respectus negotiorum considerare debemus.

Majus

44 *toni & puncta sunt*] hæc non satis intelligo, immo & suspecta habeo. CAPP.

Majus & minus & æque magnum, ex vi & numero & ex figura negotii, ſicut est ſtatura corporis, conſideratur.) Hæc tria, id eſt majus & minus & æque magnum, tribus modis conſiderare debemus; vi, numero, figura. Vis eſt, quæ ſingulis nominibus verbiſque conſtat & perſona: omnis enim res, & omne dictum factumve habet vim ſuam. Etenim ſi dicas *parricidium*, ſtatim quantum hoc ſit, & in qua vi ſit, animo æſtimamus 45: ita homicidium, adulterium, & reliqua, facile quid ſint, cum fuerint audita, cognoſcimus. Similiter & perſonæ habent vim ſuam. Etenim cum cum dixeris CICERONEM, ſtatim ex boni viri conſideratione, quæ in illo vis ſit, agnoſcimus. Deinde cum dixeris *Catilinam*, ex conſideratione peſſimi hominis ſtatim quæ in illo vis ſit, agnoſcimus. Numerus eſt cum minus, ac majus non ex vi, ſed ex rerum, vel ex perſonarum numero demonſtramus. Figura eſt, quæ in toto negotio conſideratur, id eſt per omnia illa ſeptem elementa: ut conſideres quid factum ſit, quis fecerit, ubi fecerit, quando fecerit, quemadmodum fecerit, & reliqua: quæ, inquit, figura totius negotii ita eſt, ut corporis ſtatura; in qua ſtatura omnia lineamenta corporis continentur. Itaque ut melius intelligamus, notum proponamus exemplum; illud ſcilicet quod CICERO negotio ſuo adjunxit. Nam cum Catilinam diceret occidendum, ex adjuncto, quid majus, vel minus eſſet, argumenta collegit: quod utique majus & minus, & æque magnum ex vi, numero, figura, jamdudum diximus approbandum. Ita & CICERO: *An vero vir ampliſſimus P. Scipio Pontifex maximus Tiberium Gracchum mediocriter labefactantem ſtatum reipublicæ privatus interfecit: Catilinam vero orbem terræ cæde atque incendiis vaſtare cupientem nos Conſules perferemus?* Hic ex vi rerum intelligimus minus eſſe ſtatum reipublicæ, quam orbem terrarum: deinde ſimiliter ex vi intelligimus minus eſſe labefactare, quam vaſtare. Ita ex vi perſonarum, cum Gracchus & Catilina nominantur, Catilina magis timendus agnoſcitur. Præterea ex numero intelligimus majus eſſe duos Conſules, quam Scipionem. Hic figuram non poſuit totius negotii; id eſt, quemadmodum occiderit Gracchum Scipio, ubi occiderit, quando occiderit, unde occiderit. Verum hæc, quia nihil proderant, prætermiſit; atque uno verbo concluſit, quod ait *interfecit:* cujus verbi conſiderata vi, majus eſſe intelligimus interficere, quam ex urbe ejicere. Verum in aliis exemplis & ex figura debet comparatio fieri, ut majus aliquid minuſve demonſtres; ſi dicas: *Illud tunc factum eſt, ibi factum eſt, ita factum eſt, propterea factum eſt*, & reliqua quæ in elementis principalibus continentur.

80 *Simile autem ex ſpecie comparabili, aut ex conferenda atque aſſimulanda natura judicatur.*) Cum facimus argumentum ex adjuncto negotio per ſimilitudinem, in ea ſimilitudine qualitas conſideranda eſt. Superiora enim majus & minus & æque magnum, ex quantitate cognoſcimus. Nec putemus hoc eſſe par, quod ſimile. Etenim par ex menſura definita, & ex comparata utriuſque quantitate cognoſcimus: ſimile autem non in eo quantum ſit, ſed in eo quale ſit, attendimus. Ita non ex menſura fit ſimile, ſed ex vultu & ſuperna quadam facie declaratur. Simile itaque duobus modis conſiderare debemus; in ſpecie formarum, & natura rerum. Et ſcriptores quidem artium ſimile genus ponunt ſub ſimilia tria; εἰκόνα 46 id eſt imaginem; παραβολήν, id eſt

45 *animo æſtimamus*] perperam legebatur olim *animi*. CAPP.

46 εἰκόνα] legebatur olim εἰκών, ſed perperam, ut patet ex conſequentibus. CAPP.

est collationem; παράδειγμα, id est exemplum. Per imaginem simile fit, cum ex simili specie vultus vultibus comparamus: ut, *Os humerosque deo similis.* (VIRGIL. *Æn.* 593.) Per collationem simile facimus, cum rerum diversarum conferimus & copulamus non speciem; sed naturam: ut, *Qualis mugitus, fugit cum saucius aram Taurus.* (*Æn.* II. 223. 224.) Aut,

Panorum qualis in arvis
Saucius ille gravi venantum vulnere pectus,
Tunc demum movet arma leo. (*Æn.* XII. 4. 5. 6.) Hic enim VIRGILIUS, ut probaret Turnum rebus omnibus fractis non dejectum, sed iratum magis, quia vix hoc creditur, negotio suo fidem fecit ex adjuncto negotio, per similitudinem, quæ sit in parte naturæ. Sic, inquit, & leo magis irascitur, postquam fuerit vulneratus. Per exemplum autem tunc simile facimus, si in exemplo ipso qualitas ostendatur. Sæpe enim exemplum in quantitate versatur; id est in vi, vel numero, vel figura. Invenitur tamen & qualitas sine exemplo; ut CICERO, cum circa bellum caussarum similium comparat naturas, ait: *Ut Helena*, inquit, *Trojanis, sic tu Antoni hujus belli semen fuisti.*

Contrarium est, quod positum in genere diverso, ab eodem 47 *cui contrarium esse* 81
dicitur, plurimum distat, ut frigus calori, vita mors.) ARISTOTELES opposita genus 48 posuit; *contrarium, disparatum, ad aliquid*, sub oppositis 49. Contrarium porro ARISTOTELES sic definivit; *Sub eodem genere species multum inter se diversæ*, hac ratione, ut omnia ad unum illud genus referantur, quod supra omnes res principales Græci ponunt, id est, τὸ ὄν, quod Latini *ens* vocant, id est, quod esse possit. Verum contraria tribus modis inveniri possunt: Cum aut sub eodem genere species multum inter se distant: aut cum sub singulis generibus diversis species etiam diversæ fuut: aut cum duo genera inter se diversa sunt. Itaque hic CICERO in diversis generibus posita contraria demonstravit, frigus & calorem. His autem genus *qualitas*; sed diversa. Deinde similiter sub diversis generibus species longe inter se diversas posuit, id est, vitam & mortem. Vitæ autem genus, bonum: mortis, malum. Itaque contraria sunt, quæ sese regione spectant, & quæ ex diverso posita plena sunt. Sub disparato autem ARISTOTELES duas species posuit; privantia, & negantia. Privantia sunt, ut cæcitas, infelicitas. Visio & felicitas, habitus sunt. Cæcitas & infelicitas id agunt, ut prima id quod habuerunt, non habeant. Nunquam enim cæcitas fiat, necesse est, nisi visio ante tollatur: nec est infelicitas, nisi prius felicitas excludatur. Idcirco ergo hæc privantia nominata sunt, quod primorum privationem secunda demonstrent. Negantia porro sunt, quæ negatione separantur; ut sapit, non sapit; sedet, non sedet. Negatio hic illud agit, ut primum neget, non tamen constituat secundum. Nam cum ait, non sedet, solum sedere negat: non tamen constituit utrum stet, an ambulet; sed sufficit ei negare, quod sedeat. Hic autem CICERO in disparato sola negantia posuit, id est sapere, non sapere: esse tamen inter 50 disparata & privantia, nosse debemus.

Genus est, quod partes aliquas amplectitur, ut cupiditas.) Notum est quid sit 82
genus, id est, sub quo multæ sunt partes. Partes autem sunt ea, quæ sub genere sunt.

47 *ab eodem*] EMPORIUS Rhetor in sequentibus legit *ab eo.* CAPP.

48 *genus*] id est, tanquam genus quoddam. CAPP.

49 *sub oppositis*] hoc est tanquam totidem species sub suo genere. CAPP.

50 *esse tamen inter &c.*] id est, intercedere quoddam discrimen. CAPP.

sunt. Verum cum de his facimus argumentum, ex adjunctis negotio facimus argumentum. Quoties autem de genere quaestio est, ex specie faciendum est argumentum: quoties de specie quaestio est, ex genere faciendum est argumentum; ut CICERO cum pro Roscio ageret, id est speciem suscepisset. Roscius enim ad filium species est. Argumentum fecit ex genere, cum dicit tam feros mores in filium cadere non potuisse; filius enim genus: Roscius species est. Ita & cum de genere quaestio est, ex specie colligendum est argumentum: ut si quaeratur, An omnes matres, ament filios suos: & tu ex specie facias argumentum: *Adeo omnes matres non amant filios suos, ut Medea filios suos etiam occiderit*; ita & in reliquis.

83 *Eventus est exitus alicujus negotii, in quo quaeri solet, quid ex quaque re evenerit, eveniat, eventurumque sit.*) Eventum illum accipiamus, qui unicuique rei naturaliter videtur adjunctus, qui rem suam, postquam res ipsa contigerit, necesse est consequatur: & tunc vere de eventu facere possumus argumentum, si ipse eventus certus sit. Alioqui si eventum illum accipiamus, qui ex casu venit, fieri inde non potest argumentum, quod adjunctum negotio esse possit. Facis itaque de eventu argumentum, si eum quem probaveris insolentem, futurum spondeas arrogantem. Ita insolentiae eventum, arrogantiam doces: quam rursus arrogantiam ad odium causam esse demonstras.

Quare hoc in genere, ut commode quid eventurum sit, ante animo concipi possit, quid quaque ex re soleat evenire, considerandum est.) Ut, inquit, ex eventu facile possimus argumenra colligere; primo ipsi nobiscum pertractare, & considerare debemus, quis uniuscujusque rei esse soleat eventus: & ut sciamus naturalem eventum, non fortuitum, nobis considerandum denique *quid quaque ex re soleat*, inquit, *evenire*. Consuetudo perpetua est: Quod perpetuum est, fortuitum esse non potest. Ergo considerandus nobis erit in rebus singulis certus, & naturalis eventus.

Quarta autem pars est ex iis, quas negotiis dicebamus esse attributas, consecutio.) Negotio quatuor esse diximus attributa; dictum jam de tribus attributis est. Ostendimus quae essent continentia cum ipso negotio, in gestione negotii, adjuncta negotio: nunc de his dicendum est, quae gestum negotium consequuntur. Quod quidem quartum attributum, videtur cum ea parte pugnare, quae in primo attributo est post negotium; scimus enim quinque esse in primo attributo, Summam negotii, causam ipsius summae & factum triplex; Ante negotium, in negotio, post negotium. Hoc extremum factum, quod est post negotium, videtur simile esse huic attributo, de quo nunc agimus, quod dicitur consecutio. Nam utrumque post negotium est: sed hoc distant, quod supra, post negotium 51 facta illius consideranda sunt, de quo agitur, & qui aliquid fecisse memoratur: hic autem facta consideranda sunt, sed extranea. Itaque consideranda sunt, quae gestum negotium consequantur. Haec in duobus semper debemus attendere, in personis, & in natura gesti negotii. In personis sic, Si animadvertamus, quid de gesto negotio homines fecerint, aut senserint, aut judicaverint: ut de facto Milonis, ut de lege Clodii. In natura ipsius negotii sic, Si res illa

51 *supra, post negotium*] antea pessime legebatur: *supra negotium, post negotium*. Emendationem nostram firmavit editio Basileensis quam postea consului. CAPP.

illa facta sit, cui necesse sit eventum aliquem esse conjunctum: ut parricidium furor necesse est consequatur: & rursus parricidam verisimile non sit dormisse; hæc enim gestum negotium consequuntur: quæ non in personis animadversa sunt, sed in natura gesti negotii. In his itaque duobus & CICERO animadvertenda dixit ea, quæ gestum negotium consequuntur. Ac primo de personis.

Primum, inquit, *quod factum est, quo id nomine appellari conveniat.*) Utique hoc consequitur; res enim prima est, deinde nomen. Homo autem necesse est ei nomen ponat: ita CICERO de nomine constituendo disputat in Divinatione, *Non tam*, inquit, *hæc accusatio quam defensio est existimanda.*

Deinde, inquit, *ejus facti qui sunt principes & inventores, qui denique auctoritatis ejus & inventionis comprobatores atque æmuli.*) Hæc quoque post rem sint, necesse est. Neque enim potest inveniri, nisi quod latet. Est porro quod latet, animadvertendum: itaque qui fuerint illi, qui primi illud fecerint, unde 52 nunc agitur: qui deinde factum probaverint, ac secuti sint. Si optimi sunt, laudas factum: si pessimi, reprehendis. Ut CICERO in Divinatione dicit, semper homines nobiles accusasse, & eos cum magno commodo reipublicæ magnam semper gloriam consecutos.

Deinde, inquit, *& quæ de ea re, aut ejus rei sit lex, &c.*) Lex etiam consequitur. Lex enim semper in re, quia res talis visa est, constituitur. Verum quod ait *de ea re*, totum est: quod ait *ejus rei* pars est. Interdum enim totum factum aliqua lege aut damnatur, aut absolvitur; interdum pars facti. Deinde quod ait, *Consuetudo, actio, judicium, scientia, artificium*; & hæc omnia gestum negotium consequuntur. Nam & consuetudo rei jam ante gestæ est: & rursus rem gestam solet aliqua actio consequi vel judicium, ut præjudicium natum esse videatur. Deinde necesse est ante aliquid fieri, ut ex eo scientia consequatur vel artificium. Verum hæc omnia, & in personarum actibus providenda sunt, & in negotii ipsius natura. Idcirco ait,

Deinde quid ex natura ejus evenire vulgo soleat, an insolenter, ac raro 53.) Ait negotii ipsius animadvertendam esse naturam, id est, qui soleat eventus factum istud consequi. Sed hic eventus ab illo eventu, quem in adjunctis negotio demonstravimus, hoc distat, quod ille eventus naturaliter certis rebus affixus est, & rem suam quadam vi ac necessitate consequitur. Hic autem eventus interdum necessarius, & naturalis est: ut Parricidium furor necesse est consequatur. Interdum varius & commutabilis: ut Amor noceat, necesse est; & ut non noceat, necesse est. Sæpe enim malum eventum amor habet, sæpe bonum. Denique ut ostenderet CICERO eventum istum ex natura negotii ita esse considerandum, ut scias & in contrarium posse converti. *Deinde*, inquit, *quid ex natura ejus evenire vulgo soleat, an insolenter, & raro. Vulgo*, id est passim, frequenter. Ergo firmius argumentum est, si de quo agimus, eventus frequentius consequatur, si dicas: *Amor magis nocet.* Præterea hoc sciamus interesse inter istum eventum, & illum superiorem, quod hic totius negotii eventus

52 *unde*] pro τῷ *de quo.* CAPP.

53 *Deinde quid ex natura ejus*] hinc emendandæ vulgatæ editiones (etiam Verburgiana) ubi perperam legitur: *deinde natura ejus evenire vulgo soleat.* CAPP.

eventus eſt; ille vero uniuſcujuſque rei. Ait enim ſupra: *Quare hoc in genere, ut commodius, quid eventurum ſit, ante animo colligi poſſit, quid quaque ex re ſoleat evenire, conſiderandum eſt. . . . . Poſtea homines id ſua auctoritate comprobare, an offendi in his conſueverint.* Et hic eventus, qui naturam negotii conſequitur, qualis apud homines habeatur, id eſt bonus an malus, attendendum eſt. Ita & ſupra dixit attendendum, qui homines primum fecerint, qui deinde comprobaverint; non enim ex eo quia aliquid conſequitur, argumentum eſt: ſed quia aut bonum, aut malum eſt quod conſequitur; id eſt, non quia eſt quod conſequitur, ſed quia tale eſt. Ita ſemper non ex re, ſed ex qualitate ſit argumentum.

Et cætera, quæ factum aliquod ſimiliter confeſtim, aut ex intervallo ſolent conſequi.) Interdum enim vicinus, interdum tardior eſt eventus: utputa ſiquem voluero occidere, vicinus eſt eventus, ut mox me oderit. Deinde ſi trado alicui diſciplinam, tardior hic eventus: primo enim fortaſſis offenditur; deinde amat ac diligit.

Deinde poſtremo attendendum eſt, num quædam res, &c.) Dat poſtremum breve & commune præceptum, utrum aliquid honeſtum ſit, an utile, in his eſſe conſiderandum, quæ geſtum negotium conſequuntur. Verum quæ ſint partes honeſtatis atque utilitatis, in *deliberativi* 54 præceptis ſe demonſtraturum promittit.

85 *Omnis autem argumentatio, quæ ex iis locis quos commemoravimus, ſumetur, aut probabilis, aut neceſſaria debebit eſſe.*) Ait ſupra, cum de confirmatione loqueretur: *Hujus*, inquit, *partis certa ſunt præcepta, quæ in ſingula cauſarum genera dividentur.* Verum tamen non incommodum videtur quandam ſylvam, atque materiam univerſam ante permiſtam & confuſam exponere omnium argumentationum. Tria nobis in confirmatione traduntur; Materia, argumentum, argumentatio. Materiam nobis jam tradidit; id eſt, locos de quibus argumenta caperemus, quos locos diviſit in attributa perſonæ, & in attributa negotio. Attributa perſonæ undecim eſſe dixit; Negotio, quatuor: atque horum omnium partes enumeravit, ac tradidit. Nunc itaque dicturus eſt de argumento. Nec nos confundat, quod pro argumento argumentationem ponit. Antiqui genus ponebant argumentationem; ſub argumentatione vero argumentum & argumentationem. Itaque hoc verbo communiter utebantur, ut pro argumento recte argumentatio diceretur. Verum antequam dicamus quæ genera ſint argumentorum, dicamus prius, quid conſiderare & conferre debemus, ut argumenta faciamus. Secundum ARISTOTELEM decem categoriæ ſunt; id eſt decem res, in quibus omnia, quæ in mundo ſunt, continentur. Harum rerum una, *Subſtantia* eſt: reliquæ novem, *Qualitates*; id eſt, quæ *Subſtantiæ* accidant. Itaque cum res nuda eſt, nihil aliud quam res eſt. Tunc autem ex ea poſſumus facere argumentum, ſi ejus qualitatem inſpiciamus. Itaque omnia verba vel nomina habent res ſuas: habent & qualitates; quæ qualitates cum ſibi conveniunt, faciunt argumentum: utputa ponamus *occidit*. . . . *Occidit* res eſt: hujus rei quæ ſit qualitas, attendamus; id eſt quædam aſperitas, quædam immanitas. Deinde ponamus *inimicum*. Rurſus *inimicus* res eſt: ejus rei porro qualitas ſimiliter aſpera, atque crudelis. Itaque quoniam utraque ſibi hæc qualitas convenit, factum eſt argumentum,

54 *deliberativi*] ſupple *generis*. CAPP.

tum. Ita duæ similes qualitates cum fuerint copulatæ, faciunt aliam qualitatem; id est occidit, quia inimicus fuit: quæ qualitas est, ut argumentum probabile esse videatur. Ita si dicamus: *Occidit, quia gladio percussit;* argumentum est: quia utriusque rei qualitas est similis. Alioqui cum in eo quod est *occidit*, jam nota sit & res, & qualitas rei. Deinde ponas *virgam*, cujus res & qualitas nota est: quoniam similes sibi non sunt istæ qualitates, conjunctæ in unum, non faciunt argumentum; si dicas: *percussit virga & occidit.* Semper itaque non res, sed qualitates rerum debemus attendere atque conferre, ut argumenta faciamus. Argumentorum porro genera duo sunt; probabile & necessarium. Probabile est, quod verisimilitudine fidem facit: utputa, *Quia inimicus fuit, occidit*; verum de probabili post dicemus. Nunc autem de argumento necessario disputabimus.

Necessarie demonstrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt, hoc modo: Si peperit, cum viro concubuit.) Necessarium est, inquit, quod aliter ac dictum est, nec fieri, nec probari potest: necessarium argumentum ad fidem cogit ac trahit; probabile autem irrepit atque persuadet. Necessarium porro tale est argumentum, si ea proferas quorum talis sit natura, ut sic fieri necesse sit; si dicas: *Si natus est, morietur. Si peperit, cum viro concubuit.* Hæc necesse est ut se consequantur: quod si necesse habes credere, necessarium factum est argumentum. Illud tamen scire debemus, argumentum necessarium pene non esse, solumque esse inter homines probabile. Nempe nobis necessarium videtur ex vero constare. Nam si probabile ex verisimili, ex vero necesse est necessarium. Inter homines autem verum latet; totum suspicionibus geritur. Ergo necessarium non potest esse argumentum. Sed tantum inter homines potest necessarium, quantum secundum opinionem humanam valet. Alioqui secundum Christianorum opinionem, non est necessarium argumentum: *Si peperit, cum viro concubuit.* Neque hoc rursus: *Si natus est, morietur.* Nam apud eos manifestum est sine viro natum 55, & non mortuum 56. Ergo necessarium illud argumentum est, quod jam opinione persuasum est. Atque ut scias hoc necessarium non esse omnino necessarium, ostendit CICERO etiam hoc in hominibus persuaderi, cum ait: *Necessarie demonstrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt.* Ergo si probantur, jam non erunt necessaria: quicquid enim probatur, potuit & non credi. Itaque necessarium argumentum teneamus illud, quo facile populo persuadet orator. Hoc necessarium tribus modis fieri docet; quos modos in genere dictionis ponit: hic enim jam dictio est. Superius in materia locos posuit, de quibus conducta ad argumentationem dictio nasceretur. Fieri itaque necessarium argumentum docet, aut per *complexionem*, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem.

Complexio est 57, *in qua utrum concesseris, reprehenditur.*) *Complexio*, forma 86
dictionis est, posita in rationibus necessariis. Verum *complexio* duplici latere constat; unde quicquid fuerit electum, necesse est ut contrarium sit. In *complexione* itaque duo sunt

55 *natum*] intellige natum esse Christum Dominum ex Beata Virgine Maria. CAPP.

56 *non mortuum*] Enochum videlicet, Eliam &c. CAPP.

57 *per complexionem . . . complexio est*] dilemma δίλημμα vulgo appellant. CAPP.

ſunt genera proponendi; nunc per ſimplex, nunc per neceſſarium. Simplex hoc modo: *Si hoc eſt, cur illud facis? Si illud eſt, cur hoc facis?* deinde per neceſſarium ſic: *Aut hoc concedas, neceſſe eſt, aut illud.* Ita hoc exemplum *complexionis* conſiderare debemus factum per ſimplex: *Si improbus eſt*, inquit, *cur uteris? ſin probus, cur accuſas?* Ita & in Verrinis CICERO: *Aut amicos*, inquit, *confiteri Siculos neceſſe eſt, aut inimicos: ſi amici ſunt, credamus teſtibus: ſi inimici ſunt, inviti pecunias contulerunt.*

87 *Enumeratio eſt, in qua pluribus rebus expoſitis, & cæteris infirmatis, una reliqua neceſſario confirmatur.*) Enumeratio quoque forma dictionis eſt, poſita in rationibus neceſſariis: verum in enumeratione multa ponuntur; & excluſis multis unum, quod reliquum eſt, confirmatur: utputa, *Si hoc non eſt, ſi illud, & illud non eſt; reſtat igitur ut iſtud ſit.* Ita in Verrinis: *Si neque Carbo attigit, neque Sylla vidit, neque in ærarium relatum eſt; reſtat igitur ut tu Verres pecuniam ſuſtuleris.* Verum enumeratio duobus modis fit; cum aut multis rei rebus relictis unam, quæ reliqua eſt, confirmas; aut cum rei rebus excluſis contrarium confirmas. Multis rei rebus excluſis una, quæ reliqua eſt, confirmatur; ut ſupra ipſe CICERO contra HERMAGORAM: *Nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut* judiciale *ſolum, aut &* judiciale, *&* demonſtrativum, *&* deliberativum. Hic multa enumeravit: ſed excluſis duabus rebus, reliquam tertiam confirmavit. Nullum, inquit, cauſæ genus eſſe non poteſt dicere, qui artis præcepta dat: unum eſſe non poteſt dicere; quia hoc & hoc: *relinquitur ergo*, inquit, ut *omnino tria* [58] *genera cauſarum ſint.* Ergo hic multis rei rebus ſublatis, poſtremo eſt confirmata. Deinde omnibus rei rebus excluſis, contrarium ſic concluditur, ut hic ipſum exemplum poſitum eſt: *Neceſſe eſt*, inquit, *aut inimicitiarum cauſa ab hoc eſſe occiſum, aut metu, aut ſpe* [59], *aut alicujus amici gratia: aut, ſi horum nihil eſt, ab hoc non eſſe occiſum.* Itaque hic res eſt *occiſio* hujus rei omnes res ſuſtulit; id eſt cauſas occidendi: poſtremo contrarium concludit: *Si igitur horum nihil eſt, non occidit.*

Simplex autem concluſio ex neceſſaria conſecutione conficitur.) Et in hoc neceſſarium eſt argumentum; ſed in una re poſitum: & ideo ſimplex concluſio nominatur; utputa: *Si illo tempore, quo vos me iſtud feciſſe dicitis, ego trans mare fui; relinquitur ut id ego non fecerim, ſed nec potuerim facere.* Hic itaque ſimplex res. In ſuperioribus vero duplex; in *complexione* ſcilicet, & enumeratione. Et *complexio* quidem a parte duas res continet: *Aut hoc eſt*, inquit, *aut illud: ſi illud eſt, cur facis? ſi hoc eſt, cur non facis?* Enumeratio etiam quanquam multas in ſe res habeat collocatas, duplex tamen eſt. Ea enim omnia quæ tollis, quamvis multa ſint, in una tamen parte ponuntur: in altera id quod concludis, ſive aliquid de rebus ſit, ſive contrarium rei; ut ſupra docuimus.

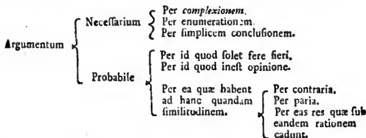
Atque hoc diligenter videre oportebit, ne quo pacto, &c.) Præceptum dat, ut neceſſaria argumenta non ſola dicendi ſpecie faciamus, id eſt ne *complexio*, vel enumera-

58 *ut omnino tria*] antea legebatur *omnia*: ſed emendavimus ex ipſo CICERONIS contextu. CAPP.

59 *aut metu aut ſpe*] legebatur olim *metus aut ſpei*: ſed CICERONIANI contextus lectionem ſecuti ſumus. CAPP.

meratio in solo genere dicendi posita esse videatur, sed ut rationes ipsæ & res necessariæ sint, & hoc genere dicendi proferantur triplici; scilicet aut per *complexionem*, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem.

Dictum itaque de necessario argumento, & quale sit, & quot modis dictionis proferatur. Nunc de probabili incipit disputatio. Quod ut melius intelligamus, propter vim expositionis hæc prius nobis etiam pictura cernatur:

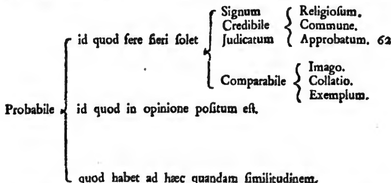
***Probabile autem est id, quod fere fieri solet, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad hæc quandam similitudinem, sive id falsum est, sive verum.*)** 29 Dictum est de necessario argumento, & de ejus modis, scilicet tribus: nunc de probabili argumento dicamus, in quo solo virtus omnis fidei continetur. Ut supra enim diximus, necessarium inter homines non est; præsertim cum etiam ipsum probetur. Probabili itaque solo omnis fides nititur, adeo ut Græci officium, & finem oratoris sic definierint, πιθανῶς πρὸς πίστιν λέγειν; id est *probabiliter ad fidem dicere.* Probabile autem per seipsum non potest definiri, neque in præceptum quoddam exprimi: sed probabile erit argumentum pro moribus patriæ, populi, temporis. Neque enim omnibus unum, atque idem probabile est: aliud enim justum Romanis, aliud Barbaris videtur. Itaque ut probabilia argumenta faciamus, primum nobis patria inspicienda est, in qua sumus, & ejus patriæ inspiciendi mores. Deinde inspicienda est civitas, quæ pars patriæ est: omnis enim civitas habet proprios mores. Deinde inspiciendum est tempus: tempora enim sæpe mutantur. Postremo etiam ejus, apud quem dicimus, cognoscenda natura est; ut secundum mores ejus probabilia argumenta faciamus. Itaque hæc præcedunt, antequam probabilia argumenta proferamus. Verum ipsum probabile argumentum primo in tria dividitur; id est in id quod fere solet fieri; & in id quod in opinione positum est; & in id quod habet ad hæc quandam similitudinem. Deinde in quatuor; signum, credibile, judicatum, comparabile. Verum illa tria res sunt, quibus probabile conficitur argumentum: illa autem quatuor quæ sequuntur, rerum harum trium effectus sunt. Primo itaque illa tria videamus, in quæ probabile dividitur argumentum. Per id quod fere solet fieri, probabile argumentum sic fit; si ea ad fidem colligas, quæ in actus consuetudine versantur: utputa, *Si mater est, diligit filium: si avarus est, negligit jusjurandum.* Ita & TERENTIUS meretrices malas, avaros lenones, tristes senes, edaces parasitos esse commemo-

memoravit. Hæc itaque ad fidem dicta sunt per id quod fere solet fieri. Deinde per id quod in opinione positum est, probabile argumentum sic fit; si ad fidem non ea quæ in usu sunt agendi, sed ea quæ in opinione sunt posita, colligamus; Si dicas inferos esse, & impiis apud inferos pœnas; si dicas omnes qui philosophântur, contra Deos facere. Multi enim credunt, quod Philosophi contra Deos faciant. Etenim si Deos asserunt, & me forte stultum esse dicunt, quoniam me talem Deus esse voluit; contra Deos faciunt, cum me reprehendunt. Deinde in republica cum bella, aut pax ex Dei voluntate contingant, ipsi autem multa cupiunt persuadere; contra Deos faciunt, si id non asserunt agendum, quod Deorum voluntate contingit. Ergo, ut diximus, ex his quæ in opinione sunt posita, probabile colligitur argumentum; si dicas inferos esse, vel non esse; Deos esse, vel non esse; mundum natum, mundum non esse natum. Istæ opiniones δόγματα dicuntur; δόγμα enim Græce opinio, & δόγματα 60 opiniones nuncupantur. Adeo manifestum est omnia quæ in mundo aguntur, argumentis probabilibus persuaderi; quando etiam Philosophorum persuasionibus ex opinione nomen impositum est, ut δόγματα dicantur. Tertium illud est, ut doceamus quemadmodum probabile fiat argumentum ex eo quod habet ad hæc quandam similitudinem, id est per similitudinem; utputa: *Si is qui patriam prodit, pœnam meretur; ille qui patriam defendit, præmium meretur.* Verum hic ex altero alteri fides fit, & sic quasi fuerat nominandum: sed CICERO non quemadmodum fieret argumentum, sed unde fieret, indicavit; cum ait: *Aut quod habet ad hæc quandam similitudinem; ad hæc*, id est ad superiora, ad id quod fere solet fieri, & ad id quod in opinione positum est. Etenim hoc argumentum tertium, ubi ex altero alterum probamus, nunc tale potest esse, ut fere soleat fieri; nunc tale ut in opinione positum esse videatur, ut fere soleat fieri: *Si is qui patriam prodit, pœnam meretur; ille qui patriam defendit, præmium meretur.* Ut in opinione, sic: *Si impiis apud inferos tormenta præparata sunt, innocentibus quies parata est.* Itaque hoc quod habet ad hæc quandam similitudinem, id est similitudo, tribus modis probabile efficit argumentum; aut per contraria, aut per paria, aut per eas res, quæ sub eandem rationem cadunt. Per contraria sic: *Nam si iis qui imprudenter læserunt, ignosci convenit; iis qui necessario profuerunt, haberi gratiam non oportet.* Hic contraria sunt prodesse & nocere: sed ipsa contraria non faciunt argumentum, nisi habeant inter se aliquam similitudinem: hic itaque animorum similitudo est. Nam si ille imprudenter obfuit, hic necessitate profuit: neque ille voluit obesse, neque hic voluit prodesse. Ergo si ignoscitur ei, qui non voluntate profuit, sed necessitate. Per paria sic, cum non ex contrariis rebus, sed ex similibus per naturam probabile colligimus argumentum; utputa: *Nam ut locus in mari sine portu navibus intutus est; sic animus qui sine fide est, amicis non potest esse portuosus.* Ex his autem quæ sub eandem rationem cadunt, probabile facimus argumentum; cum ea sibi conferimus, quæ ad aliquid sunt; utputa locare, conducere 61; emere, vendere. Hæc verba ad se invicem spectant: itaque ex

60 δόγματα] editum fuerat latinis literis *dogmata:* sed ex antecedentibus & consequentibus patet scribendum fuisse characteribus Græcis δόγματα. CAPP.

61 *conducere*] perperam legebatur olim: *locare, concedere, conducere.* Nostram emendationem adstruit etiam Basileensis editio. CAPP.

ex unius rei ratione alterius rei rationem probare debemus, utputa: *Nescio quis, qui patre vendente emit filium, iniquam rem dicitur fecisse;* hic facis argumentum probabile. Nam si is, qui vendidit, rem iniquam fecit; & hic qui emit, rem iniquam fecit. Deinde quod CICERO posuit exemplum: apud Rhodios portorium res vilis, utilis erat, & Hermocreon vir amplissimus id conduxit portorium: defenditur quod rem turpem non fecerit. Facis itaque argumentum per eas res, quæ sub eandem rationem cadunt. *Nam si Rhodiis turpe non fuit locare, nec Hermocreonti quidem turpe est conducere.* Sive autem, inquit, vera sint, sive falsa ea, unde facimus argumentum, nihil ad nos; dummodo ad fidem faciendam probabilia esse videantur. Falsum est sive verisimile, si dicas: *Non occidit Medea filios: quippe mater filios nunquam potuisset occidere.* Hoc falsum est quod asseris: tamen fecisti argumentum probabile per id quod solet fieri, ut Medea filios non occidisse credatur. Aut si dicas: *Quia multus in calceis pulvis fuit, ex itinere regressus est.* Verum est autem argumentum probabile, si dicas: *Quoniam cicatrix est, vulnus fuerit, necesse est.* Nunc autem ut probabilis argumenti omnes partes scire possimus, hæc nobis quoque animadvertenda pictura est:

Omne autem, ut certas quasdam in parteis distribuamus, probabile quod sumitur ad argumentationem, aut signum est, aut credibile, aut judicatum, aut comparabile.) Supra diximus probabile argumentum in tres partes dividi; in id quod fere solet fieri; in id quod in opinione positum est; & in id quod habet ad hæc quandam similitudinem: sed has tres partes, ipsas res esse diximus, de quibus probabile fit argumentum. Verum in his tribus rebus, hæc rursus quatuor collata sunt; id est quod ex illis rebus conficitur, aut signum dicitur, aut credibile, aut judicatum, aut comparabile. Atque ut sciamus hæc quatuor illis tribus esse connexa, id quod fere solet fieri, nihil aliud habet in se nisi aut signum, aut credibile. Deinde id quod in opinione positum est, nihil in se habet nisi judicatum. Postremo id quod habet ad hæc quandam

62 perperam legebatur olim { Religiosum. Commune. Judicatum. } quod ex ipso CICERONIS contextu emendavimus. CAPP.

dam similitudinem, nihil aliud habet nisi comparabile. Videamus itaque hæc quatuor in illis tribus esse: nec hæc tantum sibi copulata sunt; sed omnia quæ in argumento sunt probabili, etiam argumentis attributis personæ, & attributis negotio constat esse connexa. Nam quatuor negotio diximus esse attributa; continentia cum ipso negotio, & in gestione negotii, adjuncta negotio, quæ gestum negotium consequuntur. Itaque in continentibus cum ipso negotio, & in gestione negotii, signum est. In his quæ gestum negotium consequuntur, judicatum est. In his autem quæ adjuncta sunt negotio, comparabile est. In attributis vero personæ, credibile est. Ita videmus & locos argumentorum, & res, & exitus certis rationibus sibi esse copulata. Nulla itaque videatur esse confusio, quod probabile argumentum jamdudum in tria divisimus; nunc in quatuor: quia id quod fere solet fieri, duo in se continet; signum, & credibile: quod in opinione positum est, unum habet in se; id est judicatum: quod habet ad hæc quandam similitudinem, similiter in se unum continet; id est comparabile. Itaque probabile argumentum in quatuor partes nunc dividitur. Nam aut signum est, aut credibile, aut judicatum, aut comparabile.

91 *Signum est, quod sub sensum aliquem cadit, & quiddam, &c.*) Quinque sensus sunt in homine; visus, auditus, odoratus, sapor & tactus. Itaque quicquid sub hos sensus cadit, cum argumentum fuerit attractum, signum est: quod signum per se non ad se valet, sed ex eo aliud proficiscitur; id est aliud asseritur: utputa si agatur, an nescio quis ex itinere venerit, & asseras eum venisse; nam in calceis ejus multus pulvis est. Pulvis hic signum est; & signum quod sub sensum oculorum cadit. Aut si dicas: *quia cruentus est, hominem occidit.* Deinde si dicas: *seditio facta est; nam tumultus auditus est.* Hic tumultus signum est; sed signum, quod sub aurium sensum cadit: ita & reliqua similia. Verum hoc argumenti genus, id est signum, non satis ad fidem valet: sed alterius firmioris argumenti indiget approbatione. Ita probabile quidem est argumentum, sed non validum; semperque hoc argumento *conjectura* tractatur 63: & ideo aut aliud firmius argumentum, aut testimonium requirit. Sed quod paulo ante dixi, signum esse in eo quod fere solet fieri; utique cum dico: *ex itinere venit; nam multus in calceis pulvis est*: &, *Hominem occidit; nam cruentus est*; argumentum facio ex his, quæ fere solent fieri. Nam & qui ex itinere venit, solet fieri, ut pulverulentus sit; & qui hominem occidit, solet fieri, ut cruentus sit. Ex signo vero in omnia tempora circa factum, facere possumus argumentum: utputa, *Occidisti hominem: quia cruentus es*; & hic cruor signum est, *Occidisti autem hominem*, tempus præteritum. Deinde, *Occidis hominem: nam vulnus infigis*; *vulnus infigis*, signum est; *Occidis hominem*, tempus præsens. Deinde, *Occidere vis hominem: nam armatus incedis*; hic *armatus incedis* signum est; *occidere vis hominem*, tempus futurum. Ita signum ad omne tempus argumentum est.

92 *Credibile est, quod sine ullo teste auditoris opinione firmatur.*) Credibile est, inquit, argumentum, quod per seipsum fidem facit, neque ad probandum desiderat testem: sed facile cum prolatum fuerit, apud opinionem, & sententiam judicis persuadetur. Hoc credibile in eo esse diximus, quod fere solet fieri; & rursus in attributis

63 *conjectura tractatur*] id est *status conjecturalis*, seu quæstio, ut ajunt, de facto. CAPP.

tis personæ. Ita in exemplo quod subdidit CICERO, utrumque videamus: *Nemo est*, inquit, *qui non liberos suos incolumes & beatos esse cupiat.* Utique & solet fieri, ut nemo sit, qui non amet liberos suos; & attributum personæ est, id est fortunæ, quod liberi nominantur; & quod ait, *Nemo est.*

Judicatum est res assensione, aut auctoritate, aut judicio alicujus, aut aliquorum comprobata.) Judicatum in his posuimus, quæ gestum negotium consequuntur. *Judicatum*: inquit, *est res* &c. Jam & hic in tria divisit judicatum. Nam assensio in religione est; auctoritas in communi; judicium in approbato. In tria enim judicatum divisit; in religiosum, in commune, in approbatum. Religiosum est, inquit, siquid de re aliqua jurati judices judicarunt: & ideo religiosum, quia jurati judicaverunt, quod assentiri nos necesse est. Animadvertamus tamen, ut judicium gestum semper negotium consequatur. 93

Commune est, quod omnes vulgo probarunt.) Commune est, inquit, quod ex more vulgi justi auctoritatem tenet: ut necesse sit majoribus natu assurgi, ut supplicum misereri: hæc ut sequamur, habemus vulgi auctoritatem. Deinde hoc etiam animadvertamus, quod consuetudo quæcunque rem semper aliquam consequatur. Inter id quod fere solet fieri, & commune, hoc interest; Id quod fere solet fieri, ex quadam natura est; Commune judicato stringitur.

Approbatum est, quod homines, cum dubium esset, quale haberi oporteret, sua, &c.) Approbatum est, inquit, quod cum dubium esset circa qualitatem bonam malamve, ad unam partem homines inclinaverunt. Ut, inquit, cum sororem 64 Horatius occidisset, & de facto ejus populus esset incertus, tamen absolutus est. Deinde: ut Tyberius Gracchus 65, cum Censor insciente collega quosdam senatu movisset 66, & de ejus facto dubitaretur: postea tamen ejus factum populus approbavit. Nam eum consulem fecit. Ita religiosum, & commune, & approbatum, quia in judicato sunt, gestum semper negotium consequuntur.

Comparabile autem est, quod in rebus diversis similem aliquam rationem continet.) 94 Dictum est jam de signo, de credibili, de judicato: restat extremum, ut de comparabili dicat. Comparabile est, quod res inter se diversas aliqua ratione conjungit. Hæc comparatio, id est similitudo, partes habet tres; Imaginem quam Græci εἰκόνα appellant; collationem quam Græci παραβολὴν appellant; exemplum quod Græci παράδειγμα appellant. Imago, est oratio circa res diversas, aut corporum, aut naturarum comparans similitudinem: ut, *Os humerosque deo similis:* ut

Qualis mugitus fugit cum saucius aram

Taurus. Collatio, est oratio quæ res in se diversas ex simili comparatione conjungit: ut est istud,

Ac veluti magno in populo cum sæpe coorta est

Seditio. Exemplum est quo rem aliquam alicujus hominis, aut negotii auctoritate, vel casu aut hortamur, aut dehortamur. Hortamur sic: ut,

Antenor potuit mediis elapsus Achivis

Illyri-

64 *cum sororem &c.*] prius hoc exemplum non exstat hodie in TULLIANO contextu. CAPP.

65 *ut Tyberius Gracchus*] posterius hoc exemplum paulo aliter ipso in CICERONE legitur. CAPP.

66 *quosdam senatu movisset*] perperam legebatur olim *in senatu*, Basileensis editio habet *e senatu*, non male. CAPP.

Illyricos penetrare sinus. Dehortamur sic,
at non viderunt mœnia Trojæ
Neptuni fabricata manu considere in ignes. Hæc quidem nos exempla Grammaticalibus artibus suppoſuimus. CICERO autem ſe exempla his quæ ſunt in comparabili, ſuppoſiturum eſſe promittit, cum cœperit de elocutione tractare. Nunc autem de inventione tractatus eſt.

Ac fons quidem confirmationis, ut facultas tulit, apertus eſt: nec minus dilucide, quam rei natura ferebat, demonſtratus eſt.) Ea omnia quæ ad confirmationem pertinebant, demonſtrata ſunt: Ita, inquit, ut rei ipſius natura flagitabat. Sed hic confuſe omnia prolata: ſingillatim ſe autem circa ſingulas cauſas traditurum eſſe præcepta in ſecundo libro promittit.

95 *In præſentia tantummodo numeros, & modos, & partes, &c.*) Numerum accipimus attributa perſonæ undecim, negotio quatuor. Deinde genera argumentorum duo; neceſſarium, probabile. Modos autem accipiamus, id eſt in neceſſario argumento 67, *complexionem*, enumerationem, ſimplicem concluſionem. Deinde in probabili argumento, id quod fere ſolet fieri, quod in opinione poſitum eſt, quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem. Partes autem accipiamus, ſignum credibile, judicatum, comparabile, & ea quæ ſub his ſunt.

Atque inveniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit.) Poſſunt quidem omnia jam argumenta ex his locis, quos præcepimus, inveniri: ſed hæc ipſa argumenta debemus, inquit, artificioſa dictione diſtinguere: quia & ſuave, & neceſſarium eſt. Itaque nunc pauca de Dialectica ad Rhetoricam translaturus eſt: habebitque locum de ſyllogiſmis, ad quos capiendos & tenendos, lectorem vehementer hortatur; ut ipſe ait: *Quod non rei ſolum magna utilitas eſt, ſed præcipiendi quoque ſumma difficultas.* Diximus itaque argumentum probabile in quatuor dividi: ſignum, credibile, judicatum, comparabile. Credibile eſſe diximus in attributis perſonæ. Signum eſſe diximus in negotio duobus attributis, in continentibus cum ipſo negotio, & in geſtione negotii. Comparabile eſſe diximus in adjunctis negotio. Judicatum vero in his quæ geſtum negotium conſequuntur. Itaque omne argumentum factum ex attributis perſonæ, credibile dicetur. Deinde omne argumentum factum ex continentibus cum ipſo negotio, & ex his quæ in geſtione negotii ſunt, ſignum dicetur. Deinde omne argumentum factum ex his quæ negotio adjuncta ſunt, comparabile dicetur. Poſtremo omne argumentum factum ex his, quæ negotio adjuncta ſunt, & negotium conſequuntur, judicatum dicetur; ſed cum probabile fuerit. Alioqui in omnibus attributis tam perſonæ quam negotio, & neceſſarium eſſe poterit argumentum, cujus tres partes eſſe diximus; *complexionem*, enumerationem, ſimplicem concluſionem.

69 OMNIS *igitur argumentatio, aut per inductionem tractanda eſt, aut per ratiocinationem.*) De materia & argumento jam dictum eſt. Nunc tertium illud eſt, ut de argumentatione dicamus, quæ pertinet ad elocutionem, & quam CICERO ex Dialectica

67 *in neceſſario argumento*] deerat in editis præpoſitio *in*, quam reſtituimus ex editione Baſileenſi. CAPP.

Dialectica sumptam in Rhetoricam posuit laxiorem. Argumentatio est itaque artificium non inveniendi, sed dicendi. Hæc duobus modis fit: aut per inductionem, aut per ratiocinationem. Ita & ARISTOTELES in argumentatione duo esse dixit, ἐπαγωγὴν καὶ συλλογισμόν. Atque ARISTOTELES breviter ac strictim omne exemplum inductionem esse dicit: quod animus auditoris ab eo quod non dubium est, ad credendum id quod dubium est, inducatur. Duo itaque sunt genera argumentandi; Inductio, & ratiocinatio. Verum inductione philosophi utuntur: & hic nunc ad exemplum inductio philosophica inducitur ad hoc, ut intelligamus quid sit inductio, vel quemadmodum fiat. Post autem præcipiet qualis inductio possit esse Oratoris.

Inductio est oratio, quæ rebus non dubiis captat assensionem ejus, qui cum instituta 97
est.) Generaliter hic inductionem definivit: qua definitione ostendit ubique nos inductione uti posse, & in Philosophica, & in Oratoria, & in quacunque contentione verborum; etiam in fabulis. Nam ubique necesse est persuadere: & ideo personam certam hic non posuit, sed hoc ait: *Inductio est oratio, quæ rebus non dubiis captat assensionem ejus, qui cum instituta est. Ejus*, inquit, id est sive ille Philosophus sit, sive Judex, sive Orator, sive amicus, sive inimicus. Inductio itaque sic facienda est, ut primo proponamus illa quæ extra negotium sunt; sed tamen quæ ad negotium per similitudinem spectant: & talia, inquit, illa esse debent quæ proponimus, ut necessario is cum quo agis, ita esse fateatur, atque consentiat. Quod cum consenserit, tunc paulatim ad id unde dubitabatur, descendis: & his quæ supra concessa sunt, simile esse confirmas. Dat ergo nunc exemplum Philosophicum. Æschines Socraticus fuit, id est discipulus Socratis. Is multa scripsit: quodam etiam loco inducit Socratem referentem. Nam is erat mos discipulis, ut ingenio proprio reperta ad magistros referrent, & quasi ab eis inventa ponerent. Inducit, inquam, Æschines Socratem referentem quid esset, vel quemadmodum esset locuta Aspasia cum uxore Xenophontis, vel cum ipso Xenophonte; nam Xenophon, & ejus uxor frequenter discordabant. Persuadet ergo Aspasia, ut in gratiam revertantur. Aspasia autem peritissima fuit Philosophiæ. Hac itaque inductione usam inducit Aspasiam apud Æschinem Socrates. Interrogavit, inquit, Aspasia Xenophontis uxorem: *Si*, inquit, *vicina tua aurum melius habeat, quam tu habes*, cujus habere mavis, *tuum an illius?* respondit illa, inquit, *Illius*. Deinde, inquit: *Si virum illa meliorem habeat, quam tu habes*, virumne *tuum* mavis, *an illius?* Tum, inquit, Xenophontis uxor inducta similitudine superiorum, quoniam sententiam mutare non poterat, tacita erubuit. Postea, inquit, Aspasia convertit se ad Xenophontem ipsum, & similiter cum illo instituit inductionem: Dic mihi, inquit, Xenophon, *si vicinus tuus equum*, aut *fundum meliorem habeat, quam tu habes, tuumne malis, an illius? Illius*, inquit. *Quid* si, inquit, *uxorem meliorem habeat* 68, *quam tu habes, utrum illius malis?* Tacuit, inquit, Xenophon. Tunc, inquit Aspasia: Quoniam id mihi solum uterque vestrum respondere noluit, quod solum volueram responderi, ego dicam quid uterque vestrum cogitet. Nam & tu, inquit, Xenophon uxorem optimam cupis, & tu virum optimum. Quare nisi & tu vir optimus fueris, & tu fœmina lectissima; id est nisi in gratiam

68 *si meliorem habeat*] perperam editum fuerat *habeas*. CAPP.

gratiam regressi fueritis, semper & tibi uxor lectissima, & tibi vir optimus deerit. Hæc itaque inductio hoc egit, ut Xenophon, & uxor ejus ab his quæ velle se negare non poterant, ad id etiam quod dubium habebant, per similitudinem deducerentur.

Hoc modo sermonis plurimum Socrates usus est.) Socrates, inquit, in disputationibus suis inductione frequenter utebatur: propterea, inquit, quod optimum ducebat, ut non a se rebus prolatis, sed confessionibus suis adversarius vinceretur.

58 *Hoc in genere præcipiendum nobis videtur; primum, ut illud quod inducemus per similitudinem, ejusmodi sit, ut sit necesse concedi.*) In inductione, inquit, tria semper spectare debemus. Primo, ut similitudines tales proponamus, ut eas sit necesse concedi: nam illud dubium esse non debet, unde alteri fidem volumus facere. Deinde, inquit, illud quod confirmamus, ei rei quam proposuimus, simile esse debet: ne nihil egerit propositio, si illud dissimile est, cujus causa proposuimus. Tertio, inquit, id agere debemus, ut nemo intelligat quo spectet similitudinis propositio; ne cum quispiam intellexerit se ex confessione propositionis etiam illi rei fidem facere, quam negavit, aut non respondeat, aut male praveque respondeat. Si autem nesciat quo tendat similitudinis propositio, securus confitetur: qua confessione etiam illud, quod negabat ante, ita ut tu vis, concedit esse. Cum autem, inquit, hæc diligenter in facienda inductione servaveris, ut & propositio similitudinis concedatur, & illud propositioni simile sit, cujus causa similitudo proposita est, & nemo videat quo propositio illa contendat; officio tuo per ista diligenter impleto, rursus debebis responsionem contendentis attendere. Unum autem de tribus faciat necesse est: nam aut tacebit, aut confitebitur, aut negabit. Ad hæc singula dat præcepta, quid in his singulis tu facere debeas: & primo a difficiliore parte incipit. Si, inquit, negabit ita esse illud, unde contentio est, atque illud quod in propositis concessisque similitudinibus continetur, duo (inquit) facere debemus: Aut illas res, quas ante concessit, similes docere huic rei esse de qua contentio est: aut, si pernegabit, alias inducere similitudines. Sin autem (inquit) confitebitur, habita argumentatio concludenda est. Deinde (inquit) si tacebit, duo facies: aut responsionem de eo elicies: aut si respondere noluerit, quia genus confessionis est taciturnitas, concludenda est argumentatio. *Ita*, inquit, *hoc genus argumentandi tripartitum* semper est. *Prima*, inquit, *pars constat ex una similitudine pluribusve.* Altera ex ea re quæ in contentione versatur, & quam nobis concedi volumus. *Tertia ex conclusione, qua aut confirmat confessionem, aut quid ex ipsa* confessione *conficiatur*, *ostendit;* ut in hoc ipso exemplo confessionem tacentium confirmat Aspasia: *Et tu*, inquit, *mulier virum optimum vis habere, & tu Xenophon uxorem habere lectissimam maxime cupis.* Deinde ex hac confessione quid conficiatur ostendit: *Quare*, inquit, *nisi hoc perfeceritis, ut neque vir melior, neque fœmina lectior in terris sit; profecto semper id quod optimum putabitis esse, multo maxime requiretis; ut & tu maritus sis quam optimæ, & hæc quam optimo viro nupta sit.*

99 *Sed quia non satis videbitur alicui dilucide demonstratum, nisi, &c.*) Dedit supra Philosophicæ inductionis exemplum: dat nunc in Rhetorica, Non quo, inquit, diversa præcepta sint, sed ne quis forte præceptum in Philosophia datum, in Rhetorica videre non possit. Exemplum autem nunc ponit apud Græcos pervagatum; cujus exempli

exempli hujusmodi thema eſt. Epaminondas Imperator, cum ei ſucceſſum fuiſſet, retinuit apud ſe exercitum aliquot amplius diebus, quam ex lege oportebat: illis ipſis diebus Lacedæmonios funditus evertit ac vicit. Accuſatur quod contra legem exercitum retinuerit. Proponitur autem hic tacita exceptione lex illa: *Qui ſucceſſori ex lege exercitum ſtatim non tradiderit, pœnas ſolvat.* In hoc themate poteſt quidem eſſe *compenſativus ſtatus* 69 principalis: *Feci, ſed profui:* verum ſecunda conflictio in *ſcripto & voluntate* 70 conſiſtit. *Scripto* utitur accuſator, qui dicit a verbis legis recedi non oportere: *Voluntate* utitur Epaminondas, qui dicit legem jubere quidem exercitum tradi; ſed ſi nihil urgeat. Alioqui ſi reipublicæ cauſa paucis diebus retineatur, nullam pœnam ſubeſſe retinenti. Itaque hic inductionem poteſt facere accuſator ille qui contra ſententiam legis, ſcripta defendit; & ſimilitudinem non extra cauſam, ſed ex eadem cauſa facit. Si, inquit, Epaminondas id quod ait legis ſcriptorem ſenſiſſe, ad legem ſuis verbis addat, id eſt damnandum eſſe qui exercitum non tradat, præter eum qui reipublicæ cauſa retinuerit; hoc ſi addat, nunquid pati poteſtis? non opinor. Deinde ſi hoc idem legi additum vos veſtra authoritate ad populum feratis, nunquid id populus patietur? non patietur. Ergo, inquit, quod addi ad legem per verba non poteſt, id tanquam additum ſit, ſequi non debetis. Quod ſi, inquit, ſententiam ſcriptoris neque Epaminondæ, neque veſtris literis videmus colligi poſſe, multo magis illud reipſa, & judicio veſtro mutari non poteſt, quod ne verbo quidem mutari poteſt. Verum hoc ſcire debemus, in dialogis ſermonem eſſe, non dictionem 71; dictionem autem eſſe Oratoris in civilibus cauſis. Idcirco autem ait: *Aut aliter hoc in ſermone, atque in dicendo ſit utendum.* Sermo, Philoſophi; dictio, Oratoris: Oratio autem poteſt & ad dialogum convenire, ſi ſit paulo ſplendidior elocutio: proprium tamen Oratoris eſt. Deinde notare debemus omnes magiſtratus & Prætores Imperatores appellatos; ut hic: *Quod Epaminondas Thebanorum Imperator, ei qui ſibi ex lege Prætor ſucceſſerat . . .;* cum Imperatori ſuccedere debeat Imperator.

Ratiocinatio eſt oratio ex ipſa re probabile aliquid eliciens, quod expoſitum, & per ſe 100 *cognitum, ſua ſe vi & ratione confirmet.*) Argumentationum duæ partes ſunt; Inductio & ratiocinatio. De inductione jam dictum eſt: nunc de ratiocinatione tractatus eſt; id eſt de ſyllogiſmis. Verum ut ad genus ſpeciem referamus, ſyllogiſmus non argumenti nomen eſt, ſed argumentationis; ita ut inductio non inveniendi modus eſt, ſed forma dicendi. Quamobrem ſic definivit ratiocinationem, id eſt ſyllogiſmum: *Ratiocinatio eſt,* inquit, *oratio ex ipſa re probabile aliquid eliciens, quod expoſitum, & per ſe cognitum, ſua ſe vi & ratione confirmet.* Et in hac definitione multa communia eſſe poſſunt cum inductione. Nam quod ait, *Oratio ex ipſa re probabile aliquid eliciens*, tam ratiocinationis eſt, quam inductionis. Hoc autem proprium ratiocinationis, quod ait: *Quod expoſitum & per ſe cognitum, ſua ſe vi & ratione confirmet.* Inductio enim non per ſe cognoſcitur, neque ſua ſe vi, & ratione confirmat: ſed ut fidem faciat probandæ rei, ſimilitudines ante præcedunt. Recte itaque

69 *compenſativus ſtatus*] unus eſt e *ſtatibus qualitatis aſſumptivæ*. Alias vocant *Comparativum* & *Comparationem*; Græce ἀντίστασιν. Capp.

70 *in ſcripto & voluntate*] qui primus eſt legalium *ſtatuum*. Græci vocant περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας. Capp.

71 *ſermonem eſſe non dictionem*] vide quid diſcriminis intercedat ſermonem inter & dictionem. Capp.

que ratiocinatio definita est, id est ratio quæ ex confesso argumentum continens, non similitudine, sed per se cognoscitur, & sua se vi, & ratione confirmat. Verum quod diximus ex confesso argumentum continens, non similitudine: nisi enim quis confiteatur, quia inimicus fuit, non erit argumentum; *Si inimicus fuit, occidit:* sed si confiteatur inimicum, argumentum probabile fit: *Si igitur inimicus fuit, occidit.*

Hoc de genere qui diligentius considerandum putaverunt, cum idem, &c.) Ratiocinatio est igitur oratio per se cognita, ac sua vi & ratione firmata, ex re confessa sumptum ad fidem proferens argumentum. Verum, ut diximus, hæc oratio est pertinens ad syllogismos. Syllogismorum autem multi quinque, multi plurimas partes, multi (inquit) tres esse dixerunt: sed utrorumque, inquit, rationes debemus inspicere: quia & brevis inspectio est, & Oratori res necessaria. Opus quidem, inquit, utrorumque consimile est. Nam alteruter & propositionem habet, & approbationem propositionis; & rursus *assumptionem*, & approbationem *assumptionis*, & conclusionem. Verum, inquit, qui syllogismum in quinque partes dividunt, has singulas partes numerant; ut propositio una pars sit, approbatio propositionis altera; ita & in *assumptione*, & approbatione *assumptionis*, ut quinta pars sit conclusio. Illi autem qui tres partes in syllogismis esse contendunt, propositionem, & approbationem propositionis, unam partem numerant: rursus *assumptionem* & approbationem *assumptionis*, alteram partem numerant: tertiam vero conclusionem. Ita utrorumque opus simile: sed in membris operis numerus diversus. Jam vero quinquepartiti syllogismi, sive tripartiti, in ipsis libris exempla poterimus agnoscere. Verum quædam præcepta in his partibus posita intelligamus. Propositio, inquit, generalis in suo esse debet, & id quod assumendum in se est, necessario continens. Approbatio ejus multis verbis, & diversis rationibus facienda est. *Assumptio* vero ex vi propositionis capienda est; ut hæc assumptio est: *Nihil autem melius, quam* 72 *omnis mundus administratur.* Hæc assumptio ex vi propositionis assumpta est: quæ est enim propositio? *Melius accurantur, quæ consilio geruntur, quam quæ sine consilio administrantur.* Deinde, inquit, etiam *assumptionis* approbatio multis rationibus facienda est. Extrema conclusio est, quæ quatuor modis fit; quos modos alio in loco ostendemus, cum de bipartito syllogismo cœperimus habere tractatum.

Quinquepartitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem.) Qui (inquit) quinquepartitam dicunt esse argumentationem, hoc afferunt, quod supra ostendimus; id est separari propositionem ab approbatione 73 sua, & rursus assumptionem ab approbatione sua.

Qui autem tripartitam esse dicunt.) Illi, inquit, qui tripartitam argumentationem esse contendunt, eodem modo quidem tractant argumentationem. Nam & propositiones habent, & approbationes, & rursus *assumptiones* cum approbationibus suis: sed hæc bina connectunt, & reddunt singula; ut propositionem cum approbatione sua

72 *Nihil autem melius quam &c.*] legebatur olim: *nihil autem melius consilio, quam &c.* sed attendenti facile patebit perperam intrusum fuisse τὸ *consilio*. Capp.

73 *separari propositionem ab approbatione*] perperam editum erat *parari*. Capp.

ſua ſimul jungant, & rurſum *aſſumptionem*, & approbationem ejus, unum efficiant. Negant autem recte, neque propoſitionem, neque *aſſumptionem* dici, niſi fuerint approbata [74]; tuncque eſſe ajunt propoſitionem argumentationis, ſi approbata ſit: ſin autem approbata non ſit, eſſe quidem propoſitionem, ſed argumenti, non argumentationis; in qua argumentatione latior & expolitior elocutio eſt. Itaque qui hoc contendunt, negant eſſe amplius, quam tripartitam argumentationem Ab his CICERO diſſentit, & contra diſputat; probatque illorum ſententiam, qui dicunt quinquepartitam argumentationem. Itaque hoc CICERO ſecundum artem teſtibus & argumentis probat. Teſtibus ſic: *Quam omnes*, inquit, *ab Ariſtotele & Theophraſto profecti maxime ſecuti ſunt.* Nam quemadmodum (inquit) ſuperius argumentationis genus, id eſt inductionis, Socrates maxime, & omnes Socratici tractaverunt; ita hoc genus argumentationis, id eſt ratiocinatio quinquepartita, ab ARISTOTELE & Theophraſto, vel Peripateticis frequentatum, atque tractatum eſt. Sed quia Orator Rhetoricam ſcribens, importune pene Philoſophos ad teſtimonium vocat (quia de Dialectica [75] iſte tractatus eſt; recte Philoſophos ſibi adhibet, qui Rhetoricam ſcribit;) adjungit & multos Oratores etiam elegantiſſimos, atque artificioſiſſimos judicatos, qui uſi ſunt hac argumentatione quinquepartita; *Deinde*, inquit, *a Rhetoribus iis qui elegantiſſimi, atque artificioſiſſimi putati ſunt.* Itaque teſtibus probavit non errare illos, qui aſſerant quinquepartitam argumentationem: ſed quia poterat dici CICERONI: *Etiam illi, quos commemoras, erraverunt;* oſtendit ſe exemplum illorum non temere ſecutum, probatque argumentis ſuis, non errare eos, qui quinquepartitam argumentationem; errare autem eos, qui tripartitam eſſe contendant. Itaque hæc eſt quæſtio: *Utrum tripartita, an quadripartita, an quinquepartita ſit argumentatio.* CICERO multis ſyllogiſmis ſuis, nunc quinquepartitis, nunc tripartitis, probat quinquepartitam eſſe argumentationem. Et primo aſſerit propoſitionem, & approbationem inter ſe eſſe diverſa; in qua aſſertione primo argumenti, deinde exempli eſt ſyllogiſmus. Dehinc ſimili ratione aſſerit *aſſumptionem*, & approbationem ejus inter ſe eſſe diverſas; in qua rurſus aſſertione primo argumenti, deinde exempli eſt ſyllogiſmus. Itaque poſtquam probavit propoſitionem & *aſſumptionem* ab approbationibus ſuis longe eſſe ſeparatas, concludit commode partitos eſſe eos, qui quinquepartitam dixerunt argumentationem.

Quinque igitur partes ſunt ejus argumentationis, quæ per ratiocinationem tractatur. 101
Illius autem argumentationis, quæ per inductionem tractatur, tripartita eſt argumentatio. Verum hoc in primis tenere debemus, argumentum nunc vicinum eſſe quæſtioni, nunc a quæſtione longinquum. Argumentum enim prolatum nunc ipſi quæſtioni prodeſt, nunc ei rei quæ vicina eſt quæſtioni. Itaque argumentum nunc vicinum eſt quæſtioni, nunc loco tertio, nunc quarto, nunc quinto naſcitur. ARISTOTELES autem dicit etiam loco decimo poſſe fieri argumentum. Sed cum ſæpe argumentum tam longe a quæſtione ſit, hoc tantum ſyllogiſmi eſt, ut id quod longe a quæ-

74 *approbata*] mallem *approbatæ;* quamvis utrumque dici poſſit. CAPP.

75 *quia de Dialectica*] hæc verba quæ parentheſi concluſimus adſcititia prorſus atque a VICTORINI contextu videntur aliena. Nam ſententiam continent, quæ VICTORINO plane contradicat. Lubens conjicerem Gloſſema eſſe cujuſdam Rhetorculi qui VICTORINUM refellere voluerit, unde perparum fuit quin totam hanc περιοχὴν loco moverem. CAPP.

quæſtione eſt, eidem quæſtioni dicendi ratiocinatione conjungat. Ac vicinum argumentum tale eſt: *Quoniam hic inimicus fuit, occidit:* longe a quæſtione argumentum tale eſt: *Inimicus occidit.* Hoc quia generale eſt, primo diſſerendum eſt, utrum inimicus ſemper occidat: quod poſtquam aſſerueris, non ſtatim probas hunc occidiſſe: ſed ad hoc proficit, ut rurſus doceas hunc inimicum fuiſſe: quod poſtquam aſſerueris, hunc inimicum fuiſſe, tunc demum redis ad quæſtionem: *Ergo hic, quia inimicus fuit, occidit.* Deinde longe petitum argumentum etiam illic licet animadvertere, ubi CICERO redarguit HERMAGORAM non recte ſub *qualitate* poſuiſſe *deliberationem* & *demonſtrationem*, ubi primum docet genera eſſe cauſarum: quod ſi genera ſunt cauſarum, partes generis cauſæ eſſe non poſſe; & ſi partes 76 generis cauſæ eſſe non poſſint, multo magis partes partium eſſe non poſſe. Poſtremo redit ad quæſtionem: *Male igitur* deliberatio *&* demonſtratio *ſub* qualitate *ponuntur.* Itaque argumentum nunc longe a quæſtione eſt, nunc vicinum eſt quæſtioni. Deinde debemus hoc animadvertere, argumentum quodcumque ſumimus, utrum in genere ſit, an in ſpecie: ſi in genere, ſine dubitatione proponere debemus; deinde approbare eandem propoſitionem; tertio loco ſpeciem aſſumere; quarto loco aſſumptionem ſpeciei multis rationibus approbare; poſtremo concludere. Hujus ſyllogiſmi ſubjiciamus exemplum illud ipſum Epaminondæ:

102 *Omnes leges, Judices, ad commoda Reipublicæ referre oportet, &c.*) Hæc propoſitio eſt generalis ſine ulla dubitatione. Deinde approbat eandem propoſitionem: *Ea enim virtute & ſapientia majores noſtri fuerunt, &c.* Tertio loco ſpecies aſſumitur: *Ergo in hoc quoque judicio definite literas legis perſcrutari, &c.* Quarto loco approbat aſſumptionem: Conſiderate *quid magis utile fuit Thebanis, quam Lacedæmonios opprimi. &c.* Poſtremo concludit: *Quod ſi leges omnes, &c.* Hoc autem argumentum longe a quæſtione petitum cognoſcimus facile: argumentum vero quod in ſpecie eſt, ſemper cum dubitatione proponitur; *Si hoc eſt, illud igitur non eſt: Aut hoc faciamus, aut illud faciamus.* Verum, cum in propoſitione *ſi eſt* 77, κατὰ συνημμένον dicitur: cum in propoſitione *aut* eſt, κατὰ διεζευγμένον dicitur. Argumentum igitur, quod in ſpecie eſt, debet ſemper cum dubitatione proponi: hujus propoſitionis facienda eſt approbatio: deinde *aſſumptio* ejuſdem ſpeciei facienda eſt per eandem ſpeciem; ſed per confirmationem: cujus *aſſumptionis* facienda eſt approbatio: tunc erit poſtrema concluſio. Talis in Miloniana oratione ſyllogiſmus eſt: *Si*, inquit, *doceo cauſas fuiſſe Clodio, ut occideret Milonem, probo inſidiatorem.* Hanc propoſitionem approbavit: *Et ſi boni ne magno quidem emolumento impelluntur ad fraudem, improbi ſæpe parvo.* Hanc rurſus *aſſumptionem* multis rationibus approbat: poſtremo concludit: *Quare ſi habuit cauſas Clodius, ut occideret Milionem, conſtat inſidiatorem fuiſſe.* Ergo quoties argumentum in ſpecie fuerit, ipſa ſpecies aſſumenda eſt, ſed per confirmationem. Hoc autem tenere debemus, in propoſitione vim totius argumentationis conſiſtere. Sive autem in

76 *& ſi partes &c.*] legebatur autea *ut ſi partes:* ſed ex tota ſerie orationis liquet *τὸ ut* hoc in loco ferri non poſſe. Immo ſuperius illud verbum *docet*, ſatis oſtendit legendum eſſe *&*. CAPP.

77 *cum in propoſitione ſi eſt &c.*] in Baſileenſi editione legitur: *cum in propoſitione ſi eſt dicitur, propoſitio hypothetica dicitur. Argumentum igitur &c.* quæ tota lectio ferri nequit. CAPP.

in genere, sive in specie sit propositio, ex ipsa tamen semper generatur *assumptio.* Docuit itaque quinquepartitam argumentationem duobus modis: nunc propositionis approbatione, nunc *assumptionis* approbatione sublata. Deinde docuit tripartitam argumentationem, utraque approbatione sublata. Nunc quæstio est, an sit bipartita argumentatio: *Si peperit, virgo non est: peperit autem.* Multi dicunt esse bipartitam argumentionem hac ratione, Si, inquiunt, approbationes sæpe, quia manifestæ sunt, subtrahuntur, cur non & conclusio, cum manifesta est, subtrahatur? ut si bipartita argumentatio per propositionem & *assumptionem; Si peperit, virgo non est: peperit autem.* CICERO hanc illorum sententiam reprehendit, dicitque semper argumentationem concludendam esse: nec unquam tamen utendum esse manifesta conclusione. Tunc autem hoc fieri posse, si conclusionum genera cognoscamus. Sunt autem quatuor: quarum conclusionum una talis, cum breviter ἀνακεφαλαίωσιν [78] facimus propositionis & *assumptionis;* & post adjungimus id quod ex omni argumentatione conficitur. Dat autem ipsi exemplum: *Quod si leges omnes ad utilitatem Reipublicæ referri convenit, hic autem saluti Reipublicæ profuit; profecto non potest eodem facto, & saluti communi consuluisse, & legibus non obtemperasse.* Secunda autem conclusio talis est, ut argumentatio ex contrario concludatur; & dat exemplum: *Summa igitur amentia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis.* Propositio enim hujus syllogismi talis est:

Qui sæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere [79] *non debemus.*) Hoc postquam probatum est, ita concludi oportuit: *Igitur Carthaginensibus fidem non habere debemus:* sed contrarium potius in conclusione constituit: *Summa igitur amentia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis.* Tertia conclusio talis est, ut id solum quod ex omni argumentatione conficitur, inferamus; & dat exemplum: *Urbem igitur diruamus.* Quarta conclusio talis est, cum non id, quod conficitur, in conclusione ponimus; sed id quod eam rem quæ conficitur, consequatur; & dat exemplum: *Si peperit, cum viro concubuit: peperit autem.* Hic conficitur: *Cum viro igitur concubuit.* Sed hoc in conclusione, quia manifestum est, non ponit: sed illud ponit, quod manifestum ipsam conclusionem consequitur: *Igitur fecit incestum.* Etenim si cum viro concubuit, id consequitur, ut fecerit incestum. Antiqui autem quemcunque hominum coitum, incestum [80] appellabant. 103

Quare in longis argumentationibus, &c.) Dat præceptum, ut sciamus qua conclusione unaquæque argumentatio concludenda sit. Quoties, inquit, longa fuerit argumentatio; aut propter memoriam ἀνακεφαλαίωσιν [81] facere in conclusione debemus; aut si erunt in memoria, quæ supradicta sunt, argumentatio nobis ex contrario concludenda est. Verum longa argumentatio non partibus, sed mensura partium constat; id est non quinquepartita, aut quadripartita argumentatio longa est: sed in quacunque argumentatione quoties latiores fuerint approbationes, tunc longæ erunt argumentationes, 104

78 *cum breviter* ἀνακεφαλαίωσιν *&c.*] in Basileensi editione legimus: *cum breviter conclusionis &c.* quam lectionem nemo Criticus tolerare possit. CAPP.

79 *orationi fidem habere*] male editum fuerat *oratione.* CAPP.

80 *incestum*] quasi videlicet *incastum* ἄναγνον. CAPP.

81 ἀνακεφαλαίωσιν] in Basileensi editione legitur *conductiones;* non male. CAPP.

tiones. Ita & quinquepartita argumentatio ex modo approbationum brevis poterit inveniri. Quare, inquit, quæcunque longa argumentatio fuerit, duobus modis concludenda est; aut per conductionem, id est ἀνακεφαλαίωσιν 82, aut per contrarium. Quoties autem brevis fuerit argumentatio, hoc solo quod conficitur, concludenda est. In illis vero argumentationibus, quæ exitum manifestum habent, consecutionem ponere in conclusione debemus.

Siqui autem ex una quoque parte putabunt constare argumentationem, poterunt, &c.) Reprehendit etiam illos qui ex una parte dicunt fieri posse argumentationem: *Hi,* inquit, *errant de nominis ambiguitate.* Nam argumentatio duas significationes habet, & argumenti, & argumentationis. Quare cum dicunt: *Si peperit, cum viro concubuit; inventum proferunt, non expolitionem* 83; id est argumentum proferunt, non argumentationem. Sed talis argumentatio esse non potest, nisi cum expolita profertur oratio. Eodem modo, inquit, & illi errant qui dicunt aliquando subtrahi posse, nunc propositionem, nunc assumptionem: nam quoniam utraque harum movet auditorem, neutra necesse est subtrahatur expolitioni. Itaque magnopere studendum est: quia inventio cunctis oratoribus communis est. Sed ipsi Oratores dicendi modo, aut optimi sunt, aut mediocres, aut infimi.

Variare autem orationem magnopere oportebit.) Propter fastidia, varia (inquit) uti oratione debemus; ut nunc per inductionem argumentemur 84, nunc per ratiocinationem. Deinde in ratiocinationibus ut nunc quinquepartitam, nunc quadripartitam, nunc tripartitam faciamus argumentationem. Deinde, ut non semper prima sit propositio, sed aliquando *assumptio* prima sit. Hæc, inquit, ut melius inspiciamus, aut inscribamus ipsi, & nos exerceamus: aut si id piget facere, ea quæ supra posita sunt exempla videamus, & in ipsis hanc exerceamus varietatem. Illud autem præcipit, syllogismos omnes in Dialectica contineri; hos paucos inde derivatos, qui oratori convenire videbantur. Denique isti non syllogismi, sed *epichiremata* 85 dicuntur.

105 R*eprehensio est, per quam argumentando adversariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut levatur*) Jam de quatuor partibus orationis dictum est; id est exordio, de narratione, de partitione, de confirmatione. Nunc secundum ordinem de reprehensione tractandum est. Reprehensio est oratio, quæ post nostram confirmationem, adversariorum confirmationem reprehendit. Hæc duo agit; aut omnino tollit quod adversarius dixit, aut infirmat, aut levius reddit. Verum ipsa reprehensio ex illis locis argumentorum capitur, ex quibus confirmatio; id est ex attributis personæ, & attributis negotio: materia enim argumentorum communis est tam confirmanti, quam reprehendenti. Et cum tria sint

82 *id est*, ἀνακεφαλαίωσιν] in Basil. edit. legimus *id est* συναγωγήν, quæ lectio nulli videtur esse reprehensioni obnoxia. CAPP.

83 *expolitionem*] quam HERMOGENES *de inventione* ἐργασίαν & ἐπεξεργασίαν videtur appellare. CAPP.

84 *ut nunc per inductionem argumentemur*] perperam legebatur olim: *ut nunc per inductionem [argumentationem] argumentemur.* CAPP.

85 *epichiremata*] quænam sint illa ἐπιχειρήματα vide apud QUINCTILIAN. lib. 5. cap. CAPP.

ſint data confirmationi; materia, argumentum, argumentatio; materiam non reprehendimus, quæ vera, nuda, atque communis eſt: ſed argumentum, aut argumentationem reprehendimus. Et quoniam in confirmationem vel reprehenſionem communiter hactenus præcepta tradidimus, debemus ſcire certos modos reprehenſionis. Sunt autem quatuor principales modi; ſi aut ſumpta reprehendamus, aut concluſionem, aut genus argumentationis; aut ſi hæc tria nullo modo reprehendi poterunt, quod extremum eſt, facere debemus; ut aliud contra argumentum firmum, aut firmius proferamus. *Sumpta* ſunt, quæcunque nobis ad fidem ſumimus. Ad fidem autem ſumimus argumentum. Ergo argumenta *ſumpta* ſunt. Et quoniam argumentum non niſi ex confeſſo fit, recte ea quæ ex confeſſis argumenta ſumimus, *ſumpta* dicuntur. Sunt autem *ſumpta* ſemper quatuor probabilia, tria neceſſaria. Probabile etenim argumentum in quatuor dividitur; credibile, ſignum, comparabile, judicatum. Neceſſarium in tria dividitur; *complexionem*, enumerationem, ſimplicem concluſionem. Itaque quia ſeptem argumenta, ſeptem *ſumpta* ſunt; de quibus argumentis cum adverſarius quodcunque ſibi ad fidem ſumpſerit, tu continuo certis modis poteris reprehendere; quos modos a Cicerone traditos, in ſingula *ſumpta* reprehendenda, diligenter debemus attendere atque retinere.

Quod pro credibili ſumptum erit, id infirmabitur, ſi aut perſpicue falſum erit, hoc 106
modo: Nemo eſt, &c.) Enumeravit ſeptem eſſe *ſumpta*. Nunc docet unum quodque *ſumptum* quot modis reprehendi poſſit: & a probabili argumento 86 incipit, in quo quatuor continentur; credibile, ſignum, comparabile, judicatum. Itaque, inquit, ſi aliquid ab adverſario pro credibili argumento fuerit prolatum, quinque id modis poſſumus reprehendere: Si aut, inquit, quod ſolidum, ac primum eſt argumentum, ipſum falſum eſſe doceamus: Aut ſi ex contraria quoque parte credibile eſſe monſtremus: Aut ſi omnino erit credibile: Aut ſi in eo id quod paucorum eſt, omnium eſſe dicatur: Aut ſi id quod raro contingit, fieri omnino denegetur. Falſum eſt, quod in re falſum eſt; & quod omnino aliter eſſe contendimus; ſicut ipſe ait: *Nemo eſt qui non pecuniam quam ſapientiam malit.* Hoc itaque falſum eſt: ut etiam ſi unus fuerit inventus, qui ſapientiam malit, argumentum adverſarii falſum eſſe dicatur. Ex contrario quoque credibile erit, ſiquid ab adverſariis pro credibili prolatum, nihilominus credibile ſit, ſi convertatur; utputa; *Quis eſt, qui non officii cupidior ſit, quam pecuniæ?* Hoc utique ab adverſario pro credibili prolatum eſt, quod converſum nihilominus credibile eſt; ſi dicas: *Quis eſt qui non pecuniæ cupidior ſit, quam officii?* Ergo credibile reprehenditur, quod ex contraria parte converſum, nihilominus credibile poteſt videri. Incredibile autem dicetur, quod ab hominum opinione diſſentit. Et hoc intererit inter falſum, & incredibile; quod falſum in ipſa re eſt: incredibile vero in opinione. Itaque (inquit) incredibile eſt, utputa ſi avarus dicatur, mediocris officii cauſa, maximam pecuniam contempſiſſe: hoc itaque apud opinionem hominum credi non poteſt. Quando enim avarus maximam pecuniam contemneret mediocris officii cauſa, qui ob parvam pecuniam ſæpe officia magna contemnit? Inter falſum, & incredibile hoc intereſt; quod falſum, & credibile eſſe poteſt & incredibile:

86 *& a probabili argumento*] editum erat olim: *ita probabili argumento*; ſed Baſileenſis editionis Lectionem ſecutus ſum. CAPP.

bile: deinde, quod incredibile est, verum esse potest & falsum. Sed verum duplex est; nunc id, quod vere gestum est; nunc id, quod vere gestum esse quibusdam rationibus approbatur. Itaque sæpe, quod verum est, quia falsum esse non potest, incredibile est. Verum est enim quod Simon volavit: sed tamen incredibile est. Deinde si dicas: *Uno die duas controversias perscripsi*, cum non perscripseris; in re quidem falsum: sed tamen quia fieri potuit, credibile est. Rursus credibile argumentum reprehendi potest, si quod paucorum est, omnium esse dicatur; utputa: *Qui pauperes sunt, his non officium magis quam pecunia cordi est.* Hoc quia generaliter dictum est, reprehendi potest: nam possunt aliqui pauperes inveniri, quibus officium magis cordi sit, quam pecunia. Nec nos moveat, quod in argumento credibili, quod quidem ex personis fieri diximus, exemplum de loco posuerit: credibile enim argumentum, id est probabile, maxime quidem personarum est: sed fit etiam ex attributis negotio; id est ex loco, tempore, vel reliquis. Itaque sub hoc modo reprehensionis, duo exempla posuit; unum a persona, aliud a loco. Illud autem quod tertium videtur, exemplo illi, quod sub extremo modo positum est congruum, non tertium est exemplum, sed secundi conclusio; ut primum exemplum a personis sit: *Qui pauperes sunt, iis antiquior officio pecunia*; secundum exemplum a loco sit: *Qui locus desertus est, in eo cædem factam esse oportet: In loco celebri homo occidi qui potuit?* Itaque hoc præceptum tenere debemus, quod ex attributis personæ maxime credibile argumentum conficitur: esse tamen & in factis credibile; signum autem non nisi ex factis confici. Scire tamen debemus, ex attributis personæ fieri & necessarium argumentum; si dicas: Pedibus æger quinquaginta millia qui potuit ambulare? Postremo credibile argumentum potest reprehendi, si id quod raro fit, nunquam fieri posse dicatur; utputa: *Nemo est qui puellam præteriens adamet.* Hoc rursus quia generaliter dictum est, potest reprehendi. Nam frequenter, & semel visa puella potest adamari; ut in Eunucho adamat Chærea; & in VIRGILIO:

Ut vidi, ut perii, ut me malus abstulit error.

His itaque quinque modis credibile poterit reprehendi; si aut perspicue falsum esse ostendatur, aut conversum ex contraria parte nihilominus credibile sit; aut si incredibile demonstretur; aut si, quod paucorum est, omnium esse dicatur; aut si, quod raro fit, id nunquam fieri posse dicatur.

107 *Quod autem pro signo sumetur, id eisdem ex locis quibus confirmatur, infirmabitur.*) Dixit quot modis credibile possit reprehendi, nunc transit ad signum: Si, inquit, ab adversario aliquid pro signo proferetur, id eisdem locis reprehendi potest quibus confirmatur. Verum quoniam in definitione signum esse dixit, quicquid in sensus cadit; maxima signa sunt, & quæ in controversiis frequentius necesse est inveniri, oculorum & aurium; oculorum, *pallet, pulverulentus est, cruentus est;* aurium vero, *hoc dixit, hoc locutus est.* Itaque præter hæc signa, quæ oculis digitoque monstrantur, omne factum ac dictum signum est: quæ facta & dicta, negotio attributa sunt; id est continentia cum ipso negotio. Quæ facta & dicta tripliciter considerantur; ante negotium, in negotio, post negotium. Itaque cum ex his quæ negotio attributa sunt, argumenta sumpserimus, signum est; id est his quæ continentia cum ipso negotio sunt, & quæ in gestione negotii continentur. Deinde si ex his fecerimus argumentum,

tum, quæ personis attributa sunt, credibile erit: & hoc ideo argumentum dicetur, ut quasi argumentum a personis fiat, signum a negotiis: & ideo CICERO in Cæciliana: *Argumentis agemus, signis luce omni clarioribus crimina refellemus.* Igitur si adversarius, inquit, aliquid pro signo protulerit, eisdem ex locis reprehendere debemus, quibus confirmatur. Et quoniam ignoratur quibus ex locis signum confirmari debeat, idipsum docet: confirmatur autem quatuor modis. Primo, inquit, signum ipsum manifestum esse debet; id est, ut cum dixeris *pallet*, vere palleat. Deinde ut postquam constiterit esse signum, constet rursus ejus rei esse signum, de qua agitur; ut si dicas: *Occidit, nam cruentus est.* Et quoniam diximus factum omne, signum esse; in facto autem, & facta & dicta sunt; confirmamus (inquit) signum, si aut id factum dicamus, quod non oportuerit; aut id non factum, quod oportuerit. Sed quia interdum per ignorantiam provenit, ut aut id non faciamus, quod oportet; aut id faciamus, quod non oportet; tunc autem gravius delictum est, si faciamus quæ non facienda sunt, aut non faciamus quæ facienda: quia in eo, quod facimus faciendum vel non faciendum, inest scientia delinquentis: scit enim quia aut faciendum est, aut non faciendum; idcirco postremum illud addidit ad confirmationem signi, ut non modo aliquid fecerit, aut non fecerit; sed etiam scierit faciendum esse, aut non esse faciendum.

Postremo, inquit, *scisse eum, de qua quæritur, ejus rei legem, & consuetudinem.*) 108
Itaque quatuor modis signum confirmamus. Primum, ut verum sit: deinde, ut ejus rei de qua agimus, signum sit: deinde, ut doceamus aut id factum esse quod non oportuerit; aut id non factum, quod oportuerit; postremo etiam scisse eum, utrum fuerit faciendum vel non faciendum. Hæc quatuor confirmando signo attributa sunt: quorum si adversarius quodlibet ad confirmandum protulerit, tu id quinque modis reprehendes. Dicere enim debebis (inquit) aut non esse signum; id est si dicatur: *Homicidium fecit; nam pulverulentus est: utique ad homicidium pulvis signum esse non potest*; aut parum magnum esse signum. Etenim non modo signum proferendum est, sed & plenum signum: unde illud in Terentio: *Jam scio magnum signum*; aut a se potius, quam ab adversariis stare; Si dicatur: *scelus fecit; nam erubuit*: cum tu contra possis dicere: *Immo scelus non potuit facere, quia erubuit*; aut omnino falso dici; si dicatur nescio quem pallere, cum non palleat; aut in aliam quoque suspicionem duci posse demonstrabitur; si dicatur: *Quia pallet, occidit hominem*; cum sit pallor & ægritudinis. Itaque siquid ad confirmandum signum fuerit prolatum, his quinque modis reprehendi oportebit. Quod quidem se in secundo libro de *conjecturali* causa 87 signatius tractaturum esse promittit. Comparabile argumentum ex similitudine consistit: quod ut reprehendas, id quod adversarius simile esse vult, tu contra dissimile debebis asserere. Dissimile autem aliquid, aut simile sit, octo rebus ostenditur; genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione. Verum in 109
his animadvertere debemus quid adversarius comparet, ac simile esse persuadeat: quod postquam perspexerimus, illud ipsum nos dissimile debemus ostendere, quod ad-

87 *De conjecturali causa*] sive de *conjecturali Statu*, in quo videlicet quæstio est de facto.

CAPP.

adversarius simile esse contendit. Alioqui stultum est, ut cum adversarius res inter se esse dicat similes per naturam, nos eas aut magnitudine esse dicamus dissimiles, aut genere, aut loco, vel cæteris. Sed id, quod simile esse dicitur in natura, nos contra in eadem natura dissimile debemus ostendere. Quod rursus dicitur simile esse in persona, nos in eadem persona dissimile esse doceamus. Octo itaque modis dissimile aliquid necesse est comprobari; genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione. Generis triplicem significationem scimus esse. Est autem genus, id est sanguis, aut patria: est genus sub quo plures partes continentur: est genus rerum qualitas. Hic itaque genus duo illa significat: sub quo sunt species, & illud quod qualitatem designat. Genus illud sub quo species sunt, ita ad similitudinem ducitur, ut in hoc exemplo: *Si iis, qui imprudentes læserunt, ignosci oportet, iis qui necessario profuerunt, gratiam haberi non oportet.* In his enim ambobus unum genus est voluntas absens; cujus species sunt imprudentia & necessitas. Itaque hæc specie diversa, genere ad similitudinem referuntur; id est quia in utroque absens voluntas. Illud autem genus quod qualitatem significat, confertur, cum utile utili, honestum honesto conferimus; utputa: *Tam hoc utile, quam illud; Tam hoc honestum, quam illud.* Tertium illud genus, quod aut sanguinem ostendit, aut patriam, ad locum referri oportebit. Natura autem confertur ita ut in hoc exemplo, in quo populi natura cum maris comparatur: *Ut mare* (inquit) *quod sua natura tranquillum sit, ventorum vi agitari, atque turbari; sic P. R. sua sponte esse placatum, hominum seditiosorum vocibus, ut violentissimis tempestatibus, concitari.* Vim sæpe esse diximus singulorum verborum simplicem significationem; hoc est illud nescio quid, quod intelligimus, cum dictum fuerit *sacrilegium.* Jam Magnitudo erit ipsius vis exaggeratio; utputa: *Sacrilegium atrox.* In Loco illam, quæ jam abunde tractata est, qualitatem loci inspiciamus. Tempus itidem suis inspectum semper partibus conferamus; ut, Si opportunitas est, opportunitatem; si spatium, spatium conferamus. Persona autem omnino manifesta est. Opinio vero est judicium populi. Hæc ita conferetur, si dicamus: *Sic de illa re judicatum est, sic de hac judicatum, aut judicandum est;* aut *Aliter de illa re judicatum, aliter de hac judicatum, aut judicandum est;* ut si pro nobis est, confirmetur: si contra, mutetur opinio.

Ac siquo in numero illud quod per similitudinem affertur, & quo, &c.) Hoc non quasi alius aliquis modus conferendi est (ne forte quis credat) sed opinionis expositio: quæ quidem unam partem tenet solam, id est illam, cum ab adversariis conjuncta dissolvimus.

110 *Si judicatum aliquod inferetur, quoniam id ex his locis maxime firmatur; laude, &c.*) Et ad hoc nihilominus confirmandum, ipse nobis indicat confirmationem. Nam quatuor modis dicit confirmandum nobis esse judicatum, quibus utique sublatis infirmari posse declarat; hoc est laude eorum, qui judicarunt; similitudine ejus rei qua de agitur, ad eam rem qua de judicatum est commemorando non modo non esse reprehensum judicium, sed ab omnibus approbatum: etsi id difficilius, & majus esse doceamus judicatum quod afferatur, quam id quod instet. Cum enim afferimus judicatum, ut id nostræ causæ prosit, necesse est primo a laude eorum qui judicarunt id quod judicatum proferimus, ordiamur: per judicantium enim auctoritatem,

tem, judicati auctoritas confirmatur. Deinde ut id quod judicatum proferimus, simile ei quo de agatur esse monstremus: tum enim nos judicatum adjuvabit, si huic simile demonstretur. Verum hæc similitudo, octo illis similiter partibus facienda est; hoc est genere, natura, vi, magnitudine, loco, persona, tempore, opinione: & omnino hoc jam tenere debemus, quancumque similitudinem his nobis partibus esse faciendam. Deinde tertio modo judicatum confirmamus, si ostendamus ipsum judicatum non esse reprehensum 88, & non modo non reprehensum, sed etiam ab omnibus approbatum; ut hi judices de hoc negotio similia sperare cogantur. Extremum illud, si difficilius & majus judicatum, quam id quo de agitur, esse doceamus: nunquam enim judex in minore negotio facere dubitabit id, quod jam judicatum in majore perspexerit. His itaque locis judicatum confirmatur: iisdem conversis infirmatur; id est ut judices vituperes; ut negotiorum dissimilitudinem doceas; ut reprehensum judicium illud demonstres; & ut illud judicium minus ac facile, hoc vero difficile, ac majus ostendas. Deinde doceas quæ vitia in adversario perscrutari, atque invenire debeamus; id est ne forte illud judicatum, quod affertur huic negotio nihil prosit; & ne illud proferatur judicium, in quo judices contraxisse constet offensam. Tertio illud considerandum, ne cum pro nobis similia sint multa judicia, ab adversario unum aliquod dissimile proferatur; statimque frangetur, quod quasi probabile pro probabili profertur. Nam id quod vere probabile est, nullo modo aut difficillime poterit infirmari. Hoc est quod ait: *Ex contrariis locis, si res aut vera, aut verisimilis permittet, infirmari oportebit.*

Quæ vero sicuti necessaria inducentur, ea si forte, &c.) Transit a probabili ad necessarium argumentum: quod necessarium argumentum si necessarium rebus ipsis fuerit, nulla ratione poterit reprehendi: sin autem non rem, sed modum ac formam necessariæ argumentationis habuerit, reprehendetur. Novimus itaque tribus modis fieri necessariam argumentationem; per *complexionem*, per enumerationem, per simplicem conclusionem. *Complexio* est, in qua utrum concesseris, id contra te futurum est. Hæc, ita ut diximus, si omnino necessaria est, non poterit reprehendi: sin autem solam formam necessariæ argumentationis tenebit, duobus modis reprehendetur; aut per *conversionem*, aut per alterius partis infirmationem; quos modos facile poterimus agnoscere, si ipsa necessariæ argumentationis forma ponatur: *Si veretur, quid eum accuses, qui probus est? Si non veretur, quid accuses, qui id parvi auditu æstimet?* Hoc per *conversionem* sic reprehendimus, ut cancellato 89 veluti respectu, primam propositionem ad secundæ propositionis dimittamus eventum; deinde secundam propositionem ad primæ propositionis subrigamus eventum: ita tamen ut eventibus negatio adjuncta copuletur hoc modo: *Si veretur, accuses; quia id non parvi auditu æstimat.* Deinde: *Si non veretur, accuses: quia non probus est.* Ita *conversione* eventuum, accusandum esse asserunt, quem adversarius dixerat non accusandum. Accusatio autem hic non publica est, sed privata objurgatio. Unius vero partis hujusmodi reprehensio est, cum ex propositis duobus unumquodque frangitur. Altero enim

88 *non esse reprehension*] perperam legebatur antea: *non modo esse reprehensum.* Capp.

89 *cancellato*] hoc est, inverso, commutato &c. Capp.

enim infirmato vacillat alterum: *Si veretur, accusa: facile enim verecundus ab errore flectetur.*

111 *Enumeratio vitiosa intelligitur, si aut præteritum quiddam dicemus quod velimus concedere, aut infirmum aliquid annumeratum, quod, &c.*) Enumeratio pars necessariæ argumentationis est: hæc cujusmodi sit, supra diximus. Verum cum ab adversario proponetur, duobus modis poterit reprehendi; si aut aliquid prætermissum esse in enumeratione doceamus, quod pro nobis sit; aut si omnia quidem enumerata sunt, sed in his aut contrarium ponimus, & falsum esse monstremus; aut confitemur aliquid ita esse, & ostendamus esse pro nobis. Primus itaque modus est, ubi aliquid præteritum demonstramus, quod prolatum nostræ causæ proficit: ut est illud de equo quem post adversarii enumerationem, ex hostibus captum esse memoravit; id est ex præda quæ propria cuique fuerit, non quæ confuse omnibus fuerit communiter distributa. Alter est modus reprehensionis in enumeratione, in quo duo respicimus; utrum aliquid contrarium poni possit; an aliquid confiteamur ex his quæ adversarius enumeravit, propterea quod honestum est. Contrarium ponimus, si cum adversarius equum neget hæreditate venisse, nos hæreditate venisse doceamus. Confitemur autem aliquid, quod honestum sit; ut si adversarius dicat: Aut insidias facere voluisti, aut amico morem gessisti, aut cupiditate elatus es; nos dicamus amico morem gessisse: quod utique in confessione turpe non est; maxime si ea, quibuscum hoc positum est, consideremus. Ita in reprehensione enumerationis, aut prætermissum aliquid ostendimus: quod tamen illatum pro nobis sit; aut ex omnibus quæ posita sunt, nunc aliquid per contrarium refutamus, nunc quia pro nobis est, confitemur.

112 *Simplex autem conclusio reprehenditur, si id quod sequitur, non videatur necessario cum eo quod antecessit, cohærere.*) Hæc quoque si ex utroque quo constat, id est si ex proposito, & adjuncto erit necessaria, reprehendi omnino non poterit. Est autem hujusmodi: *Si dies est, lucet: Si natus est, morietur.* Utique hoc ita necessarium est, ut frangi omnino non possit 90. Tunc autem simplex conclusio poterit reprehendi, si ostenderis adjunctum non cohærere proposito: utputa, *Si mater est, diligit. Si aliquando peccavit, nunquam corrigetur.* Utique hoc cum adjunctum consideras necessario cohærere non posse, necessarium esse non poterit; eritque potius probabile. Ita necessarium per se constat: probabile multis asseritur argumentis. Hoc autem: *Si aliquando peccavit, nunquam corrigetur*; multis asserendum est argumentis. Quod vero multis asseritur argumentis, necessarium non est. Recte igitur hujusmodi reprehensa conclusio est, si formam necessariam, rem vero probabilem continere monstretur. Verum hæc cuncta præcepta de Dialectica traxit, quæ magna & difficilis est; de qua, si facultas fuerit, postea tractaturum se esse promittit.

113 *Cum igitur ex iis quæ sumuntur; aliquid non conceditur, sic infirmabitur.*) Omnem argumentationem quatuor modis dixit posse reprehendi; si aut sumpta reprehendamus; aut conclusionem; aut si genus ipsum argumentationis vitiosum esse monstremus;

90 *hoc ita necessarium est, ut frangi omnino non possit*] Vide tamen paulo supra, ubi docet hancce conclusionem (*si natus est, morietur*) non esse omnino necessariam: sed Victorinus noster hic loquitur de rerum ordine mere naturali. CAPP.

firmus; aut si contra firmum argumentum, aliud nostrum æque firmum, aut firmius opponamus. Itaque jam *sumptorum* dicta reprehensio est. Si autem, inquit, reprehendi *sumpta* non poterunt, tunc erit reprehendenda conclusio. In conclusione itaque hoc animadvertendum est principaliter, ne cum in propositione aliud sit, aut esse possit, aliud concludatur: hoc itaque vitium erit dicentis. Vitium porro aut apertum, aut obscurum. Atque apertum in conclusione vitium erit, si cum res alia in propositione teneatur, alia omnino res in conclusione ponatur; utputa si agitur: *An nescio quis ad exercitum sit profectus*, & contra eum quis sic velit argumentari: *Si venisses ad exercitum, a Tribunis militaribus visus esses:* non es autem visus ab his; non es igitur ad exercitum profectus. Hic utique apertum vitium est. Nam propositio tenet: *Si venisses ad exercitum;* Conclusio: *Non es igitur ad exercitum profectus;* cum juxta propositionem debuerat concludi: *Non igitur ad exercitum venisti.* Hoc itaque apertum vitium. In obscuro autem duo nobis attendenda sunt; Ne aut ambiguitate propositionis, aut oblivione fallamur. Ambiguitas in propositione talis est: *Si pecuniæ indigetis, pecuniam non habetis.* Nam omnino qui pecuniam non habet, indiget pecuniæ: & ille qui habet, sed majorem habere desiderat, indiget pecuniæ: indigere enim voluntatis est. Hæc itaque propositio ambigua est: *Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis.* Hujus propositionis quamcunque ab adversario propositam conclusionem, alterius rei interpretatione poteris reprehendere: ut si in conclusione mendicos posuerit, tu dicas eos qui pecuniæ indigeant, non te mendicos intellexisse: sed eos qui cum haberent, majorem tamen pecuniam vellent. Deinde si ille hujusmodi homines in conclusione posuerit: tu contra, in propositione dicas te intellexisse mendicos. Ita adversarii conclusionem, propositionis visa ambiguitate, subvertes. Deinde aliud obscurum vitium est, cum obliviscimur quid in propositione sit positum, & aliud in conclusione conficitur; utputa: *Si ad illum hæreditas veniebat, verisimile est ab illo necatum.* Hic verisimilitudo posita est. Deinde hanc propositionem pluribus verbis approbant: scilicet ut memoria propositionis ex animis auferatur. Post assumunt: *Ad illum autem hæreditas veniebat.* Postremo inferunt conclusionem: *Ille igitur occidit.* Utique in hac conclusione oblivio nostra tentatur. Supra enim positum est: *Verisimile est ab illo necatum;* hic post approbationem longissimam propositionis, non concludit: *Verisimile est igitur ab illo necatum*, quod probabile est; sed: *Ille igitur occidit;* quod necessarium est, quodque a probabili propositione dissentit. Itaque diligenter debemus attendere, ut conclusionem adversarii, aut ambiguitate propositionis convertamus: aut quia meminimus quid in propositione sit positum, eandem conclusionem falsam esse doceamus.

Ipsum autem genus argumentationis vitiosum his de causis ostendetur, si aut, &c.) 114
Tertius reprehensionis modus est, cum ipsum genus argumentationis vitiosum esse monstratur. Verum hoc tenere debemus, quod *sumpta* sola nuda, & generaliter patentia, modis suis reprehenduntur. Genus autem argumentationis in causa, & in specie positum considerare debemus: quod quidem *sumptis* suis, & forma dictionis, quantum in se est, integrum est: sed cum in causa positum, quid operetur attendimus, tunc in eo vitia possumus invenire. Itaque ipsum genus argumentationis duobus modis vitiosum est; cum aut in ipso vitium erit, aut cum ad id quod instituit,

non

non accommodabitur. In ipso vitium esse quatuordecim modis possumus invenire. Deinde non accommodari ad id quod instituit, duodecim modis possumus deprehendere: quæ omnia CICERO, partim quia aperta sunt, solis propositionibus; partim quia obscuriora sunt, etiam exemplis proposuit & explicavit. Nos eadem persequi, imo repetere longum ac superfluum est.

115 *Quartus modus erat reprehensionis, per quem contra firmam adversarii argumentationem æque firma, aut firmior ponebatur.)* Quarta reprehensio pertenuis est, & defectis omnibus, extrema necessitate ponenda. Nam & *sumpta* vera esse concedimus, & conclusionem recte habitam fatemur, & ipsum genus argumentationis vitiosum non esse concedimus: sed contra firmam adversarii argumentationem, nos quoniam nihil possumus reprehendere, aliam argumentationem æque firmam, aut firmiorem proponimus. Verum hoc in *deliberativo* genere causæ usu provenit; cum aut utile aliquid adversario concedimus: sed nos aut utilius, aut honestius aliquid demonstramus; aut honestum aliquid adversario concedimus: sed nos honestius aliquid, aut necessarium esse monstramus. Verum nunc transit ad conclusionem, id est sextam, eandemque extremam partem totius orationis. Quo loco Hermagoras digressionem supponit, id est orationem in qua præter controversiam causæ, aut laus nostra, aut adversarii vituperatio contineatur; aut quæ ad aliam rem transitum faciat, non per argumentationem, sed per amplificationem. Hanc TULLIUS non partem orationis vult esse, sed in omnibus orationis partibus insertari, ac subjici posse, declarat: ut certis locis post rem aliquam probatam, aut amplificationem aliquam subjicias, aut laudem, aut vituperationem. Itaque non digressionem sexto loco, sed conclusionem TULLIUS ponit.

116 CONCLUSIO, *est exitus & determinatio totius orationis.)* Conclusio est, inquit, finis ac terminus orationis; sed totius orationis. Nos *epilogos* accipiamus. Hujus conclusionis partes sunt tres; Enumeratio, indignatio, conquestio. Verum hoc distant, quod indignatio & conquestio tantum animos movent, diverso tamen exitu; nunc vero iracundia contra adversarios commovetur, nunc misericordia circa nos: enumeratio vero & animos movet, & fidem facit. Nam cum repetit quæ dicta sunt, fidem; cum vero omnia coacervat & colligit, animos movet. Hæc enim enumeratio non semper uniformiter ea quæ dicta sunt, colligere debebit: ne cum odiosum, tum etiam (quod maxime contrarium est) fieri ex arte videatur. Itaque supradictorum repetitio varianda est. Variatur autem modis tribus; si aut eas res quas ante dixisti, breviter perstringas & colligas, quod quidem factu facile est; aut si in memoriam audientium revoces, quas partes in partitione proposueris, & quibus rationibus unamquamque partem confirmaris; aut si interroges judices, quid amplius velint cognoscere, cum hoc & hoc docuerimus, cum hoc & hoc planum fecerimus. Atque hæc nunc per nostrarum argumentationum repetitionem, vel confirmationem; nunc etiam per adversariorum argumentationum reprehensionem. Deinde hæc ipsa enumerationum genera non semper a nostra persona facienda sunt: sed nunc a nostra, nunc a supposita, nunc a re. A nostra persona quemadmodum accipiat orationem, in promptu est. Suppositæ autem personæ accommodatur oratio, si dicas: *Nam quid si*

si legis scriptor assistat, & quaerat a vobis quid dubitetis, quid possitis dicere, cum vobis hoc & hoc sit demonstratum? Rei etiam sic accommodatur oratio, si aut lex, aut locus, aut urbs, aut monumentum aliquod accipiat orationem 91 per enumerationem hoc modo: *Quid si leges loqui possent, nonne haec apud vos quererentur? &c.* Verumetiam in his enumerationibus, quae aut suppositae personae, aut rei dantur, ita ut in nostra persona, illa omnia enumerationum genera varianda sunt; ut nunc singillatim singula nostra argumenta percurrantur; nunc partitionis promissio suis rationibus exaequanda sit; nunc interrogatio ad judices facienda; nunc & nostrarum, & adversariorum argumentationum copulanda collatio. Commune autem hoc erit in enumeratione praeceptum, ut ex unaquaque argumentatione, quoniam tota non potest recenseri, unumquodque quod validum est, deligatur; ut memoria renovetur, non omnis repetatur oratio. 117

Indignatio est oratio, per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem gravis offensio concitetur.) Indignatio & conquestio tantummodo motus excitant ad iracundiam vel odium; indignatio ad iram, ad misericordiam conquestio: quae utraque iisdem locis sumi poterit, quibus argumentatio cuncta consistit; id est ex attributis personae, & attributis negotio: ex his enim & fides comparatur & cumulus. Verum indignatio propria veluti accusatoris est, ut iram in reum concitet: conquestio autem velut propria defensoris est, ut in reum suscitet miserationem. Sed cum indignatio vel conquestio apud personas, agentium proprietate praevaleant; utrumque tamen ab utroque faciendum. Nam & accusator iram in reum, miserationem vero pro se suscitare debet: & rursus defensor miserationem pro se, iram vero in accusatorem suscitare debebit. Hoc ita faciendum, quemadmodum etiam ab utroque & propriae argumentationes confirmantur, & adversariorum reprehenduntur. Verum cum indignationi & conquestioni jam dederit generale atque commune praeceptum, quod ex attributis personae vel negotio sumi possunt, dat tamen singulis proprios locos; indignationi quindecim; conquestioni sexdecim. Nec nos locorum ipsorum ordo moveat, quod in quosdam numeros ordinantur. Nulla etenim in ipso ordine rerum *auxesis* est; nullus gradus aut ad majus, aut ad minus: sed idcirco locis ipsis numerus datus est, quia melius & tenentur saepe praecepta, nullamque recipiunt confusionem, si ad memoriam numeris collocentur. Quanquam indignationis primum locum recte sumpserit, quod ex rebus omnibus a numinibus traxit exordium: sed (ut diximus) in hoc locorum numero, rerum ordinem nolo quaeramus, sed ex more manifestioris praecepti factum esse meminerimus. Jam ipsi loci diligenter inspicientibus manifesti sunt; id est res quae praecipiuntur, facile perspici possunt. Illud tamen praeceptum tenere debemus; sive in indignatione, sive in conquestione nos locis omnibus uti non oportere, sed his quos causa suggerat; neque his omnibus, sed quoad judicantium animi moveantur. Quod si etiam uno aliquo loco factum viderimus, orationem continuo finire debemus. Ira enim vel lachrymae dum incipiunt, ac recentes sunt, plurimum valent. 118

Con-

91 *accipiat orationem*] id est inducatur loquens, idque per eam figuram cui nomen *Prosopopoeia.* Tullius hoc in loco dixit: *si alicui rei attribuetur oratio.* Capp.

119 *Conquestio est oratio, auditorum misericordiam captans.*) Diximus conquestionis opus hoc esse, ut animos judicantium ad misericordiam moveat. Huic autem dat proprios locos sexdecim: in quibus (ut diximus) non erit nobis rerum ordo quærendus, sed quicunque locus ad misericordiam conficiendam, pro negotii qualitate sumendus. Hoc autem scire debemus, multos esse communes locos, & indignationi, & conquestioni; & recte: neque enim judex potest nobis præbere misericordiam, nisi ira in adversarium consequatur; aut irasci poterit adversario, nisi in hoc ipso nobis animum præbeat misericordem.

****

MARII VICTORINI
EXPOSITIO IN SECUNDUM
RHETORICON CICERONIS LIBRUM.

120 CROTONIATÆ *quondam cum florerent omnibus copiis, & in Italia cum in primis beati numerarentur, templum Junonis, quod religiosissime colebant, egregiis picturis locupletare voluerunt.*) Omnis præfatio quasi similitudo est ante id quod dicturi sumus. Ita in ea semper similitudo captanda est: quanquam sæpe ad hoc deducitur, ut similitudo tollatur. Unde sive similitudo futura est, sive non; in eo ad quod præfatio præparatur, animadvertendum semper est, utrum in toto similitudo præfationis paretur, an in partibus, an in parte. Frequenter enim cuncta conveniunt: frequenter diversis in præfatione positis, cum ea re ad quam præfatio ducitur, quædam in præfatione similitudo confertur. Hic ad quod ducitur præfatio illud est; ex multis artium scriptoribus electa multa, & ad unam quam scripsit artem, quo pulchrior redderetur, præcepta ex multis multa collecta. Huic igitur rei præfatio illa est; Zeuxim pictorem nobilem, Helenæ simulacrum pinxisse: sed eum conductis, & in unum vocatis quinque virginibus, quicquid esset pulcherrimum, delegisse. Hoc, ut perspici licet, in summa convenit: quia hic & ille multa de multis: verum præfert TULLIUS opus suum; quod magis multa ipse. Siquidem præteriti temporis scriptores & præsentis in judicio habuit: & non unius civitatis, nec unius linguæ; quippe cum & Græcos & Latinos. At vero ZEUXIS ex una civitate & ipsius temporis, eligendi habuit facultatem.

Crotoniatæ quondam cum florerent.) Si partibus conductis tota conveniunt, pulchra semper & præcipua dicetur esse præfatio. *Crotoniatæ*, Romani sunt: *Cum florerent omnibus copiis*, Romanis convenit. Item convenit: *Et in Italia cum in primis beati numerarentur. Junonis* vero *templum, quod locupletare egregiis picturis voluerunt*; sic & eloquentiæ, vel facundiæ templum. ZEUXIS est TULLIUS 1. Cum multa dicendi

1 ZEUXIS *est* TULLIUS] legebatur olim ZEUXIS & TULLIUS; sed qui comparationis hujus totam seriem attente consideraverit, is legendum esse quomodo edendum curavimus, facile fatebitur; perpendenda sunt præsertim verba illa: *Crotoniatæ, Romani sunt.* CAPP.

cendi genera sint; ut inter picturas multas Helena, ita inter cæteras dictiones eminet semper oratoria: & ut ZEUXIS in pingendis fœmineis vultibus summus, ita in orationibus TULLIUS. Pinxit ZEUXIS multa, quæ usque ad nostram memoriam manent: secula posteriora tenent, quicquid pinxit oratio Tulliana. ZEUXIS Helenæ se simulacrum pingere velle dixit: non enim Helenam, sed simulacrum fuerat traditurus: ita TULLIUS scribendo artes, non orationes, non ipsam eloquentiam, sed simulacrum eloquentiæ fuerat traditurus; hoc convenit: & illa sententia: *Quod ex animali exemplo mutum in simulacrum veritas transferebatur.* Mutum enim simulacrum eloquentiæ, ars ejus: ipsa autem eloquentia, quasi animal. Ita pro parte poterit ei rei, ad quam confertur præfatio, convenire; relicto eo quod postea præponitur; quod, cum TULLIUS ex omnibus multa quæsierit, & omni tempore; ZEUXIS ex una civitate & uno tempore comparavit.

Ac si par in nobis, &c.) Finito præfationis uno genere, similitudinis scilicet; 121
nunc prælationem, quæ etiam ipsa in præfatione facienda est, incipit dicere.

Exemplorum eligendi potestas.) Ideo hoc opus esse posse melius.

Principe illo, atque inventore Tisia.) Corax & Tisia artes primi oratorias apud Græcos scripsisse dicuntur.

Sicut & ipse, cujus instituta sequebantur, fecerat.) Gloria Xenocratis philosophi motus ARISTOTELES, philosophiam exercuit; gloria Isocratis motus, Rhetoricæ præcepta conscripsit.

Artis sibi curam assumebat.) Voluit enim ARISTOTELES propter Isocratem, cum philosophus esset, etiam præcepta dicendi tradere.

Alterum communi hominum infirmitati, alterum singulari.) Non intelligere, omnium potest esse, & est vitium commune: singulare vitium est, ut cum non intelligat, perseveret.

Hæc commode perscripsisse videamur.) Id est ut præcepta commode tradidisse videamur.

Arroganter assenserimus.) Hoc enim magnum vitium, temere assensisse.

IGitur primus liber exposito genere hujus artis & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controversiarum, & inventiones, & constitutiones, & judicationes continebat.) Propositurus quid dicendum sit in secundo libro, prius enumerat quid in primo dixerit; de genere artis, de officio, de fine, de materia, de partibus, de inventione, & ejus constitutionibus, cæterisque rebus. Item de partibus orationis, quas cum pleno præceptorum genere compleverit, confirmationem & reprehensionem non ad causarum species, sicut oportuerat, applicavit: dedit enim præceptum quomodo in omni causarum genere argumentandum sit. Ergo nunc ad species applicata argumentatione, dicturum se pollicetur: ita tamen ut non de expolitione argumentationis, quæ in primo plenissime tractata est; sed de argumentis loquatur in unoquoque genere causarum; id est in *conjectura* 2, *fine* 3, *qualitate*, *translatione* 4, & 122

2 *in conjectura*] sive *statu conjecturali*; vulgo vocant quæstionem de facto. CAPP.

3 *fine*] sive *statu definitivo*, ubi quæritur quo nomine res, quæ in confesso est, appellanda sit. CAPP.

4 *translatione*] sive *statu translatico*; vulgo dicunt præscriptionem & exceptionem judicii declinatorium. CAPP.

& cæteris his incidentibus. Et potuit quidem hoc esse contentus, ut specialiter de constitutionibus diceret in quocunque genere causarum; quæ essent confirmandi præcepta; quæ reprehendendi. Verum quoniam ipsa quoque genera causarum propter suos fines diversos, diversa præcepta desiderant, cum *judicialis* habeat æquitatem, *demonstratio* honestatem, *deliberatio* honestatem & utilitatem; confirmandi & reprehendendi præcepta, quæ sint in constitutiones 5 singulas, divisit in *judiciali* genere causarum: in postrema libri parte de *deliberatione* & *demonstratione*, propter fines proprios aliqua tractaturus. Exposito genere; (quod eloquentia, magna & ampla pars est civilis cujusdam rationis 6): & officio 7 (officium ejus artis est dicere apposite ad persuadendum; finis, persuadere dictione): Materia, (quod ὑπόθεσις fit 8: non autem omnia, ut voluit Gorgias Leontinus: aut etiam θέσις 9, ut voluit HERMAGORAS): Partibus 10, (Inventio, dispositio, elocutio, memoria, pronunciatio: Genera controversiarum, id est genera causarum; *Judiciale*, *deliberativum*, *demonstrativum*.) Inventione 11: nam de quinque partibus 12 solam inventionem tractat: deinde partes orationis 13; Exordium, narrationem, partitionem, confirmationem, reprehensionem, conclusionem; quo pacto tractari conveniret argumentationes, syllogismum & inductionem: hic tantum ipsa inventa, id est argumenta ipsa; non expolitionem 14, aut sententiæ dictionem. Constitutiones omnes *judiciali* in genere causarum tractabuntur.

123 *Nunc a* conjecturali *constitutione proficiscemur, cujus exemplum sit hoc expositum.*) Secundus liber confirmationem, & reprehensionem ipsis constitutionibus applicavit; cum primus liber generaliter omnem materiam omnibus dederit. Ac primo de *conjectura* proponit exemplum, non ipsum exemplum tractaturus: quoniam in exemplo non

5 *in constitutiones*] alias dicuntur status quæstionum oratoriarum, Græce στάσεις. CAPP.

6 *pars est civilis cujusdam rationis*] perperam legebatur antea: *civilis cujusdam orationis*; sed legendum esse *rationis*, liquet ex hisce supra relatis TULLII verbis: *civilis quædam ratio est, quæ multis & magnis ex rebus constat. Ejus quædam magna & ampla pars est artificiosa eloquentia.* CAPP.

7 *& officio*] hæc verba, quæ in præcedenti editione desiderabuntur, ex edit. Basileensi restituimus. CAPP.

8 *materia (quod ὑπόθεσις sit*] in edit. Basil. *quodcunque in civilibus negotiis reperitur.* CAPP.

9 *aut etiam θέσις*] in edit. Basil. *Nec etiam causas & quæstiones omnes*; ubi pro τῷ *causas* legendum videtur *causæ.* CAPP.

10 Partibus (*inventio, dispositio &c*] vel deest τὸ *quæ sunt*, vel verba hæc *inventio, dispositio &c.* e margine in contextum irrepserunt. Cæterum in edit Basil. legitur: *partes autem ejus sunt; inventio, dispositio &c.* quæ lectio spernenda non est; eam tamen in contextum non recepimus, eo quod perturbaret hanc orationis Victorinianæ seriem: *exposito genere . . . materia . . . partibus . . . . . inventione.* CAPP.

11 *Inventione*] perperam legebatur *inventiones.* Nam hoc nomen refertur ad antecedentem illam locutionem: *Exposito genere*; adeo ut sensus sit: *exposita etiam inventione.* CAPP.

12 *de quinque partibus*] antea legebatur: *de quinque partibus orationis*; sed genitivus ille *orationis* perperam huc intrusus erat ex versu consequenti. Nam Inventio, Dispositio Elocurio &c. Sunt quidem partes τῆς Ῥητορικῆς, non autem orationis. CAPP.

13 *deinde partes orationis*] perperam fuerat: deinde pars orationis. CAPP.

14 *quo pacto tractari conveniret argumentationes . . . hic tantum ipsa inventa . . . non expolitionem*] subintelligitur verbum *tractat*, idque ex præcedentibus CAPP.

non omnia inesse possunt, quæ cadunt in *conjecturam* 15. Omnia enim exempla, quæ in *conjecturam* veniunt, vel venire possunt, præcipienda fuerant. In argumentis ergo de *conjectura* erit præceptio: quia exinde in thema quodlibet *conjecturale*, quod necessarium fuerit, facile poterit devocari. Hoc autem fieri a TULLIO intelligamus, etiam in omnibus constitutionibus, ut exemplum cujuslibet constitutionis det: non tamen ipsum tractet exemplum. Proposito itaque exemplo *conjecturali* secundum præcepta primi libri, docet quæ sit *intentio* 16, quæ *depulsio* 17: ex quibus duobus, quæ sit constitutio: deinde admonet quod in *conjectura* non conceditur: eademque quæ quæstio est, ipsa est judicatio, *Occideritne*. In *conjectura* enim factum non conceditur: unde non potest ex deductione rationis, & refutatione nasci post quæstionem primam alia quæstio quæ dicitur judicatio. Subjungit post admonitionem, dare se præcepta huic constitutioni, & argumentorum locos omnes *conjecturæ* convenientes: ex quibus in quamlibet *conjecturam*, qui necessarii fuerint, devocabuntur. Sunt igitur *conjecturæ* loci hi principales; a causa, a persona, a facto. A causa est quamobrem fiat aliquid, & quæ parit voluntatem. De causa enim loquitur hominis, non rei: qua causa volumus probare quod voluit facere is cui *intenditur* 18 factum. Persona autem omnis illa est, quæ fecisse dicitur: hoc est 19 sola ex omni vita per attributa personis sumpta approbatio ad id quod intenditur factum. At vero a facto probationes habebunt facta illa omnia, quæ probant factum illud, unde judicium est. Nam factum tria significat: Est factum vitæ præteritæ, quod personam probat: Est factum & illud quod intenditur, ipsum illud quod dicitur: *igitur occidisti*: Est factum tertium, hoc quod tribuit argumentum ad factum illud, unde judicium est; ut *Transisti*, *clamasti*: quibus probatur *Occidisti* 20. Hoc ergo ultimum est, quod dixit *a facto*: quod ipsum perspicietur in tribus illis; *Ante negotium*, *in negotio*, *post negotium*: simul cum suis, (per quæ se explicant facta): Loco, tempore, modo, occasione, facultate. Ergo hæc tria sunt, quæ *conjecturæ* suggerunt argumenta; Causa, persona, factum.

Causa distribuitur in impulsionem & ratiocinationem.) Impulsio motum habet 124
repentinum non voluntarium; ut amor, vinolentia: & omnino omnia hujusmodi, quæ veniam merentur, si confiteatur 21 idipsum quod fecisse arguitur. Nam si negat, argumenta sunt a causa; ut sit: *Fecisti*, *quia vinolentus fuisti*. *Fecisti*, *quia amore fecisti*. *Fecisti*, *quia iracundus es*: quibus causis probatur facere potuisse, quod negat. Ratiocinatio autem causa est etiam ipsa voluntatis; hæc ratio 22 faciendi fuisse ostendit voluntatem, aut non faciendi: quæ sumitur ex ratiocinatione vel boni vel mali; sive jam præteriti boni, sive futuri; pariter mali, vel præteriti, vel futuri.

15 *a conjecturali constitutione . . . . de conjectura . . . . . in conjecturam*] *statum* quæstionis intelligit *conjecturalem*, ubi de quopiam facto quæstio instituitur CAPP.

16 *quæ sit intentio*] id est accusatio. CAPP

17 *quæ depulsio*] id est τῦ Rei defensio, criminis inficiatio &c. CAPP.

18 *intenditur*] ist est adscribitur, attribuitur perscripto accusationis libello. CAPP.

19 *hoc est*] legere malim *hæc est*, ut referatur ad τὸ *approbatio*. CAPP.

20 *probatur occidisti*] id est, hæc accusatoris propositio *occidisti*. Græci dicerent κατασκευάζεται τὸ, ἔκτανες. CAPP.

21 *si confiteatur*] supple *Reus*. CAPP.

22 *hæc ratio*] antea legebatur *hac ratione*; quod emendavimus ex edit. Basileensi. CAPP.

ri. Quod nos diximus malum, vel bonum; id est ut gloriæ causa, ut amicitiarum, ut inimicitiarum ulciscendarum, & metus, & pecuniæ. His igitur commodis vel incommodis hos gradus dat primos. Commodi retinendi, utique quod haberet, augendi; deinde; adipiscendi, id utique est, quod non habebat. Contra incommodi rejiciendi pariter, & id quod habebat, imminuendi; devitandi, utique quod futurum erat. Ita tria hæc tribus superioribus respondent; commodis incommoda; illic retinendi, hic rejiciendi; illic augendi, hic minuendi; illic adipiscendi, hic devitandi: quibus etiam illa accident; ut aliquid incommodi 23 sumamus, vel ut majus commodum consequamur, vel ut majus incommodum vitemus: aut rursum; ut commodum aliquod prætereamus; vel ut majus commodum adipiscamur; vel ut majus incommodum devitemus. Nam & suscipi commodum parvum potest, ut majus aliquod commodum consequamur, vel incommodum majus vitetur: & rursus commodum contemni potest, vel ut majus aliquod commodum consequatur, vel ut majus incommodum vitetur: & rursus rerum commodum contemni potest; ut Leno contentus fuit sine lucro meretricem dare, ne ab Æschino verberaretur: & velut in Verrinis accipi potest: Malo non habere, quam rogare. Rursus contempto commodo, suscipi majus commodum potest; ut Terentianum illud est in suasione: *Pecuniam in loco negligere, maximum interdum est lucrum.* Quæstio vero eadem *conjecturalis est*, quæ & *judicatio:* quia ratio deest: non enim factum in confessione est. Ideo eadem erit *judicatio*, quæ quæstio.

Et in horum locorum,) Quæ conjecturalia sunt.

Et in cæterorum,) id est, cæterarum constitutionum non omnes in omnem 24 causam convenire, scilicet locos.

125 *Omnis igitur ex causa, ex persona, ex facto ipso conjectura capienda est.*) Omnis hic locus a causa, sive impulsionis, sive ratiocinationis, conjecturæ maximum est fundamentum: non quod cum causa sit, continuo & facinus comprobetur: sed quoniam facinus nullum est, quod non ante causa præcesserit. Supponit deinde locos quibus accusator utitur, cum asserit impulsione aliquid esse factum. Ex quibus primus est amplificatio ejus rei, quæ impulsionem pariat. Deinde approbatio quid ex ea fiat, per exempla: ut, *Amore se interfecit.* Tertio loco comparationem facimus; & declarata impulsione, eventum ejus causæ fuisse concludimus. His tribus locis accusator utitur in impulsione. In ratiocinatione vero hi sunt, quos nunc dicam; demonstratione, quid petierit, quid fugerit; augmento, quanta res sit quam appetierit, aut fugerit. Præter hæc duo, immo in his duobus etiam illud accusator considerare debebit; ne forte ista quæ secutus fuerit aut fugerit, in opinione tantum habuerit reus: neque consecutus sit commoditatem, neque ullum malum fugerit: sed dicendum est ei ita fuisse visum, quia arguitur, & sit sua opinione deceptus. Opinio autem dupliciter decipit; modo dum rem aliter putat, atque est eadem res; modo dum aliter evenit,

23 *aliquid incommodi*] perperam editum erat *commodi*. Capp.

24 *non omnes in omnem*] Locum hunc antea affectum male restituimus ex ipso Ciceronis contextu. Nam antea quidem legebatur: *cæterarum constitutionum. Convenire scilicet locos.* Nec multo commodiorem sensum exhibebat editio Basileensis, quæ sic habet: *cæterarum constitutionum conveniunt in Locos.* Capp.

evenit, quam putavit. Res fallit, si mala creditur, cum bona sit: vel contra, vel neutrum, vel utrumque. Ergo cum hoc intelligi possit, quod opinio fallit homines, tum in re, tum in eventu; cum in re reus uti hac cœperit forte defensione: *Non sibi antiquiorem fuisse pecuniam vita aut fratris, aut amici*; accusator debet verum argumentum concedere: est enim credibile: sed confirmare debebit, hoc ei qui arguitur, non ita visum fuisse; & hoc approbare ex attributis personæ, non hanc illum habuisse opinionem, sed illam potius habuisse, quod talis est; quod scilicet personæ est. Sic argumentabitur accusator de eo cujus opinio falsa est in re. Cum autem eventus fallit, quod accidit (exempli modo) cum aliquis misso telo alterum interficit, ut in scholæ controversiis: ut vero in causis forensibus, cum quis eum dicatur necasse, cujus hæres non sit, sed tamen speraret hæredem 25: accusatoris locus est, cogitationem spectari debere, non eventum. Et hæc de ratiocinatione. In causa autem omni, sive in impulsione, sive in ratiocinatione laborandum est, fuisse illis potestatem, aut facultatem, aut voluntatem. Potestas est, qua posse ostenditur. Facultas est, qua adjutores, & cætera demonstrantur. Voluntas est, qua velle vel voluisse aliquid declaratur. Ita aliud erit voluntas, aliud causa, sive impulsione, sive ratiocinatione 26: illæ enim efficiunt voluntatem 27; non autem quod efficitur, hoc esse debet, quod est illud quod efficit. Nam sæpe & causæ sunt, & deest voluntas, quæ probari potest, vel fuisse, vel non fuisse; tametsi causa præcessit. Hoc ex personæ potius attributis confirmabitur: quibus talis doceatur, ut potuerit causis commoveri. Hæc igitur accusator dicet, & cum volet alios defendere, quibus fuisse causa faciendi declarabitur. Deinde adjunget etiam alios locos, quos defensori TULLIUS dabit ad se purgandum quibus locis utetur (sicuti diximus) accusator, cum defendet alios: sed hoc brevi faciet: illorum enim defensione alterum alius vult accusare, non ipsos ostendere innocentes. Ita in majore esse actu non potest 28, quod alteri proficit. *Omnis igitur ex causa, ex persona, ex facto ipso conjectura capienda est*; quæ parit voluntatem 29, velle vel voluisse 30; id est causa qua, quid ortum sit, ostendimus. Attributum personæ, id est persona: attributa autem negotio, id est quod ait, *Facto*.

Causa

25 *sed tamen sperarit hæredem*] hoc est, opinatus fuerit se esse vel fore hæredem. Nam idem VICTORINUS hæc CICERONIS verba: *quid in opinione ejus quem arguit, fuerit*; Paulo post sic exponit: *ut non solum quid consecutus fuerit*; Verum etiam quid speraverit, & infra: *ideo occidisti*; quia te hæredem fore sperasti. CAPP.

26 *causa sive impulsione, sive ratiocinatione*] dixit enim paulo supra duplicem esse causam; unam impulsionis, alteram ratiocinationis: sed paulo post clarius ita loquitur: *Causa quæ parit Voluntatem, sive per impulsionem, sive per ratiocinationem*. CAPP.

27 *illæ enim efficiunt voluntatem*] editio Basileensis habet *illa*. CAPP.

28 *in majore esse actu non potest*] id est in prolixiori oratione seu orationis parte. Hoc enim refertur ad superiora illa verba: *sed hoc brevi faciet*. CAPP.

29 *quæ parit voluntatem*] cum τὸ *quæ* referatur ad superius illud, *ex causa*, non immerito conjiceret quis legendum hic esse: *ex causa quæ parit voluntatem*. CAPP.

30 *velle vel voluisse*] hæc verba sunt ἐξηγητικὰ seu explicativa τῷ *voluntatem*. Nam mox dicebat VICTORINUS: *voluntas est qua velle vel voluisse aliquid declaratur*. CAPP.

Causa distribuitur 31 *in impulsionem & in ratiocinationem.*) Rationem scilicet 32, non ratiocinationem illam (ut supra legimus) syllogismi.

Ut amor, iracundia, aegritudo.) Inter iracundiam & iram hoc interest; quod iracundia perpetua est, ira ad tempus suscipitur. Atque hoc fit, ut iracundia sit impulsio: ira, ratiocinatio; ut *Odio quis iratus, vel metu occidisse dicatur;* quod est ratiocinationis. Caeterum iracundum esse, quia semper ad impulsionem est; dicimus, quae 33 propter talem naturam admissum facinus possit ostendere. Aegritudinem vero morbum animi posuit, non corporalem.

In quibus, aut incommodi aliquid 34 *majoris adipiscendi commodi causa* 35, *aut majoris vitandi incommodi suscipitur.*) Ut aliquid incommodi suscipiatur 36 propter duas res; vel ut majus aliquod commodum consequamur, vel ut majus incommodum vitemus.

Hic locus sicut aliquod fundamentum est 37.) Id est causa.

Nisi aliquid quare factum sit, ostenditur.) Quid sit causa quae parit voluntatem sive per impulsionem, sive per ratiocinationem.

Ergo accusator, cum aliquid impulsione factum esse dicet.) Locis confirmationis a causa per impulsionem primo datis, redit ad reprehensionis modos.

Qui simili impulsu aliquid commiserint, & similitudinum collatione.) Ut applices exemplum, & doceas simile comparando.

Et ipsius animi affectionis explicatione curandum est.) Ut ipsius affectionis, hoc est rei, sit explicatio.

Ut non mirum videatur, siquod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit.) Id est ut verisimile probet, & per exemplum, & per explicationem animi affectionis.

Ut quoad ejus fieri possit.) Quantum in hac re fieri posset.

Quid in opinione ejus quem arguet, fuerit.) Ut non solum quid consecutus sit, verum etiam quid speraverit.

Si ostendi potest ei visum esse, qui arguatur.) Ut voluntatem criminetur, etiam si effectus defuit: ut ex eo causam habuerit, quia timuit, quia speravit; etiam si nihil aut commodi, aut incommodi acceperit.

126 *Nam opinio dupliciter fallit homines.*) Opinio fallit in re, cum opinio vera non est, & errat ab eo, quod in vero est: ut cum res mala sit, bona credatur, vel contra.

Eventus

31 *causa distribuitur*] perperam editum erat *tribuitur*. CAPP.

32 *Rationem scilicet*] legebatur antea *Ratio*; emendavimus ex editione Basileensi & ex ipsa serie totius orationis. CAPP.

33 *dicimus quae &c*] id est: dicimus talem hoc in loco impulsionem intelligi, quae, &c. CAPP.

34 *aut incommodi aliquid*] olim legebatur *commodi;* quod emendandum curavimus ex ipso CICERONIS contextu, ad quem respicit VICTORINUS. CAPP.

35 *adipiscendi commodi causa*] τὸ commodi quod hic deerat, supplevimus ex ipsius TULLII verbis CAPP.

36 *ut aliquid incommodi suscipiatur*] antea legebatur *commodi*; sed errore manifesto. CAPP.

37 *hic locus sicut aliquod fundamentum est*] τὸ *fundamentum* quod deerat, ex ipso CICERONIS loco restituimus; idque eo lubentius quod ad τὸ *fundamentum* referrentur haec VICTORINI verba: *id est causa.* CAPP.

Eventus fallit opinionem, cum opinio quidem vera est, sed eam interveniens casus decipit: ut cum res bona est, & bona creditur; sed aliquo casu in malum vertitur. Jam in causa ipsa hoc modo possumus dicere, id est ut dicamus: *Ideo occidisti, quia te hæredem fore putasti; licet ille alium hæredem fecerit.* Ita semper in opinione est: & eventus fallit, & res; cum aut aliusmodi est, quam creditur; aut aliter creditur, quam putatur provenire habuisse 38.

Aut non is eventus est quem arbitrati sunt.) Cum aut ipsa res qualis sit, ignoratur: aut cum res certa fuerit, aliter eveniat, quam putatum est: aut id, quod bonum est, malum putant, & reliqua.

Hoc intellecto.) Quod homines impellantur non sola ratiocinatione vera rerum, verum etiam falsa; hoc intellecto, quod fefellit illum res.

Illi non esse ita visum.) Ut quamvis verum sit quod dicatur, ipsi tamen non fuerit ista sententia.

Ex iis, quæ ad personam pertinent.) Attributa personæ, quæ probant personam: ut si quis dicatur alium occidisse, ac voluerit. Exemplum ad eventum falsum probandum posuit, non ad probationem causæ per conjecturam.

Aut eum necasse, cujus testamento non sit hæres.) Exemplum in causa.

Non quo casu utatur, ad rem pertinere.) τὰ κεφάλαια conjecturæ sunt ἡ ἔκβασις 39, id est eventus, accidentia, effectus, casus.

Potestas, si aut nescisse, aut non affuisse, & reliqua.) Non fuit necesse facere, etiam si causa fuisset: etsi fuisset causa vendendi propter æs alienum, non tamen necessitas, ut deos patrios venderet.

Defensor autem ex contrario primum impulsionem aut nullam fuisse dicet, aut si fuisse concedet, extenuabit.) Dati sunt loci accusatori, quibus uti debeat ad probationem causæ per impulsionem. Item alii dati sunt, quibus uti debeat ad probationem causæ per ratiocinationem. Nunc supponit defensoris locos in infirmanda impulsione, & infirmanda ratiocinatione. Infirmandæ impulsionis loci sunt quatuor; negare, minuere ejus effectum qui intenditur, impulsionis ipsius naturam docere, confirmare exemplis & similitudinum propositione. Ratiocinationis loci sunt quatuor: quoniam ratiocinatio aut in re est, aut in opinione; in re commodi, vel incommodi; loci ejus erunt, negare 40, commodum minuere, dicere aliis magis fuisse, aut tantum & sibi, quantum & aliis, aut incommodum majus quam commodum. Pariter & de incommodis ista dicentur; quod dicitur evitatum, nullum fuisse incommodum, non tantum fuisse commodum quam incommodum, aliis magis incommodum, aut & aliis tantum quantum sibi, aut majus commodum quam incommodum. 127

Sin accusator dixerit, &c.) Si in ratiocinatione opinio ponetur, infirmitatis loci sunt quatuor; non tale esse vel commodum vel incommodum, ut possit aliquem fallere, maxime se non potuisse: quod firmabitur persona. Post hæc omnia, defensor 128

38 *habuisse*] hoc est *potuisse*, idque Græcorum more, apud quos τὸ ἔχειν *habere*, sæpe sumitur pro τῷ δύνασθαι *posse*. CAPP.

39 τὰ κεφάλαια *conjecturæ sunt* ἡ ἔκβασις] quinque priora Vocabula quæ in precedenti editione deerant, restituimus ex edit. Basileensi. CAPP.

40 *negare*] in præcedenti editione legebatur hic *necare*; quem spissum errorem fuisse, nemo negaverit. CAPP.

for uti poterit omnibus locis accufatoris, fi in alios crimen transferre voluerit. Quemadmodum enim accufator cum convincat, defendit alios, & utitur partibus ac locis defenforis; ita & defenfor, ut fe purget, accufabit alios, & in hoc utetur partibus ac locis accufatoris: aut fi fuiffe concedet, extenuabit: quia auget accufator.

129 *Ex perfona autem conjectura capietur, fi ea res, quæ perfonis attributa funt, diligenter confiderabuntur.*) Explicitis præceptis omnibus ad caufam pertinentibus, fubjunguntur præcepta perfonæ attributa: & quemadmodum his uti poffit accufator, quemadmodum etiam defenfor in *conjecturali* conftitutione 41. Et hæc quidem perfonæ attributa, in primo libro quanquam fingula expofuerit & explicarit; hic tamen nunc breviter repetit, quæ ipfa fint, & quid fint: poft precepturus quemadmodum his uti poffit accufator, quemadmodum defenfor.

Quo in genere eft virtus, fcientia.) Id eft ftultitiæ contraria.

Amor, iracundia.) Affectio enim facile eventum fuum declarat: fignoque ipfa eft ejus rei quam ex fe parit.

Et ipforum vis.) Quid ipfa poffint, non quid ex fe gignant.

Et quæ res harum aliquam rem confequantur.) Quid ex fe gignant, non quid ex fe ipfæ poffint.

130 *Ac perfonis quidem res eæ funt attributæ, ex quibus omnibus unum in locum coactis, accufatoris erit improbatione hominis uti.*) Expofitis breviter attributis perfonæ, quia ita res repetita pofcebat, dat accufatori ex his præceptum, ut excutiat vitam præteritam. Parum eft enim caufam commendaffe folam, fi non, quæ ab hac impelli poffet, perfona confentiat. Ergo accufator ex vita præterita proferre debet fimilia peccata, fimiles caufas, in rebus vel paribus, vel minoribus, vel majoribus: vel fi fimiles proferre non poterit, difpares proferat. Atque hæc nocentis vitæ funt. Si innocens vita præterita eft illius qui reus eft, locus communis inducitur; vitam præteritam fpectari non oportere: quod ea poterit effe occulta aut fortaffe ad peccandum cum animus fuerit, defuerit caufa, vel poteftas, vel occafio. Deinde alius locus communis; non ex vita præterita præfens judicium, fed ex præfenti judicio vitam fpectari oportere. Sin autem vita alicujus ignorabitur, prætereundus ab accufatore hic locus eft, dicendumque cur prætereatur; quod ignoretur vita: ftatimque ad alia argumenta properandum, quæ funt ex ipfo negotio in factis dictifque ejus, qui reus eft, collocata.

131 *Defenfor autem primum, fi poterit, debebit vitam ejus, qui infimulabitur, quam honeftiffimam demonftrare.*) Qui defenfori a perfona contrarii loci funt. Nam primum laborare debet, ut honeftam Rei vitam demonftret: quæ declarabitur officiis, vel communibus & notis, vel maximis, & raris, aut cum periculo, aut cum labore præftitis, officii caufa, non neceffitatis: & præftitis in parentes, cognatos, amicos, rempublicam. Sed ifta beneficiorum commemoratio parva eft: quia multorum vita exemplo eft, naturam poffe mutari; ut morum inftituta perfeverarint, declarandum eft: Nihil aliquando deliquiffe, nunquam ab officio receffiffe: fuiffe & caufas, & facultates

41 *in conjecturali conftitutione*] Locutionis hujufce fenfum in præcedentibus Notis expofui. | CAPP.

cultatem: nunquam tamen voluisse peccare. Atque in his ostendendis occasionibus; laborandum est: earum rerum namque copiam fuisse in faciendo, & facere noluisse, quarum rerum nunc crimen in judicio est: ut si avaritiæ [42], cupiditatis. Deinde locus communis inducendus est, quo indignum esse conquestione declarandum est; ut qua causa impelluntur ad peccandum vitiis omnibus pleni, hac cujus vita præterita purgata sit, impulsus esse dicatur. Deinde alius locus communis; vitam honeste actam, reo debere prodesse: ipsam esse certissimam testem morum & voluntatum: criminationem inimicorum invidia facile posse componi. Hæc [43], si honesta vita est. At si inerunt aliquæ turpitudines, laborandum est ut falsa esse dicamus inimicorum criminatione collectas [44]: vel eo vitio mentis admissas [45], quo facilius veniam promeremur; negligentia, necessitate, adolescentia: vel quolibet alio affectu animi non pernicioso; amore, vel aliquo hujus generis. Postremo laborandum est, ut turpitudines vitæ præteritæ, vel in dissimili genere vitiorum esse doceantur; ut quoniam innocentem probare non possumus, ab hoc tantum facinore, quod in judicio est, remotum esse doceamus. Sin vero est vita turpissima, nullo genere defensionis suprapositio purganda: locus communis induci debet; vitam præteritam spectari non debere; neque de moribus hoc crimen, quod intenditur, comprobari.

Ex facto autem ipso suspiciones ducentur, si totius administratio negotii ex omnibus partibus pertentabitur.) Restat tertia pars probationis in *conjectura*, ex negotio: hujus partes quatuor sunt, ut in libro primo expositum est. Etenim attributa negotio quatuor sunt; continentia cum negotio, in gestione negotii, adjuncta negotio, quæ gestum negotium consequuntur. Hæc breviter hic repetit, quoniam jam in libro primo tractata sunt: ac dicit in *conjecturam* omnia genera incidere, non omnes partes; ut in continentia negotii [46], ante negotium, in negotio, post negotium, facta omnia in suspicionem vocemus: item in gestione negotii; locum, tempus, occasionem, facultates: de modo conticescens, quod rei manifestæ, & in confessione habitæ modus semper est. Item adjuncta negotio, vel majora, vel minora, vel paria, vel similia, maximeque eventus *conjecturæ* prodest. Quarta etiam pars, quæ gestum negotium consequitur, ad *conjecturam* tribuet argumenta; ubi quæritur lex, consuetudo, pactio, usus, exercitatio. Atque hæc sunt attributa negotio: ex quibus cum ducitur argumentum, impletur argumentatio ex negotio. Invenitur autem argumentatio præterea quæ communiter sumatur ex attributis negotio, ex attributis personæ: ut attributa personæ non mihi personam, hoc est vitam præteritam hominis declarent, sed hoc facinus approbent, quod intenditur: sicut declarabunt, quæ supponuntur, exempla [47]. 132

Suspiciones ducentur,) id est conjectura capietur ex ipsis omnibus partibus.

Ex

42 *ut si avaritiæ &c.*] supple, *crimen in judicio sit*. Capp.

43 *Hæc*] supple, *dicentur a defensore*. Capp.

44 *collectas*] in præcedenti editione perperam legebatur *collecta*. Capp.

45 *admissas*] male editum fuerat *admissæ*. Capp.

46 *in continentia negotii*] id est in iis quæ sunt cum ipso negotio individue & immediate, ut ita loquar, conjuncta: sic dixit supra, *continentia* (τὰ συνεχῆ) *cum negotio*. Capp.

47 *quæ supponuntur, exempla*] editum erat *exemplo*: sed facile mihi persuadeo legendum esse *exempla*. Nam & paulo infra dicit Victorinus: *præceptis exempla supponere*. Capp.

Ex omnibus partibus pertentabitur; ut non mixta sint attributa personæ, sed tantum sola sint facta in ipso negotio, vel actione totius negotii impleta.

Hoc ergo 48 *in genere spectabitur locus, tempus, occasio, facultas.)* Modum in *conjectura* non posuit: quia in factiore confessio semper inspicitur.

133 *Sunt autem aliquæ suspiciones, quæ communiter & ex negotiorum, & ex personarum attributionibus sumuntur.)* *Conjecturæ* argumenta suggerunt causa, persona, factum: utique ideo tria, quia singula. Suis igitur rationibus causa, suis persona etiam approbatur. Eodem modo factum: quod cum singula suis rationibus per se in *conjectura* fidem præstent, merito ad probationem conjecturæ triplex materia collocatur. Monet tamen ratio, duo (personam scilicet atque factum,) ad unam fidem posse consociari: ut ex utroque materiæ genere; negotiorum, id est factorum, & personarum, fides *conjecturæ* quæstionibus afferatur. Hoc ut facilius fiat, intellectuque capiatur, meminisse debemus attributa personis, quæ utique cum sunt, ipsam videntur approbare personam: quam cum probaverint, jam conjecturæ locus est; a tali viro id quod intenditur facinus, non potuisse committi. Ergo attributum personæ facit personæ fidem: facto autem prodest approbata persona. Quod cum ita sit, novum præceptum dedit; posse quoque ex personæ attributis & negotiorum, probari factum, hoc est negotium. Idcirco TULLIUS præceptum dedit, posse quoque ex attributis personæ & negotiorum, approbationes nasci ex utraque suspicione communes. Inter attributa personæ accipimus fortunam, naturam, victum, studia, facta, casus, orationes, consilia, habitum. Hæc utique si attributa personæ accipimus, sicut supra diximus, personam probabunt: verum perspiciente ratione, & negotium probare poterunt. In fortuna, inquit, spectatur dignitas, divitiæ, conditio: hæc licet personæ attributa sint, tamen cum dico: *Dives est, affectat tyrannidem: Servus potuit occidere: Consul non prodidit patriam;* argumentum a factis personæ attributis facio. Pari modo de consilio: si quibus consiliis aliquando usus sit, dicam; persona est approbata: si quo nunc usus sit consilio personæ attributo, factum probabo. Ergo satis clarum est, in constitutione *conjecturali* argumenta fieri posse communiter, & de personæ attributis & negotiorum, ut factum probetur. Præcipit præterea in hac constitutione considerandum principaliter, quod in quæstione est, an fieri potuerit: deinde an ab alio potuerit: deinde an facultas fuerit. Inter posse & facultatem hoc interest; cum substantia efficiendæ rei inest, aut deest, de facultate tractatur; ut sunt vires, ministeria, pecunia: at si aut per naturam res negatur, aut per locum, aut per tempus; de eo quæritur an potuerit. Si dicatur TULLIUS interfecisse Romulum, quod utique fieri non potuerit, per tempus nec haberet posse. Item loco fit: si alicujus qui arguitur cædis, ab eo loco ubi cædes facta est, absentia declaratur. Tertio quæritur utrum id facinus sit, quod pœnitere fuerit necesse. Item quod spem celandi non haberet. Deinde quæritur an necesse fuerit id fieri. In quibus omnibus spectatur semper consilium. Quod si in his consilium cernitur, & factum probatur: consilium autem attributum personæ est: ergo attributo personæ factum probatur. Hujus rei docendæ causa, supra positum thema tractando excutit, habere argumenta 49 ante rem: *Quod in itinere se*

48 *hoc ergo*] in editione Basileensi legitur: *hoc enim;* sed male, ut ex ipso CICERONE patet. CAPP.

49 *habere argumenta*] subaudiendum videtur *τὸ dicens* vel *docens*: alioquin mendi suspicione non vacaret hic locus. CAPP.

se tam familiariter applicarit, quod sermonis causam quæsierit, quod simul diverterit, cœnarit. Item in re: *Nox, somnus.* Post rem: *Quod solus exierit, quod ille tam familiarem comitatum æquo animo reliquerit, quod cruentum gladium habuerit.* Hæc ante rem, in re, post rem attributa negotio sunt, quæ faciunt fidem negotio. Sed quoniam in his omnibus etiam consilium spectatur, fiet ut cum consilium personæ sit attributum, & hæc omnia negotio sunt attributa, efficiatur negotii ex attributis personæ & negotii communiter approbatio.

Et cum facti suspicione 50 *junguntur.*) Et hic rei ejus unde judicium est, non personæ cujus attributum est.

Deinde utrum id facinus sit, quod pœniterr fuerit necesse.) Annotanda nova locutio, Pœnitet me non illius rei, sed Pœnitet me hanc rem.

Quæritur enim utrum videatur diligenter ratio faciendi esse habita & excogitata: an ita temere, ut non verisimile sit quemquam tam temere ad maleficium accessisse. In quo quæritur, num quo alio modo commodius potuerit fieri; vel a fortuna administrari.) 134
Frequenter enim si pecunia, si adjutoris adjumenta desint, videtur facultas faciendi defuisse: quod utique impugnari non potest, nisi per consilium; ut alio modo fieri potuerit; ut fieri a fortuna. Ergo ad expugnandas facultates quæ desunt, si subveniat sæpe consilium, cum dicitur, aut alio modo fieri potuisse, aut per fortunam; consilio, quod personæ est attributum, res probatur. Ex hoc & ex superioribus illa conclusio est; nasci posse communiter argumenta & ex personæ attributis, & ex negotiorum. Hanc igitur rationem si diligenter voluerimus attendere, ista attributa inter se apta, juncta, & copulata cernemus negotiorum, & personarum. Subjungit non oportere his omnibus præceptis subjici exempla, ut doceat quemadmodum his uti accusator debeat, quemadmodum defensor, ut in superioribus docuit: & dicit non necessarium esse, non facile; non necessarium esse, ita quod si quis aliquid diligentiæ afferre voluerit ad ista præcepta, ista omnia pro materiæ genere facili cognitione retinebit: non enim præceptor omnia tribuit, sed ex dictis ad similitudinem non dicta intelligenda supponit; non facile autem ideo dixit, quod infinitum sit illis omnibus præceptis exempla supponere; quomodo ante rem dicat accusator; quomodo defensor; quomodo in re; quomodo post rem: item alia quæ multa sunt. Huc accedit, quo major difficultas sit, quod omnia illa per partium, id est accusatoris & defensoris locos, versa utilitate tractantur: nec enim inutiliter conveniunt. Unde illud melius est, considerare cuncta ex proposito themate negotii, & suam & adversarii rationem diligenter attendere, & sic suspiciones atque argumenta colligere; quare quid factum sit, quo consilio, qua spe perficiendi, cur hoc modo factum, cur ab hoc factum, cur nullo adjutore, cur hoc, cur nemo sit conscius, cur sit, cur hic sit: cur hoc ante factum sit, cur hoc ante factum non sit: cur hoc in ipso negotio, cur hoc post negotium: cur de industria factum, aut rem ita sit consecutum: an constet oratio vel cum re, vel ipsa secum: hoc hujusne rei sit signum, an illius, an hujus & illius, & utriusque potius: quid factum sit quod non oportuerit, aut non factum quod oportuerit. Hac adhibita

50 *Et cum facti suspicione*] quatuor sequentes versus, qui a suo loco avulsi erant, huc restituimus inspecto & perpenso CICERONIANI operis contextu. CAPP.

adhibita animi intentione, cum conjecturam omne negotii corpus intraverit, tum facilius videbitur esse præceptio, vel locos omnium argumentorum sese quodammodo offerentes videre possimus: ex quibus, ut supra diximus, modo ex singulis attributis, modo ex conjunctis argumenta nascentur, quæ aut probabilia erunt, aut necessaria ad eas res quæ rem credibilem, aut incredibilem facere possunt. Quæ rem, inquit, non personam cujus scilicet attributum est 51.

Cum ex singulis, tum ex conjunctis argumenta, &c.) Aut a causa, aut a persona, aut a factis, aut ex conjunctis argumenta nascentur, ut attributa personæ, attributa facto videantur.

135 *Accedunt autem ad* conjecturam *sæpe quæstiones, testimonia, rumores, quæ contra*, &c.) Præter hanc materiam, qua conjecturæ argumenta tribuuntur a causa, a persona, a facto, accedunt aliæ probationes soli *conjecturæ* semper adjunctæ; tormenta, testimonia, rumores. Hæc enim in aliis constitutionibus non valent; quia non adhibentur ista, nisi cum res negatur: quæ omnia ista ad partis commoda retorquenda sunt. Hoc probationis genus Græci πίστεις ἀτέχνους 52 vocant: quod cum his orator utitur, fidem quidem judici facit, sed non oratione. Hoc TULLIO minime placet: dicit enim etiam hæc probationum genera indigere arte & pari modo, ut ex causa, & persona, & facto argumenta duci, cum de tormentis, testibus, rumoribus disputatur; ex illis scilicet attributionibus, quæ aut negotio, aut personis videntur esse subjunctæ. Namque cum contra testes dicitur, aut pro testibus, utique attributa personæ contingenda sunt per naturam, victum, & cætera; ut fides sit data testi sic ut aut possit, aut non possit adhiberi. Hoc & in tormentis: nam ejus, qui torquetur, excutienda persona est. Ergo omnia argumentis probanda sunt: quorum argumentorum genera duo sunt; unum proprium, commune aliud. Proprium est, quod ipsius causæ, & negotii est: ut *Sex. Roscius cum cædes facta est, Romæ non fuit: non ergo patrem interfecit.* Commune est, quod transferri in similes causas potest. *Filius patrem interfecit: reclamat istiusmodi suspicionibus ipsa natura.*

136 *Hoc argumenti genus, quia transferri in similes causas potest, communis locus dicitur.*) Locorum autem communium genera duo sunt 53; unum cum certæ rei certa est amplificatio; aliud cum rei dubiæ est disputatio. Amplificatio rei certæ est, ut in parricidam, in sacrilegum. Dubiæ vero rei communis locus est, qui a Græcis dicitur θέσις 54, quæ habet partes duas 55. Quæ idcirco locus communis dicitur, quod ex materiæ genere non certum quid designat, sed habet tractatum ex generalitate

51 *attributum est*] sequebantur quatuor versus a suo loco perperam avulsi: eos propriam in sedem paulo supra restituimus. CAPP.

52 πίστεις ἀτέχνους] perperam editum erat πίστεις ἄτεχνος, ut patet cum ex ipsa serie orationis, tum ex consequentibus, ubi eadem occurrit loquendi formula: in Basileensi editione legitur: *Græci ἄτεχνοι vocant.* CAPP.

53 *Locorum communium genera duo sunt*] tertium addit QUINCTILIANUS, videlicet locorum communium, unde argumenta depromi solent; ut locus a genere, locus a specie &c. atque hoc tertium loci communis genus indicat paulo post ipse VICTORINUS his verbis: *Et locus communis argumentum est.* CAPP.

54 *a Græcis dicitur θέσις*] in edit. Basileensi legitur κοινός. CAPP.

55 *habet partes duas*] affirmantem scilicet & negantem, ut ex allato patet exemplo: *suspicionibus credi oportere, vel non oportere.* CAPP.

te communi: ut *Suspicionibus credi oportere, vel non oportere.* Sed hanc ἦθιν civilem, moralemve 56 teneamus, non illam quæ apud philosophos naturalis est. Quilibet autem horum locorum cum interponitur (interponi autem raro debet) ornat orationem. Neque interponendus locus, nisi cum aliquid jam probatum est. Etenim si locus communis generalia loquitur, quasi causam tenens descendit ad causam. Jus judicem tenet: quia jurejuratus sedens audire desiderat, unde sententiam prolaturus est. Ergo aut parte causæ probata utendum est, aut in peroratione, id est epilogis; ut aut renovetur, aut suscitetur auditor. Omnis enim locus communis locutionum cuncta ornamenta 57 desiderat: quæ aut verborum sunt, aut sententiarum. Quæ dum apte ac necessario dicuntur, oratorem ab oratore discernunt. Etenim cum loci communes causarum sint communes oratoribus, similitudine dictionis 58 esse non possunt.

Quæstiones, testimonia, rumores, &c.) Hæc autem omnia, quæ non oratione argumentorum fidem faciunt, a Græcis πίςις ἄτεχνος nominantur, non quidem recte.

Uterque simili via præceptorum, &c.) Et accusator, & defensor.

Nam & ex quæstione suspiciones, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, &c.) Ideo fit ut arte egeat hujusmodi disputatio; quoniam & contra hæc, & pro his sæpe dicendum est. 137

Ut ex causa, & ex persona, & ex facto duci oportebit.) Quæ ex confessione argumentis materiam tribuunt, ut ex facto, inquit, duci oportebit. Ecce jam non est πίςις ἄτεχνος, id est fides sine arte. Hoc cæterum artificii non putant indigere, cum appellant πίςεις ἀτέχνους 59.

Aliter hoc de genere ac de omni conjectura *præcipiendum putant.*) Ut dicant alias divisiones esse ad probationem *conjecturæ*, non quas supra diximus; causam, personam, factum.

Nam & ejus qui in quæstione aliquid dixerit, & ejus qui in testimonio, & ipsius rumoris causa.) Ut ea quæ materiam argumentis præbent, & illa quæ quasi habere artem negantur, iisdem attributionibus tribuant tractatum; probatio ex iisdem attributionibus reperietur, quæ semel præceptæ sunt 60 de *conjectura.*

Omni autem in causa pars argumentorum est adjuncta ei causæ.) Et locus communis argumentum est: argumentorum autem duo genera. Unum quod ipsius causæ proprium est. Aliud quod & ipsius, & similium: hoc quod secundum est, locus communis appellatur. Verum locorum communium genera sunt duo, ut & ipse declarat.

In omnes ejusdem generis causas transferri non satis commode possit.) Hoc argumentum est solum, non argumentum per locum communem.

Quæ

56 *civilem moralemve*] legebatur antea: *moralemne.* Capp.

57 *locutionum cuncta ornamenta*] figuras intelligit, quarum aliæ dicuntur verborum; aliæ sententiarum. His addunt quidam σχήματα λόγου id est *figuras orationis.* vide Fortunatianum Rhetorem lib. 3. Capp.

58 *similitudine dictionis*] τῆς φράσεως hoc est, Elocutionis. Vulgo *stylum* vocant. Capp.

59 *appellant πίςεις ἀτέχνους*] in editione Basileensi legitur: *appellant σαφῖς.* Capp.

60 *attributionibus . . . quæ semel præceptæ sunt*] perperam legebatur antea *præcepta.* Capp.

Quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes.) *Credendum; non credendum.* *Suspicionibus credi non oportere, aut oportere.*) Id est *thesis.*

Per conquestionem.) Quod est proprium epilogorum.

De quibus ante dictum est.) In libro primo, hoc est in epilogis, id est in conclusione.

Aliquam probabilem utraque ex parte rationem.) Hæc θέσις est; *credendum; non credendum.*

Certioribus illis.) Auditoribus scilicet.

Nam & tum ei conceditur commune quiddam dicere.) Non debet enim locus communis induci 61, cum adhuc nihil probatum est.

Et auditoris animus renovatur ad ea quæ restant.) Post probationem per locum communem.

Aut omnibus jam dictis exuscitatur.) Quia & in epilogis sunt loci sæpe communes.

Omnia enim ornamenta elocutionis.) Id est figuræ: quæ sunt, aut *schemata* διανοίας 62, aut *schemata* λέξεως 63, aut *schemata* λόγου 64, ut quidam volunt 65.

Sic oratorum quoque multorum communes loci sunt.) Nam cum loci communes ideo dicantur, quod in similes causas conveniant: cum ab oratoribus tamen dicantur, diversitate dicendi vix possunt esse communes.

Verborum & sententiarum.) λέξεως, & διανοίας *schemata* 66.

Atque hoc sit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium.) Ut & genera duo dixerit communium locorum; id est certæ rei & incertæ; & quemadmodum sint dicenda, præceperit; sed hoc generaliter in omnibus constitutionibus. Nunc autem in hanc constitutionem 67 proprios *conjecturæ* 68 locos communes dabit.

Nunc exponemus in conjecturalem *constitutionem qui loci communes incidere soleant.*) Locorum communium genera dicta sunt: quemadmodum dicantur, præceptum est. Ita omnia quæ de locis communibus præcipienda videbantur, exposita etiam sunt. Nunc subjungit certos *conjecturæ* locos, qui in aliam constitutionem non cadunt: sunt enim *conjecturæ* tantum, & in quamlibet *conjecturam* dicta similitudine transferentur.

Suspicionibus credi oportere, & non oportere.) Et reliqui vel qui suppositi sunt, vel qui esse possunt. Qui omnes ex *thetico* genere 69 orti, in contrarium argumenta sumunt;

61 *non debet locus communis induci*] illud intellige communis loci genus, quod est amplificatio rei certæ, ut in parricidam, in sacrilegum; quo de communi loco agunt ex professo Rhetoricorum progymnasmatum scriptores HERMOGENES, THEON, APHTHONIUS, EMPORIUS &c. CAPP.

62 *schemata* διανοίας] latinis, *figuræ sententiarum.* CAPP.

63 *schemata* λέξεως] a latinis dicuntur *figuræ verborum.* CAPP.

64 *schemata* λόγου] id est figuræ orationis. CAPP.

65 *ut quidam volunt*] sic FORTUNATIANUS Rhetor libro 3. vide in præcedentibus. CAPP.

66 *schemata*] hoc est figuræ. Vide Notas paulo superiores. CAPP.

67 *in constitutionibus . . in hanc constitutionem*] hic τὸ *constitutio* significat *statum* quæstionis oratoriæ τὴν στάσιν. CAPP.

68 *conjecturæ*] quid hoc vocabulo significetur apud Rhetoras, non semel explicuimus in præcedentibus notis. CAPP.

69 *ex* thetico *genere*] hoc est ex genere *theseos* θέσεως, sive ex eo loci communis genere, quod ad *thesin* pertinet. *Thesis* autem est generalis quæstio in utramque partem disputabilis; verbi gratia, *utrum suspicionibus credi oporteat, nec ne?* CAPP.

ſumunt; & non tam loci communes, quam locorum communium loci ſunt. Sunt alii proprii in *conjectura* accuſatoris, & proprii defenſoris. Atque accuſatoris duo; unus qui atrocitatem facti cumulat, alter per quem negat malorum miſereri oportere. Defenſoris etiam ſimiliter duo ſunt; unus declaratio calumniæ accuſatorum, alter conqueſtio captandæ miſericordiæ. Diſtant autem a *theticis* hoc modo; quod illi habent ex utraque parte tractatus, & in contrarium ſuggerunt argumenta; hi unius tantummodo partis ſunt, & aut indignationem ſolam, aut ſolam exprimunt conqueſtionem. Ita duo genera locorum communium eſſe manifeſtum eſt; unum quod ex duplici tractatu generaliter conſtat, quod *theticum* dicitur; aliud quod generali quidem, ſed unius partis, aut indignatione ſola, aut conqueſtione tractatur. Sciamus autem hos omnes locos, id eſt iſta duo genera, ex iiſdem attributionibus tractari, ex quibus argumentationes, id eſt ex attributis perſonæ, & attributis negotio; illa tantum diſtantia, & dicendi diverſitate; ut argumentationes ſubtilius, tenuius, acutius explicentur: loci vero communes gravius, ornatius, verbis & ſententiis excellentibus. Nam in argumentationibus ſola quæritur veritas: in locis autem communibus, quamquam & veritas afferatur, tamen, quod eſt illorum proprium, rei probatæ amplitudo captanda eſt. Unde ſatis clarum eſt etiam locos, argumentationum vim tenere: ita tamen, ut amplius aliquid agere videantur: cum præter fidem, rei cumulum videantur implere. Qui in contrarias partes deducentur, *thetici* ſunt: Credi oportere, & non oportere: & multa talia.

Certus autem locus eſt accuſatoris, per quem auget facti atrocitatem.) Superiores loci in contrarias partes deduci poſſunt: iſti vero loci, proprii dantur, aut accuſatori, aut defenſori ſuo.

Cætera argumentationes:) Aut a perſonæ, aut negotii attributis.

Ut id, quod dicitur, verum eſſe videatur.) Quod eſt proprium argumentationis ſumptum.

Tametſi hoc quoque videri oportet.) Ut & in locis communibus veritas quæratur, ſed orationis modo diſtet ab argumentatione.

Cum *eſt nominis controverſia, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio defini-* 138
tiva dicitur.) Sequitur *definitiva* conſtitutio; quia *conjectura* præceptis ſuperioribus terminata eſt. Hæc *definitiva*, quia tunc exoritur, cum nominis controverſia eſt: & quia vis nominis definienda verbis eſt, *definitiva* dicitur conſtitutio. Huic ſupponit exemplum; *cum reus ſit pater majeſtatis, qui filium prohibuit ſeditioſe concionantem*, id eſt filium Tribunum plebis. Eſt in hoc themate etiam alia conſtitutio vel *relativa* 70, vel *compenſativa* 71, vel *abſoluta* 72. Nam *licuit mihi, Pater ſum, abſoluta*

70 *relativa*] alias dicitur *relatio*, quam Tullius lib. I. ſic definit: *relatio criminis eſt, cum ideo jure factum dicitur, quod alius ante injuria laceſſierit. Græci vocant* ἀντέγκλημα. Capp.

71 *compenſativa*] a Græcis vocatur ἀντίστασις, & a quibuſdam Latinis *comparatio*. Eam Tullius ibidem ſic deſcribit: *comparatio eſt cum aliud aliquod alicujus factum rectum, aut utile contenditur, quod ut fieret, illud quod arguitur, dicitur eſſe commiſſum.* Capp.

72 *abſoluta*] alias vocant ſtatum qualitatis abſolutum, vel etiam abſolutæ. Græci vero ἀντίληψιν. In eo poſita eſt ut quod quis feciſſe ſe confitetur, id jure a ſe factum fuiſſe contendat. Capp.

absoluta est: *Meruit*, *relativa* est: *Profui*, *compensativa*. Verum hoc in themate non quid sit, considerari TULLIUS voluit; sed interim monuit id percipi: atque hoc exemplum ideo dedit, ut finem tantum consideremus: quia nunc propter finem subjicit exemplum. Praecepit autem in omni hoc libro, considerationem adhibendam esse circa omnes constitutiones, & earum partes, & controversias; id est legales quaestiones. Perceptis omnibus in omni causa, in qualibet materia omnia, quae inventa fuerint, genera quaestionum possunt tractari; sumptis suae partis praeceptis: ut cum in themate *conjectura* fuerit, ejus divisionibus utamur: itemque & alterius 73, vel aliarum, siquae inciderint constitutiones. Subjungit igitur in definitione locos a parte accusatoris. Sunt autem quatuor; definitio, approbatio definitionis, deductio definitionis in ipsam certam speciem de qua agitur, destructio definitionis 74 adversae partis, quae constat ex locis quatuor: si demonstretur falsa, si turpis, si inutilis, si collatio utriusque definitionis fiat. Falsa demonstrabitur ex opinione hominum, si docebimus de eo unde quaeritur, quemadmodum aestimet populus, quemadmodum in consuetudine locutionis utatur eo verbo, quod definimus. Turpis autem & inutilis demonstratur adversariorum definitio, ex honestatis partibus & utilitatis; de quibus in *deliberativo* genere, hoc est in postrema hujus libri parte, tractabit. Exprimemus igitur quae incommoda futura sint, si ita accipietur, quod definitum est ab adversario. Collatio vero definitionum (qui quartus in reprehensione locus est) hoc aget, ut nostram definitionem ostendat veram, honestam, utilem: quod adversarii ostendimus falsam, turpem, inutilem. Afferemus praeterea ad definitionis nostrae confirmationem, res aut majori, aut minori, aut pari negotio similes: ut & ad definitionem nostram similium comparatione collecta, ostendamus quanto verior, honestior, utilior sit nostra descriptio. Haec in simplici definitione. Sed si duae res pluresve definiendae sunt, ista omnia pro definiendarum numero duplicantur. Quaeritur enim saepe fur sit, an sacrilegus, qui vasa ex privato sacra surripuit, vel de sacro 75 privata. Quoniam a parte accusatoris, & quid sit sacrilegium, & quid sit furtum, definiendum est; in singulis definitionibus illa supra posita praecepta complebit; definiet, approbabit, deducet 76, infirmabit: quae cum fecerit in definiendo sacrilegio, faciet rursus eadem in definiendo furto, mutata tantum tertia parte praecepti. Accusator enim qui sacrilegium vult probare, negare vult furtum. Ita definitione sacrilegii, quod probare nititur, utetur illis supra positis praeceptis: In definitione vero furti, quia furtum negabit, utetur praeceptis defensori datis; id est ut post definitionem, & ejus approbationem, separationem speciei faciat a definitione: fietque in hoc themate, & in ejusmodi complexione, ut definitionum vertat similiter praecepta etiam defensor. Nam quoniam furtum probare vult ille qui se defendit, post definitionem & ejus approbationem, deductionem faciet ad speciem: contra cum sacrilegium definierit, qui hoc admisisse se non vult, illic faciet loco tertio separationem speciei

73 *alterius*] supple, *constitutionis*, sive *status*. CAPP.

74 *destructio definitionis*] ἀνθορισμὸν vocat HERMOGENES in opusculo de *statuum* divisione. CAPP.

75 *ex privato . . . de sacro*] videlicet loco. CAPP.

76 *deducet*] hoc est, deducet generalem definitionem in ipsam certam speciem de qua agitur. CAPP.

ſpeciei a definitione. Ergo his modis, & partibus definitionem ſuam accuſator implebit. Habebit autem communem locum, ex ipſa *definitiva* conſtitutione ſumptum, in malitiam ejus qui non modo rerum, verum etiam verborum poteſtatem ſibi arrogare conetur; ut & faciat quod velit, & quod fecerit, id quo voluerit, nomine appellet.

Ejus generis.) Id eſt finitivi 77.

Flaminius is qui Conſul rempublicam.) Hiſtoriam a poſtſequentibus dedit.

Judicatio eſt, minuat ne is Majeſtatem 78.) *Judicatio* eſt ex ratione & refutatio- 139
ne rationis controverſia.

Ad hanc judicationem *argumentationes omnes afferre oportebit.*) Ad hanc judicationem 79, id eſt *definitivam*; ne aliam cum feceris conſtitutionem, hic aliam facias *judicationem*, & non conveniat. Hæc præcepta quæ nunc *finitivi ſtatus* ponimus.

Et earum partes.) Propter *qualitatem* 80, quæ partes plures habet.

Et controverſias.) *Legales ſtatus* dicit.

Majeſtatem minuere eſt de dignitate; &c.) Definitio eſt rei de qua quæritur.

Pluribus verbis, & rationibus confirmandum.) Superior definitio eſt: hæc confirmatio definitionis.

Poſtea ad id quod definieris.) Deductio definitionis ad ſpeciem.

Hoc ex opinione hominum ſumetur.) Quomodo deſtruatur deſcriptio adverſæ partis.

Veram, honeſtam, utilem eſſe demonſtrabimus.) Cum tria dederit defenſori vitia definitionis; id eſt falſam, turpem, inutilem: tria dat accuſatori contra ornamenta definitionis; id eſt veram, honeſtam, utilem: ut etiam ex collatione melior accuſatoris definitio probetur.

Deinde ſimili ratione cauſa eſt tractanda.) Ut definias, approbes, deducas ad ſpeciem, infirmes definitionem adverſæ partis, docendo falſam, turpem, inutilem; Compares etiam quæ utilior eſt; vel reliqua aut a majore, aut a minore, aut a pari: ſed in tot definitionibus omnia hæc erunt obſervanda, quot res definiendæ ſunt.

Deinde defenſoris primus eſt locus; item nominis brevis & aperta & ex opinione ho- 140
minum deſcriptio.) Et huic dat quatuor ad actionem definitionis locos: ſed in quibuſdam partibus, id eſt in tertio loco diſcrepabit. Supra enim, id eſt in parte accuſatoris, hæc quatuor ſunt; definitio, approbatio propriæ definitionis, deſtructio definitionis alienæ. At hic in parte defenſoris, eſt ſimiliter definitio, ſive approbatio ejus; & (quod mutat) ſeparatio definitionis a ſpecie de qua quæritur, deſtructio definitionis adverſæ partis.

Defenſoris deinde primus locus eſt, & reliqua.) Datis omnibus locis accuſatori ad ſuam definitionem, defenſori quoque ad definitionem ejuſdem, proprios locos tradit;

77 *finitivi*] ſeu *definitivi ſtatus*. CAPP.

78 *judicatio eſt, minuat ne is Majeſtatem*] hæc CICERONIANI contextus verba, quæ deerant, reſtituimus. Nam in præcedenti editione CICERONIS contextus cum VICTORINI commentario perperam commixtus & confuſus paſſim fuerat. CAPP.

79 *judicationem*] an & quomodo *judicatio* differat a *ſtatu*, vide apud QUINCTILIAN. lib. 3. cap. 11. CAPP.

80 *qualitatem*] id eſt, *ſtatum qualitatis*; de quo plura vide ſis apud Rhetoras. CAPP.

traditi; ex quibus primus est definitio, & ipsa brevis: deinde ejus affirmatio: tertio loco a definitione sua separatio ejus speciei de qua quæritur, id est quæstio est: post quem locum locus communis infertur; per quem facti utilitas, aut honestas augetur: quem quidem locum habet etiam accusator, sed ex contrario: ille enim indignitatem rei auget; hic utilitatem. Quarto loco sequitur adversariorum definitionis reprehensio, eadem illa omnia retinens, quæ definitionis reprehensio includit; id est ut falsa, ut turpis, ut inutilis doceatur; fiatque utriusque definitionis etiam a defensore similiter comparatio. Omnia enim defensor facere ac dicere poterit, quæ accusator; præter locum communem, per quem indignabitur accusatorem sui periculi causa, non res solum convertere, verum etiam verba mutare conari. Hic similiter locus defensoris ex ipsa *definitiva* constitutione susceptus est: unde proprius hic locus constitutionis defensoris. Nam esse quidem possunt alii communes loci ex causa, & ex negotio nati, non ex constitutione: ut in calumniatorem, ut conquestio misericordiæ, ut indignatio facti, & cætera hujusmodi, quæ ex periculi magnitudine genita non constitutionis *definitivæ*, ut diximus, sed ex compositione circumstantiæ, quam περίστασιν nominamus, procreantur. Sed hi communes loci non in omni causa sunt, sed in omne genus causæ incidunt; hoc est in omnes constitutiones incidunt, non in omnes causas quas unaquæque habere poterit constitutio. Ac de his locis 81 communibus periculi magnitudine procreatis, in *conjecturali* constitutione fecimus mentionem, qui qualesque sint, explicantes. Utemur autem his, & eos inducemus in orationem, cum causæ ipsius necessitas flagitabit, similibus & exemplis, & rationibus quæ ad definitionem suam poterunt pertinere.

Ab illa definitione separatio.) Ut separet factum suum ab ea definitione quam habuit adversarius.

Per quem facti utilitas, aut honestas adaugetur.) Quomodo accusator descendit ad speciem, ut jungat definitionem suam cum specie: sic defensor descendit ad speciem, ut separet definitionem suam a specie, id est a facto, unde quæstio est. Et uterque utetur loco communi: sed accusator ut augeat factum per indignationem; reus utile esse doceat & honestum.

Locis omnibus quos accusatori præscripsimus.) Ut & hic rursus convertat in definitionem adversarii præcepta superiora, & dicat eam falsam, turpem, inutilem; comparat ex majore, minore, pari, quæ habet scilicet accusator. Nam & hic proprium locum communem de fine habebit: nam & extra finem quem potest causa suggerere, habere potest uterque alium locum communem.

Post eadem præter communem locum induentur.) Id est collatio ipsarum definitionum per majora, minora, paria.

Nam illi quidem communes loci.) Qui in quacunque parte esse possunt causa suggerente.

Ex periculi magnitudine, non ex causæ genere ducuntur.) Ut non proprius sit locus communis ex fine natus; sed ex negotii genere, cujus circumstantia pro qualitate vel quantitate periculi, locos communes dabit.

Non

81 *Ac de his locis*] in præcedenti editione perperam legebatur: *hac de his*; sed veram lectionem exhibet editio Basileensis. Capp.

Non in omnem causam, sed in omne causæ genus incidunt.) Hi loci communes qui ex compositione negotiorum nascuntur, non in omnibus causis sunt; quia non omnis causa similiter componitur: sed cadunt in omnia genera causarum, id est in omnes constitutiones; quia quælibet constitutio modo atroci negotiorum compositione fingitur, modo simpliciter componitur.

CUM *autem actio translationis, aut commutationis indigere videtur.*) Tertia est constitutio quæ *translatio* est; quia ita TULLIUS ordinem dedit. Hæc commutationem judicii cum actione tenet; cum persona, locus, lex, crimen, pœna mutatur, vel cætera quæ similia sunt. His singulis supponere exempla, & infinitum, & supervacuum est; vel quia multis modis efficitur; vel quia omnibus modis ad dicendum una præceptio est. Omnis autem *translatio* apud antiquos temporibus TULLIANIS, in ipsa causarum actione, aut non erat, aut rarior inveniebatur. Prætores etenim qui jus dicebant, & judices causæ dabant, & controversiæ vel agendi genus instituta actione formabant: ita sibi præscribebat Prætor, qua accusator, qua reus deberet actione uti, præscribendo quid fieret, excipiendoque quid non fieret, *translationis* controversiam actionibus auferebat. Erat præterea institutum, ut a causa caderet is, qui non, quemadmodum oportebat, egisset. Ergo etiam propter hæc, formata lite ad judicium veniebat. Apud ipsum vero Prætorem, cum litis ipsius forma componeretur, illic partes aut excipiebant aliquid, aut simplicem actionem accipiebant. Unde in ipso (ut dixi) jure, hoc est apud Prætorem, de modo agendi cum quæreretur, tractabatur exceptio, atque *translatio.* Cum autem jam litis forma esset accepta, in judicio nulla jam poterat esse *translatio.* Ergo in judiciis *translatio* rarius invenitur: & siquando inventa fuerit, ipsa per se parum firmitudinis tenet, assumitque vires alia constitutione. Hoc namque præceptum TULLIANUM est; *translationem* ex alia constitutione firmari: ad quod præceptum exemplum subjungit; non ut *translationem* doceat, sed ut ostendat *translationem* alia constitutione firmari: *Reus parricidii factus, probatis aliis criminibus, an damnandus sit, quæstio est.* Utitur *translatione* reus, cum dicit se non parricidii damnandum esse, quia nihil inde fit approbatum; sed aliorum criminum, quæ probata sint, affici oportere supplicio: ac ne eo quidem; quod non inde judicium constitutum fit. Ita si neque probatorum criminum pœna esse debet, quia non inde judicium constitutum est: neque parricidii, quia nihil probatum; confirmat non esse damnandum. Veruntamen purgandis aliis criminibus per *conjecturam* 82 opera danda est, ut reus non opera tantum *translationis* utatur. Ergo probatum illud est, *translationem* alia constitutione firmari. Subjungit vero exemplum *translationis*; cum agit injuriarum 83, cui præcisa manus est: & is qui præcidit, exceptionem postulat; ut in hoc judicio, de maleficio non fiat præjudicium. In hoc genere constitutionis præcepta hæc sunt, quæ utrique parti dentur, ut explicent quid fieri soleat, a quo, per quos, quomodo, quo tempore, quemadmo-

82 *per conjecturam*] id est per *statum* conjecturalem; Quæstionem facti vulgo appellant. CAPP.

83 *agit injuriarum*] supple, *judicio, lite* &c: quomodo suppleri solet in similibus loquendi formulis. CAPP.

quemadmodum agi, quemadmodum judicari, quemadmodum statui; quod utique ex partibus juris agnoscitur: de quibus partibus in *qualitate* est tractaturus. Debet etiam tractari quid in similibus rebus fieri soleat. Aut enim in jure cautum est id de quo quæritur; aut solet sic fieri; aut non solet; aut ad id quod in jure solitum est, id quod simile est, applicatur. Deinde per *conjecturam* tractandum; *utrum malitia quid aliud agatur; cum aliud simuletur* 84; *an stultitia, an necessitate.* Locus autem communis unus est contra *translationem*; fugere judicium & pœnam eum scilicet, qui *translatione* utatur. A *translatione* unus locus est communis; perturbari omnia, si non eo pacto agantur, quo oportet. Hæ sunt tres constitutiones, quæ species non habent 85; *conjectura, finis, translatio.* *Translationem* autem non intelligamus formam esse *status*, scilicet legalis: præscriptionem vero eandem appellari posse, & eandem exceptionem; sed ab oratoribus. In jure autem præscriptionem dici ipsum propositum jus; exceptionem autem, cum jus ipsum propositum adversus se actor alius excipit, interposita aliqua conditione. Sit nobis præscriptio, injuriarum: exceptio, *si præjudicium facias de cæde*; si singula *translationum* genera quæramus, ut exemplum quemadmodum alia lege, quemadmodum alio crimine, & ad singula, quibus *translatio* videtur impleri.

Sed quia ratio præceptorum similis est, exemplorum multitudine supersedendum est.) Cum enim præcepta in omni genere *translationis* eadem sint, ad diversitatem frustra exempla quærentur. Eadem enim præceptorum ratio in omnibus *translationis* partibus & ubique servabitur.

Multis de causis fit, ut rarius incidant translationes.) Quoniam per Prætoris formulas actionibus integritas datur, neque in judiciis ulla potest esse præscriptio.

Qui non quemadmodum oportet, egerit.) Apud Prætorem.

Quare in jure plerumque versantur.) *Translationes*,

Ibi enim & exceptiones postulantur.) In caussis autem aut raro, aut nunquam.

Privatorum judiciorum constituitur.) Ideo non potest in judiciis esse *translatio*, sed est apud Prætorem.

Hic defensor pœna commutationem.) Quoniam cum dicit: *non hac pœna afficiendus est; sed aliorum criminum* 86 *probatorum*; cumque tali non oportebat, quia ejus crimen non probatum est; ita ne alia quidem pœna affici oportere dicit, quæ sit aliorum criminum 87: unde commutatione pœnæ vis accusationis tota tolletur.

Cæte-

84 *cum aliud simuletur*] pessime editum fuerat: *aliud similiter.* Capp.

85 *quæ species non habent*] nam constitutio sive *status qualitatis* duas habet species; *negotialem*, & *juridicialem*; hæc etiam duas; *absolutam*, & *assumptivam* quæ rursus in quatuor species distribuitur: videlicet *relationem*, *compensationem*, *remotionem*, & *concessionem*: de quibus & dictum est supra, & paulo infra dicetur. Capp.

86 *sed aliorum criminum*] in præcedenti editione deerat particula *sed*; quam tamen huic loco necessariam esse patet ex iis quæ paulo supra scripsit Victorinus: *Utitur translatione reus, cum dicit se non parricidii damnandum esse, quia nihil inde sit approbatum; sed aliorum criminum, quæ probata sint, affici oportere supplicio &c.* In editione Basileensi legitur: *Non hac pœna afficiendus est: sed tali aliorum criminum*; non male, nisi quod τὸ *tali* videtur abundare. Capp.

87 *quæ sit aliorum criminum*] quoniam, ut mox dicebat Victorinus, *non inde judicium constitutum erat.* Capp.

Cæteris quoque criminibus defendendis.) Quæ probata dicuntur.

Conjecturali *constitutione* translationem *confirmabit.*) Ut infirmatis etiam in criminibus illis, quæ probata dicuntur, Rei possit relevare personam.

Exemplum autem translationis *in causa positum nobis sit hujusmodi.*) Illud exemplum quod supra datum est, ad hoc datum est, ut probaretur *translationem* alia constitutione necessario confirmari: nunc dat exemplum *translationis.* 142

Postulat is, quicum agitur, a Prætore exceptionem.) Ne præjudicium fiat in hac injuriarum damnatione, futuri criminis quod de capite est, id est, cædis.

Indignum sit non primo quoque tempore judicari.) Ut etiam in judicio injuriarum, indignum sit non etiam de cæde judicari.

Id ex partibus juris, de quibus post dicendum est.) In qualitate absoluta.

Contra eum qui translationem *inducit.*) Qui accusatur injuriarum.

A translatione *autem omnium fore perturbationem.*) Hoc est a parte ea quæ utitur *translatione*: nam illa superior contra *translationem* est.

CUM *& facto, & facti nemine concesso, neque ulla actionis illata controversia, vis & natura & genus negotii ipsius quæritur; constitutionem generalem appellamus.*) Generalis, hoc est qualitatis, constitutionis præcepta supponit, cujus species esse duas dicit; *Juridicialem*, & *negotialem.* Duas enim, *deliberativam* & *demonstrativam* 88, in priori libro sustulit. Ac nunc prius de *negotiali* tractat, quoniam simplex esse noscitur: *juridicialis* in species est distributa. Hæc *negotialis* habet litem, cum quæstio est, quid esse debeat quod colligitur ex jure jam constituto, quomodo id sit habendum, unde controversia est. Supponit exemplum, quod secundi hæredes sibi eam hæreditatem vendicent, quæ venerit pupillo; quam sibi vendicant agnati. Facit *intentionem* agnatorum, deinde *depulsionem* hæredum secundorum. Tunc quæstionem; *quorum sit hæreditas.* Affertur ratio a secundis hæredibus: *Quod unius pecuniæ hæredes diversi esse non possunt.* Fit refutatio: *Sed non est una pecunia.* Erit judicatio; *an una pecunia sit.* Hic admonet posse in una & simplici constitutione inveniri plurimas rationes refutationesque rationum: & item judicationes, ut in hac causa. Nam cum ratio sit; *non posse plurimis de causis unius pecuniæ hæredes esse diversos:* cumque in superioribus refutatio facta sit; *non est una pecunia;* omissa hac refutatione alia, refutatio supponi potest, uti dicatur esse posse unius pecuniæ hæredes plures, diversis de causis. Et aperte in ipso TULLIO positum est, quæ rationes sint, quæ refutationes. Dat autem huic constitutioni locos ad argumenta communiter utrique parti, vel omnibus partibus, si plures existant; ut jus unde constet, considerent Constat autem ex tribus duci; natura, consuetudine sequente, deinde lege. Postremo naturam ejus dividit in sex partes, quas ipse partitus est & definivit. Item consuetudinis certas species a Prætoribus positas dereliquit. Res firmissimas subjecit; pactum, par, judicatum; legitimi autem juris scientiam edifcendis legibus reliquit. Vis, & natura, & genus ipsius negotii quæritur. Quale sit negotium, in tribus his quæritur; vi, natura, genere; justum, an injustum; utile an inutile. 143

Ante mortuus est, quam in suam tutelam veniret.) Ut non posset facere testamentum; quia minor esset.

Cujus

88 *deliberativam & demonstrativam*] supple, materiam, vel partem, vel causam, ut paulo post loquitur ipse TULLIUS. CAPP.

Cujus agnati.) Id est petitores.

De qua is cujus agnati sumus, testatus non est.) Id est pater pupilli, vel pupillus ipse.

Ratio est.) Ratio quæstionis eorum qui possessores sunt.

Pater enim & sibi & filio testamentum scripsit.) Quamdiu non licebat filio scribere testamentum.

Infirmatio est rationis.) A parte petitoris.

Non filio.) Si extrinsecus aliud aliunde filius haberet.

Sed sibi jussit esse.) Id est rebus suis substituit.

Judicatio.) Ex ratione & refutatione rationis.

Possitne quisquam de filii pupilli re testari.) Quam non ipse haberet, & quam pupillus aliunde quæsisset.

An hæredes secundi ipsius patrisfamilias, non filii quoque ejus pupilli hæredes sint.) Quia secundus hæres cum dicitur, ejus est secundus qui hæreditatem remisit. Unde hæres esse non potest, nisi ejus cui secundus hæres est. Ejus autem hæres non potest esse, cui non est secundus.

Judicatio est, una ne pecunia fuerit. Acsi hac erunt usi infirmatione.) Duas infirmationes ex parte posuit petitorum, id est agnatorum: contra unam rationem possessorum; hoc est hæredum secundorum, quod dicerent unius pecuniæ plures hæredes dissimilibus de causis esse non posse: Erit una infirmatio: *Non est una pecunia;* item alia: esse possunt unius pecuniæ dissimilibus de causis diversi hæredes 89 dissimilibus generibus hæredes esse; ut alius testamento, alius lege, alius agnatione.

144 *Nunc hujus generis præcepta videamus.*) Exemplum dedit *qualitatis* & *negotialis:* dedit & præceptum quomodo rationes multæ esse possent. Nunc subjungit in hanc *negotialem qualitatem*, quemadmodum, & unde argumenta socianda sunt.

Utrisque.) Id est petitori & possessori.

Aut etiam omnibus, si plures ambigent.) Si plures contra unum possidentem petant; ut non duæ partes sint, sed plures.

Initium ergo ejus ab natura ductum videtur.) Ut constet jus natura, usu, lege. Omnium autem trium supponit partes.

Quædam autem ex utilitatis ratione, aut perspicua nobis aut obscura.) Interdum etiam sequimur consuetudinem, hoc est quia consuetudo; non quia scimus utile esse, quod sequimur.

Post autem approbata quædam aut a consuetudine, aut a vero.) A consuetudine; quoniam consuetudo est: aut a vero; quoniam ratio ejus perspecta est, & utilitas visa.

Vindicationem.) Pro vindicta, pro ultione.

Ad hanc controversiam.) Id est causæ genus *judiciale*.

145 *Consuetudinis autem jus esse putatur id, quod voluntate omnium sine lege vetustas comprobarit.*) Finitis partibus juri naturali suppositis, nunc consuetudinis juri partes subjicit.

Voluntate omnium sine lege vetustas comprobarit.) Ut prudentium ratio, auctoritate data consuetudini, de consuetudine in posteros miserit legem.

Jura

89 *item alia: esse possunt unius pecuniæ . . . diversi hæredes*] legebatur antea: *Item alia esse possunt, unius pecuniæ* quæ mala interpunctio hujus loci sensum non mediocriter perturbabat. CAPP.

Jura sunt quædam certa propter vetustatem.) Utputa, ut majoribus assurgatur; jus est hoc, sed consuetudinis.

Multo maxima pars, quam Prætores edicere consueverunt.) Non ex legum præceptis & jussionis, sed ex consuetudine quæ proponatur a Prætoribus ex bono & æquo.

Par quod in omnes æquabile est.) Ut qui proponit aliquid, tale proponat, ut quo jure alium teneat, hoc se alliget.

Jam jura legitima ex legibus cognosci oportebit.) Hæc quæ supra dicta sunt, de consuetudine tractata sunt: nunc cum superesset jus legitimum, cognitionem ejus ad eos transtulit, qui legitima jura fecerunt.

His ergo ex partibus juris, quicquid aut ex ipsa re, aut ex simili, aut ex majore, aut ex minore nasci videbitur, quemque attendere 90*, atque elicere pertentando unamquamque partem juris oportebit* 91.) Diviso jure omni in naturam, consuetudinem, leges; dat præceptum, ut argumenta sumamus, vel quæ ex ipsa re sumuntur, vel quæ ex simili, aut majore, aut minore. Locos autem communes dare se negat posse certos in singulas constitutiones. Etenim cum duo genera sint, quorum alterum rei dubiæ approbationem ducendo generalem tractatum habet; alterum rei certæ continet amplificationem; necessario causæ ipsius facultas suggerit, siquid amplificationis, aut indignationis, conquestionisque nascitur. Sed quoniam in *negotiali qualitate* de jure tractatus est, erunt loci communes vel ab auctoritate jurisperitorum, vel contra eorum auctoritatem. Hæc de *negotiali.* Subjungitur *juridicialis.* Quæ ipsa cum genus sit, in duo dividitur; in *absolutam*, & *assumptivam*. *Absoluta* supponit exemplum; quod trophæum æneum contra morem post victoriam Graji de Grajis statuerunt. Facit *intentionem* 92 & *depulsionem* 93: supponitque postea rationem, sed *absolutæ* constitutionis, ut nascatur *judicatio: Juste fecimus; quia æternum virtutis nostræ monimentum relinquere voluimus.* Sin autem dicatur ideo æneum, quia meruistis; erit ratio de *relativa qualitate* 94. Unde intelligimus in unam causam constitutiones incidere posse plurimas principales. Verumetiam *absoluta qualitas* eosdem habebit locos argumentorum, quos negotialis; ex partibus juris, naturæ, consuetudinis, legum. Sed in *absoluta* ipsa jura proferimus; ut factum defendas vel lege, vel consuetudine, vel natura: in *negotiali* autem hæc jura proferuntur, ut possit constitui quo jure esse debeat id de quo negotium est: quia ejus constitutionis ad futurum spectat intentio; aut ex ipsa re, aut simili, majore, minoreve nasci videbitur. Aut enim in jure posita est hæc species, quæ quæritur, litis; aut ex eo quod in jure est, ad hoc negotium similitudo traducitur.

Dubiæ rei.) *Thesis* scilicet: illud enim adhuc in quæstione est 95.

Alterum

90 *quemque attendere*] pronomen τὸ *quemque*, quod deerat, supplevimus ex ipso Tullii contextu. Capp.

91 *oportebit*] antea legebatur *debebit*; quod emendavimus ex ipso Ciceronε. Capp.

92 *intentionem*] id est accusationem Capp.

93 *depulsionem*] hoc est, criminis inficiationem, remotionem; sive Rei defensionem. Capp.

94 *de relativa qualitate*] alias dicitur *Relatio*, quam supra Tullius ita describebat: relatio criminis est, cum ideo jure factum dicitur, quod alius ante injuria lacessierit. Capp.

95 *illud enim adhuc in quæstione est*] hæc verba quæ a suo loco perperam avulsa & sequentem in articulum fuerant rejecta, propriam in sedem restituimus. Capp.

Alterum certa continet amplificationem.) Locis communibus (jam re probata) augmentum facies 96.

Quid augeri per communem locum possit, & oporteat, considerabitur.) De re probata, per locum communem augmentum, non *thesis* 97.

Nam certi, qui in omnes incidant, loci perscribi non possunt.) In singulas constitutiones certi loci, & proprii dari non possunt. Merito ergo & in *negotiali*. Quoniam tamen in *negotiali* de jure tractatur, loci communes hi esse possunt; contra auctoritatem jurisperitorum; ab auctoritate jurisperitorum.

Nunc juridiciale *genus, & partes ejus consideremus.*) Ipsa enim est quæ dividitur.

146 *Absoluta* 98 *est, quæ ipsa in se, non, ut negotialis, implicite & abscondite, sed patentius & expeditius recti, & non recti quæstionem continet.*) In *negotiali* quæritur quid esse debeat juris. In *absoluta* quid est juris.

Non, ut negotialis.) *Negotialis* enim non habet jus certum, sed quæritur de eo jure, quod esse debeat, in negotio præsenti.

Absoluta *est, quæ ipsa in se, non, ut negotialis.*) In *negotiali qualitate* jus efficitur sententia judicis: in *absoluta*, quod positum jus & notum est, ab oratore sumitur.

Implicite & abscondite.) Quia adhuc incertum est, & quæritur quid esse debeat.

147 *In hanc argumentationes ex iisdem locis sumendæ sunt, atque in caussam* negotialem, *de qua ante dictum est.*) Ut ex partibus juris, naturæ, consuetudinis, legum, argumenta sumamus. Hoc tamen (cum & in negotiali hæc sint) distat *absoluta* ab *negotiali*, quod illa latius assumit, ut probet quemadmodum novum jus esse possit, de quo quæritur: *absoluta* autem ipsa jura assumit, ut probet factum.

148 Assumptiva *igitur tunc dicitur, cum ipsum ex se factum probari non potest.*) *Assumptivæ qualitatis* præcepta tractaturus, docet quid ipsa sit, & ejus partes quatuor supponit. Ac primam *compensationem*, quam & *comparationem* appellat: hujus exemplum subjicit Imperatoris ejus qui impedimenta & arma tradiderit, ut exercitum ab obsidione hostium liberaret. Hic quoniam *finitivus status* esse potuit: *Quid sit lædere majestatem*: certi enim nominis reus est. Hujus constitutionis item *finitiva* 99 tractatu omisso, ipsam considerat *compensationem*: ac præcepta hæc constituit, ut siquid per *conjecturam* tractandum sit, prima parte tractetur 100; vel hoc non obfuisse, vel hoc non

96 *augmentum facies*] in præcedenti editione sequebatur mox: *illud enim adhuc in quæstione est;* quæ certe verba ad antecedentem articulum pertinebant. Vide Notam proxime superiorem. CAPP.

97 *de re probata, per locum communem augmentum, non thesis*] perperam legebatur antea: *De re probata locum communem per augmentum, non thesis;* unde nihil poterat boni sensus elici. Nostram emendationem firmant hæc CICERONIS verba: *quid augeri per communem locum possit & oporteat.* CAPP.

98 *absoluta*] supple *qualitas* ut & in sequentibus. CAPP.

99 *Hujus constitutionis item finitiva*] perperam legebatur antea *idem*: jam vero *finitiva* constitutio eadem est, ac *status definitivus*, qui & *finis* mox appellabitur. CAPP.

100 *ut siquid per* conjecturam *tractandum sit, prima parte tractetur*] in præcedenti editione male editum erat: *ut siquid per* conjecturam *tractandum, si prima parte tractetur.* CAPP.

non futurum fuisse, propter quod istud unde reus sit, dicatur esse commissum: ista *conjecturalia* sunt. Item si *definitio* 1 fuerit, cum alioqui certi nominis reus est, transferenda huc sunt omnia, quæ sunt *definitionis*: monetque nunc alteram, nunc utranque constitutionem, id est & *finem* 2, & *conjecturam* in prima parte tractari: & item alias, tractis scilicet huc rationibus singularum, & confirmationis, & infirmationis. Ipsius autem *compensationis* præcepta hæc sunt; ut comparemus id quod admissum est, & propter quod admissum est, ex partibus honestatis, utilitatis, necessitatis; ut neque fuisse aut honestum, aut utile, aut necessarium: ubi & gradus tangi potest; non tam utile, non tam honestum, non tam necessarium: quæ partes, id est utilis, honesti, necessarii, plenius intelligentur in præceptis *deliberativæ* 3. Sic facta separatione & ejus beneficii quod præstitisse se dicit, & ejus maleficii quod admisit, actio postrema deducenda est ad formam *deliberativæ*: ut ita agatur, quasi suadeat, aut dissuadeat orator faciendum, aut non faciendum: quoniam accusatoris pars est utique, ut dissuadeat. Defensor vero hæc omnia contraria actione convertet: cum ille *conjectura* usus fuerit, *conjecturaliter* 4 respondeat. Item contra persuasionem accusatoris fidem assumat, argumenta officii. Ipsius autem *compensationis* contrarias partes tenebit; ut doceat utile, honestum, necessarium fuisse, quod fecerit; aut tantopere (per gradum) utile fuisse, honestum, necessarium. Loci communes ab accusatore erunt duo; in eum qui de turpi facinore confiteatur, & quærat aliquam defensionem; & alter ipsius inutilitatis, & turpitudinis expressio cum indignatione. A defensore tres sunt; nihil per se turpe, aut inhonestum putari, nisi animo facientis consideretur; alter amplificatio præstiti; tertius expositio ipsius, & periculi, & beneficii.

Ex quibus sunt judicationes.) Duæ scilicet *judicationes conjecturales*.

Aut hæc comparativa, *cujus nunc indigemus.*) Hæc: *judicatio* propria est ipsius *compensativæ* constitutionis.

Hoc causæ genus.) *Compensativum* scilicet. 149

Oportebit adhibere cæterarum quoque constitutionum rationem atque præcepta.) Si tamen incidant cæteræ constitutiones. Istæ enim constitutiones quæ in *assumptiva* sunt *qualitate*, possunt præcedentes omnes constitutiones recipere: ut hæc nunc, quæ *compensationis* est, habet & *finem*, & *conjecturam*. Ideo quæcunque genera sunt quæstionum, suis constitutionibus tractanda sunt.

Ac maxime conjecturis *faciendis.*) Ut per *conjecturam* (quæ quasi incidens est) *compensatio* illa tollatur, qua is qui accusatur majestatis, utitur dicens periturum fuisse exercitum, nisi arma concederet.

Quod ii qui accusabuntur, comparabunt 5.) Ut periturum fuisse exercitum negemus; quod sumit hic, qui arma prodidit & instrumenta.

Aut

1 *definitio*] Rhetorum vulgus *definitivum statum* vocat. Capp.

2 *finem*] *definitivum statum* alias appellant. Capp.

3 *deliberativa*] supple *materia*, *partis*, vel *causæ*. Capp.

4 *conjecturaliter*] hoc est secundum regulas & præcepta *status conjecturalis*; in quo scilicet facti, ut ajunt, quæstio instituitur. Capp.

5 *quod ii qui accusabuntur, comparabunt*] perperam editum fuerat: *hi accusabuntur, comparabunt*; emendavimus ex ipsis Tullii verbis. Capp.

Aut si alia ratione.) Quoniam superius duas rationes & duas *judicationes* posuit *conjecturales: Non futurum fuisse, ut periret exercitus, & non hoc animo factum*; idcirco hic eandem rationem repetit, ut *conjecturam* dicat in hanc constitutionem tractandam.

Ex conjecturali *constitutione sumetur.*) Quia partibus suis ipsa tractanda est.

Sin autem certo nomine maleficii.) Ut nunc certo nomine reus est majestatis. Potest enim sine certo nomine reus esse, & non statim ad *definitionem* adstringitur, cum criminis nomen nullum videtur adjectum.

Sin autem certo nomine maleficii vocabitur in judicium.) Jam hic incipit incidentis ad hoc thema alterius *status*, id est *finis* (quem *statum* [*finem*] & supra posuit dicendo: *Quid sit majestatem minuere*) præcepta tractare 6.

Sin aliud quoque aliquod genus.) Quarumlibet constitutionum, vel præcedentium, vel sequentium.

Quamplurimis infirmet rationibus.) Ut dicat non futurum fuisse, ut periret exercitus; aut aliter: *Non hoc animo fecisti, sed ut perderes, fecisti.*

150 *Deinde oportet accusatorem illud quod ipse arguat, ab eo quod defensor comparat, separare.*) Post illa superiora, etiam hoc dicere oportebit; accusatorem contendere, comparare.

Et hoc extenuando maleficii magnitudinem simul adaugere.) Ut extenues, quod præstitisse se dicit; augeas, quod admisit.

Deinde oportebit ipsam illam comparativam judicationem *exponere tanquam causam* deliberativam.) In omnibus *assumptivis qualitatibus* post omnia argumenta ex constitutione, quæ sunt propria, locus extremus interponitur quasi *deliberativæ* causæ: in qua quæritur quid faciendum sit; ut ex hoc probetur, quid faciendum fuerit.

Tanquam causam deliberativam.) Ut non *judicialis* causa sit, sed *deliberativa*, & eodem genere agatur; quasi sola ipsa esset, id est causa *deliberativa*.

Aliquam in consultationem 7.) Ut *deliberativa*, non *judicialis* causa sit: hoc est enim consultatio.

151 *Defensor autem quibus in locis ab accusatore aliæ constitutiones erunt inductæ.*) Si accusator *conjectura*, retorto contra genere dicendi, *conjectura* defensor utetur: pari genere & *finem* 8, pari genere etiam *comparationem* 9 ex contrario tractabit; ut quod ille inutile, hic utile; quod ille inhonestum, hic honestum dicat, & cætera his similia.

Loci autem communes erunt accusatoris in eum, qui cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroque fateatur.) Quid dicit: *feci, sed profui*; confitetur *feci*, & defensionem aliunde conquirit. In hujusmodi hominem vel reum dicit invehendum.

Relatio

6 *præcepta tractare*] locum hunc intellectu difficilem reddiderat mala interpunctio, cui remedium attuli. CAPP.

7 *aliquam in consultationem*] legebatur olim per ὑφὲν *inconsultationem*: sed legendum esse *in consultationem* per ὑποδιαστολὴν satis patet. CAPP.

8 conjectura *utetur* . . . & finem . . . . *tractabit*] quid hic significent *conjectura* & *finis*, jam plus semel in præcedentibus exposui, CAPP.

9 *comparationem*] id eam *qualitatis assumptivæ* speciem, cui nomen *comparatio* seu *compensatio*. Dicunt alias *comparativum* & *compensativum statum*: Græci ἀντίστασιν. Sic autem describitur a CICERONE lib. I. comparatio *est*, *cum aliud aliquod alicujus factum rectum, aut utile contenditur, quod ut fieret, illud quod arguitur, dicitur esse commissum*. CAPP.

Relatio criminis est, cum reus id quod arguitur confessus, alterius se inductum peccato jure se fecisse demonstrat.) Secundam speciem *assumptivæ qualitatis relationem* posuit. Hanc definit per ἐννοηματικὴν [10] definitionem. Quæ constitutio tunc est, cum alterius peccato se fecisse reus dicit, quicquid admisit; hujus exemplum subjecit: *Horatius qui sororem suam flentem interfecit.* Et subjungit præcepta; primum, ut siqua constitutio ante ipsam *relativam* tractari possit, excutiatur circa ipsum qui reus est: *Non hoc animo fecisti.* Hoc utique sic factum est, & in *comparatione.* Deinde quoniam *relatio* refert actus ad alterum, ut se defendat; dicit enim: *feci, sed ille meruit;* necessario etiam hic cæterarum constitutionum ratio tractabitur. Cum enim cœperimus dicere: *Ille non meruit*, & *conjectura* esse potest, & *finis*, & quælibet alia constitutio. Ergo accusator in defensione ejus in quem reus transferet crimen, tractabit alias constitutiones. Hoc pacto fit ut, licet *relatio* sit constitutio, in hanc tamen adhibeamus alias constitutiones duobus modis; vel circa personam ipsius Rei, *quo animo fecerit;* vel circa personam illam in quam reus transferet crimen. Post hæc igitur tractanda est ipsa *relatio* criminis, quam in præceptis ab eodem subjectis cuivis facile est recognoscere: usque ad illam partem, quæ semper, sicut in superiore præcepto traditum est, propositionem habet quasi deliberativam: quæ ex utilitatis, honestatisque partibus quid agendum est, quasi res in consultatione sit, declaratur. Defensor habebit cuncta contraria: sed si incidentes constitutiones aliæ fuerint, omnia ex earum diversa parte tractabit. Item per præcepta convertendo modum relationis ad suam partem argumentando deducit cum locis communibus, tam accusatori, quam defensori datis, quos ipse supponit. 152

Postea siqua facultas erit.) Ante *relationem* criminis, & ejus argumenta cæteris constitutionibus accusator, & reum onerare debebit, & eum defendere, in quem reus transfert crimen. Namque dici potest: *Quod fecisti, non hoc animo fecisti:* quod est alterius constitutionis. *Deinde, & illo quem meruisse dicis, aut non meruit, aut non hoc pacto meruit:* quod utique aliarum est constitutionum. Ita antequam ex præceptis *relationis* aliquid agamus, constitutionibus reliquis & circa rei personam uti possumus, ut eum arguamus; & circa personam ejus in quem crimen transfertur, ut eum defendentes reum accusare possimus.

Postea translationis *uti partibus.*) Præscriptione: *Non tibi enim licuit occidere.*

Deinde negare debebit, audiri oportere id.) Ut dicamus: *Hodie tu audiendus non es; siquidem & tu illam, quam punitus es* [11], *audire noluisti.*

Et id quod judicatum non sit, pro infecto haberi oportere.) *Mentiris quod dicis sororem flevisse: quia non est inde judicatum.*

Nunc apud judices accusent, quem sine judicibus ipsi condemnarint.) *Modo crimen ingeris, posteaquam pœnas sumpsisti de sorore.*

Ac si idem facere ipse qui nunc accusat, voluisset, ne hoc quidem ipso quicquam opus fuisset judicio.) Ut & hic qui Horatium accusat, potuisset sine judicio eum quasi peccantem occidere.

Si

10 *ἐννοηματικὴν*] id est ad verbum, *sententiosam;* eo quod hujusmodi definitio ex ipsa ipsius rei idea desumatur. CAPP.

11 *quam punitus es*] pro τῷ *punisti*, sic ipse TULLIUS loquitur in Miloniana. CAPP.

Si vero cæteri quoque idem faciant, omnino judicium nullum futurum. Soritici 12 syllogismi fecit formam, qui in infinitum semper intenta rei definitione porrigitur; ut granum, cumulus, acervus; *Occidit Horatius, occideret accusator:* ita semper sine judicio erit pœna.

Potuisse hunc ipsum de illa sumere supplicium.) Quasi de sorore.

Et de ea per amplificationem ex deliberationis 13 *præceptis dictio.*) Ut dicas justum, honestum, utile, vel contra: quæ omnia in *deliberationis* præceptis tractantur.

Ut refelli, & contrariam in partem converti possint.) Ut cum supra, verbi causa, dictum sit ab accusatore, non debuisse a fratre interfici sororem; dicat hic, magis a fratre debuisse.

Ut ne ab ipso quidem qui fecisset, in dubium vocaretur.) Ut negare non posset, quod admisisset; quod hæc victoriam Romanam lugeret.

Ex judiciorum perturbatione.) Quoniam non erat occisa judicio, quæ occisa est.

153 *Remotio criminis est, cum ejus intentio facti quod ab adversario infertur, in alium, aut in aliud dimovetur.*) ἐνοντικὴ definitio. Hæc tertia species *assumptivæ qualitatis*, *remotio* criminis dicitur, quæ definita est sic: *Cum intentio facti removetur, vel in alium, vel in aliud.* Ipsa autem *remotio* nunc rei est, nunc causæ: sed si causa removetur, vel in hominem removetur, vel in rem. Sin autem res removetur, tantum in hominem removetur, vel ab homine. Causæ *remotionem* in hominem docuit per exemplum de legato Rhodiorum: Causæ *remotionem* nostræ in rem, in eodem exemplo ostendit, cum dixit: *mortuo Quæstore si legatus viaticum non accepisset* 14. Verum præcepta tradidit, quibus uteretur accusator cum argueret eum, qui causam facti in hominem removeret. Et est primum, ut accusator defendat eum, in quem culpa removetur: sed si hoc non potuerit, dicat hoc judicium aliud esse, illud aliud. Deinde dicat unicuique suum esse officium, hunc non potuisse peccare: illum reum esse posse; non debere tamen conjungi defensionem hujus cum illius accusatione. Hæc in *remotionis* partibus integris complendis accusatoris sunt. Defensoris autem hæc: primum ut quæcunque accusator ex aliis constitutionibus argumenta fecerit, solvat: deinde accuset eum cujus causa peccasse se dicit; deinde doceat se aliter facere, nec potuisse, nec debuisse; non potuisse, ex utilitatis partibus; non debuisse, ex honestatis: de utroque autem in *deliberativo* genere tractabit. Deinde dicat a se omnia facta esse, quæ facere potuerit: percurret omnia vitæ suæ præteritæ dicta, facta, consilia; ut probet suam non fuisse culpam, cum hoc non impleverit. Cum vero causa non in hominem, sed in rem removetur, omnia eadem præcepta accusatoris & defensoris erunt: excepta vel accusatione hominis, in quem *remotio* fit, vel defensione: rei *remotio* cum fit 15, dedit exemplum de adolescente qui porcam tenuit. Removet enim a se factum, & dicit non fuisse suæ potestatis facere vel non facere. Hic nascitur illud

12 *Soritici*] σωρὸς enim cumulus, acervus. CAPP.

13 *deliberationis*] id est *deliberativæ* materiæ, vel partis, vel causæ. CAPP.

14 *mortuo Quæstore si legatus viaticum non accepisset*] ipsa quidem sententia CICERONIS est; sed aliis expressa verbis hujusmodi: *Si Quæstor mortuus esset, & idcirco legatis pecunia data non esset.* CAPP.

15 *vel defensione: rei remotio cum fit*] perperam interpunctum antea fuerat; *vel defensione rei. Remotio cum fit.* CAPP.

lud novum, ut fiat *remotio* rei non in hominem, sed ab homine; & existat constitutio ab accusatore cum dicitur: *Quod fecisti, non tu facere debuisti.* Exemplum dedit de Prætore, qui cum Consules deberent, populum ad arma convocavit. Hic præcepta dat uti exprimamus quid cujusque sit potestatis, quid officii, ex utilitatis partibus & honestatis: & ut hoc probemus exemplis. Deinde adjungit locos communes (siqui esse possunt) aut indignationis, aut conquestionis; ut uterque sibi pro suis partibus sumat.

In alium aut in aliud dimovetur.) Aut in personam, aut in rem.

De utroque distinctius.) Et de honesto, & de utili.

Sinautem non in hominem certum, sed in rem aliquam causa dimovebitur.) Hucusque in personam; nunc in rem causa removebitur.

Accusatione alterius, & culpa depulsione dempta, cæteris similiter uti locis oportebit. Dempta depulsione 16, reliqua talia perseverant in rem, qualia fuerunt in personam.

Ipsius autem rei fit remotio, cum id quod datur crimini, negat neque ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse.) Nunc remotio rei. Nam supra causæ docuit remotionem, & in hominem, & in rem: sed remotio rei tantum in hominem fit, & fit duobus modis. Nam nunc remotio fit rei ab eo qui reus est: nunc remotio fit rei ab eo qui accusator est: quod erit novum, ut status ab accusatore nascatur; atque in hoc genere *remotivæ constitutionis*, ubi tantum res, non causa removetur.

Concessio est, *per quam non factum ipsum probatur ab reo, sed ut ignoscatur, id* 154 *petitur.*) Quarta species est in *assumptiva qualitate concessio*; hanc definit ita: cum non factum purgamus, sed ut ignoscatur, petimus. Hanc partitur in duo, in purgationem & deprecationem; & purgationem definit ita; cum non factum purgamus, sed voluntatem. Id fieri dicit tripliciter; si aut imprudentes faciamus, aut casu, aut necessitate. Imprudentiæ dat exemplum, de vitulo immolato; item casus, de eo qui hostias præsto non habuit ad diem certum; item necessitatis, de rostrata navi in portu, ubi non licebat, inventa. Hæc tria exempla idcirco juncta posuit, quia eorum omnium similis præceptio est. Namque ut & in superioribus, ita & hic primum *conjecturaliter* agendum 17 ab accusatore; ut id quod reus negat se voluntate fecisse, consilio factum doceat ac voluntate. Deinde subjungit *finitivi status* tractatum; qui, ut supra docuit, quadruplex est; definitio brevis, adstructio definitionis; & tertio loco, si asserit, deductio est definitionis ad speciem; si vero non asserit, separatio definitionis a specie. Quarto loco fit destructio definitionis partis adversæ. Verum hic omissa destructione definitionis partis adversæ, reliqua tria complebuntur, ut breviter definiat casum, imprudentiam, necessitatem; deinde adjungat approbationem definitionis per exempla; tertio loco separet a definitione, quod reus fecit; & id ostendat esse dissimile: quod sit ejus facinus non ignorabile 18, non fortuitum, non necessarium. Demonstrabit post hæc potuisse vitari 19, potuisse pro-

16 *Dempta depulsione*] male editum fuerat: *in tua depulsione*, nostram emendationem satis adstruunt hæc CICERONIS verba: *& culpa depulsione dempta.* CAPP.

17 *conjecturaliter agendum*] id est adhibendo *statum conjecturalem*; seu eum in quo facti quæstio instituatur. CAPP.

18 *ignorabile*] id est per ignorantiam admissum. CAPP.

19 *non necessarium. Demonstrabit post hæc potuisse vitari*] antea, sicinterpungebatur: *non necessarium demonstrabit: post hæc potuisse vitari.* CAPP.

provideri: & id doceat, quemadmodum deinde adjungat accusator alteram definitionem, per quam nomina alia supponat imprudentiæ, casui, necessitati; inertiam, negligentiam, fatuitatem 20. Post hæc illud adjicit, uti excutiamus ne forte necessitas habuerit turpitudinem; ut disputari possit, mori melius fuisse, ne tantam turpitudinem subiremus. Post hæc dicit adjungendum esse tractatum de juris & æquitatis natura; de qua & in *negotiali qualitate* tractatum est, & maxime in *absoluta* 21 *juridiciali*. Quæ duæ *qualitates* solis videntur distare temporibus: nam rerum tractatu eodem continentur. Post hæc dicit adjungenda exempla, si tamen facultas dabit, in quibus doceamus simili de causa nescio quibus veniam non esse concessam; & adjungamus illis fuisse magis tribuendam. Postremo ex partibus *deliberationis* 23, turpe & inutile doceamus esse concedi 24; & magnum periculum futurum, cum tanta res admissa sit, si non fuerit a judicibus vindicata. Contra hæc defensor conversione utetur horum: maxime autem ut defendat voluntatem, & augeat quid voluntati fuit impedimento, & doceat nihil amplius se potuisse facere, quam fecit. Deinde inducat locum communem; *Voluntatem spectari oportere.* Deinde conquestionem; cum culpa careat, se affici supplicio; communem hominum esse infirmitatem. Loci vero communes accusatoris hi sunt; *in eum qui confitetur*; & alter: *Peccandi licentia tribuitur, si non de facto, sed de voluntate quæratur.* Defensoris conquestio est de calamitate; quod non culpa sua, sed vi majore peccarit. Alter locus; de fortunæ potestate, & infirmitate hominum. Tertius locus; *animum, non eventum considerari.* Post hæc exempla atque tractatus admonet, quod in omnibus exemplis supra positis leges sint. Unde necessario incidunt tractatus etiam legales: sed hoc negat esse mirandum; quod causarum genera quædam simpliciter explicantur, quædam conjuncta sunt. Unde qui omnia præcepta cognoverit, quicquid perspexerit in exemplo, translatione locorum necessaria persequetur. Nam cum hic & leges sint, necessario quæ legum præcepta sunt, complere debemus: de quibus post dicetur. Nunc tantum ea præcepta posuit, quæ *concessioni* de qua tractatus erat, convenirent. Siquid res ipsa dabit facultatis, *conjecturam* induci ab accusatore oportebit: ut dicat accusator per *conjecturam*; aut prudenter fecisse 25; aut non casu fecisse; aut non necessitate, sed voluntate fecisse. Atque tum ex his locis juris, atque æquitatis naturam oportebit quærere; & quasi in *absoluta juridiciali* per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim considerare: quomodo convenit *negotiali* 26 *absoluta qualitas* 27 tractata rebus, & distat tantummodo tempore: quia *negotialis* de futuro justo agit; *absoluta*, de præterito.

Si

20 *fatuitatem*] hinc emendabis TULLII locum 2. Rhetoric. ubi perperam legitur *facultatem*. Nam ibi CICERO alia tantummodo nomina supponit imprudentiæ, casui, necessitati. Atqui *facultas* non tantum aliud nomen sed etiam alia res est a necessitate. Contra fatuitas necessitatis nomine posset obtegi. CAPP.

21 *in absoluta*] supple *qualitate*. CAPP.

22 *solis distare temporibus*] quatenus qualitas *negotialis* pertinet ad futurum; *juridicialis* autem ad præteritum. Vide HERMOGEN. de *statibus*. CAPP.

23 *deliberationis*] id est *deliberativa* materiæ, partis, causæ &c. CAPP.

24 *concedi*] supple *veniam Reo*. CAPP.

25 *prudenter fecisse*] id est scienter, consulto, de industria, non per ignorantiam: neque enim hic agitur de morali virtute quam prudentiam vocant. CAPP.

26 *negotiali*] supple *qualitati*. CAPP.

27 *absoluta qualitas*] quæ utique *juridicialis* est. CAPP.

Si aut in iis, aut in aliis exemplis scripti quoque controversiam 28 *adjunctam videbit.*) Hoc præcepto ostendit incidere semper legales posse controversias constitutionibus principalibus; nec aliquando legales *status* 29 posse *existere principales.*

Deprecatio est, in qua non defensio facti, sed ignoscendi postulatio continetur.) Se- 155
cunda pars *concessionis* deprecatio est. Hanc definit ita: *cum non factum* 30 *defendimus, sed aperte veniam postulamus.* Hoc autem actionis genus non frequenter incurrit in judiciis, sed in Senatu aliquoties, & apud populum: datque exemplum vel Quinti Numitorii, vel Siphacis; ubi aperte, nulla alia constitutione, venia postulata sit. Subjungit præcepta: primo ejus qui ut ignoscatur, postulat; ut sua beneficia commemoret, siqua habuerit in vita præterita; & ea doceat esse majora quam esset factum, unde reus est: deinde majorum suorum beneficia ostendat: deinde dicat se non odio neque crudelitate fecisse, quod fecerit; sed stultitia, aut alicujus impulsu: deinde polliceatur se alicubi profuturum: deinde ostendat se consanguineum magnis ac principalibus viris, vel amicum: deinde amplitudinem suam, & voluntatis, & generis; & eorum voluntatem ostendat, qui de se judicent; & omnia, quæ personæ amplitudinem honestatemque demonstrent: sed hæc cum conquestione potius, quam cum arrogantia. Post hæc adjungere exempla debet, in quibus doceat, aut simili de causa ignotum multis, aut majora concessa delicta: deinde doceat se in potestate item fuisse, & id ignovisse quamplurimis. Postremo ipsum peccatum extenuare debebit, & comparare; propter parvum admissum se hominem tali honore excellentem supplicio affici non oportere, quo afficiuntur cæteri qui majora committunt; hæc confirmare locis communibus, qui ad captandam misericordiam in primo libro videntur expositi. Sed contra hunc qui dicit, primum maleficium augebit: deinde dicet nihil imprudenter factum; sed crudeliter, & inimice omnia, ipsum immisericordem, immitem, superbum, inimicum semper fuisse, amicum nunquam futurum: & si beneficia protulerit ille qui veniam petit, is qui contra dicit, docere debebit causa aliqua, non benevolentia præstita 31; aut aliud majus 32 postea consecutum, & hoc malo superiora beneficia deleta; aut leviora beneficia maleficiis; aut ut honor habitus sit benefactis, pro maleficio pœna sumatur. Deinde ut per locum communem dicat turpe esse, & inutile ignosci: deinde optatum fuisse, ut reus aliquando fieret, & nunc non vindicari. Postremo cogitare debere, quali animo circa eum fuerint, & quali odio. Loci communes ejus erunt; indignatio maleficii; & alter, ut eorum misereatur, qui fortuna, non malitia peccaverunt.

Nam in Senatu, & in concilio 33 *de Siphace diu deliberatum est.*) Ita hic docet postulatam esse veniam per deprecationem.

Nam

28 *scripti controversiam*] alludit ad primam *statuum* divisionem in Λογικὸν *rationalem* & Νομικὸν *legalem.* Nam τὸ *scriptum* hoc in loco legem, testamenta, cæterasque scriptorum species indicat, ut paulo post patebit. CAPP.

29 *legales status*] vide ut *legalibus* etiam controversiis nomen *status* tribuat ipse VICTORINUS. Quidam enim Rhetores nonnisi de *rationalibus* controversiis nomen *status* usurpant. CAPP.

30 *Hanc definit ita: cum non factum &c.*] hujus definitionis non ipsa quidem verba, sed sensus exstat apud CICERONEM. CAPP.

31 *præstita*] legebatur antea *præstitum*, quod ex ipsius TULLII verbis emendandum curavimus. CAPP.

32 *aut aliud majus*] supple *malum*, vel *maleficium.* CAPP.

33 *in concilio*] perperam editum erat *consilio.* Nam hic agitur de populi Romani Comitiis. CAPP.

Nam semper animo bono se in populum Ro. fuisse non tam facile probat, cum conjecturali constitutione uteretur.) Ita excludebatur ejus *conjectura*, qua factum negabatur; quod erga populum Ro. bono animo fuisset, & relinquebatur sola deprecatio.

156 *Quoniam igitur in generali constitutione tandiu propter ejus partium multitudinem commoramur.*) Omnes quatuor constitutiones cum speciebus suis exposuit: supererat jam de controversiis *legalibus* disputari: sed quoniam partitus *qualitatem*, species ei duas dederat; juridicialem & negotialem; ipsamque rursus *juridicialem* dividens in *absolutam* & *assumptivam*, species ei duas dederat; *juridicialem* ipsam ita definierat, ut in ea æqui, & iniqui natura, aut præmii, aut pœnæ ratio quæreretur; æqui & iniqui natura in omnibus exposita est supra tractatibus circa omnes species *juridicialis*: unde nunc necessario admonet de pœnæ ac præmii ratione esse tractandum; quod multa existunt genera causarum ex præmii petitione, similiter & pœnæ. Nam CICERO de præmio tantum loquitur: nos tamen & ad pœnæ actionem, ratione tradita, præceptum de præmio per similitudinem transferemus. Petuntur, inquit, præmia, *& apud judices, & in senatu, & in aliquo concilio.* Hic admonet, quod *in senatu* dixit, ne quis arbitretur de *deliberativo* dicendi genere sumptum esse tractatum, cum de *judiciali* genere dicendi omnis tractatus haberetur. Hoc, inquit, neminem moveat; quoniam & apud senatum, licet sententiæ dictio sit (quod dicendi genus *deliberativæ* 34 convenit) tamen judiciale genus dicendi est æstimandum; cum & (in senatu licet) de probando homine, improbandoque tractetur. Et omnino, inquit, ista tria genera causarum forma quadam, & primo genere distant; altiore tamen & pleniore intellectu implicita sibi & connexa suis partibus continentur.

Nam & apud judices de præmio sæpe accusatorum quæritur.) Accusatoribus lege præmia dabantur, hoc ipso quod accusabant. Exemplum dat TULLIUS nullo præmio adducti 35. Item: *non enim spolia* 36 *Caji Verris . . . . concupivi.*

Id non, si per sententiæ dictionem agitur, deliberativum est.) *Deliberativum* enim sic definierat, ut diceret: *Cum res posita in consultatione civili, habet in se sententiæ dictionem.* Ergo cum agitur in senatu de homine probando vel improbando, non *deliberativa* exinde dicenda est, quia habet sententiæ dictionem; sed *judicialis* causa magis, quia de homine probando, improbandoque tractatur.

157 *Nunc de præmiis consideremus.*) Hinc dare præcepta incipit, quæ servanda sunt, cum præmium postulamus: quod solum supererat de constitutione *juridiciali* tractata, ut natura æqui & recti 37, aut præmii, aut pœnæ ratio quæratur. Dat exemplum in quo præmium postulatur, de eo qui triumphum petit: post quod exemplum admonet neque hic, neque in deprecatione nos facta *intentione* 38, & *depulsione* 39, & nata quæstione, aut rationem inquirere, aut depulsionem rationis; sed ipsam

34 *deliberativæ*] supple *materiæ, causæ, parti* &c. CAPP.

35 *adducti*] supple, *accusatoris*. CAPP.

36 *non enim spolia &c.*] in VERREM Lib. 3. ubi sic habet TULLIUS: *non enim spolia C. Verris; sed existimationem populi Romani concupivi.* CAPP.

37 *ut natura æqui & recti &c.*] perperam editum fuerat: *tractata aut natura æqui & recti &c.* nostram emendationem confirmant hæc TULLII verba: *juridicialem causam esse dicebamus, in qua æqui & iniqui natura, præmii aut pœnæ ratio quæreretur.* CAPP.

38 *intentione*] hoc est, *accusatione*. CAPP.

39 *depulsione*] id est defensione, criminis inficiatione, refutatione &c. CAPP.

ipſam eſſe *judicationem*, quæ ſit quæſtio. In deprecatione, hoc modo: *Oporteatne affici pœna;* in præmii petitione: *Oporteatne dari præmium.* Dividit ergo dicenda in præmii petitione in quatuor; in beneficia, in hominem, in præmii genus, in facultates: quibus ſingulis partes certas ipſe ſupponit; ſimulque docuit locos communes, quos tantum in his partibus ex quatuor habemus; in præmii genere, & in facultatibus. Hæ enim duæ partes affectus tenent, & poſſunt audientes publicæ rationis præmium, & facultas plurimum commovere. Ac de conſtitutionibus quidem ſatis dictum eſt.

Nunc de iis controverſiis, quæ in ſcripto verſantur, dicendum videtur.) Conſtitutio- 158
nes *rationales* eſſe *ſtatus*, & in primo docuimus, & ipſas eſſe principales. Hoc quemadmodum compleremus in dicendo, ſuperiore tractatu docuit: ſed quia ſunt præterea genera controverſiarum quæ verſantur in ſcripto, quæ incidunt conſtitutionibus 40, quæ ipſa quinque ſunt; neceſſario etiam de his dat præcepta. Sunt autem controverſiæ quinque; Ambiguitas 41, ſcriptum & voluntas 42, leges contrariæ 43, ratiocinatio 44, & definitio 45. Scripti autem controverſia eſt, cum in quocunque ſcripto naſcitur controverſia; ut in legibus 46, teſtamentis, pactis, edictis, & cæteris quæ in ſcriptura ſunt. Ergo principalis eſt ambiguitas (quia ita ordinem fecit) cujus definitio adhibita eſt: *Cum, quid ſenſerit ſcriptor, obſcurum eſt*; ideo quia *duas, aut plures res ſignificat.* Huic exemplum dedit: *ut hæres daret vaſa cælata uxori, quæ vellet.* Quoniam (ut diximus) conſtitutiones non ſunt, ſed incidentes ſunt controverſiæ, non conſtituit quæ ſit *intentio*, quæ *depulſio*, neque quæ ratio, & refutatio rationis, & quæ *judicatio*: ſed continuo dat præcepta, quæ ſunt parti utrique communia. Sunt autem hæc; primum ut negemus ambiguum, & doceamus locutionis ipſius conſuetudinem; deinde ut ſuperiora verba, & inferiora conſideremus, ex quibus colligamus quæ ſit vera ſententia; deinde excutiamus perſonam ejus qui ſcripſit, ut ex cæteris dictis ejus, factis, ſcriptis, animo atque vita, quid ſenſerit, poſſit intelligi; deinde excutiamus omne ſcriptum, ne in aliquo verbo aut nos adjuvet, aut impugnet adverſarium; deinde dicendum id quod adverſarius intelligat, minus commode fieri, quam quod nos intelligamus. Huic præcepto exemplum dat: *Meretrix coronam auream ne habeto; ſi habuerit, publica eſto.* Hic enim tractari poteſt, non bene ſentire eum qui publicandam dicit eſſe meretricem; quod publicæ meretricis nullus exitus 47, nulla adminiſtratio, hoc eſt nullum quodammodo vectigal: in auro

40 *quæ incidunt conſtitutionibus*] id eſt, ſunt veluti quidam *ſtatus* incidentes & acceſſorii, reſpectu habito ad *ſtatus rationales*, quos hic vocat principales. CAPP.

41 *ambiguitas*] Græcis ἀμφιβολία. Vide HERMOGENEM in Opuſculo *de ſtatuum diviſione.* CAPP.

42 *ſcriptum & voluntas*] ῥητὸν καὶ διάνοια. CAPP.

43 *leges contrariæ*] ἀντινομία. CAPP.

44 *ratiocinatio*] συλλογισμός. CAPP.

45 *definitio*] ſupple, *legalis.* Nam alia eſt definitio pertinens ad *rationalem* illum *ſtatum*, qui *definitivus* appellatur. CAPP.

46 *ut in legibus*] perperam legebatur *aut;* quia ſcilicet ultimam præcedentis Vocabuli (*controverſia*) literam ſcriba imperitus iteraverat. CAPP.

47 *nullus exitus*] ſic Græci ἐξόδου nomine Vectigal & (ut vulgo loquimur) reditum quemdam intelligunt: unde apud beatum Athanaſium ἀνέξοδος dicitur pauper cui nullus reditus e bonis, qui nullam facere impenſam poſſit &c. CAPP.

auro vero publicando magnam esse utilitatem. Post hæc adjungit utilitatem præcepti, ut interpretemur quanto utilior res, aut honestior prætereatur, si id intellectum fuerit, quod adversarius interpretatur. Hoc autem apertius fiet, si id quod nos interpretamur, doceamus esse honestum, utile, necessarium. Sed quoniam scripti controversia (sicuti supra docuimus) potest esse & in testamento, & hoc exemplum dedit; potest autem esse & in lege; adjecit præcepta, si ambiguitas fuerit in lege, uti quæramus ne forte, quod adversarii intelligant, alia lege cautum sit: deinde ut dicamus quemadmodum scribi oportuisset, si id sentiret (quod adversarii dicunt) ille qui scripsit. Hujus præcepti, & argumenti de themate supra posito sumsit exemplum; ut doceat scriptorem (si hæredi consulere vellet, ut ea vasa daret, quæ illi commodum erat dare) non adscribere 48, *quæ vellet*. Hoc enim non adscripto 49, quæ hæres vellet, ipse daret: nunc quia ascripsit, utrique eorum 50 cautum voluit; quia hoc non ascripto, consuluisset hæredi. Ergo concludit præceptum in hujusmodi causis non ita debere tractari: *Si hoc modo scripsisset, illo verbo usus esset, hoc non esset: isto loco verbum posuisset, aut non posuisset.* Deinde adjungit præceptum, uti quæramus quo tempore scriptum sit, quod scriptum est; quia ex hoc intelligitur voluntas scriptoris: deinde quasi *deliberativo* modo tractandum, quid utilius, quid honestius sit; esse autem locos communes utrique parti, siquid per amplificationem dici possit.

Quod illius rei neque administratio.) Quam adversarius dicit.

Nihil enim prohibet fictam legem exempli loco ponere.) Fictam materiam, id est *theticam* legem 51, sine certa persona.

Deinde si in lege erit ex ambiguo controversia.) Non in aliqua alia scriptura.

Alia in lege cautum esse doceatur.) Id est, quomodo tu intelligis.

Permultum autem proficiet illud demonstrare.) Adjungit aliud præceptum esse considerandum; quemadmodum scribi possit ab eo, qui scripsit; si sic sensisset, quemadmodum dicit adversarius.

559 *Ex scripto & sententia controversia consistit.*) Legales controversiæ sunt quinque, quæ extra constitutiones 52 tractatus suos habent: ex his TULLIUS primam tractavit ambiguitatem; scriptum & voluntas nunc explicatur. Scriptum autem, omne accipere debemus quicquid, aut in legibus, aut in testamentis, aut edictis, aut in omnibus scriptis intelligitur. Hoc definivit ita: *Cum alter utitur verbis quæ scripta sunt*; alter scriptoris sententiam interpretatur, & ad id, quod scriptum est, animum scribentis adjungit. Idem tamen qui sententia utitur, duplici modo asserit sententiam scriptoris; aut enim semper dicit scripti ejus unum eundemque sensum esse; aut ad tempus, aut ex

48 *non adscribere*] id est non adscriptum fuisse in testamento suo. Cæterum male editum fuerat *adscriberet*, etiam in edit. Basileensi. CAPP.

49 *Hoc enim non adscripto*] hinc emendare oportebit CICERONIS contextum, in quo sine particula negativa legitur: *eo enim adscripto, nihil inesse dubitationis, quin hæres, quæ ipse vellet, daret*; ubi certe legendum est: *eo enim non adscripto &c.* CAPP.

50 *utrique eorum*] hæredi videlicet & uxori, cui vasa legata sunt. CAPP.

51 *theticam legem*] id est legem quæ se habeat instar cujusdam *theseos*: eo autem *thesis* ab *hypothesi* differt, quod *thesis* neque personam certam, neque locum, neque alias circumstantias quæ in *hypothesi* continentur, includat. CAPP.

52 *constitutiones*] hoc est *status rationales*, quos principales vocat VICTORINUS. CAPP.

ex eventu accipi oportere id quod ſenſit ille qui ſcripſit. Dat exemplum quemadmodum unum, & idem ſemper intelligatur in ſententia ſcriptoris; cum hæres ſecundus inſtitutus interpretatur ſe hæredem eſſe juſtum, ſive natus filius eſſet, ut is hæres eſſet qui natus fuerat: ſive natus non fuiſſet, ut alius nullus eſſet quam ipſe, qui ſecundus eſt inſtitutus. Hanc ſententiam unam memorat, & ſemper eandem eſſe. At vero cum ſententia ſcriptoris ita exponitur, ut ex facto, aut ex eventu ad tempus interpretanda ſit, docet omnes ſub *qualitate aſſumptiva* partes 53 in hoc genere contineri: in qua *compenſatio* eſt, aut *relatio* criminis, aut *remotio*, aut *conceſſio*. In his enim omnibus ſpeciebus *aſſumptivæ qualitatis*, neceſſario lex præcedit: quæ cum ſcriptum habeat, habebit & ſententiam, quam is qui ea utitur, dicit ad tempus accommodari. Dat exemplum, & docet non ad idem ſpectare in his exemplis ſententiam ſcriptoris; ſed ex tempore ſemper intelligi. Poſt hæc ſubjungit præcepta quibus uti debet is qui ſcriptum defendit, & is qui ſcripto ſe tuetur. Sunt autem hæc; laudes ſcriptoris 54; communis locus, in quo docetur nihil a judicibus ſpectari oportere, niſi ſcriptum; & magis, ſi legitimum ſcriptum ſit 55. Tertio loco debet inducere factum ab adverſario. Poſtea comparare cum ſcripto id quod factum eſt. Deinde dicere quod judex in legem juratus ſit 56. Deinde interrogare quid ſit, quod ex adverſa parte dicatur. Modis autem variis interrogare; modo judicem, modo adverſarium, modo ipſum ſe cum admiratione interrogare: & interrogare hæc; *utrum ſcriptum negetur eſſe ſic, quemadmodum loquitur? & an ab adverſario aliud factum ſit, quam dicatur? an contra dici nihil poſſit?* deinde concludere: *cum ſcriptum ita ſit, & ab adverſario factum, & ita factum non negetur; quod ſumma ſtultitia ſit contra dicere.* Deinde recitatio ſequitur ipſius ſcripti frequens, & comparatio facti cum ſcripto, vario modo; nunc ad te ipſum ut redeas; nunc ad judices iſta tractes. Sed ad judices cum dicitur, oſtendendum eſt, quid ſequi judices debeant; quod duabus de cauſis ſit apud judices dubitatio, ſi aut obſcure ſcriptum ſit, aut adverſarius aliquid neget: at hic utrunque manifeſtum eſſe; unde judices parere legi oportet, non interpretari legem. Poſt hæc ſubjunguntur ea quæ contra dicuntur, qui utitur ſententia. Et quoniam ſupra diximus: *Sententia aut idem ſemper ſpectat, aut ad tempus accommodatur;* ſi ad idem ſpectare dicitur ſententia, ille qui ſcripto nititur, dicit non oportere nos de voluntate quærere, cum ſcriptum extet, quod indicium eſt voluntatis; deinde incommodum eſſe, ſi hoc inſtituatur, ut ab ſcripto recedatur: nam ſi nec ſcriptores ratum futurum credent, quod ſcripſerint, & judices incertum ſequentur, ſi a ſcripto recedere cœperint: deinde dicere 57 magis voluntatem eum ſequi qui ſcripta defendat, quam

53 *omnes ſub* qualitate aſſumptiva *partes*] id eſt omnes illas quatuor ſpecies quæ ſunt ſub *qualitate aſſumptiva*: hic autem perperam legebatur: *ſub qualitate aſſumptivæ partis;* quod utique emendandum erat. CAPP.

54 *Sunt autem hæc; laudes ſcriptoris &c.*] perperam editum fuerat: *Sunt autem hæ laudes ſcriptoris.* Nam pronomen demonſtrativum refertur ad præcedens Vocabulum τὸ *præcepta;* igitur legere oportet *hæc*. CAPP.

55 *ſi legitimum ſcriptum ſit*] hoc eſt, interprete ipſo TULLIO, aut lex ipſa aut ex lege aliquid. CAPP.

56 *quod judex in legem juratus ſit*] id eſt, ſe legem eſſe religioſe obſervaturum. CAPP.

57 *deinde dicere*] ſupple, *debet Orator;* idque ex antecedentibus. CAPP.

quam eum qui interpretetur; certius enim indicium esse voluntatis, ipsum scriptum. Hæc adversus eum, qui sententiam semper ad idem spectare dicit. Sinautem ad tempus accommodari sententiam dicet adversarius, debet ille qui scripto nititur, negare justum esse, ut cum aliquis se contra legem fecisse fateatur, afferat causam vel temporis, vel eventus, vel aliam similem. Deinde debet dicere, semper accusatorum fuisse, ut cum crimen intenderent, facti causam afferrent: nunc reorum esse, ut cum fecerint quod non licebat, facti sui afferant causam. Post hæc tres locos debet afferere, qui pro scripto nititur: sunt autem hi; *nulla in lege causam contra scriptum accipi*; *in hac lege non accipi*; *hanc causam minime accipi*. Hæc, uti dixi, debet afferere: ac primum illud (*in nulla lege causam accipiendam esse* 58) habebit hæc præcepta; quod scriptori neque ingenium defuit ad invenienda omnia, neque sermo ad proferenda; si aliquid excipiendum putaret, esse consuetudinem scriptoribus excipere 59. Hoc probabit, si recitet leges quæ habent exceptionem. Erit autem vehementius, si ejus ipsius scriptoris aliam legem recitet, aut in ipsa lege aliquod caput inveniat, quod excipiat. Deinde quasi per definitionem inducere; *quomodo nihil aliud est causam accipere* 60, *nisi legem tollere*; idque fieri, si causa accipiatur, quæ extra legem est; id est extra scriptum. Deinde omnibus peccandi licentiam dari, si causa semper accipiatur; & judicibus errorem mitti, cum a scripto recesserint, & semper causas sequantur, quæ scriptæ non sint: omnes cives, quid agant, ignoraturos; si ex suo quisque consilio agat, & causam legi applicet. Postremo hos locos inducet; quod omnes actus reipublicæ legibus exerceantur; quod hi judicent; quod a negotiis suis absint 61; quod jurent in verba certa; quod nullam excusationem, aut aliquam causam recipiant, qua, cum teneatur ad judicandum 62, abesse possit; nisi si eadem causa utatur, quæ sit in ipsis legibus instituta: quod si omnes legibus tenentur, iniquum esse adversarios non teneri. Deinde per argumentationem illam, quæ inductio nominatur, explicare an permittant judices ad legem addi eam causam qua se tuetur adversarius: Quod si ipsi non permittant, aut etiam si velint ipsi addere, an populus sinat 63: si neque ipsi, neque populus permittat addi causam; iniquum esse, ut hodie ita judicent, quasi jam causa legi videatur ascripta; indignum esse derogari legi, aut abrogari legem, aut ex aliqua parte mutari; derogari, est in vituperationem venire; abrogari, totam penitus tollere; tertium vero est, cum pars aliqua commutatur & vertitur. Deinde adjungere; populum hodie nihil scire; iniquum esse, ut illo invito, & ignaro aliquid de

58 *in nulla lege causam accipiendam esse*] ex antecedentibus supple, *contra scriptum*; hoc est contra legem, contra formalem (ut ajunt) legis dispositionem. CAPP.

59 *excipere*] hoc est, uti exceptione, exceptionem adhibere, proferre &c. CAPP.

60 *causam accipere*] vide Notam penultimam. CAPP.

61 *quod a negotiis suis absint*] in editione Basileensi legitur *qui*. CAPP.

62 *qua, cum teneatur ad judicandum &c.*] subauditur, *judex quisquam*, ut patere satis potest ex illis (ad quæ VICTORINUS alludit) TULLII verbis: *Quærere a judicibus, cur in certa verba jurent; cur certo tempore conveniant, certo discedant; nihil quisquam afferat causæ quominus frequenter operam Reipublicæ det, nisi qua causa in lege excepta sit*. CAPP.

63 *an populus sinat*] particulam *an* quæ aberat, restituimus propter illa CICERONIS verba ad quæ VICTORINUS respicit: *age porro, quid? si ipsi velint judices adscribere, passurusne sit populus?* CAPP.

de legibus judicetur; esse certum ferendæ legis tempus: quod si aliquis hanc legem ferat, scire se velle; ut si aliquid sit captiosum adversariumve, contra dicat; esse turpia, & inutilia hæc quæ adversarii dicunt. Nunc legem, qualiscunque sit, debere servari: post populo si displiceat, licentiam commodari, ut vel abroget, vel corrigat legem. Deinde postremo loco concludet neminem permissurum fuisse de populo, ut adversarius hanc causam adderet legi, etiam si sine alicujus periculo hoc fieri posset.

Tum semper ad idem spectare, & idem velle demonstratur.) Semper hoc esse in hac lege, quod senserit scriptor: ut quod nos sensisse scriptorem dicimus, id est ad quam sententiam scripta verba accommodamus, ipsa semper sit: neque aliquo tempore mutetur, ne existat aliquando diversa. Interdum, inquit, is qui se sententia defendit, contra scriptum sic dicit; hoc sensisse scriptorem ut non semper idem sit, quod sensisse dicitur: sed pro tempore, pro eventu sit alia atque alia sententia: & his duobus præceptis supponit exempla.

Semper ad idem spectare, hoc modo.) Unius partis, vel præcepti, & tractatus exemplum.

Antequam in tutelam suam venerit 64.) Intra annos quatuordecim, quibus expletis potest facere testamentum.

Cum eo qui est hæres 65.) Secundus scilicet, & tunc hæres, si filius, ante quam in suam tutelam veniat, moriatur: in hoc genere non potest hoc dici; quod interpretatur, scripti semper eandem sententiam, non ad tempus accommodari.

Qua fretus 66 *& ille qui contra scriptum dicit.*) Id est secundus; qui secundus de numero factus hæres, ab agnatis scripto ab hæreditate summovetur: quia secundus scriptus cum sit, non nato filio, secundus non est.

Quæ in omne factum idem valeat.) Non quod supra, sed hic pro tempore, ut quid fiat, lex senserit.

Quod prope muros castra hostes haberent.) Probavit hucusque *compensativam* 67 subesse interpretatæ voluntati contra scriptum, cum voluntas spectatur ex tempore 68; subjungit & *relativam* 69 subesse.

Tum remotio criminis.) Adjungit nunc & remotionem criminis subesse interpretatæ voluntati contra scriptum, cum voluntas mutatur, ut ad tempus 70: supponit etiam quartam speciem *assumptivæ*, id est, *concessionem* ei subesse.

Tum

64 *Antequam in tutelam suam venerit*] primo deerat hic præpositio *ante* & legebatur tantummodo *quam*: deinde hæc Tullii verba cum Victorini commentario permixta & confusa fuerant. Capp.

65 *Cum eo qui est hæres*] hæc etiam Ciceronis verba commentario Victorini commixta erant. Capp.

66 *Qua fretus &c.*] in præcedenti editione verba hæc non erant a Victorini commentario separata. Capp.

67 *compensativam*] supple, speciem *qualitatis assumptivæ.* Alias vocatur comparatio. Capp.

68 *cum voluntas spectatur ex tempore*] mala totius loci hujus interpunctio difficilem intellectu sententiam effecerat. Capp.

69 *relativam*] supple, speciem *qualitatis assumptivæ.* Alias dicitur *relatio criminis.* Capp.

70 *cum voluntas mutatur ut ad tempus*] in editione Basileensi legitur: *ad tempus sit.* Capp.

Tum concessio per purgationem.) Quia *concessio* in purgationem, & in deprecationem dividitur: sed deprecatio non subest. Purgationem speciebus suis subjicit 71.

Quare aut ita sententia inducetur, ut unum, &c.) Redit ad conclusionem duorum præceptorum supra positorum, cum voluntatem interpretamur contra scriptum.

Ergo is qui scriptum defendet.) Hinc incipiunt præcepta quibus uti debeat is, qui se defendit scripto.

Quid factum.) Ab eo scilicet, qui ex legis verbis arguitur.

Quid juratus judex.) Id est in quam rem juratus judex sedeat, hoc est, in leges sedeat juratus.

Si neutrum neget,) Id est, aut scriptam esse legem 72, aut hoc idem se fecisse.

161 *Contra autem dicetur, si aut prorsus aliud sensisse 73 scriptor, & scripsisse aliud demonstrabitur.*) Contra autem dicetur ab eo qui se contra istum qui scripto nititur, voluntate defendit 74: sed huic nunc locos dat, non quo ad ejus partes jam transierit: verum ut intelligamus contra quos locos ejus qui se voluntate defendit, respondere possit.

Aut si causa assumptiva *inferetur.*) Quoniam cum ad tempus voluntas scripti accipienda ostenditur, necessario per *assumptivæ qualitatis* speciem argumenta sumuntur.

Si aliud sensisse scriptor, aliud scripsisse dicitur, is qui, &c.) Prima pars qua is utitur, qui se voluntate defendit, contra quam nunc præcepta dat scriptori.

Sin causam afferet is, qui a sententia stabit.) Secunda pars qua utitur is qui voluntate se defendit, contra quam nunc præcepta dat scriptori.

Sin causam afferet is, qui a sententia stabit, primum erit, &c.) Dictus prius locus est ab eo qui scripto nititur, per partes suas: qui per præcepta sequitur, secundus locus est; in quo ostenditur, si in cæteris legibus causa accipiatur, in hanc legem causam accipi non oportere. Hoc ut probari possit, demonstrandum est quia lex vel scriptum quodlibet ad res maximas, utilissimas, honestissimas, religiosissimas pertineat 75: unde inutile, turpe, nefas esse doceatur, legi tam diligenter scriptæ non obtemperari. Deinde docendum quod omnia cauta in hac lege sint, & prospecta, & excepta, quæ excipienda, perspicienda, cavendaque esse videbantur. Subjungitur tertius locus, in quo docetur hanc causam accipi non oportere. In quo, quoniam adversarius qui contra scriptum dicet, aliqua æquitate se tuetur, laborandum est uti doceat, qui se scripto defendit, illud æquum non esse, quod adversarius dicit: quo loco bene tractato, ut doceat æquum non esse, efficiat ut non oporteat concedere adversario. Nam superiores loci hoc agebant, quasi non liceret id fieri, quod adversarius vellet. Hic autem locus (ut dixi) in quo docetur æquum non esse quod adversarius dicit, demonstrabit eum non oportere audiri: cum justum non videatur esse quod

71 *purgationem speciebus suis subjicit*] quæ sunt imprudentia, casus, necessitas. Capp.

72 *aut scriptam esse legem*] perperam legebatur *scriptum.* Capp.

73 *si aut prorsus aliud sensisse*] hinc emendandus est hic locus in Cicerone, apud quem legitur: *si aut prorsus aliquid sensisse.* Capp.

74 *qui se . . . . voluntate defendit*] supple, *legislatoris, testatoris, scriptoris &c.* Capp.

75 *demonstrandum est quia lex . . . . pertineat*] hoc in loco τὸ *quia* non est causale, sed simpliciter declarativum; quo sensu sæpe etiam sumitur Græcorum illud ὅτι, vulgo *quod.* Capp.

quod dicit. Deinde descendendum erit ad *assumptivæ qualitatis* species 76 per tractatus, ab eo qui scripto nititur, uti per ea præcepta, quæ supra dicta sunt, *compensationis*, & *relationis*, *remotionis*, *concessionis* explicet locos partis suæ, qui nititur contra eum qui se voluntate defendit, supponendo causam ex locis *assumptivæ qualitatis*: deinde rationes afferendæ sunt, & causæ quare aut in lege, aut in testamento ita scriptum sit, quod scriptum est: ut ex hoc modo non scripta tantum defendere 77, verum voluntates interpretari videatur ille qui scripta defendit.

Primum nulla in lege ullam causam.) Præcepta partitionis, quibus uti debeat is 162
qui se scripto defendit.

Prima pars his fere locis confirmabitur.) In nulla lege causam accipi oportere.

Deinde item quærere.) Hoc tantum per inductionem, ut ex eo quod conceditur, id quod non conceditur concludatur.

Secunda pars est in qua est ostendendum, si in cæteris legibus oporteat, in hac non 163
oportere.) Secunda pars incipit, de partitione ejus qui contra sententiam scriptum defendit.

Siquidem igitur ex hac ipsa 78 *quippiam accusator deroget.*) Id est æquitate. Quoniam ille qui se sententia defendit, contra scriptum æquitatem debet asserere; necessario is qui se scripto defendit, debet rursus detrahere æquitati.

Contra scriptum autem qui dicet, primum eum inducet locum, per quem æquitas 164
causæ demonstretur.) Nunc tractatus est ejus qui voluntate se tuetur contra scriptum quod supra tractatum est; isque inducet primum locum æquitatis, ut ostendat quæ & qualis illa sit causa quam adhibet, per interpretationem legis: deinde *assumptivæ partis* cujusque 79 præcepta servabit dicens: *Hoc quidem scriptum in lege est; sed ego feci ut prodessem;* vel reliqua, quæ *assumptivæ* sunt *qualitatis* 80; ut facta ipsa sua enumeret, & exequatur: deinde tres illos compleat locos ex adversa parte, quibus usus est is qui scripta defenderat. Hic ex contrario doceat in omnes leges accipi causas; & in hanc legem accipi debere; & hanc causam accipi debere; in omnes leges accipi causas; in hanc non accipi, iniquum aliquid constitui; ut omnia supplicia culpæ, & malitiæ vindicandæ causa constituta sint: nunc se nihil malitiose fecisse: ipsum scriptorem si hodie præsens esset, factum suum probaturum: aut si ipse hoc ageret, facturum fuisse: hac de causa viros bonos electos, & dignitate, & ætate, ut non scripta legis recitarent,

76 assumptivæ qualitatis *species*] quæ sunt compensatio (seu comparatio) *relatio*, *remotio*, & *concessio*; de quibus jam supra dictum est. Capp.

77 *non scripta tantum defendere*] particulam *non* quæ hic deerat, restituimus primo quia Ciceronis verba, ad quæ Victorini commentarius refertur, sic habent: *quare . . . ita sit . . . . scriptum, ut sententia quoque & voluntate scriptoris, non ipsa solum scripturæ causa confirmatum esse videatur;* secundo quia Victorinus ipse sic loquitur in consequentibus: *quemadmodum illi ipsi supra; qui se scripto defendit, ita præceperat, ut non sola verba amplecteretur, sed etiam scriptoris ostenderet voluntatem.* Capp.

78 *Siquidem igitur ex hac ipsa &c.*] apud Ciceronem legitur: *siquid igitur. &c.* Capp.

79 assumptivæ *partis cujusque*] partes illæ quænam sint, in antepenultima Nota declaratum est. Capp.

80 *quæ assumptivæ sunt qualitatis*] & quidem in ea specie quæ vocatur *compensativa*, *compensatio*, & *comparatio*; de qua in præcedentibus dictum est non semel. Capp.

rent, ſed interpretarentur: ipſum legis ſcriptorem non barbaris hominibus, ac ſtultis commiſiſſe ſcripta ſua. Nam ſi hoc crederetur, diligenter cuncta exequerentur: nunc quædam poſuiſſe, ex quibus etiam non ſcripta cognoſci poſſunt per intellectam voluntatem. Poſtea dicendum eſt quid fieri potuiſſet, aut quid accidere potuiſſet: in quibus cauſa cum collocatur, oſtenditur recedendum fuiſſe a ſcriptis propter vel neceſſitatem, vel honeſtatem: omnes leges comprehendere omnia non poſſe, quæ velint exprimere, vel excipere; ſed eſſe naturaliter in legibus cunctis tacitas exceptiones: deinde locum hunc debebit exequi, quod neque ſermo hominum, neque ſcriptum aliquod plane ſe exprimat, aut eloquatur voluntatem; ſed ſemper expectari ex ſcriptis reliqua, quæ in voluntate intelligi poſſunt: deinde utilitatis, & honeſtatis partes explicandæ ſunt; in quibus docebimus, quid nos fecerimus, & quid adverſarii velint; ut noſtrum utile, adverſariorum inutile demonſtretur. Deinde locum communem debemus inducere: *non literas ſequi nos oportere, quæ & tenues, & obſcuræ ſunt notæ voluntatis: ſed ipſam illam voluntatem*: deinde inducere definitionem, quid ſit lex; & ſic definire, ut hæc potius voluntas, quam ſcriptum videatur; meritoque judices inſerviant legi, qui voluntatem legis interpretantur: iniquum eſſe affici ſupplicio eum, qui non aperte contra legem fecerit; ſed ex aliqua ratione utilitatis reipublicæ. His rationibus & rebus, tres illi loci approbantur, qui ſunt contrarii ſuperioribus tribus; uti doceamus, & accipi cauſam in omnibus legibus; & in hanc legem accipi; & hanc cauſam accipi. Præterea operam dare debemus, ut etiam ſcriptum ipſum, ſi quo pacto poſſumus, convertamus; ut id videatur tenere verbis, quod nos interpretamur; faciamuſque tale aliquid, quale ſupra fecit, qui ſcripto nititur, ut ad ſcriptum applicet voluntatem. Sic hic qui voluntate nititur, in ſcripto debet aliquid invenire, quod interpretetur a ſe, quod conveniat voluntati. Id faciet, ſi ambiguum aliquid in ſcripto invenerit, aut per *collectionem* 81 ex eo quod ſcriptum eſt, id quod ſcriptum non eſt, oſtenderit: ſic fieri ut, cum leve neſcio quid invenerit in ſcripto, tamen cum æquitatem oſtenderit in ſua cauſa eſſe, plurimum proficiet 82: & ſubducet adverſario argumentum ſuum, in quo ille poſuit: *ſcripta tantum judices ſequi debere*; cum & hic docere cœperit in ſcripto eſſe aliquid, quod proſit ei voluntati quam interpretatur. Poſtremi ſunt loci communes, qui ſumi poterunt ex partibus *aſſumptivæ qualitatis*; quod ſupra diximus. Verum erit proprius locus ejus qui ſcripta defendit: *leges ex ſe intelligi debere, non ex utilitate interpretantium*; deinde erit alter: *nihil legibus carius eſſe debere*: at vero erunt alii loci communes ejus qui ſe voluntate defendit: *leges in conſilio ſcriptoris eſſe, & utilitate communi*: deinde, *indignum eſſe æquitatem literis premere, & urgere; cum æquitas magis voluntate cernatur*; ex his locis, quos tres in partitione ſupra poſuit; & accipi cauſam; & in hac lege accipi; & hanc cauſam accipi. Repetit per *anacephalæoſin* in concluſione tres illos quos in partitione poni locos dixit; & pro ſcripto, & contra ſcriptum, aut ex ſcripto non ſcriptum aliquod inducere; id eſt *ſyllogiſtice* tractare.

Cum

81 *per* collectionem] συλλογισμὸν id eſt ratiocinationem; qui *ſtatus* unus eſt ex quatuor legalibus: de eo pluribus mox agetur. Capp.

82 *plurimum proficiet*] malim legere *proficiat*, idque ob præcedentem particulam *ut*, e qua pendet hujus propoſitionis verbum. Capp.

Cum æquitate causa abundabit, necessario multum proficiet.) Fit & hic conclusio ut & is qui se voluntate defendit, operam det, ut ipsum scriptum pro se faciat; vel ambiguo aliquo reprehenso verbo; vel cæteris, ut non voluntate tantum, sed etiam scripto niti videatur: quemadmodum illi ipsi supra, qui se scripto defendit, ita præceperat, ut non sola verba amplecteretur, sed etiam scriptoris ostenderet voluntatem.

Loci autem communes certis ex assumptionis *partibus in utranque partem convenient.*) 165
Ut aut *removeat* 83, aut *compenset* 84, aut *referat* 85, aut *concedat* 86.

Ex contrariis autem legibus controversia nascitur, cum inter se duæ videntur leges, 166
aut plures discrepare.) De legalibus controversiis tertia est, quæ ex contrariis legibus constat. Nam dicta est ambiguitas: dicta etiam controversia, quæ constat ex scripto, & voluntate. Contrariæ vero leges nunc duæ sunt, nunc plures, nunc una: si duplex est (quanquam etiam una simplex facere leges contrarias potest) at una duplex facit leges contrarias, cum una pars nititur legis parte, altera rursus alia legis parte dimicat, & repugnat. Apud Rhetores est ista controversia: *Rapta raptoris mortem, aut indotatas nuptias optet;* ut rapta una parte nitatur, ac dicat mortem se optare debere raptoris; altera nuptias inducat, ac fiant leges contrariæ ex duplici parte legis. Item una lex contrarias leges 87 facere potest, hoc modo: Cum lex est, *ut vir fortis petat præmium quod volet,* & duo adolescentes filii fortiter fecerunt; petit præmii nomine unus, ut pater ejus, qui reus factus fuerat proditionis, ante judicium liberetur; alter petit, ut agatur judicium. Ita ex una lege, diversa petentium voluntate, leges contrariæ esse dicentur. Verum his omissis TULLIUS definit quid sint leges contrariæ 88: deinde ponit exemplum de eo qui tyrannum occiderit, ut præmium accipiat: deinde alteram legem proponit, ut tyranno occiso quinque proximi facile interficiantur: deinde reliqua præcepta dat communiter in utranque partem. Etenim cum ambæ partes lege nitantur; quæ præcepta data fuerint uni parti, ad alteram partem quæ etiam ipsa lege nitetur, præcepta eadem transferuntur. Eritque unicuique parti hoc principale, ut suam legem laudet, adversarii vituperet, reprehendat. Erit ergo tractatus talis, utra utilior lex sit, utra honestior, utra magis necessaria, utra ad res plures pertineat, utra ad maximas, utra lex posterior sit; melior enim quæ posterior: utra lex jubeat, utra permittat, utra vetet. Nam jubet: *Desertor capite puniatur;* permittit: *Adulterum cum adultera liceat occidere:* deinde utra lex pœnam constituat ei qui non obtemperet, utra majorem pœnam: deinde utra lex jubeat, utra vetet. In eo enim, quod jubetur, & permittitur quasi unum genus sit, contrarium est in eo quod vetatur. Verum in eo quod imperatur, & permittitur, sit diver-

83 *removeat*] id est, utatur orator eo *qualitatis assumptivæ statu*, qui dicitur *Remotio criminis.* CAPP.

84 *compenset*] hoc est, adhibeat eum *qualitatis assumptivæ statum*, cui nomen *Compensatio* (alias *Comparatio.*) CAPP.

85 *referat*] id est, faciat eum *qualitatis assumptivæ statum*, qui vocatur *Relatio.* CAPP.

86 *concedat*] hoc est, factum concedat & sic utatur eo *qualitatis assumptivæ statu*, qui appellatur *concessio* (alias *status venialis*; & *deprecativus*, *Græce* συγγνώμη). Cæterum hic perperam legebatur *concludat*, etiam in Editione Basileensi: sed legendum esse *concedat*, satis liquet ex iis quæ supra dicta sunt in VICTORINI Commentario ad Lib. I. hujus operis, ubi de *concessione.* CAPP.

87 *contrarias leges*] ἀντινομίαι Græci Rhetores vocant. CAPP.

88 *leges contrariæ*] ἀντινομία dicitur a Græcis Rhetoribus. CAPP.

diversitas quam supra posuit; cum illic est necessitas, hic utendi voluntas: at his duobus contrarium est, quod vetatur: ut *Infamis ne militet*: ut, *Impudicus ne concionetur*. Major autem est auctoritas legis quæ vetat, quam illa quæ imperat. Omnis enim lex quæ vetat, fortior propterea quia corrigat illam, quæ aut permittit, aut imperat. Etenim cum omnem hominem ad concionem venire liceat, & sit hæc lex quæ quasi permittat, hæc quæ vetat (*Infamis ne concionetur*) corrigit illam legem, qua aut jubetur aliquid, aut permittitur. Deinde considerandum, utra lex de parte constituta sit, utra de omni vel re, vel actu, utra lex specialiter scripta sit, utra generaliter; melior enim quæ de specie scripta est, non communiter; & est communiter: ut *Hominem occidere ne liceat*; specialiter: *Virum fortem occidere ne liceat*, & alia hujusmodi. Deinde considerandum ex qua lege statim fieri aliquid, aut non fieri necesse sit? & ex qua sit aliqua tarditas. Nam est tarditas, ut in illa lege: *Legatus intra diem trigesimum proficiscatur*. Hæc omnia cum dicta fuerint, operam dare debeat unaquæque pars, quæ pro lege sua nititur, uti doceat legem suam & justam esse, & apertam; adversariorum autem vel injustam, vel obscuram, vel ambiguam: aut ratiocinatione colliget quod velint adhibere aliquam definitionem adversarii, ut intelligi possit, quid in lege sit; in nostra autem lege omnia esse manifesta. Deinde debemus adjungere voluntatem, ut ad scriptum voluntas quoque interpretata consentiat; dare etiam operam, ut adversariorum lex contrariam habeat voluntatem. Et si fieri potest, adversariorum legis ita est interpretanda sententia, uti pene etiam ipsa lex adversariorum, per sententiæ interpretationem pro nobis facere videatur, ut ambæ leges nostræ sint partis: una nostra, per scriptum; adversariorum, per voluntatem. Postremi sunt loci communes qui in legibus contrariis sumi possunt, ex utilitate & honestate legis cujuscunque.

Ea maxime conservanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur.) Præceptum hoc est; comparandas leges esse, utrum inter se duæ, vel tres discrepent leges; & si servari non possunt ambæ, quia discrepant, ea maxime conservetur, quæ sit in comparatione utilior, honestior, magis autem necessaria.

167 *Ex ratiocinatione nascitur controversia, cum ex eo quod uspiam est, ad id quod nusquam scriptum est, pervenitur.*) Ratiocinatio syllogismus dicitur; controversia legalis est: habet tractatum, cum ex eo quod scriptum est, id quod scriptum non est, colligitur. CICERO ait: *Cum ex eo quod uspiam sit, ad id quod nusquam scriptum est, pervenitur*: & habet modos suos quibus comprehendatur, vel cum simile colligimus 89, vel cum minus colligimus ex majore, vel cum consequens. Dat exemplum: sed hæc in Marcomanno 90 exempla sunt posita; dat exemplum CICERO de eo qui damnatus parricidii, in carcere testamentum fecerit. Nulla quidem lex testamentum facere prohibet eum qui damnatus sit parricidii: sed sunt aliæ leges quæ multa facere prohibent parricidii reum & damnatum; ex quibus colligitur etiam hoc, faciendi testamenti illum non habuisse potestatem. Item multæ leges sunt testamentorum faciendorum, ex quibus iterum colligitur, hunc faciendi testamenti potestatem non habuisse:

89 *vel cum simile colligimus*] editum fuerat: *vel simile cum colligimus*; inverso, ut videtur, ordine. CAPP.

90 *in Marcomanno*] nomen est antiqui Rhetoris, de quo vide SULPITIUM VICTOREM, CURIUM FORTUNATIANUM & ipsum VICTORINUM in Lib. I. hujus operis. CAPP.

buiſſe: tractatus vero habet & locos argumentorum tales: primum ut ſcriptum laudemus & confirmemus: deinde conferamus cum eo facto, quod colligimus ad ſcriptum: deinde ut ſimile eſſe doceamus: deinde ut ſi illud æquum ſit, hoc quoque æquum eſſe judicemus: deinde ut dicamus cum de hoc ſcriptum ſit, cur de alio ſcriptum non ſit; quod quaſi manifeſtum fuerit ex eo quod ſcriptum eſt, etiam id quod ſcriptum non ſit; & idcirco a ſcriptore legis prætermiſſum eſſe videatur: deinde doceamus in multis legibus multa præteriri; ſed accipi hæc ac ſi non ſint prætermiſſa, ex his ſcilicet quæ ſcripta ſunt. Hæc dicit, qui utitur collectione 91. Qui contra pugnat, ante omnia laborare debet ut ſimilitudinem tollat, & dicat aliud eſſe in eo quod ſcriptum eſt, aliud in eo quod admiſſum eſt; ac propterea eſſe diſſimile, & non debere accipi ex eo quod ſcriptum eſt, id quod ſcriptum non eſt; cum ſit multa diſtantia diſſimilitudinis & ſimilitudinis: de quibus in primo libro expoſuit CICERO. Addere præterea etiam poterit is qui contra *collectionem* nititur, uti & ipſe utatur aliqua *collectione*: quod ſi & contigerit, iiſdem argumentis utetur, quæ ſupra dedimus ei qui utitur *collectione*: ſinautem non poterit uti; hoc aget, ut oſtendat ſcriptum ſolum conſiderari oportere; periclitari jura omnia ſi ſimilitudines accipiantur: nihil enim eſſe pene, quod non alteri ſimile eſſe videatur. Poſtremo loci ſunt communes ab eo, qui utitur ratiocinatione; extra ſcriptum per conjecturam, id quod ſcriptum non eſt, accipi oportere; deinde neminem poſſe ſcriptura complecti univerſa; illum tantummodo bene ſcribere legem, qui quædam contingat ex quibus alia quæ præteriit, intelligi poſſint. Loci vero communes contra eum qui *collectione* nititur, iſti ſunt; conjecturam non eſſe firmum argumentum, ſed eſſe divinationem; deinde ſtulti eſſe ſcriptoris, non omnia quæ cavenda ſunt, in lege conſcribere.

Iis qui in eo loco ſint, adimat poteſtatem.) Neque permittat: ſed ut quaſi permiſſio eſſe videatur, *collectio* ſit ex aliis.

Definitio eſt, cum in ſcripto verbum aliquod eſt poſitum, cujus de vi quæritur.) Sub- 168
jungit poſtremam *legalem* controverſiam, quam definitionem nominavit; quæ nulla parte diſtat a *conſtitutione rationali* 92, niſi quod verbum in lege poſitum, vel in ſcriptura aliqua, cum definitur quid ſignificet, quid ſit; tunc fiet *legalis* definitio. Supponit exemplum de his qui navem ſuam dicunt, quod unus incubuerit gladio, alter remum imperitus gubernandi tenuerit, gubernator in ſcapham fugerit: hic cum contendant cujus navis ſit, ex lege initium capiunt controverſiæ. Quæritur tamen verbum, quod in lege poſitum eſt; quid ſit navis: deinde quid ſit navem deſerere, & quid ſit in navi remanere. Hæc ſola diſcretio eſt data inter definitionem *legalem*, & *conſtitutionem*, id eſt *rationalem ſtatum*. Præcepta autem dicendi eadem ſervabimus, quæ ſupra ſunt poſita; ut definiamus, & cætera quæ præcepit.

Nunc expoſitis iis argumentationibus, quæ in judiciale cauſarum genus accommodantur, deinceps, &c.) 169
Finitis omnibus præceptis quæ data fuerant ad omnes conſtitutiones, & ad omnia genera controverſiarum quæ in legibus ſunt, duntaxat in *judiciali* genere cauſarum, tranſit TULLIUS ad *deliberativam* cauſam & ad *demonſtrativam*: non

91 *qui utitur collectione*] ſeu ratiocinatione, ut mox ajebat. Græci dicunt συλλογισμόν. CAPP.

92 *a conſtitutione naturali*] ſeu ſtatu illo rationali quem definitivum vulgo vocant. CAPP.

non quod alia præcepta esse possint *deliberativæ* & *demonstrativæ*, quam fuerint supra in *judiciali* genere duntaxat in constitutionibus. Nam pari modo *conjectura* 93, *finis* 94, & cæteræ constitutiones, & omnia genera controversiarum versantur in *deliberativo* 95 & *demonstrativo*, quemadmodum in *judicialibus*. Unde non alio modo dicenda sunt in *judiciali*, & alio in cæteris; sed eadem dicendi ubique præcepta servabuntur: verumetiam quoniam, ut in primo libro docuit 96, & hic admonet, fines suos certos habent genera ista controversiarum, necessario propter fines alia quædam præcepta, & alia quædam argumenta tradenda sunt: de quibus nunc tractabit. Finem habet *judicialis* causa, æquitatem: *deliberativa* finem habet utilitatem, ut ARISTOTELI placet; ut CICERONI, utilitatem & honestatem: *demonstrativa* finem habet honestatem. Ergo propter fines, quasi alia argumenta sunt necessaria. Aliud enim cogit in tractatu præter constitutionem quamlibet, ille qui æquitatem cupit judicibus persuadere: aliud, ille qui ostendere cupit utilitatem & honestatem: aliud, qui ostendere vult honestatem. Unde ipsius utilitatis, & honestatis præcepta danda sunt, quæ *deliberativæ* causæ videntur & *demonstrativæ*, propter fines proprios, convenire: & poterat quidem supponere exempla *deliberativæ* per singulas constitutiones; hoc est ut doceret incidere in *deliberativa conjecturam*, *finem*, & reliquas constitutiones; item pari modo in *demonstrativa*: sed quoniam res aperta est, dicere præteriit; ne rem satis claram dum apertiorem per exempla vult reddere, obscuriorem exemplorum diversitate fecisset.

170 RERUM *expetendarum tria genera sunt. Par autem numerus vitandarum ex contraria parte.*) *Deliberativæ* causæ, & *demonstrativæ* fines esse dixit, utile & honestum. Verum est quiddam honestum, quod purum solum, & per se honestum est: aliud vero honestum, quod habet mixtam utilitatem; quod idcirco honestum dicitur, quia semper in copulatis rebus nomen a meliori parte componitur; ut *demonstrativam* causam cum intelligamus habere laudem, & vituperationem, quidam tamen hanc eandem causam a parte meliore (sicuti diximus) *laudativam* 97 esse dixerunt. Ergo cum honestum nunc per se solum sit, nunc sit aliud quod junctum est ex utilitate; tamen etiam hoc honesti nomine nuncupatur. Sunt igitur tria quæ expetuntur; honestum purum, honestum cum utili, & ipsum utile purum ac separatum. Item erunt tria genera rerum vitandarum; inutile purum, & illud inutile cum turpi, deinde etiam turpe solum. Honestum autem quasi genus est, quod quidem & alio nomine dicitur virtus: & scientia honestum est: item veritas honesta, hoc est quod propter se expetitur. Est aliud quod hac natura & hac vi est,

93 *conjectura*] sive *status conjecturalis*, quæstionem facti solent appellare. CAPP.

94 *finis*] hoc est, *status definitivus*, ubi de re definienda & certo in nomine appellanda controversiam movent. CAPP.

95 *versantur in deliberativo*] eadem est QUINCTILIANI sententia, ut patet ex Lib. 3. cap. 6. ab init. CAPP.

96 *quoniam, ut in primo libro docuit &c.*] in præcedenti editione perperam legebatur: *quoniam in primo libro docuit, & hic admonet fines suos certos. Habent genera ista controversiarum, necessario propter fines, alia quadam præcepta &c.* ubi defectus particulæ *ut* & mala interpunctio ttoius fere loci sententiam perturbabant. CAPP.

97 *laudativam*] sic etiam Græci dicunt ἐγκωμιαστικὴν. CAPP.

ut propter fructus aliquos expetatur; ut est pecunia. Item est quiddam medium & dignitate & fructu alio expetendum; ut amicitia, gloria, & cætera hujusmodi. Sed his tribus expetendis, hoc est honesto, utili & illi tertio 98 quod mixtum est, adjunguntur duo ad tractatum necessaria; necessitudo & affectio: de quibus plenius postea disputabitur. Atque honestum ipsum quod propter se expetitur, cum in duas partes (ut diximus) distributum sit, prius tractat de eo ipso quod purum est, nullo utili sociato. Quam diximus esse virtutem, hanc dividit in partes quatuor; prudentiam, justitiam, fortitudinem, temperantiam. Et definit prudentiam, eique tres species subjungit; memoriam, intelligentiam, providentiam: quæ ratione temporum constant. Nam præteriti temporis est memoria, præsentis intelligentia, futuri providentia: has similiter definit. Item definit justitiam secundam virtutem, eique subjicit partes similiter tres; naturalem justitiam, consuetudinis justitiam, legitimam justitiam: easque similiter definit, & dat exempla. Subjungit tertiam virtutem quam appellat fortitudinem: hanc definit, & ei subjicit partes quatuor; magnificentiam, fidentiam, patientiam, perseverantiam: quas item definit, sicuti omnia. Quarta postremo subjungitur virtus, quæ temperantia dicitur, & dat ei partes tres; continentiam, clementiam, modestiam: quas partes definit ita, ut omnia superiora. Quibus explicitis aperte docuit id solum quod propter se expetitur, & quid sit, & quale sit. Verum cum honestum hoc intelligamus esse, quod propter se expetitur, non propter aliquod emolumentum, quod ipsum utique virtus est; quoniam incidebat quæstio, an virtus, id est honestum, propter se expeteretur (Epicurei enim dicunt virtutem expeti ipsam propter voluptatem) hujus quæstionis cum latior videretur esse tractatus, distulit, & negavit ad hoc institutum debere sociari, ubi tantum præcepta traduntur, non rerum disputatio continetur. Nam primo in genere quæ sunt, honesta appellantur; virtus, scientia, veritas: quæ nullam ob utilitatem, sed propter se expetuntur.

Veritas est, per quam immutata ea quæ sunt, aut ante fuerunt, aut futura sunt, dicuntur.) Hucusque naturam & justitiam, cumque his quæ naturaliter justa sunt, explicavit: nunc ea docebit cum partibus suis, quæ per consuetudinem justa sunt. Justitiam enim triplicem esse voluit; naturalem, consuetudinis (id est morum) legum. 171

Lege jus est, quod in eo scripto quod populo expositum est.) Hucusque justitiam consuetudinis dixit: nunc incipit legum. 172

Fidentia est, per quam magnis & honestis in rebus, &c.) In honestis actibus fidentia est: cæterum in malis confidentia. Nam multum ipse animus in se fiduciæ certa cum spe collocavit, ut est illud: *Turne sui merito, siqua est fiducia forti.*

Neque ad hoc nostrum institutum pertinet.) Epicurei enim & ipsam virtutem dicunt propter se non expeti, sed propter voluptatem: quæ secta Epicureorum est. Hoc utique revincendum: sed quia longioris tractatus est, & alterius operis (Rhetorica enim nunc exponitur) ideo & hic dicere prætermisit.

Propter se autem vitanda sunt.) Docuit honestatem sequendam, subjungit vitandam turpitudinem: sed turpitudo in his est, quæ contraria sunt virtutibus. Fidentia, ut supra posuit, virtus est: huic contraria est diffidentia: & audacia vitanda: pari-

98 *& illi tertio*] perperam legebatur *illo.* Nam legendum esse *illi*, satis patet ex verbo *adjunguntur*, ad quod pronomen hujusmodi refertur. Capp.

parique modo inter virtutes & contraria, media inveniuntur, quæ licet vicina ſint virtutibus, tamen vitanda ſunt, ut vitantur ipſa contraria. Hæc autem quæ vicina ſunt, nunc ita ſunt, ut certum nomen teneant; nunc ita, ut vocabulum non habeant. Fidentiam diximus eſſe virtutem, diffidentiam vitium. At id quod fidentiæ vicinum eſt, habet nomen quod appellatur audacia. Item religio virtus eſt, irreligioſitas vitium; atque religioni vicinum vitium tamen eſt, & ſuperſtitio nominatur, quæ etiam ipſa ſit vitanda. Sed hæc (ut dixi) media, vel vicina habent nomina. Nam ſunt aliqua quæ non habent: ut juſtitia cum virtus ſit, injuſtitia vitium; punire hoſtes etiam victos, vicinum juſtitiæ eſt: tamen quia parcendum victis eſt, vitium eſt aliquando; cui rei non eſt vocabulum, ut aſperitas, aut crudelitas, ſuperſtitio, audacia.

173 *Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum quoque fructu ſuo ducunt ad ſe.*) Docuit quæ propter ſe expetenda ſunt (itemque dixit quæ propter ſe vitanda) quæ honeſta pura nominavit. Nunc docet illa quæ mixta ſunt, & habent partem honeſtatis, partem vero utilitatis: quæ tamen etiam ipſa nomine honeſtatis appellavit. Sunt autem gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Hæc definivit: in quo ſimili modo amicitiam docet eſſe honeſtatem quidem mentis, ſed cum aliqua utilitate ſociatam. Loquitur enim de amicitia civili, quæ utilitate non caret. Deinde partes ejus amicitiæ narrat & cauſas. Poſtremo adjungit illud tertium, uti ſeparatam utilitatem e ſuis partibus doceat eſſe, cum ipſa illa commoditas honeſtate carens perſpicitur, vel in republica, vel in ſingulis civibus: hæc autem in republica nunc ad vires pertinet civitatis, nunc ad ornamentum: quæ ipſa tamen in utroque utilitas convenienter nominatur. Sed vires nomine appellat incolumitatis: at vero ornamentum potentiam eſſe dicit, ut ſint partes utilitatis duæ; incolumitas & potentia. Poſt hæc tractat, quod Græci appellant δυνατὸν, Latini *quod fieri poſſit, aut non poſſit*: in quo etiam illud docet, quod his vicinum eſt, & *quid facile fieri poſſit.* Prope enim fieri non poſſe creditur, quod cum magna difficultate conficitur. Hæc ſunt de tribus; hoc eſt de honeſto puro ſine utilitate; deinde mixto cum utilitate; tertio de ſola utilitate.

174 *Utilitas autem, aut in corpore poſita eſt, aut in extraneis rebus.*) Hucuſque de honeſto cum utili: nunc de ſola utilitate diſſeritur.

175 *Quoniam ergo de honeſtate, & de utilitate diximus, nunc reſtat ut de iis rebus quas his attributas eſſe dicebamus, neceſſitudine & affectione, perſcribamus.*) Honeſtati & utilitati ſupra poſitæ atque tractatæ, duas res neceſſario dixerat attributas, neceſſitudinem & affectionem: de his nunc præcipit, ac neceſſitudinem docet eſſe illam, quæ neque mutari neque ab exitu ſuo flecti poſſit. Affectionem vero, quæ ex temporum, aut negotiorum eventu, aut hominum adminiſtratione ſæpe mutatur: ut res non tales ſint, quales eſſe conſueverunt. Ac neceſſitudinem, quæ prima eſt, in duo dividit; ut nunc neceſſitas ſit, quæ aliter exitus ſuos habere non poſſit, ſed ſua cogat effecta ſine ulla exceptione; dicit eſſe alteram neceſſitatem, ubi fieri aliter poſſit, cum aliquod admittitur 99. Poſtremum cauſæ genus demonſtrativum eſt 100, quod adjungit.

99 *cum aliquod admittitur*] in edit. Baſileenſi legitur *aliquid.* CAPP.

100 *poſtremum cauſæ genus demonſtrativum eſt*] hæc avulſa videntur a ſuo loco & transferenda

git. Dat præcepta quibus laudes, vituperationesque tractentur; id est quibus locis. Ac primum dicit eosdem locos esse laudi, & vituperationi, quos in primo libro *judicialis* causæ, hoc est omnia attributa personæ. Partitur tamen breviter laudes, & vituperationes animi & corporis, & extrinsecus: animi; virtutes, artes, scientiæ; vel contra, vitia: corporis totius, vel in partibus; ut pulchritudo, valetudo, integritas, & cætera hujusmodi: extrinsecus sunt patria, parentes, cognati, amici, magistratus, divitiæ, & cætera hujusmodi. Postremum præceptum dat in laude, & vituperatione; non tam nos considerare debere quid corporis sit, quid extrinsecus sit, quam quid sit in animo. Omnia enim vel laudanda, vel vituperanda, non rebus externis, non rebus corporis, sed animo metiuntur.

Sin aliquæ res incident difficiles.) De possibilitate 1 dicit.

Quasdam simplices.) Ut aliter omnino fieri non possint.

Cassilinenses se dedere Annibali.) Nisi velint fame perire. Ergo hic exceptio; Cassilinum venire in Annibalis potestatem. Hic aliter omnino fieri non potest.

Tum adjunctio.) Ubi exceptio.

Nisi propter aliquam causam.) Ita non est necessitas in civili quæstione illa, quæ sine conditione est.

Præter hæc autem esse multas invenias res.) Id est necessitudines.

Nam omni tempore id pertinebit.) Id est exceptio ipsa.

Ac summa quidem necessitudo videtur esse honestatis.) Duo sunt quidem, honestum & utile: sed utili cum duo subjaceant, commoditas & incolumitas, quasi tria effecta sunt. Verum honestas præponenda; secundo loco habenda incolumitas; tertio commoditas. Proinde quæque res sit, aut honestatis, aut incolumitatis.

Aut non eo consilio quo Aristippus fecit.) Ut sociorum cadavera tempestatibus liberaret.

Laudes autem, & vituperationes ex iis locis, &c.) Demonstrativa 2 quæ super- 176
erat, sola tractatur per honestatem; quæ demonstrativa partes habet duas, laudem & vituperationem: utrumque tamen ex attributis personæ tractatur.

DE ATTRIBUTIS PERSONÆ. [vide Libr. I.]

Cum sint undecim attributa personis, quibus approbatur cujusque persona; nomen hominis certis suis designans & sanguinem & hominem nominibus explicatur, cum nullo socium neque nomine, neque attributo: natura est attributum extra ipsum hominem 3; ut in patria 4, gente, sanguine, cæterisque. Hæc enim licet dent homini

renda ad hujus articuli finem, ubi legimus: *Laudes autem & vituperationes ex iis locis &c.* nisi tamen a Victorino in antecessum (ut commentatoribus aliquando contingit) dicta fuerint. Capp.

1 *De possibilitate*] editio Basileensis habet: *De impossibilitate.* Capp.

2 *Demonstrativa*] supple causa, materia, hypothesis. Capp.

3 *natura est attributum extra ipsum hominem*] hoc est quod non pendet ab arte, disciplina, industriave humana. In Commentario ad Lib. I. dixit: *extrinsecus & quæ natura tantum sint;* ubi & eamdem sententiam clarius ita expressit: *primum videamus quæ natura in homine sint; extrinsecus ut sexus. Sexus enim tantum natura est, nec ex disciplina potest aliquando contingere: ita & natio, & patria & cognatio, & ætas tantum natura sunt.* Capp.

4 *ut in patria*] perperam editum erat: *præter in patria.* Capp.

mini commodum, non tamen proprium. In ipso vero homine est natura circa corpus & animam, quæ dat plurimas & animo, & corpori qualitates. Ergo natura accidens res est, quæ aptiorem hominem ad unumquodque facit. Itaque non orator natura est, sed oratorius; id est qui orator esse possit: verum has qualitates, vel diligentia comparat, facitque perfectas, & habitus nominantur; aut in has casu quodam, ac repentino motu frequenter incidimus, & affectio dicitur; aut in has inclinamur studio quodam, quod ipsum studium per se nihil aliud est, quam voluntas applicata in aliquas qualitates. Ergo afficimur qualitatibus his modis; ortu, & natali, & est natura; afficimur repentinis casibus, & affectio est; afficimur industria, ac constantia, & perseveratione, & habitus est. At vero ipsum studium, quod esse definimus applicatam in qualitatem aliquam animi voluntatem, hoc (inquam) studium nunc affectio est, si pro tempore est; nunc, si perseveraverit, habitus. Ipsum studium jam quasi perceptio quædam in me est rei ejus cui nomen est studium, si perseverat, sed ut studium intelligam, illud debeo considerare, quod ipso studio petitur: ut litteratura, aut geometria: quod si perceptum sit, habitus studio perceptus est. Ergo natura accidens qualitas est, ut animæ, vel corpori, vel extrinsecus: & accidens ab ortu, ac natali: accidit autem mari, vel fœminæ; nam marem esse, aut fœminam, non jam inter commoda computatur. Affectio est accidens qualitas vel repente, vel sponte, vel studio mox desitura; nam si permaneat, fit habitus: dicta affectio, quod afficiat 5 qualitate. Et erit affectio incipiens habitus, vel victus 6. Non enim omnia ad exitum tendunt. Habitus est perceptio qualitatum: nam hæc percepta philosophi dixerunt. Hæ qualitates, vel commoda sunt, vel incommoda: quæ quoniam tribus modis qualitates eveniunt, multa his commoda, vel incommoda communiter eveniunt. Verum per existentiam ea quæ eveniunt secernentur. Nam alia vis in eo commodo quod per naturam est; alia in eo quod per affectionem; alia in eo quod per habitum. Habitus non potest esse, quod non aliud est, atque illud quod habetur: nam quia ignis calet, putant aliqui habitum esse; quia perpetuum sit: cum hoc ipsum ignis sit, ut caleat: itaque potius natura est. Habitum multi non nisi Deo dant; & verum est. Ille enim habet omnia percepta. At vero homo nunquam ita quid perceptum habet, ut non in profectu quotidie sit: & hunc profectum dixerunt προκοπὴν, id est progressionem quamdam: alii habitum 7 dixerunt. Ergo pro existimatione majoris perceptionis in homine habitum intelligimus: ut si affectione quadam aliquid quis agat; ut orator in foro non perfectus, tamen si in eo est aliqua progressio, habitus dicetur; & certe pro commodo suo vel habitum, vel affectionem faciet; nomen ex altero erit. In rebus enim nomina sunt certa, quæ alterum significent; ut *iracundus*, habitus est; *iratus*, affectionis: & hæc ὁρμὴ cum studio & diligentia evenit, habitus est; cum naturaliter, natura. Studium est autem vel adipiscendi aliquid, vel retinendi voluntas; id quo vel adipisci aliquid, vel retinere optamus, vel adepta retinemus. Victus est, vel quod

5 *quod afficiat*] antea legebatur: *inficiat*. Capp.

6 *vel victus*] quid hoc in loco significet *victus*, paulo post explicabitur. Capp.

7 *hunc profectum dixerunt προκοπὴν id est, progressionem quamdam: alii habitum*] perperam legebatur antea: *hunc profectum dixerunt ὁρμὴν, id est progressionem, quam ὁρμὴν habitum dixerunt*. Quod emendavimus ex editione Basileensi. Capp.

quod ipse homo agit, vel quod circa ipsum agitur: omniaque habet, quæ natura, habitus, affectio, studium. Nam oratorem esse (quod est habitus) & victus est, si in ea exercitatione sit. Itaque CICERO qui assiduo studio, perseveranti diligentia ita Rhetoricam percepit, ut ea in eo perpetua esset, habitum consecutus est. Sed quia ejus actum sibi instituit ad usum vitæ, est id in eadem re, & in habitu, & in victu 8. Itaque multum plerumque de virtute habitus detrahitur, si victus absfuisse dicatur. Nam licet orator plenus sit perceptione ipsius artis, tamen aliquantum argumento detrahit, si neges in eadem exercitatione vixisse: ut ipse contra Cæcilium 9, quia aufert victum, infirmat habitum; cum dicit: *Quando tute tui periculum fecisti?* Plerumque etiam si nihil agat, ex habitu hoc ipsum quod nihil agit, est illi victus; id est vitæ modus: nam ut in victu est, quibus amicis utatur; ita in victu est, & si non utatur: & certe, quia nihil horum debet deesse personæ, potest habitum habere ex geometriæ perceptione, in qua nihil agit; & victum de usu Rhetoricæ. Victus autem omnis ad qualitatem tendit: sed ea qualitas vel in affectione, vel in habitu erit. Deinde uti oratione, vel aliquid Rhetoricæ nosse, quod affectionis est; & ad loquendum, aut dicendum aptum esse, quod est naturæ; aut loqui, aut studere velle, quod est studii, & cætera hujusmodi habet victus. Verum in hoc considerabitur victus circa hæc omnia, si ita agat vitam, ut hæc exerceat. Non enim quia natura loqui, aut studere possumus, (quod proprium naturæ est) idcirco & inde vivimus: sed si sic ordinata sit vita nostra ad omnem substantiam rei familiaris quærendam, ut inde vivamus, id est, inde nobis omnia suggerantur ad victum, merito victus ex exercitatione dicitur. Item & si sit habitus, & non in ipso habitu agat vitam, & virtutem oratoriæ 10 consecutus sit; erit habitus, non victus: eodem modo & affectio est, si est pro tempore; id est prout res aliqua tulerit, ut locus fuerit, non perpetua consuetudine inde vivendi. Eodem modo & in studio est, si non studium quodlibet in exercitatione vitæ tulerit, unde victus nominandus sit verbotenus: ut causas agere, ut docere, est hujus studii: sed quia ordinata voluntas est ad usum vitæ, merito dicetur & victus. In singulis enim his res quæque in eo quod sunt, distribuendæ sunt: ut etiam servus circa hoc quod in hac conditione est, fortuna est: si servitutem serviat tota vita, victus est: sic & cætera de fortuna. Facta vero & casus, & orationes, & consilia ut supervenienda accipimus, erunt suis nominibus. Nam victus non est sine factis, casu, orationibus, consiliis: sed sic venit, fuit, ut diceret, ut faceret, ut ei aliquid accideret, ut consilio uteretur. Et hæc omnia si sic accipimus ut actiones non ordinatas, neque institutas toto vivendi tempore, erunt suis nominibus: sinautem in eo genere vivendi posita fuerint, in quo omnia sunt quæ tibi constituenda ad vitam universam, victus nominabitur, non suo quoque nomine. Facta autem, casus, orationes, consilia, cum ex futuro tempore argumentum dabunt, ex præteritis confirmabuntur.

8 *ejus actum sibi instituit ad usum vitæ, est id in eadem re, & in habitu, & in victu*] male editum fuerat: *ejus actum sibi instituit, ad usum vitæ est: id est in eadem re & in habitu, & in victu.* In edit. Basil. legitur: *instituit ad usum vitæ, id est, in eadem re & in habitu, & in victu.* Unde veram, ut puto, lectionem eruimus. CAPP.

9 *ipse contra Cæcilium*] CICERO videlicet. CAPP.

10 *oratoriæ*] supple *artis*. CAPP.

tur. Nam hoc ideo illi accidit, quod hoc fecit; ideo hoc illi accidet, quia fecit; hoc ideo facturus est, quia hoc dixit.

DE NEGOTIIS. [vide Libr. I.]

Negotium factum, vel dictum est, unde judicium est: in judicium etenim vel in deliberationem, vel in *demonstrationem* 11 non venitur, nisi propter factum. Singula igitur quaeque quae homini aut objiciuntur, aut de homine quaeruntur, facta sunt: ipsa igitur singula facta negotium sunt. Sunt alia facta quae probationem tribuunt ipsi facto, unde quaeritur 12, sub quolibet *statu*. Sunt tria facta, quae extra ipsum factum sunt: & extra facta, quae vicina sunt ad factum, & probant factum vitae praeteritae: haec personae attributa dicuntur. Ergo cum negotium, factum dictumve sit, habeat attributa quatuor; *continentia cum negotio*, (inquit) *in gestione negotii*, *adjuncta negotio*, *qua gestum negotium consequuntur*; ex his duo prima, continentia cum negotio, & in gestione negotii, totum tenent quicquid habere potest causa omnis 13, id est negotium omne per partes suas gestum: duo alia sunt, ex quibus assumuntur primum ab oratore ea, quae negotio adjuncta sunt. Quartum autem illud, quod est consecutio, non negotii ipsius gestio est; sed aut extrinsecus venientia per homines habet, aut per naturam generaliter, ut post docebimus. Igitur prima de attributis continentia 14, habet partes quinque; summam negotii, summae causam, facta illa quae probant factum, divisa per tria tempora. Et omne ipsum, quod diximus negotium esse, factum scilicet, continetur ab his; a summa, quae brevem propositionem habet totum claudens; ut *patria* (inquit) *proditio*, & caetera: habet & causam, quae gemina est; impulsio & ratiocinatio. Impulsio est per quam, cujus causa factum sit 15; ratiocinatio est per quam, quam ob rem factum sit, demonstratur. Sequitur per tria tempora factorum enumeratio; quid ante rem factum, quid iu re, quid post rem sit. Igitur negotium quodlibet de statibus 16. Interim sit loco exempli: *Milo occidit; Non occidit. Occidit* & *Non occidit* partes sunt singulae quaestionis. Sed jam parentis occisio, hominis occisio, patriae proditio, summa est. Ergo factum solum negotium est; propositio facti cum persona ejus qui arguitur, vel quolibet alio modo invidiam comparans, aut extenuans, summa dicetur. Et haec est quam Cato in libro suo appellat *Vires causa*. Hoc argumentum sequitur causa quam partiti sumus; quae utique adversus negantem factum danda est, ut fecisse docea-

11 *demonstrationem*] id est materiam, caussam, hypothesin *demonstrativam*, seu generis demonstrativi, in quo de laudando vel vituperando quopiam agitur. CAPP.

12 *unde quaeritur*] hoc est, de quo instituuntur Oratoriae quaestiones in quolibet *statu*; videlicet in *Conjecturali*, *definitivo*, *τῷ qualitatis* &c. CAPP.

13 *quicquid babere potest causa omnis*] perperam editum fuerat: *quicquid babere potest. Causa omnis*; quae interpunctio hujus loci sensum turbabat. CAPP.

14 *prima de attributis continentia*] quae nempe facit ut quaedam a CICERONE dicantur *continentia* esse *cum ipso negotio*. CAPP.

15 *cujus causa factum sit*] antea legebatur: *causa cujus factum sit*; sed emendationem nostram adstruunt ea quae de impulsione & ratiocinatione TULLIUS conscripsit Libr. I. CAPP.

16 *negotium quodlibet de statibus*] supple, fit, nascitur, procedit &c. CAPP.

ceatur. Quemadmodum autem tractetur, vel ab accusatore, vel ab reo, in secundo habemus. Quod si alius *status* fuerit præter *conjecturam* 17; non causa erit, sed ratio: de cujus tractatu in secundo docuit. Post hæc sequuntur facta omnia *ante*, *in*, *post*: in quibus omnia illa quæ in gestione negotii posita sunt, si tamen prosunt, assumuntur; unicuique enim facto inest, locus, tempus, modus, occasio, facultas. In gestione negotii, locus vel naturalis est, vel *qualitativus*. Naturalis locus est, cum argumentum præstat: non erit illud argumentum a loco, sed a facultate. *Qualitativus* autem locus præstat argumentum ex opportunitate, quæ opportunitas quibus rebus possit intelligi, ipse posuit. Tempus quid esset, dudum generaliter docuit: *pars quadam* (inquit) *æternitatis*. Hoc quoque in tria tempora divisit, quæ ipsa tempora partitus est: nam præteritum tribus modis consideratur; præsens & futurum, binis. Verum hæc omnia magis ad cognitionem temporis dixit, quod quid esset, insinuare cupiebat 18, quam ut apta sint in gestione negotii. Quid ergo aptum erit huic parti? nam huic attributum est tempus, æstimatio ejusdem temporis, & collatio cum gestione, ut id quod factum dicis eo tempore ex quo argumentum sumis, fieri potuisse videatur. Itaque sic ait: *Nam sæpe oportet commetiri cum tempore negotium.* Occasio autem opportunitas est quædam temporis ad aliquid faciendum: hæc opportunitas tribus modis consideratur. Modus autem est, quo non solum factum indicatur, sed quemadmodum factum: qui modus & animum indicat, id est voluntatem. Dividitur autem per prudentiam, aut per imprudentiam 19: his quæritur; *clam*, *palam*, *vi*, *persuasione*. Imprudentia purgatur inscitia, casu, necessitudine & affectione animi. Facultates autem duplici modo argumentum præstant: nam ejusmodi sunt ut per eas aut facilius aliquid fiat, aut sine his effici non possit. Adjuncta negotio; factum, quod in negotio ponitur unde judex laturus sententiam est, ut probari quoquo modo possit per quamlibet constitutionem. Sumuntur de his rebus argumenta 20. Quæ res possunt in ipsum factum affectione quadam contineri, has res *affecta* nominamus; verum *affecta* accipimus, nunc de ipso negotio, id est de omni causa rebusque in causa gestis; nunc ad res in causa gestas 21, alia quasi quodammodo extrinsecus, quæ convenire videantur; aut inde ut proveniant, aut ad illa conjuncta sint 22. Hæc affecta quæ supra diximus, *negotio adjuncta* & *consequentia negotium* dicuntur: illa prima, *continentia*, vel *in gestione*. Sed de illis jam supra dictum est. Adjuncta vero ea sunt, quæ illis ipsis supra positis singulis aliquo modo, vel extrinsecus cohærent; ut summæ, ut causæ, cæterisque: sed cum non

17 *conjecturam*] id est *conjecturalem statum*, in quo videlicet facti quæstio instituitur. Capp.

18 *cupiebat*] perperam editum erat *cupiebant*. Capp.

19 *dividitur autem per prudentiam aut per imprudentiam*] male editum & interpunctum fuerat: *voluntatem dividit aut per prudentiam* &c. Capp.

20 *per quamlibet constitutionem. Sumuntur de his rebus argumenta*] huic loco tenebras offuderat mala interpunctio quæ sic habebat, *per quamlibet constitutionem sumuntur de his rebus argumenta.* Capp.

21 *Quæ res possunt . . . . contineri*, *has res* affecta *nominamus: verum* affecta *accipimus*, *nunc de ipso negotio . . . . nunc ad res in causa gestas* &c.] Locus hic in præcedenti editione pessime sic interpungebatur: *quæ res possunt . . . . contineri. Has res* affecta *nominamus*, *verum* affecta *accipimus. Nunc de ipso negotio . . . . Nunc ad res in causa gestas* &c. Capp.

22 *conjuncta sint*] antea legebatur: *conjuncta sunt*. Capp.

non in ipſa cauſa ſint, ſed aliunde aſſumantur; convenientia tamen erunt (ſive aliena ſint & non hinc nata) in collatione 23, cum erit aut majus, aut minus, aut par, itemque ſimile, contrarium, diſparatum. Si vero his adjuncta ita ſunt, ut extra tamen ſint; erunt aut genus, aut pars, aut eventus. Nihil enim horum non ad hoc eſt: non tamen in cauſa poſitum; & ſi poſitum eſt in cauſa (id eſt in negotio) quæ ὑπόθεσις 24 eſt, id eſt quæſtio circa perſonam propriam, ita eſt veluti non poſitum. Ergo genus ſit licet cauſæ; tamen, quia genus eſt, velut extra cauſam eſt, cum perſona propria ineſt in cauſa. Item ſpecies eſt extra. Jam vero eventus cum tria tempora teneat, poteſt eſſe ex cauſa; id eſt ex negotio de quo loquor: qui probat quidem 25, eſt de negotio; quod evenit rebus geſtis, id quod in negotio eſt. Quoniam tamen & præteriti temporis eventus, & futuri temporis eventus aliquoties ſumitur; & hoc videri extraneum poteſt a negotio, ex negotio tamen oriens: unde probatum eſt *adjuncta* nunc omnibus modis externa (affecta tamen aliquo modo adjungi, ut cætera quæ ſupra diximus) nunc aliqua ex ipſo, vel in ipſo negotio, alio modo tamen ſe habentia, quam geſti negotii textus ipſe & ordo conſiſtit, circa perſonam certiſſimæ quæſtionis. Majus, & minus, & æque magnum, tum ex vi, tum ex numero, & ex figura negotii conſiderantur. Vis in eo eſt, quo ipſa ſignificatione verborum diverſas res intelligimus. Itaque cum prolata verba diſtant ſenſibus noſtris, ſignificatione ea qua proferuntur, vi diſtant; id eſt potentia quadam, qua quid quæque res poſſit, intelligimus. De numero perſpicuum eſt. Figura eſt textus & ordo negotii per circumſtantias ſuas. Simile autem ex ſpecie, aut ex comparabili, aut ex conferenda, aut aſſimilanda natura judicatur. Simile, hoc eſt ſpecies, comparabile, & ſimulanda natura, & in illis ſunt octo; genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione: ſed ipſum ſimile quod per hæc ſupra poſita efficitur, illic eſt in contrariis partibus. Et quæ ſub eandem rationem cadunt 26, hoc diſtinctius poſitum eſt in differentiis. De conſecutione, in ſuperioribus duobus attributis negotio negotium omne teneri diximus: tertium quod eſt adjunctum negotio, veluti extra eſſe præcepimus; ſed naturaliter cohærere extra ipſam hypotheſin, aut ab oratore aſſumi: quanquam & ea quæ certa ſunt, naturaliter ab oratore ſumantur. Et de hoc præcepta jam dedimus. Quarta attributio quæ conſecutio nominatur, & ipſa ea tenet, quæ extra ſunt, adhærentia tamen rebus negotii; quæ non ab oratore ex voluntate ſumantur, ſed quæ ipſis rebus negotii rationabiliter acciderunt. Ac prope ea omnia quæ in quarta attributione (in conſecutione) ſunt 27, id videntur eſſe, quod even-

23 *convenientia tamen erunt (ſive aliena ſint & non hinc nata) in collatione*] in editione Baſileenſi legitur: *convenientia tamen erunt in collatione, ſive aliena ſint, non hinc nata.* CAPP.

24 ὑπόθεσις] in præcedenti editione perperam legebatur ἀπόθεσις. CAPP.

25 *qui probat quidem*] id eſt qui quidem eventus probat controverſam rem, is eſt de negotio; quoniam evenit rebus geſtis. CAPP.

26 *quæ ſub eandem rationem cadunt*] legere mallem *cadant.* CAPP.

27 *quæ in quarta attributione (in conſecutione) ſunt*] τὰ *in conſecutione* gloſſema ſapiunt, & meram continent ἐπεξήγησιν τῶν *in quarta attributione*, ut patet ex præcedentibus, ubi ait: *Quarta attributio quæ conſecutio nominatur.* Servari tamen poteſt vulgata lectio, ſi parentheſis apponatur poſt τὸ *attributione* hoc pacto: *in quarta attributione (in conſecutione) ſunt &c.* CAPP.

eventus. Verum eventus aliud est, aliud consecutio, vel res consecutionis. Etenim eventus consideratio est ex quadam natura rerum, qua perspicitur quid ex quaque re evenerit, eveniat, eventurum sit. In consecutione autem non ex rebus quid eveniat, tractat orator, sed quid rebus eveniat; id est quid rebus contingat. Deinde, quod in eventu duo sunt; ut arrogantia, & odium: in hac consecutione unum. Nam ipsi facto consecutio est, quod vel raro, vel frequenter fit. Hæc autem omnia collocata sunt in hac consecutione. Aut nomen contingit rebus; *imitator*, *inventor*, lex de ipsa re; consuetudo, pactum, ut frequenter fiat, vel non frequenter. Utilitas, vel honestas, & cætera quoque (ut dixi) rebus accidunt; non ex rebus ipsis, sed ad res ipsas quadam gestione proveniunt.

* *

SULPITII VICTORIS
AD M. SILONEM GENERUM, INSTITUTIONES ORATORIÆ.

SULPITIUS VICTOR M. SILONI Genero. QUOD frequenter a me postulabas, videor expedisse. Contuli in ordinem ea, quæ fere de oratoria arte traduntur, secundum institutum magistrorum meorum; Zenonis præcepta maxime persecutus: ita tamen, ut ex arbitrio meo aliqua præterirem, pleraque ordine immutato referrem, nonnulla ex aliis quæ necessaria videbantur, insererem. Recte an perperam fecerim, tu judicabis. Nec enim volo hæc in multorum manus pervenire.

RHetorica est, ut quidam definiunt, *bene dicendi scientia*. Sed hæc diffinitio parum recta; quia parum plena. Potest quidem & medicus quæ ad medicinam attinent, bene dicere: & item cæteri artifices habent de artibus suis bene dicendi scientiam. Ne illa quidem diffinitio probanda, quum 1 dicunt plerique esse Rhetoricam *persuadendi peritiam*; ideo quod nemo omnium invenitur orator, qui semper persuaserit. Ergo commodissime diffiniemus illo modo: *Rhetorica est bene dicendi scientia in quæstione civili.* Sic enim fiet, ut proprium finem dedisse 2 videamur. Civilis quoque quæstio definienda nobis est, ut & ipsam scire possimus. Ejus diffinitio hujuscemodi traditur: *Civilis quæstio est, quæ nullius artis propria, in communi omnium opinione versatur.* Hoc etsi paulo videtur obscurius, re tamen ipsa clarum atque manifestum est. Nam & civilis quæstio bene appellatur (ut civile jus) quæ 3 inter cives atque in civitate versatur, & in omnium passim opinionem cadit. Quis enim est vel imperitissimus, qui non sibi intelligentiam vindicet de his rebus, quæ versantur in dispu-

1 Ed. Fr. pro *quum*, habet *quod*, perinde est, utro modo legas.
2 *proprium finem dedisse*] hoc est, propriam definitionem, quæ apud Rhetoras *finis* nomine sæpius appellatur. CAPPER.
3 Ed. Frob. pro *quæ* exhibet *quod*, ut ad Jus civile referatur. Idque forsan probum.

disputationibus atque judiciis? cum quæratur, faciendum ne sit aliquid, an non faciendum: justum sit, an injustum: utile, an inutile, & ita de cæteris hujusmodi, quæ fere aut in naturali disputatione, aut in forensi actione versantur. Unde quidam nec putant dicendam esse artem Rhetoricam, si officium ejus in communi omnium opinione sit positum. Verum isti errant. Non enim Rhetoricam ipsam nullius artis propriam esse dicimus, eamque in communi opinione versari; sed civilem quæstionem, quam velut materiam arti suæ subjectam habet ipsa Rhetorica. Ex quo fit, ut in civili quæstione opinandi facultatem cæteri habeant, bene dicendi scientiam solus Orator. Civilis quæstionis partes sunt duæ, & harum Græca sunt nomina, θέσις, & ὑπόθεσις. Nos *thesin* propositum dicimus; *hypothesin* sive controversiam sive causam. Sed diffinitionem utriusque videamus.

THesis est, ut quidam volunt, res rationalem disputationem recipiens, sine definitarum personarum circunstantia. *Hypothesis*, res rationalem disputationem recipiens cum definitarum personarum circunstantia. Verum reprehenditur utraque definitio 4, ideo quod utraque invertitur 5. Nam & *thesis* potest habere definitæ personæ circunstantiam, si ita ponamus: *An* CICERONI *post consulatum eundum in provinciam fuerit*; Vel, quod exemplum positum est apud Græcos: *An Socrati uxor ducenda fuerit*. Neque enim esset *thesis* 6, si illo modo poneretur: *Deliberat* CICERO, *an post consulatum eat in provinciam*; aut, *Deliberat Socrates, an ducat uxorem*: quæ sunt causæ deliberativæ. Sed quoniam nos hodie disputamus, debuerit ne ille facere, est *thesis*; quamvis sit definita persona. E diverso 7: *Quidam in solitudine inventus est, cum gladium cruentum teneret, & recens cadaver occisi hominis sepulturæ daret; reus sit cadis*. Hæc quidem certa causa est. Potest enim ille quicunque repertus est, reus fieri, etsi definitæ personæ circumstantiam non habet 8. Melius ergo & *thesis* & *hypothesis* definiri videntur, hoc modo: Thesis *est res rationalem disputationem recipiens*, *cujus finis inspectio*; Hypothesis, *res rationalem disputationem recipiens*, *cujus finis actio & judicatio*. Sic enim videtur ad certam definitionem utrumque esse perductum. Sive enim erit, sive non erit definita persona, certe cum inspiciendi tantum gratia disputabitur, erit *thesis*: cum vero ita se res habe[illegible]t, ut sit disceptatione judicandum aliquid & agendum, tum esse *hypothesin* sciemus. Confirma autem ista esse 9, non dubium esse; adeo ut paucis plerumque mutentur. Thesis est: *an uxor ducenda* 10; quod si rei fiant de moribus juvenes, quod 11 juraverint ne uxores ducerent, erit *hypothesis*. Habebit autem *thesis* inspectionem, *hypothesis* judicationem 12; ut jam supra dictum est. Itaque *hypothesin*

4 *utraque definitio*] Ed Fr. *utraque hac definitio.*

5 *invertitur*] Ed. Fr. *invenitur contra.*

6 *est hypothesis*] *esset thesis* Ed. Fr.

7 *E diverso*] Ed. Fr. *inversio.*

8 *etsi definita persona circumstantiam non habet*] perperam legebatur & *si* per hypodiastolen, cum legendum sit *etsi* per hyphen. CAPPER.

9 *Confirma autem ista esse*] Ed. Fr. *Cum finis autem ista est.*

10 *ut paucis plerumque mutentur. Thesis est: an uxor ducenda*] male interpunctum fuerat hoc puto: *ut paucis plerumque mutentur, thesis est, an uxor ducenda.* CAPPER.

11 *quod*] Ed. Fr. *quare.*

12 *hypothesis judicationem*] AURELIUS AUGUSTINUS in *Principiis Rhetoricis* infra exhibendis dixit *contentionem* pro τῷ *judicationem*. CAPPER.

pothesin sciemus quidem in controversiis & litibus esse, sive actionibus atque caussis; *Thesin* vero in κατασκευαῖς & ἀνασκευαῖς. Itemque in his quas Græci χρεῖας vocant, cum disputatur; *recte ne quid dixerit Diogenes, vel Isocrates.* Item laudes & vituperationes videntur ad *thesin* pertinere. Jam illa quidem certe *thesis* sunt propria; *an uxor ducenda, an navigandum.* Nam legis vel ἀνασκευαὶ, vel κατασκευαὶ 13, hoc est, aut reprehensiones, aut confirmationes & suasiones, ad *thesin* pertineat, necesse est. Loci quoque communes; nam invectivæ accusationis est portio.

NUnc quoniam ostendisse plene videmur, quid sit Rhetorica, & in quibus rebus ejus opera versetur; dicendum est, quæ officia sunt Oratoris 14. Sunt autem, ut traditum est, tria; intellectio 15, inventio, dispositio. Etenim causa proposita, primum intelligere debemus, cujusmodi causa sit; deinde invenire, quæ apta sunt causæ; tum inventa, recte & cum ratione disponere. Neque me hoc loco fugit, quæ M. TULLIUS tradat. De intellectu enim 16 nihil tradit; credo, quia magis diligentiæ atque sapientiæ, quam artis, existimet inventionem. At & dispositionem & elocutionem, & memoriam, & pronunciationem, ad officium Oratoris dicit pertinere. Sed nos a Græcis tradita, ut cœpimus, persequamur eo usque 17; eamusque per singula.

INtelligendum primo loco est, *thesis* sit an *hypothesis*. Cum *hypothesin* esse intellexerimus, id est controversiam, intelligendum erit an consistat 18; tum ex qua specie sit; deinde ex quo modo; deinde cujus *status*; postremo cujus figuræ. Et quoniam hæc exequenda sunt plenius, ad singula revertamur.

THesin ab *hypothesi*, quemadmodum discernere debeamus, jam supra docuimus. Ut autem intelligamus an causa consistat 19, dicendum est plerasque causas non consistere, quas Græci ἀσύστατα vocant. Hæc fiunt modis quinque 20. Aut enim est ἰσάζοντα 21, cum paria ex utraque parte dicuntur; ut si reos se furti invicem faciunt duo pauperes, perfosso pariete communi: aut μονομερὲς 22, si ex altera parte prævalida sit causa, ex altera prorsus infirma: aut ἄπορος, ut si non sit 23 unde actio perveniat

13 legis vel ἀνασκευαί, vel κατασκευαὶ] in præcedenti editione perperam legebatur: *leges vel ἀνασκευῆς vel κατασκευῆς*. CAPPER. Locus in Ed. Fr. sic legitur: *Nam leges vel ἀνασκευῆς vel κατασκευῆς hoc est, aut confirmationis & suasionis ad poesin pertineant necesse est.* Mox *partio* pro *portio*; manifesto typothetarum errore.

14 *Oratoris*] Ed. Fr. *Rhetoris*.

15 *intellectio*] vide PROLEGOMEMA RHETORICES in *Aldina* Rhetorum Græcorum Editione, & AURELII AUGUSTINI *Principia Rhetorica* statim ab initio. CAPPER.

16 *De intellectu enim*] Ed. Fr. & *de intellectu*.

17 *eo usque*] duas hasce voces delendas esse, quasi ex consequentibus factas, censuit eruditus D. Mailley. CAPPER, Ed. Fr. totum locum sic exhibet. *Sed nos a Græcis tradita ut cœpimus persequamur ea usque per singula.* Hoc conjecturam D. MAILLEY egregie confirmat.

18 *consistat*] Ed. Fr. *constat*. Sic paulo post iterum pro *consistet*, quod Pithœana habet, Frob. *constet*.

19 *an causa consistat*] antea legebatur *consistet*: sed paulo etiam supra legitur *an consistat*. CAPPER.

20 *quinque*] longe plures causarum ἀσυστάτων species recenset HERMOGENES in opusculo *de statibus* quæstionum oratoriarum. CAPPER.

21 ἰσάζοντα] supple στάσις vel ζήτησις vel ὑπόθεσις. CAPPER.

22 *aut* μονομερὲς] particulam *aut* ex Fr. revocavimus, tantum non plane necessariam.

23 *ut si non sit*] τὸ *si* abest a Fr.

veniat ad probationis effectum; ut si de sponsione certent, quorum alter parem, alter imparem 24 stellarum dixerit numerum: aut ἄδοξος, id est, inhonesta, turpis, & de rebus personisve deformibus: aut ἀπίθανος, id est, incredibili circumstantia; ut si centum præmia petat, qui tyrannicidia fecit centum. Hæc vitia causarum scienda sunt nobis, ut scire possimus, quas causas putemus consistere; quas repudiandas esse, quia non consistant. Sic quoque magni judicii est in hac parte non labi, quia frequenter eveniat, ut multæ causæ videantur consistere, neque tamen consistunt. Subsistunt autem, quæ habebunt intentiones ex utraque parte contrarias, ac propemodum pares, & pene ex æquo valentes. Juxta hoc diximus intelligi oportere, quæ species causæ foret. *Judiciale* vel *deliberativum* facile erit secundum differentiam auditorum 25 dinoscere; sed aliæ sunt species causarum differentes. Aut enim ethica est 26, id est moralis; aut *pathetica*, id est cum aliquo motu aut affectu; aut tantum *judicialis*. Multum autem intererit hæc scire, ut perinde confirmetur oratio.

E*Thica* igitur erit causa, id est moralis, cum erit suscipienda persona vel rustici vel dyscoli, aut patris indulgentis, aut contra severi. In ejusmodi causis 27, si eas intellexerimus, id facere poterimus, quod fieri oportebit; ut omnis oratio personarum apta sit moribus.

P*Athetica* est causa, cum personæ ejus quæ loquitur, repræsentandus affectus est. Si sese debebit vel indignatione aliqua, atque ira 28 vel dolore aliquo, vel (ut plerumque accidit) luctu excitatus excire; non erit ociosum, ut commota sit & exciens omnis oratio 29, perinde atque ipsa res exiget.

J*Udicialis* est causa, nudam habens rerum pugnam 30. Et hoc intererit inter superiores species & istam, quod hic quidem pressa & teres, & forensis actio esse debebit; in illis autem superioribus diligentius aliquid & cultius & lectius 31; certe in *pathetica* celsius aliquid atque commotius proferendum est.

POst hæc intelligendum, quemadmodum diximus, ex quo modo causarum sit controversia. Modi autem causarum 32 sunt quinque. Aut enim ἔνδοξος 33, id est, honesta; aut παράδοξος, id est admirabilis; aut ἀμφίδοξος, id est anceps; aut ἄδοξος, id est humilis; aut δυσπαρακολούθητος, id est obscura. Hæc scire non erit ociosum; quia

24 *alter parem, alter imparem*] Fr. ed. utrobique pro *alter* habet *altera*.

25 *auditorum*] hæc vox abest a Fr.

26 *aut enim ethica est*] vid. ALDIN. RHETOR. GRÆCI T. II. p. 70. & FORTUNATIANUM L. I. CAPPER.

27 *aut contra severi. In ejusmodi causis*] male interpunctum fuerat hoc modo: *aut contra severi in ejusmodi causis*. CAPPER.

28 *indignatione aliquá atque ira*] pessime editum erat: *in dictione aliqua &c.* sed legendum esse *indignatione*, liquet vel ex illo FORTUNATIANI loco L. I. *si indigna* [persona & res sit] παθητικὸν [erit genus] CAPPER.

29 *& exciens omnis oratio*] perperam legebatur *excidens*. Nam legendum esse *exciens*, probant hæc antecedentia: *si sese debebit . . . . excire*. CAPPER.

30 *rerum pugnam*] τὸ *rerum* abest a Fr.

31 *lectius*] Ed. Fr. *electius*.

32 *Modi causarum*] *Figuras materiarum* vocavit supra CURIUS FORTUNATIANUS L. I. CAPPER.

33 ἔνδοξος] apud FORTUNATIANUM L. I. & QUINCTILIANUM L. IV. c. 1. legitur ἔνδοξος & subauditur ὑπόθεσις vid. RHETOR. GRÆC. *Ed. Ald.* T. II. p 70. CAPPER. Omnia ista inde ab ἔνδοξος usque ad *anceps*, inclusive, uti loquuntur, absunt a Fr.

quia perinde jam a principiis actio esse debebit, prout modus cujusque causæ postularit. In causa honesta, id est, in qua & persona, & res erunt honestæ, nihil erit magnopere, nisi de victoria, laborandum. At contra, in admirabili causa per omnes quidem partes orationis 34 sollicita actio esse debebit, sed etiam in principiis maxima ex parte. Admirabilis enim causa est, quæ talis facie ipsa videtur 35, talisque apud opinionem judicum cœpit esse, ut admirentur quenquam ad defensionem ejus accedere. In hujusmodi (ut diximus) causa, magna arte intendendum est, ut & patientiam & adtentionem a judicibus & benevolentiam impetremus. Hic nimirum opus erit insinuatione, quam alio loco inter exordiendi præcepta trademus, ut scilicet non solum actus 36 a principio sumamus, sed etiam benevolentiam & misericordiam judicum provocemus, de communibus hominum periculis præloquentes, quod plerique non suo merito, sed vel iniquitate, vel livore hominum, vel malitia in difficilia vitæ ac famæ pericula devocentur.

AMphidoxos [ἀμφίδοξος] est anceps causa ex parte honesta, ex parte inhonesta. Id fit illo modo: Si res quidem inhonesta sit, sed honesta persona; ut si reus sit cædis vir fortis, qui decem milibus datis carnifici inimicum suum ipse damnatum occiderit; honesta persona est viri fortis 37, & res inhonesta quam fecit. In hujusmodi causa illa præcepta sunt, ut incipiamus ab ea parte quæ est honesta, tum scilicet minore cum odio judicum & offensione dicturi ab eo, quod 38 quasi præposito aliquo & prætento latebit.

ADoxos [ἄδοξος] humilis causa non erit illi similis, quam non consistere supra diximus. Illa enim propter turpitudinem excluditur. Hæc non de turpi, sed de re parvula & humili est. In ejusmodi causa operari debebunt illa præcepta, quæ de attentione traduntur. Attentum enim necesse erit judicem facere in ea re, quam aliter ille per contemptum & fastidium fortassis non audiet. Fiet autem attentus, si dixerimus, rem quidem parvam agi, quæ versetur in causa; sed magnam esse spem ejus qui litiget, & ipsius qui de omnibus rebus cum diligentia debeat cognoscere, ut quod viri boni est, ex æquo de maximis minimisque pronunciet.

OBscura 39 causa sæpenumero in manus veniet, vel personis multis impedita, vel rebus. In ejusmodi causis maximam curam adhibere debemus, ut faciamus judicem docibilem, id est ut causam . . . . Quo diligentius 40 explicemus hæc; omnia ex

34 *in admirabili causa per omnes quidem partes orationis*] Fr. & *per omnes* &c.

35 *Admirabilis enim causa est, qua talis facie ipsa videtur*] Ed. Fr. *Ammirabilis* [ita fere semper] *enim causa est, quare est animi dicta, qua talis* &c. forte leg. *quare & est admirabilis dicta.*

36 *non solum actus*] intelligo τὰς τῆς causæ actus. Nam paulo supra dixerat: *per omnes quidem partes orationis sollicita actio esse debebit, sed etiam in principiis maxima ex parte.* Capper. τὸ *solum* abest a Fr.

37 *honesta persona est viri fortis*] antea legebatur: *honesta persona est & viri fortis.* Capper.

38 *ab eo quod*] legere mallem: *de eo quod.* Capper.

39 *obscura*] Fr. & *obscura.*

40 *id est ut causam . . . . Quo diligentius*] in præcedenti editione legebamus: *ut causam quo diligentius explicemur hac omnia* &c. Sed hinc ea esse videtur oratio, ita ut post τὸ *causam* verba quædam prætermissa fuerint. Capper. pro *animadversa* Ed. Fr. habet *animadverterit.*

ex contraria parte animadversa ad utilitatem nostram arripere debemus, & his maxime adversarios urgere debemus, in quibus aliquod eorum esse vulnus sciemus. Juxta hæc intelligendum quid sit *status*; sed hæc interim differamus, de *statibus* postea plenius traditurі.

Reliquum est, ut intelligamus quæ figura sit causæ. Aut enim est simplex causa, aut conjuncta, aut *concertativa*. Simplices causæ minus artis curæque desiderant. In conjunctis aut *concertativis* adhibenda est stabilis ratio. Conjunctæ sunt, cum reus non uno *statu*, nec una actione defenditur, sed duplicatis *statibus* atque conjunctis. Hic diligenter cavendum est, ne alter *status* alterum impugnet; ac potius alterum alter stabiliter firmet. Exempla non desunt Tulliana. Conjuncta causa est pro Milone. Defenditur enim *statibus* duobus; *Relatione* [41], quod merito Clodius dicatur occisus, cum fecisset insidias; *Compensatione* [42], quod dicitur bono Reipub. occisus pessimus civis. Facile est animadvertere, quid in hujusmodi causis debeat fieri, videntibus quid fecerit CICERO. Non enim *compensatione* quam postea induxit, infirmavit priorem *statum*, sed confirmavit ac multo reddidit fortiorem. Hoc enim ipso persuasit judicibus insidiatorem peremptum fuisse; quoniam etiam gloriosa Miloni possit esse illa defensio, si propter Remp. fecisse videatur. Etiam illud apud TULLIUM simile est. Cluentius poterat præscriptione defendi: Invidiosum hoc & periculosum videretur. Placuit ergo illud & negatione defendi. Hæc negatio non solum infirmata non est, addita præscriptione, sed etiam firmior facta; cum ita actum est, ut persuaderetur judicibus, præscriptione causam potuisse defendi; nisi quia poterat probari judicium non esse corruptum. Nam quoties conjunctæ incidunt causæ, respiciendum nobis est, quem ex duobus *statibus* aut ex multis ponamus loco principali. Hoc enim ipsa suggerit ratio, prout causæ utilitas postulabit, & prout defensio hæc vel illa majores vires habebit. Non dubium enim, quin validior actio facienda sit principalis.

Concertativæ causæ [43] aut circa rem sunt, aut circa personam. Circa rem erunt, si aut leges aut rogationes ad populum ferantur, aut etiam in senatu sententiæ dicantur [44]; atque hæ inter se diversæ erunt, atque certabunt. Hæ causæ utique *statum negotialem* [45] habeant, necesse est. Sed nunc illud [46] magis quærimus, quis tractatus sit hujuscemodi causarum atque divisio. Necesse est utique & contraria refellere, & probare nostra. Sed potest esse dubitatio, utrum per singulos locos eamus adversarium [47] revincendo; quare id quod ferat, vel censeat, contrarium sit legibus,

41 *Relatione*] ἀντεγκλήματι qui status est qualitatis assumptivus, quo reus criminis caussam refert in eum ipsum quem malo quopiam affecerit. CAPPER.

42 *Compensatione*] ἀντιστάσει, qui status est *qualitatis assumptivus*, quo reus ait, se levi malo bonum maximum procurasse, vel e duobus malis minimum elegisse. CAPPER

43 *Concertativæ causæ*] ἐναγωνίους λόγους vocat DIONYSIUS HALIC. in *Opusculis Rhetoricis* passim. CAPPER. pro *concertativæ* Ed. Fr. *certativæ*.

44 *dicantur*] Fr. *feruntur*. τὸ *ferantur* versu præcedenti omittit

45 *statum negotialem*] in quo scilicet agitur de re facienda vel fugienda: opponitur τῷ *juridiciali*, ubi de facta re agitur CAPPER.

46 *illud*] Fr. *aliud* & statim pro *quærimus, quis*, eadem habet; *quærimus iste quis*.

47 *adversarium*] Ed. Fr. *adversarios*.

bus, & æquitati & utilitati 48: tum autem impossibile vel difficile, ultimo inhonestum: deinde ad initium revertamur, doceamus, id quod nos feramus vel censeamus, & legitimum esse, & utile; tum possibile atque facile, & post honestum 49: an vero per singulos locos utrumque faciamus, ut doceamus & illud quod ex adverso erit, non esse legitimum; & illud quod ex nobis erit, esse legitimum; & illud injustum, & nostrum justum, & pari ratione per singulos locos & cætera persequamur. Et hoc scilicet melius, quam de una causa duas quodammodo causas facere.

SEd scire debemus, non solum duplices, sed & multiplices concertationes esse posse in sententiis; maxime, quæ possunt multæ esse multorum, atque diversæ. In quibus omnibus idem facere licebit, ut explosis singulis per locorum ordinem, ut diximus, statim quare nostra sententia maxime accipienda sit, explicemus. In illo autem *legitimo* quadrifaria quodammodo quæstio est. Aut enim dicimus, quæ ex adversa parte dicantur, legibus esse contraria; nostra vero legitima: aut nostra, si non sunt legitima; esse tamen utilia: aut utraque quidem esse parum legitima; sed nostra magis utilia, vel magis necessaria: aut utraque quidem esse legitima; sed quæ inde dicantur 50, magis legibus inimica atque contraria. Similis ratio in cæteris locis, ac maxime proximo loco, qui est contra æquitatem. Utilitatis locus sic ferme tractatur, ut aut dicamus quod ex adversa parte dicitur, inutile esse; utile autem quod nos censeamus: aut utrumque quidem utile; sed & 51 hoc necessitatem 52 exigere. Jam in eo loco in quo quæritur, possit ne quid fieri, duplex quæstio est. Aut enim dicimus non posse fieri, quod inde dicatur; hoc vero posse, quod contendamus ipsi: aut utraque quidem posse; sed hoc facilius. Tractatio est honesti loci, ut (si possumus) dicamus illud inhonestum 53, sed hoc honestius: aut si hoc non possumus, sed sit utrumque inhonestum; est illud tamen inhonestius 54, quod inde dicatur. Diximus & circa personam esse concertationum unam quæstionem, ut de felicitate gignendi, quis felicior pater. Jam hic ex ipsa causa argumenta sunt, quare alter videatur esse felicior, nec similis divisio. Eadem tamen uno modo, ut repulsis quæ ex adversa parte dicuntur, econtrario 55 quæ pro nobis faciunt, singula statim singulis opposita persequamur. Sed ne alia quæramus, licet ex his controversiis sumere exempla, quæ paulo post ponemus, cum cœperimus de *statibus*.

48 *contrarium sit legibus & æquitati & utilitati*] Ed. Fr. *contrarium utilitati*, reliquis omissis.

49 *Et utile-post honestum*] Ed Fr. *ut istud impossibile atque facile & honestum.* Sed tædet tandem tot lectionum aperte absurdarum monstris describendis bonas horas male perdere.

50. *inde dicantur*] id est ab adversariis, ex adversariorum parte. CAPP.

51 *sed & hoc*] hoc nostrum, quod nempe censemus esse faciendum. CAPP.

52 *necessitatem*] Antea perperam legebatur *necessitate.* CAPP.

53 *dicamus illud inhonestum*] illud, nempe quod ab adversa iis proponitur CAPP.

54 *est illud tamen inhonestius*] Sensus omnino postulare videtur, ut illud *est* facessere hinc jubeamus.

55 *repulsis quæ ex adversa parte dicuntur, econtrario*] in præcedenti editione pessime legebatur: *Repulsis quia ex adversa parte dicuntur.* CAPP.

Nam & illa caufa conjecturalis inter novercam & captivam de veneficio 56, & illa rurfus finitiva inter duos, quorum alter tyrannum ex arce dejecit, alter occidit, *concertativæ* funt circa perfonas. In utraque autem plane contendimus: quæ talium *concertativarum* debet effe divifio.

Nunc quoniam ex tribus oratoris officiis, primum officium jam cœpimus nofse, & perfecuti fumus quæ intelligenda funt, fequitur nunc, ut 57 inveniantur fenfus principiis cæterisque partibus congruentes, & argumenta ad exemplum & probationem, & fententiæ five naturales, five morales, ad vim & ornamentum, & cætera hujusmodi. Jam confilii & judicii partes erunt, ut de inventis judicemus, fiqua non apta incurrerint 58; iis autem quæ probaverimus, utiliter & congruenter utamur. Atque in hac quidem parte non multa præcipi poffunt.

IN difpofitione plus artis eft; quod tertium effe oratoris officium dixeramus: plurimum momenti & ea quæ inventa funt, ad utilitatem & victoriæ effectum 59 digerere in ordinem, atque difponere. In difpofitione hæc funt. Ordo 60; cum ea quæ Græce appellatur οἰκονομίας; dehinc elocutio; tum pronunciatio. Ordo eft, ut fecundum textum naturalem fingula perfequamur, primum in partibus elocutionis; ut fit fcilicet primum exordium, deinde narratio, tum partes argumentationis, peroratio extrema. Sed bene huic ordini οἰκονομία proxima adjuncta eft, quæ hoc diftat a fuperiore, quod ille quidem ordo naturalis; hic ordo artificiofus eft. Jam in iftis ipfis, quas fupra docuimus, partibus orationis etiam naturalis eft ordo, quemadmodum oftendimus, ut primum locum principia teneant, mox narratio, deinde cætera fubfequantur.

ARtificiofus ordo eft, ut hunc ipfum ordinem, fi ita caufa pofcit, plerumque vertamus. Nam aliquando omittenda principia; aliquando fubdividenda & interrumpenda narratio, ex parte ponenda, & imperfecta argumentatione reddenda. Nec enim fine caufa TULLIUS pro Milone ante narrationem, argumentationis loco, præjudicia fenatus & Pompeji refutavit. Et prorfus non in hoc tantum ordine patientiæ caufa, fed in omnibus locis hæc οἰκονομία plurimum poterit, ac tantum valebit, ut etiam quæ aliter pofita atque prolata effent, fortaffe contraria operentur ad caufam, & plurimum profint 61. Reliquæ difpofitionis duæ partes funt; elocutio, & pronunciatio, & magnum in utraque momentum.

DE ELOCUTIONE.

IN elocutione hæc obfervanda funt; Latinitas, perfpicuitas, robur, nitor, compofitio; tum decens vel decorum: fic enim appellandum eft, quod Græci πρέπον dicunt.

56 *de veneficio*] male editum fuerat *de beneficio.* Nam & paulo poft in articulo de conjectura fic legitur: *Accufant invicem veneficii noverca & concubina &c.* & fupra FORTUNATIANUS L. I. fic habet: *accufant invicem veneficii noverca & captiva*. CAPP.

58 *fequitur nunc, ut*] Froben. plenius. *Sequitur cum qua debet operari, ut &c.*

57 *Si qua non apta incurrerint; iis autem qua*] antea legebatur hoc in loco: *fi qua non apta incurrerint. His autem qua &c.* CAPP.

59 *ad utilitatem & victoria effectum*] in præcedenti editione legebatur: *ad utilitatem & victoriam, effectum &c.*

60 *Ordo*] vid. VOSSIUM *Inftit. Orator.* p. 370. CAPP.

61 *profint*] perperam editum fuerat *profit.* CAPP.

dicunt. Ex quibus nimirum Latinitas primo loco rectissime posita est. Quid enim prius est, quam ut Latine, hoc est ut emendate loquamur?

Post hoc perspicuitas proxima est. Hic enim finitimus gradus, atque processus est, ut cum Latine, tum perspicue atque aperte loquamur.

TErtium robur est, ut non solum purus & manifestus, verum etiam robustus & fortis, validusque sit sermo.

ADhibendus est nitor, quem quarto loco posuimus; ut scilicet verba non sordida & vulgaria, & de trivio (quod dicitur) sumpta sint, sed electa de libris, & hausta de liquido fonte doctrinæ.

DE COMPOSITIONE.

COmpositio post hæc non ociosa; ut ordo verborum ea compage jungatur, ne confragosum & asperum sonum faciat, sed apte & leniter defluat: in quo sane adhibendus est modus, ne quid nimio opere luxuriæ nimium molliatur.

DE DECORO.

ILlud πρέπον, quod decorum vel decens diximus, in eo est, ut rebus apta sint verba, id est, ne res magnas verbis parvulis proferamus, neve econtrario magnis & tumentibus atque inflatis verbis res parvulas exequamur: ne dum amplificandi studio evehimur, ridiculi reprehendamur 62. Custodite ergo faciendum est, ut rebus personisque accommodentur verba quæ decent.

DE PRONUNCIATIONE.

HÆc in elocutione serventur. Nam pronunciatio quæ inter dispositionis partes supra posita est, artis quidem quodammodo non est; verumtamen magnam ac nimirum maximam vim obtinet. Nam cum omnia fecerimus, nisi illa quæ recte disposita sunt, apte & cum decoro 63 fuerint pronunciata, omnis labor prorsus peribit. Itaque & si magnam istius partem vel negat natura, vel tribuit; danda tamen opera est, ut in pronunciando & vox, & vultus, & gestus, & cætera adhibeantur ejusmodi: quare labor in comenda oratione adhibitus non pereat. Reliquum est jam, ut incipiamus de *statibus* 64 disputare: quandoquidem (ut breviter admoneam) executi sumus, quid esset rhetorica, quid civilis quæstio, quæ partes civilis quæstionis, quæ in intellectione, inventione & in dispositione servanda.

HIc erat ordo revera, ut de *statibus* protinus traderemus, si non esset a ZENONIS vestigiis recedendum: sed professi sumus usuros nos judicio; quod videtur locus exigere aliquid inserendum esse de meo 65. Cum paulo supra de dispositionis partibus,

62 *reprehendamur*] malim legere *deprehendamur*. CAPP.

63 Fr. *decore*.

64 *incipiamus de statibus*] antea legebatur: *incipiamus jam de statibus*; sed τὸ *jam* male repetitum fuerat ex præcedenti. CAPP.

65 *sed professi sumus - inserendum esse de meo.*] Fr. hunc locum ita exhibet: *sed professi sumus usuros nos esse judicio. Videtur exigere aliquid inserendum esse in eo*.

tibus, & naturali ordine 66 diceremus, de partibus orationis fecimus mentionem; quod non placet suspensum & incertum relinquere. Reddemus 67 igitur, neque ita multo post, quod ad *flatus* attinet. Interim videamus, quod ad partes orationis attinet, quæ in illis præcepta sunt.

DE PARTIBUS ORATIONIS.

PArtes orationis sunt, ut quidam volunt, quatuor; exordium, narratio, argumentatio, peroratio sive conclusio. Qui videntur plenius tradere, partes orationis faciunt exordium, narrationem, partitionem, confirmationem, reprehensionem, perorationem. Hinc animadvertimus partitionem additam solum; cæterum argumentationem in duas partes divisam, ut sit altera pars ejus confirmatio, altera reprehensio 68. Verum ab initio singulas consideremus.

EXordium partes habet duas; principium, & insinuationem. Horum diversitas illa est, quod *principia* quidem sunt, cum aperte ingredimur causam, sine laboris ullo apparatu, ab ipsis rebus atque personis; quod potest fieri in eo genere causarum, quod est rebus atque personis honestum: *insinuatio* vero est laboriosa prælocutio, quæ fit in admirabili genere causarum 69. De quo genere non puto in hac parte multa dicenda, quia supra elocuti sumus, cum de modis causarum, ac de hoc ipso admirabili genere diceremus.

EXordiendi officia sunt, ut faciamus judicem vel benevolum, vel docilem, vel attentum. Quid in qua causa faciendum esset, & ipsum jam ostendimus eodem loco, ubi de causarum genere disputatum est. Verumtamen hic quoque breviter ostendemus. Ad benevolentiam provocandus est judex, ubi non est benevolus; nimirum maxime in admirabili causa 70; in obscura docendus; ad attentionem invitandus in humili. Vitia exordiorum sunt alia quidem 71; sed quæ maxime accidant, maximeque dicenda sint, hæc fere sunt; longum, vulgare, commune, commutabile, contra præcepta.

Longum, si multis sensibus catenatum.

Vulgare, si tale quale esse possit 72 in omnibus causis, nec proprium personarum aut rerum de quibus agatur. [*Quod idem & galeatum 73 a quibusdam vocatur; quoniam ita commune esse possit omnibus causis, quemadmodum galea omnibus vulgo possit esse communis.*] Com-

66, *& naturali ordine*] editum fuerat; *& in naturali ordine.* Sed τὸ *in* superfluum erat, vel locum τοῦ *de* tenebat. CAPP.

67 *reddemus*] ἀποδώσομεν id est, exponemus, explicabimus. Sic sæpius loquitur QUINCTILIANUS; sic etiam idem Sulpicius infra, uti de *conjectura: Ergo hic reddenda* conjectura *de cæde.* CAPP.

68 *reprehensio*] quam vulgo *refutationem* appellamus. CAPP.

69 *in admirabili genere causarum*] παράδοξον Græci vocant, ut paulo supra patuit. CAPP.

70 *ubi non est benevolus, nimirum maxime in admirabili causa*] perperam interpunctum fuerat hoc modo: *ubi non est benevolus. Nimirum maxime in admirabili causa.* CAPP.

71 *Vitia exordiorum sunt alia quidem*] Fr. *vitia exordiorum & alia quidem*; id vero ferri posset, si post *vitia exordiorum* poneretur τέλεια στιγμή.

72 *si tale quale est possit*] plenius & forte rectius Frob. *si tale sit, quale &c.*

73 *Quod idem & galeatum*) hæc SULPITIO nostro perperam assuta esse & ex B. HIERONYMI Prologo galeato in sacros libros decerpta merito suspicatur VOSSIUS *Instit. Orat.* T. I. p. 352. 353. CAPP.

Commune eſt, quod de cauſa quidem ſumitur; ſed & mihi & adverſario meo poteſt eſſe commune.

Commutabile eſt, quod paucis modo 74 commutatis 75 poſſit eſſe vulgare, ſive commune.

Contra præcepta, ſi cum debemus judicem docibilem facere, attentum faciamus 76. Omnia hæc vitia vitanda ſunt.

NArratio debet eſſe aperta, brevis, probabilis. Aperta erit, itemque brevis, ſi fuerit tantum ipſa narratio; hoc eſt, ſi ordini rei geſtæ nihil extrinſecus fuerit adjectum, quare obſcurior ſit & longior; niſi magna aliqua cauſa vel utilitas poſtularit. Neque enim obliti eſſe debemus, quid ſupra de œconomiæ partibus dixerimus; quæ faciet, ut interdum mutetur ipſa narratio, ſi magnum in eo intelligemus eſſe momentum. Aliter quidem non temere quicquam in narratione eſſe debebit, præter textum & ordinem rerum. Ἠθοποιΐαι quoque plurimorum præceptis excluduntur a narratione; quæ ſi quando erunt, & raræ & breves eſſe debebunt. Etiam illud apertam narrationem facit, ſi inſitum habeat caſum nominativum, id eſt rectum (Græci ὀρθόπτωσιν vocant) ut ferme narrationes ſunt Tullianæ: *Sextus Roſcius pater hujus municeps Amerinus fuit.* Et, P. *Clodius, cum ſtatuiſſet omni ſcelere in Prætura vexare Rempu.* nec facile apud CICERONEM eſt ulla aliter cœpta narratio.

DE brevitate narrationis pariter oſtendimus. Quod ſupereſt 77, probabilis erit, ſi argumentorum & quæſtionum ſemina quædam fuerint ubique reſperſa, modo nec argumentandi genera ponantur; ut tempus quo factum eſſe dicimus, adſit; & cauſa cur factum ſit; & perſona quæ fecit; & facultas quare facere potuiſſe credatur; & locus ubi facta eſt. In eas res ex omnibus narrationibus TULLIANIS licet ſumere exempla. In Milonis defenſione danda erat opera, ut Clodius videretur inſidias Miloni feciſſe. Cauſam hujus rei ſtatim in narratione poſuit: *Cum ſtatuiſſet*, inquit, *omni ſcelere vexare Rempub.* & infra: *Occurrebat & mancam ac debilem futuram Præturam ſuam, conſule Milone.* Poſſum ire per omnes narrationis partes, & docere quemadmodum ſit inſtructa ſeminibus argumentorum: ſed longum eſt ire per ſingula. Illud ſimus admoniti, nullum locum narrationis vacare debere, quin ubique adſit ratio quare, & quomodo res facta eſſe credatur; ea tamen ſpecie, ut ſit illa narratio. Quinetiam quidam jubent omittenda interdum vera, ſi incredibilia ſunt; & potius falſa dicenda, modo veriſimilia videantur 78. Sed hoc ipſi viderint: certe quidem ad naturam rerum erit accommodanda narratio, atque ita cuncta dicenda, ut ad credendum judices ipſa natura deducat.

Par-

74 *modo*] Pith. exhibebat *modis*; nos ex Frob. repoſuimus veram lectionem, quod vel nulla auctoritate fulta, reponendum erat.

75 *commutatis*] Perperam antea editum fuerat *communitatis*, pro quo reponendum eſſe *commutatis* eruditus vir D. MAILLEY jampridem cenſuerat. CAPP.

76 *attentum faciamus*] Frob. *attentum utcunque faciamus*; forte non male.

77 *Quod ſuper eſt, probabilis erit, ſi &c.*] in præcedenti editione locum hunc obſcuriorem effecerat mala illa interpunctio; *Oſtendimus quod ſupereſt.* Probabilis erit, ſi &c. CAPP.

78 *videantur*] Frob. *dicantur*. Id non ſpernendum ſane.

Partitio est, qua causam dividimus in partes; hoc [79] in controversiis [80] non fere sit, sed in causis veris; etsi non semper, attamen sæpe. Apud Catonem assidua partitio est; apud M. TULLIUM rarior. In hac illa servanda sunt, ut jam dudum constituamus in quot partes causam dividere debemus, easque partes ad certum numerum redigamus. Absurdum erit enim, si postea in argumentatione inveniemur dicere, quod in partitione non proposuerimus; aut præterire, quod proposuerimus. In altero stultitiæ erit crimen, si videbimur tamen dicere id, quod necessarium non fuerit causæ: in altero diffidentiæ, si confessi fuerimus ipsi nobis esse dicendum; & videbimur per diffidentiam & metum præterire. Etiam illud in partitione servandum, ut singulas res eodem ordine in partitione ponamus, quo ordine in argumentatione putavimus esse exequendas. Neque enim oportebit ordinem rerum confundere, ut cuncta sint clara atque manifesta; ut simul & fiduciæ magis plena videatur oratio, quæ nihil misceat & involvat.

Argumentatio (ut diximus) in duas partes dividitur, ut sit confirmatio & reprehensio. Confirmatio est eorum argumentorum, atque earum quæstionum, quæ ex nostra parte sunt; quæ Græci προηγύμενα [81] appellant. Firmabimus autem nostra argumentis naturalibus; tum autem exemplis atque sententiis; atque iisdem resellemus ea quæ ab adversa parte ducentur [82].

Peroratio est, quæ Græce ἐπίλογος appellatur. Ejus partes tres; renovatio, commiseratio, exaggeratio.

Renovatio, quam Græci ἀνακεφαλαίωσιν vocant; cum breviter capita rerum atque argumentorum percurrimus ad renovandam memoriam judicum.

Commiseratio est, qua misericordiam provocamus: in quo plurimum pollet oratio. Non desunt autem exempla de TULLIO, de quibus rebus misericordia provocetur, prout se persona habuerit, vel ex ætate hominum, vel ex dignitate præterita, vel ex periculi instantis eventu, vel ex liberis [83], vel ex parentibus, conjunctisque personis.

Exaggeratio est, qua in accusationibus utimur, cum amplificamus invidiam ejus quod querimur [84] admissum; cumque in ipsam personam ea dicimus, quibus judex ei fiat infestus. In hac quoque parte & e re gesta & ex ipsis personis sumenda erunt, quæ-

79 *hoc in controversiis non fere sit*] perperam legebatur: *hoc etsi in controversiis:* quia scilicet τὸ *etsi* præoccupatum fuerat ex consequente. CAPP.

80 *controversiis*] supple *scholasticis*, quas vulgo *declamationes* vocant. CAPP.

81 *quæ Græci* προηγύμενα] pessime editum erat νούμενα; sed emendavimus ex CURIO FORTUNATIANO apud quem L. II. sic legimus: *Sed & ipsam confirmationem nostrorum argumentorum quæ Græce* προηγύμενα *dicuntur.* CAPP.

82 *iisdem resellemus ea, quæ ab adversa parte ducentur*] antea legebatur: *hisdem resellemus ea quæ adversa parte &c.* CAPP. Frob. hoc sic exhibet: *atque idem præferre redarguemus, eaque ex adversa parte ducentur.* Nimium quantum hæc a vulgato differunt, exsculpat inde veram fortasse lectionem: ego hic nihil video; nisi quod legendum puto *dicentur* pro *ducentur.*

83 *ex liberis*] male editum fuerat *ex libera* CAPP. confirmat hanc emendationem Frob. quæ habet; *ex liberis.*

84 *querimur*] in præcedenti editione legebatur: *quærimus*; sed quam male nemo non videt. CAPP.

quæcunque animos judicum ad partes iræ poterunt commovere: & quod diximus aliud in defenſione, aliud in accuſatione faciendum, ita accipere debebimus, ut ſciamus interdum in defenſione utrumque faciendum; quoniam ut ejus cauſa miſericordia judicum provocanda eſt, quem defendimus; ita in eum invidia conflanda, qui ex adverſo venit: & rurſus in accuſatione non ſolum ea adhibenda ſunt, quibus judex ad iracundiam ſuſcitetur; ſed etiam ex quibus ejus ſimul, cum velimus, miſericordia commoveatur. Ita enim fiet, vt adverſario magis poſſit iraſci.

DE STATIBUS [περὶ ϛάσεων].

Hæc per ſe cum poſſumus jam arripere, propoſitio eſt & de *ſtatibus* diſputare 85.

STatus eſt ſumma quæſtio, ad quam referenda eſt omnis oratio. *Status* ſunt partim *rationales*, partim *legales*. Rationales quatuor; *conjectura*, *finis*, *qualitas*, *translatio*. Ex his *qualitas* mutatur in alios *ſtatus* 86; *negotialem*, *abſolutam qualitatem*, *& aſſumptivam qualitatem*. *Aſſumptiva* quoque *qualitas* vertitur in *ſtatus* quatuor; *compenſationem*, *relationem*, *remotionem*, *deprecationem*. Hic animadvertendum eſt, quod *ſtatus* ex quibuſcunque naſcuntur alii, ipſi deſinunt *ſtatus* eſſe. Quare fit, ut ſint *rationales* omnes novem; id eſt, *conjectura*, *finis*, *negotialis* 87, *qualitas abſoluta*, *compenſatio*, *relatio*, *remotio*, *deprecatio*, *& translatio* 88, quæ initio cum primis quatuor fuerat.

Legales autem *ſtatus* ſunt quatuor; *ſcriptum & voluntas*, *leges contrariæ*, *collectio*, *ambiguitas* 89. Horum unumquodque & locos per ordinem perſequamur. A *conjectura* ſit exordium.

DE CONJECTURA. [ϛοχασμῷ]

COnjectura ſtatus ex negatione . . . 90; per quem factumne ſit, quæritur. *Conjectura* appellata, quia conjiciendo & argumentando ad veritatem neceſſe eſt pervenire. Hoc ejus eſt proprium, quod quæ ponuntur in cauſa, non ipſa ſunt crimina, ſed criminum ſigna: Ut, ſi reus ſit dives adoleſcens affectatæ tyrannidis, quod arcem

85 *propoſitio eſt de* ſtatibus *diſputare*] antea legebatur: *Præpoſitio eſt.* Si quis tamen legere malit; *propoſitum eſt*, nihil moror. CAPP.

86 qualitas *mutatur in alios* ſtatus; negotialem, abſolutam qualitatem & aſſumptivam qualitatem. Aſſumptiva *quoque*] perperam legebatur & interpungebatur antea: *Quantitas mutatur in alios ſtatus, negotialem abſolutam qualitatem, aſſumptivam qualitatem. Aſſumptiva quoque &c.* CAPP.

87 *finis, negotialis*] male editum erat abſque ſubdiſtinctione *finis negotialis.* CAPP.

88 *compenſatio, relatio, remotio, deprecatio, & translatio*] Quæ a Græcis dicuntur ἀντίστασις, ἀντέγκλημα, μετάστασις, συγγνώμη, μετάληψις. de his legeſis, QUINCTILIANUM & HERMOGENEM. CAPP.

89 *ſcriptum & voluntas, leges contrariæ, collectio, ambiguitas*] Græci vocant ῥητὸν καὶ διάνοιαν, ἀντινομίαν, συλλογισμὸν, ἀμφιβολίαν. CAPP.

90 *Conjectura ſtatus ex negatione natus*] ita Frob. ſenſu integro, unde in contextum revocavimus; legebatur antea: *Conjecturæ ſtatus ex negatione*, ad quæ verba ita notaverat Cel. CAPP. ſupplendum videtur: *fit, naſcitur*; aut etiam, *dicitur inficialis.* vid. QUINCTILIAN. L. II. 6. 3. & alibi.

arcem præteriens fleat. Non enim quod illa transeat, vel quod fleat crimen est, sed hæc signa sunt, quare tyrannidem affectare videatur.

Dividitur *conjectura* perfecta, locis his; probationum expetitione 91, facultate, voluntate, *a summo ad imum* 92, aliquando jure absoluto 93, *derivatione* 94, veri simili probatione 95. Et ut istorum locorum vim perspicere possimus, eamus per singulos: sit & controversia quam supra posuimus, exemplum.

PRobationum expetitio, primus locus ex Rei parte; ut si hic dicat adolescens, crimen majestatis ex manifestis probationibus oportere convinci: indignum enim esse, ut ex suspicionibus levibus in tantum periculum devocetur.

VOluntatis locus utrique parti communis est. In quo argumenta sunt ex circunstantia personæ, cum quæritur qualis sit ipse qui reus est. Perinde etenim de hominibus ipsis æstimatur, quid quisque fecisse, aut non fecisse videatur. Circunstantia autem personarum est genus, natura, ætas, disciplina, fortuna, studia, nomen, ante facta, habitus. Ex hujus voluntatis loco argumenta ducemus, prout se dederit occasio; ut hic dici potest affectare tyrannidem adolescens, quia hæc ætas ad audaciam præceps atque temeraria; tanto magis quod idem etiam dives est, quoniam copiæ animos semper addunt, insolentiam extollunt. Sed hoc eodem voluntatis loco argumenta ducimus validius ex causis quæ sunt aut præcedentes, aut insequentes. Præcedentes, si cum de cæde quis reus fiet, inimicitias aut odia aliqua poterimus objicere. Insequentes, si emolumentum aliquod secutus videbitur in cæde facienda. Sed reus poterit hæc eadem quoque ad defensionem suam vertere, si res suggeret: ut si hic dicat adolescens, quod dives esse dicatur, in neminem minus quam in se suspicionem istius criminis cadere, cui optimum sit, & optatissimum, copiis suis & statu rerum suarum perfrui, tranquilla quietaque Republica.

TErtius locus est facultatis. In hoc loco fere argumenta sunt, & ex personarum circunstantia, & ex occasionibus faciendi, quas poterimus ostendere ex personæ circunstantia. In hoc ipso magis tyrannidem affectasse perspiciatur, quod dives est. Hoc enim est quare videatur, non modo optare dominatum, sed etiam per domesticas copias posse tyrannidem occupare.

QUartus locus *a summo ad imum* vocatur. In quo persequimur ordine criminum signa non simul omnia, sed carptim singula (unde locus *a summo ad imum* vocatur)

91 *probationum expetitione*] quam HERMOGENES appellat τῶν ἐλέγχων ἀπαίτησιν, idque ex parte τοῦ rei. CAPP.

92 *a summo ad imum*] id est, eo argumentorum loco, quem Rhetores vocant *a summo ad imum*. Nam paulo post ita loquitur SULPITIUS noster: *cum descensum fuerit ad signa criminis, quæ sunt ex loco* a summo ad imum. FORTUNATIANUS in præcedentibus appellat *locum ab initio ad finem*; Græci, τὰ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. CAPP.

93 *jure absoluto*] ἀντιλήψει. FORTUNATIANUS dixit *qualitatem absolutam*. CAPP.

94 *derivatione*] Græci Rhetores dicunt μετάθεσιν τῆς αἰτίας. DONATUS in Terent. *Phormion*: A. 2. Scen. 1. *causæ derivationem, & translationem causæ facti*. CAPP.

95 *verisimili probatione*] πιθανῇ ἀπολογίᾳ, quam FORTUNATIANUS verisimilem defensionem appellat, CAPP.

catur) qualia in hac causâ non multa sane, sed duo sunt. Primum enim per seipsum persequimur, & ad probationem criminis trahimus; quod prætereat arcem, ac frequenter hoc faciat; deinde separatim, quod nunquam non fleat in prætereundo.

JUs absolutum est, quem incidere interdum locum diximus: ut si iste adolescens & licere sibi, & omnibus dicat, & juxta arcem transire & flere.

D*Erivatio* est locus ex Rei parte; per quem locum derivantur criminis signa, quæ ab accusatore dicuntur: ut si dicat adolescens, nunc usque se nescire quod juxta illam præteriret; sed aliquando quia sic rerum suarum ratio deposcat; nec solum se, sed multos ea commeare; tum autem flere, quia sibi veniat in mentem, quam multa ex illo loco plerumque accidunt civitati.

VEri similis probatio, est locus ex re ipsa oblatus; quum verisimiliter reus dicit idipsum, quod quasi signum & argumentum criminis ponatur, se non fuisse facturum, si de tyrannide aliquid cogitaret, hoc est, neque illa commeaturum, neque cogitationes suas lachrymis vel ullo indicio proditurum.

His locis dividitur *conjectura* perfecta, id est, plena. Scire autem nos oportet, eam non esse aliquando perfectam, neque omnibus locis dividi, si deficiatur aut personarum circumstantia, aut rerum. Personarum circumstantia defici potest, si ponatur talis controversia: *Quidam in solitudine inventus est, gladium cruentum tenens, & recens occisi cadaver sepeliens; reus est cædis.* Hic enim est quædam persona; sed circumstantiam non habens, quia non est definita persona. Quid enim est quod dici possit ex circumstantia personæ, cujus neque mores, neque anteactam vitam, neque ætatem, neque odia adversus eum qui occisus est, proferre possumus? Hic cessat locus a voluntate; etiam alter a facultate. Neque enim vel illud positum est, unde hunc perficere96 potuisse dicamus. Hujusmodi causæ dividuntur posterioribus locis. *A summo ad imum;* quod in solitudine inventus est, quod gladium tenens cruentum, quod corpus sepeliens, id est, ex oculis hominum eripiens & abscondens: Nec jure absoluto utatur; nisi forte dicat, licuisse sibi gladium quem invenerat, tenere, & corpus sepelire misericordiæ causa: Sed hæ fere *derivationes* magis sunt, si dicat tenuisse gladium quem invenerat, a nescio quo percussore in corpore ipso relictum, sepelisse corpus humanitatis & misericordiæ causa 97, in solitudine invenisse relictum, ubi nemo fortasse alius esset repertus, qui supremum officium mortuo exhibeat. Verisimili probatione 98, ut dicat id quod veri simile est; si occidisset, neque se diutius eodem loco moraturum, neque eum quem peremisset, sepulturæ daturum fuisse, nec gladium quasi ad contestationem sceleris in manibus habiturum.

Econtrario quod supra diximus, cum circa personas tantum *conjectura* est, superioribus locis duobus voluntate & facultate utemur, ut in illa controversia: *Quidam*

habebat

96 *perficere potuisse*] Frob. *prævaluisse.*

97 *sepelisse corpus humanitatis & misericordiæ causa, in solitudine invenisse relictum*] Frob. *Sepelisse* , ... *causa magis, quam in solitudine &c.* & statim pro *exhibeat*, *extulerit.*

98 *Verisimili probatione*] male editum fuerat: *verisimilis*, CAPP.

habebat novercam, habebat & idem captivam concubinam; obiit signis 99 *veneni; accusant invicem veneficii noverca & concubina.* Animadvertimus nihil esse in hac causa, ex quo argumentari suggerat. Etenim signa veneni, quæ videantur fuisse, in quæstionem non veniunt; *vere ne illa signa fuerint*, quoniam istæ consentiunt perisse illum veneno. Ergo si circum personam tantummodo quæstio est (ut diximus) ex locis duobus; ex voluntatis loco, utrum credibilius sit novercam venenum privigno dedisse, quia novercæ privignus semper infestus; an vero captivam dolore conditionis suæ, & ad vindictam patriæ vel parentum: facultate, cui facilior occasio; novercæ, quæ in domo materfamilias esset; an captivæ, cui se ille magis forsitan crederet. Nec ultra videretur argumentatio progredi posse.

In utraque autem causa omisimus locum primum, id est, probationum expetitione. Nec immerito, quoniam nec ille uti hoc potest, qui & cum gladio, & cum occiso corpore inventus est: & multo minus possunt hæ, quæ se invicem accusant. Et in omnibus omnino causis ubi mutuæ sunt accusationes 100, cessat hic locus; quoniam absurdum est, si id dicat alter, quod dici contra ipsum invicem possit.

Jam in ista quæ est inter novercam & concubinam, scire debemus duplicem *conjecturam* esse, quia utrimque accusatio, utrimque defensio. Qualis ergo executio in hujusmodi causis adhiberi debeat, videamus. Non utique illa, ut is qui se defendit & alterum accusat, separatim defensionem suam per communis *conjectura* locos persequatur; deinde accusationem a principio per eosdem locos ordiatur: sed utrumque simul per singulos faciat, ut a voluntate & argumenta quibus innocentem se esse doceat, tum statim ex eodem loco det argumenta, quibus adversarium nocentem esse vincat; hoc per singulos locos faciat. Sed non modo hoc tantum duplices sunt *conjecturæ*, verum & aliis multis modis. Incidit enim *conjectura* in *conjecturam*, cum *derivatio* in ipsa controversia est posita, ut in illa causa: *Pauper & dives inimici reversi sunt a cœna. Pauper vulneratus est, & semianimis inventus, ait percussorem suum habere signa ignis in facie, quoniam illi facem impresserit: eadem nocte arsit domus divitis; altera die habet dives signa ignis in facie; reus est cædis.* Perveniamus, si placet, per ordinem omnium locorum, ad incidentem alteram *conjecturam*.

Incipiamus a probationum expetitione. Etsi pene improbus erit 1, qui in facie ferat, quæ signa ignis esse fateatur: verum dicet iniquum esse, ut inimici & accusatores ejus utantur ad periculum capitis ea occasione; quoniam domus suæ incendio periclitatus fuerit.

SEquens erit locus a voluntate; an non dubium quin inimicus inimicum voluerit occidere; an pauperem dives, cum scilicet tolerare non posset inferioris loci hominem sibi vel inimicitiis exæquari. Hæc erunt econtrario ex eo loco refutanda, ab incredibili sic, ut propter inimicitias tantum nefas homo integræ atque florentis fortunæ

99 *signis*] subintelligitur præpositio *cum*, ut sæpe σὺν apud Græcos. CAPP.

100 *mutuæ sunt accusationes*] quas Græci Rhetores ἀντικατηγορίας appellare solent. CAPP.

1 *Etsi pene improbus erit &c.*] hæc sic leguntur in Frob. *& si pene improbus est utique in facie ferat, quæ signa ignis esse fateamur.*] corrupte sine dubio; sed ubi forsan sinceræ lectionis vestigia oculatior nobis deprehendat.

fortunæ voluerit admittere; quod ipse dives & ille pauper; & hoc pro illo debeat valere, quod abjectum hominem in simultate 2 magis despicere voluerit, quam odisse.

SEquens locus est a facultate; an facile dives pauperem solitarium] ex occasione insidiarum potuerit occidere. Verum & hic & in omnibus aliis causis animadvertendum erit, id quod supra posuimus, locos hos & defensionem reis nonnullam suggerere. Quare 3 enim non dives hic dicat etiam maxime? pauperem esse occisum: potuisse se tamen vel servos vel libertos suos ministros facinoris adhibere; non ipsum manu sua cædem cum periculo vitæ, aut certe insidiis alicujus admittere. Adversus quod plane responderi potest; potuisse illum quidem per alium cædem imperare: sed maluisse sua manu inimici sanguinem haurire.

A summo ad imum illa ponentur 4; quod res secundum pauperis verba congruant, & habeat dives signa ignis in facie, quæ pauper percussorem suum habere dixit.

HIc quoniam derivatio ex ipsa controversia oriatur, fit & altera *conjectura*. *Derivat* 5 enim illo modo, ut scilicet dicat signa illa ignis in facie esse ex incendio domus, non ex pauperis face. Hic jam alia argumentatio est *conjecturalis* per locos singulos. A voluntate; an credibile sit ut homo dives domum suam voluerit incendere, ut qui haberet signa ignis in facie, ex incendio domus faciem suam contactam esse contenderet, parvam existimans jacturam domus præ salute. A facultate sane cessat hic locus. Neque enim dubium quin domum suam dives potuerit incendere. *A summo ad imum* singula persequemur, quod neutiquam eadem nocte qua pauper fuerat occisus, domus ista fuerit accensa. Quæ argumentatio ex derivatione nata, eo pertinebit, ne incendium domus consulto conflatum esse videatur.

COnfirmatis his, constituemus crimen admissæ cædis. Revertemur enim ad propositum & actionem, ut summa cædis crimine finiatur.

Duplex conjectura fit & illo modo, quem Græci προκατασκευὴν vocant, nos fortasse *præparationem* possumus dicere, cum aliquis fit reus 6 conscientiæ, neque de ipso crimine satis constat, cujus conscius dicitur. Præparandum est enim illud (ut opinor) & prius probandum, ut alius illud fecisse; deinde addendum, ut hic conscius esse videatur. Qualis est controversia illa: *Pauper & dives inimici. Dives non comparente filio suo, rapuit pauperis filium, & in domo sua torsit, & incertum quid dicentem*

2 *in simultate*] pessime editum fuerat: *insimulate*. Nostram emendationem firmat quod paulo post legitur eodem sensu: *cum utrique causa fuerit simultas*. Capp.

3 *Quare enim non dives hic dicat etiam maxime? pauperem esse occisum: potuisse se tamen vel servos &c.*] perperam legebatur antea: *quare enim non dives hic dicat, etiam maxime pauperem esse potuisse occisum, se tamen vel servos &c.* Capp.

4 *illa ponentur*] in præcedenti editione legebamus: *ponetur*. Capp.

5 *Derivat*] id est, adhibet cum defensionis locum, cui nomen apud Latinos *derivatio*, apud Græcos μετάθεσις τῆς αἰτίας. Capp.

6 *fit reus conscientiæ*) vulgo & βαρβαρίζοντες diceremus: *accusatur complicitatis*. Hermogenes dixit eodem sensu γράφεται τοῦ συνειδότος. Capp.

dicentem in tormentis necavit. Ita & pauper est reus diviti conscientia. Simplex esset *conjectura*, si divitis filium constaret a pauperis filio occisum. Nunc duplex est, quia probandum est & ab illo cædem esse commissam, & hunc conscium fuisse. Hic quoque faciendum est, quod diximus in omnibus causis fieri oportere, ut hæc duo non separatim quasi duas causas, sed pariter per singulos locos persequamur eo magis, quoniam eadem fere ex voluntatis loco, & ex cæteris locis argumenta sunt, quare vel ille occidisse, vel hic conscius esse videatur.

A Voluntate quid aliud dici potest in pauperis filium, quare illum occidere voluisset, quam in ipsum pauperem, quare conscius esse videatur, cum utrique causa fuerit simultas?

A facultate nihilominus illa dicenda; potuisse, quamvis divitem, a paupere occidi; potuisse & conscium esse patrem filio, imo non potuisse non esse conscium. Nam *a summo ad imum* omnia necesse erit esse permixta. Item ex cæteris locis experiri.

ILlud fortasse in aliis causis ante oculos esse debuit, quis sit ille qui conscientiæ reus esse dicatur. Si enim erit remota persona, poterit fortasse defensionem ejus omittere, qui conscius dicitur, & satis habebit se tantum defendere, quare non conscius fuerit. In hac quidem causa uterque purgandus est; quia pater est, & filio conscius dicitur; nec potest conscientiæ crimine liberari, siquidem ille fecisse credatur; & si possit causam suam separare pater, non debeat, quia & filium suum debet velle purgatum. Ergo per singulos locos utrumque pariter exequemur. Nam & eadem similiter in defensione & in accusatione ex singulis locis argumenta sunt, quæ ad utrumque pertinent; & ad filium, & ad patrem.

ERgo divisio hæc erit & a probationum petitione; an ex suspicionibus neque filius (quamvis occisus est) neque ipse pater tanti sceleris reus debeat fieri, & ex suspicionibus inimici divitis post tormenta & acerbam quæstionem.

A voluntate; an non sit dubitandum, quin inscio patre inimici filium, inimici filius occiderit; an quod dicantur inimici, non satis ad argumentum cædis debeat valere; neque animus pauperis ex divitis facto debeat æstimari, ut, quia ille inimici filium occiderit, hic quoque cædem per filium suum fecisse videatur.

A Facultate; an potuerit filius pauperis, divitis filium occidere, tot comitibus semper & ubique tutum. Nam illud utique non negabit se concisum fuisse, si ille occiderit: sed in hoc stabit 7, illum non occidisse.

A summo ad imum est a parte accusatoris; quod non compareat divitis filius.

AD hoc *derivatio* necessaria ex pauperis parte erit illa nimirum; quod dicat non se præstare debere rationem, quid factum sit divitis filio, ac fortasse 8 illum a patre ipso remotum ab oculis, ut illa occasione in perniciem inimicorum suorum posset operari.

Aliud

7 *in hoc stabit*] id est, firmissimam causæ suæ defensionem ponet. Capp.

8 *fortasse*] Frob. *forte esse*. non male.

Aliud signum criminis ponitur ex parte contraria, quod taceat. Hoc enim dicitur indicare & filii facinus, & suam conscientiam 9.

AD hoc *derivatio* erit pro utroque conjunctim; non hoc esse, aut facinoris aut conscientiæ signum; sed quod conditionem suam atque humilitatem, & potentiam divitis pauper cognoscat; ac nequaquam adversus eum ut vi experiatur, tantum licere erit 10.

A Verisimili probatione poterit pauper hæc dicere; si cædes illa a filio 11 per conscientiam ipsius fuisset admissa, non se fuisse taciturum, neque ex silentio suo posse esse suspicionem.

ETiam ille modus est duplicis *conjecturæ*, qui a Græcis συγκατασκευαζόμενος στοχασμὸς dicitur. Ideo scilicet, quia una eademque actione duo pariter efficienda sunt, & probanda. Id fit, cum vel ipsa res quæ causam criminis dicitur attulisse, in dubium devocatur, aut alia *conjectura* probanda est, ut in illa controversia: *Quidam retulit ad uxorem, an filiam communem dare deberet in matrimonium pauperis filio. Illa respondit, ante morituram puellam, quam illi esse nupturam. Nihilominus ille despondit pauperi puellam. Sub die nuptiarum virgo ambiguis signis cruditatis & veneni periit. Ancilla matrisfamilias a domino torta, negavit se quicquam de veneficio scire: sed dixit adulterium cum petitore virginis, & cum matrefamilias fuisse. Reum facit maritus uxorem veneficii.* In hac causa duplex *conjectura* non esset, si de adulterio confiteretur. Sed quoniam, cum adulterium causa veneficii dicatur, mulier de adulterio negat; idcirco fit duplex *conjectura*; & de adulterio (quippe *conjectura* aliter argumentandum est) & de veneficio. Sed quem in locum incidit alia *conjectura*, dubitare non possumus, si meminimus loci voluntatis. Hoc igitur loco inferemus *conjecturam* a probationum expetitione; an non levibus argumentis, sed manifestis probationibus rea parricidii fieri debeat; an mater; an vero & gravissima scelera quamvis tenuibus argumentis erui debeant. A voluntate; an incredibile quod materfamilias voluerit occidere; an credibile potius propter adulterium, quod matri cum petitore filiæ fuerat. Hoc statim loco exoritur alterius *conjecturæ* initium; quare refellit 12 mulier quæstionem, & negat adulterium esse commissum, contenditque hoc prius probare oportere, ut valeat in argumentum sceleris alterius. Ergo in hoc & adulterium comprobandum est, & adtingendi fortasse etiam superiores loci. *A summo ad imum* illud urgendum est, quod ancilla in tormentis confessa sit.

ADversus hoc ex parte mulieris est *derivatio*; an tormentis non temere credendum. In quo loco 13 ille communis de fide tormentorum locus; an eo minus credendum quæstioni, quod ipsa inconstantia indicio sit fidem non adesse; cum de alio

9 *& suam conscientiam*] τὸ ἑαυτοῦ συνειδὸς Gallice, *sa complicité*. CAPP.

10 *tantum licere erit*] hoc ultimum verbum *erit*, lubens delerem.

11 *a filio*] præpositionem *a* quæ deerat restitui. CAPP.

12 *refellit mulier quæstionem*] male editum fuerat *refert mulier*. Emendationem nostram confirmant quæ sequuntur: *An tormentis non temere credendum . . . an eo minus credendum quæstioni &c.* CAPP.

13 *ille communis de fide tormentorum locus*] antea legebatur: *ille de fide communis tormentorum locus*; quæ manifesta erat μετάθεσις. CAPP.

alio quæsitum, de alio illa responderit: an vero eo magis fides adsit, quod hoc dixerit, cum de alio quæreretur; quo 14 finem cruciatibus suis mendacio quæreret, de eo 15 utique dictura fuerat. An ideo dixerit de adulterio, quod conscia poterat esse, vel non poterat conscia non esse fortasse: nam de veneficio celare potuit.

HInc revertendum ad cætera argumenta, quæ pertinent ad crimen veneni. Probato enim adulterio, dicimus adesse causam veneficii; nec dubitandum jam quin filiam mater occiderit.

A Facultate non magna quæstio; an venenum vel potuerit habere, vel filiæ offerre.

A *Summo ad imum*; an, cum referente ad ipsam marito tam abrupta responderit 16 ante puellam esse morituram, quam illi nupturam, non dubium sit eo animo ab illa filiam occisam, quo istud est dictum.

HIc *derivatio* ex parte mulieris; an ideo dixerit, quod indignum illum matrimonio filiæ judicaret, & profiteretur (quantum in se fuisset) non passuram.

Aliud *a summo ad imum*; an, quod non alia die quam pridie nuptias ipsa virgo perierit, res indicat illam veneno periisse.

Tertium illud *a summo ad imum*; quod veneni signa apparuerint in corpore.

ADversum hæc *derivationes*, an fati incertum ad culpam matris non debeat pertinere, quod illa perierit; & causa illa sit, quare illa die perierit, quod ex metu nuptiarum valetudo 17 contracta sit; unde & cruditas fuerit, cujus signa illa fuerint, non veneni.

HAbet fortasse mulier aliquid ex verisimili probatione, ut scilicet nec dicturam fuisse quicquam, nec id facturam, ut die nuptiarum occideret filiam; cum alius quilibet dies minus suspicionem sceleris excitaret.

HOc modo ex causa duplex *conjectura* est, sed diximus duplicem ex signis criminis fieri. Dicemus igitur & hujus exemplum: *Dives adolescens juravit futurum, ut tyrannidem occuparet. Alter adolescens juravit contra futurum, ut illum occideret, si tyrannus esse cœpisset. Hic altera die occisus inventus est & inspoliatus* 18; *ille reus est affectatæ tyrannidis*. Hic duplex *conjectura* de signo criminis est facta; quia signum criminis est, admissa cædes & securitas sceleris de cæde quæsita: & econtrario illo negante de cæde, hoc ipsum alia *conjectura* probandum est. Ergo persequemur hanc causam isto modo. Erit probationum expetitio, de qua jam in superioribus satis docuimus; deinde a voluntate eadem illa quæ in altero divite adolescente, de qua supra disputatum est; & a facultate; deinde

14 *quo finem cruciatibus suis mendacio quæreret*] Lubens legerem: *Nam quo finem*, vel, *alioqui quo finem*. CAPP.

15 *de eo utique dictura fuerat*] id est, de eo quæsito, de eo, quod ex ipsa quærebatur, scilicet, de veneficio. Unde patet, quam male editum olim fuerit, *de ea utique dictura fuerat*. CAPP. *eo* etiam habet Frob.

16 *tam abrupta responderit*] malim legere *abrupte*. CAPP.

17 *valetudo*] hoc est, ægrotatio, ut sæpe apud SUETONIUM & cæteros non malæ Latinitatis auctores. CAPP.

18 *hic altera die occisus inventus est & inspoliatus; ille reus affectatæ &c.*] Hæc ita exhibet Frob. *Hinc altera die occisus est & spoliatus est ille adolescens affectatæ &c.*

deinde & *a summo ad imum* 19; an non dubium quod affectet dominationem, qui etiam ipse id sit professus; an eo magis dubia res non sit, quod etiam juraverit; an adeo manifesta res, ut ille amicus illius & conviva, non dubitaverit eum vere jurare; an quod etiam ex adverso ipse juraverit, quo furorem ejus infringeret. Et horum *derivationem* faciet ille fortasse, ut dicat inter epulas & vinum jocum fuisse inanesque terriculas adversum amicum meticulosum. E contrario an eo magis credendum, quod post vinum effuderit, ut ferme adsolet fieri, quod sobrius continebat.

SEd etiam perventum est ad illam quæstionem, ex qua duplex fit *conjectura*. Signum enim tyrannidis affectatæ hoc jam loco est, quod ille qui ex adverso juraverit, occisus & inspoliatus inventus est. Quæ res indicare videtur ab isto & certam ob causam interemptum: sed in dubium devocatur, negante illo a se peremptum. Ergo hic reddenda 20 *conjectura* de cæde; quoniam ille contendit de homicidio primum quæri oportere, dicendum inquisitione levioris criminis moram fieri periculis publicis non oportere; sed de utroque simul posse constare. Et fortasse non est eundum per singulos conjecturæ locos ab eo 21 initio: sed statim adripienda ea quæ sunt *a summo* 22 *ad imum*; an cum eadem nocte, qua inter eos fuerat illa contentio, cædes fuerit admissa, non dubium fuerit a quo admissa. Aliud a summo ad imum; an ideo manifestum scelus, quod ille inspoliatus sit inventus: quæ res indicet animam ejus solam petitam ab eo scilicet, cujus intererat ut ille moreretur. His atque hujusmodi dictis quæ ad cædis crimen pertinent, memores esse debebimus institutæ 23 actionis, & cædis approbationem atque affectatæ tyrannidis colligere; ut dicamus, dum de cæde constet, constare etiam de tyrannide. Jam siqua habebit ille dives adolescens, ex verisimili probatione ponentur; velut si dicat: *non dixissem, si tyrannidem affectarem; aut non eadem nocte occidissem, si eram peremptur us.*

DIximus supra in omnibus *anticategoriis* dupliceis esse *conjecturas*: sed ex ea specie non modo tum erit duplex *conjectura*, cum se aliqui invicem accusabunt; sed etiam cum in mortuum aliquem retorquebitur crimen; qualis est illa controversia: *Novercam filio medico superduxit; noverca* 24 *in languorem incidit. Desperantibus cæteris*

19 *& a summo ad imum*] perperam legebatur, *ut a summo ad imum.* CAPP.

20 *hic reddenda conjectura*] hoc est, exponenda, explicanda, tractanda facti quæstio. CAPP.

21 *ab eo initio*] τὸ eo abest a Frob.

22 *ea quæ sunt a summo ad imum*] τὰ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Quæ verba significant varias rei adjunctæ circumstantias. *Adjuncta* vocat TULLIUS. CAPP.

23 *institutæ actionis*] pessime editum fuerat: *justitiæ actionis.* CAPP.

24 *Novercam filio medico superduxit; noverca in languorem incidit. Desperantibus cæteris medicis, obtulit & privignus mulieri potionem &c.*] in præcedenti editione perperam legebatur sic & interpungebatur: *Novercam filio medico superduxit noverca, in languorem incidit desperantibus cæteris medicis. Obtulit & privignus mulieri potionem &c.* quæ mala interpunctio hujus loci sensum misere perturbaverat. Cæterum in verbo *superduxit* subauditur, *aliquis, quidam, maritus, pater &c.* ut sæpe fit in hujusmodi controversiarum expositione. CAPP. Frob. hunc locum exhibet ita: *Noverca filio medicum superdixit, habeat filium. Et noverca hic in languorem incidit, desperantibus cæteris medicis obtulit & privignus mulieris potionem &c.* mox ante medico omittit *alii.* videant, si tanti est, acutiores.

ris medicis, obtulit & privignus mulieri potionem, quam diceret salutarem. Noverca accepit. Altera die eadem se alii medico credere professa, ait venenum esse. Privignus hausit, & periit. Ream facit maritus mulierem veneficii. Hic non est quidem *anticategoria* 25; quia se non invicem accusant, qui in judicio consistunt: ex *anticategoria* tamen specie duplex *conjectura* est. Pari modo & in *anticategoriis* solet fieri. Pater iste & novercam accusat, & filium suum defendit; in quem crimen retorquetur hoc modo: sed quæstiones singulas persequi non necesse est. Rationem enim divisionis hujus supra ostendimus in simili causa, quæ est inter captivam & novercam; in quo docuimus 26 per singulos locos & accusationem & defensionem esse permixtam. Hic quidem plenior causa est; quoniam *a summo ad imum*, & a cæteris locis habet quæstionem, cessante (ut diximus) primo illo qui est probationis expetitio.

Scire debemus etiam illas causas duplici *conjectura* necesse esse tractare, quæ tales incident, quales de adulterio esse possunt: ubi nonnunquam argumentandum est duplici *conjectura*, quæ in utrumque adulterum spectat per singulos locos causæ; non solum an ille voluerit, sed etiam an illa; neque solum an ne facultatem corrumpendi habuerit ille, sed etiam an illa peccandi. Et deinceps ex cæteris locis argumenmenta in utrumque promenda sunt: in quo facile sit intelligere, quid velim; ut scilicet accusator non separatim per singulos locos in adulterum causam ordiatur, sed ut ex singulis locis in utrumque pariter argumenta colligat. Si quis requirat, quid putemus ex altera parte faciendum; melius erit fortasse, ut isti de adulterio separatim defendantur: nisi eos conjungat defensio, quos etiam conscientia junxisse videatur.

HÆc fere sunt de duplicibus *conjecturis*. Verum *conjecturam* esse diximus, cum quæreretur an factum quid esset: necessario addendum est interdum accidere, ut sit *conjectura*; tametsi constet aliquid esse factum. Si non voluntate factum probetur, necesse erit lege defendere; qualis est illa controversia. *Quæ per furorem acta fuerint, irrita sint. Noverca cum furere videretur, arrepto gladio privignum suum occidit; rea est cadis.* Hic non abnuit mulier esse occisum privignum: tamen est *conjectura*, an id quod fecerit, voluntarium facinus; an potius fortuito instinctu furoris admissum. Ergo divisio est per *conjecturæ* locos. Sane etiam illud scire debemus, hujusmodi causas habere mixtam ex scripti & voluntatis 27 locis quæstionem. Nam cum illa lege nitatur, qua dicat ream se esse non oportere, cum lex irrita esse præcipiat, quæ facta sint per furorem; prima erit quæstio ex scripto & interpretatione scripti, quia contendit accusator legem illam pertinere ad leviora delicta 28, aut nec delicta fortasse. Poterit

25 *anticategoria*] de anticategoria ejusque duplici specie vid. QUINCTIL. L. III. c. 10. CAPP.

26 *in quo docuimus*] videtur quidem legendum, *in qua docuimus*, ob antecedentia illa, *in simili causa*: ferri tamen potest vulgata lectio, ita ut τὸ *in quo* positum sed pro τῷ *ubi*, *in quo loco*. Sic & paulo post: In quo facile sit intelligere, ubi τὸ *in quo* non referri potest ad τὰ *ex cæteris locis*, neque ad τὸ *argumenta*, quæ præcedunt. CAPP.

27 *scripti & voluntatis*] unus est e quatuor statibus legalibus, de quo QUINCTILIANUS. L. VII. c. 7. Græci dicunt περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας. CAPP.

28 *legem illam pertinere ad leviora delicta, aut nec delicta fortasse. Poterit esse firmamentum etiam ex verbis ipsius legis &c.*] in præcedenti editione pessime legebatur sic & interpungebatur: *legem illam pertinere ad leviora delicti: aut nec delicti fortasse poterit esse firmamentum, etiam ex verbis ipsius legis &c.* CAPP.

Poterit eſſe firmamentum etiam ex verbis ipſius legis, quibus ſignificetur eam non ad crimina pertinere; quando non impunita eſſe præcipiat, quæ facta ſint per furorem, ſed irrita. Poſt hæc diſceſſus *conjectura* eſt. Et ſane nos fugere non debet, quod ceſſat in hujusmodi cauſa locus primus, qui eſt probationum expetitio; quoniam de facto nulla dubitatio eſt.

ERunt ergo argumenta ex loco voluntatis, an ob eam rem 29 furorem ſimulaverit, cum ſpem defenſionis haberet ex lege.

A Facultate quæritur, non 30 an potuerit occidere (abſurdum enim quærere, an potuerit facere, quod fecerit) ſed an potuerit imitari & mentiri furorem.

A *Summo ad imum*; quod non alium potius occiderit, quod neminem unum præterea attigerit; & quod, occiſo privigino, ſtatim finem ſimulatæ amentiæ fecerit. Quæ omnia argumenta ſunt, non caſu occiſi privigni, ſed occiſi voluntate atque conſilio. Et ſuperior controverſia oſtendit aliquando in *conjectura* incidere, ut diximus, & a legalibus ſtatibus quæſtiones 31.

Alio modo idem accidet, ſive per illum locum *conjectura*, id eſt, abſoluti juris 32, ſive per *derivationem*; quale eſt illud exemplum: *exulem intra fines peremit* 33, *qui ſe dicebat tyrannidem indicaturum. Exorta dominatione, eademque finita, reus impetitur conſcientia.* Hic cum deſcenſum fuerit ad ſigna criminis, quæ ſunt ex loco *a ſummo ad imum*, utetur reus jure abſoluto vel *derivatione*; ut dicat 34 legi ſatisfactum, cum exul intra fines fuerit occiſus: & occurretur ab accuſatoris parte, interpretatione ſcripti; ut ſcilicet dicatur lex non ad omnes exules pertinere, & minime ad eum 35 qui bono publico intra fines fuerit, ut tantum mali in publicum proderet 36: ſic tamen, ut revertatur 37 ad cauſam *conjecturalem* 38; quare hic legi non

29 *an ob eam rem*] plenius Frob. *an noverca privignum occiderit, & ob eam rem.*

30 *quæritur, non an potuerit occidere*] particu!am *non*, quam tota ſeries orationis poſtulabat, reſtituimus. Capp.

31 *incidere, ut diximus, & a legalibus ſtatibus quæſtiones*] locum hunc depravarat mala interpunctio, ſecundum quam legebatur: *incidere ut diximus.*

Et a legalibus ſtatibus quæſtiones.
vide notam antepenultimam. Capp.

32 *abſoluti juris, ſive per derivationem*] *ſtatum* intelligit *qualitatis abſolutum*, ubi quis aliquid a ſe factum fuiſſe legitime contendit, & merito addit, *ſive per derivationem*; tunc enim Reus ita ſe defendit: *ideo exulem illum occidi, ut legi de exulibus intra patriæ fines repertis facerem ſatis, non vero, ut eum qui Tyranni conſcios indicaturus eſſet de medio tollerem.* Ubi vides τὸ *jus abſolutum*, ſive petitam ex ipſa lege defenſionem cum *derivatione* (quam Græci Rhetores μετάθεσιν τῆς αἰτίας vocant) permiſceri. Capp.

33 *peremit*] ſubauditur *aliquis* ὁ δεῖνα. Capp.

34 *ut dicat legi ſatisfactum*] Extat illa lex apud Fortunatianum Rhetorem .L. I. his concepta verbis: *Exulem intra fines deprehenſum liceat occidere.* Capp.

35 *ad eum qui bono publico &c.*] perperam legebatur antea: *ad eos qui bono P.* Capp.

36 *ut tantum mali in publicum proderet*] tyrannum videlicet ejusque conſcios indicaret Capp.

37 *ut revertatur*] ſubauditur *accuſator* vel *pars accuſatoris* Capp. τὸ *accuſator* exhibet Frob.

38 *ad cauſam* conjecturalem; *quare hic legi non ſatisfecerit &c*] ſubaudiri poteſt, *probationes & argumenta ducens, quare &c*] ſic paulo poſt noſter: *probationes & argumenta ducuntur, quare feciſſe videatur.* Hujus igitur loci ſenſus eſt; revertetur accuſator ad cauſam conjecturalem ſive ad tractandam illam facti quæſtionem; quare videlicet ille non ſatisfecerit legi &c Capp.

non ſatisfecerit, ſed ſibi caverit interficiendo eum qui erat non ſolum tyrannum, ſed etiam tyranni conſcios indicaturus.

Circumſcriptionum 39 actiones, ſunt qui putant *finitivas* 40 eſſe, ut quæratur quid ſit *circumſcriptio*: ſed videntur errare. Non enim 41 fere accidit, ut definiendo quærendum ſit, quid ſit circumſcribere: ſed magis erit fortaſſe *conjecturalis* quæſtio, an illud quod factum ſit, circumſcribendi voluntate ſit factum; ut in eam rem non ſolum ex cæteris locis, ſed etiam *a ſummo ad imum*, ex his quæ erunt facta, probationes & argumenta ducantur, quare voluntate circumſcribendi feciſſe videatur. Sed ut magis 42 non ſit *conjectura*, magis erit jam *abſolutæ qualitatis ſtatus*, quam *finitivus*. Inſpiciamus hanc cauſam: *liceat ex ancilla filios ſuſcipere legitimos. Qui habebat ex legitimis nuptiis filium, alterum ex ancilla ſuſcepit. Lex erat ut patrimonium commune divideret, qui eſſet major ex fratribus; eligeret minor: Poſuit major natu ex altera matrem* 43 *fratris, ex altera parte patrimonium. Elegit ille matrem, & reum facit fratrem* circumſcriptionis. Hic non utique quæretur quid ſit circumſcribere: ſed aut ex his quæ facta ſunt, argumentum trahetur, circumſcribendi voluntate feciſſe; in quo erit *conjectura* 44: aut erit verius abſoluti 45 juris 46, ubi de juſto, & æquo, & bono quæritur: vel *compenſatio* 47, ut cauſam querelæ non habere dicatur, qui & libertatem habeat, & civis ſit, & matris ſuæ libertatem fuerit conſecutus. Plerique ſic habent, tanquam ſit communis *conjecturæ* cum cæteris *ſtatibus*, quæ dicatur propria ejus eſſe, negatio 48; quoniam & ille qui *finitiva* quæſtione defenditur, quia rem profanam de loco ſacrato ſuſtulerit, neget ſe ſacrilegum eſſe; & rurſum ille qui accuſatur læſiſſe Rempub quod naves incenderit, neget a ſe Rempublicam læſam. Sed multum intereſt, quod in *conjecturalibus* quidem cauſis negat ſe reus omnino feciſſe, quod arguitur: at in illis cauſis non illa negat feciſſe ſe, quæ crimini dantur; ſed

39 *Circumſcriptionum*] Circumſcriptiones iſtæ ſunt, opinor, κατασοφισμοὶ de quibus diſſerit *Cyrus* Rhetor Græcus in Aldina Editione T. I. p. 450. Gallice diceremus *ſupercheries, fraudes faites à la loy*, legis calumnias, cavillationes &c CAPP.

40 *finitivas eſſe*] ſupple cauſas, materias, quæſtiones & ſenſus eſt, eas circumſcriptionum actiones pertinere ad eum quæſtionis oratoriæ *ſtatum*, qui *definitivus* appellari ſolet; quia in eo agitur de nomine quo res vel actio vocanda ſit. CAPP.

41 *Non enim fere accidit*] τὸ *enim* ex Frob. ſupplevimus.

42 *ut magis non ſit conjectura*] hoc in loco τὸ *ut* idem ſignificat quod *etiamſi*, *quamvis* &c. CAPP. furcillis ejiciamus importunum illud *magis* ex ſequenti ortum; nec quicquam ſenſui incommodabitur; imo erit haud paulo melius.

43 *ex altera matrem fratris, ex altera parte patrimonium*] erit, opinor, qui legere malit: *ex altera parte matrem fratris, ex altera patrimonium.* CAPP.

44 *in quo erit conjectura*] id eſt, in quo caſu. CAPP.

45 *abſoluti juris*] mox dicebat eodem ſenſu, *ſtatum qualitatis abſolutæ*. CAPP.

46 *juris*] ſubintelligitur *quæſtio*. CAPP.

47 *compenſatio*] ἀντίστασις, qui unus eſt e ſtatibus qualitatis aſſumptivæ, ubi reus ait: *ideo feci, ut vel majus bonum contingeret, vel minus malum.* CAPP.

48 *quæ dicatur propria ejus eſſe negatio*] negatio dicitur propria eſſe *conjecturæ* ſ. *ſtatus conjecturalis* in quo videlicet facti quæſtio inſtituitur. Et ſane ſtatus ille vocatur aliquando *inficialis*, ut patet ex QUINCTILIAN. L. III. c. 6. Nam in eo dicit actor, feciſti, occidiſti: Reus autem reſpondet, *non feci, non occidi*, CAPP.

ſed alter negat id ad ſacrilegii crimina pertinere, alter negat ad crimen Reipublicæ læſæ.

F*inis* 49 eſt, cùm quæritur, quid ſit illud quod in controverſiam veniat, aut quo nomine appellandum ſit; cum aliquid ex parte ſic factum eſt, ut tamen omnino 50 non ſit factum: quare Græci fieri hunc *ſtatum* dicunt ἐκ τοῦ λελειπότος καὶ γεγονότος 51. Hoc quale ſit, ex ſubjectis facile intelligemus. Loci hujus *ſtatus* 52; finis 53, contraria 54 definitio, legislatoris voluntas, voluntatis *conjectura*, *qualitas concluſiva* 55. Horum locorum vim ut intelligere poſſimus per aliquam controverſiam, accipienda videtur illa ex Græcis: *Comoediam alienam* 56 *edere ſub nomine* 57 *ne liceat. Quidam edidit comoediam non addito nomine* 58. *Cum ageretur, ſucclamavit populus*: In illum dixiſti; *reus eſt quod ſub nomine comoediam ediderit.* Jam primum hic id quod initio diximus, animadverti poteſt, finem fieri, cum ex parte aliquid eſt factum, ex parte non factum. Nam ſi in comœdia addidiſſet nomen, ſoluta eſſet quæſtio, relicta defenſio 59: ſed quoniam edidit comœdiam deſcriptis moribus, non tamen addidit nomen, *finitiva* quæſtio eſt, an hoc fecerit 60 quod lex prohibuerit; nec quicquam interſit, utrum addiderit 61 nomen, an prodiderit 62; cum intellexerit populus, & ſubjecerit nomen.

Locos autem ſingulos ſic perſequemur, ut ſit *finis*; an ſub nomine comœdiam facere ſit nomen hominis comœdiæ inſerere 63.

Con-

49 *Finis eſt*] ſæpius vocatur definitio vel *ſtatus definitivus.* Sed quia Græci dicunt ὅρον & ὁριστικὴν στάσιν, Latini quoque *finem* hoc ſenſu dixerunt. CAPP.

50 *ut tamen omnino non ſit factum*] legere mallem: *ut tamen non omnino ſit factum.*

51 ἐκ τοῦ λελοιπότος καὶ γεγονότος] id eſt, *ex eo quod defecit, & ex eo quod factum eſt.* Sic cum aliquis reus ſit ſacrilegii, eo quod privatam pecuniam in templo ſurripuerit, *ſtatus* ille quæſtionis oratoriæ fit ex furto quod factum eſt, & ex eo quod defecit a ratione ſeu definitione Sacrilegii: Nam *Sacrilegium* apud veteres definiebatur; *furtum rei ſacræ* ceterum hic perperam editum fuerat λελυπότος pro λελοιπότος. CAPP.

52 *Loci hujus ſtatus*] confer cum HERMOGENIS opuſculo de *ſtatuum diviſione* & cum FORTUNATIANI L. II. CAPP.

53 *Loci hujus* ſtatus; finis, *contraria definitio, Legislatoris voluntas*] male interpunctum fuerat: *loci hujus ſtatus finis. Contraria definitio legislatoris voluntas.* CAPP.

54 *finis, contraria definitio*] HERMOGENI ὅρος ἀνθορισμός. CAPP.

55 *qualitas concluſiva*] HERMOGENI κοινὴ ποιότης id eſt, *communis qualitas*, quæ pars Epilogorum eſſe ſolet. CAPP.

56 *Comoediam alienam*] non ab editore ipſo, ſed ab alio conſcriptam. CAPP.

57 *ſub nomine*] ὀνομαστὶ hoc eſt, nominatim eum appellando, eum qui graphice depingitur, & deridendus exhibetur. CAPP.

58 *non addito nomine*] illius videlicet civis, qui tam graphice depingebatur in illa comoedia, & deridendus propinabatur. CAPP.

59 *relicta defenſio*] id eſt, omnes relinquerent ejus defenſionem, nemo vellet eum defendere. CAPP. Frob. *ſublata eſſet, quæſtione relicta, defenſio.*

60 *an hoc fecerit*] pro *fecerit* Frob. *iſti* forte; *an hoc iſti* (deſignato nimirum in comoedia, non nominato) *fecerit.* Sed ἐπέχω. nec tanti eſt.

61 *utrum addiderit nomen*] alienæ illi comoediæ, quam non ipſe Editor, ſed alius compoſuerat. CAPP.

62 *prodiderit*] nomen alienæ iſti comoediæ ab auctore ipſo jam additum. CAPP.

63 *an ſub nomine comoediam facere, ſit nomen hominis comoediæ inſerere*] verbum *ſit*, quod deerat, reſtituimus. CAPP. Exhibet idem Frob loco alieno ita; *an ſit ſub nomine &c.*

Contraria definitio; an hoc plane sit comœdiam sub nomine edere, sic mores hominis insectari, ut non sit nomen; quod nihil intersit, utrum ipse pronunciarit, an populus.

Tertius locus est ex voluntate legislatoris; nec immerito. Neque enim fere *finitivus* status non aliquam habet societatem cum legalibus, ut hic. Accusator enim dicit illam voluntatem fuisse legislatoris, ne quis omnino civium læderetur. Reus vero contendit legislatorem hoc voluisse, ne quis facile nominaretur; sed unusquisque moribus suis intelligeretur. Majus in eo est, ut si iste dicatur vel acerbius etiam operatus fuisse, quam lex prohibuerit; cum sic in mores hominis fuerit invectus, ut de nomine nemo dubitaret.

Voluntatis *conjectura* est (ut per omnem causam ex omnibus omnino personis) an malitiose 64, & voluntate lædendi sic vitam hominis fuerit persecutus, ut nihil esset quod deesse nomini comœdiæ videretur, atque ut nihilominus populus intelligeret, quam si nomen reddidisset 65; & ea voluntate succlamaverit populus, ut fraudem ejus arriperet, & constitueret illum contra legem fecisse quod fecerat.

Nam *qualitas conclusiva* vel exaggerationem habet facti ex parte accusatoris, vel ex altera parte commiserationem, in qua plerumque ex *pragmaticæ qualitatis* 66 locis multa dicentur; & quid justum sit pro qualitate facti, & quid utile exemplo, & quid honestum ad famam; quare id de quo quæritur, quam gravissime debeat vindicari; ex quibus iisdem locis & reus in contrariam partem poterit disputare.

Finis est aut simplex aut duplex. Simplex, quo de una re quærimus 67. Duplex, aut ex personis, aut ex rebus. Ex rebus, cum duo sunt crimina; alterum majus, alterum minus. Quare hoc proprium *finitivi status*, quod fere accusator minus excludit, & majus inducit: reus majus excludit, inducit minus; ut in illa controversia: *Quidam de templo sustulit vasa privata* 68 *& profana. Petitus ad pœnam tanquam sacrilegus offert quadruplum quasi fur.* Ex personis autem duplex *finis* sit, ut ubi quidam in tyrannide arcem conscendit, tyrannum perempturus: tyrannus fugiens, ab obvio occisus est; petunt præmium, ille qui tyrannum ex arce dejecit, & ille qui obvium occidit. Verum quoniam diximus, cum ex rebus duplex esset *finis*, accusatorem minus excludere, majus inducere; videretur illud addendum, quod aliquando evenit in hujusmodi causa, ut accusator

64 *an malitiose*] particula *an* deerat in præcedenti editione. Capp.

65 *si nomen reddidisset*] ad Græcorum imitationem, qui dicerent ἐὰν τὄνομα ἀποδῷ; id est exposuisset, explicuisset. vid. Indicem in Quinctilian. Ed. 1725. Capp.

66 *pragmaticæ qualitatis*] Græce τῆς πραγματικῆς id est, *negotialis*, quæ scilicet ad futurum pertinet, ad aliquid agendum vel non agendum refertur. vid. Hermogenem *de statuum divisione*. Capp.

67 *quo de una re quærimus*] perperam legebatur *quod*, quia scriba imperitus literam sequentem iteraverat. Capp.

68 *vasa privata*] id est, ad hominum privatorum usum comparata, ideoque non sacra. Capp.

cusator non excludat minus; sed ipsum reticeat 69, & majus inducat: qualis est illa causa: *Qui virginem vitiaverit, det decem milia: qui depositum violaverit, capite puniatur. Quidam iturus ad bellum, virginem sibi depositam vitiavit.* Accusator dicit virginem esse vitiatam: sed hoc reticet 70, & addit alterum crimen; dicit enim etiam depositum esse violatum 71. Est *finis* & ille, quem Græci κρινόμενον 72 vocant, ut aliud quidem in quæstionem veniat, & aliud judicetur; ut si reus sit sepulchri violati, qui tumulum inanem resciderit. Hic enim non hoc quæritur, an ille sepulchrum violaverit; sed an illud sepulchrum fuerit. Verum tamen necesse est, pronuncient judices, non an illud sepulchrum sit; sed an sepulchrum ille violaverit.

Fit plerumque ex uno scripto duplex quæstio *definitiva*; ut si hæc causa sit posita: *Sacerdos purus sit, & e puris: patrem suum reum proditionis fecit, & obtinuit* 73; *petiit sacerdotium.* Hic enim separatim quæritur, quid sit *e puris*, & separatim quid sit *purum*. Hoc, etsi apud Zenonem positum est 74, mihi tamen thema hujus controversiæ non placet.

DE TRANSLATIONE. [μετάληψις]

Metalepsis (sive illa *translatio*, sive illa *præscriptio* est: nam de utraque dicemus) alium locum forsitan tenere debeat. Nam *qualitas* prior est: sed, quoniam illa multifaria est, in alios *status* spargitur, ac plus disputationis desiderat, differatur. *Metalepsis* [μετάληψις] uuo nomine apud Græcos disparem apud quosdam rationem habet. Nam hanc Zeno *translationem* facit, nonnulli *præscriptionem* 75. Non alienum sit ergo, ut dixi, utrumque cognoscere. Zeno *præscriptivas* ait causas scripti 76 & voluntatis esse; *metalepsin* autem *translationem* facit. Quæ quidem *translatio* ex iisdem rebus fit, e quibus *præscriptio*. Nam præscribimus vel ex persona, ut negemus eum esse adversarium, qui contra nos agere possit; vel ex tempore, ut negemus illo tempore; vel ex loco, ut negemus illo loco; vel e modo, ut negemus illo modo. Iti-

69 *sed ipsum reticeat*) male editum erat, *retineat*, ut liquet ex his consequentibus: *Sed hoc reticet & addit alterum crimen.* Capp.

70 *sed hoc reticet*) Accusator si dicit, quomodo reticet? Si reticet, quomodo dicit? Utrumque facile intelligitur ex illa Rhetorum figura cui nomen ἀποσιώπησις *reticentia.* Sic enim loquitur orator: *Non dicam virginem ab eo esse vitiatam, mitto quod virginem vitiaverit.* Capp.

71 *dicit enim etiam depositum esse violatum*) antea legebatur; *non dicit enim &c.* Sed negativam particulam expunximus, tum propter verbum illud: *& addit alterum crimen*, tum propter adverbium *etiam* quod sequitur; particula *non* abest quoque a Frob.

72 κρινόμενον *vocant*) perperam legebatur ἐγκρινόμενον. Nam legendum esse κρινόμενον liquet ex Quinctiliano L. III. C. 13. ubi perpendit an & quodnam sit discrimen inter statum Quæstionis & τὸ κρινόμενον. Capp.

73 *obtinuit*) εἷλε, reum peregit, condemnari fecit &c. Capp.

74 *hoc, etsi apud Zenonem positum est*) antea legebatur; *hoc si apud Zenonem depositum est.* Capp.

75 *præscriptionem*) Græci quoque Rhetores παραγραφὴν dicunt. Capp.

76 *scripti & voluntatis*) περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας qui unus est ex quatuor statibus legalibus. vid. Quinctilian. L. VII. c. 7. Capp.

Itidem fit *translatio* 77, cum facinus in aliquem & crimen conſtituimus transferendo 78: ut, cum ille dicat id factum, quod fieri licuiſſe contendat, transferamus a perſona, & negemus 79 illi licuiſſe; aut a tempore 80, ut negemus illo tempore; a loco, ut negemus illo loco; a modo, ut negemus illo modo. Cæterum hæc magis exemplis patebunt.

A Perſona transfertur, ut in illa cauſa: *Quidam inimicum ſuum reum capitis a ſe factum & damnatum ipſe occidit, cum precium ejus rei dediſſet carnifici decem millia, reus eſt cædis.* Hic a perſona transfertur. Concedimus enim licuiſſe occidi, ſed negamus huic occidere licuiſſe.

A Loco autem ſimul & a tempore transfertur, ut in illa controverſia: *adulteros deprehenſos liceat occidere. Quidam adulteros deprehendit, alterum occidit, alteri pepercit. Reus factus eſt, quod non & illam occidiſſet:* ſic ſe defendit, ut diceret per amorem occidere non potuiſſe. Abſolutus eandem poſtea invenit apud tumulum adulteri flentem; occidit: reus eſt cædis. Manifeſtum eſt *translationem* eſſe & a tempore & a loco. Quippe accuſator occidi illam oportuiſſe non abnuit: ſed neque illo loco neque illo tempore occidi licuiſſe contendit. Loci in *translatione* hi; *præſcriptivum* 81 præcedens, ipſa *translatio*, par, majus, *a ſummo ad imum*, alia translatio aliquando 82, & ex parte accuſatoris *a ſummo ad imum.* Secundum hos locos inſpiciamus vel hanc cauſam, quæ ſupremo poſita eſt.

DE adultera occiſa *præſcriptivum* præcedens eſt; ut ſi hic præſcribat actioni, eo quod neget ſe reum fieri oportere 83, cum ea mulier fuerit occiſa, quam conſtat occidi ex lege debuiſſe. Huic oppoſitus locus proximus, id eſt, ipſa translatio: imo vero reus fiet, quoniam debuerit illa quidem occidi; ſed alio in loco, alio in tempore, & occiſa ſit eo loco & eo tempore, quo non licuiſſet occidere.

Sequitur *par* 84, in quo dicit reus nihil intereſſe quo tempore, vel quo loco fuerit occiſa; æque ait illam meritas pœnas dediſſe.

Deinde

77 *Itidem fit translatio, cum*) hæc eſt μετάληψις ea parte actoris, idque per ἀντιπαράστασιν de qua HERMOGENES in Opuſculo *de Statibus.* Cæterum quid diſtent μετάληψις *translatio* & παραγραφὴ *præſcriptio* mox exponit SULPITIUS & ſupra expoſuit FORTUNATIANUS L. I. CAPP.

78 *transferendo*) id eſt, utendo translatione τῇ μεταλήψει. CAPP.

79 *& negemus*) editum fuerat *ut negemus*; ſed ipſa ſeries orationis poſtulat, ut legamus &c. CAPP.

80 *aut a tempore . . . . a loco . . . a modo*) antea legebatur *tempore . . . . loco . . . modo.* Sed addendam eſſe ubique præpoſitionem *a*, ſatis liquet ex conſequentibus ubi ait: *translationem eſſe & a tempore & a loco . . . a modo, quemadmodum ſit factum, translatio non fere in fictis cauſis invenitur.* CAPP.

81 *præſcriptivum*) HERMOGENES etiam Rhetor græcus, dixit eodem ſenſu τὸ παραγραφικόν. CAPP.

82 *alia translatio aliquando*) perperam editum erat: *alia translatio, quando &c.* Emendationem noſtram adſtruunt, quæ mox ſequuntur: *diximus ex accuſatoris parte aliquando a ſummo ad imum;* ſubauditur *locos argumentorum duci.* CAPP. *Aliquando* etiam habet Frob.

83 *oportere* Frob. *poſſe.*

84 *ſequitur par*) de hoc argumenti loco etiam mentionem faciet SULPITIUS ad ſui operis calcem, ubi vid. quæ annotavimus. CAPP.

Deinde est *majus*; in quo loco ostendit reus magis etiam sibi constare rationem, & multo justius illam peremptam.

BEne adjectus locus *a summo ad imum*. Persequemur enim singula, quare vel magis recte & tunc, & in illo loco fuerit occisa, cum superstitem adulteri retineret libidinem, cum illum desideraret & mortuum, cum apud tumulum ejus lamentaretur & fleret.

HIc alia *translatio* merito; Transfert enim accusator, si vindicanda faciebat, accusari illam debuisse. Et hic transfert a persona illius ad personam judicum, per quos jam opus fuerit vindicari, cum ille potestatem ex lege sibi datam perdidisset.

DIximus 85 ex accusatoris parte aliquando *a summo ad imum*, quale est in superiori illa causa. *A summo enim ad imum* argumentum est, non licuisse illi inimicum suum occidere; quod hoc emendum illi fuerit, & tanta pecunia emendum. A modo, quemadmodum sit factum, Translatio non fere in fictis causis invenitur. Facile est tamen ex his quæ supra scripta sunt perspicere, quid in hac parte intelligi debet: ut si reus sit aliquis, quo alio modo quid fecerit, quam facere ei licuerit.

JAm licet ad illam aliam *metalepsin* transeamus, quam *præscriptionem* a quibusdam diximus fieri. Diximus autem etiam quemadmodum fieret: sed hoc interest 86, quod *translatio* est de præterito; quum aliquid sit factum, aut ab eo qui non debuerit id facere, aut eo tempore, vel eo loco, vel eo demum modo quo facere non debuerit: præscriptio spectat ad tempus futurum, si quis agere postulet, qui agere non debeat; aut illo tempore, vel illo loco vel modo, quo agi non poterat.

LOci *præscriptionis*; propositio scripti, *homonymia* 87, deductio generis ad speciem, *finis* incidens 88, aliquando *a summo ad imum*, *translativa* 89 *qualitas*, *communis qualitas*, *conjectura*

PEr hos locos tractemus, si placet, controversiam illam: *Pauper qui duos divites habebat inimicos, peregre profectus. Interea filius ejus occisus, & inspoliatus inventus est. Accusaverunt se invicem* 90 *divites cadis. Absoluti sunt. Redit pauper, & instituit* 91 *divites reos*. Illi præscribunt. Lex enim est: *De eadem re bis agi non liceat.*

Pro-

85 *diximus ex accusatoris parte aliquando a summo ad imum*) subauditur, *locum argumentorum duci*. Capp.

86 *sed hoc interest, quod*) aliud discrimen assignavit supra Fortunatianus Rhetor Lib. I. Capp.

87 *homonymia*) quid hac voce significetur hoc loco mox exponet ipse Sulpitius. Capp. Frob. *homonyma vel Synonyma.*

88 *finis incidens*) apud Hermogenem Græcum Rhetorem eodem sensu legitur ὅρος ἐμπίπτων. Capp.

89 *translativa qualitas, communis qualitas*) horum vocabulorum sensus mox explicabitur ab ipso Sulpitio. Capp.

90 *accusaverunt se invicem divites cadis. Absoluti sunt*) perperam legebatur antea & interpungebatur hoc modo: *Accusaverunt se invicem: Divites cadis absoluti sunt.* Capp.

91 *instituit divites reos*) hoc est accusat,

PRopositio scripti est; an, cum lege scriptum sit ut bis de eadem re non agatur, non oporteat hanc causam bis induci, cum jam accusati sint & absoluti.

HOmonymia est, quid vocet lex actionem; utrum pœnam & animadversionem, eamque nolit iterari; an ipsam accusationem & defensionem. Nam utrumque horum nomine actionis significatum potest videri: magis etiam, si Græce controversia explicetur; qui 92 δίκην tam pœnam, quam actionem vocant. Sed nos quoque Latino sermone aliquam multa invenimus hujusmodi; quæ universa referre non est necesse, cum jam res ipsa ad intellectum declarata sit.

Deductio generis ad speciem est; an cum bis agi lex prohibuerit, non de omnibus rebus id præscripserit, sed de pecuniariis causis; an de his in quibus minora sunt crimina.

Finis est *incidens*: an actio illud fuerit, an vero conclusio.

A *Summo ad imum* est; an, cum absente patre de filio ejus acta res fuerit, æquum sit admitti patrem regressum, cujus dolor est; an hic nihil importunius habuerit ad agendum 93, cum non ipsius culpa acciderit, quod non statim accusaverit.

TR*anslativa qualitas* est; an ne sic quidem iterari judicium debeat, licet accusatoris persona mutata sit, licet pater postulet. Denique locus omnis *translativæ qualitatis*, nihil aliud est quam rescisio loci superioris; ut ille pro accusatore, hic pro reo nitatur.

C*Ommunis* est *qualitas*; an æquum sit eos ex integro causam dicere, cum si innocentes sint, absolvi possint; si nocentes, damnari debeant: econtrario, num hæc molestia accusationis declinanda sit; & sit injustum sæpius eosdem homines ad contentionem judicii devocare.

C*Onjectura*; an adfines huic crimini sint, quod intenditur; id est, an commiserint cædem. Qui quidem locus in omni causa diffundendus est, sed non aperte, verum oblique; ut meminerimus nondum hoc agere nos posse, ne demus adversario potestatem, ut manum nobis injiciat, & nos in cursu actionis retineat, cum dicet de hoc ipso quæri, an reos cædis agere possimus. Sed non deerunt occasiones, quibus (ut dixi) idem faciamus quasi aliud agentes, ostendendo facile nos crimen probaturos, si impetraverimus ut liceat reos facere. Id ipsum & Rei facient; verum pari modo, ut non jam se defendant, sed innocentiam obliqua actione suam præferentes, molestiam actionis tantum se declinare dicant, & quia judices quoque ratas velle debeant leges & res judicatas.

Hæc

reos facir, in judicium vocat. CAPP.

92 *si Græce controversia explicetur; qui δίκην . . . vocant)* notanda est hæc loquendi formula. Nam relativum pronomen τὸ *qui*, non refertur proprie ad adverbium *græce*, sed ad *græcos*, qui adverbio illo tacite designantur. τὸ *græce* enim idem significat, quod *apud græcos*, *in græcorum lingua*. Grammaticam hancce figuram EUSTATHIUS Thessalonicensis, *Comment. in Homer.* ἀπὸ τοῦ σημαινομένου vel νοουμένου *ab eo quod significatur vel intelligitur*: alii vocant *syllepsin relativam*. CAPP

93 *an hic nihil importunius habuerit ad agendum)* id est, an nihil habuerit, quod obstet

Hæc quæ ad *præscriptionem* pertinent, quamquam ab instituto Zenonis remota, non tamen alienum fuit persequi ex his quæ tradidit Marcomannus 94, ex cujus commentariis hæc prope ad verbum translata sunt. Jam sequitur ut videamus quæ attinent ad *statum qualitatis*, & ut ad Zenonem revertamur.

DE NEGOCIALI. [τῇ πραγματικῇ]

HÆc supra de *translatione* vel *præscriptione* fortasse alieno loco, ut jam dixi, inseruisse videamur; quoniam translationis *statum* novissimum inter *rationales* quatuor *status* feceramus: verum non ex nostro instituto, sed ab aliis factum est, ex ea causa quam supra locutus sum; quoniam de *qualitate* quæ media sit, pluribus erat disputandum, & plura tradenda. Nos videamus jam de *statibus qualitatis* cui primus ex omnibus est 95 (sicut supra docuimus) *negocialis*. Hic aut *legalis* est, *aut rationalis; rationalis*, cum sine ullo scripto de æquitate rerum disceptatur; *legalis* vero, cum aut rogatio fertur, aut lex, aut præmium definitum petitur. *Deliberativæ* quoque causæ in eundem *statum* cadunt.

Dividitur *negocialis legalis* legitimo, justo, utili, possibili, honesto; ita ut & in contrarium ex parte diversa per singulos locos disputetur 96. Quod enim alter legitimum esse contendit, alter ex eodem loco (si poterit) contendet contrarium legibus, si aut lex aliqua ex diverso repugnabit, aut rogatio, aut plebiscitum 97, aut fœdus, aut naturale jus, aut mores: contra quæ utemur aut negatione, aut *opposito*. Negatio est 98, ut dicamus non esse contrarium legibus, neque naturæ, neque moribus. *Oppositum* 99 est, si fateamur quidem alicui scripto esse contrarium, sed opponamus utilitatem, eamque dicamus potissimam esse debere. Aliquando etiam in loco legitimo aliqua erit *conjecturalis* quæstio, fortasse etiam *finitiva* 100.

Secundus locus *negocialis* est, quo quæritur quid sit justum. In eo loco est disputatio in legibus simplex, cum quæritur an justum sit, ut adulteros deprehensos liceat occidere.

IN rogationibus 1 vero & præmiorum petitionibus, & in *deliberativis*, per eum locum qui est *a summo ad imum*, oportebit ire per singula, & ex singulis locis ostendere,

impediatve quominus litem intendat. Cæterum antea legebatur: *an cum hic nihil &c.* sed illud *cum* resecuimus, utpote supervacaneum & ex vicinis iisdem particulis perperam repetitum. CAPP. Totus hic locus in Froben. sic legitur: *Tantum hic pater est, qui nihil importunius præter filium habuerit: an non cum ipsius culpa acciderit, quod non statim accusaverit, sed peregrinationis & ignorantiæ.* Ultima hæc videntur omnino a manu SULPITII esse; quid ex reliquis exsculpi queat, viderint acutiores.

94 *Marcomannus*) antiquum hunc Rhetorem laudant etiam VICTORINUS in l. *Rhetor. Ciceron.* & FORTUNATIANUS L. I. antea legebatur *Marcomanus*. CAPP.

95 *cui primus ex omnibus est*) malit quispiam legere *cujus* vel *quorum*. CAPP.

96 *disputetur*) perperam editum fuerat *disputentur*. CAPP.

97 *plebiscitum*) Froben. *pactum* quod verum videtur, mox enim sequitur: *Negatio est ut dicamus non esse contrarium legibus, neque naturæ, neque* pacto.

98 *Negatio est*) hanc HERMOGENEM ἔνστασιν vocat. CAPP.

99 *Oppositum*) idem HERMOGENES ἀντιπαράστασιν appellat. CAPP.

100 *finitiva*) sæpius dicitur *status definitivus*. CAPP.

1 *In rogationibus . . . & præmiorum pe-*

ostendere, quare justum sit quodcunque dicetur jure tali faciendum esse. Hic incidet *status*, ex quo defensio erit ejus, adversum quem aliquid feretur. Qualis apud Græcos controversia est: *Deliberant Athenienses an Eleis inferant bellum, cum illi Alcibiaden flagellis verberaverint.* Incidit enim quæstio, an licuerit illis facere certaminis jure 2.

TErtius est locus *in negociali*, utilitatis. Hic omnem ferme disputationem habet circa rationem futuri temporis. Quæritur enim quid in futurum sit utile. Aliquando in hunc locum incidit *conjecturalis* quæstio; quale est illud apud Virgilium: *Deliberat Diomedes, an Latinis auxilium petentibus ferat;* quia Æneas si Latinos vicerit, in ipsum sit sua arma versurus.

POssibile ex personis & ex rebus ipsis habet disputationem; & locus honesti bene conclusionis & *epilogi* loco positus est. Cum enim cætera excussa sunt, tunc superest ut de honesti partibus disseramus.

Hi sunt loci *negocialis status;* in quibus satis erit plerumque docere legitimum quidem esse, & utile, & possibile, & honestum: sed aliquando, ut sit honestius, prius refutabimus adversariorum 3, dein nostra inducemus. Hoc ita est, ut doceamus primum non esse contrarium legibus; deinde addamus separatim, imo congruum legibus: itemque dicamus non esse injustum, & addamus potius esse justissimum: demonstremus non esse inutile; deinde utilissimum esse doceamus. Pari modo & de honestatis partibus disputemus: quod similiter licebit facere ex parte contraria. Hæc fere sunt, quæ attinent ad *negocialem* illum, quem diximus *legalem* vocari.

R*Ationalis* autem *negocialis* est, ut supra proposuimus, cum sine ullo scripto inter se aliqui de æquo bonoque disceptant, qualis est illa controversia: *Civitas in tyrannide omne quod liberorum natum fuerat exposuit; vicina civitas collegit & educavit: Finita tyrannide petunt patres filios, & offerunt alimenta* 4. *Illi contradicunt.*

Loci hujus *status;* naturalis justi 5, per quem utrumque in hac causa disputari potest; ex parte eorum qui retinent, an naturale sit justum, ut qui semel filios exposuerunt, repetere non possint; ex parte patrum, an potius naturale sit justum, ut patres quolibet tempore recipiant filios suos, & naturale jus repetant.

SEcundus locus est *a summo ad imum* per singula quæ præcesserunt 6; quæritur, justum ne sit ut peterent filios, qui necessitate misera coacti sint exponere.

TErtius erit locus aliquando, futuri 7 temporis ratio; in quo quæritur & in futurum, an utile sit fieri, de quo quæstio sit.

Deinde

titionibus) Hermogenes ἀξίωσιν utrobique dicit. Capp.

2 *certaminis jure*) plenius Froben. neque adeo male: *certaminis sui jure.*

3 *prius refutabimus adversariorum, dein nostra inducemus*) aut addendum aut subaudiendum τὰ *argumenta* post τὸ *adversariorum.* Nisi Sulpitius ad Græcorum imitationem scripserit, Græci enim dicerent: πρότερον ἐλέγξομεν τὰ τῶν ἀντιδίκων, εἶτα τὰ ἡμέτερα εἰσάξομεν. Capp.

4 *alimenta*) id est, restitutionem impensarum, quas in alendis liberis illis fecisset vicina illa civitas. Capp.

5 *naturalis justi*) supple *locus*; vulgo dicimus *jus naturale.* Capp.

6 *per singula quæ præcesserunt*) male editum fuerat, *per quæ singula quæ præcesserunt.* Capp.

7 *Tertius locus erit aliquando, futuri temporis ratio*) Froben. Tertius locus erit aliquando,

DEinde ſunt loci voluntatis 8 & *qualitatis.*

In cauſis reddendis voluntariæ mortis 9 putatur eſſe 10 *negocialis ſtatus* rationalis: Verum an recte, paulo poſt viderimus: interim ſic putemus, ut quidam volunt. Primæ erunt quaſi *præſcriptivæ* quæſtiones, an is qui reddet cauſas voluntariæ mortis, erit filius; an poſſit ex arbitrio ſuo mortem impetrare, contradicente patre. Ponunt quidam etiam generalem quæſtionem hujuſmodi; an ſola ſit cauſa moriendi, debilitas corporis: & rurſum, an ſatis ea ſit ad cauſam mortis, cum nemo ſine cauſa mori velit. Cætera fere per ipſum locum, qui eſt *a ſummo ad imum*, conſiderantur 10; an ex his quæ acciderant, juſta ſit cauſa mortis. Bene juxta hoc quod tradidit jus. Supereſt futuri temporis cogitatio; cum ſcilicet quæritur, an illi miſerum ſit vivere. Spectandam 12 autem maxime voluntatem. Neque enim quiſquam libenter mori poſtulat. Sed fere erunt hujuſmodi hæ ſpecies, quaſi hoc 13 optet & exprobret 14: alioquin cum agatur, ex ipſa cauſa æſtimari 15. Id eſt ex parte diverſa conſiderandum, qua voluntate quis contradicat; utrum ſimpliciter & vere; an vero & malicioſe & aſtute.

Negocialis ſtatus utriuſque proprium, quod futuri temporis rationem habet. Quæritur enim non quid actum ſit, ſed quid debeat fieri.

DE QUALITATE ABSOLUTA. [τῆ ἀντιλήψει]

SEcundus *ſtatus qualitatis abſolutus*, vel *qualitas abſoluta.* Utroque enim nomine nuncupatur. Hujus loci; *finitivum* præcedens, quod vicem *præſcriptionis* obtinet. Deinde

non ſemper futuri temporis, ratio. Non male ſi poſt *non ſemper* ponas diſtinctionem minorem.

8 *loci voluntatis & qualitatis*) perperam legebatur antea: *loci voluntaria qualitatis.* Emendationem noſtram ſatis adſtruunt ea quæ ſequuntur, ubi de *Relatione* & *Remotione* ait; *deinde erunt reliqui omnes loci . . . voluntas, qualitas . . . deinde eſt voluntas & qualitas concluſiva.* CAPP.

9 *in cauſis reddendis voluntariæ mortis*) ἐν τῇ προσαγγελίᾳ, ὅταν τις ἑαυτὸν προσαγγείλῃ, ut Græci Rhetores loqui amant, quas loquendi formulas paulo fuſius explicuimus noſtris ad noviſſimam QUINCTILIANI Editionem Commentariis. legeſis indicem in voce προσαγγελία. CAPP.

10 *putatur eſſe* negocialis ſtatus rationalis: *verum an recte, paulo poſt viderimus*) in præcedenti editione peſſime legebatur & ſic interpungebatur: *Putantur eſſe negocialis ſtatus. verum ſi rationalis an recte, paulo poſt viderimus.* Locus hic una cum plurimis aliis clariſſime demonſtrat, quam neceſſaria fuerit altera Rhetorum Latinorum editio. CAPP.

11 *Cætera fere per ipſum locum . . . conſiderantur*) perperam editum erat: *Cætera fere per ipſum locum . . . . . . conſideratur.* CAPP.

12 *Spectandam autem maxime voluntatem*) ſubaudio, *docent, ajunt Rhetores*, vel aliquid ſimile. CAPP.

13 *quaſi hoc optet*) nempe τὸ mori. CAPP.

14 *& exprobret*) ſupple, iis, qui eum a ſubeundæ mortis conſilio deterrent CAPP.

15 *ex ipſa cauſa æſtimari*) ſupple, *ajunt, docent*; alioqui legere malim, *æſtimandum.* CAPP.

Deinde est locus ipsa *qualitas absoluta*, quæ solvitur ex parte accusatoris; aut negatione 16, ut neget licere; aut *opposito* 17, ut dicat; & si licuerit, non tamen in perniciem oportuisse. Deinde est locus *a summo ad imum*; quare neque injuriosa 18, nec criminosa videatur. Ponet ex sua parte reus aliquando *a summo ad imum*, cum docebit quibus ex causis 19, & quemadmodum fecerit singula. Deinde voluntatis *conjectura est*, & *qualitas conclusiva* 20. His locis tractari potest controversia illa: *Pauper orator, & dives inimici. Dives fortiter fecit; petivit pauperis oratoris linguam, præmii nomine; accepit. Postea concionante illo* 21, *fletit in concione pauper & flevit: lapidatione facta, occisus est dives: reus est pauper cœtus & concursus facti, secundum legem illam*; qui cœtum & concursum fecerit, capite puniatur.

F*Initivum* præcedens & vice *præscriptionis* cum dicitur ex Rei parte; *concursum facere, est populum convocare, & turbulenta oratione animos hominum concitare*; quorum nihil fecerit pauper. Quod vice *præscriptionis est*, quum 22 dicitur ex illis demum rebus reum de cœtu & concursu fieri oportere; in hunc vero crimen hoc cadere non posse.

DEinde est ipsa *qualitas absoluta*, ut dicatur huic licuisse in concione flare, flere. Huic occurrit (ut diximus) aut negatio, aut aliquid oppositum. Negatio, ut dici possit: *non licuit huic flere.* Oppositum: *etiam si licuerit flere, non tamen in hunc effectum.* Et sequitur locus *a summo ad imum*; quod fletus ad hunc effectum contenderit. Hic sane fortasse non ita 23 avertet hoc crimen a paupere patronus ejus, ut dicat ad illum non pertinere, quid fecerit populus, cum ipsi reo præter lachrymas nihil possit intendi: sed adjiciet defensionem populi, ut doceat recte illum fecisse quod fecerit; ita ut aperte pauperis quidem causam, sed latenter populi agere videatur; in quo erit, de quo diximus, *a summo ad imum* ex parte Rei; an meruerit hæc dives.

DEinde est voluntatis *conjectura*, quæ quidem in tota actione dispersa est. Nam & accusator contendet pauperem ea voluntate stetisse in concione & flesse, ut fieret quod secutum est; & patronus contendet nihil illum ejus nec cogitare, nec sperare potuisse.

Con-

16 *negatione*) τῇ ἐνστάσει, ut loquitur HERMOGENES. CAPP.

17 *opposito*) τῇ ἀντιπαραστάσει apud eundem HERMOGENEM. CAPP.

18 *neque injuriosa, neque criminosa videatur*) subauditur actio illa ob quam vocatur aliquis in judicium. CAPP.

19 *quibus ex causis & quemadmodum fecerit singula*) perperam legebatur antea: *quibus ex causis est, quemadmodum.* CAPP.

20 *qualitas conclusiva*) quam FORTUNATIANUS Rhetor L. II. vocat, *epilogicam quæstionem*, HERMOGENES κοινὴν ποιότητα *communem qualitatem.* CAPP.

21 *accepit. Postea concionante illo*) in præcedenti editione male interpunctum erat hoc modo: *Accepit postea. Concionante illo.* CAPP.

22 *quum dicitur - oportere*) Frob. *quia dicit, ex illis demum rebus reus . . . oporteret*; id vulgato non deterius.

23 *non ita avertet*) Frob. *non solum ita vertat.* Quod potest ferri, præsertim si pro *vertet* legas *avertet.*

CONclusiva qualitas, de qua & supra disputatum est, quid justum, quid utile, quid honestum; damnare 24 pauperem, an potius absolvi.

Verum scire debemus *qualitatem absolutam* non *rationalem* esse, sed *legalem*; si reus se non naturali loco, sed aliqua lege defendet 25; ut scilicet dicat sibi lege licuisse. Hujus erit illa divisio, ut primus locus propositio sit criminis: deinde scriptum (in quo erit *qualitas absoluta*) ex quo scripto licuisse sibi dicat. Post hos locus erit interpretatio scripti contraria scripto. Deinde loci reliqui *absolutæ qualitatis.*

DE COMPENSATIONE. [ἀντιςάσευ]

SEquitur, ut de *assumptivæ qualitatis statibus* disputemus. Quorum unus est *compensatio*, cum incommodum quod dicimur attulisse, compensamus vicario commodo. Loci ejus, aliquando *præscriptivum* præcedens 26, tum propositio criminis; deinde locus communis ex causis; deinde ipsa *compensatio*, cui conjunctus est locus *a summo ad imum;* deinde est comparatio; demum 27 *translatio* 28, tum voluntas & *qualitas conclusiva.*

Horum locorum tractatio consideretur per divisionem controversiæ hujus: *Cum exercitus in prælium frequenter inductus, nave semper refugeret* 29; *imperator classem incendit, & eductus ex classe exercitus vicit. Reus est læsæ Reipubl. Compensationem* esse non dubium; ideo quod, cum dicatur amissione classis læsisse Rempub. compensat incommodum opposito victoriæ commodo. Primus locus, *præscriptivum* 30 præcedens, in hac causa fortasse cessabit: in alia erit, ut dicat reus non in his esse crimen Reip. læsæ, nec posse hoc nomine reum fieri. Quod hic 31 fortasse non potest dici, quia damno affecta Respu. est. Erit ergo propositio criminis, an læsa Resp. quæ subsidium classis necessariæ amiserit.

HUic occurrit locus proximus qui est communis ex causis, cum scilicet dicet reus, non oportere secum tam calumniose agi, ut res ipsa tantum consideretur; cum omnia quæ fiant vel facta sint, spectari ex causis suis oporteat, hoc est, ut quæratur qua causa illud quodcunque sit factum.

Cui

24 *damnare pauperem*] melius forte legeretur; *damnari;* quia statim sequitur τὸ *absolvi.* CAPP.

25 *si reus se non naturali loco, sed aliqua lege defendet*] mallem legere *non rationali loco.* Nam hoc in casu legi & legali seu scripto fere opponitur τὸ *rationale*, ut patet ex præcedentibus, ubi ait SULPITIUS: *hic aut legalis est, aut rationalis. Rationalis cum sine ullo scripto . . . Legalis vero, cum aut rogatio fertur, aut lex . . petitur &c.* CAPP.

26 *compensamus vicario commodo. Loci ejus, aliquando* præscriptivum *præcedens*] in præcedenti editione pessime interpunctum fuerat hoc modo: *compensamus vicario commodo loci ejus. Aliquando præscriptivum præcedens.* CAPP.

27 *demum*] malim legere *deinde* vel *tum.* CAPP.

28 *translatio*] μετάληψις est Hermogeniana ex parte actoris. CAPP. Hæc verba *demum translatio* absunt a Frob.

29 *nave semper refugeret*] melius forte legeretur: *in navem semper refugeret.* Nam paulo post legimus: *ne eo confugeret exercitus.* CAPP.

30 *præscriptivum*] τὸ παραγραφικὸν de quo HERMOGENES, ubi de μεταλήψει. CAPP.

31 *hic*] Froben. *hinc*, quod eodem redit.

Cui loco adjuncta est ipsa *compensatio* (cum scilicet dicit reus illo quod sibi detur crimini, se victoriam consecutum) quae locum implebit *a summo ad imum* 32, omnia persequendo quae ante acciderunt; & quemadmodum incensa classe mutata sit ratio dimicandi, & depulsa infamia fugae 33, victoria evenerit. Sequitur comparatio: quo loco scilicet in contentionem veniunt, & illud quod injuriae dicitur factum, & illud quod commodi dicitur esse quaesitum, & aestimatur quid utilius Reipub. fuerit.

Deinde est *translatio* ex re, ut dicat accusator, potius aliud fieri debuisse, vel removeri classem, vel aliquid opponi; ne eo confugeret exercitus: aut ex persona 34, ut dicat non ipsum ex arbitrio suo facere, sed referre ad senatum, vel ad populum debuisse. Cui sane loco ex contraria parte habebunt defensiones suas. Respondebit enim reus, & cum *translatione* rei, ut dicat non aliud fuisse faciendum, & cum *translatione* personae, ut dicat imperatorem se habuisse potestatem per seipsum consulendi.

Jam voluntatis locus est, ut supra docuimus, in totam causam dispersus. Nam accusator quidem dat operam, ut ille voluntate laedendae Reipub. fecisse videatur: reus contra, ut credatur fecisse cupiditate vincendi.

Qualitatis conclusivae vim satis supra docuimus.

DE RELATIONE. [*ἀντεγκλήματι*]

Relationis *status* hoc habet proprium 35, quod semper necesse est in aliquem *statum* praeterea incidere; quod illum, quem accusator defendit, defensor accusat. Loci *relationis*; propositio criminis, ipsa relatio, (hic incidens *status* est 36) loci ejus; deinde *translatio*; tum voluntas & *qualitas conclusiva*. Potest in exemplum illius accidere actio illa Ciceronis, quae est pro Milone. Nam hunc *statum* fecit ipse, cum dixit quaeri, jure an injuria Clodius fuerit occisus. *Relatio* est; an jure interemptus sit, cum fecisset insidias; hic incidens *status* est: loci ejus, *conjectura* cum locis suis omnibus, per quos scite decurrit, ut probet Miloni insidias factas esse per Clodium. Hic illud est, quod supra posuimus. Defensor enim Milonis accusat Clodium. Econtrario utique accusator Milonis Clodium purget, necesse est; ut insidias non ille, sed hic fecisse videatur. *Translatio* in hac causa cessat. Non potest enim Miloni dici: *si te Clodius volebat occidere, ad judicium illum potius adducere debuisses.*

Plerumque autem *relationi* permixta *compensatio* est; ut si accusatur Scipio Reipub. laesae, quod Carthaginem solo aequaverit. Hic enim *relatio* est, quia dicit merito illi civitati hoc accidisse; & *compensatio* quia dicit bono Reipub. factum. Dividitur

32 *quae locum implebit a* summo ad imum] eodem sensu dixerat supra: *ipsa compensatio cui conjunctus est locus* a summo ad imum. Capp.

33 *infamia fugae*] eruditus D. Mailly legere malebat: *spe fugae*. Capp.

34 *translatio ex re . . . aut ex persona*] in praecedentibus dixerat *translationem a persona, a tempore, a loco*. Capp.

35 *Relationis status hoc habet proprium*] Froben. *Relatio est status, qui hoc habet proprium.*

36 *incidens status est*] status enim principalis est, utrum Miloni Clodius fecerit insidias, quod ad conjecturam sive facti quaestionem pertinet. Capp.

ditur ergo hujusmodi causa propositione criminis, an læsa Resp. cum tantam amiserit civitatem: deinde occurrit ille locus communis ex causis 37; an non res, sed causa rei sit consideranda: hic jam sequitur & *relatio* 38; quia merito illi acciderit tam infidæ civitati, & toties rebellanti: *Compensatio*, quia bono P. R. factum, ne ultra necesse habeat in periculum belli venire. *Translatio* erit in hac causa ex *relationis* & *compensationis* locis. Nam cum dicet reus merito illi civitati accidisse, *transferet* accusator 39 ita ut dicat 40, & si illa merebatur, non ipsum arbitratu suo facere, sed referre ad senatum debuisse. Deinde erunt reliqui omnes loci *compensationis*; comparatio, conjecturalis voluntas 41, & *qualitas* 42.

DE REMOTIONE. [*μεταςάσυ*]

R*Emotio* est, cum reus removet a se culpam in aliquam necessitatem, vel in alicujus imperium. Loci ejus; propositio criminis, *finitivus* 43 præcedens, locus communis ex causis, ipsa *remotio* (cui occurritur conjectura vel qualitate) deinde est *translatio*: *translatio* autem aut simplex, aut comparativa erit; *a summo ad imum*, ex quacunqne parte res dederit, & quocunque loco opportunum erit 44; sive post, sive ante translationem; deinde est voluntas, & *qualitas conclusiva*. Exemplum potest esse in hunc *statum* illa causa: *Imperator militum corpora in prælio peremptorum revehebat in patriam; orta tempestate cadavera abjecit: accusatur quod læserit Rempublicam.* Huic imperatori 45 utique illa defensio est, ut crimen necessitate removeat, & avertat; quod dicat abjecisse se illa corpora, tempestate cogente 46.

ERit ergo divisio secundum locos, quos supra posuimus 47 Propositio est criminis, an sit læsa Resp. cum tam boni cives & milites 48, quibus deberet sepulturæ bonum contingere, in profundum projecti sint.

Secun-

37 *locus communis ex causis*] Froben. *locus ex compensatione de causis*; non male.

38 *hic jam sequitur & relatio*] antea legebatur: & hic jam *sequitur & relatio*. Sed alterum & expungendum fuit. CAPP.

39 *transferet accusator*] id est, utetur *statu translativo* μεταλήψει τῇ κατὰ ἀντιπαράστασιν, hoc est, per aliquod oppositum, ut paulo supra dicebat SULPITIUS. CAPP.

40 *ita ut dicat*) Pithoean. *ita ut & dicat* delevit & Cl. CAPPERONNIERIUS neque istud agnoscit Froben.

41 *conjecturalis voluntas*] antea legebatur: *conjectura rei*, *voluntas*: sed *status* vel locus *conjecturalis* per se non occurrit in *compensatione*, ut paulo supra patuit ex descriptione ipsius *compensationis*. Contra vero pro τῷ *voluntas* aliquando dicitur a SULPITIO *Conjecturalis* VOLUNTAS (ut mox patebit ubi de Deprecatione) & aliquando *conjectura voluntatis*, ut paulo supra vidimus, ubi de *qualitate absoluta*: unde, si quis hic legere velit: *conjectura voluntatis*, nihil moror. CAPP.

42 & *qualitas*] supple, *conclusiva*, ut in præcedentibus, ubi de *compensatione*. CAPP.

43 *finitivus*] subauditur, *status* vel locus, vide supra ubi de *qualitate absoluta*. CAPP.

44 *quocunque loco opportunum erit*] perperam editum fuerat: *quodcunque*. CAPP. Frob, *e quocunque*, quod verum videtur, nisi mavis: & *e quocunque*.

45 *Huic imperatori*] melius Frob *hic*.

46 *tempestate cogente*] male editum fuerat: *tempestate agente*. Nam legendum esse *cogente*, constare potest ex consequentibus, ubi legitur: *quod tempestas fieri coëgerit* CAPP.

47 *posuimus*] Froben. *proposuimus*.

48 *cum tam boni cives & milites*] Froben. *cum tam boni & vasti milites*.

SEcundus erit in causa, quam proposuimus, locus ex causis; cum non possit hic imperator 49 primo loco uti *finitivo* præcedente, vice *præscriptionis*. Neque vero nos unquam fugere debebit hic locus 50, si res omnino patietur. Quippe in nulla causa omittenda *præscriptio* est, quæ tenet locum primum, etiam si descensuri sumus ad alias actiones. Nisi dicat hic imperator 51, non in his esse crimen Reip. nec posse dici Remp. læsam, quæ nullum detrimentum possit accipere corporibus abjectis, quæ jam commodum afferre non poterant.

DEinde erit locus ille quem diximus ex causis; an nulla res ipsa per se debeat æstimari, sed causa cur facta sit 52; ut si voluntate sit factum, plectatur ille qui fecerit: sin vero necessitate, non veniat ad pœnam hominis culpa fortunæ.

ET statim sequitur ipsa *remotio*; an culpæ imperatori esse non debeat, quod tempestas fieri coegerit. Hic erit jam ille fortasse locus *a summo ad imum*, cui dubiam sedem feceram 53. Nimirum enim *a summo ad imum* omnia persequetur reus; quemadmodum voluerit revehere domum corpora, cum imposuerit in navem 54: sed necesse habuerit abjicere, ut hi qui incolumes erant, quique vivebant, & prodesse Reip. poterant, ex periculo evaderent.

HUic occurritur, quemadmodum diximus, aut *conjectura* aut *qualitate*; *conjectura*, si possumus negare tempestatem fuisse; qualitate, cum possumus dicere, etiamsi tempestas fuerit, non tamen rem talem, & tam impiam fuisse faciendam.

DEinde est *translatio*, quæ in hac causa forsitan cessat, in alia tamen non erit ociosa; si potuerit accusator dicere; *etiamsi faciendum erat, referre utique ad senatum vel ad populum debuisti, non tuo arbitrio facere.* Sed hanc *translationem* diximus aut simplicem esse, aut comparativam: comparativam autem, ut si dicamus omnia potius reum pati debuisse, quam facere quod fecit.

DEinde est voluntas & *qualitas conclusiva*, quarum vim supra jam frequenter ostendimus.

Hic quoque idem illud attendendum est, quod paulo supra *absolutæ qualitatis statu* monuimus; quod etiam *remotio* pari ratione legalis est, cum ipsam *remotionem* reus mutua-

49 *Secundus erit in causa, quam proposuimus, locus ex causis cum non possit hic Imper.)* Frob. *Secundum quem proposuimus locum ex causis dividemus. Non possit hoc Imper.*

50 *Neque vero nos unquam fugere debebit hic locus)* antea legebatur *nunquam*. Sed quam male, quis non statim videt? CAPP. *unquam* habet quoque. Frob.

51 *Nisi dicat hic Imperator*] Frob. *ut si dicat &c.* quod placet

52 *an nulla res ipsa per se debeat æstimari, sed causa cur facta sit*] in priori editione legebamus: *an ulla res ipsa per se &c.* Verum legi oportere *nulla* probatur cum ex ipsa serie orationis, tum ex illis antecedentibus, ubi de *compensatione: dicet reus, non oportere secum tam calumniose agi, ut res ipsa tantum consideretur, cum omnia quæ fiant vel facta sint spectari ex causis suis oporteat;* tum etiam ex illis consequentibus, ubi de *Deprecatione: An non per se ipsa res debeat æstimari, sed qua de causa facta sit.* CAPP.

53 *cui dubiam sedem feceram*] legebatur olim: *fecerat* sed legendum est *feceram*. Nam SULPITIUS de se ipse loquitur, qui de loco cui nomen *a summo ad imum*, sic paulo supra scripserat: a summo ad imum, *ex quacunque parte res dederit, & quocunque loco opportunum erit, sive post sive ante* translationem. Nisi quis forte dixerit verba hæc; (*cui dubiam sedem fecerat*) esse ab aliena manu CAPP.

54 *in navem*] Froben. *in nave* perinde est.

mutuatur ex lege: ut si dicat, se id quod fecerit, fecisse legis alicujus imperio. In hac quoque similis erit, atque in *absoluta qualitate*, divisio; ut sit propositio criminis; deinde scriptum quo coactum se reus dicit; deinde interpretatio scripti ex parte accusatoris; deinde cæteræ quæstiones ex locis reliquis *remotivi status*.

DE DEPRECATIONE. [συγγνώμη]

D*Eprecatio* est, seu veniæ petitio, cum de eo quod intenditur & confitemur scilicet, veniam petimus; præcedente aliqua facti causa, quare possit ignosci. Loci ejus; propositio criminis, locus communis ex causis, ipsa deprecatio, *a summo ad imum*. Occurritur autem *deprecationi* aut pari 55, aut *occupatione* 56, aut *conjecturali* voluntate 57, & *qualitate conclusiva*. Verum hic *status* non erit satis firmus in gravioribus causis atque criminibus; sed in his, in quibus possit ignosci: velut si reus sit injuriarum adolescens luxuriosus, quod post cœnam aliquem pulsaverit, & prætendat ebrietatem, atque hoc nomine petat veniam. Ut autem vim locorum scire possimus, percurramus tractatum ipsius per controversiæ hujus exemplum.

PRopositio criminis est, an injuriarum lege teneatur, quod civem pulsaverit.

LOcus communis ex causis est, an non per se res ipsa debeat existimari 58, sed qua de causa facta sit; ut consulto & nocendi voluntate sit facta, severe puniatur: si vini culpa, non hominis; ut sit impune, & detur venia.

D*Eprecatio* per illa quæ sunt *a summo ad imum*, persequenda est; an indigna res venia, cum adolescens post cœnam, cui parum vini erraverit 59.

HUic loco occurri dicimus tribus modis: pari, ut dicamus nihil facere, ex qua causa hoc fecerit; cum adæque injuriam passus sit ille qui pulsatus est: occupatione, ut dicamus additamentum esse culpæ, non excusationem, quod prætendatur ebrietas; duplicari enim crimen pulsationis, crimine ebrietatis: conjectura, si poterimus dicere nec ebrietatem in causa fuisse; cui cohæret voluntas *conjecturalis*, ut dicamus nocendi voluntate pulsatum.

Q*Ualitas conclusiva* est, qua (ut sæpe jam diximus) in epilogo vel exaggeratur culpa, vel extenuatur.

Quo-

55 *occurritur autem deprecationi aut pari aut occupatione*] verba hæc, *aut pari*, quæ in præcedenti editione deerant, necessario supplenda fuisse, satis constat ex illis consequentibus: *Huic loco occurri dicimus tribus modis; pari &c. occupatione &c.* CAPP.

56 *occupatione*] est sententiæ figura, quam Græci πρόληψιν appellant. vid. QUINCTILIAN. L. IX. C. 2.

57 *conjecturali voluntate*] id est, conjectura de voluntate τοῦ Rei. vide paulo supra, ubi dicitur *voluntatis conjectura*. CAPP.

58 *existimari*] *æstimari* Frob.

59 *cum adolescens post coenam, cui parum vini erraverit*] locus est male affectus & mutilus; quid? si legas: *cui parum vini ebrietatem creaverit, aliquem pulsavit*. Eruditus vir D. MAILLEY legebat: *post coenam occupatus vino.* CAPP. Vulgata utcunque defendi posset, distinguendo post *vini*, & subintelligendo, *fuerit*. Ast altius subesse vulnus ostendit monstrosa Frob. Edit. lectio, quæ pro *cui parum vini*, exhibet, *cui pax venit hora*.

Quoniam fere omnia videmur tradidiſſe, quæ de *rationalibus ſtatibus* videbantur eſſe tradenda, non eſt ab re aliquid de his controverſiis tradere, quorum de *ſtatibus* plerumque dubitatur.

INgrati actiones quidam *finitivas* arbitrantur, quaſi quæratur quid ſit ingratus: ſed errare iſti videntur. Non enim ratio 60 nominis definitione 61 pendet, nec quæritur quid ſit ingratus, ſed ingrate feciſſe dicitur ille qui reus eſt. Neque vero contra Reus defenditur 62, ut & ipſe definiat quid ſit ingratus; ſed utitur ferme aut *remotione*, ut neget ſe eam gratiam referre potuiſſe: aut *compenſatione*, ut dicat nec illi ipſi expedire 63, aut illi oportuiſſe gratiam reddi. Utetur fortaſſe & *abſoluta* 64 interim *qualitate*; non uti licuiſſe ſibi dicat, ſed illo modo gratiam reddi non oportuiſſe contendat.

ERit igitur diviſio in hujuſmodi cauſis, ut ſit; Propoſitio criminis, *a ſummo ad imum* 65, quibus commemoret accuſator, quæ beneficia præſtiterit, quibus juverit, quemadmodum potuerit non juvare 66. Deinde erit reſponſio ex eo *ſtatu*, quemcunque illum ſuggeret cauſa ſecundum locos *ſtatus* ipſius.

CUm quis de moribus reus ſit 67, propemodum *ſtatus* eſt *abſoluta qualitatis*. Neque enim dubium eſt lege nulla vetari 68, quod lege nulla accuſatur. Porro autem in *qualitate abſoluta* dicimus licitum, quod intenditur, & ex eo quæſtio eo pervenit ut quæratur, an oportuerit id fieri 69. Quod cum oportuit fieri, utique ad crimen morum non pertinet. Poteſt hujuſmodi cauſarum & illa eſſe diviſio ex *negotialis ſtatus* locis, ut quæratur an legitimum ſit id quod factum eſt, an juſtum, an utile, an honeſtum. Ex his enim poterit æſtimari, an peccatum moribus fuerit, non

60 *Non enim ratio*] ſuſpicari poſſet quis legendum eſſe *Actio:* ſed conſervari poteſt τὸ *Ratio*, ut ſignificet cauſativum litis, ſeu id, propter quod res in judicium devocatur, ut ait FORTUNATIANUS Rhetor L. I. Græce enim vocatur αἴτιον, quod Latinorum quidam interpretati ſunt *rationem*, ut docet QUINCTILIAN. L. III. C. 13. CAPP.

61 *nominis definitione*] perperam editum fuerat *de finitione*] per hypodiaſtolen.

62 *Neque vero contra reus defenditur*] in præcedenti editione legebatur: *neque vero contraria defenditur*, ſed emendationi noſtræ favet quod ſequitur: *ut & ipſe definiat*, ubi de Reo ſermonem eſſe nemini latet. CAPP.

63 *nec illi ipſi expedire*] Actori videlicet ſeu accuſatori. CAPP.

64 *Utetur fortaſſe & abſoluta*] legebatur quidem *dicetur*; ſed legendum eſſe *utetur*, patet ex illis antecedentibus: *utitur ferme aut remotione . . . aut compenſatione &c.* CAPP.

65 *a ſummo ad imum, quibus*] hæc intellectu faciliora erunt, ſi Græcis verbis concipientur hoc modo: τὰ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους εἰς ἀναμνήσεις ὁ διώκων κ. τ. λ. Græci porro Rhetores τὰ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους *a ſummo ad imum* vocant, varias rei vel actionis controverſæ circumſtantias, quibus judex ad litem componendam inſtrui poſſit. CAPP.

66 *quemadmodum potuerit non juvare*] antea legebatur; *quemadmodum non potuerit juvare*. Sed rectum, ut opinor, verborum ordinem reſtituimus. CAPP.

67 *Cum quis de moribus reus ſit*] in præcedenti editione legebatur abſque ulla fere diſtinctionis nota: *ſecundum locos ſtatus ipſius, cum quis de moribus reus ſit*. Sed primo a linea ſcribi oportuit τὸ *cum quis &c.* 2do pro τῷ *ſit* legendum *fit*. CAPP.

68 *lege nulla vetari*) perperam legebatur olim *veteri*. CAPP. Frob. etiam *vetari*.

69 *an oportuerit id fieri*) antea editum fuerat: *an potuerit*; ſed emendationem noſtram duo ſunt quæ approbent; Io enim ſtatim ſubjungit SULPITIUS VICTOR: *quod cum oportuit fieri*. IIdo poſtquam dixit idem Rhetor: *dicimus licitum*, addit per modum incrementi: *ex eo quæſtio eo pervenit, ut quæratur an? &c.* quod ſi de τῷ *potuerit fieri* intelligas, *tautologiam & battologiam* huic ſcriptori affingis. CAPP.

non tamen ut *ſtatum negotialem* eſſe dicamus, ſed *abſolutam* potius *qualitatem*; ideo quia de facto quæritur, non de futuro deliberatur. Et (ut dixi) *abſolutæ qualitatis* eſt proprium, ut quæratur, recte an perperam ſit factum.

Cum cauſas mortis voluntariæ reddit 70 putant quidam *negocialem ſtatum*; quia quæratur, an ille debeat mori, & quæſtio quaſi tota ſit de futuro: ſed ſi hoc eſt, & in his cauſis, in quibus reus eſt aliquis, *negotialis* eſſe videatur. Quæritur enim & ibi, an debeat ipſe damnari. Hic porro de præterito omnis eſt quæſtio. Ex his enim quæ præceſſerunt, exiſtimandum eſt ſenatui, an petenti dare debeat moriendi poteſtatem. Videamus num rectius putemus *ſtatum* hujusmodi controverſiæ ex eo quod contra dicetur, exponi. Nam hujusmodi cauſæ eandem naturam habent, quam illæ, ubi accuſator & reus ex diverſis partibus conſiſtunt. Nam & qui 71 cauſas mortis voluntariæ reddit, accuſator quodammodo ſuus eſt, & ille defenſor, qui contradicit. Inveniemus igitur aut *remotivas* eſſe hujusmodi cauſas, aut *deprecativas*, aut quaſvis potius quam *negocialeis*.

Abdicationum quoque cauſas *negotialis ſtatus* quidam arbitrantur, quoniam quæratur an quis debeat abdicari. Sed hoc tale eſt, quale & de quo ſupra locuti ſumus. Ergo invenientur cauſæ *juridicialium ſtatuum* 72, ut ſit aut *qualitas abſoluta*, aut *aſſumptiva* 73 alicujus partis; cujus frequentiſſima tam *deprecatio* 74, quam actio eſt contra 75. Generales quidem quæſtiones quaſdam in abdicationum cauſis eſſe ſcire debemus: ac prima illa quaſi *præſcriptiva* eſt ex patrum parte; an patres ex lege habeant abdicandi poteſtatem, an poſſint liberi contradicere, & an illis relicta ſit contradicendi poteſtas: quæ etiam illa generalis eſt quæſtio proprior cauſæ; an merito abdicetur, qui non fecerit vel non facit aliquid ex patris voluntate; an vero in quibusdam rebus fas ſit non obſequi patris voluntati. Neque enim fere abdicatur quiſquam, niſi qui voluntatem patris aut alterutrum parentem impugnare dicatur. Deinde cum perventum fuerit ad ſpeciem, hoc eſt, ad id quod criminis loco objicietur, incipiet ex defenſione naſci *ſtatus*, qui locis ſuis erit perſequendus. Sed ne ab-

70 *reddit*) ſubauditur *aliquis*, quomodo ſubaudiri ſolet in exponendis hujusmodi quæſtionibus oratoriis. Capp.

71 *reddit, accuſator quodammodo ſuus eſt, & ille defenſor, qui &c*) peſſime editum fuerat: *reddit accuſator, quodammodo uſius eſt ille defenſor qui &c.* Capp.

72 *invenientur hæ cauſæ* juridicialium ſtatuum) perperam legebatur *judicialium*; nam τὸ *judiciale* opponitur *demonſtrativo* & *deliberativo*; τὸ *juridiciale* vero hic opponitur *negotiali* (vid. Quinctilian. L. III. C. 6.) Sic quoque apud Græcos Rhetores diſtinguuntur τὸ δικανικὸν & τὸ δικαιολογικὸν quorum prius τοῖς ἐπιδεικτικῷ & συμβουλευτικῷ opponitur, poſterius autem τῷ πραγματικῷ vid. Hermogen. *de ſtatuum diviſione.* Capp.

73 *aut aſſumptivæ alicujus partis, cujus frequentiſſima tam* deprecatio, *quam actio eſt contra*) depravatiſſimus erat hic locus in præcedenti editione, ubi ſic legebatur: *Aut aſſumptivæ alicujus frequentiſſima, tam* deprecatio *quam actio eſt contra partes;* cujus peſſimæ lectionis cauſa in quoſdam librarios Rhetoricarum locutionum imperitos eſt refundenda. Capp.

74 *cujus frequentiſſima tam deprecatio*) Cæteræ partes aſſumptivæ qualitatis ſunt *Relatio, Remotio*, & *Compenſatio.* Capp.

75 *actio eſt contra*) id eſt, actio contra deprecationem, ſive ipſa patris actio volentis abdicare filium. Capp.

abrupte videamur negare *negotialis status* unquam esse [76] causam abdicationum, erunt aliquando fortasse illo modo, si non ob factum aliquod suus abdicatur filius. Nam ille quidem *juridiciali* [77], ut proposuimus, actione defendet [78]: sed fortasse ad illud exemplum poterit videri negotialis status. *Furentem filium abdicavit, revocavit sanatum, abdicavit rursum furentem.* Hic sane non est *juridicialis status:* neque enim crimina objiciuntur adolescenti, quæ ex parte ejus erunt perpurganda; sed quasi generaliter quæritur, an probabilis causa sit abdicandi propter furorem.

INjusti repudii actiones fere erunt *relativi status*. Necesse est enim ut is qui neget injuste repudium datum, ostendat crimen & culpam, quare merito & recte repudiata esse dicatur.

Injustæ dementiæ actiones, quæritur ad quem *statum* pertineant. Nobis non dubium videtur in hujusmodi causis *conjecturalem* esse *statum*. Cessantibus sane primis locis, a voluntate, & ex facultate (neque enim dubium est, quin & nemo velit demens esse, & tamen possit demens esse) merito omnis quæstio [79] *a summo ad imum*, ex locis insequentibus: quoniam quæ in controversia sunt posita, perinde sunt signa dementiæ, atque in criminum causis ex eodem loco signa sunt criminum.

DE SCRIPTO ET VOLUNTATE. [περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας]

NUnc jam ad *legales status* transeamus, quorum primus *scriptum & voluntas*, cum alter utitur scripto, alter interpretatur scripti ipsius voluntatem contra ac scriptum sit, id est [80], quasi res ipsas opponere [81]. Loci autem ejus *status*; propositio scripti, interpretatio scripti per eum locum, qui vocatur *a summo ad imum*: Huic contrarius locus par interim & majus: deinde legislatoris voluntas ex utraque parte, deinde *finis*, deinde *translatio* [82], voluntas, & *qualitas* [83]. Inspiciamus vim istorum per exemplum controversiæ (si placet) talis: *Peregrinus murum ne ascendat. Belli tempore cum hostes jam murum ascensuri viderentur, peregrinus ascendit murum & hostes rejecit; victor sit reus, quod contra legem fecerit.*

PRopositio scripti est, an cum lex peregrino interdixerit ne murum ascenderet, teneatur ex lege; quia ascendit in murum.

Inter-

76 *negare negotialis status unquam esse*) perperam editum fuerat: *negare negotiali statu nunquam esse &c.* Nostram emendationem adstruunt illa quæ paulo supra scripta sunt: *Abdicationum causas* negotialis status *quidam arbitrantur &c.* CAPP.

77 *juridiciali*) legebatur antea *judiciali*: sed legendum esse *juridiciali*, patet ex notis paulo superioribus. CAPP.

78 *defendet*) addendum vel subaudiendum est τὸ *se*. CAPP.

79 *omnis quæstio*) subauditur τὸ *tractatur*. CAPP.

80 *alter interpretatur scripti ipsius voluntatem, contra ac scriptum sit*) male editum erat: *Alter contra interpretatur scripti ipsius voluntatem scriptum sit;* quam verborum trajectionem pepererat Rhetoricorum loquendi modorum ignoratio. CAPP.

81 *id est quasi res ipsas opponere*) addendum videtur: *scripto nititur, conatur.* CAPP.

82 *translatio*) alias *translativa* causæ constitutio & *præscriptio*; Græcis μετάληψις, παραγραφή. CAPP.

83 *qualitas*) subauditur *conclusiva*, ut patet ex consequentibus ubi legimus: *deinde est voluntas . . . deinde qualitas conclusiva.* CAPP.

INterpretatio ſcripti, an alios peregrinos prohibeat aſcendere, & pacis tempore vetet aſcendere; hunc non prohibuerit, qui aſcenderit, ut civitati ſubveniret, & aſcenderit eo tempore, quo jam civitatem hoſtis intraret, aſcenderit denique, ut ex deſperatione tanta pacem & victoriam redderet. Facile eſt animadvertere poſuiſſe nos & illum locum, quem interpretationi ſcripti adjunxerimus, eum ſcilicet *a ſummo ad imum*; cum omnia quæ ab iſto facta eſſent, quæque ad defenſionem ejus pertinerent, ſingillatim ſumus perſecuti.

Poſuimus deinde locum qui *par* 84 appellatur, an nihil interſit quo tempore vel qua cauſa aſcendiſſe dicatur.

Sequitur *majus* 85, an vel magis etiam inlicitum fuerit belli tempore id fieri quod prohibitum eſt, ut adverſus belli pericula caveretur.

DEinde eſt *legiſlatoris voluntas*, quid ſenſerit ille qui legem ferebat. Id quidem raro quæritur ſeparatim, ſed ſæpius cum ipſius ſcripti interpretatione permixtum eſt; utrum prorſus peregrinum non admittendum in muros eſſe cenſuerit, an non admittendum eum qui perniciosus eſſet futurus.

Sequitur *finis*, an ne ſit iſte peregrinus, qui præſtiterit operam optimi civis.

ESt & *translatio* 86, ut diximus, an ut ei liceret hoc facere, auctoritate publica repetere 87 debuerit, cum aliter non liceret.

Deinde eſt *voluntas*, quo animo fuerit.

Deinde *qualitas concluſiva*, quale ſit factum. Jam de iſtis locis duobus ubique incurioſius dicemus, quoniam ſæpe jam dictum eſt.

DE LEGIBUS CONTRARIIS [περὶ Ἀντινομίας].

LEgum contrariarum *ſtatus* eſt, cum duo ſcripta contraria inter ſe pugnare videntur, unde & *ſtatus*, nomen accepit: & eſt fere quaſi duplex *ſcripti & voluntatis ſtatus*, quia utrorumque ſcriptorum 88 interpretatio eſt. Ergo etiam loci hi ſunt; propoſitio ſcripti, & interpretatio ſcripti: propoſitio alterius ſcripti, & interpretatio ſcripti. Deinde utriusque legis 89 voluntas, quæ, ut jam ſupra in altero *ſtatu* diximus, ad plurimum permixta eſt cum interpretatione ipſius ſcripti: aliquando tamen habebit & ſeparatim fortaſſe tractatum. Deinde eſt *finis* in utraque parte, qui & ipſe aliquando interpretationi ſcriptorum permixtus eſt. Inde eſt comparatio vel legum ipſarum, vel rerum, de quibus diſceptatur. Erit aliquando *translatio*; deinde voluntas & *qualitas* 90.

Percurramus hos locos ſub exemplo controverſiæ illius: ***qui templum Cereris intraverit, oculos amittat: qui parenti auxilium non tulerit, capite puniatur: quidam, cum mater ejus in templo Cereris vapularet, ingreſſus eſt templum, opitulatus eſt matri: petitur ad pœnam lege, quæ jubet excæcari eum, qui templum Cereris intraverit.*** Quia 91 pri-

84 *locum qui par appellatur*] vulgo, *argumentum a pari*. CAPP.

85 *majus*] vulgo dicimus *Argumentum a fortiori*. CAPP.

86. *translatio*] ἡ μετάληψις κατὰ τὴν ἀντικείμενον *per aliquod oppoſitum*, ut ait idem SULPITIUS in præcedentibus CAPP.

87 *repetere*] quid? ſi legas; *rem petere*. CAPP.

88 *utrorumque ſcriptorum*] male editum fuerat *utrumque*. CAPP.

89 *utriusque legis*] perperam editum fuerat, *utrius legis*. CAPP.

90 *qualitas*] ſubauditur *concluſiva*, ut in præcedentibus. CAPP.

91 *Quia primum illud*] τὸ *quia* videtur abundare: immo & delendum cenſeo. CAPP.

primum illud ſcire debemus, quod aptiſſimum erit in cauſis contrariarum legum incipere ab adverſarii ſcriptô . idque ex diverſa parte proponere, & interpretatione rebuſque 92 diſſolvere; tum ejus legis ſcriptum proponere, qua nitemur: Ipſi tamen etiam hæc lex ſupererit 93 quodammodo, cum alterius ſcriptum fuerit interpretatione ſubverſum. Invenio tamen noſtrum ſcriptum 94 non incommode priore loco poſſe proponi, ut proponamus & certationem qua utitur adverſarius: hoc in eam partem pro nobis erit, quo jam certo noſtro jure 95 poterimus ſcriptum illius interpretatione diſſolvere, cum in confeſſum venerit illud ſcriptum ad interpretationem 96 deſcendere. Sed ut ſit illa diviſio, quam ſupra cœpimus tradere (illa enim magis placet) erit locus primus ex parte accuſatoris, propoſitio illius ſcripti quo reus nititur: *an poſſit reus fieri, qui legi fuerit obſecutus, & matri fuerit auxilio;* huic adjuncta ſtatim interpretatione, an fruſtra ſibi eſſe putet ex lege defenſionem, qui matri tulerit auxilium 97, non tamen adverſus injuriam verberum: ſed tunc tantum cum ita res ageretur, ut filio liceat id facere. Hunc locum *a ſummo ad imum* oportebit implere. Quis ille locus fuerit. . . . . .

Deſiderantur cætera de ſtatu *legum contrariarum* [ἀντινομίας], collectionis [συλλογισμοῦ], *&* ambiguitatis [ἀμφιβολίας].

SULPITII VICTORIS INSTITUTIONUM ORATORIARUM ad M. Silonem generum, Finis.

EXCERPTA DE LOCIS RHETORICIS 1.

Videantur M. Tullius de Inventione, *Boethius lib.* IIII. de differentiis topicis, *Alcuinus in Dialogo* de Rhetorica 2.

OMNES res juxta Rhetoricæ indagationem diſciplinæ argumentando confirmantur, aut ex eo, quod perſonis, aut ex eo, quod negotiis eſt attributum.

DE HIS QUÆ PERSONIS SUNT ATTRIBUTA.

AC perſonis has res attributas putamus; nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, ſtudia, conſilia, facta, orationes, caſus.

Nomen

92 *rebuſque*] quas nempe Legiſlator ſignificare voluerit. CAPP.

93 *ipſi . . . hæc* lex *ſupererit*] id eſt, abundabit, redundabit, ſupervacanea erit ipſi reo. CAPP.

94 *noſtrum ſcriptum*] id eſt, eam legem, quæ cauſæ noſtræ favet. CAPP.

95 *quo jam certo noſtro jure*] malim legere, *quod jam &c.* CAPP.

96 *ad interpretationem deſcendere*] hoc eſt, benignæ interpretationi eſſe obnoxium, benigna eſſe interpretatione leniendum. CAPP.

97 *qui matri tulerit auxilium, non tamen adverſus injuriam verberum: ſed tunc tantum, cum ita res ageretur, ut filio liceat id facere*] legendum mihi videtur: *qui matri tulerit auxilium adverſus injuriam verberum, ſed tum tantum, cum ita res ageretur, ut filio tamen non liceret id facere.* CAPP.

1 His excerptis Froben. titulum præſcripſit: *Auctor innominatus de Rhetoricis.*

2 *in Dialogo de Rhetorica*] in conſequentibus extat ille Alcuini Dialogus cum Carolo M. Imperatore.

NOmen est, quod unicuique personæ datur, quo suo quæque proprio & certo vocabulo appellatur. Nam de nomine nonnunquam aliquid suspicionis sive argumentationis nascitur; ut si dicamus idcirco aliquem Calidium 3 vocari, quod temerario & repentino consilio sit. Nam ejusmodi nomina quasi indices morum hominibus sæpissime imponuntur.

AC de natura licet aliquando ducere suspiciones, cujus partes sunt plurimæ. Aut enim sexus consideratur; ut vir, an mulier sit: aut natio; ut Grajus, an barbatus: aut patria; ut Atheniensis, sive Lacedæmonius: aut cognatio; quibus majoribus, quibus consanguineis sit editus: aut ætas; ut puer, an adolescens; natu grandior, an senex: præterea 4 commoda aut incommoda considerantur; a natura data animo, aut corpori 5 hoc modo: Valens, an imbecillus; longus, an brevis; formosus, an deformis; velox, an tardus; memor, an obliviosus; pudens, patiens, an contra; & omnia hæc quæ naturæ sunt attributa, ad aliquam conjecturam faciendam.

ET ex victu multæ trahuntur suspiciones, cum quemadmodum, & apud quos, & a quibus educatus & eruditus sit, quæritur; & cum quibus vivat, qua ratione vitæ, quo more domestico vivat.

ET ex fortuna sæpe argumentatio nascitur; cum servus, an liber; pecuniosus, an pauper; nobilis, an ignobilis; felix, an infelix; privatus, an in potestate sit, aut fuerit, aut futurus sit, consideratur; aut denique aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ esse attributa intelligantur.

HAbitus 6 autem, quod in aliqua perfecta & constanti animi aut corporis absolutione consistit, aut virtutis; aut artis alicujus perceptione; & item corporis aliqua commoditate, non natura data, sed studio & industria comparata. Ipsa causa posita docebit, quid hic quoque locus suspicionis ostendat.

AFfectio est animi aut corporis ex tempore aliqua de causa commutatio; Ut lætitia, metus, cupiditas, molestia, morbus, debilitas, & alia quæ in eodem genere reperiuntur. Et ideo affectionis quidem ratio perspicuam solet per se gerere conjecturam 7; ut amor, iracundia. Propterea quod & illorum vis intelligitur, & quæ res harum aliquam rem consequatur, facile cognitu.

STudium autem, quod est animi assidua, & vehementer ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio; ut philosophiæ, poeticæ, geometriæ, literarum. Facile ex eo ducetur argumentatio ejus, quod res in causa desiderabit.

Item

3 *Calidium*] perperam legeb. *Callidium*. CAPP.

4 *præterea*] perperam legebatur *propterea*, vid. CICERON. L. I. *de Invent*. C. 24. CAPP. *praterea* habet etiam Frob.

5 *a natura data animo aut corpori*] ita omnino legendum ex laudato CICERONIS loco, unde hæc manifeste descripta sunt. Antea legebatur; *an natura data animo an corpori*. CAPP.

6 *Habitus autem*] subaudiri potest *dicitur*. CAPP.

7 *solet per se gerere conjecturam*] apud *Alcuinum* in consequentibus legitur: *solet præ se ferre conjecturam*.

ITem ex consilio sumetur aliquid suspicionis. Nam consilium est aliquid faciendi, non faciendive excogitata ratio.

FActa autem, & casus, & orationem tribus ex temporibus considerabimus; quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit; & quid faciat, quid ipsi accidat, quid dicat; aut quid facturus sit, quid ipsi casurum, qua sit usurus oratione.

DE HIS QUÆ 8 NEGOTIIS SUNT ATTRIBUTA.

NEgotiis quæ sunt attributa, partim sunt continentia cum ipso negotio, partim in gestione negotii considerantur, partim adjuncta negotiis sunt, partim gestum negotium consequuntur.

COntinentia cum ipso negotio sunt ea, quæ semper adfixa esse videntur ad rem, neque ab ea possunt separari. Ex his prima est brevis complexio totius negotii, quæ summam continet facti, hoc modo. Patris occisio, patriæ proditio est. Deinde causa 9 ejus summæ, per quam, & quamobrem, & cujus rei 10 causa factum sit, quæritur. Deinde in ipso genere negotii, quid actum sit, deinde quid postea factum sit.

IN gestione negotii (qui locus secundus erat) quæritur locus, tempus, modus, occasio, facultas.

LOcus consideratur, in quo res gesta sit, ex opportunitate quam videtur habuisse negotium administrandum. Ea autem opportunitas quæritur ex magnitudine, intervallo, longinquitate, propinquitate, solitudine, celebritate, natura ipsius loci, & vicinitatis, & totius regionis. Ex his etiam attributionibus; sacer, profanus; publicus, privatus; alienus, an ipsius 11 de quo agitur, locus sit aut fuerit.

TEmpus autem est id quo nunc utimur (nam ipsum quidem generaliter definire difficile est) pars quædam æternitatis, cum alicujus annui, menstrui, diurni, nocturnive spacii certa significatione. In hoc & quæ præterierint 12, considerantur; & eorum ipsorum, quæ propter vetustatem obsoleverint 13, aut incredibilia videantur, ut in fabularum numerum reponantur; & quæ jam diu gesta, & a memoria nostra remota, tamen faciunt 14 fidem, vere tradita esse, quod eorum monumenta certa iu literis extent; & quæ nuper gesta sunt, quæ scire plerique possunt; & item quæ in-

8 DE HIS QUAE &c.) titulum hunc in proprium locum, unde perperam avulsus fuetat, restituimus. CAPP.

9 *causa ejus summa*] perperam legebatur *causa;* emendavimus ex ipso CICERONE L. I. de *Invent.* C. 26. CAPP.

10 *cujus rei causa*] male editum erat; *cujus rei factum sit;* quod etiam emendavimus ex eodem CICERONE ibid. CAPP.

11 *an ipsius de quo agitur locus sit*] antea legebatur: *an ipsius sit de quo agitur locus sit;* ubi *τὸ sit* perperam geminatum erat. vid. CICERON. de *Invent.* C. 26. CAPP.

12 *quæ præterierint*] legimus *præterierunt* apud CICERONEM de INVENT. L. I. C. 26. CAPP.

13 *quæ propter vetustatem obsoleverint, aut incredibilia videantur, ut in fabularum numerum reponantur*] apud CICERONEM *ibid.* legimus: *Obsoleverunt, ut incredibilia videantur, & jam in fabularum numerum reponantur.* CAPP.

14 *tamen faciant fidem*] in CICERON. scribitur; *faciunt.* CAPP.

instent in præsentia, & cum maxime fiant 15; & quæ consequantur, in quibus potest considerari, quid ocyus, quid serius futurum sit. Nam sæpe oportet commetiri cum tempore negocium & videre 16, poterit ne aut magnitudo negotii, aut multitudo in eo transigi tempore.

Occasio autem est pars temporis, habens in se alicujus rei faciendi 17 aut non faciendi opportunitatem. Verum in tempore spacium quodammodo declaratur. In occasione, ad spacium temporis, faciendi quædam opportunitas intelligitur 18. Hæc in tria distribuitur genera; publicum, commune, singulare.

Publicum est, quod civitas universa aliqua de causa frequentat; ut ludi, dies festus, bellum.

Commune, quod accidit omnibus eodem fere tempore; ut messis, vindemia, calor, frigus.

Singulare est, quod aliqua de causa privatim alicui solet accidere; ut nuptiæ, sacrificium, funus, convivium.

Modus est, in quo quemadmodum & quo animo factum sit, quæritur; cujus partes sunt prudentia, & imprudentia.

Prudentiæ autem ratio quæritur ex his quæ clam, an palam; vi, an persuasione fecerit 19.

Imprudentia autem in purgationem 20 confertur; cujus partes sunt inscientia 21, casus, necessitas.

Facultates sunt, aut quibus facilius aliquid fit, aut sine quibus non fit.

Adjunctum negotio autem illud intelligitur, quod majus, & quod minus, & quod simile in negotio quod agitur, & quod æque magnum, & quod contrarium, & quod plurimum distat, quod disparatum, & genus, & pars, & eventus.

Majus & minus & æque magnum, ex vi, & ex numero 22, & ex figura negotii, sicut ex statura corporis, consideratur 23.

Simile autem ex specie comparabili aut conferenda, atque adsimulanda natura judicatur.

Con-

15 *& cum maxime fiant*] in CICERON. *ibid.* & quæ *maxime fiant.* CAPP. mihi etiam apud CICERON. *cum maxime* scribendum videtur. Usus *τοῦ cum maxime* vel ex GRÆVIO ad CICERON. *Off.* L. II. *c.* 7. notissimus

16 *& videre*] perperam editum erat *videri*, ut patet ex CICERON. *ibid.* CAPP.

17 *alicujus rei faciendi*] apud CICERON. *ibid. alicujus rei idoneam faciendi.* CAPP.

18 *intelligitur*] apud CICERON. *l. c. intelligitur adjuncta.* CAPP.

19 *qua clam, an palam; vi, an persuasione fecerit*] pessime editum fuerat: *qua clam an pervasione fecerit.* Emendavimus ex CICERONIANO contextu, qualis refertur in MARII VICTORINI *Commentariis.* Nam in vulgatis TULLII editionibus perperam legitur: *qua clam, palam, uti persuasione fecerit.* CAPP.

20 *in purgationem*] quæ pars est *veniæ*, id est, *illius qualitatis assumptivæ status*, qui vocatur *venialis* aut *deprecatio* CAPP.

21 *inscientia*] apud CICERON. ibid. C. 28. legitur *inscitia.* CAPP.

22 *majus & minus . . . . ex vi & ex numero*] male editum erat: *& minus . . . & ex vi &c.* vid. CICERON. *l. c.* CAPP.

23 *ex statura corporis*] perperam legebatur: *ex actu corporis*; ut liquet ex ipso CICERONE *ibid.* CAPP.

Contrarium est, quod positum 24 in genere diverso, ab eo, cui contrarium dicitur, plurimum distat; ut frigus calori, vitæ mors.

Disparatum est autem, id quod ab aliqua re per oppositionem negationis 25 separatur hoc modo; *sapere*, & *non sapere*.

Genus est, quod partes aliquas complectitur 26; ut cupiditas.

Pars est, quæ est sub genere 27; ut amor, avaritia.

Eventus est exitus alicujus negotii 28, in quo quæri solet, quid 29 ex quaque re evenerit, eveniat, eventurum sit; ut ex arrogantia odium, ex insolentia arrogantia.

Quarta autem pars est ex his quæ negotio 30 dicebamus attributa, consecutio. Eæ res in hac quæruntur, quæ gestum negotium consequuntur.

Primum, quod factum est 31, quo id nomine appellari conveniat.

Deinde, ejus facti qui sint principes & inventores.

Qui denique auctoritatis ejus & inventionis comprobatores atque æmuli.

Deinde quæ de ea re 32, aut quæ ejus rei sit lex, consuetudo, actio 33, judicium, scientia, artificium.

Deinde quid ex natura 34 ejus vulgo evenire soleat, an insolenter & raro. Postea homines sua auctoritate id comprobare, aut offendi 35 in his consueverint 36, & cætera, quæ factum aliquid similiter confestim aut ex intervallo solent consequi. Ac negotiis fere res hæ, quas commemoravimus, sunt attributæ.

24 *quod positum in genere diverso*] antea legebatur: *positum est*: sed τὸ *est* prorsus abundabat. vid. Cicero n. *l. c.* Capp.

25 *per oppositionem negationis*] editum fuerat: *præpositione negationis*. Sed eam lectionem secutus sum, quæ extat apud Ciceron. l. c. C. 28. Capp.

26 *complectitur*] apud Ciceron. *ibid. amplectitur.* Capp.

27 *quæ est sub genere*] apud Ciceron. *quæ subest generi.* Capp.

28 *exitus alicujus negotii*] τὸ *negotii*, quod hic deerat, supplevi ex Ciceron. *ibid.* Capp.

29 *quid ex quaque re evenerit*] antea legebatur: *quod* Capp.

30 *quæ negotio dicebamus attributa*] apud Ciceron. *ibid.* C. 28. legitur: *quas negotiis dicebamus esse attributas.* Capp.

31 *primum quod factum est*] τὸ *quod* addidimus ex Cicerone *ibid.* Capp.

32 *quæ de ea re*] in Ciceron. *ibid.* legitur: *ecquæ ea de re.* Capp.

33 *actio*] antea editum erat *pactio*. emendavimus ex Ciceron. ibid. Capp.

34 *quid ex natura ejus*] perperam legebatur antea; *natura ejus*. Sed *quid ex* supplevi ex Ciceroniano contextu *ibid.* Capp.

35 *aut offendi in his*] pessime editum erat, *ac defendere in his*. Emendavi ex Cicerone *ibid.* Capp.

36 *consueverint*] antea legebatur: *consuerunt.* Capp.

EMPO-

EMPORII RHETORIS
DE ETHOPOEIA AC LOCO COMMUNI LIBER.

Etsi allocutio non eſt plena materia oratorum, eſt tamen vel materiæ portio, vel omnium præparatio 1. Affectus enim ineſſe omnibus orationibus debet, cujus imitandi prima hic exercitatio datur. Denique a nonnullis hæc materia *ethopœia* vocatur, quod *ethos* 2, id eſt affectum dicentis effingat. Dat præterea & elegantis ſtyli diſciplinam. Cum autem ſint tres figuræ 3, vaſta 4, humilis 5, temperata (quas Græci characteres 6 vocant, Aſianum, Atticum 7, Rhodium) hinc aptam materiæ, ſenſuum, ſententiarum, verborumque formam accommodare meditamur. Aliter enim orationem vel incipit, vel exequitur iratus, aliter timens, aliter gaudens, aliter triſtis, aliter ſenex, aliter juvenis, aliter vir, aliter fœmina. Refert in dicendo, Deus an homo ſit; laſcivus, an tetricus; ignavus, an fortis; doctus, an ruſticus. Sit igitur alacris lætantis oratio, tumens vani, brevis & conſciſſa properantis, meretriculæ mollis & blanda, matronæ ſeria, ſenum gravis, temeraria pueri, miſeri humilis, longa & multa ambiens confitentis, paraſiti faceta, matris anxia, incondita ruſtici, oratoris ornata. Poſtremo in omnibus dictionibus mores ejus, cujus verba fingenda ſunt, exprimamus. Quod genus allocutionis, ut ſupra dixi, *ethopœia* nominatur.

Eſt ſane præter *ethos* & *pathopœia*, qua imitamur affectum non naturalem, ſed incidentem. Quam materiam ab *ethopœia* prave diſtinguunt, qui putant eſſe *ethe* [ἤθη], quæ lætos fingant; *pathe* [πάθη] vero, quæ triſtium ſint, cum ideo hoc ſit pathetica nomine nuncupata, quod accidens alter affectus, naturalem illum morem ſæpe ſubvertat, patiaturque natura velut vim quandam, cum is qui loquitur, a ſuo loquendi more declinet: Ut cum Hercules, cujus conſtans fuit ſemper oratio, parricidium ſuum luget: Vel cum apud HOMERUM Achilles ſemper minax, circumventum ſe a flumine gemit: Aut cum Mezentius ſemper crudelis, vel Turnum precatur, ut ſe ſuſcipiat, vel Æneam, vt ſibi tribuat ſepulturam. Denique *ethos* perſonam ſequitur ſemper, *pathos* cauſam. Igitur cum incurrens præponderabit affectus, tunc vocabitur *pathopœia*: ne tamen plene affectus qui ingeneratus eſt, deſeratur. Nam neque

1 *præparatio*] alludit ad Rhetoricæ artis προγυμνάσματα *praeexercitamenta*, *præparationes*. vid. APHTHONII, THEONIS & HERMOGENIS προγυμνάσματα. CAPP.

2 *ethos*] EMPORIO τὸ ἦθος, eſt affectio naturalis; τὸ πάθος autem affectus accidens & naturæ quaſi vim faciens. CAPP.

3 *figuræ*] id eſt, dicendi formæ. Vulgo ſtylos dicimus, & Sermonis characteres. CAPP.

4 *vaſta*] τὸ ἁδρὸν, hoc eſt, copioſum & amplum dicendi genus, quod alias magnificum & ſublime dicitur, unde huic opponit EMPORIUS humilem dicendi figuram. CAPP.

5 *humilis*] alias dicitur ἰσχνὸν, id eſt ſubtile, exile, tenue dicendi genus. CAPP.

6 *characteres*] HERMOGENES τῦ λόγυ ἰδέας vocat, alii πλάσματα. CAPP.

7 *Atticum*] quatenus Atticorum dicendi genus erat ſubtile, preſſum, conciſum, limatum; non inflatum, non tumidum, non inane, non redundans, cujusmodi erat Aſianum. CAPP.

que ipſe Mezentius ſic precatur ut Turnus, nec ſic vulnere ſuo Mars mœret, ut Venus. Valeat ergo interdum mos ingeneratus 8, dum tamen qui ſupervenit 9, propenſius exequatur, ſi plus in materia vis ipſius prævalebit: ſin mediocris ſit, qui acceſſit affectus, leviter inſeratur.

TErtium genus eſt *ethopœia*, quod rei gerendæ tantum cauſa inducitur. Quale eſt illud: [*Æn. IV.* 223.]

Vade, age, nate, voca Zephyros;

Et [*Æn. XI.* 243.]

Vidimus, o cives, Diomedem;

quæ materia *pragmatica* 10 nominatur. Raro tamen ita ponitur, ut non vel breviter aliquis illic affectus operetur, ſicut in hac operam ſuam ſedulo commendat Venulus, extollit Diomedem.

ESt & illud quartum genus allocutionis, quod ab oratoribus magnis in cauſis gravioribus & tragicis frequenter aſſumitur, cum mutis damus verba, & fingitur perſona quæ non eſt; ſicut M. TULLIUS verba provinciæ vel Reip. inducit: Id *proſopopœia* vocatur.

PRoſpecto igitur genere materiæ, & formato habitu mentis ad ſpeciem dicendi, principium quærendum eſt. Sumitur autem aut de perſonis, aut de re, aut de tempore, aut de loco. De perſonis ante omnia, vel de noſtra, vel de ejus apud quem ſermonem habemus, vel de illius de quo loquimur.

De noſtra, ut eſt apud VIRGILIUM in verbis Junonis: [*Æn. I.* 41.]

Me ne incepto deſiſtere victam?

Vel in Turni verbis: [*Æn. XII.* 931]

Equidem merui, nec deprecor, inquid.

De perſona ejus apud quem loquimur, ut eſt in eodem: [*Æn. I.* 69.]

Æole, namque tibi.

Et illud: [*Æn. XI.* 124.]

O fama ingens.

De perſona de qua loquimur; ut: [*Æn. V.* 781.]

Junonis gravis ira.

Et illud: [*Æn. VII.* 359.]

Exulibus ne datur ducenda Lavinia Teucris?

De re, ut eſt illud; [*Æn. VI.* 185. 186.]

Non hac ſolennia nobis,
Has ex more dapes?

Et

8 *ingeneratus*] igitur, τὸ ἦθος eſt mos ingeneratus & naturalis; τὸ πάθος vero affectus incidens, incurrens, ſuperveniens. CAPP.

9. *qui ſupervenit*] ſupple τὸ πάθος, affectus. CAPP.

10 *pragmatica*] πραγματικὴ, quam *negotialem* vocare ſolent Latini Rhetores; quia circa gerendum vel non gerendum negotium aliquod verſatur. CAPP.

Et illud: *Maxime rex.*

De tempore; ut: [*Æn. VIII.* 374.]

Dum bello Argolici.

Et illud: [*Æn. VI.* 657.]

Venisti tandem.

De loco: [*Æn. VI.* 673.]

Nulli certa domus.

Nec tamen in omnibus materiis hæc universa ponenda sunt; sed universa reputanda, ut tractatis omnibus, id quod sit aptissimum, delegatur: quamquam aliquando & duas res ex istis, aut etiam tres recipit una materies, raro tamen; ut est in Ilionei verbis. A persona ad quam loquimur: [*Æn. I.* 526.]

O regina novam.

Et, [*Æn. II.* 3.]

Infandum regina jubes renovare dolorem.

Ab ea quæ loquitur; ut est: [*Æn. I.* 528.]

Troes te miseri.

De re: [*Æn. I.* 530. 531.]

Non nos aut ferro Libycos populare penates,
Venimus.

Receptis ergo principiis, apteque conscriptis, ipsa materia per temporum ordinem digeratur. Est enim secundum naturam, ut prius, quæ gesta sunt, explicemus; deinde, quæ nunc gerantur; ad ultimum, quæ gerenda sunt. In qua divisione discrimen est, ne omnia per narrationem ac fabulam transfigantur. Itaque id solum delegemus 11, quod pertinebit ad rem, quæ in themate continetur. Sane & hic cogitemus sic omnes fere materias 12; sed alias uberius, alias parcius; nonnullis pleraque deesse. Sit ergo exemplo de eodem VIRGILIO, sermo Junonis, cum Æneam in Italia videret. Est enim persona quæ loquitur: [*Æn. VII.* 293.]

Heu stirpem invisam.

Dein de præterito: [*Æn. VII.* 294.]

Num Sigais occumbere campis,

Et deinceps usque illud: [*Æn. VII.* 302.]

Quod vasta charybdis

Profuit.

De præsenti: [*Æn. I.* 176.]

Optata potiuntur Troes arena.

De futuro: [*Æn. VII.* 313.]

Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis,

Et cætera quæ sequuntur.

DE

11 *delegemus*] malim legere *deligemus*. CAPP. Sic paulo superius pro *delegatur*, rectius forte deligatur.

12 *sic omnes fere materias*] forte legendum est: *sic omnes ferre materias*. CAPP.

DE LOCO COMMUNI.

Locus communis est insignis [13] & notabilis facti ad augendum pertinens executio [14], vel qua summum bonum, vel qua maximum crimen aliquam in se admirationem ipsa novitate convertit. Æque enim prædicabilia & infanda commissa, licet diverso judicio, simili tamen commutatione [15] mutantur [16]. Sed hujus materiæ propositioni hanc primam convenit inesse observationem, ut factum quod bonum esse videatur, tale omnino ponatur, ut obnoxium crimini esse non possit; vel quod malum, alienissimum laude statuatur. Cujus [17] hæc tota vis est, ut quod in illa laudari possit, non possit ex contrario non probari [18]. Itaque proponemus hoc factum quod a reprehensione remotum sit, in viro forti [19]; item proponemus quod laudis minimæ sit, in parricida; & utrumque maxime conabimur augere dicendo [20].

Et quoniam hoc materiæ genus vel simplex, vel duplex, vel compositum est; quibus gradibus actiones [21] quædam augendæ sint, hoc modo deprehendemus. Simplex locus est communis in sacerdotem pium: Duplex, in sacerdotem pium templorum plurium: Compositus in sacerdotem pium templorum plurium, qui sacra æde flagrante, & simulacrum de incendio rapuit, cum oculos perdidisset.

Item in malo facto locus communis est simplex, in veneficam virginem: duplex, in veneficam virginem & parricidam: compositus, in veneficam virginem & parricidam, quæ aliam veneficam carminibus suis fecit ardere.

Quibus inspectis, cavenda est illa turpissima vitii familiaritas, qua communiter auspicamur, id est, ut dicamus: *Rem magnam ad vos, judices, defero, imo nulli alii comparandam;* vel: *Adduco ad vos reum omni immanitate cæteros supergressum.* Sed inspiciendi personarum habitus, ut sacerdotis vittæ, & infulæ, & purpura [22] vestis; ut viri fortis arma & pulvis & sudor & sanguis.

13 *insignis & notabilis facti ad augendum pertinens executio, vel qua summum bonum &c*] pessime editum fuerat: *in signis & non tabulis, facti ad augendum pertinens executio. Sive illud vel qua summum &c.* CAPP.

14 *executio*] sic etiam dicitur a Græcis Rhetoribus ἐργασία & ἐπεξεργασία. vid. HERMOGEN. de *Invent.* CAPP.

15 *simili commutatione*] hoc est; per artem loci communis bona facta mutantur in alia longe præstantiora; mala vero simili commutatione mutantur in alia longe pejora, deteriora; unde paulo post air EMPORIUS de loco communi: *idem & in bonis arte sejungendis, & in malis est constitutus*, ubi vide quæ annotavimus. CAPP.

16 *mutantur*] perperam antea legebatur *mutatur.* CAPP.

17 *Cujus*] materiæ videlicet, hoc est, loci communis. CAPP.

18 *ut quod in illa laudari possit, non possit ex contrario non probari*] male editum erat: *ut quod in illa laudari possit, possit ex contrario &c.* ceterum τὸ *non probare* idem est quod *vituperare, reprebendere*; ut patet ex consequentibus, ubi ait: *Si cælum aut terram . . . . vituperare conamur, ea ipsa, per quæ vivimus, non probamus.* CAPP.

19 *in viro forti*] perperam editum fuerat: *in viro fortitudo.* CAPP.

20 *conabimur augere dicendo*] τὸ *augere* quod in præcedenti editione deerat, necessario supplendum fuit. CAPP.

21 *actiones quædam augendæ sint*] legebatur antea *occasiones*; quod sane verbum huic loco nequaquam congruere potest: si quis tamen pro *actiones* legere malit *orationes*, nihil moror. CAPP.

22 *purpura*] antea legebatur *purpuræ.* CAPP.

ET de his omnibus concinna & brevia, & (quod est gratissimum) nova principia accommodanda; ad quae praestabunt etiam vultus hominum considerati; ut Latronis torva facies, truces oculi, crinis immissus 23, corpus immane; ut adulterae proterva lumina, impudens color, adjumentis pluribus formae quaesitae. Praestabunt & materiam uniuscujusque, in quem dicemus, sectatores & comites quos ei adesse credibile est; ut sobrio continentes, eloquenti disertos, duci milites; contraque meretrici amatores, luxurioso parasitos, avaro cupidos.

Nec minus officia cujusque personae dabunt adiumenta principiis; ut si in philosophum dicam: *non expectat sapiens quidem gratias, nec desiderat praemia; sed nos praetermittere ea, quae optime meruit, non oportet*; vel si aliquid, quod orator fecerit, augeamus: *Notum quidem erat, judices, quantum esset in eloquentia bonum: hic tamen probavit artem illam in se summam industriam continere*; Vel ex contrario: *Nulla quidem poena gravis est latroni; sed nihilominus puniendus est*; Vel: *Magnam quidem scio, judices, hunc in beneficio suo posuisse fiduciam, & sperare, ut in crumena viribus absolutionis suae habeat potestatem: sed tanto magis immanitas illius opprimenda.*

POst quae sequentur divisiones loci 24 a consilio, a facto, a comparatione, ab eventu; distributo illo quidem singulari & praestantissimo ordine trium temporum, praeteriti, praesentis, futuri. Nam & in eo gradu qui *a consilio* vocatur, quique id agit, ut cogitatio exprimatur quae praecesserit factum, praeteritum tempus attingitur; & in eo qui *a facto* nominatur, quique id laborat, ut velut coram res oculis audientium subjiciatur, vis temporis praesentis impletur, & in eo cui nomen est *a comparatione*, aeque praesens tempus efficitur. Nam locus ultimus ipso eventus vocabulo futurum testatur.

SIt ergo exempli loco divisio loci communis in juvenem bonum regem. Dicemus enim *a consilio*, illum a caeterorum juvenum more digressum, indolem aetatis non malis artibus & libidinibus dedisse; sed statim gravitate ea vixisse, ut seniores quoque anteiret industria, dignusque regno videretur adolescens: quae, quam copiose dicere liceat, satis clarum est.

ITem a facto 25 (cujus haec, ut proxime diximus, tota vis est, ut quandam faciem negocii praesentis inducat) dicemus, florere Rempublicam, cives in statu beatissimo constitutos; adjiciemus etiam illud: *Intuemini parumper faciem civitatis, considerate universa supra votum omnium effluentia*, & caetera, quibus potest descriptioni huic cumulus accrescere.

AT vero comparationes sumemus hoc modo; majora cum majoribus conferendo, & sic ea quae extollimus, majora faciendo. *Quod si iste esset tantum continens in juven-*

23 *crinis immissus*] id est, prominens, prolixus, longus. CAPP.
24 *loci*] supple *communis*. CAPP.
25 *item a facto*] praepositionem *a*, quae deerat, supplevimus, quia in praecedentibus dixit EMPORIUS: *Divisiones loci a consilio, a facto &c. . . . . . dicemus a consilio.* CAPP.

juventa, mirum putaremus 26; *si nihil aliud quam manu strenuus, gratularemur; si denique in regia potestate vitiis mediocribus uteretur, prædicabilis haberetur: Cum vero non uno aliquo bono præditus sit, sed plenus universis virtutibus, & ne minima quidem morum labe culpandus, faciatque tantum, quantum vix faceret, quem jam ætatis maturitas roborasset, qua tandem admiratione cumulandus est!*

JAm ab eventu prompta pars est, tametsi culpa dicentium & ipsa vulgaris est, cum ita dicitur: *Quamobrem, judices, huic præmia digna decernite, si sequi cæteros ejus vultis exemplum.* Itaque sic potius pars ista tractanda est, ut in illa rebus magis quam personis simus adjuncti: *Quæ autem abhinc bona etiam in posteros propagata conspicio! quam tranquillitatem! quod ocium! quam fiduciam securitatis æternæ!* Quoniamque & hoc ipsum videri obvium potest in hunc locum, quæ aliter essent ventura, tractemus hoc modo: *Quod si iste se nobis non hujusmodi principem præstitisset, quam superbiam, quos fastus & mixta libidini supplicia pateremur?*

ET ne malorum quoque facinorum executionem præteriisse videamur, sit exemplo locus communis in virginem parricidam; in quo a consilio 27 licet dicere: *ubi sunt illi virginum mores, qui contra oculos elevare & libere loqui verebantur, & aliquid vel innocenter audire?*

LIcet & de facto inducere cæsum ferro a filia patrem, cum is mortem minime vereretur, etiam gravi vulnere esse trajectum, ut illud vix credi possit virgo fecisse.

ITem promptum est a comparatione subjungere: *ne verbo quidem licitum violare pietatem, ne obsequium quidem parentibus denegare; jam in eum qui genuit, verberibus uti, proximum parricidio est: Quid igitur crimen est occidere* 28? Item: *Parricidium in viro quoque, & in eodem juvene intolerabile fuisset: quamquam illum & fervor ætatis, & luxuriæ licentia, & novissime fiducia virium in facinus coegisset: Virginem vero quæ nondum matura conjugio, cujus manus nihil aliud quam pensa decuissent, ferrum & parricidium non refugisse, habendum in majore prodigio, quam ipsum est parricidii nomen.* Æque & eventus loco dici potest: *Quid autem, si solverit hæc pudorem, sicui viro in audaciam transierit muliebrem; nonne ipsum virum, nonne si quos habuit liberos, trucidabit, & reducet in præsens seculum exemplum horribilium fabularum*? Mihi enim videtur comparationis & eventus loco narrativum aliquod 29 posse misceri exemplum, vel historicum; dummodo ab his locis iterum ad speciem revertamur.

Emporii Rhetoris de Ethopoeia & Loco communi Libri, finis.

26 *mirum putaremus; si nihil aliud quam manu strenuus, gratularemur; si denique &c.*] in editione præcedenti male interpunctum fuerat: *Mirum putaremus, si nihil aliud quam manu strenuus. Gratularemur si denique &c.* CAPP.

27 *in quo a consilio licet dicere*] hoc etiam in loco præpositionem *a* supplendam esse existimavimus. vide notam penultimam. CAPP.

28 *quid igitur crimen est occidere*] perperam interpunctum fuerat antea hoc pacto: *quid igitur? Crimen est occidere?* CAPP.

29 *narrativum aliquod*] narrationes fabulosas τὰ διηγήματα intelligit, cujus generis habes apud APHTHONIUM de Apolline & Daphne; unde τὸ *narrativum* opponit *Historico*. CAPP.

EMPO-

EMPORII RHETORIS DEMONSTRATIVÆ MATERIÆ PRÆCEPTUM.

DEMONSTRATIVA materia, quae vulgo laudativa dicitur, non solum in praedicatione hominis alicujus, aut rei; sed etiam in reprehensione consistit. Unde competentius multo *demonstrativa* dicitur, cum eadem aliquis sæpe culpabitur. Quantum enim inter eos convenit, qui præcepta dicendi probatissime prosecuti sunt, non potest *demonstrativa* materia dici, nisi quæ talis sit, ut eâ ex diverso aliquis 1 vel laudari vel vituperari possit.

Itaque demonstrativa materia erit in Tullium vel in Cæsarem; quoniam utrumque eorum & laudare promptum est, & reprehendere. At vero in hominem pium, in virum fortem, in eum qui sit continens, dicere, demonstrativa non erit; quia hi ex contrario carent crimine: eritque potius communis locus, qui imperitorum maxima pravitate tantummodo in accusatione componitur. Idem enim & in bonis 2 arte sejungendis 3 & in malis est constitutus; si modo ipsi per naturam aut tantummodo prædicandi sunt, aut tantummodo non probandi. Nam sicut in hominem pium, in virum fortem communi loco perorabitur (quæ omnia a vituperatione semota sunt) ita dicetur in prædonem, veneficam, parricidam: quæ contra omnia 4 a laude diversa sunt.

SEd quoniam *demonstrativæ* materiæ appellatio jam inveterata ignoratione sublata est, proponenda mihi hæc exercitatio 5 videtur specie quæ electa est, in quacumque persona, id est, ut dicatur aut laus ipsius, aut vituperatio.

LAudatur autem aliquis aut reprehenditur ex his quæ sunt ante ipsum, quæ in ipso, quæ post ipsum.

Ante ipsum; ut genus, patria, parentes, propinqui.

In ipso; ut nomen, ut educatio, ut institutio, ut corporis species, ut ordo factorum.

Post

1 *ut eâ ex diverso aliquis &c.*] in præcedenti editione legebatur: *ut ex ea ex diverso aliquis &c.* sed præpositionem *ex*, quæ perperam geminata erat, ante pronomen *ea* delevimus. Nam & paulo supra ait EMPORIUS: *eadem aliquis sæpe culpabitur*. CAPP.

2 *& in bonis*] præpositionem *in*, quæ antea deerat, supplevimus, quia statim sequitur: *& in malis est constitutus*. CAPP.

3 *in bonis arte sejungendis & in malis &c.*) id est, per artem Rhetoricam vel per loci communis artem boni quidam sejunguntur ab aliis bonis, quibus longe antecellere demonstrantur: idem dicas de malis. Eodem fere sensu dixerat supra: *aeque prædicabilia & infanda commissa, licet diverso judicio, simili tamen commutatione mutantur*; in alia scilicet longe majora, idque per loci communis artem. CAPP. pro *arte sejungendis* Frob. *artibus augendis*.

4 *omnia a laude diversa sunt*) perperam legebatur antea: *omni a laude*, ut satis patet vel ex illo præcedenti: *quæ omnia a vituperatione semota sunt*. CAPP. Frob. quoque *omnia*, sed omissa præpositione *a*.

5 *proponenda mihi hæc exercitatio videtur specie quæ electa est*) longe lubentius legerem: *proponenda mihi hæc exercitationis videtur species &c.* CAPP.

Post eum; ut ipse exitus vitæ, ut existimatio mortuum consecuta.

ITaque si dicemus in Cæsarem, laudabimus a genere; quod Romanus, quod patricius fuerit, quod usque ab Æneæ & Iüli gente descenderit: Vel reprehendetur, quod nihil ad laudem attineat ipsius, si urbe magna, aut genere nobili procreatus, si originem suam vitæ flagitiis coinquinaverit: quamquam mihi videtur hæc mentio generis tota parcius esse augenda, cum in cujusquam potestate non sit, quemadmodum natus sit; sed usurpanda potius ex intervallo & pro opportunitate. Alioquin & hoc in vitio contrahemus, ut in diversis materiis uniformiter auspicemur.

Exin nomen tractabitur, quod Julius a familiæ suæ principe ipso Iülo sit nominatus, & Cæsar ex eo quod uni majorum suorum hoc nomen ascitum sit, occiso in acie Elephanto, qui Cæsar vocabatur: vel contra irridebitur tam vanæ appellationis assumptio, quando æque sit nomen hoc totum falsum, ferum, abortivum 6; cum ipsi qui defunctarum matrum uteris executur, Cæsares nominentur: sed hoc ipsum omne nimium remotum est, ac pene ridiculum, & tale certe, ut raro personæ deprehendantur 7, in quibus causas nominum rimari possumus 8. Ac si quid est quod de Cicerone, quod de Cæsare, quod de Servilio forte dicatur; nescio quid præbeat disputationis nomen Numæ, Gracchi, Pisonis, Cethegi.

SEquitur educatio, quam hoc pacto proferemus 9 in Cæsarem, ut illum cum esset puer relictus a mortuo patre, dicamus cum matre vixisse, quæ in eo hoc diligentior ac severior fuerit, quod in illa sola manserit etiam patris officium: aut econtrario non probabimus educationem in contubernio mulieris & matris: Utraque re pari forma & sexu & affectu laudabitur.

Item 10 ab institutione quam plurimam in facundia & dicendi studio fuisse probet, & quod prima, & gloria 11, & forensis præstantia consecuta: itemque culpabitur, quod adeo non adeptus sit formam 12 oratoriæ facultatis, ut eum Græcæ orationis 13 expertem fuisse manifestum sit.

HInc forma corporis prædicabitur tanquam eminens & decora. Hinc dicetur ejusdem bonum pudicitiæ prostitutione violatum, quam Nicomedi subjecerit Bithyniæ regi.

Tum

6 *abortivum*) perperam editum erat *obortivum*. CAPP. *abortioum*. Frob.

7 *deprehendantur*) legebatur olim *reprehendantur*, sed male. CAPP.

8 *causas nominum rimari possumus*) male editum antea fuerat: *causas nominum mereri possumus*. Emendationi nostræ favet, quod statim legitur: *nescio quid præbeat disputationis nomen Numæ*. CAPP.

9 *proferemus*) legebatur antea *præferemus*. CAPP.

10 *Item*] in præcedenti editione legitur *Idem*. CAPP.

11 *& gloria, & forensis præstantia consecuta*] haud scio an legere oporteat: *& gloriam forensis præstantiæ consecuta* [sit] CAPP. Frob. locum hunc ita exhibet: *& prima paupertas, & gloria, & forensis præstantia consecuta*; quod parum absuit, quin reciperemus in τὸ κείμενον. saltem locus hic ostendit neque PITHOEUM, neque Cl. CAPP. Frob editionem monstris ceteroquin lectionum scatentem & ex vitiosissimo Codice ad literam descriptam, in recensendis his opusculis ob oculos habuisse.

12 *non adeptus sit formam oratoriæ facultatis*] erit fortasse qui legere malit: *famam oratoriæ facultatis* CAPP.

13 *Græcæ orationis expertem*] male editum fuerat: *Græcæ exorationis*. CAPP.

Tum facta omnia quæcunque poterunt, in partem utramque ducentur. Dicetur enim accusatione Dolabellæ famam magnæ eloquentiæ consecutus: negabitur eandem meruisse, cum is, quem accusabat, evaserit. Dicetur honoribus per ordinem functus esse: intendetur 14 & quæsturam cruentam, & præturam habuisse turbulentam, adeo ut senatusconsultis notaretur. Dicetur consul fuisse popularis, & benignus in plebem, qui etiam agros putaverit dividendos: item 15 & cum collega dissensisse, & hostiliter usus in eundem, & contra morem majorum in perferendis seditionibus perseverasse: Gessisse illum bella magnifica, pertinebit ad laudem, Gallias subegisse 16: aut in eodem ipso objicietur, quod easdem provincias non civili modo, nec more majorum decerni sibi per quinquennium elaboraverit, & quod tempore potius quam virtute superaverit. Bellum civile quod gesserit, inimicis illius objicietur: Clementia vero ejus in eodem adeo memorabitur, ut appareat, illum minime arma voluisse: contra 17, nullam vnquam causam 18 tam magnam, quæ illum impellere ad bellum civile debuerit; ut maxime in eo lenior fuerit, non posse videri bellum clemens esse, quod tale sit.

Mors quoque atrox & impia, & tanquam ipsis rebus humanis luctuosa; & tamen ex hoc honesta dicetur, quod sit occisus in curia ex manibus senatorum: E diverso, hostem humani generis, & tyrannum civitatis dignum sceleribus suis tulisse supplicium, multis vulneribus trucidatum, & in ipsa Pompeja curia tanquam Pompeji manibus jugulatum.

Postea vero declarabitur quam commota illius morte Respublica, quam plane status civitatis eversus, quam denique ipsis percussoribus suis malo fuerit illud 19 parricidium peregisse: item contra, usque eo illius exitum fuisse optabilem civitati, ut pene placuerit ejusdem acta rescindi, & hostem judicari, qui eadem tuebatur.

Ad hoc, felicitas quæ in illo potest facile laudari, extenuabitur eo, quod liberos non habuerit.

DEmonstrationes vero urbium, locorumque, jam non *demonstrationes*, sed *topographiæ* a pluribus existimantur: itemque laudationes philosophiæ & matrimonii & amicitiæ, &c. hujusmodi esse traduntur: *An studendum sapientiæ, an ducenda uxor, an expetenda amicitia.*

Jam vero laudes deorum, hymni, & pæanes quidam 20 nuncupantur: & certe demonstrationes 21 non sunt, quando sacrilegii genus sit, in iis reprehendendis exercere facundiam.

Facile

14 *intendetur*] longe lubentius legerem: *item dicetur*, idque ob ea, quæ præcedunt & subsequuntur. Capp.

15 *item*] legebatur antea *idem*. Capp.

16 *Gessisse illum bella magnifica, pertinebit ad laudem Gallias subegisse*] mirum ni hæc transposita sunt, sic ordinanda: *Gessisse eum bella magnifica, Gallias subegisse, pertinebit ad laudem.* Capp.

17 *ut appareat, illum minime arma voluisse: contra, nullam unquam causam*] perperam editum fuerat olim absque ulla distinctionis nota: *ut appareat illum minime arma voluisse contra nullam unquam causam &c.* Capp.

18 *nullam unquam causam*] subauditur *contingere potuisse dicetur.* Capp.

19 *illud parricidium peregisse*] male editum erat: *illum parricidium* Capp.

20 *quidam nuncupantur*] eruditus vir D. Mailley legebat: *quibusdam*. Capp.

21 *demonstrationes non sunt, quando sacrilegii*

Facile est elementa laudare, sed absurdum est reprehendere. Nam si cœlum, aut terram, aut ignem vituperare conamur, ea ipsa per quæ vivimus, non probamus.

In fontes vero, germina & flumina, & arbores & armenta dicere, jocunda quidem, sed parum ampla materia est, & foro, cui præparamur, aliena: In quo cum semper nobis aut reprehendenda, aut laudanda persona sit, id agere debemus, ut ejus dictionis usum exercitatione capiamus. Mea tamen opinio, quod materiæ genus non nisi raro usurpandum est, ita nec omnino vitandum. Recipit enim in scholis imitatio veritatis, stylum generis licentioris. Hic igitur aliquando in hujusmodi tale aliquid dicemus, auctorem 22 pro genere 23 ponemus.

Nullus tamen aut certe parvus affectus in *demonstrativa* deprehenditur. Nam si in eum quem prædicavimus, aliquid pro ipsius miseratione dicemus, id agemus, quod minime necessarium est. At vero cum aliquem reprehendemus, miserum illum firmabimus fuisse, multoque facilius commotione 24 aliqua mentis utemur. Nam parentum miserebimur, qui tam turpem genuerint, & illorum apud quos aliquis tam malus vixerit.

Adjiciunt quidam in personæ partibus sexum aut ætatem, quæ non multum per se in omnibus valent, nisi factum aliquod accidat, quod illi sit adjunctum. Itaque sicut in Hercule, in Catone potest pueritia laudari, in qua virtutum suarum documenta posuerunt 25; sic in Nestore, in Priamo senectus, quos a bello nec anni ultimi removere: Sicut in Penthesilea, in Didone, in Camilla, in Cloelia, in Lucretia valet locus sexus, quod illius infirmitatem factis fortioribus supergressæ sunt; ita in cæteris personis quæ sunt dissimiles, non 26 valebunt.

EMPORII RHETORIS DEMONSTRATIVÆ Materiæ Præcepti, Finis.

crilegii genus sit, in iis reprehendendis exercere facundiam. Facile est &c.] in præcedenti editione perperam omnino legebatur: *Demonstrationes quando sacrilegii genus sit, in reprehendendis exercere facundiam, facile est &c.* Emendationem nostram multum juvat, quod paulo supra scripsit EMPORIUS: *Demonstrativa materia non solum in prædicatione alicujus, sed etiam in reprehensione consistit . . . . . non potest Demonstrativa materia dici, nisi quæ talis sit, ut ea ex diverso aliquis vel laudari vel vituperari possit* CAPP.

22 *auctorem*] res enim sæpe laudantur hoc nomine, quod talem auctorem habuerint; in *Demonstrativa* materia sæpe occurrit argumenti locus ab *auctore*. CAPP.

23 *pro genere*] adeo ut rei laudandæ auctor teneat locum generis; & suppeditet quasi quendam laudationis locum a genere. CAPP.

24 *commotione aliqua mentis*] hoc est, perturbato quodam animi motu s. πάθει (Nam τὰ πάθη CICERO vocat *perturbatos animi motus*) & sane paulo supra dixit eodem sensu *affectum*. CAPP.

25 *documenta posuerunt*] antea legebatur *voluerunt*. CAPP.

26 *non valebunt*] subauditur *sexus & ætas*. ajebat enim paulo supra: *adjiciunt quidam sexum aut ætatem, quæ non multum per se in omnibus valent*. CAPP.

EMPO-

EMPORII RHETORIS DE DELIBERATIVA SPECIE.

DELIBERATIO est, sicut M. TULLIO placet, genus causæ tertium substantiæ oratoris oppositum. Siquidem universam Rhetoricam in tria causarum genera partitus est; *laudativum*, *deliberativum*, *judiciale*; quæ Græce ἐγκωμιαστικὸν, συμβουλευτικὸν, δικανικὸν nominant.

DEliberationes aut simplices sunt, aut ex incurrenti, aut comparativæ.

Simplices, ut si deliberent Scythæ urbes condere 26. . . . . . cum pestilentia laborant, utrum urbes instituant, an sedes novas quærant; quod genus deliberationum sane non solum duplici, sed & triplici, & multiformi ratione subsistit; ut cum deliberat Pompejus, acie Pharsalica victus, Africam an Parthiam, an Ægyptum petat.

LOcos autem per quos *deliberativa* tractetur, frustra quidam 27 majore quam Romanus orator desiderat, numero 28 augeri voluerunt. Siquidem in suadendo vel in dissuadendo duodecim veluti elementa, id est, ut Græci appellant στοιχεῖα consideranda esse dixerunt; Legitimum, justum, æquum, conveniens, honestum, utile, religiosum, pium, civile, facile, possibile, necessarium. Quæ universa nominum multitudo (verum spectantibus) duobus tantummodo locis; honesto, & utili; ut plurimum ab his, quibus omnia continentur subjecta, species tanquam genera distinguamus, quatuor locis; id est, honesto, utili, & æquo, & facili continetur 29. Honestati enim, subjacet religiosum 30 & pium; & utilitati, conveniens, & civile; æquitati, legitimum & justum; facultati, possibile & necessarium: quamquam Stoici ne duo quidem illa, id est, honestum & utile, existimant separanda; qui nihil esse utile, nisi quod honestum, nihil inutile, nisi quod turpe definiunt.

Sed quoniam nobis omisso illo rigore philosophiæ in consiliis dandis civiliter est disputandum, proposita deliberatione, quid 31 potissimum in ea tractandum sit, inspicere ac definire debemus.

De-

26 *urbes condere* . . .) hic deesse nonnulla puto, quæ ad deliberationes τὰς ex incurrenti, & comparativas pertineant. Unde lubens legerem, & quidem a linea, ut ajunt: *Ex incurrenti; ut si deliberent iidem, cum pestilentia laborant. Comparativa, ut si deliberent utrum urbes instituant, an sedes novas quærant; quod genus* &c. CAPP.

27 *frustra quidam*) perperam editum erat *quidem* CAPP.

28 *majore quam Romanus orator desiderat, numero*] legebatur olim simpliciter: *majore quam Rom. desiderat, numero.* Sed emendationem nostram firmat, quod paulo post ait EMPORIUS: *Deliberandi enim quinque rationes sunt, sicut in primo de Officiis libro scribit Orator.* CAPP. Frob. *majores quam ratio* &c.

29 *continetur*] male editum fuerat *continentur*; hoc enim verbum refertur ad τὰ *quæ nominum multitudo* CAPP.

30 *religiosum* & *pium*] legebatur olim: *religiosus* & *pius*: sed perperam, ut ex ipsa se rie contextus patet. CAPP.

31 *quid potissimum*] in præcedenti editione legitur *quod*; sed legendum esse *quid*, nemo Criticus inficias iverit, CAPP.

Deliberandi enim quinque rationes ſunt, ſicut in *primo de officiis* libro ad filium ſcribit Orator.

Una eſt, cum quæritur, utile an inutile ſit.

Altera, cum ambigitur, honeſtum an turpe ſit.

Tertia, cum inter duo utilia.

Quarta, cum inter duo honeſta dubitatio 32 eſt.

Quinta, cum ex una parte conſilii honeſtas, ex diverſa pugnet utilitas.

Ex quibus illæ primæ quatuor partes difficile in ulla oratione ſeparata ſui ratione 33 tractantur. Quippe etiam cum plurimum poſſe videtur utilitas, ut ſi deliberet Scipio, exercitum in Africam claſſe devehere; tamen ex parte aliqua obſervatur honeſtas, cum relinquere vaſtandam hoſtibus Italiam, & Hannibalis declinare præſentiam, irreligioſum eſſe, ac turpe dicatur. Et cum fere cauſam deliberandi 34 honeſtatis reſpectus induxit, ut ſi deliberet Cato, victis partibus mori, non poteſt a conſilio ejus utilitatis prorſus tractatio excludi; cum & 35 ſervare patriæ talem virum, & non deſtruere domum ac liberos, utile diſputetur.

Sed tamen id quod plurimum in præſenti deliberatione valet, ſedulo adnotandum; ut aut addubitatione 36 ejus aut aſſertionem deliberantis animum trahamus, & neceſſe eſt, ut, quæ cauſa præcipue dubitantem movet, ejus aut cohortatione, aut dehortatione ducatur.

Si igitur quod ſit utile, ſuadeamus; id quidem præcipue firmabimus. Sed nihilominus probato utili, etiam honeſtum id eſſe cum ſubjacentibus honeſto partibus adſeverabimus: & contra, ſi pro honeſtate dicemus, prius honeſtatis ipſius aſſertione tractata, etiam utile id quod ſuademus, demonſtrare tentabimus. Nam facultas ſemper utilitatem ſequitur, æquitas honeſtatem.

Siquidem quaſi ad fundamenta jacienda, quibus innitatur oratio, antequam arripiamus ſtylum, vel meditationem ingrediamur, perſpicere ac definire debemus. Principiis deinde vel brevibus, ſicut ipſi TULLIO placet, vel illis plerumque fictis 37 (ſunt enim qui deliberant 38, ſua cauſa parati) narratione etiam aut omnino prætermiſſa, quoniam narratio aut præteritarum rerum eſt, aut præſentium; ſuaſio 39 autem futurarum, aut admonendi cauſa, maxime ſi quid populo ſuadeatur, aut breviter ſtrictimque decurſa; ſicut de imperio Cn. Pompeji ejuſdem demonſtrat oratio.

Gra-

32 *dubitatio eſt*] hæc duo vocabula videntur a ſuo loco fuiſſe avulſa, ideoque reponenda poſt τὸ *utilia*. CAPP.

33 *ſeparata ſui ratione*] id eſt, adeo, ut una per ſe ſola & ſeorſim ab alia conſideretur. CAPP.

34 *cauſam deliberandi*] perperam editum erat, *deliberandæ*. CAPP.

35 *cum & ſervare*] antea legebatur trajectis verbis. *& cum ſervare &c.* CAPP.

36 *ut aut addubitatione ejus aut aſſertione deliberantis animum trahamus*] peſſime editum antea fuerat: *ut aut addubitationem ejus aut appetitionem deliberantis animum trahamus.* Noſtra emendatio firmari poteſt ex illis conſequentibus: *Adſeverabimus . . . . . honeſtatis ipſius aſſertione tractata*. CAPP.

37 *fictis*] lubentius legerem, *relictis:* tum quia ſecundum ARISTOTELEM & QUINCTILIANUM in *deliberativis* exordia vix locum habent; tum quia de narratione paulo poſt ait: *aut omnino prætermiſſa* CAPP.

38 *ſunt enim qui deliberant*] antea legebatur: *ſunt enim ut aut qui deliberant:* ſed duo hæc vocabula, *ut aut*, tanquam omnino ſupervacanea expunximus. CAPP.

39 *ſuaſio autem futurarum*] male editum fuerat *præſentium ſuaſio, aut futurarum.* CAPP.

Gradus per quos eundum ſit, ſcire conveniet: Sunt autem hi gradus quinque; generalis, proprius, perſonalis, cauſalis, conjecturalis. Generalis eſt, in quo veluti ſummatim delibatis partibus 40, quas cauſa complectitur, ſine manifeſta ipſarum commemoratione diſſerimus. Proprius eſt, qui tractatur ex facto. Perſonalis, qui ex ipſius deliberantis, vel de quo deliberatur, fortuna vel moribus ducitur. Cauſalis, in quo id ipſum, ad quod ſententia noſtra dirigitur, quale ſit, explicatur. Conjecturalis, quo eventus hanc aut illam ſententiam ſecuturus oſtenditur.

SEd ut propoſito deliberationis exemplo magis eluceat, quemadmodum generalis quæſtio deprehendatur; poſita ſit deliberatio Lucretiæ, an propter illatum ſibi ſtuprum ſemet occidat. Sepono quod eſt in cauſa proprium, id eſt factum, vim ſcilicet illatam pudicitiæ. Item ſegrego perſonam, hoc eſt Lucretiam, & regis filium. Sepono cauſam, id eſt ipſam rem 41 quam deliberet aggredi, id eſt voluntariam mortem, & ex his ſingulis decerpo generalem. Eſt autem generale ſtupri 42, contumelia & injuria. Multæ ſunt enim ſpecies infamiæ & injuriæ ſubjacentes; ut illata manus, abrepti liberi, irrogata debilitas, atque his ſimilia. Lucretiæ autem & Sex. Tarquinii generale eſt, fœmina nobilis, & adoleſcens potens: quippe multæ nobiles ſunt, multi potentes. Sed & mortis voluntariæ generale eſt, atrox & difficile conſilium, & ſine ulla exceptione præceps impetus indignationis. Sub hoc enim animi motu & Medea de parricidio cogitat, & Aiax de cæde Agamemnonis atque Ulyſſis. Et porro multis, accepta ignominia, diverſa inſunt, ſed & generaliter tamen extrema 43 conſilia. Hæc igitur ex facto & perſona delibata 44 generalia conjunge in unam ſententiam quæſtionis, & fiet hujuſmodi generalis quæſtio: *An ob illatam ſibi contumeliam atque injuriam fœmina nobilis & pudica, cum ſe in auctorem doloris ſui ob ipſius potentiam aliter non poſſet ulciſci, nihil non debeat pro ſatisfactione ſui doloris ſuadere;* vel e diverſo: *An nulla 45 tanta ſit injuria vel contumelia, ut ſapienti fœminæ ſine reſpectu ſui deliberandum ſit.* Obſervare tamen in generali quæſtione debebimus, ut eam quam breviſſime comprehendamus, quoniam iſta communia, quæ in multas *deliberativas* cadunt, minus valida ſunt, quam propria cauſarum, in quibus multo magis nos conveniet immorari; atque deſcendet 46 poſt generalem gradum hoc

40 *ſummatim delibatis partibus*] perperam legebatur antea *deliberatis*. Nam legendum eſſe *delibatis*, innuunt illa quæ paulo poſt ſequuntur: *obſervare in generali quæſtione debebimus, ut eam quam breviſſime comprehendamus.* CAPP.

41 *cauſam, id eſt ipſam rem*] hinc pro vocabulo τῦ *res* Itali & Galli dicunt *coſa*, *choſe* CAPP.

42 *generale ſtupri, contumelia*] perperam ſubdiſtinguebatur: *generale, ſtupri contumelia*; Nam & infra ſic habet EMPORIUS, *Lucretiæ & Tarquinii generale eſt, fœmina &c.* CAPP.

43 *extrema conſilia*] cujusmodi ſunt de morte voluntaria, de parricidio, de ſociorum cæde &c. CAPP.

44 *hæc igitur ex facto & perſona delibata generalia*] in præcedente editione perperam omnino legebatur: *deliberata generalia*, ut & paulo ſupra *deliberatis partibus* pro τῦ *delibatis*, ubi vide quæ annotata ſunt. CAPP.

45 *an nulla tanta ſit injuria*] male editum erat: *an ulla tanta ſit &c* CAPP.

46 *atque deſcendet*] mallem legere: *ad quæ deſcendes, vel deſcende* CAPP. Frob. hæc ita conſtituit: *immorari atque deſcendere. Poſt generalem gradum hoc modo oportebit, ut reddamus &c.* forte leg. *immorari, & ad quæ deſcendere poſt generalem gradum hoc modo oportebit &c.*

hoc modo: oportebit ut reddamus proprium quod sepofueramus, id est, ut fiat hujusmodi quæstio: *An cum tam gravis injuria & contumelia irrogata sit, ut pudicitia, qua nihil est prope carius, aliena sit impotentia violata ludibriis, & ob hoc ipsum violata, quod ejus gloria invideretur, non sit ferendus dolor*; vel contra: *an tolerabilis sit injuria pudicitiæ, cum sufficiat castitati bona conscientia, nec libidini possit adscribi, quod acciderit invita.* Deinde similiter redde [47] personam quam in generali parte tractaveras, ut dicatur hoc modo: *An Romana mulier & Lucretia Tricipitini filia, cujus virilis animus etiam in muliebri figura erat, quæque omnes fæminas & castitate, & omni morum sanctitate superaverit, vim sibi a filio regis illatam ferre non debeat*; vel è diverso [48]: *An idipsum congruat constantiæ ejus atque animi magnitudini, æquiore animo pati injuriam sceleris alieni, præsertim cum nihil voluntate, sed omni accepisse necessitate declarat illius impotentia, qui temeraverit castitatem.* Post quæ redde causam, id est consilii speciem suis viribus, & proprietate [49] manifestam; ut expositis per superiores gradus, quæ incitaverint animum, vel mitigaverint, tum demum aggrediaris ipsum illud, de quo deliberatur: *An tanta contumelia tali fæmina ab hujusmodi auctore facta, nullum sit aliud perfugium vel solatium, quam mors voluntaria.* Quo loco est rursus generaliter dicendum, mortem aut omnino bonum esse, aut certe malum non esse, & vitam non nisi sola honestate esse ducendam, & specialiter multas hoc fortes & nobiles fœminas dedisse gloriæ suæ, ut injuriam aut infamiam moriendo vitarent, & verendum non esse, ne tanti mulier animi tentata morte deficiat; adjicienda etiam descriptio mortis ipsius, in qua vulnus non quasi fœminea manu factum, cruentumque telum populus ipse Romanus cum admiratione visurus sit: aut ex altera parte [50]; etiam si intolerabilis sit illa injuria, etiam si Lucretiæ præter cæteras non ferenda [51], posse tamen eam aliter vindicari; mortem vero ultimum malum & a naturæ [52] appetitione humanæ mentis alienum, & ab ipsis quodammodo diis immortalibus adeo adcersi vetitum, & certe hoc minus a fæmina, quamnis fortissima, exigendum; quo magis sexus iste remotus a ferro est, eo minus esse sumendum; præsertim cum verendum sit, ne cœpto vulnere non perseveret [53], ne infirmiorem ad perniciem suam reddat animum bona [54] conscientia, & facilius sit ut pertinacius in necessitate meriti [55] impudica moriatur. Nam conjecturalis gradus utrumque ex his quæ secutura videntur,

47 *redde personam*] Græci dicerent ἀποδίδοθι vel ἀπόδος, id est, explica, expone, oratione tracta, quod ad personam attinet. Hoc enim sensu τὸ ἀποδιδόναι sæpius usurpant Græci Scholiastæ, ad quorum imitationem QUINCTILIANUS etiam ait aliquoties, *reddetur, reddemus.* CAPP.

48 *vel e diverso*] præpositionem *e*, quæ deerat, restituimus CAPP.

49 *suis viribus, & proprietate*] perperam editum antea fuerat *proprietatem*; quia scilicet sequens vocabulum a litera *m* incipit, ideo scriba imperitus literam illam geminavit. CAPP.

50 *ex altera parte*] supple *dicendum est*, idque ex præcedentibus. CAPP.

51 *Lucretia præter cæteras non ferenda*] perperam editum antea fuerat: *Lucretia præter cætera non ferenda.* CAPP.

52 *a natura appetitione*] legendum mihi potius videtur: *a naturali appetitione.* CAPP.

53 *ne coepto vulnere non perseveret*] legebatur in præcedenti editione: *ne coepto vulnere perseveret*; sed sensus postulat ut legatur: *ne non* vel *ut perseveret.* CAPP.

54 *bona conscientia*] pessime editum erat: *vana conscientia.* Scilicet scriba imperitus primo scripserat *vona* pro τῷ *bona*; deinde scripsit alius imperitior *vana.* CAPP.

55 *in necessitate meriti*] subaudio *mali.* CAPP.

tur, hac ratione complectitur; *an, si se interfecerit mulier tanta familia, tanta pudicitia, vindictam ex indignatione publica consecutura sit, nec populus Romanus superbos reges sit passurus ulterius, atque hoc immortalis Lucretia futura sit gloria, qua non solum pudicitiam fortiter vindicasse, sed etiam patria libertatis causam tribuisse videatur*; aut ex repugnante sententia: *an, si se interfecerit, occasionem malis interpretationibus relictura sit, ut pœnitentia stupri sponte tolerati, ad mortem confugisse videatur, cum facilius in defunctam possint falsa confingi; & an multo magis incitatura sit & patris* 56 *animum & mariti ad fortius aliquid in vindictam doloris audendum, cum præsentia sua & perseverantibus lacrymis ac luctibus, plus ad inflammandam indignationem affictus, & assiduitatis habitura sit.* Hæc igitur in simplicibus & ex *incurrenti deliberativis* 57 dividendi ratio sufficiet.

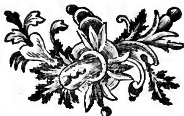
Comparationis autem vicissim per singulos gradus utrarumque partium *intentiones* ac *depulsiones* 58 alternare debebimus. In omni autem *deliberativa* id potissimum custodire debebimus, ut his, quibus consilium demus, etiam si detestabilia cogitent, sine convicio ac sine exacerbatione dicamus. Siquidem nemo consiliarium de populo advocat; nec sibi vere ac benigne suadere putat, nisi in ipsa oratione, consulentis veluti consulentem sibi benevolentiam, recognoscat.

EMPORII RHETORIS DE DELIBERAtiva Specie FINIS.

56 *incitatura sit & patris animum*] legebatur antea: *cum & patris animum*; sed particulam *cum*, quæ huc ex consequentibus irrepserat, expungendam esse existimavi. CAPP.

57 *in simplicibus & ex incurrenti deliberativis*] In præcedenti editione perperam legebatur & interpungebatur hoc modo: *in simplicibus. Ex incurrenti deliberativis*: CAPP.

58 *intentiones ac depulsiones*] id est, affeverationes (seu assertiones) & refutationes, ducta Metaphora a genere judiciali, in quo accusatoris affirmatio dicitur *intentio*; defensoris autem negatio seu refutatio vocatur *depulsio*. CAPP.

AURELII AUGUSTINI 1

PRINCIPIA RHETORICES.

ORATORIS officium est, proposita quæstione civili duntaxat, primum ipsam intelligere 2; generalis sit, an specialis; simplex, an conjuncta ex pluribus; absoluta, an comparativa: deinde cum intellexerit, invenire 3 in ea congruentes partitioni locos, & his naturales seu morales accommodare sententias: exinde judicare de inventis, repudiare quæ parum commode occurrerint, tum his quæ judicio examinaverit, dare ordinem certum. Etenim quamvis multa pertinentia inventa sint, tamen, nisi pro qualitate & magnitudine sua certis & quasi legitimis sedibus collocentur, aut oberunt, aut non magnopere proficient. Subinde ordinationi rhetor explicationem rerum commodare debebit; quæ duabus partibus constat, structuræ qualitate, & quantitate verborum. Hæc omnia memoria suscipi debent, quam & plerique Græcorum, & M. TULLIUS in primis oratori affirmant necessariam, hoc (ut opinor) modo: *Venio nunc ad thesaurum rerum omnium, memoriam* 4, *quæ nisi custos inventis ordinatisque* 5 *rebus adhibeatur, intelligemus* 6 *omnia, etiam si præclarissima sint in oratore, peritura.* Memoriam pronunciatio sequetur, res (ut DEMOSTHENI videtur) inter oratoria officia vel prima, vel sola; quæ constat duobus, corporis motu & sono vocis. Hæc tantum summatim tetigisse satis sit, quæ sunt oratoris officia. Reliquum est videre quis sit finis. Finis est (ut opinor) in omnibus rebus, ad quem cuncta referuntur, cujus causa fiunt reliqua omnia: a Græcis τέλος dicitur; quod etiam in philosophorum pene disputationibus omnibus quæritur, quis sit finis bene vivendi; virtus, an voluptas. Finem igitur proprium oratoris, alius alium probaverunt. Quibusdam enim visum est summam oratoris officii in bene dicendo, quibusdam in recte dicendo, quibusdam in vere dicendo, quibusdam in persuadendo consistere. Quinetiam illi, qui bene aut vere dicere officium oratoris putaverunt, non abnuunt tamen horum ipsorum finem esse, persuadere; ut sit oratoris officii bene dicere, finis bene dicendo persuadere. Ergo quasi consensu omnium finis est oratoris, persuadere. Hoc quia in calumniam videbatur posse recidere (non enim semper

1 AURELII AUGUSTINI] in Aldina Editione GEORGII TRAPEZUNTII & quorundam veterum Rhetorum, CURIO FORTUNATIANO tribuitur hoc opusculum, & continenter ipsius *arti Rhetoricæ* annectitur. CAPP. abjudicant etiam hoc opusculum eruditissimo Patri, & optima sane ratione abjudicant, qui præclarissime de AUGUSTINO meruere MONACHI BENEDICTINI, qui in Appendicem T. I. Editionis suæ inter alia suppositia rejecere.

2 *intelligere*] sic etiam SULPITIUS VICTOR in *Institutionibus Oratoriis* paulo post initium: *Sunt autem tria* (oratoris officia) *intellectio*, *inventio*, *dispositio*. CAPP.

3 *deinde cum intellexerit, invenire in ea congruentes partitioni locos*] in præcedenti editione perperam distinguebatur hoc modo: *deinde cum intellexerit invenire, in ea &c.* CAPP.

4 *Venio nunc ad thesaurum rerum omnium, memoriam*] locus extat apud CICERONEM L. I. *de Orat.* C. 5. ubi tamen sic legimus: *Quid dicam de thesauro rerum omnium memoria?* CAPP.

5 *ordinatisque rebus*] apud CICERONEM ipsum legimus: *cogitatisque rebus & verbis.* CAPP.

6 *intelligemus*] in CICERONE: *intelligimus.* CAPP.

semper persuadet orator; nec, si aliquando persuadere non possit, facultatem & nomen oratoris amittit) addidit HERMAGORAS, quo calumniam effugeret, finem esse oratoris persuadere, quatenus conditio rerum personarumque patitur. Alia subinde ex eodem verbo, persuadendi, calumnia nascitur, inventa sane a PLATONE, tractata multum in *Gorgia*; sed post ac multo impudentius, a quibusdam τεχνικοῖς 7 obtrectantibus HERMAGORÆ frequentata. Negant quippe proprium finem esse oratoris persuadere; sed communem pene 8 cum universis: Nam & mathematicos de his quæ in notitiam ipsorum ceciderint, persuadere; & medicos de his quæ in arte ipsorum contineantur, persuadere; opifices etiam, & tabernarios, fabros & si qui hujusmodi sunt, posse de eo quod agant, cuivis probabiliter persuadere quasi ratione faciant: ergo non esse integrum finem, qui solam communitatem habeat, careat proprietate; esse actum persuadendi communem cum multis, & idcirco persuadere non esse proprium finem oratoris. Huic quoque calumniæ HERMAGORAS percommode obstitit. Dicit enim esse oratoris officium persuadere, quatenus rerum & personarum conditio patitur, duntaxat in civilibus quæstionibus. Nam medicorum & philosophorum & cæteræ hujusmodi quæstiones, extra regulam civilem quam πολιτικὴν Græci vocant, collocantur. Sunt autem civiles quæstiones, quarum perspectio in communem animi conceptionem potest cadere, quam Græci κοινὴν ἔννοιαν vocant. Verum ut facilius intelligatur, quæ sit hæc ipsa conditio quam demonstratam esse volumus, omnia quæcunque hujusmodi sunt, ut ea nescire pudori sit, & quæ vel ignorantes, quasi sciamus tamen, cum simulatione præ nobis ferimus, quotiens in dubitationem vocantur, efficiunt civilem quæstionem. Quod dico, hujusmodi est. Si de pondere alicujus rei quæratur, si non videaris scire quot librarum sit, non est erubescendum: si de longitudine non videaris scire quot pedum sit, non est erubescendum: sic de cæteris hujusmodi rebus, quas persequi longum est: & ideo quotiens in dubitationem venerint, licet faciant quæstionem, tamen civilem facere non possunt. At ubi quæritur, sitne aliquid justum an injustum; honestum, an inhonestum; laudandum, an reprehendendum; præmio afficiendum, an supplicio; utile, an inutile & siqua hujusmodi sunt, nemo non etiam extra omnem artem & scientiam collocatus erubescat, si hæc nescire videatur. Inde est quod omnes persuasum habeant, aut certe aliis persuadere non dubitent, se posse concipere animo discrimen justi & injusti, honesti & inhonesti, cæterorumque quæ supra diximus. Et idcirco quæ dubitationes in hujusmodi rebus oriuntur, civiles vocantur quæstiones, quasi non propriæ paucorum, sed communes universorum. Quæ cum ita sint, merito quæ communi animi conceptione sive κοινῇ ἐννοίᾳ deprehendi possunt, civiles vocantur quæstiones; & hæ sunt, in quibus versari & perstare debebit orator 9.

Duo

7 *a quibusdam τεχνικοῖς*] id est, artis Oratoriæ Magistris. CAPP.

8 *sed communem pene cum universis*] subauditur, *esse ajunt*; idque ex verbo contrario τῷ *negant*, quod præcessit. CAPP.

9 *civiles vocantur quæstiones; & hæ sunt, in quibus versari & perstare debebit orator.*] perperam editum antea fuerat: *& hæ sunt, in quibus versari & perstare quæstiones debebit orator*. Sed vocem hanc *quæstiones* proprium in locum, a quo avulsa erat, restituimus. CAPP. Ed. Bened. ita: *Quæ cum ita sint, meritoque communi conceptione animi perspici possint, quæstiones, quæ διὰ τῆς ἐννοίας deprehendi possunt, civiles vocantur & sunt, in quibus &c.* forsan pro *perstare* leg. *præstare*.

Duo sunt primi & quasi generales civilium quæstionum modi; quorum alter *thesis*, alter *hypothesis* vocatur a Græcis. Nos priori nomen nisi græcum 10 dare non possumus, ne posteriori quidem; quanquam videamur dedisse: quippe controversiam dicimus; quod nomen tam in *thesin*, quam in *hypothesin* potest cadere. In utroque enim quæstio, id est controversia est. Porro *hypotheseos* significatio 11 declaratur ex ipso composito nomine esse aliquid quod est ὑπὸ τὴν θέσιν, id est sub illo genere quasi species. *Thesis* est res quæ admittit rationalem considerationem sine definitione personæ: *Hypothesis*, seu controversia, ut improprio nomine utamur, est res quæ admittit rationalem contentionem cum definitione personæ. Melius autem declarabuntur sub exemplo. *Thesis* est quæstio hujusmodi, an navigandum sit, an philosophandum: *Hypothesis* est quæstio hujusmodi, an decernendum Duillio præmium. Nec desunt, qui hic etiam HERMAGORAM criminentur; & APOLLODORUS in primis, qui negat quicquam aliud esse *hypothesin*, quam *thesin*, & nullius momenti esse discrimen personarum; quanquam utrunque hoc genus quæstionis HERMAGORAS distinxisse videatur: non minus enim infinitam & interminatam esse *hypotheseos*, quam *theseos* quæstionem. Nam cum quæratur, sit necne animadvertendum in Orestem, non personam esse quæ faciat quæstionem, sed factum; & nihil interesse an ita quæratur, sit nec ne animadvertendnm in matricidam: quod si ita est, nihil inter *hypothesin thesin*que distaret. Ad hæc nostri primo omnium qualitatem personarum quæstionibus differentiam affirmare 12; ipsisque etiam *hypothesibus*, id est controversiis sæpe evenire, ut punita & impunita, honorata & inhonorata quædam relinquenda videantur, non tam ex rerum qualitate, quam qualitate personæ: dein illo etiam distare hæc duo genera quæstionum, quod in *thesi* perspectio sit alicujus rei, qualis sit; in *hypothesi* contentio 13: & quantum interest inter perspectionem & contentionem, tantum inter *thesin* & *hypothesin* esse discriminis. Deinde in *thesi* quærimus quid omnes oporteat facere; in *hyp. thesi*, quid unum aut alterum, aut paulo plures, certe definitum hominum modum. Etiam illa differentia accedit, quod in *thesi* quasi ignorantes quærimus quid sit optimum factu; in *hypothesi*, quasi scientes defendimus. Tum quod omnis *thesis* de futuro est; *hypothesis* raro: quinimmo nunquam 14; sed de præterito, aut eo quod jam agatur, facit quæstionem. Nemo enim neque reus fieri potest, nisi fecerit, aut fecisse dicatur: neque præmium aut aliquid hujusmodi petere, nisi jam meritus sit, aut meritum se esse contendat. Huic loco opponunt tyrannidis & proditionis reos, & veneficii & parricidii non perpetrati, & si qua in eundem modum exco-

10 *nomen si Græcum dare non possumus*] immo legendum mihi videtur: *Nomen si Latinum dare &c* ita enim series postulat orationis: nisi quis tamen legere malit: *nos priori nomen, nisi Græcum, dare non possumus.* CAPP. & hoc nos recepimus ex Edit. Bened.

11 *significatio declaratur*] ante legebatur: *significatio & declaratur*: ubi τὸ & abundabat. CAPP. optime; minus commode Ed. Bened. *& declaratur, & est aliquid &c.*

12 *affirmare*] id est (opinor) stabilire, statuere, tribuere; subauditur autem *ajunt*. CAPP.

13 *contentio*] Græce ἀγὼν, id est actio forensis. SULPITIUS VICTOR supra dixit, *judicationem & actionem*. CAPP.

14 *quin immo nunquam de præterito*] male editum antea fuerat: *quin immo nunquam de præterito* Emendationi nostræ favet, quod paulo infra legimus: *Semper aut de præterito aut de præsenti in Hypothesi nascitur quæstio; in thesi contra nunquam nisi de futuro.* CAPP. Ed. Bened. *quin immo nunquam nisi de præterito &c.*

excogitari possunt. In quo, studio criminandi falluntur. Nam & in eo qui proditionis reus est, non de futura re quæritur, id est, de ipsa proditione; sed de eo, an susceperit consilium proditionis, quod utique præcessit; & de tyrannide æque, an cogitarit tyrannidem; & de parricidio non perpetrato, & de veneficio. Ergo semper aut de præterito aut de præsenti in *hypothesi* nascitur quæstio; in *thesi* contra nunquam nisi de futuro. Quæ si ita sunt, satis est utriusque declarata diversitas.

Nunc, quoniam quidem de differentia generalium & specialium quæstionum satis dictum est, separataque *thesis* ab *hypothesi*, ut perinde distaret re ac nomine, consequens videtur dicere, quid sit quod *hypothesin*, id est controversiam, efficiat. Est igitur circumstantia rerum, quam περίστασιν HERMAGORAS vocat, sine qua ulla omnino controversia esse non potest. Quid sit autem περίστασις, facilius partitione, quam definitione ejus deprehendi potest. Sunt igitur partes circumstantiæ, id est περιστάσεως, septem, quas HERMAGORAS μόρια περιστάσεως vocat, THEODORUS στοιχεῖα τοῦ πράγματος 15: quod ex eorum conjunctione quæstiones fiant perinde atque ex conjunctione literarum nomina & verba fieri videmus. Sed sive στοιχεῖα, sive μόρια rectius dicuntur, nos omissa controversia nominis, quæ sint ipsa, dicamus. Sunt igitur hæc; *quis*, *quid*, *quando*, *ubi*, *cur*, *quemadmodum*, *quibus adminiculis*; quas græci περιστάσεως ἀφορμὰς 16 vocant. Horum autem omnium aut plurimorum *rationalis* congregatio constat quæstionem, aut *legalis* 17. Sed nimirum singulorum proprietas exprimenda est. *Quis*, significantiam habet personæ, quæ spectatur duobus modis; ex nomine, & qualitate. Ex nomine, hoc modo: *Quis?* Camillus; C. Marius; L. Sylla. *Ex qualitate*, quis? Dives, pauper, imperator. Est autem definita in nominibus, infinita in qualitatibus personarum perspectio; quando in appellationem nihil præter nomen cadit, in qualitatem vero & fortuna, & ætas, & conditio, & disciplina, & cætera quæ sunt infinita numero. *Quid*, significantiam habet rei quæ facta ab aliquo vel dicta vel cogitata, fieri, dici, cogitari, futura esse dicitur 18; ut cogitatio viri videatur bona vel mala, honesta vel inhonesta, justa vel injusta, utilis vel contra, necessaria vel non, parva vel magna, usitata vel nova. *Quando*, temporis significationem habet; velut *interdiu an noctu; sacro an irreligioso die.* Etiam ex accidentibus, quæ interdum dant tempori suam qualitatem; velut, in belli an pacis tempore; in seditione, an in concordia; in libertate, an in dominatione, & siqua in eundem modum cadere possunt. *Ubi*, loci significationem habet, veluti in civitate, an extra; in sacro loco, an in profano; in mari, an in terra. *Cur*, significat causam faciendi, vel dicendi, vel cogitandi; res (ut mea fert opinio) ad constituendam quæstionem in primis necessaria. *Quemadmodum*, significationem habet ex facti, vel quod fiat, futurumve sit, demonstratione; veluti *clam*, *palam*, *per vim*, *per dolum*; & siqua similia in eundem modum cadunt. ἀφορμαὶ, quas nos *admi-*

15 στοιχεῖα τοῦ πράγματος) id est, elementa rei sive negotii. CAPP.

16 περιστάσεως ἀφορμὰς) hoc est, circumstantiæ adminicula, ut hic ipse Rhetor interpretatur paulo infra. CAPP.

17 *horum* rationalis *congregatio* . . . . . *aut* legalis] nam, ut pluribus mox exponet, quæstiones aliæ sunt λογικαὶ *rationales*, aliæ νομικαὶ *legales*. CAPP.

18 *futura esse dicitur*] perperam editum erat *dicit*. CAPP. Edit. Bened. hæc ita constituit: *futurum esse*, *dictum*, *cogitatum iri videatur bona vel mala* &c.

adminicula dicimus, demonſtrationem habent earum rerum per quas factum eſſe aliquid dicatur; ut eſt laqueus, gladius, venenum, literæ, internuncius, mandata, ſervus, conſcius *, ſicarius.

*al. vicarius.

Horum articulorum, ut ſupra dixi, aut omnium, aut plurimorum *rationalis* concurſus faciet civilem quæſtionem. *Rationales* quæſtiones ſunt, quas HERMAGORAS λογικὰς vocat. Melius enim puto eas ſic cognominari, quam verbales: quia λογικαὶ non ex verbi, ſed ex rationis ſignificatione appellatæ ſunt a τεχνικοῖς, cum alioquin λόγος interdum verbum ſignificet, interdum rationem. Igitur *rationales* ſeu *logicæ* quæſtiones fiunt modis quatuor. Hæc enim in illis quæruntur; an ſit, quale ſit, an induci in judicium debeat 19. Ubi quæritur an ſit, genus id quæſtionis HERMAGORAS στοχασμὸν vocat; nos *conjecturam* poſſumus dicere: item THEODORUS περὶ τῆς οὐσίας, id eſt, *de ſubſtantia* 20. Nihil enim factum videri poteſt, quod non habuerit ſubſtantiam; neque futurum, quod non habiturum ſit ſubſtantiam. Quidam hoc genus quæſtionis ex eo quod per id quæritur, *an ſit*, vocaverunt. Altera *rationalis* eſt quæſtio, quam HERMAGORAS *finem* 21 vocat; THEODORUS περὶ τῆς ἰδιότητος, id eſt *de proprietate;* quidam, *quid ſit;* nonnulli, περὶ τῦ αὐτῦ καὶ ἑτέρυ id eſt, *de eodem & altero* 22. Tertiam *rationalem* quæſtionem uno nomine omnes *qualitatem* vocant. De quarta magna contentio eſt, quam ſupra de inducendo judicio diximus. Plerique enim negant 23 eſſe eam; quando id agant 24, ne res poſſit venire in quæſtionem 25. Sed inter omnes HERMAGORÆ præcellit auctoritas, qui & quæſtionem putat, & in primis neceſſariam, & agitari in foro multum, & adhibendam etiam in cæteris *ſtatibus* primo ſtatim congreſſu, ſi cauſæ conditio patiatur. Nihil enim ſtatuo tam intereſſe eorum quibus judicium intenditur, quam declinare judicium. Porro ipſam declinationem judicii habere nonnullam judicii ſpeciem. Nam ſi ita res ageretur, ut quotiens nollet aliquis cauſam induci, eſſet hoc in ipſius poteſtate, nulla eſſet quæſtio. Nunc cum ſemper exiſtant qui impediant, ipſa illa contentio, qua alter in judicium vocat, alter recuſat judicium, facit quæſtionem; quod controverſiæ genus HERMAGORAS μετάληψιν appellat. Noſtrorum pauci *reprehenſionem*, plerique *translationem* vocavere; utrique ſane rationem ſecuti. Qui *reprehenſionem* dixerunt, eo ſcilicet, quod cum maxime inducatur in judicium cauſa, reprehenditur, & quaſi retrahitur: Qui *translationem*, quod reus non omnino excludat actionem, ſed vel in præſentem conditionem actionis excuſet, aut in aliud genus judicii transferat, vel habitum jam, vel futurum.

Sunt

19 *an induci in judicium debeat*] vulgo dicitur *translatio*, *ſtatus translationis* & *præſcriptio*, Græcis μετάληψις & παραγραφὴ ſeu παραγραφικόν. QUINCTILIANUS L. VII. C. 6. vocat *quæſtionem actionis*. CAPP.

20 *de ſubſtantia*] hæc vox nunc ſignificat *exiſtentiam*. vid. QUINCTILIAN. L. III. C. 6. CAPP.

21 *finem*] id eſt, ὅρον, ὁρισμόν. Id eſt, definitionem. CAPP.

22 *de eodem & altero*] vid. QUINCTILIAN. L. III. C. 6. CAPP.

23 *negant eſſe eam*] ſubintelligo, quæſtionem veram & proprie dictam. CAPP.

24 *quando id agant*] malim legere *agat*, ut refertur ad τὸ *eam* (quæſtionem) CAPP.

25 *ne res poſſit venire in quæſtionem*] unde QUINCTILIAN. L. VI. C. 7. eam appellat quæſtionem actionis. CAPP. Neſcio quale ſit, quod habet edit. Bened. *ne res poſſit venire in quæſtionibus*.

Sunt item aliæ quæſtiones quatuor, quas inventores νομικὰς, nos legales appellamus. Νομικὰ ſunt; ſcriptum & voluntas, quod illi ῥητὸν καὶ διάνοιαν appellant; ἀντινομία, quam nos contentionem legum contrariarum vocamus; ambiguitas, quam illi ἀμφιβολίαν; *collectio*, quam illi συλλογισμὸν 26 vocant. Verum hæc paulo poſt diligentius tractabimus, ita ut ſignificantia cujusque evidentius exprimatur, & ſpecies generibus addantur.

Interim mihi videtur eſſe dicendum, quibus omnis quæſtio articulis & quaſi nodis ſubinde adſtricta, ad perfectam ſpeciem ſui perveniat. Eſt aliquod 27 dictum quod græci φάσιν vocant: id ſcinditur in duas partes; & eſt ejus altera ἀπόφασις; altera κατάφασις. non ſufficit enim ajentiam exprimere: κατάφασιν intentionem verbo factam poſſumus dicere, id eſt verbum quo crimen intenditur, veluti: *pulſaſti*, *prodidiſti*, *occidiſti*. Quod autem illi ἀπόφασιν, nos abnuentiam 28 criminis ejus quod per verbum accuſator intenderit, veluti: *non pulſavi*, *non occidi*, *non prodidi*. Ex his duobus, dicto & reſponſo, vel intentione & negatione, media naſcitur quæſtio hoc modo: Intentio eſt, *occidiſti:* negatio, *non occidi:* quæſtio, *an occiderit?* Sed ut jam a *conjecturali* modo 29 recedamus, Intentio eſt: *injuria occidiſti:* negatio, *non injuria occidi:* quæſtio, *an injuria occiderit?* Vel in aliquo *legali ſtatu*. Intentio eſt: *Non licebat tibi hoc facere per legem:* Negatio eſt, *licebat mihi*. Quæſtio eſt, *licueritne hoc facere per legem?* Hanc quidam (ut nos uſque adhuc diximus) quæſtionem vocavere; quidam *ſtatum* nominarunt, ab eo videlicet, quod in ea & exordium quæſtionis & ſumma conſiſteret. Primo enim quaſi eminus, cum hinc dicatur factum eſſe, inde non eſſe factum, nulla pugna eſt; ſed quaſi futuræ pugnæ meditatio: deinde cum propius acceſſum eſt, & quaſi ad manus ventum, altercationi & contentioni mutuæ media quæſtio intervenit, ſit necne factum. In ea uterque conſiſtit, omiſſo quod ante dicebat: unde ei quæſtioni *ſtatus* nomen impoſitum eſt. Hoc idem THEODORUS κεφάλαιον appellat, translatione uſus videlicet a principali parte corporis: quod in hoc etiam complexu duorum, quæ utrinque dicta ſunt, quaſi caput quoddam totius controverſiæ efficitur.

Conſequens huic locus eſt, aut perinde, aut magis etiam neceſſarius, quo demonſtratur quid ſit *cauſa*, quid *continens*, quid *de quo contenditur* 30. Cauſam HERMAGORAS αἴτιον vocat; συνέχον continens; *de quo contenditur*, κρινόμενον. Eſt ergo *cauſa*, quæ niſi præceſſerit, controverſia fieri non poteſt. Quod dico, tale eſt: *Abdicatur a patre filius;* controverſia idcirco non eſt, quia nulla cur abdicetur a patre, cauſa præceſſit. Denique addamus cauſam, & ſtatim controverſia effecta eſt: *Juravit ſe non ducturum uxorem, & abdicatur*. Quod juravit αἴτιον factum eſt, id

eſt

26 *συλλογισμὸν vocant*] peſſime antea editum fuerat συλλογὴν, qui error neſcio quomodo remanſerit in præclara operum B. AUGUSTINI editione a Mauro-Benedictinis adornata. CAPP.

27 *eſt aliquod dictum*] antea legebatur: *Eſt & aliquod dictum;* ſed τὸ & plane ſupervacaneum eſt. CAPP.

28 *abnuentiam*] FORTUNATIANUS L. I, & alii paſſim Rhetores *depulſionem* vocant. CAPP.

29 *a conjecturali modo*] vel cauſa ſive *ſtatu;* ut vulgo loquuntur. CAPP.

30 *de quo contenditur*] *judicationem* appellat QUINCTILIAN. L. III. C. 11. edit. noſtræ. CAPP.

est, causa cur abdicationem mereretur. συνέχον vel *continens* est, quod ad refutandum αἴτιον, id est ad refellendam causam videtur afferri; ut est in hac materia: *Militem qui juraverat se deserturum, Imperator occidit, & reus fit cædis.* Hic enim αἴτιον, id est, causa judicii est, quod occidit. Neque enim fieret reus, nisi occidisset. συνέχον, id est *continens*, est id propter quod 31 occidisse dixit, jusjurandum scilicet militis, quod se deserturum juraverat 32. Hoc interdum συνέχον HERMAGORAS, (id est *continens*) appellat ab eo quod omnis rei defensio ab illo contineatur: interdum vero αἴτιον αἰτίας 33 vocat, quasi *causam causæ*. Nam quemadmodum reatus causa est, quod militem occidit; ita occidendi *causa*, quod miles deserturum se esse juravit. Nunc quoniam scimus quid sit causa, quid *continens*; videamus etiam quid sit *de quo contenditur*, id est quid sit κρινόμενον. Est autem nihil aliud, quam exploratio *continentis*, id est τοῦ συνέχοντος. Quod dico, tale est (etenim in eadem controversia perseverandum puto, quo sint lucidiora quæ tradimus) αἴτιον est, quod occidit militem hic imperator; συνέχον est quo reus nititur, id est ratio propter quam se occidisse dicit: est autem, quod miles juravit se deserturum; κρινόμενον est examinatio hujus ipsius quod ad defensionem reus attulit. In quo ita quæritur, num alia causa imperatori fuerit, cur occiderit militem, & hæc prætexatur: ut videatur non quia juraverit, occisus; sed alia quadam vel simultatis vel invidiæ causa. Poterit etiam hoc modo articulus iste tractari, an, etiam si juraverit, parum tamen hæc justa causa fuerit cur debuerit occidi. Et tota perspectio totius συνέχοντος, quod ad αἴτιον affertur, κρινόμενον vocatur. Evenit tamen nonnunquam, ut in una controversia non semel αἴτιον & συνέχον & κρινόμενον, sed sæpius ipsa omnia per vices revoluta tractentur; ut in hac controversia: *Reus est Ulysses læsæ reipublicæ, quod procos occiderit.* Hic enim αἴτιον est quod occiderit: αἴτιον αἰτίας, vel συνέχον, quod eos qui bona sua depopulabantur, & pudicitiæ uxoris insidiabantur, occidit. Κρινόμενον est, nunquid tamen, etsi hæc res præcesserint, alia tamen causa quam prætexit, occiderit: vel nunquid, ne pessime quidem de se meritos, indemnatos debuerit occidere. Deinde ad hoc κρινόμενον, aliud συνέχον affert Ulysses, quo dicat se jussu Minervæ interemisse. Deinde hoc ipsum συνέχον fit κρινόμενον, quo quæritur, utrumne propter jussum Minervæ occiderit, & utrum in tali re Minervæ quidem obtemperare debuerit. Est autem αἴτιον proprius accusatoris locus, συνέχον defensoris, κρινόμενον utriusque commune.

Dicendum subinde puto, quemadmodum & quot modis controversiæ *asystata* 34 [ἀσύστατοι] fiant: tametsi ne dici quidem controversias oportet, quæ *statum* non habent; sed * πλήγματα irrationabilia, id est, ἄλογα. Fiunt igitur *asystata* modis quatuor. Unus, cum aliquid deest ex circumstantia, (quæ autem vis sit circumstantiæ, supra diximus) id est cum quæstionibus aut causa, aut persona, aut locus, aut aliquid eorum deest, quibus effici circumstantias diximus. Hoc autem genus *asystati*

*al. πλάσματα.

31 *occidisse dixit*] legere mallem: *se occidisse*; nam & paulo post ait: *ratio propter quam se occidisse dicit.* CAPP.

32 *qui se deserturum juraverat*] videtur legendum: *quod se deserturum juraverat.* CAPP.

33 αἴτιον αἰτίας] lege QUINCTILIAN. L. III. C. 11. Ed. nostræ. CAPP.

34 *asystata*] ἀσύστατοι dicuntur illæ controversiæ, quæ στάσιν, statum quæstionis Oratoriæ non possunt habere. CAPP.

asystati in scholasticam materiam 35 non potest cadere, idcirco quia ne fingi quidem poterit ullum *thema* deficiente circumstantia. In veritate 36 tamen nonnunquam evenit ut aliquid horum desit, & per imprudentiam actoris profligata causa, veniatur ad judicem. Alter est modus *asystati*, quem κατ' ἰσότητα appellant. Nos tametsi nomen latinum dare non possumus, tamen vim intelligere debemus. Nam cum eadem utrinque dicuntur, & nulla re ne parva quidem discernuntur, tum hujusmodi πλῆγμα propter æqualitatem utriusque partis *statum* implicat; ut, *vicini adolescentuli qui uxores speciosas habebant, noctu se alter alterum obvium habuerunt: accusant invicem adulterii.* Nam quicquid altera pars dixerit, hoc altera dicat necesse est; id est: *Verisimile est te adulterium voluisse committere, quia adolescens es. Te quoque voluisse verisimile est, quia adolescens es. Verisimile est, quia speciosam uxorem habeo. Te quoque verisimile est, quia & ego speciosam uxorem habeo. Facultatem tibi vicinitas præbuit, & tibi eadem vicinitas præbuit facultatem. Cur tu nocte in me? cur tu autem in me incidisti 37?* Nihil est, quo 38 distinguatur: & idcirco uterque 39 eorum sive accuset alterum, se criminatur; sive se purget, defendit eum, quem criminari videtur. Tertium est *asystati* genus, quod Græci καθ' ἑτερομέρειαν appellant, id est, quum secundum alteram partem reo nulla est defensio, & aut color in facto non invenitur, aut parum probabilis invenitur color: unde etiam Democrates præceptor meus solitus erat dicere, easetiam controversias, in quibus color diu quæritur, *statum* non habere. Verum ille constantius: nos si afferatur aliquid ad defensionem vel mediocriter probabile, admittimus. Sed si evidenter confessa causa est, ut oportet, secundum *heteromerian* 40 explodemus. Nonnunquam incidunt quædam quæstiones (maxime in veritate) quæ summam accusatori, nullam reo largiantur facultatem; verum eas non controversias, sed communes 41 locos dicimus. Quippe in his non est probatio criminis, sed ut in expressum atque evidens facinus, expressio. Quartus est modus *asystati* vel caliginosissimus, adeo ut nonnunquam etiam doctis hominibus soleat obrepere. Habet enim nonnullam speciem probabilis consistentisque materiæ. Ea est hujusmodi, in qua judex ferendæ sententiæ rationem explorare non potest. Hoc Græci ἄπορον vocant; sed subjiciamus exemplum: *Petebat quis ab alio usuram quasi pecunia credita; ille accepisse se pecuniam confitebatur, sed depositam, & idcirco velle se restituere sortem sine usura: Pendente interea judicio, lex de novis tabulis est lata: Repetit ille quasi depositam; ille retinet quasi creditam.* Non enim

35 *scholasticam materiam*] vulgo *declamationem* appellant, qua Sophistæ veteres & se & suos discipulos exercebant. Capp.

36 *in veritate*] hoc est, in veris ac forensibus causis. Capp.

37 *cur tu nocte in me? cur tu autem in me incidisti?*] malim verbum τὸ *incidisti* in priori membro sic ponere: *cur tu nocte in me incidisti? &c.* Capp.

38 *nihil est quo distinguatur*] perperam editum antea fuerat: *nihil est quod distinguatur*: quia scriba imperitus literam *d* geminaverat. Capp.

39 *uterque eorum*] antea legebatur *uter* Capp.

40 *secundum heteromerian*] καθ' ἑτερομέρειαν, id est, cum *secundum alteram partem* reo nulla esset defensio. Capp.

41 *communes locos . . . . dicimus . . . . ut inevidens facinus, expressio*] hæc est κοινὴ ποιότης communis qualitas Hermogeniana, ut communis locus in proditorem, in sacrilegum &c. Fortunatianus & Sulpitius Victor in præcedentibus ἐπιλογίας & conclusivam quæstionem vel qualitatem appellant, quia ni postrema orationis parte poni solet. Capp.

enim video quid ſit hic quod in ſententia ferenda judici liquere poſſit, cum petitor idem interdum credidiſſe, interdum depoſuiſſe ſe dicat; & ille alter interdum depoſitam accepiſſe, interdum creditam; & neuter ſua priore, ſed uterque alter alterius præterita ſententia utatur.

Pertinere etiam nonnihil ad rem videtur ſcire figuras controverſiarum, quibus invicem differant; quo magis in evidenti ſit, quemadmodum quamque tractemus. Sunt igitur themata, id eſt, figuræ controverſiarum, quatuor; ἔνδοξον 42, quod nos opinionis bonæ ex utroque bono poſſumus dicere; ἀμφίδοξον, quod nos opinionis ex utroque bono ac malo confuſæ poſſumus dicere; παράδοξον, quod nos opinionis malæ poſſumus dicere: Tametſi 43 quidam parum diligenter Græce loquentes, *paradoxa* pro his quæ ſunt bonæ opinionis, accipiunt: unde vulgo etiam Olympionicas, & cæteros victores ſacrorum certaminum, *paradoxos* 44 vocant, magis conſuetudine quam ratione ducti. Nam (ut opinor) παράδοξον eſt, quod eſt παρὰ τὴν δόξαν, id eſt contra opinionem bonam. Denique licet alias vulgarem illam ſignificationem probare malimus hujus nominis, tamen hoc loco (ut multa nova jam 45 a *Technicis* & Philoſophis cognominantur) accipere debemus non tam pro ſolito uſu 46 conſuetudinis, quam pro conditione præcepti. Quarta eſt facies controverſiæ, quæ græce ἄδοξον dicitur, quam nos non (ut vulgo) malæ opinionis, ſed nullius opinionis, id eſt humilem & ſordidam poſſumus dicere. Sed videamus hæc propoſitis exemplis. ἔνδοξος controverſia hujusmodi eſt, in qua tam perſona quam res eſt honeſta; velut: *Scipio victis Pœnis petit præmium, ut ſpectet ludos laurea coronatus.* Et perſona honeſta eſt Scipionis; & quod petitur, non improbum. ἀμφίδοξος eſt, in qua vel honeſtatem perſonæ turpitudo rei maculat; velut ſi idem Scipio petat præmii nomine mortem Tiberii Aſelli. Nam petitoris perſona honeſta eſt; quod autem petitur, inhoneſtum: Vel contra ſi abdicatus fortiter fecerit, & petat præmii nomine reditum in domum patris; perſona quæ petit, inhoneſta 47, abdicati; res quam petit, honeſta, ut in domum patris redeat. παράδοξον eſt controverſiæ genus ut ſupra definiebam, in quo utraque ſunt inhoneſta, tam res, quam perſona; velut: *impudicitiæ reus fortiter fecit, & petit præmii nomine accuſatoris ſui mortem.* Nam & perſona petentis inhoneſta eſt, ſiquidem fuit reus impudicitiæ; tametſi aliquid

42 ἔνδοξον] apud alios Rhetores legi ſolet ἔνδοξον. CAPP.

43 *Tametſi*] editum antea fuerat *tamen ſi.* CAPP.

44 *paradoxos vocant*] hinc facile intelliges PLUTARCHI locum in comparatione Cimonis & Luculli p. 521. Ed. Francf. ὥσπερ τῶν ἀθλητῶν τοὺς ἡμέρᾳ μιᾷ πάλῃ ἅμα (perperam editum eſt μιᾷ) καὶ παγκρατίῳ στεφανουμένους ἔθει τινὶ παραδοξονίκας (male editum fuit παραδόξῳ νίκας) καλοῦσι hoc eſt: *quemadmodum ex Athletis eos, qui uno die lucta ſimul & pancratio coronantur, ex quadam conſetudine Paradoxonicas* (admirabiles & inexpectatos victores) *vocant.* Sic etiam EUSEBIUS CÆSAR. p. 289. Ed. Valeſ. παραδόξους appellat quosdam clariſſimos Chriſti martyres. Igitur fruſtra eſt eruditus DACERIUS in nova PLUTARCHI verſione, ubi legere vellet περιοδονίκας. Hujus interpretis opinioni faviſſe mirum eſt doctiſſimum Abbatem. FRAGUERRIUM, quem longe magis miror, quod verba hæc ἔθει τινὶ ſubdititia eſſe putaverit. Vel unus hic Rhetor eam ſuſpicionem prorſus amolitur, habet enim: *magis conſuetudine &c.* CAPP.

45 *jam a Technicis*] male editum erat: *tam a technicis.* CAPP.

46 *non tam pro ſolito uſu*] perperam legebatur antea: *non jam pro ſolito uſu.* CAPP.

47 *perſona quæ petit, inhoneſta, abdicati*] quaſi diceret, *utpote perſona abdicati.* Attamen eruditus MAILLEY legebat: *perſona abdicati, quæ petit, inhoneſta.* CAPP.

quid turpitudini derogaverit quod fortiter fecit: & res quam petit, improba est. ἄδοξον controversiæ genus est sine opinione utraque, humile & sordidum: *Pauper vestimenta vendebat: extitit alius pauper qui vindicaret ea, & furto ablata sibi esse diceret. Ille venditor ait se ab adultero deprehenso illa vestimenta detraxisse: invicem accusant; ille adulterii, hic furti.* Hic enim & personæ humiles pauperum, & res quæ videntur fecisse quæstionem, abjectæ; vestimentorum vendicatio, & agnitio. Et quanquam intervenit crimen adulterii 48 objectum, tamen quia plura sunt αὐτῇ περιστάσει humilia & sordida, totius controversiæ speciem sibi vendicant. Dignoscere autem has controversiarum figuras, cum ad multa alia convenit, tum vel in primis ad id, ut modum præfandi (id est principia edendi) congruentem qualitati materiæ invenire possimus. Non enim eadem species debet esse principii in themate ἐνδόξῳ & ἀμφιδόξῳ, παραδόξῳ, & ἀδόξῳ: sed est sua cuique forma tribuenda.

Jam primum in ἐνδόξῳ genere materiæ HERMAGORAS negat esse præfandum. Nam si benevolentiæ, inquit, conciliandæ gratia præfari solemus, in bonæ opinionis themate (quale est illud Scipionis) benigni sunt hi apud quos sumus elocuturi: nihil autem attinet parare, quod paratum est. Sed mihi longe aliter videtur, & pace tanti viri dixerim. Neque enim est semper spectanda auctoritas; utique cum ratione vincatur. Censeo igitur nihil prohibere, in *eudoxo* genere materiæ, quo minus præfemur. Nihil enim, opinor, mali est benignos judices benigniores reddere præfando; ut cum offensos adversariis videmus, offensionem illam dicendo augere conamur. Denique aulœdos & citharœdos, & cæteros hujusmodi artifices, quamquam non polliceantur orationem, videmus tamen præloqui. Quia ante actionem & omnino curta & sine capite oratio est, quæ sine principio ab ipsis rebus orditur, utemur etiam principiis in bonæ 49 opinionis controversiis, sed brevioribus, & erectioribus paulo, & confidentibus, & plenis dignitatis 50, sine jactantia duntaxat, ne res pariat invidiam; ut est illud apud M. TULLIUM contra concionem Metelli, in qua exultare videtur contra Tribunum plebis: *Sic enim (ut opinor) insequar fugientem, quoniam congredi non licet cum resistente.* Quod nunquam profecto tam magnifice dicere in exordio statim orsus fuisset, nisi & ipsius actoris esset honesta persona, & res de qua locuturus erat, non improba. Itemque alio loco, cum de conjuratorum animadversione loqueretur: *Video, P. C. in me omnium vestrum ora atque oculos esse conversos*, [Catil. IV. 1.] & deinceps. Quæ omnia hujusmodi sunt, ut actor & splendore suo, & rebus his de quibus locuturus est, quasi honestissimis videatur merito confidere. Pleraque hujusmodi exordia apud C. Gracchum, quanto nobilioris fiunt spiritus? quæ dicentem profecto M. Erutium, aut aliquem ex Cannensi caterva nemo ferret.

In

48 *crimen adulterii objectum*] perperam editum erat; *non objectum*; ait enim supra: *invicem accusant; ille adulterii &c.* ergo crimen adulterii revera objectum est in hac hypothesi oratoria. CAPP.

49 *in bonæ opinionis controversiis*] ἐν τοῖς ἐνδόξοις, nam, ut ait paulo supra, ἔνδοξον *quod nos opinionis bonæ possumus dicere.* CAPP.

50 *plenis dignitatis*] legebatur antea *dignitatibus*: sed τὸ *dignitatis* & magis congruit, & legitur in fragmentis Oration. CICER. idque ex SIGONIO. CAPP.

In *amphidoxo* [ἀμφιδόξῳ] genere materiæ, moderatione quadam utendum erit, cum principiamus 51, ut & turpitudinem quæ subest, & dignitatem quæ est in re aut persona, vel illustrando augeamus, vel ita varie utrumque misceamus, ut alterius partis turpitudinem, alterius honestas tegat; neque tamen cum tanta jactatione, quanta in illo superiori genere materiæ, sed quasi cum quadam confidenti verecundia. Si in re turpitudo erit, quantum fieri poterit, advocabimus judicem ad personæ dignitatem: si in persona, ad rei dignitatem quasi de periculoso loco in tutiorem locum refugiemus; sed summatim leviterque cedentes, ut despicere potius suspicionem metus, quam timere videamur. Laborabimus autem in eo, ut confusa utraque dignitate rei & personæ, plus fiduciæ in honestate, quam metus in turpitudine habere videamur. Sed ut limpidius hoc genus principiandi deprehendatur, dabo exemplum quod habuit M. TULLIUS cum pro M. Scauro loqueretur: erat enim controversia *amphidoxos*, quippe qui niteretur dignitate personæ M. Scauri, premeretur turpitudine criminis de pecuniis repetundis. Utrumque in principiis statim ita confudit orator, ut & turpitudinem criminis dignitate personæ contegeret, neque tamen largiter nimium, neque exultanter; sed ita, ut exprimat nonnullam etiam metus suspicionem: *Maxime fuit optandum M. Scauro, Judices, ut nullo suscepto cujusquam odio, sine offensione ac molestia, &c.*

In *paradoxo*, [παραδόξῳ] id est in malæ opinionis themate, ubi & persona & dignitas pariter laborabit, longioribus principiis utendum erit, & purgandis suspicionibus opera tribuenda, & demisse loquendum: & sequendum cum sententiis tum verbis propius blanditiam sitis, & querimonia quasi falsi illati criminis & falsæ infamiæ compositæ adversum nos per invidiam, jam summissiore toto corpore conformato ad verecundiam, summisso vultu, oculis terram intuentibus; neque etiam illam acriter, sed (si possumus) etiam timore simulato.

In *adoxo*, [ἀδόξῳ] id est in humili genere materiæ, proxima sermoni 52 debent esse principia, neque sententiis alte petitis, neque verbis ultra modum ornatis, nec structura graviore, sed quasi resoluta & simplici. Vis autem omnium sententiarum quam his principiis adhibemus, ea esse debet, ut rem a proprietate revocet ad communitatem, & dicat omnium interesse illam rem vindicari, propterea quod quanto quæque minora sunt, tanto crebrius & magis inter multos cadere possint; nec tam oportere spectari magnitudinem rerum & personarum, quam rationem æqui & iniqui, veri atque falsi. Eandem enim esse horum in minimis vim, quam in maximis. Talia principia sunt pleraque apud DEMOSTHENEM in his libris qui inscribuntur IDIOTICI, & magis apud LYSIAM, & apud quosdam ex nostris veteribus. Certe M. TULLIUS, cum pro *Archia* diceret, non aliter exorsus est.

51 *cum principiamus*] notandum est hoc verbum, quod in Lexicis non invenitur. Offert quidem in Glossar. CANGIUS ex B. AUGUSTINO & SIDONIO APOLLINARI τὸ *principare*, quod significet *principem esse*: sed hic *principiare* est *exordium orationis facere*. CAPP.

52 *proxima sermoni*] hoc est sermoni simplici & familiari qui omni arte careat. CAPP.

SYN.

SYNTOMATA 1 SIVE PRÆCEPTA

ARTIS RHETORICÆ SUMMATIM COLLECTA DE MULTIS à JULIO SEVERIANO 2.

Julius Severianus Desiderio suo S.

FORSITAN me usurpatorem ardui 3 operis atque irriti laboris, Desideri, fateare; quod hunc 4 libellum ad te, *de arte dicendi* scriptum miserim: cum possis advertere, nihil me Rhetorum præceptis adjunxisse; sed quæ 5 in ipsis sparsim

1 *Syntomata*) lubentius legerem συντομία vel σύντομα, nam paulo post ita scribit hic Rhetor: *cum possis advertere me . . . . . in quasdam sermonis angustias coartasse . . . . . certos tibi ad compendium gymnasii forensis locos transmittere constitui . . . . memento non hæc tibi esse ante compendia relegenda, quam* &c. & denique ipse titulus sic explicatur: *Sive præcepta . . . . summatim collecta de multis*; quæ omnes loquendi formulæ τὴν συντομίαν vel τὰ σύντομα significant. CAPPER.

2 *a Julio Severiano*) hic idem Rhetor est, qui sub nomine AURELII CORNELII CELSI editus est, Coloniæ A. 1569. opera *Sixti a Popma Phrisii*, cum quibusdam folummodo diversis ab hac Pithoeana editione Lectionibus, quas identidem annotabimus: Sed ex uno scriptore duos fecit Dom. *Gibert* (*in judiciis Eruditorum de Rhetoribus*) Tom. II. p. 111. ut & JOANNES ALBERTUS FABRICIUS in *Supplemento tertio ad Biblioth. Lat.* T. III. p. 759. Ceterum hoc opusculum a se primum in lucem emissum existimavit LUCAS FRUTERIUS, cum tamen Fruterianam editionem alia præcesserit SECUNDI CURIONIS cum TULLII *Partitionibus Oratoriis*: de JULIO autem SEVERIANO extat quoddam testimonium SIDONII Apollinaris L. IX. Ep. 13. p. 597. & 15. p. 609. *Ed. Savar.*

„ *Nec ista sola sunt perita pectora*
„ *Severianus ista Rhetor altius.* CAPPER.

Emendavit deinde errorem Cl. FABRICIUS in *Biblioth. Lat. medii ævi.* T. IV. p 497. sq. Operæ pretium fuerit huc transscribere, quæ Vir Celeberrimus in utroque opere de Rhetore nostro differit. Sic igitur ille *Biblioth. Lat.* T. III. p. 759. cui subjungemus etiam Præfat. Popmæ ab eodem FABRICIO exhibitam l. c.

„ Mirum est in FRANCISCI PITHOEI *Collectione Rhetorum Latinorum* prætermissum „esse, perinde ut in omnibus AUREL. CORNE„LII CELSI editionibus, vetustissimi illius & „QUINTILIANO ac CURIO FORTUNATIANO lau„dati Scriptoris *compendium Rhetorices*, quod „jam A. 1569. ediderat SIXTUS POPMA. Illud „diu frustra quæsitum, tandem Parisiis nuper „ad me misit vir insignis virtute & doctrina „*Georgius Wallinus* Suecus Reverendissimi Nor„landiæ antistitis filius cognominis, a quo Ec„clesiæ reique litterariæ pulchra ac præclara li„cebit expectare. Hoc igitur Celsi scriptum „raro obvium ac breve, integrum hoc loco cum „bona, ut spero, Lectoris gratia subjicere volui, „notis quidem Popmæ, quoniam in illis nihil „eximium reperi, omissis.

AURELII CORNELII CELSI Rhetoris vetustissimi & clarissimi, de arte dicendi Libellus, primum in lucem editus, curante Sixto a POPMA, Phrysio.
Colonia excudebat Johannes Rotaus.
A. 1569. 8.

TITI a POPMA, Phrysii, in commendationem Compendii Rhetorici CORNELII CELSI ad Lectorem hexastichon.

Rhetoris, o Lector, Celsi præcepta diserti,
Accipe, quæ nimium delituere diu.
Quæ fuerant multis sparsim diffusa libellis,
Arctat hic, & clara cum brevitate docet.
Omnia sunt Sixti fratris patefacta labore:
Cui grates gratos solvere jure decet.

Illustrissimo Principi CAROLO, Duci Juliacensi, Clivensi, Montensi, Comiti Marchiæ & in Ravenspurgo, &c.

SIXTUS à POPMA, *Phrysius*. S. D.

Bene mereri de litteris eos semper existimavi, Princeps Illustrissime, qui diligenti multaque cura in hoc incumbunt, ut veterum excellentissimorumque

ſparſim legeram, in quasdam ſermonis anguſtias coartaſſe. Denique 6 ſi hæc quisquam digna æſtimet 7, quæ in manus ſumat, reperiet ea me de 8 veteribus perſtrinxiſſe,

morumque hominum ſcripta è tenebris ac ſqualore in lucem atque apertum proferantur. Nam horum induſtria efficitur, ut neque inſignes illi atque immortalitate digniſſimi Scriptores omni honore laudeque fraudentur; neque pulcerrimarum artium ſcientia, quarum adjumento ad vitam recte beateque inſtituendam indigemus, deſideretur. Quod cum mecum accuratius expenderem, majori diligentia in hoc ſtudium incubui, impellente etiam ad id antiquitatis deſiderio, quo factum, ut, cum avide id genus ſcriptorum exquirerem, forte in Cornelii Celsi *de arte dicendi libellum inciderim, longe omnium, meo judicio præſtantiſſimum, utpote qui prolixos veterum & alios, quos ipſe de ratione dicendi conſcripſit libros; mira brevitate prævertens, eleganti compendio perſtrinxit. Quam ob rem conſideranti mihi, cui potiſſimum hanc exiguam operam, & has qualescunque ſtudiorum noſtrorum primitias conſecrarem, non potui committere, Princeps Illuſtriſſime, quin T. C. nuncuparem; partim, quod & dignitatem opuſculo, & legendi aviditatem Lectoribus adjiciet, & formidinem detractoribus, ſi qui forte erunt, incutiet: partim, quod eloquentia Principi viro ad publicarum rerum adminiſtrationem neceſſaria ſit. Nam hæc eſt illa præclara virtus, cujus beneficio, conſiliis reſpublicæ reguntur, legibus emendantur, mores hominum atque animi quaſi in poteſtate capti tenentur. Hujus ope de controverſis diſceptamus, de ignoratis inquirimus, ſontes damnamus, bonos ornamus atque extollimus. Hac Camillus, hac Cæſar ſummi Imperatores, in Conſiliis rerum maximarum, & totius adminiſtratione Reipublicæ verſati, immortalem gloriam meruerunt, ut nunc mortui eloquentiæ viribus vivant. Hac Cineas plures urbes ſubegit, quam Pyrrhus armis capere potuit. Verum quid de hac magnificentius dici potuit, quam quod Euripides quondam cecinit:*

πᾶν ἐξαιρεῖ λόγος
ὃ καὶ σίδηρος πολεμίων δράσειεν ἄν.

Quare, ſi hac ætate, Princeps Clementiſſime, Illuſtriſſimi Tui Parentis, & majorum exemplo eloquentiæ ſubſidia tibi comparaveris, dubitandum non eſt, quin expedite ſententias in dicaſterio dices, conſulentibus reſponſa dabis, Tuos denique ſubditos ad bene atque fortiter agendum, cum pacis tum belli temporibus adhortaberis. Accipe igitur hilari fronte, Princeps Illuſtriſſime, hunc Auctorem noſtra diligentia non ſolum è tenebris in lucem prolatum, ſed & ſi bonis noſtris ſucciſivis horis congeſtis illuſtratum. Quæ ſi & T. C. & literarum cupidæ juventuti probari ſenſero, ad majora hac æquanimitate excitabor. Bene ac feliciter valeat Illuſtriſſima C. T. data Ubiorum Coloniæ, Anno Domini 1569. *7. Calend. April*

In *Bibliotheca* vero *Latina medii ævi.* T. IV. p. 597 598. accuratius de Julio Severiano vir ſummus diſputat, his fere verbis:

„Julius Severianus Afer Rhetor, laudatus Sidonio IX. 13. & 5. & Carmine IX. „v. 312. diverſus à Julio Serviano Plinii „VIII. 6. & X. 1. Epiſt. Scriptor *Syntomatum* „ſive compendioſorum *præceptorum Rhetorices* „ad Deſiderium, quæ edidit Coelius Secundus „Curio cum partitionibus Oratoriis Ciceronis, „Baſileæ apud Oporin partem deinde ſub falſo Aurelii Cornelii Celsi nomine & minus „emendate Sixtus à Popma Phryſius, Colon. „1569. 8 Integra deinde & ex Lucæ Fruterii „recognitione emendata atque Auctori Severiano reſtituta Janus Douſa Antw. 1581. 8. & „Franciſcus Pithoeus inter antiquos Rhetores „Latinos p. 302. Pariſ. 1599 4. Sixti Popmæ „pſeudo-Celſum *a*) erat enim rariſſimus, recudendum dedi in Supplemento ad Bibl. Latinam IV. 8. p. 759. cumque cum caſtigationibus ſuis, ut ſolet audacioribus ſubinde, Vir „Eruditus Chriſtoph. Auguſt. Heumannus T. I. „Poeciles, L. III. Halæ Sax. 1724. 8. p. 378.

a) Simlerus in Bibl. *Julii Severiani præceptorum a Curione editorum pars eſt quod quidam nuper Coloniæ edidit* Cornelii Celſi *falſo nomine.* Petrus Pithoeus notis ad Moſaicar. & Rom. Legum collationem tit. 9. p. 160 Opp. *Suſceptorum etiam nomine utitur Julius Severianus in præceptis Rhetoricis, quorum fragmenta poſt integriorem editionem,* Cornelii Celſi *titulo nuper proſtituta ſunt.* Joannes Rhodius Epiſtola ad Nic. Heinſium T. V Sylloges Burmannianæ p. 455. ea Coloniæ incaſſum quæſita deſcribi ſibi, vel Elzevirianis typis recudi peroptabat. Nos notas Cel. Heumanni, textui, prout a Cel. Capperonnerio conſtitutus fuit, accommodatas ſubjecimus; id quod bona cum Viri Doctiſſimi

xiſſe, quibus cotidie ad forenſem campum Adoleſcentia imbuta proludit 9. Quorum ſi nota vis eſt, ſilveſcentium videlicet præceptorum 10, videri certe poſſum plura his ademiſſe, quam addidiſſe: namque veteres ita nobis dicendi præcepta reliquerunt, ut etiam ſui nominis ſempiternam memoriam propagarent 11. Ego non ullius 12 famæ cupidus, ſed immenſi laboris moleſtiam conſiderans, certos tibi ad compendium gymnaſii forenſis locos transmittere conſtitui, quos ad memoriam reparandam facili lectione percurreres 13. Adverti præterea, (videro quicquid ceteri ſentiant 14) obeſſe dicentibus 15 Rhetoricæ artis nimiam diſciplinam. Memento tamen non hæc ante tibi eſſe compendia relegenda 16, quam ingenium tuum multa, ac Tulliana arte 17 ſubegeris.

Oratoris

mi venia a nobis factum ſperamus: uti & illud, quod noſtram alicubi ſententiam interponere, & ab ipſius rationibus modeſte diſſentire auſi ſumus.

3 *me uſurpatorem ardui.*) Celeb. HEUMANNUS *buac locum valde ſe exercuiſſe*, affirmat, *eque pluribus conjecturis hanc ſe elegiſſe.* Non erat tanti. Parum dignum CELSO loquendi genus eſt *uſurpator laboris;* Sed dignum SEVERIANO, Afro Sec. VI ſcriptore.

4 *fateare, quod*) Cel. HEUMANN. *videas, qui* &c. neque hoc neceſſarium.

5 *qua*) *quæ* habebat Ed. Popmæ. HEUMANNUS, *qua*, ſed hoc jam habet edit. CÆLII CURIONIS. Francof. 1567. & expreſſit etiam *Pithoeana.*

6 *denique*) Hoc loco *denique* uſurpatur pro *imno.* Sic CICERO *Orat. pro Quinctio Cap.* 16. Hæc in homines alieniſſimos, denique inimiciſſimos, viri boni faciunt. HEUMANN.

7 *aſtimet*) Id eſt, *exiſtimet.* Hoc ſenſu æſtimare occurrit apud CURTIUM IX. 6. 19; Phædrum III. 4. 5. & IV. 17. 15. HEUMANN.

8 *de*) POPMA a HEUM. *de:* ſed τὸ *de*, quod & *Cur.* Ed. præfert, verum eſt.

9 *imbuta proludit.*) POPM. *imbuta proluditur*, unde HEUMANN faciebat, *jubetur proludere.* Nimis audacter. Noſtrum jam exhibet *edit.* CURION.

10 *Quorum ſi nota vis eſt, ſylveſcentium videlicet præceptorum*) HEUMANN. emendat: *Quare in tanta vi & ſylva quadam veluti præceptorum.* Ingenioſa, ſed violenta κρίσις.

11 *propagarent*) HEUMANN. *propagarint*: non opus.

12 *Ego non ullius*) POPM. *Igitur.* male. CURION. & PITHOEAN, uti nos, faceſſat ergo Cel. HEUMANNI *vero.*

13 *percurreres.*) POPM. *percurres.* HEUMANNUS ex ingenio ſuo prompſit veram lectionem, in Edd. CURION. & PITH. jam exhibitam.

14 *Adverti præterea (videro quicquid ceteri ſentiant)* POPMA: *Adverti præterea oportet, quid ceteri ſentiant obeſſe* &c. hæc male feriati interpolatoris commenta eſſe, nemo non videt. HEUMANN. *adverti p. o. Deſideri, obeſſe* &c. abjectis iſtis, *quid ceteri ſentiant.* Iſto modo ſi graſſari licet, nihil fuerit facillus, quam corruptos veterum locos emendare. Mihi unice verum videtur, quod præfert Ed. CURION. *Animadverti præterea (videris quid cæteri ſentiant)* &c.

15 *dicentibus*) ita omnes ante HEUMANN. qui pro more ſuo ſatis audacter ſubſtituit *tironibus.* Si quid mutandum (ſequentia faciunt, ut id affirmare non auſim) ſi quid tamen mutandum, quam in proclivi fuerat ex *dicentibus* facere *diſcentibus.*

16 *non hac ante tibi eſſe compendia relegenda*) ita Edd. omnes ante HEUMANNUM, hic vero mirificam nobis emendationem extundit: *nonnihil ante tibi eſſe compendio relegendum.* Hanc vero lectionem, ſi omnes Edd. exhiberent, vitioſam eſſe, quovis pignore contenderem. Enimvero quæ Latinitas! *nonnihil tibi ante compendio relegendum eſt, quam ingenium tuum — ſubegeris.* Concoquat qui poteſt, non ego. Sed optime ſibi conſtat SEVERIANUS. hoc vult; *Quamvis ſciam nimiam præceptorum copiam diſcentibus obeſſe, nolim tamen illos ad ejusmodi compendia, quale meum eſt, relegenda accedere, antequam uberiora bene dicendi præcepta ex* TULLIANO *fonte hauſerint, eoque ſe uberrime quaſi proluerint.*

17 *multa, ac Tulliana arte*] POPM. *multa de Tulliana* &c. HEUMANNUS ex ingenio

Tt 2 *Tulliana*

Oratoris 18 artibus nemo inſtrui poteſt, niſi cui ingenium, & frequens ſtudium eſt. Primum animi ſit 19 oportet quædam naturalis ad videndas, ediſcendasque res 20 potentia. Tum vox, latus, decor, valetudo, frugalitas, laboris patientia. Neceſſaria deinde orationum frequens lectio eſt, quæ nos exemplo conformet; neque earum modo, ſed & hiſtoriarum, & carminum, ex quibus tamen compoſitio dicendi non in totum trahenda eſt 21. Namque per lectiones 22 Sapientium præcepta noſcuntur, ſine quibus nihil ſubtile, neque magnificum 23 cogitari poteſt. Juris vero Civilis neque omittendum 24 eſt ſtudium, nec penitus appetendum. Nam nec rudis eſſe debet Orator, & ſi ſe multum Juris ſcientiæ dederit, plurimum de cultu orationis atque impetu amittet. Huic 25 & veteres Oratores legendi ſunt, & præſentes audiendi. Super hæc frequenter ſcribendum, agendum 26, & declamandum 27 eſt: his enim rebus oratorum 28 fiducia ſimul cum facundia comparatur. In cæteris fere ſtudiis verum quæritur; finis autem Oratoriæ virtutis eſt veriſimilia dixiſſe, vel tantum contendiſſe, quantum res paſſa ſit 30 ad victoriam. Proxime quærendum eſt quo genere orationis uti debeat Orator; Atticorumne nobis ſequenda ſit actio 31 qui breves aſtrictique & acres ſunt, pure inter res ipſas, aculeosque verſantes

Tulliana arte. Id cum præferat quoque *Ed.* Curion. parum abeſt, quin verum putem.

18 *Oratoris*] Heumann. *Oratoriis*; ſic & Curio. non diſplicet, neque tamen alterum ferri non poteſt.

19 *animi ſit*] Heumann. *adſit* vel *animo inſit.* Supervacua mutatione; quod unusquisque videt.

20 *ad videndas ediſcendasque res*] Heumannus: *ad capiendas addiſcendasque res*; quod alieniſſimum videtur. τὸ *videndas* ad argumentorum inventionem ſpectat. Sic voce ἰδεῖν uſus Aristoteles L. I. *Rhet.* C. 7. *Ed. Sturm.* καὶ ὅτι οὐ τὸ πεῖσαι ἔργον αὐτῆς (Ῥητορικῆς) ἀλλὰ τὸ ἰδεῖν τὰ ὑπάρχοντα πιθανὰ περὶ ἕκαστον. τὸ *ediſcendas* ad memoriam refer. huic, quantum in eloquentia præſertim tribuerint veteres illi, pueri ſciunt.

21 *ex quibus tamen compoſitio dicendi non in totum trahenda eſt*] τὸ *tamen* omittit Popm. nec quicquam hic offendit Heumannum. cum tamen abſque illa particula frigeat ſenſus.

22 *per lectiones*] Cel. Heumannus, *lectione*: elegantius ſine dubio. Sed an elegantiſſime ſcripſiſſe putamus Severianum?

23 *neque magnificum*] in Cornel. Celso. *nihil magnificum* Capp. puto deſignari *Edit.* Popmæ. At Fabricius qui illam expreſſit, habet etiam τὸ *neque.*

24 *neque omittendum*] ita Curio & Pith. Fabricius *amittendum.* correxit Heumannus.

25 *Huic*] Fruteriana Edit. habet *hinc.* Capp. ſic & conjicit Heumannus. Neque male.

26 *agendum*] hoc eſt, veras cauſas agere debet in foro. Capp.

27 *declamandum*] hoc eſt, fictæ etiam cauſæ agendæ in Sophiſtarum Scholis. Capp.

28 *oratorum*] antea editum erat *Auditorum*, & in margine *Oratorum*; quæ lectio digna viſa eſt, quæ in textum reciperetur. Capp. *Oratorum* quoque agnoſcit *Curio.* Heumannus prorſus expungit utrumque; non ſine ſpecie. Vide tamen, lector, num clementiori medicina legi poſſit *Oratori.*

29 *in cæteris ſtudiis verum quæritur; finis autem Oratoriæ virtutis eſt veriſimile dixiſſe*] ſic etiam Hermogenes initio libri de *ſtatuum diviſione*: τὸ γὰρ ὡς ἀληθῶς καὶ καθόλου καλὸν ἢ συμφέρον, ἢ τὰ τοιαῦτα ζητεῖν οὐ ῥητορικῆς, id eſt, *nam quod revera & in univerſum honeſtum eſt vel utile, aut quæ ſunt hujusmodi Rhetoricæ artis non eſt inquirere.* Capp.

30 *quantum res paſſa ſit*] Heumannus *poſcit.* firmat exemplis Quintiliani (ſic viro docto videtur) *Dial.* de *cauſis corr. eloq.* c. 23. *Quoties res poſcit* & Cicerон. *Parad. I. dicam brevius, quam res tanta dici poſcit.* Sed, pace Viri ingenioſi dixerim, τὸ *paſſa ſit*, præferendum videtur. Capp.

31 *actio*] Vossius *Inſtit Orat.* L. VI. C. 6. p. 467. Capp. ita etiam emendat Heumannus quod omnino verum videtur.

tes, quique affectum ex occulto petunt; an imitanda nobis sit Asianorum licentia, qui vagi ac fusi rapere potius affectibus, quam disputationibus persuadere didicerunt. Sit tamen Romanus Orator Asiatico pressior, Attico copiosior. Ego vero ipsum Oratorem eligere arbitror, & probare 32 genus orationis, quo magis capi Judicem suum senserit. Aliter apud eum quem latior delectabit oratio, aliter apud eum quem astrictior; aliter apud superiorem, 33 aliter apud inferiorem; aliter apud vacuum, aliter apud districtum 34. Nec sic in privatis causis, ubi semper Judices festinant, quemadmodum in publicis; nec sic in accusationibus, ut in patrociniis. Maxima itaque ars erit semper circumspicere, quid personæ, quid loco, quid tempori conveniat.

DE DISPONENDIS CRIMINIBUS.

Quidam a maximis criminibus ad levissima gradum faciunt, aut a levissimis ad maxima 35: nos primum æstimamus 36 actorem quasi membra quædam facere debere; ut separet quæ ad libidinem, quæ ad avaritiam, quæ ad crudelitatem, aliudve quod ad noxæ genus pertinet 37: ut si non genera criminum 38, tempora tamen discernat prima; utputa, quæ ante militiam gesta sunt, quæ in militia, quæ post militiam. Aut sejungat ea quæ ad privatas causas, deinde ea quæ ad publicas pertinebunt, aliudve simile; ut CICERO qui crimina Verris & in tempora, & in genera divisit. Nam primus liber continet, quæ ante Siciliensem præturam commissa sunt; quatuor insequentes, ea quæ in Prætura Siciliensi. Tum in his ipsis, secundus ad privatorum furta pertinet; tertius frumentariam rationem; quartus sacrilegia; quintus majestatis crimina comprehendit. Deinde inter ipsa unius generis crimina 39, inprimis magna ponito: quæ minima sunt, in medium congerantur: quæ maxima, ultimis partibus reservabis; ut de gravi crimine 40 a CICERONE in ultimam partem dilatum est. Ita Judicis animus & occupabitur, & validissima maxime memoriæ mandabit.

32 *eligere arbitror & probare*] HEUMANNUS *eligere arbitror debere.* Cur non retinuit vir doctus *& probare* adjecitque *τὸ debere?*

33 *aliter apud superiorem, aliter apud inferiorem*] membrum posterius abest a POPM. & CURION. *Edd.* Num ex ingenio an ex Codice suppleverit PITHOEUS, juxta scio cum ignarissimis; suppleri tamen debuisse; id scio. Brevius rem expedit Cel. HEUMANNUS. Prius membrum delet. Sic solet ille.

34 *apud districtum*] HEUMANNUS *distractum*, firmatque illo VELLEJI L. II. c. 114. *tanquam distractissimus tantorum onerum mole.* Potuitne Vir Cel. ignorare istam notionem *τοῦ districtus* qua *occupatum* significat? Sic *ambitionis labore vita districta* ap. CICER. *de Orat.* L. III. c 2. vid ibi PEARC. ID *ead.* c. 32. *Tu privatorum negotiis pene omnibus — districtus.*

35 *aut a levissimis ad maxima*] HEUMANNUS *alii.* non admodum repugnem; quanquam, consentientibus Edd. nihil mutem.

36 *æstimamus*] Cel. HEUMANNUS facile credit CELSUM (ita enim sibi persuadet) scripsisse *existimamus*, neque tamen in textum recipit, quod factum bene.

37 *aliudve quod ad noxæ genus pertinet*] HEUMANNUS *aliudve quoddam noxæ genus.* haud sane male, si quid video.

38 *ut, si non genera criminum &c*] VOSSIUS *Instit. Orat* p. 371. legebat *aut, si &c.* CAPP. Sic quoque HEUMANNUS.

39 *inter ipsa unius generis crimina*] LUCAS FRUTERIUS legit *per ipsa &c.* CAPP.

40 *ut de gravi crimine*] Cel. HEUMANNUS: *de gravi illo crimine.*

dabit 41. Hinc eſt quod CICERO pro *Scauro* reprehendit adverſarii confuſam criminationem. Ait enim: *Et quoniam congeſta fuit* 42 *accuſatio magis acervo quodam criminum; non diſtinctione aliqua generum, & varietate.*

DE PRINCIPIIS.

DE Principiis nihil putavi dicendum; quandoquidem ad ea quæ arte ſervanda 43 ſunt, natura duce ſæpius pervenitur.

DE NARRATIONIBUS.

NArrationis certum eſt tres eſſe virtutes; ut dilucida ſit, ut brevis, ut veriſimilis. Dilucida ſit 44 (ſi apud neſcientem narres 45,) in qua intueberis 46 initium, medium, & finem; ita ut ipſa Narratio ordinem ſuum habeat. Facile enim percipitur, ubi quod ſequitur, ex priori pendet. Interdum 47 aliqua ſuo loco memoriæ noſtræ non occurriſſe fingemus. Brevis ſit, ſi circumciſis quibusdam 48 ſuperfluis, ſola quæ neceſſaria ſunt, poſueris. Quæcunque enim tibi mediocriter proſunt, argumentis vel diſputationibus reſervabis 49. Veriſimilis, ideo ut credatur; veluti corporis robuſtiſſimi 50 fuiſſe, eum a quo duos vel tres occiſos videri volueris 51; adjicere etiam occaſionem quæ perficiendæ rei fuerit, ut dicas, dormientes oppreſſos 52. Perſonas vero nominibus quibus notiſſimæ ſunt, nuncupabis: ſi hoc parum eſt, etiam aliquas notas adjicies; ut Scipio Africanus, Hannibal Pœnus, & ſimilia. Nunquam Narrationem niſi perfectam relinqueris. Sed ubi Judicem minus intellexiſſe perſpexeris, nunquam ei tarditatem ingenii objeceris; ſed in te culpam retorque,

41 *mandabit*] POPM. *mandat* CURION. & PITH. *mandabit;* & ita quoque HEUMANNUS.

42 *& quoniam congeſta fuit &c*] pro *quoniam* POPMA exhibet, *quomodo*. Hinc ingenioſe ſatis HEUMANNUS. *Ea quomodo congeſta ſit accuſatio, magis acervo : . . . quam diſtinctione &c.* de ejusmodi fragmentis tuto nihil pronuncies; placet tamen retinere lectionem PITHOEANAM.

43 *ſervanda*] HEUMANNUS *ſcrutanda:* vix opus videtur. CAPP.

44 *dilucida ſit*] POPM. *ſit*, reliqua *ſit*, quod & repoſuit HEUMANN. CAPP.

45 *apud neſcientem narrans*] inferius noſter: *Nihil eſt ſtultius, quam ſi apud ſcientem narres.* HEUM.

46 *narres in qua intueberis*] ſic Edd. omnes HEUMANNUS audaciſſime, nulla neceſſitate emendat: *Narrans perſequeris*. CAPP.

47 *interdum*] HEUMANNUS *interdum tamen*. Vellem unica addiceret editio, non dubitarem recipere:

48 *quibusdam*] HEUMANNUS *quibusque;* veriſſime ni fallor.

49 *reſervabit*] POPM. *perſervabit;* CURIO *perſeverabunt*. HEUMANNUS *reſervabis;* ex ingenio, ſed id jam planiſſime expreſſerat PITHOEUS.

50 *veriſimilis, ideo ut credatur; veluti corporis robuſtiſſimi &c.*] POPM. *veriſimilis ideo, ut credatur, ut corporis &c.* CURIO *veriſimilis ideo, ut credatur, &c.* Hæc omnia tolerari queunt, optimum tamen videtur, quod habet PITH. ut adeo plane non neceſſe ſit, mutare quicquam; multo minus cum Cel. HEUMANNO audaci conjectura legere: *Veriſimilis ſit, ſi ideo, ut credatur, corporis &c.*

51 *videri volueris; adjicere etiam*] HEUMANN. *videri volueris, adjeceris;* quod a ſuperiori ejus emendatione pendet, nec minus eſt ſuperfluum.

52 *ut dicas, dormientes oppreſſos*] ſic CURIO & PITH. optime POPM. *ut dicas, dormientes oppreſſit*. Unde HEUMANN. faciebat: *ut ſi dicas, dormientes oppreſſit.*

torque, quod parum dixeris. Ubi longior Narratio eſt, quo ſit dilucida magis, admonere debes Judicem quid expoſueris, vel quid expoſiturus ſis, ut: *Dixi de me; dicam de adverſario.* Neque alienum eſt; ubi longior fuerit expoſitio vel Narratio, extrema ita finire, ut admoneas quæcunque dixeris. Verba autem Narrationis ex media conſuetudine eſſe debent; ſimplex ſermo, & ſibi vicina compoſitio. In expoſitionibus plus mora nocet; nec loquentis perſonam narrationi 53 inſeras. Minuit præterea offenſam longioris Orationis, ſi te prætermittere aliqua ſimulaveris. In aliquibus poſt quæſtiones ponenda Narratio eſt; in aliquibus, in ultimo 54: nam pro natura 55 cauſarum Narratio variatur, nec ſemper debet Orator veterum ſe præceptis addicere; ſed ſcire debet, incidere novam materiam, quæ novi aliquid poſtulet. Narrari pro eo non expedit 56, qui omnia quæ ab accuſatore dicuntur, tantummodo negat 57; nec ibi ſe fuiſſe 58. Talis cauſa Syllæ fuit negantis ſibi quicquam cum Catilina conveniſſe contra Rempublicam. Tales fere ſunt ambitus cauſæ & repetundarum; in quibus unum Rei patrocinium eſt, nullas ſe dediſſe vel accepiſſe pecunias. Supervacua Narratio eſt, ubi nota eſt res de qua ambigitur; ut nihil ſit ſtultius, quam ſi apud ſcientes narres. Alterum genus, eſt in quo utrique 59 æque ſupervacua Narratio eſt; ubi quod facit quæſtionem, abunde propoſitione indagari poteſt, etiamſi ignotum eſt. Nec aliquam Narrationem a CICERONE omiſſam putemus, niſi pro natura cauſarum: edebat enim non ſolum patrocinia cauſarum, ſed exempla 60 dicendi. Evenit ut ante ſit reſpondendum, quam ſit ponenda Narratio; ut *pro Milone.* Incidunt cauſæ in quibus quod ſummam habet quæſtionis, magna ex parte tractandum ſit, & ſic ſit ponenda Narratio; ut, *pro Vareno*, & bis *pro Abito* 61. In Narra-

53 *nec loquentis perſonam inſeras narrationi*) SEVERIANUS improbat in Oratore directas illas, ut vocant, orationes, quas narrationibus ſuis inſeruerunt, Thucydides, T. Livius, Salluſtius &c. Proſopopocias quidam Rhetores appellant. CAPPER.

54 *in ultimo*) Sic Edd. omnes. HEUMANNUS *ante eam*; a quo, ſi ita ſcripſit Rhetor noſter, qua ratione factum ſit *in ultimo*, equidem non exputo.

55 *pro natura*) Sic CURIO & PITH. & ita quoque vere emendavit HEUMANNUS illud vitioſum Ed. PITH *per naturam.*

56 *narrari pro eo non expedit*) HEUMANNUS: *Narrare de eo reo non expedit.* Fruſtra, ſi quid video, ipſe tamen τῷ κειμένῳ inſeruit gemmulam iſtam.

57 *tantummodo negat*) FRUTERIUS legebat: *tamen modo.* CAPPER. HEUMANNUS urit hic & ſecat, ejicit non tantum τὸ *tantummodo*, ſed & verba quæ ſequuntur: *nec ibi ſe fuiſſe*; ad quæ ita commentatur: „ Poſteriora verba gloſ„ſema ſapiunt. Scilicet adſcripſerat aliquis mar„gini hæc verba: e. c. (hoc eſt, *exempli cauſa*) *ſe ibi fuiſſe.* Aſt hæc mirifice contorta. Modeſta criſis erat, ſi Vir doctus hoc tanquam dubium propoſuiſſet in notis, locumque tanquam luxatum & mutilum aſteriſco ſignaſſet. Eam rationem nos ſecuti ſumus.

58 *nec ibi ſe fuiſſe*) ſubintelligo, *ait, intendit* &c. CAPP.

59 *utrique*) Actori videlicet & reo. Sed *Fruteriana editio* habet *utique*, quæ certe lectio non poteſt improbari. CAPP. *utique* etiam HEUMANNUS, & ex POPMÆ Ed. ſine dubio *Fabricius.*

60 *ſed exempla*) POPM. & HEUMANNUS *ſed & ex.* CAPP.

61 *Incidunt cauſæ & bis pro avito*) POPMA hunc locum ſic legit, & ex eo FABRICIUS: *Incidit cauſæ genus, quod ſummam habet quæſtionis, & magna ex parte tractandum ſit, & ſic ſit ponenda narratio, ut provocare non velis, ut pro Habito.* * *In narrationibus* &c. Hæc HEUMANNUS ita refingit: *Incidit cauſæ genus, quod ſummam habet quæſtionis, & magna eſt arte tractandum ſic, ut ſit ponenda narratio, nec probare tamen velis, ut pro Avito. In narrationibus*

Narrationibus res exponimus; probamus argumentatione. Narratio infinuatio eſt totius cauſæ, quem ad modum facta eſt. Expoſitio vero quæ non de cauſa naſcitur, ut *eſt honeſto genere natus*, *ſplendide magiſtratum geſſit* 62, non poteſt videri narratio; ſed expoſitio alicujus rei, quæ cauſam adjuvat, nec dat quæſtioni materiam; ſed pro argumento ponitur, aut inter argumenta.

DE DISPONENDIS ARGUMENTIS.

Litigatores quidem inſtruunt 63 argumentis Advocatos; artis Patronorum eſt, ut hæc diſponant, figurent 64, ordinent, augeant; ut his affectus intermiſceant. Imprimis videto quæ ex his ſunt valentia, vel quæ 65 infirmiora argumenta. Nam quæ erunt valentia, longiori oratione non perſequemur; ne aut dubitare de his videamur, aut plura dicendo ponamus aliquid 66 adverſus quod diſputari poſſit. Namque in argumentis infirmioribus verſatur oratorius labor; qualia ſunt: Occidiſti hominem, cruentam enim veſtem habuiſti; Hæc veri ſimilia, non utique vera; quæ variis ſunt attollenda rationibus, quæ tractatu 67 fiunt potentia. Præterea in poteſtate ſua habere debet Orator, ut ne cauſam maximam breviter peroret, & parvulam diu extendat; ſed cum breviter dicendum erit, argumenta tantum ponet ſine ullis aliorſum 68 ornamentis; cum autem diu dicere volet, omne argumentum ornatius exequetur. Cum plura erunt argumenta, a validis incipies, in validiora deſines, medium imbecillioribus 69 replebis; ut puta 70, validum argumentum eſt 71, *Inimicus*; mediocre *Ebrius*; validiſſimum eſt, *in rixa hominem occidit*. Si unum validum argumentum eſt, & unum frivolum, a valido incipies, frivolum perſequeris, rurſum validum repetes. Argumen-

rationibus &c. *Ed.* CURION. *Incidunt cauſæ in quibus quod ſummam habet quæſtionis, magna ex parte tractandum ſit: & ſic ſit ponenda narratio, ut provocare non vel * ut pro Habito.* Optime ſane procedit lectio Pithoeana nec quicquam habet obſcuri, dummodo etiam ſequentia legantur ita: *In narrationibus res exponimus; probamus argumentatione*, pro quo reliquæ *Edd.* præter CURION. habent: *In narrationibus aut exponimus, aut probamus argumentatione.*

62 *magiſtratum geſſit*) POPM. *magis geſſit.* HEUMANN. *magiſtratus geſſit.*

63 *quidem inſtruunt*) POPM. *quidem inſtituunt.* HEUMANN. *quidam inſtruunt.* Neſcio cur mutaverit τὸ *quidem.*

64 *figurent*) abeſt a POPM. & HEUMANN. *Edd.*

65 *ſunt valentia, vel quæ*) HEUMANN. *ſunt* mutat in *ſint*; deletque τὸ *vel.* parum ſane refert.

66 *ponemus aliquid*) POPM. *ponamus, aut aliquid.* Recte HEUMANN. ejecit τὸ *aut*; ſed ita jam reliquæ *Edd.* Mox pro *diſputari* POPM. *putari*, quod itidem bene HEUMANNUS emendavit.

67 *quæ tractatu*) FRUTERIUS legit: *tractu.* CAPP. HEUMANNUS: *tractatuque fiunt potentiora.*

68 *aliorſum*) CURIO prorſus omittit POPM. & HEUMANN. pro *aliorſum*, *illorum.* hic id male.

69 *imbecillioribus*) ſic etiam reliquæ editiones; & ita emendavit HEUMANNUS pro *imbellioribus*, quod ſola præfert POPMÆ ἔκδοσις; & quod ego, pro illo notiori, ſpernere profecto non auſim.

70 *ut puta*) Id eſt, exempli gratia. CELSUS noſter eodem vocabulo uſus eſt. L. V. *de Medicina cap.* 26. §. 21. *Ex eo loco*, inquiens, *quo neque nervus neque muſculus eſt, ut puta in fronte.* HEUMANN.

71 *validum argumentum eſt*) ut ſcilicet probetur quis quem occiderit. CAPP. PITHOEI *Ed.* pro *validum* exhibebat *validius.* Nos poſt CURION. POPM. HEUMANN. τὸ *validum* recepimus. POPM. diſtinguebat poſt *argumentum*; male.

Argumentatio illa melior & fidelior 72 videri poteſt, quæ obſcuratur 73. Cum aliquibus partibus cauſa laborat, utilius ordinem quæſtionum confundimus, quas ex toto tractare non expedit. Scias nunquam confitenda eſſe, quæ nocent; interdum non neganda: quod CICERO *pro Milone* ſecutus videri poteſt. Nam interfectum ab eo Clodium neque negavit, neque faſſus eſt: non negavit; quia ſic defendit tanquam occidiſſet: faſſus non eſt; quia inſcio illo dixit a ſervis occiſum, cum hi dominum peremptum arbitrarentur. Præterea utilius exiſtimo, diſputationem in ſpeciem paucarum rerum & firmarum convertere, easque undique aſtruere & exaggerare; potiusque eſt plures res in unam cogere 74, quam unam in plures dividere. In omni materia quærendum puto, quid ſit quod maxime nos foveat 75, aut urgeat 76: illuc enim vires ſuas conferre debet Orator, ut quod maxime nos premit, frangat 77. Sed ut omne genus cauſæ quiddam contra nos recipit valentiſſimum, ſic pro nobis omnis cauſa aliquid valentius habere debet.

DE PROPOSITIONE ADVERSARII.

Reſponſurus autem adverſario, primum id quod ille poſuerit, verbis infirmioribus pronuntiato: quæ vero incredibilia viſa fuerint, aut imbecillia ita univerſa ponantur, ſicut ab Adverſario dicta ſunt 78; ut eſt illud: *Boſtarem igitur 79 quendam*

72 *fidelior*) id eſt, *credibilior*, *majori fide digna*. CAPP.

73 *obſcuratur*) hoc eſt, cujus ars obtegitur, quæ vix eſſe argumentatio videtur. Editum ante fuerat *obſervatur:* Sed eam lectionem prætulimus, quæ & Scriptoris menti magis congruit, & in aliis *Edd* reperitur. CAPP.

74 *in unam cogere*) POPM. & HEUMANN. *ad unam*, minus bene.

75 *foveat*) *id eſt*, cauſæ noſtræ faveat. CAPP. Optime. Non neceſſarium cum HEUMANNO τὸ *foveat* in *juvet* mutare.

76 *urgeat*) *hoc eſt*, nobis incommodum ſit. CICERO *pro Milon.* C. 22. *hoc urget Milonem.* HEUM.

77 *ut quod maxime nos premit, frangat.*) Ita CURIO & PITHOEUS edidere; nec aliter, puto, FRUTERIUS eum nihil ex eo varietatis Cel. CAPP. qui alioquin ſollicite contulit. POPM. *maximum novum*, *premat*, *frangat;* quæ ita refingit doct. HEUMANNUS: *ut quod maxime nocivum, perimat & frangat;* ad quæ verba ſic notat. „E. *Maximum*, *novum*, *premat*, *fran-* „*gat.* Dolendum eſt, depravata hac ſcriptura „elegantiſſimam notionem vocis *perimere* fuiſ- „ſe, ut ſic loquar, peremtam & oppreſſam. Annotavit eam ANT. SCHORUS in *Phraſibus Lat.* „*Ling.* p. 610. & 611. ubi hæc e CICERONE „promit exempla. *Ludi non intermiſſi*, *ſed* „*peremti atque ſublati ſunt* (*de Haruſp. reſp.* „C. 11.) *Si mihi vis aliqua reditum peremiſſet.* „(*Pro Plancio.* C. 42.) *Si cauſam publicam* „*mea mors peremiſſet* (*pro Sext.* C. 22.) Addo „unum ex CICER. *de Offic. cap.* 7. *niſi aliquis* „*casus aut occupatio conſilium ejus peremiſſet.*„ hæc pulcre diſputata non nego. Sed cum præclarus ſit ſenſus in ea lectione, quam nos ex optimis *edd.* exhibemus, nil mutato opus Mox tamen mallem cum Erud. HEUMANNO *ſcilicet* pro *ſed*. *Recipit* vero pro *recepere* exhibent quoque noſtræ *Edd.*

78 *quæ vero incredibilia viſa fuerint aut imbecillia, ita univerſa ponantur, ſicut ab Adverſario dicta ſunt*) Ingenioſa eſt conjectura HEUMANNI: *Quæ vero incredibilia fuerint aut imbecilla viſa, ponentur ſic*, ut &c. Ad quæ verba ille ita: „E. *viſa fuerint aut im-* „*becilla, ita inviſa ponentur*, *ſicut.* Occaſionem hanc non dimitto docendi, ſæ- „pius τὸ *ſic*, *ut* coaluiſſe in *ſicut.* Apud „CICERONEM L. I. *de Offic. cap.* 10. ſic „ſcribe: *Itaque illorum fontes ſic*, *ut ipſi diſceſſe-* „*rant*, *terminavit.* Ibidem *Cap.* 41. legito: „*ſic*, *ut aliquo honore.* Apud eundem lib. *de* „*Senect Cap.* 19. hunc in modum lege: *Se-* „*nes autem ſic*, *ut ſua ſponte*, cætera. Rurſus

dam Norensem fugientem è Sardinia Scauri adventum; & infra addit etiam augendi criminis causa, prius illum sepultum, quam huic cœnam sublatam. Evenit ut propositionem adversarii verbis nostris ultra fidem extollentes incredibilem faciamus; item propositioni adversarii, si natura sui 80 incredibilis fuerit, cum quodam impetu animi ac ridicula admiratione respondebimus; ut illud est: *Septingenta milia passuum biduo cursa sunt*; & respondet: *o rem incredibilem! o cupiditatem inconsideratam! o nuntium volucrem!* & infra: *Romam trans Alpeis biduo veniunt. O hominem fortunatum, qui hujusmodi nuntios seu potius Pegasos habeat!* (CICER. *Orat. pro Quint.* C. 25.) Proposito eo quod adversarius dixerit, respondebimus duobus modis; aut enim non esse id 81; aut non ideo nos vinci debere. Propositis quibus responsuri sumus, quærendum nobis erit an inter se comparata repugnantia sint, ut suis armis corruant; ut CICERO *de Antonio: Avunculum suum sceleratum esse fatebatur; pœna affectum querebatur*. Item pro *Cælio*: (c. 14.) *Cur aut tam familiaris fuisti, ut aurum commodares? aut tam inimicus, ut venenum timeres?* Similiter pro *Gallio* ubi accusator pecunias objecit 82; ibi enim dum singula inter se comparat, alterum altero TULLIUS diluit 83. Item validissimum erit docere quod adversarius dixerit, etiam pro nobis esse; ut *pro Milone* CICERO, quod lex promulgata de quæstione fuisset, quam pro se 84 esse contendit. Argumentis vero omnibus adversarii respondere, non est necessarium: finem enim non habebit oratio, & satis erit propositionibus repugnasse. His sane argumentis respondendum erit, quibus erunt Judices commoti: si vero Adversarium suis argumentis confutare nequiveris; aliis rationibus, quod posuerit, convellito.

,,in ejus *Orat. pro Cluent. cap.* 3. ita scribi ,,oportet: *quasi hoc tempore hæc causa primum ,,dicatur sic, uti dicitur.* In *Curtii* L. IV. C. 3. ,,n. 16. itidem hæc vera est scriptura: *Classem ,,sic, uti dictum est, paratam, circumire urbem ,,jubet.* & L. VII. C. 5. *n.* 12. *Tunc poculo ,,pleno sic, ut oblatum est, reddito.* Etiam apud ,,OVIDIUM in *Epistola Acontii v* 5. ita scribendus est

,,*Quid pudor ora subit? nam sic ut in æde Dianæ.*

,, (ubi Cydippe pomum ab Acontio inscriptum legerat, id quod ipse in hac Epistola rursus narrat OVIDIUS v. 97. 99. 206. & 213.

,, *Suspicor ingenuas erubuisse genas.*

,,apud AUGUSTINUM quoque loco quodam *sicut* ,,scriptum extat pro *sic, ut*: quem quidem lo- ,,cum jam indicavi & correxi in *Act. Erud.* ,,A. 1709. p. 539. Addo locum CURTII IX 7. 10, ita interpungendum: *Ille sic, ut nuda- ,,tus erat, pervenit ad Græcos.* Hæc iterum præclara, sed ego nullam necessitatem video, quæ cogat in nostro loco quicquam innovare.

79 *Bostarem igitur*) in CICERONIS *Orat. pro M. Scauro* vid. *Fragm.* T. IV. *Ed. Ern. p.* 10

80 *natura sui*) malim legere: *natura sua*: sed tamen & paulo post ubi de affectibus, ita etiam legitur: *cum aliqua res natura sui gravis fuerit.* CAPPER. Sui etiam CURIO. *Sua* POPM. & HEUM.

81 *aut enim non esse id*) Antea editum fuerat: *aut enim esse id*; sed jam pridem monuit Erud. VOSSIUS addendam esse particulam negantem *non*. Legesis ipsius *Instit. Orat.* p. 380. CAPPER. sic exhibet quoque CURIO, & mox cum PITHOEO consentit in his verbis: *Aut non ideo nos vinci debere*; ubi POPM. τὸ *non* omisit, restituit ex ingenio Erud. HEUMANNUS.

82 *ubi accusator pecunias objecit.*) Sic CURIO egregio sensu; quod recepimus pro corruptissima lectione PITHOEI: *ubi accusator in se pœnas objecit*: τὸ *in se* habet quoque POPMA. unde HEUMANNUS probabili conjectura: *ipsi*. Sed quod idem statim τὸ *ibi enim* mutatum it in *itidem* superfluum est.

83 *diluit*) ita pro *deluit* ex edd. POPM. & CURION. reposuimus.

84 *quod lex . . . quam pro se*) HEUMANNUS, *quæ lex promulgata fuisset, eam* &c. non male, licet & alterum ferri queat.

lito. De vitiis argumentorum quæ adversarii male posuerint, plene a TULLIO insinuatum est.

DE STATIBUS.

STatus tres sunt. Ubi, quod a te factum objicitur, negas, *conjectura* est 85. Ubi, quid a te factum, fateris 86, & negas eam vim nominis habere, quam adversarius criminatur, *finis* est. At si neque de facto 87, neque de nomine ambigitur, sed si jure factum 88 contendis, *Qualitas* nominatur.

DE CONJECTURA.

IN *conjecturalibus* causis hinc argumenta sumuntur; a personis, causis, facultatibus, verisimili, signis. Signum causam aut antecedit, aut in eadem est, aut sequitur. Item proferuntur auditiones, suspiciones, spolia, quæstiones, indices, fama vel opiniones & multa similia, quæ rerum varietas subministrat. A persona; ut CICERO pro Cluentio: *Cum esset (inquit) egens, sumptuosus, audax, callidus, perfidiosus, & cum domi sua miserrimus & inanissimus tantum nummorum positum videret, in omnem malitiam & fraudem versare mentem suam cœpit.* A Causa: *Satisne igitur cernitis, quibus ille mercedibus, quibus emolumentis, quibus præmiis incitatus &c.* A Facultatibus; ut TULLIUS: *Servos agrestes* 89 *& barbaros, quibus sylvas publicas depopulatus erat, ex Appennino deduxerat,* & reliqua. A verisimili: *Quid? quod caput est audacia, Judices, quis ignorat maximam illecebram esse peccandi, impunitatis spem?* & reliqua. A signis, quæ causam antecedunt; instrumentum, iter & similia. Simul sunt pugna & clamor & similia. Sequuntur; ut in veneficio livor & tumor, in cæde vulnus & sanguis. Auditiones; ut TULLIUS: *Vos ex M. Favonio audistis* 90 *Clodium sibi dixisse, & audistis* 91 *vivo Clodio periturum Milonem. Post diem tertium gesta res est, quam dixerat: cum ille non dubitarit aperire, quid cogitarit, vos potestis dubitare, quid fecerit?* Suspiciones; ut pro Scauro: *Quæ quidem suspicio valuit etiam ob hanc causam, quod cum agerent parentalia Norenses,* & reliqua. Spolia; ut est illud: *Ille Deos deorum spoliis ornare noluit; hic ornamenta Minervæ Virginis in meretriciam domum transtulit,* & reliqua. Quæstiones; ut est: *Cum igitur de furto quæreretur, & de furto quod ille sine controversia fecerat; cum ille de eo quod quærebatur, verbum nullum fecit, de veneno statim dixit,* & reliqua. Indices cum judici

85 Status *tres sunt.*] *Ubi, quod a te factum objicitur, negas, conjectura est*] Perperam editum fuerat: Status *tres sunt, ubi quod ante factum objicitur negas. Conjectura est.* CAPP.

86 *Ubi quid a te factum fateris*] male editum erat: *ubi quid ante factum fateris.* CAPP.

87 finis *est. At si neque de facto &c.*] perperam legebatur olim: *At finis est si neque de facto &c.* cæterum in Cornelii CELSI editione bona lectio reperitur. CAPP.

88 *sed si jure factum*] particulam *si* lubens delerem. Est enim plane supervacanea. CAPP.

89 *Servos agrestes*] antea legebatur *agrestis.* CAPP.

90 *Vos ex M. Favonio audistis*] locus hic hodie non exstat in Milioniana CICERONIS Oratione, quæ superest: forte excerptus erat ex prima illa, quam TULL. habuerat, sed temporum injuria nobis abstulit. Utut est, sententiam ipsam fere habemus in Miloniana superstite his verbis: *Quin etiam Favonio fortissimo quærenti ex eo, qua spe fureret Milone vivo, respondit triduo illum aut summum quatriduo periturum: quam vocem ejus ad hunc Marcum Catonem statim Favonius detulit.* CAPP.

91 *audistis*] editum antea fuerat *auditis* CAPP.

judici offeruntur, vel certe . . . . , ut est: *Venit index ad Dineam matrem neque obscurus, neque incertus, qui nuntiaret ei filium ejus M. Aurium vivere, & in agro Gallico esse in servitute.* Fama vel opinio; ut CICERO: *Opinio fuit duplex; una non abhorrens ab statu naturaque rerum*, & Rei. Argumentorum omnium enumerationem advertite studiosam videri, quandoquidem in his plus ingenii vis dominetur, atque ipsa magis ab Natura profecta dicatur. Sed neque quisquam æstimet argumentis numerum præfinitum: siquidem tanta esse possunt, quanta Orator intento acriter ingenio reperire valuerit. Non tamen omne genus causarum omnia argumenta habet. Nam quid opus est illic de causa disputare, ubi non apparet; aut de persona adversarii aliquid dicere, cum integra sit?

DE FINE.

IN *finitivo* 92 *statu* quæritur an sit, puta, imminuta majestas. Nam primus locus accusatoris est, cum de vi nominis quæritur, ut sit generalis ejus diffinitio, brevis, & aperta, & ex opinione hominum ducta, hoc modo: *Majestatem imminuere, est de dignitate aut potestate populi Romani aliquid derogare.* Quæ diffinitio ut vera probetur, multis argumentis aut rebus, aut exemplis similibus confirmabitur: post speciatim factum ejus 93 qui accusabitur, describendo subjungere 94, ut id quod Reum fecisse arguis, simile sit ad id quod supra definieris. Ergo generalis diffinitio erit: *majestatem imminuere, est de dignitate & potestate populi Romani aliquid derogare.* Species criminis erit, probare quid adversarius specialiter fecerit, vel dixerit, ut probetur majestas imminuta: post loco communi confirmare, per quem facti atrocitas cum indignatione augetur. Defensoris autem locus est, adversarii diffinitionem prius infirmare; si falsa ex opinione hominum aut inutilis monstrabitur 95. Post suam diffinitionem, ac si veram 96, ponere; quæ multa argumentatione & exemplis similibus confirmabitur: deinde Suscepti 97 factum ab ipsa diffinitione dissimile esse ostendere 98; post locum communem subjicere, per quem indignabimur accusatorem non res solum, sed & verba in perniciem innocentis convertere. Sic CICERO pro Quintio adversarii definitionem ex opinione hominum repre-

92 *finitivo*) qui vulgo vocatur *definitivus*. CAPP.

93 *factum ejus*] pessime editum antea fuerat *Sanctum*. Nam legendum esse *factum*, satis liquet ex consequentibus, ubi legimus: *deinde Suscepti factum . . . . . dissimile esse ostendere.* CAPP.

94 *subjungere*] subaudiri potest ex antecedentibus, *locus accusatoris erit.* Nam & postea sic loquitur SEVERIANUS: *defensoris locus est, adversarii definitionem prius infirmare.* CAPP.

95 *monstrabitur. Post suam diffinitionem, ac si veram, ponere; quæ multa argumentatione*] perperam interpunctum antea fuerat hoc modo: *monstrabitur post suam diffinitionem; ac si veram, ponere quæ multa. argumentatione.* CAPP.

96 *ac si veram*] id est, *quasi veram.* In FRUTERIANA editione legitur: *aut si vera.* CAPP.

97 *Suscepti*] hoc est, ejus hominis cujus defendendam causam suscepisti. Clientem vulgo appellamus. CAPP.

98 *ostendere*] hic definit opusculum CORNELIO CELSO attributum, quod Coloniæ (an. 1569) edidit Sixtus a POPMA; ergo frustra est ALBERT. FABRITIUS in Biblioth Latin Volum. 3. pag. 759. ubi ait exhibere se integrum illud opusculum. Longe gravius errat, ubi conqueritur hujusmodi librum non exstare in PITHOEANA Rhetor. Latin. Sylloge. CAPP.

reprehendit: *Si qui unum aliquem* 99 *fundum quavis ratione possideat, ipsum autem dominum patiatur cetera prædia tenere, is (ut opinor)* inquit, *prædium, non bona alterius videatur possidere.* Exponit definitionem suam: *Quid est,* inquit, *possidere? nimirum in possessione esse earum rerum, quæ possunt eo tempore possideri.* Probat Nevium non bona, sed prædium possedisse: *Cum domus erat,* inquit, *Romæ, servi in ipsa Gallia, privata P. Quintii prædia quæ nunquam ausus es possidere;* & colligit: *Quod si bona P. Quintii possideres,* possidere omnes eo jure debere. At si factum adversarii 100 tuto definire nequiveris, & verborum tuorum laqueos infirmari posse conspexeris, rem ipsam tanquam indignam Judici demonstrabis.

DE QUALITATE.

IN *qualitate* per *Conjecturam* 1 quæritur quale sit, hoc est jure factum sit, an injuria?

DE AFFECTIBUS.

RAro affectus 2 Narrationibus interponuntur; quia non nisi gravium causarum sunt: sed ubi inferi possunt, magnum pondus rebus accommodant. Ubi vero aliquem affectum, hoc est aut invidiam, aut misericordiam, vel quid simile commovemus, formam vel speciem Narrationis excedere non debemus: sed affectus, qui in narratione latebit, eadem explicata reddendus erit 3 atque exsequendus. Evenit ut sit narratio, quæ inter se locos communes partiatur, quos etiam affectus vocamus; qui non erunt in ultimum, hoc est post narrationem differendi: sed hæc narratio gravissimi criminis erit, in qua cum se primum affectus obtulerint, statim interponendi sunt. Neque enim possunt simul omnes post Narrationem reddi 4; ut est: *Prædonum Dux Heracleo repente præter spem classem pulcherrimam Populi Romani, cum primum invesperasceret, inflammari incendique jussit.* Ac mox interponit affectum: *O tempus miserum atque acerbum provinciæ Siciliæ! o casum illum multis innocentibus calamitosum!* ad narrationem redit: *Affertur,* inquit, *nocte intempesta gravis hujusce mali nuntius Syracusas.* Rursum dum narrat, excedit 5; *Quo neque Atheniensium,* inquit, *gloriosissimæ classes, cum mari plurimum poterant,* &c. rursum ad Narrationem redit: *Eone,* inquit, *pirata penetravit? quo simulatque adisset, non modo a latere, sed & a tergo magnam partem urbis relinquebat.* Rursum excedit: *Siculosne milites aratorum.*

99 *si qui unum aliquem*] Locus hic in CICERONE non reperitur, quia ingens lacuna est, ubi TULLIUS probat, Sextum Nævium Quinctii bona non possedisse. CAPP.

100 *si factum adversarii*] perperam editum fuerat *adversariis*. FRUTERIANA tamen editio habet *adversarii*. CAPP.

1 *per Conjecturam*] longe mallem legere, *post Conjecturam*. Neque enim per *Conjecturam* seu *statum conjecturalem* (vulgo facti quæstionem) quæritur quale quid sit: alioqui *status* ille *conjecturalis* cum *statu qualitatis* confunderetur. CAPP.

2 *affectus*] τὰ πάθη id est vehementiores animi motus, qui opponuntur τοῖς ἤθεσι lenioribus affectionibus. CAPP.

3 *reddendus erit*] ἀποδοτέος id est, exponendus, explicandus. Sic etiam loquitur non semel QUINCTILIANUS.

4 *reddi*] ἀποδίδοσθαι, vide Notam proxime superiorem. CAPP.

5 *excedit*] vulgo dicimus *digressionem facit;* Græci παρέκβασιν vocant; Latini egressionem, & egressum, ut docet QUINCTILIAN. lib. 4. Cap. 3. CAPP.

torumve liberos, quorum patres tantum labore suo frumenti exararant, ut Populo Romano totique Italiæ sufficeret? & item aliter excedit: *o spectaculum miserum, atque acerbum! ludibrio esse urbis gloriam!* ad Narrationem redit: *Posteaquam e portu*, inquit, *piratæ non metu aliquo affecti, sed satietate exierunt, &c.* Plerique nuda argumenta posuerunt, affectus autem perorationibus, hoc est, Epilogis reservarunt. Scire autem nos debemus, affectus qui ex quæstionibus nascuntur, statim ut propositioni responsuri sumus, esse reddendos 6: alibi enim quam ubi nati sunt, interponi vel augeri non possunt; ut est: *Ad vadimonium non venit Quintius,* & statim interponit affectum, antequam quæstioni respondeat: *Si res*, inquit, *ista gravissima sua sponte videretur, tamen necessitudinis nomine levaretur*: & reliqua talia sunt. Affectus vero qui de omni causa nascuntur, perorationibus reservabuntur. Omnis pene argumentatio moralem disputationem 7 recipit; sed non omnis affectum 8. Moralis argumentatio de natura hominum vel morum consuetudine ducitur; ut Cicero: *Hic ego dubitem in eam disputationem ingredi, quæ ducatur ex natura hominum atque omnium sensibus?* & omnia qua sequuntur. Ergo sicut argumentatio illa melior erit, quæ moralis fuerit; sic perorationes affectu 9 fiunt meliores. CICERO, sane perorationi 10 affectum inserit. Nam odio Clodii Judices turbat, *eversurum fuisse* 11 *Rempublicam: sed prius Milone, qui obstabat, occiso.* Affectus namque hi sunt; Ira, odium, misericordia, livor 12, metus, spes. Odium sive ira ex anteactæ vitæ facinoribus colligitur, quorum commemoratio ad hoc fit in judicio, non ut exinde nasci causa videatur, sed ut odiosa vita hominis comprobetur; ut CICERO, qui flagitia Clodii superioris vitæ retexuit. *Cujus nefandum*, inquit, *adulterum in pulvinaribus sanctissimæ feminæ comprehenderunt; eum cujus supplicio, Senatus solemnes religiones expiandas sæpe censuit; eum quem cum sorore germana nefandum stuprum fecisse,* & quæ sequuntur. Ira cum odio 13, cum multa crimina congerimus; ut CICERO: *non furem, sed ereptorem; non adulterum, sed expugnatorem pudicitiæ, &c.* quod 14 in principiis 15 sæpius irritatur. Misericordiam movemus, si ab his nos impugnari dicimus, quorum auxilio tuti esse deberemus; ut CICERO pro Oppio: vel cum alicujus calamitates commemoramus, cum magnitudinem periculi ostendimus; sicuti pro Cornelio CICERO. Livorem 16 autem simul cum odio; ut Calvus in Vatinium, cum dicit: *Hominem nostræ civitatis audacissimum de factione divitem, sordidum, maledicum, accusato.* Nam & de factione divitiæ quæsitæ interpositæ sunt, ut his Judices inviderent. Metum facere CICERO tentat in Verrem, cum ait: *Quis hoc non perspicit, præclare nobiscum actum iri, si populus Romanus*

nus

6 *esse reddendos*] ἀποδοτέως. vide notam antepenultimam. CAPP.

7 *moralem disputationem*] id est, quæ personarum indolem ac mores exprimet. CAPP.

8 *affectum*] τὸ πάθος id est perturbatos illos & vehementiores animi motus. CAPP.

9 *affectu*] hoc est, si orator affectus illos præ se ferat & auditorum animis ingerat. CAPP.

10 *perorationi*] perperam editum erat *per orationem*, idque per Hypodiastolen, cum legendum sit per hyphen *ἐν perorationi*. CAPP.

11 *eversurum fuisse*] subaudio *dicens*, *innuens Clodium* &c. CAPP.

12 *livor*] hoc est, invidia. CAPP.

13 *ira cum odio*] supple *colligitur*, idque ex antecedentibus. CAPP.

14 *quod . . . . . irritatur*] odium videlicet judicis adversus Reum. CAPP.

15 *in principiis*] id est in exordiis. Jam vero quosdam affectus exordio inserere potest orator, licet non totos effundere debeat; ut docet QUINCTILIAN. Lib. 4. Cap. 1. CAPP.

16 *livorem*] hoc est, invidiam movemus. CAPP.

nus istius unius supplicio contentus fuerit? & quæ sequuntur: *Non est*, inquit, *in hoc peccandi locus*, *Judices*; confirmat enim aliis judicibus damnari Verrem, & Senatum judicandi potestatem amissurum. Ad spem redit in eodem loco: [*in Verr.* 2.] *Adduxi eum hominem*, *in quo reconciliare existimationem judiciorum amissam*, *redire in gratiam cum populo Romano*, *satisfacere exteris nationibus possetis*; *de quo si severe ac religiose judicaveritis*, *autoritas ea quæ in vobis manere debet*, *hærebit*. Contra dicenda erunt, ne specie miserationis, ne ira deducamur a fide, aut de odio; ut CICERO pro Cælio, cum dicit: *In quoddam odium sit injustum vocatus*: vel de livore agere 17, tanquam apud malivolos; de timore loqui, tanquam apud timidos; de spe, cum vana spe solicitare Judices voluit. Affectus sibi aliquotiens vicini sunt; ut cum misericordia movetur, statim & odium concitetur; aut ubi utrumque non est, alterum tamen commovetur; aut livor excitatur, si tamen appareat, aut spe animus Judicis sollicitabitur. Hi tamen affectus certam sedem non habent: nam per totam orationem spargendi sunt. CICERO misericordiam movet, cum dicit: *Patres hi quos videtis*, *jacebant in limine*, *matresque miseræ pernoctabant ad ostium carceris*. Ad iram redit, dum subjicit: *Aderat janitor carceris*, *carnifex Prætoris* 18, *mors terrorque sociorum*. Item ad misericordiam redit: *Non vitam liberûm*, *sed mortis celeritatem pretio redimere cogebantur parentes*. Rursum odium movet: *Lætaris tu in omnium gemitu & triumphas*. Miscet quoque metum: *Quo confugient socii?* Affectus tunc majorem gratiam habent, si ex his moveantur, quæ jam probata sunt. Affectus ex his trahitur; A re, a persona, a causa, a loco, a tempore, a signis, a facultatibus, a toto ad partes, a partibus ad totum, a contrario, a minori ad majus, a majori ad minus, a simili, & a barbaris gentibus, & a bestiis, & inanimalibus: ducitur & de cæteris locis, unde argumenta sumuntur. Nec te moveat, quod hinc & argumenta duci supra retulerim; siquidem illa omnino 19 circumstantia 20, unde ad convincendum reum argumenta sumuntur: inde etiam postquam crimen probaveris, affectus commoventur. Ante omnia illud considerandum est, ut cum aliqua res natura sui 21 gravis fuerit, ipsa tantum sola invidiam moveamus; ne aliquas rationes alias afferendo, res quæ per se gravis est, dubia videatur, quæ nonnumquam sola repetitione augetur; ut est illud: *Matrem tuam cecidisti.* A re peto affectum, cum irascendum dico illi, qui hominem occidit. A persona, dum queror magistratum etiam jugulatum. A causa, dum officio in Republica fungitur. A loco, cum dico *in foro*. A tempore, cum dico *luce, palam*. A signis; ut CICERO: *Te prætore Siculi milites palmarum stirpibus*, *piratæ Siculo frumento alebantur*. A toto ad partes: *Invidia facta est*, *Rempublicam universam petis* 22. Partis ad partes: *Templa Deorum immortalium*, *tecta urbis*, *vitam omnium civium*, *Italiam totam ad exitium & vastitatem vocas*. A parte ad totum, ubi unus puta civis læsus, tota Respublica læsa dicatur; ut est: *Non tu hoc loco*

17 *de livore agere*] supple *incipit*, *solet*, *instituit* &c. CAPP.

18 *carnifex Prætoris*] FRUTERIANA editio habet *carnifex P. R.* quod de populo Romano potest & solet intelligi: Atqui legendum esse *Prætoris*, liquet ex consequentibus ad finem hujus articuli. CAPP.

19 *omnino*] quid si legas *omnia?* CAPP.

20 *circumstantia*] in neutro plurali τὰ περιστάντα ἢ περιστάσεις, vulgo *circumstantiæ*. CAPP.

21 *natura sui*] malim *sua*; sed supra quoque similem habes loquendi formulam. CAPP.

22 *Rempublicam universam petis*) in editione FRUTERIANA: *in Republica Universa*.

* al. Galvian. loco * *Granium, non unum hominem nescio quem, sed communem libertatem in crucem egisti.* A facultatibus: *Cleomenes hujus libidini nec adversari poterat, nec audebat; erat enim Prætor qui maximam habebat potestatem:* inde TULLIUS traxit invidiam. A contrario CICERO misericordiam movet, cum dicit: *Forteis & animosos & se acriter ipsos morti offerentes servari cupimus, eorumque nos magis miseret, qui misericordiam nostram non requirunt.* Item a contrario: *Si qui Deos colant, laudantur; sacrilegi puniendi sunt.* A pari: *Qui parentes contemnit, & Deos neglegit.* A consequenti: *Qui semel deliquit, semper majora conatur.* A repugnanti: ut CICERO de Antonio: (1. *Catilinar. N.* 17) *Avunculum suum sceleratum esse fatebatur; pœna affectum querebatur.* A minori ad majus: *Servi, Hercule, mei si me isto pacto metuerent, quo te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem; tu tibi urbem non arbitraris?* A majori ad minus: *Quo neque Atheniensium gloriosissimæ classes, cum mari plurimum poterant, bellis sæpe conatæ nunquam aspirare potuerunt; eone tandem te prætore pirata penetravit?* A simili (*in Verrem* 6.) *Eriphylam* 23 *accepimus in fabulis ea cupiditate, ut cum vidisset monile (ut opinor) ex auro & gemmis, pulchritudine ejus incensa, salutem viri proderet:* similis est (inquit) istius cupiditas. A barbaris gentibus: *Si tu apud Persas aut in extrema India deprehensus ad supplicium ducereris, quid aliud clamares, nisi te civem esse Romanum? & tibi ignoto apud ignotos, apud barbaros in extremis atque ultimis gentibus posito*, & reliqua. Item a bestiis & inanimatis; ut CICERO: *Denique si non ad homines, verum ad bestias; aut etiam, ut longius progrediar, si in aliqua desertissima solitudine ad saxa & scopulos hoc conqueri ac deplorare vellem:* tamen omnia muta atque inanimata tanta tamque indigna rerum acerbitate moverentur. Affectus hactenus crescunt, ut cum eum qui sit læsus, occisum; qui sit improbus, latronem nominemus. Si extollendum aliquid fuerit, ampliora verba ponenda sunt cum ipsis nominibus; ut CICERO: (*in Verr.* 3.) *Non furem, sed ereptorem; non adulterum, sed oppugnatorem pudicitiæ; non sacrilegum, sed hostem sacrorum religionumque; non sicarium, sed carnificem crudelissimum civium, sociorumque, in vestrum judicium adduximus.* Item crescit affectus, ut cum unum crimen sit, sententiæ aut verba unum significantia acervo quodam congeruntur; ut est: (*pro Ligario*) *Quid enim tuus ille, Tubero, districtus acie Pharsalica gladius agebat? cujus latus mucro ille petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens, oculi, manus, ardor animi? quid cupiebas? quid optabas?* Ergo alibi congeries multorum criminum, enumeratio est; hic unius verbis facta multiplicatio. Similiter: (*in Verr.* 7.) *Aderat janitor carceris, carnifex Prætoris, mors, terror sociorum & civium Romanorum, lictor Sextius.* Affectus tanto plus valet, quanto verbis firmioribus extollitur: in argumentis enim enucleata diligentia, in affectibus autem grandiloquium quæritur. Sunt etiam alii loci communes, qui magis ad causam ex periculi magnitudine, non ex causæ genere ducuntur 24: qui tamen non per totam causam 25, sed in omne genus causæ incidunt. Cito tamen

23 *Eriphylam*) perperam editum antea fuerat *Eryphilam*. CAPP.

24 *non ex causa genere ducuntur &c.*) in FRUTERIANA editione legitur: *non ex causa incidunt, cito tamen principiis aptantur.*

25 *qui tamen non per totam causam*) perperam legebatur antea: *quæ tamen non re per totam causam.*

tamen principiis 26 aptantur, ut misericordiam captent, cum aut adversariorum calumnias, factiones, solitudinem Suscepti 27 vel cætera ejus infortunia memoramus; ut pro Vareno: *Amici deficiunt, cognati deserunt, &c.* Et Rei aut accusatorum calumnias prodimus; ut in eodem loco: *In inimicissima civitate urgent, instant, insequuntur, studio, multitudine, pecunia, perjurio pugnant.* Contra species minuendi hæc est, ut eum qui pulsavit, tetigisse; qui vulneravit, læsisse dicamus; ut CICERO: *Quod * acu inflictum videretur;* item: *uxores suas a cœna redeuntes attrectatas esse.* Namque affectus ** nisi vim animi habeat, nullus est, nec proderit inventus; ut CICERO de eodem: *Ut dolere, ut flere, ut ardere videamur.*

* *Forf. acu punctim.*
** *Forf. affectus qui.*

DE EPILOGIS.

E*Pilogos* de omni causa capies, & maxime quam 28 misericordiam movere posse perspexeris; qui tamen erunt breves, nec diu persequendi: nam lacrymis comparati sunt, quibus nil citius arescit. Scire autem debes in omnibus fere officiis caput esse artis, decere quod facies. Horum præterea natura præceptorum est, ut etiam obesse videantur, si mediocriter nota sint; quæ tunc infinitum proderunt, si animo frequenti usu insculpta permanserint.

26 *principiis*) id est, orationum exordiis. CAPP.

27 *Suscepti*) hoc est, ejus, cujus patrocinium suscipimus. *Clientem* vulgo dicimus. CAPP.

28 *quam*) *causam* videlicet. Nam τὸ *quam* non refertur ad τὸ *misericordiam* sed adτὸ *de omni causa.* CAPP.

VERSUS RUFINI [1]
DE COMPOSITIONE, ET
METRIS ORATORUM.

MUsigenæ numeros vates & metra sequuntur;
Orator numeros, hæc illi maxima virtus,
Ne vagus errando laudandam nesciat artem.
Rhetoras Ausonios & Grajos Dactylus armat.
Dactylus armavit Ciceronem, armavit Jambus
Spondeusque gravis, numeroque aptissime Pæan.
Temporibusque pares, quamvis & syllaba crescat.
Continuos fugito multos (sit versus 2) eosdem.
Optimus Orator sequitur ratione poetas,
Cognatus virtute sua, metrumque recusans
Hic quoque vult numeris voces frenare vagantes. *Item sic.*

Doctus Aristoteles Pæanem 3 laudat utrumque.
A longa incipiens, primordia pulchra locabit;
Aspicere ut verbum est, contrarius ille supremus 4,
Tullius hunc laudat, cui sit penultima longa;
Esse (Trochæus adest) *videatur*, tertius ille
Quem Pæana vocat musis devota vetustas,
Hic membris melior nostris, cui tertia longa.

Versus ejusdem de numeris & pedibus Oratorum.

Rhetoricas pulchre structuras Dochmius ornat,
Principium Bacchius erit 5, concludet Jambus:
Aut vice mutata nomen mutabitur uni,
Primus Jambus erit, cum finem Creticus explet,
Prima brevis, longæque duæ, brevis, ultima longa;
Exemplumque artis dabitur *res publica* 6 nobis,

Quam

1 *Rufini*) Rufinum intelligo Grammaticum Antiochensem, cujus commentarios in Metra Terentiana exhibet Putschiana Latinorum Grammaticorum Sylloge pag. 2706. CAPP.

2 (*sit versus*)] subauditur τὸ *enim* vel *alioqui*. CAPP.

3 *Paanem*) editum erat antea *paanum*: sed bonam lectionem habet etiam Putschiana editio. CAPP.

4 *contrarius ille supremus*) id est, pes contrarius τοῦ aspicere (cujusmodi est facilitas, agilitas) recte occupabat supremum sive ultimum membri periodici locum. vide QUINCTILIAN. Lib. 9. c. 4. ubi antiquis placuisse refert hujusmodi pedes facilitas, agilitas, si orationis membrum clauderent. CAPP.

5 *Bacchius erit*) τὸ *Bacchius* penultimam producit, quia sit a Græco Βακχεῖος. CAPP.

6 *Respublica*) nam in genitivo τοῦ *Reipublicæ* est pes Dochmius. CAPP.

Quam Cicero casu genitivo ponere gaudet.
Hoc pede composito laudatur fama pedestris,
Ut docet Ausonius Orator Tullius ingens.
Omnibus iste locis numerum pes efficit aptum:
Longa brevem sequitur, longam brevis, adjice longam;
Syllaba prima brevis cum syllaba longa secunda,
Tertia longa, brevis quarta, productaque quinta:
Tullius orator, ceu multi, Dochmion ornat 7. *Item sic.*
Creticus, atque Trochæus erit, qui claudere possunt.
Aut Spondeus inest, nullo discrimine finis.
Principioque Trochæon habes, in fine Molossum.
At finis Bacchius erit, brevis ultima claudet.
Longa sit, anne brevis, nullum discrimen habetur;
Ut solet in metris doctus componere vates.
Aut adsit numeris pulcher bis fine Trochæus.
Sed magis erigitur Spondeo clausula fortis.
Hanc docet eloquium summi Demosthenis artem.

Item Versus Rufin.

Spondeo narrare solent tibi rhetores 8 acta;
Quod gravis & tardus res gestas mentibus affert;
Dactylicis certant pedibus, qui currere possunt.
Dicimus egregios Theopompi more labores,
Et vitam insignem laudamus Isocratis arte:
Hic stylus historiis, hic laudibus aptior hæret.

De Ambitu sive Circuitu, quem Græci περίοδον dicunt.

Dicere musa jubet, me dicere jussit Apollo
Circuitum Orator quot membris reddere debet.
Vos Phœbi comites animis hæc condite vestris,
Et memores doctis componite mentibus artem.
Non unum natura dedit nos ferre laborem,
Legibus alternis quæ pulchras junxerat artes:
Quattuor e membris plenum formare videmus
Rhetora circuitum; sic ambitus ille vocatur,
Quattuor ex metris hunc versibus aspicis æquum.

De

7 *ceu multi, Dochmion ornat*) perperam editum antea fuerat: *ceu multi dochimon ornat.* Nam pes ille a Græcis vocatur δόχμιος, ut patet ex Hephæstionis opusculo *de Metris.* Capp.

8 *Rhetores*) ultima Syllaba corripitur, quia fit a Græco ῥήτορες; sic Virgil Eclog. 7. vers. 4. dixit *Arcades ambo*, ex Græco Ἀρκάδες. Capp.

De genere judiciali.

Judiciis Pacana refert tibi Tullius aptum.

De genere deliberativo.

Si quis rem dubiam deliberat, armat Jambus.
Dactylus his causis tibi dicitur aptus utrisque.

De Theophrasto item Rufinus metro Sapphico sic.

Rhetoras pulchros Theoprastus ornat
Membra dispergens bona Dithyrambi
Fusa per artes 9. Anapæstus ista
Floret in arte.
Longior fluxit numerus per artem,
Quem dedit nobis Anapæstus ille:
Hinc pedes claros loca Dithyrambi,
Rhetores aptant.

CICERO *de numeris oratoriis sic dicit. (in Oratore N.* 212.)

Insistit autem ambitus modis pluribus; e quibus unum est secuta Asia, maxime qui Dichoreus vocatur, cum duo Chorei extremi sunt, id est, e singulis longis & brevibus. Explanandum est enim, quod tam ab aliis iidem pedes aliis vocabulis nominantur. Sed in orationis numero nihil est tam vitiosum, quam si semper est idem. Cadit autem per se ipse ille præclare; quo etiam satietas formidanda est magis.

QUINTILIANUS 10 *in arte de numeris & structura* DEMOSTHENIS *sic dicit:*

Nam eo fit ut DEMOSTHENIS severa videatur compositio, *τοῖς θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις*, & illa 11 quæ ab uno 12, (quod sciam,) Bruto minus probatur, cæteris placet: *κἂν μήπω βάλλῃ μηδὲ τοξεύῃ.* *Idem in alio loco sic.* Talia sunt DEMOSTHENIS *πᾶσι καὶ πάσαις*, & *πάλιν ὑμῖν*. Et pene totum principium. *In alio sic.* Est & Dochmius qui fit ex Bacchio & Jambo, vel ex Jambo & Cretico. Stabilis in clausulis & severus Spondeus quoque, quo plurimum est DEMOSTHENES usus.

DIOMEDES *sic dicit in libro secundo artis suæ.*

Igitur Spondeus e duabus syllabis longis aptus est clausulis, qualibus maxime DEMOSTHENES utitur: *πᾶσι καὶ πάσαις, καὶ πάλιν ὑμῖν.* Habet enim graves sonos, finemque sensus, & clausulæ firmas sedes constituit; ut: *reipublica causa*, & *arma sumpsi*, & *esse pro nobis*. Gravior est autem longa syllaba præcedente, quam brevi. Aliter enim sonat, *arma sumpsi*; aliter *pro nobis*.

CICERO

9 *fusa per artes*) in Putschiana etiam Sylloge legitur: *fusa per artes.* Attamen & tota series Orationis & ipsa lex Metri Sapphici postulare videntur, ut legamus: *fusa per partes.* CAPP.

10 *Quinctilianus*) lege Lib. IX. cap. 4. CAPP.

11 *& illa*) subauditur verborum compositio. CAPP.

12 *quæ ab uno &c*) perperam editum erat *quod*. Emendavimus ex ipso QUINCTILIANO. CAPP.

CICERO *ad Herennium* 13 *in arte sic:*

Περὶ ὑπερβάτου. Hujuſcemodi transjectio 14 quæ rem non reddit obſcuram, multum proderit ad continuationes 15 de quibus ante dictum eſt; in quibus oportet verba ſicuti ad poeticum extruere numerum 16, ut perfecte & politiſſime poſſint eſſe abſolutæ.

De numeris, id eſt de ſtructuris, ſive de continuatione, ſive de compoſitione CICERO *ſic dicit.* (*Lib.* 3. *de Oratore.*)

Longiſſima eſt igitur complexio verborum, quæ volvi uno ſpiritu poteſt, ſed hic naturæ modus eſt, artis alius. Nam cum numeri ſint plures, Jambum & Trochæum frequentem 17 ſegregat ab oratore ARISTOTELES, Catule, veſter; qui natura tamen incurrunt ipſi in orationem & ſermonem 18 noſtrum. Sed ſunt inſignes percuſſiones eorum numerorum & minuti pedes: quare primum ad Heroum nos Dactyli 19 & Anapæſti, & Spondei pedem invitat, in quo impune progredi licet duos duntaxat pedes aut paulo plus, ne plane in verſum 20 aut ſimilitudinem verſus 21 incidamus. Aliæ ſunt geminæ 22 quibus hi tres heroici pedes 23 in principia 24 continuandorum verborum ſatis decore cadunt. Probatur autem ab eodem illo maxime Pæan 25, qui eſt duplex. Nam aut a longa oritur quam tres breves conſequuntur, ut hæc verba, *definite, incipite, comprimite:* aut a brevibus deinceps tribus extrema producta atque longa, ſicut illa ſunt, *domuerant* 26, *ſonipedes*. Atque illi Philoſopho ordiri placet a ſuperiore Pæane, poſteriore finire. Eſt autem Pæan hic poſterior non ſyllabarum numero, ſed aurium menſura, (quod acrius eſt judicium 27 & certius) par fere Cretico, qui eſt ex longa & brevi & longa: *Quid petam præſidii, aut exequar, quove nunc.* A quo numero exorſus eſt Fannius: *Si, Quirites, minas illius.* Hunc ille clauſulis aptiorem 28 putat, quas vult longa plerumque ſyllaba terminari 29.

Poſtea

13 *Cicero ad Herennium*) Hinc patet non heri neque nudius tertius Ciceroni attributos fuiſſe quatuor illos Rhetoricorum libros; qui tamen ipſius eſſe non videntur. CAPP.

14 *Περὶ ὑπερβάτου. Hujuſcemodi trajectio*) locus eſt Lib. IV. ſed male editum hic fuerat: *ὑπέρβατον hujuſcemodi.* Emendavimus ex editione Putſchiana. CAPP.

15 *ad continuationes*) id eſt periodos, periodorum ſtructuras. CAPP.

16 *in quibus oportet verba ſiculi ad poeticum exſtruere numerum*) hinc emendare poteris vulgares Herenniani Rhetoris editiones, in quibus legitur: *ſicut a poetis.* Hic porro male editum antea fuerat: *de quibus oportet verba &c.* CAPP.

17 *Trochæum frequentem*) perperam legebatur antea *frequenter.* CAPP.

18 *in orationem & ſermonem*) in ipſo CICERONE legitur: *in orationem ſermonemque.* CAPP.

19 *Dactyli*) editum erat *dactylici:* ſed emendavimus ex CICERONE. CAPP.

20 *ne plane in verſum . . . . incidamus*) antea legebatur: *nec plane in verſum . . . . incidimus.* CAPP.

21 *aut ſimilitudinem verſus*) apud CICERONEM legitur *verſuum.* CAPP.

22 *ſunt geminæ*) ſubauditur *percuſſiones*, idque ex antecedentibus. CAPP.

23 *heroïci pedes*) apud CICERON. *Heroi*, nullo ſenſus diſcrimine. CAPP.

24 *in principia*) legebatur olim, *in principio:* ſed emendavimus ex ipſo TULLIO CAPP.

25 *Pæan*) in CICERONE legitur *Paon*, ut & in ſequentibus locis. CAPP.

26 *domuerant*) male editum erat *domuerunt.* Hoc enim vocabulum, ut exemplo ſit, a tribus brevibus debet incipere. CAPP.

27 *acrius eſt judicium*) *τὸ eſt* quod deerat ſupplevimus ex CICERONE CAPP.

28 *clauſulis aptiorem*) antea legebatur, *clauſulis bis* CAPP.

29 *terminari*) editum antea fuerat *terminare.* CAPP.

Postea in eodem tertio libro de oratore sic dicit. Sed sæpe carpenda membri minutioribus oratio est, quæ tamen ipsa membra sunt numeris vincienda: neque vos Pæan, aut Herous ille conturbet; ipsi occurrent orationi, ipsi (inquam) se offerent 30, & respondebunt non vocati. Consuetudo modo illa sit scribendi, atque dicendi, ut sententiæ verbis finiantur, eorumque verborum junctio nascatur, a proceris numeris 31, ac liberis, maxime Heroo, aut Pæane 32 priore, sed varie distinctéque considat: notatur enim maxime similitudo in conquiescendo. Et sic primi ac postremi pedes sunt hac ratione servati, medii possunt latere, modo ne circuitus ipse verborum sit, aut brevior quam aures expectant, aut longior quam vires atque anima patiatur. Clausulas autem diligentius etiam servandas esse arbitror quam superiora; quod in his maxime perfectio atque absolutio judicatur 33. Nam versus æque prima & media & extrema pars attenditur, qui debilitatur in quacunque parte titubatum est. In oratione autem pauci prima cernunt, postrema plerique; quæ quoniam apparent & intelliguntur, varianda sunt 34; ne aut animorum judiciis repudientur, aut aurium satietate. Duo enim aut tres fere sunt extremi servandi & notandi pedes, si modo non breviora & præcisa erunt superiora, quos aut Choreos 35, aut Heroos, aut alternos esse oportebit, aut in Pæane illo superiore quam Aristoteles probat, aut ei pari Cretico. Horum vicissitudines efficient, ut neque ii satientur qui audient, fastidio similitudinis; nec nos id quod faciemus, opera dedita facere videamur.

Postea sic. Verum ut in versu vulgus, si est peccatum, videt; sic si quid in nostra oratione claudicat, sentit: sed poetæ non ignoscit, nobis concedit; tacite 36 tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum perfectumque cernunt.

Idem M. CICERO *in Oratore de pedibus & numeris incisorum id' est κομμάτων, & membrorum, id est, κώλων, & ambituum sive circuitunm, id est, περιόδων sic dicit.* Apud Græcos quidem jam anni quadringenti sunt prope, cum hoc probatur, nos nuper agnovimus.

Postea sic. Quod si aures tam inhumanas, tamque agrestes, habent, ne doctissimorum quidem virorum eos movebit auctoritas. Omitto ISOCRATEM, discipulosque ejus, Ephorum & Naucratem, quamquam orationis faciendæ & ornandæ auctores, locupletissimique ipsi oratores esse debeant. Sed quis hominum doctior? quis acutior? quis in rebus vel inveniendis vel judicandis acrior Aristotele fuit? quis porro Isocrati adversatus 37 infensius? is igitur versum in oratione vetat esse, numerum jubet. Ejus auditor Theodectes in primis, ut ARISTOTELES sæpe significat, politus scriptor

30 *se offerent*) perperam legebatur olim *efferent*: sed emendavimus ex ipsius TULLII contextu. CAPP.

31 *a proceris numeris*) τὸ *numeris* deerat & supplevimus ex TULLIO. CAPP.

32 *aut Paane*) apud CICERONEM legitur, & *Paone*. CAPP.

33 *judica tur*) perperam editum erat *indicatur*. CAPP.

34 *postremo plerique; qua quoniam apparent & intelliguntur, varianda sunt*) pessime interpunctum olim fuerat hoc modo: *postrema plerique quoniam apparent & intelliguntur. Varianda sunt.* CAPP.

35 *choreos*) in Cicerone legimus *chorios*) CAPP.

36 *tacite*) editum fuerat *taciti*. CAPP.

37 *adversatus*) perperam legebatur *adversus*, emendavimus ex CICERONE. CAPP.

ſcriptor atque artifex 38, hoc idem ſentit & præcipit. THEOPHRASTUS vero eiſdem de rebus etiam accuratius. Quis ergo iſtos ferat, qui hos auctores non probent? niſi omnino hæc eſſe ab iis præcepta neſciant 39.

In alio loco ſic dicit. Fluit omnino numerus a primo tum incitatus brevitate pedum, tum proceritate tardus 40; curſum contentiones 41 magis requirunt; expoſitiones rerum tarditatem. *In alio ſic.*

Cur de perfugis noſtris copias comparant contra nos? Sunt illa duo prima 42, quæ κόμματα Græci vocant, nos inciſa dicimus; deinde tertium κῶλον illi, nos membrum. Sequitur non longa (Ex duobus enim verſibus, id eſt, membris perfecta) comprehenſio, & in Spondeos cadit 43. Et Craſſus quidem ſic plerumque dicebat, idque ipſum genus dicendi 44 maxime probo. Sed quæ inciſim, aut membratim efferuntur 45, eavel aptiſſime cadere debent, ut eſt apud me: *Domus tibi deerat? at habebas: pecunia ſuperabat? at egebas.* Hæc inciſe dicta ſunt quatuor. At membratim quæ ſequuntur duo: *incurriſti amens in columnas, in alienos inſanus inſaniſti.* Deinde omnia tanquam crepidine quadam comprehenſione largiore ſuſtinentur: *depreſſam, cæcam, jacentem domum, pluris quam te & fortunas tuas æſtimaſti:* Dichoreo 46 finitur: at Spondeis proximum illud. Nam in iis 47, quibus ut pugiunculis uti oportet, brevitas faciet 48 ipſa liberiores pedes. Sæpe enim ſingulis utendum eſt, plerumque binis, & utriſque addi pars pedis poteſt, non fere ternis amplius. Inciſim autem & membratim tractata oratio in veris cauſis plurimum valet; maximeque iis locis, cum aut arguas, aut refellas; ut nos in Corneliana ſecunda: *O callidos homines, O rem excogitatam, O ingenia metuenda:* membratim adhuc; deinde cæſim diximus. Rurſus membratim: *Teſtes dare volumus.* Extrema ſequitur comprehenſio, ſed ex duobus membris, qua non poteſt eſſe brevior: *Quem quæſo noſtrum fefellit, ita vos eſſe facturos?* nec ullum genus dicendi eſt, aut melius, aut fortius, binis aut ternis ferire verbis, nonnunquam ſingulis; paulo alias pluribus, inter quæ 49 variis clauſulis ſe interponit raro numeroſa comprehenſio.

Idem ſic dicit de Theophraſto 50. Namque ego illud aſſentior *Theophraſto*, qui putat orationem, quæ quidem ſit polita atque facta quodammodo, non aſtricte, ſed remiſſius, numeroſam eſſe oportere. Etenim, ſicut ille ſuſpicatur, ex illis modis, quibus

38 *ſcriptor atque artifex, hoc idem ſentit*) male interpunctum olim fuerat hoc pacto: *ſcriptor atque artifex. Hoc idem ſentit.* CAPP.

39 *neſciant*) apud CICERONEM legitur *neſciunt.* CAPP.

40 *tum incitatus . . . . tum tardus*] in CICERONE *incitatius . . . . tardius.* CAPP.

41 *contentiones*) οἱ ἀγῶνες, id eſt, argumentorum noſtrorum confirmatio, refutatio alienorum. CAPP.

42 *ſunt illa duo prima*) apud CICERON. *prima ſunt illa duo.* CAPP.

43 *comprehenſio, & in Spondeos cadit*) perperam legitur apud CICERONEM: *comprehenſio eſt & in &c.* CAPP.

44 *ipſum dicendi genus*) in CICERONE, *ipſe.* CAPP.

45 *efferuntur*) male editum fuerat, *offeruntur*; in editione Putſchiana *efferunt.* CAPP.

46 *Dichoreo*) perperam legebatur antea *dicoræo.* CAPP.

47 *nam in iis*) legebatur olim, *nam his.* CAPP.

48 *faciet*) apud CICERON *facit.* CAPP.

49 *inter quæ*) in CICERONE perperam legitur, *inter quas.* CAPP.

50 *dicit de Theophraſto*) Libro III. de Oratore, CAPP.

quibus hic usitatus versus efficitur 51, post Anapæstus procerior quidem numerus effloruit; inde ille licentior & divitior fluxit Dithyrambus, cujus membra & pedes, ut ait idem, sunt in omni locupleti oratione diffusa.

Idem CICERO *in Bruto sic.* Extitit igitur jam senibus illis, quos paulo ante idximus, ISOCRATES cujus domus cunctæ Græciæ, quasi ludus quidam patuit, atque officina dicendi, magnus orator & perfectus magister, quamquam forensi luce caruit, intraque parietes aluit eam gloriam, quam nemo meo judicio est postea consecutus 52. Is & ipse scripsit multa præclare, & docuit alios, & cum cætera melius quam superiores, tum primus intellexit etiam in soluta oratione, dum versum effugeres 53, modum tamen & numerum quendam oportere servari. Ante hunc enim verborum quasi structura, & quædam ad numerum conclusio nulla erat, aut si quando erat, non apparebat eam dedita opera esse quæsitam. Quæ forsitan laus sit, veruntamen natura magis tunc, casuque nonnunquam, haud ratione aliqua 54, aut ulla observatione fiebat 55.

FLAVIUS 56 SOSIPATER CHARISIUS *de numeris sic dicit.*

Bacchicum 57 metrum tale est: *Bacchare, latare præsente Frontone;* hoc videtur ad prosam convenire. Et sane multis pedibus in oratione utimur; licet stulti putent liberum à vinculis pedum sermonem prosæ esse debere.

CICERO *de numeris sic dicit* 58.

Versus enim illi veteres in hac soluta oratione prope modum, hoc est numeros quosdam nobis esse adhibendos putaverunt.

Postea sic. Idque princeps ISOCRATES instituisse fertur, ut inconditam antiquorum dicendi consuetudinem, delectationis atque aurium causa, quemadmodum scribit discipulus ejus Naucrates, numeris astringeret. Namque hæc duo musici, qui erant quondam iidem poetæ 59, machinati ad voluptatem sunt; versum atque cantum, ut & verborum numero 60, & vocum modo, & delectatione vincerent 61 aurium satietatem. Hæc igitur duo, vocis dico moderationem, & verborum conclusionem, quoad orationis severitas pati posset, a poetica ad eloquentiam traducenda duxerunt. In quo illud est vel maximum, quod versus in oratione, si efficitur conjunctione verborum, vitium est; & tamen eam conjunctionem sicuti versum numerose cadere & quadrate, & perfici volumus. Neque est ex multis rebus, quæ magis oratorem ab imperito dicendi ignaroque distinguat 62. *Idem*

51 *ex illis modis quibus hic usitatus versus efficitur*) verba hæc quæ in præcedenti editione deerant, restituimus & supplevimus ex ipso CICERONIS contextu. CAPP.

52 *postea consecutus*) in CICERONE, immo & in editione Putschiana legitur, *poeta consecutus.* CAPP.

53 *effugeres*) antea legebatur *effugeret;* sed CICERONIANI contextus lectionem secuti sumus. CAPP.

54 *haud ratione aliqua*) perperam legitur apud CICERON. *aut ratione.* CAPP.

55 *fiebat*) pessime editum antea fuerat, *flebat.* CAPP.

56 *Flavius*) male editum erat *Ful.* CAPP.

57 *Bacchicum &c.*) hæc non exstant in iis quæ ex Charisio supersunt in veteribus Grammaticis a Putschio editis. CAPP.

58 *sic dicit*) locus est in Lib. III. de Oratore. CAPP.

59 *qui erant quondam iidem poetæ*) legebatur antea *item Poeta.* CAPP.

60 *ut & verborum numero*) editum fuerat: *& ut verborum &c.* CAPP.

61 *& delectatione vincerent*] τὸ & abest a CICERONE. CAPP.

62 *neque est ex multis rebus, quæ magis . . . distinguat*] apud CICERONEM legitur: *neque est ex multis res una, quæ magis &c.* CAPP.

Idem CICERO 63. Nam etiam poetæ quæstionem attulerunt, quidnam esset illud quo ipsi differrent 64 ab oratoribus: numero maxime videbantur antea, & versu 65; nunc apud oratores jam ipse numerus concrebuit. Quicquid enim est, quod sub aurium mensuram aliquam cadit, etiam si abest a versu (nam id quidem vitium orationis est) numerus vocatur, qui græce dicitur ῥυθμός. Itaque video visum esse nonnullis PLATONIS & DEMOCRITI locutionem, etsi absit a versu, tamen quod incitatius feratur 66 & clarissimis verborum luminibus utatur, potius poema putandum, quam Comicorum poetarum, apud quos nisi quod versiculi sunt, nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis.

Victorinus de compositione sic dicit. Creticum quidam ex longa & breui & longa, si sequatur Spondeus vel Trochæus, bonam compositionem facere dicunt: *Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra;* duo extremi pedes sunt Creticus & Spondeus.

Idem multa dicit de compositione & numeris & pedibus oratoriis.

Ut, CICERO *dicit, isti scripserunt apud græcos; Thrasymachus, Naucrates, Gorgias, Ephorus, Isocrates, Theodectes, Aristoteles, Theodorus Byzantius, Theophrastus, Hieronymus: Latine de numeris hi:* CICERO, *Victorinus, Eusebius, Terentianus, Varro, Probus, Charisius, Diomedes, Quintilianus, Donatus, Victor* 67, *Servius.*

Item 68, CICERO *de Numeris & de compositione* 69 *sic:* Nam qui Isocratem maxime mirantur, hoc in ejus summis laudibus ferunt, quod verbis solutis numeros primus adjunxerit. Cum enim videret oratores cum severitate audiri, poetas autem cum voluptate; tum dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratione uteretur 70, tum jucunditatis causa, tum ut varietas occurreret satietati; quod ab his vere quidem ex parte 71, non totum dicitur. Nam in eo genere scientius versatum Isocratem 72 confitendum est: sed princeps inveniendi fuit Thrasymachus, cujus omnia nimis 73 extant scripta numerose. Nam (ut paulo ante dixi) paria paribus adjuncta, & similiter definita; item contrariis relata contraria 74, quæque sua sponte 75, si id non agas, cadunt plerumque numerose, Gorgias primus 76 invenit: sed his est usus intemperantius.

63 Idem *Cicero*] in Oratore.

64 *quo ipsi differrent*] perperam editum erat, *quod ipsi differrent.* Sed emendavimus ex ipsius TULLII contextu. CAPP.

65 *numero maxime videbantur antea & versu*] τὰ & *versu* quæ deerant, ex CICERONE supplevimus CAPP.

66 *quod incitatius feratur*] pessime legebatur antea, *incitatus.* CAPP.

67 *Victor*] an ille SULPITIUS VICTOR, cujus exstant Institutiones Oratoriæ ad Silonem? an potius legendum VICTORINUS? Hoc posterius magis placet ob supra relatum VICTORINI testimonium. CAPP.

68 *Item* CICERO *de numeris & de compositione sic.*] Totam hanc *periochen* quæ deerat, ex ipso TULLIO supplevimus. CAPP.

69 CICERO *de numeris*] in libro cui titulus, *Orator.* CAPP.

70 *uteretur*] apud CICERONEM legimus, *uterentur.* CAPP.

71 *vere quidem ex parte*] apud CICERON. legitur, *quadam ex parte* CAPP.

72 *in eo genere scientius versatum Isocratem*] apud CICERON. *neminem in eo genere scientius versatum Isocrate.* CAPP.

73 *nimis*] in CICERONE, *nimis etiam.* CAPP.

74 *relata contraria*] editum antea fuerat *prolata:* sed lectionem quæ apud CICERONEM exstat, prætulimus. CAPP.

75 *quæque sua sponte*] in CICERONE legimus: *quæ sua sponte.* CAPP.

76 *Gorgias primus*] τὸ *primus* ex ipso CICERONE supplevimus. CAPP.

tius. Id autem est genus (ut ante dictum est) ex tribus partibus collocationis alterum. Eorum uterque 77 Isocratem ætate præcurrit; ut ille eos moderatione, non inventione vicerit. Est enim, ut in transferendis faciendisque verbis tranquillior, sic in ipsis numeris sedatior: Gorgias autem avidior est generis ejus & iis festivitatibus 78 (sic enim ipse censet) insolentius abutitur, quas Isocrates, cum tamen audisset adolescens etiam in Thessalia senem jam Gorgiam, moderatius temperavit.

In alio loco sic 79. Sed hos cum in clausulis pedes nomino, non loquor de uno pede extremo; adjungo (quod minimum sit) proximum superiorem, sæpe etiam tertium. Ne Jambus quidem, qui est e brevi & longa, aut par Choreo 80, qui habet tres breves, Trochæus 81 (sed spatio par non syllabis) aut etiam Dactylus qui est e longa & duabus brevibus, si est proximus a postremo, parum volubiliter pervenit ad extremum, si est extremus Choreus aut Spondeus. Nunquam enim interest, uter sit eorum in pede extremo; sed iidem tres pedes male concluduntur, si quis eorum in extremo locatus est, nisi cum pro Cretico 82 postremus est Dactylus. Nihil enim interest, Dactylus sit extremus, an Creticus; quia postrema syllaba brevis, an longa sit, ne in versu quidem refert. Quare etiam Pæana 83 qui dixit arctiorem, in quo esset longa postrema, videt parum; quoniam nihil ad rem est, postrema brevis, an longa sit. Jam Pæan quod plures habet syllabas, numerus a quibusdam, non pes existimatur 84.

Idem CICERO *in Dialogis de republica multa dicit, referens Asianos oratores Ditrochæo clausulas terminare.*

Terentianus 85 *de Cretico, hoc est de Amphimacro pede sic dicit.*

Optimus pes, & melodis & pedestri gloriæ.
Plurimum orantes decebit, quando pene in ultimo
Obtinet sedem 86, beatam terminet si clausulam
Dactylus, Spondeus imam, nec Trochæum respuo.
Bacchicos 87 utrosque fugito, nec resellas Tribrachyn;
Nam solet longam Trochæus solvere in duas breves:
Unde & appellant Trochæum, quem vocamus Tribrachyn.
Plenius tractatur istud arte prosa rhetorum.

POM-

77 *eorum uterque*] in CICERONE legitur, *Horum*. CAPP.

78 *iis festivitatibus*] apud CICERON. *his festivitatibus*. CAPP.

79 *in alio loco sic*] videlicet in libro, cui titulus *Orator*. CAPP.

80 *aut par choreo*] editum antea fuerat: *aut par est choreo*. Sed τὸ *est* quod sensum turbabat, eo lubentius delevi, quod apud CICERONEM non legeretur. CAPP.

81 *Trochæus*] hæc vox deest in CICERONE; cum tamen sit necessaria. Trochæum porro dicebant olim, quem nunc Tribrachyn vocamus. Vide QUINCTILIAN. Lib. IX. cap. 4. CAPP.

82 *nisi cum pro Cretico*] τὸ *cum* supplevimus ex TULLIO. CAPP.

83 *Pæana*] apud CICERONEM legimus *Paeonem*. CAPP.

84 *existimatur*] in CICERONE, *habetur*. CAPP.

85 *Terentianus*] sequentes versus exstant apud Terentianum Maurum Tom. 2. Grammaticor. Putsch. pag 2434. CAPP.

86 *obtinet sedem*] verbum τὸ *obtinet*, quod præcedentem versum perperam terminabat, propriam in sedem restituimus. CAPP.

87 *Bacchicos*] male editum erat *Bacchios*. Nam penultima esset longa: fieret enim a Græco Βακχεῖος. Adde quod in Putschiana editione legatur *Bacchicos*. CAPP.

POMPEJUS MESSALINUS *de numeris & pedibus oratorum sic dicit.* CICERO Spondeum incisis idoneum putat, qui (ut ait) paucitatem pedum gravitate sua & tarditate compensat. Dochmium 88 aptum dicit quovis loco esse, dum semel ponatur; quoniam continuitas numerum asperum efficiat: Ditrochæum quoque præclare cadere. Palmam de omnibus Cretico tribuit.

Idem de Sallustiana compositione sive numero & structura sic dicit, Nunc, si videatur, Sallustianæ periodi numeros inspiciamus: *Res popu* 89, Dactylus, *li Romani*, *Marco*, tres Spondei, *Lepido*, Anapæstus, *Quinto Catulo*, Spondeus & Anapæstus, *consulibus*, Pæan primus, *ac deinde*, Dichoræus sive Ditrochæus, *militi*, Dactylus, *ac domi*, Creticus, *gestas*, Spondeus, *composui*, Choriambus ex longa & brevi, & brevi & longa. CICERO *de compositione* 90 DEMOSTHENIS *sic dicit.* Quasi vero Trallianus fuerit DEMOSTHENES, cujus non tam vibrarent fulmina illa, nisi numeris contorta ferrentur.

Versus RUFINI.

Creticus aut Spondeus erit Pæanve supremus,
Dactylus atque Trochæus adest, vel cursor Jambus,
Partibus in cunctis qui ponitur ante supremum,
Temporibusve pares hos omnes reddere possunt,
Solvere seu longas malis ut syllaba crescat,
Rhetoricis Asiæ placuit bis fine Trochæus.
Principia & medium, & finem tibi Dochmius 91 ornat.

CICERO *de incisis* 92, *& membris*, *& de circuitu* 93 *sic.*

O Marce Druse, patrem appello. Hæc quidem duobus in his pedibus 94 incisim, deinde membratim: *Tu dicere solebas sacram esse rempublicam*; hæc item membra ternis; post ambitus: *quicunque violasset*, *ab omnibus esse ei pœnas persolutas*; Dichoreus: nihil enim ad rem, extrema illa longa sit, an brevis. Deinde: *patris dictum sapiens temeritas filii comprobavit*; hoc Dichoreo tantus clamor concionis excitatus est, ut admirabile esset. Quæro nonne 95 id numerus effecerit; verborum ordinem immuta, fac sic: *Comprobavit filii temeritas*; jam nihil erit; etsi *temeritas* ex tribus brevibus & longa est; quem ARISTOTELES 96 ut optimum probat.

Idem CICERO *postea sic dicit.*

Sed sunt clausulæ plures, quæ numerose & jucunde cadunt 97. Nam Creticus qui ex longa & brevi & longa, & ejus æqualis Pæan qui spatio par est 98, syllaba lon-

88 *Dochmium*] pessime editum antea fuerat *Dochimum.* Nam & a Græcis pes hujusmodi vocatur δόχμιος, ut patet in Hephæstione. CAPP.

89 *Res populi*] vide Sallustii fragmenta, Lib. I. CAPP.

90 CICERO *de compositione*] in Oratore circa fin. CAPP.

91 *Dochmius*] pessime editum erat, *Dochimus.* CAPP.

92 CICERO *de incisis*] in Libro cui titulus *Orator*, circa fin. CAPP.

93 *de circuitu*) periodum vulgo vocant Rhetores. CAPP.

94 *duobus in his pedibus*) in CICERONE, *duo binis pedibus.* CAPP.

95 *nonne*) antea legebatur *nunne.* CAPP.

96 *quem* ARISTOTELES) supple *pedem.* CAPP.

97 *cadunt*) apud CICERONEM legitur *cadant.* CAPP.

98 *spatio par est*) τὸ *est* quod hic deerat, supplevimus ex ipsius TULLII contextu. CAPP.

longior, quam commodissime 99 putatur in solutam orationem illigari, cum sit duplex. Nam aut e longa est & tribus brevibus, qui numerus in primo viget, jacet in extremo: aut e totidem brevibus & longa; quem optime cadere 100 censent veteres, ego non plane rejicio: sed alios antepono. Ne Spondeus est quidem funditus repudiandus: etsi, quod est 1 e longis, hebetior videtur & tardior; habet tamen stabilem quendam & non expertem dignitatis gradum; in incisionibus vero multo magis, & in membris. Paucitatem enim pedum gravitate sua & tarditate compensat.

DONATUS 2 *de structuris & pedibus oratoriis numerorum sic dicit.*

CICERO in exornatione 3 sententiæ clausulaque ponenda modo Ditrochæum probat pedem, modo Pæana primum aptum incipientibus, modo Pæana quartum finientibus congruum, modo dochmium 4 ex brevi & duabus longis & brevi & longa; cujus exempla posuit, *amicos tenes* 5, modo Amphimacrum pedem, & rursus modo Dactylum, modo Anapæstum, modo Dithyrambum laudat.

PROBUS *de numeris oratoriis.*

Troçhæus & Pæan tertius, faciet illam structuram Tullio peculiarem, *esse videatur.*

CICERO 6 *de numeris & pedibus oratoriis sic.*

Jam Pæan quod plures habeat 7 syllabas quam tres, numerus a quibusdam, non pes habetur: est quidem 8 (ut inter omnes constat antiquos, ARISTOTELEM & THEOPHRASTUM, THEODECTEM, EPHORUM) unus aptissimus orationi vel orienti vel mediæ; putant 9 etiam cadenti, quo loco mihi videtur aptior Creticus. Dochmius autem e quinque syllabis, brevi, duabus longis, brevi, longa; ut est hoc: *amicos tenes* 10, quovis loco aptus est.

Idem CICERO *de pedibus* 11 *& structuris sic.*

Jambus enim frequentissimus est in iis quæ 12 demisso atque humili sermone dicun-

99 *quam commodissime*) antea legebatur *qui.* CAPP.

100 *quem optime cadere*) pedem scilicet aut numerum. Nam ut ait paulo post ipse CICERO, Pæan quod plures habeat syllabas quam tres, numerus a quibusdam, non pes habetur. CAPP.

1 *Ne Spondeus quidem funditus est repudiandus, etsi, quod est &c.*) pessime editum fuerat: *Nam spondæus est quidem funditus repudiandus, & si quod &c* CAPP.

2 *Donatus*] quæ hic ex Donato afferuntur, non exstant in Donati opusculis a Putschio editis. CAPP.

3 *in exornatione*) pessime legebatur antea: *in exordinatione.* CAPP.

4 *Dochmium*) in præcedenti editione perperam legebatur *Dochimum.* CAPP.

5 *amicos tenes*) male editum erat *tenens.* CAPP.

6 CICERO) in Oratore circa finem. CAPP.

7 *quod plures habeat*) antea legebatur hic, *habet* CAPP.

8 *est quidem*) in præcedenti editione: *nominatus est quidem.* Sed ipsius CICERONIS contextum secuti sumus CAPP.

9 *putant*) apud CICERONEM: *putant illā etiam.* CAPP.

10 *ut est hoc*: amicos tenes) editum antea fuerat; *hoc est amicos tenens.* CAPP.

11 CICERO *de pedibus*) in libro cui titulus *orator*, circa fin. CAPP.

12 *in iis quæ*) pessime editum fuerat: *in eis qui.* CAPP.

dicuntur: Pæan autem in amplioribus; in utroque Dactylus. Itaque 13 in varia & perpetua oratione hi sunt inter se miscendi & temperandi.

CICERO *ad Herennium in arte rhetorica de membro*, id est περὶ κώλυ, *sic dicit.*

Membrum orationis appellatur res breviter absoluta 14 sine totius demonstratione sententiæ, quæ denuo alio membro orationis excipiatur 15, hoc pacto: *& inimico proderas*; id est unum quod appellamus membrum: deinde hoc excipiatur oportet altero 16, *& amicum lædebas.* Ex duobus membris hæc exornatio potest constare: sed commodissima & absolutissima est, quæ ex tribus constat 17 hoc pacto: *& inimico proderas, & amicum lædebas, & tibi non consulebas* 18. Item: *nec reipublicæ consuluisti, nec amicis profuisti, nec inimicis restitisti.*

13 *itaque*) in CICERONE legitur, *ita.* CAPP.

14 *membrum orationis appellatur res breviter absoluta*) in præcedenti editione legebatur: *membra orationis appellat res breviter absolutas.* Sed eam lectionem prætulimus, quæ in ipsius Herenniani Rhetoris editione reperitur CAPP.

15 *excipiatur*) in HERENNIANO Rhetore: *excipitur hoc modo.* CAPP.

16 *altero*) apud HERENNIANUM Rhetorem legitur, *ab altero.* CAPP.

17 *quæ ex tribus constat*) perperam editum erat: *qui ex tribus &c.* CAPP.

18 *& tibi non consulebas*) in HERENNIANO Rhetore: *& tibi ipsi non consulebas.* CAPP.

PRISCIANI GRAMMATICI
CÆSARIENSIS DE PRÆEXERCITAMENTIS
RHETORICÆ EX HERMOGENE LIBER.

DE FABULA.

FABULA est oratio ficta verisimili dispositione imaginem exhibens veritatis. Ideo autem hanc primam tradere pueris solent Oratores, quia animos eorum adhuc molles, ad meliores facile vias instituunt vitæ. Usi sunt ea tamen vetustissimi quoque auctores, ut HESIODUS, ARCHILOCHUS, HORATIUS; HESIODUS quidem lusciniæ, ARCHILOCHUS autem vulpis, HORATIUS muris. Nominantur autem ab inventoribus fabularum aliæ Æsopiæ, aliæ Cypriæ, aliæ Libycæ, aliæ Sybariticæ; omnes autem communiter Æsopiæ, quoniam in conventibus frequenter solebat ÆSOPUS fabulis uti. Et pertinet ad vitæ utilitatem, & fit verisimilis, si res quæ subjectis accidunt personis, apte reddantur: utputa de pulchritudine aliquis certat, pavo hic supponatur: oportet alicui astutiam tribuere, vulpecula est subjicienda: imitatores aliquos hominum volumus ostendere, hic simiis est locus. Oportet igitur modo breviter, modo latius eas disserere: commodo autem hoc fiet, si nunc narratione simplici proferantur, nunc etiam sermo inductis fingatur personis; exempli causa: *Simiæ convenerunt, & consilium habuerunt de urbe condenda; & quia placuit illis, paratæ erant incipere ædificationem: sed vetus inter eas prohibuit ab incepto, eas docens, quod facile capientur, si intra muros concludantur;* sic breviter dices. Sin velis producere, sic: *Simiæ convenerunt, & consiliabantur de urbe condenda; quarum una in medium veniens concionata est, quia oportet ipsas quoque civitatem habere: Videtis enim* (ajebat) *quod civitates habendo homines habent etiam domos singulas singuli, & concionem universi, & in theatrum ascendentes delectant animos spectationibus & auditionibus variis;* & sic proferes orationem immorando, dicens quod & plebiscitum scriptum est; & finges etiam orationem veteris simiæ. Expositio autem fabularum vult circuitionibus carere, & jucundior esse. Sed oratio qua utilitas fabulæ retegitur, quam ἐπιμύθιον vocant (quod nos affabulationem possumus dicere) a quibusdam prima est: sed a plerisque rationabilius postrema ponitur. Sciendum vero quod etiam Oratores inter exempla solent fabulis uti.

DE NARRATIONE.

Narratio est expositio rei factæ, vel quasi factæ: quidam tamen χρείαν, id est, *usum* posuerunt ante narrationem. Species autem narrationum quatuor sunt; fabularis, fictilis, historica, civilis. Fabularis ad fabulas supra dictas pertinens; fictilis ad tragœdias sive comœdias fictas; historica ad res gestas exponendas; civilis, quæ ab oratoribus in exponendis sumitur causis. Nunc autem de ea quæ ad exercitationem pertinet, dicemus; quam variis proferre modis solemus. Per *rectum indicativum*, per *indicativum inclinatum*, per *convictivum*, *dissolutum*, *comparativum*. Per *rectum indicativum*,

tivum, ut: *Medea Aeeta filia fuit; hæc prodidit aureum vellus*, & sequentia. *Rectum* autem nominatur, quod per totam vel ampliorem orationem casum servat *nominativum*. *Inclinata* vero *indicativa* dicitur, in qua obliquis utimur casibus, ut: *Medeam Aeeta filiam dicunt amavisse Jasonem*, & reliqua: quia alios quoque casus assumit. *Convictiva* vero figura est, qua arguentes utimur, ut: *Quid enim non fecit Medea malum? Non amavit quidem Jasonem? prodidit aureum vellus? interfecit fratrem?* & sequentia. *Dissolutum* vero fit sic: *Medea Aeeta filia prodidit aureum vellus, Absyrtum interfecit*, & sequentia. *Comparativum* vero est hoc: *Medea Aeeta filia debens pudicitiam servare, turpitudine amoris prodidit eam; & quam decebat custodem fraternæ fieri salutis, interfecit fratrem; & quæ debuit tutari aureum vellus, prodidit insidiatori.* Et *rectum* quidem historiæ convenit (est enim planius) *inclinatum* vero magis certaminibus rhetoricis; *convictivum* quoque ad arguendum accomodatius; *dissolutum* autem perorationibus, sive conclusionibus; est enim *passivum*, id est affectus animi commovens.

DE USU.

Usus est, quem Græci χρείαν vocant, commemoratio alicujus orationis, vel facti, vel utriusque simul, celerem habens demonstrationem, quæ utilitatis alicujus causa plerunque profertur. *Usuum* autem alii sunt *orationales*, alii *activi*, alii *mixti*. *Orationales* sunt, quibus inest oratio sola; ut: PLATO *dicebat Musas in animis ingeniosorum esse*. *Activi* vero, in quibus actus inest solus; ut: *Diogenes quum vidisset puerum agentem indecenter, pædagogum virga percussit.* *Mixti*, si addas, *percussit dicens: Quare sic erudisti?* Interest autem inter *usum* & *commemorationes* hoc, quod *usus* breviter profertur, *commemorationes* vero, quas Græci ἀπομνημονεύματα vocant, longiores sunt. A sententia vero differt, quod sententia indicative profertur, usus vero sæpe etiam per interrogationem, & responsionem: præterea quod usus etiam in actu solent inveniri, sententiæ vero in verbis tantum, & quoniam usus habet omnino personam, quæ fecit, vel dixit: sententia vero sine persona dicitur. Traduntur tamen differentiæ usuum plures a veteribus. Alii enim sunt indicativi, alii interrogativi. Sed nunc ad instans veniamus, hoc est ad operationem & ordinationem ad usus pertinentium capitulorum. Disponendum igitur sic, primum ut laus breviter dicatur ejus qui dixit, vel fecit: deinde expositio ipsius usus: hinc causa: uti, SOCRATES *dicebat stirpem quidem doctrinæ esse amaram, fructum vero dulcem.* Laus, *Socrates sapiens fuit*; & producis pedetentim locum. Postea sequitur eloquutio ipsius usus. Non oportet tamen ipsum per se ponere, sed latius eum interpretari. Deinde a causa: *Maxima enim factorum per laborem perfici solent, perfecta vero afferunt jucunditatem.* Deinde utendum a contrario: Nam *vilissima rerum non egent labore, & finem teterrimum habent, studiosissima vero res e contrario.* Post hæc a comparatione. *Quomodo enim agricolas oportet laborantes in terra accipere fructus, sic etiam eloquentes.* Deinde ab exemplo: DEMOSTHENES *inclusit sese in ædiculis ad legendum, & multo labore: post accepit fructus, coronas, & prædicationes.* Deinde ab judicio argumenteris. ut, HESIODUS quidem dixit, *Virtutis viam asperam dii fecere.* Alius poëta dixit, *Laboribus vendunt dei nobis omnia bona.* Post omnia inferes exhortationem, quod oportet parere illi qui dixit, aut fecit.

DE SENTENTIA.

Sententia est oratio generalem pronunciationem habens, hortans ad aliquam

rem,

rem, vel dehortans, vel demonstrans quale sit aliquid. Dehortans quidem, quomodo in illo Homerico: *Non oportet per totam noctem dormire consultorem virum*; & in illo Virgiliano:

Heu nihil invitis fas quenquam fidere divis.

Hortans vero, ut in illo: *Oportet pauperiem fugientem etiam latissimum pontum penetrare, & ad scopulos applicare præcipites.* Demonstrans vero qualitatem rei, ut: *Prospere enim agentes indigni occasionem accipiunt insipienter malefaciendi.* Præterea sententiarum aliæ sunt veræ, aliæ verisimiles, aliæ simplices, aliæ conjunctæ, aliæ supralativæ. Veræ quidem, ut: *Non potest inveniri vita hominis carens molestia.* Et:

Heu nihil invitis fas quenquam fidere divis.

Verisimiles autem, ut: *Si quis cum malis conversatur libenter, nunquam de hoc bene interrogavi viro, sciens quoniam talis est, quales illi cum quibus conversatur.* Et,

Una salus victis nullam sperare salutem.

Simplices vero: ut, *Possunt divitiæ & dementes facere & humanos.* Et:

Quid non mortalia pectora cogis
Auri sacra fames?

Conjunctæ, ut: *Non est bonum multos esse reges, unus rex sit.* Et: *Obsequium amicos, veritas odium parit.* Supralativæ, ut: *Nihil imbecillius homine terra pascit.* Et,

Fama malum, quo non alind velocius ullum
Mobilitate viget.

Operatio vero sententiæ consimilis est meditationi usus, de quo superius dictum est. Provenit enim a laude brevi ejus qui dixit, a simplici expositione ipsius sententiæ, a causa, a contrario, a comparatione, ab exemplo, ab judicio, a conclusione. Sit autem sententia, exempli causa: *Non oportet per totam noctem dormire virum multis consulentem.* Laudabis igitur eum qui dixit, breviter, deinde simplici expositione eloqueris sententiam, ut: *Non decet virum in summa potestate multis præsidentem ab occasu solis usque ad ortum opprimi somno.* A causa: *Debet enim præses in cura semper esse, somnus vero curas omnibus aufert.*

A contrario. Contrarium est enim rex, & privatus: & somnus, & vigiliæ. *Quomodo ergo molestum est si privatus homo per totam dormiat noctem: sic intolerabile si rex non vigiliis consulat cujusque sibi parentium saluti.* A comparatione: *Quomodo enim gubernatores, etsi cæteri dormiant, soli pro communi vigilant salute, sic oportet imperatores curare pro suis.* Ab exemplo: *Hector enim noctu vigilans, & curans, speculatorem ad naves Græcorum mittebat Dolonem.* Ab judicio, ut SALLUSTIUS quoque hoc comprobat dicens: *Sed multi mortales dediti ventri, atque somno, indocti incultique vitam sicuti peregrinantes transiere.* Conclusio vero habet exhortationem plerunque: ut, *Oportet & nos necessarias res suscipientes, nimia cura vigiliisque eis consulere.*

DE REFUTATIONE.

Refutatio est improbatio propositæ rei, quam Græci ἀνασκευὴν vocant. Confirmatio vero ex contrario comprobatio. Quæ vero planissime sunt falsa, vel vera, nec refutanda sunt, nec confirmanda, quales sunt fabulæ Æsopiæ, vel historiæ indubitabiles. Oportet enim refutationes & confirmationes de illis rebus fieri quæ ancipitem adhi-

adhibent opinionem. Refutandum igitur ab incerto, ab incredibili, ab impoſſibili, ab inconſequente, ab indecente, ab incommodo. Ab incerto, ut: *Incertum erat tempus in quo Narciſſum fuiſſe dicunt.* Ab incredibili: *Incredibile eſt Arionem malis affectum voluiſſe canere.* Ab impoſſibili: *Impoſſibile erat Arionem a delphino ſervari.* Ab inconſequente, quod & contrarium dicitur, ut: *Contrarium erat voluiſſe perdere libertatem eum qui eam ſervaſſet.* Ab indecente: *Indecens erat Apollinem, cum ſit Deus, voluiſſe mulieri vim inferre.* Ab incommodo: cum dicimus quod neque prodeſt hæc audire. Confirmes vero a contrariis.

DE LOCO COMMUNI.

Locus communis exaggerationem habet manifeſtæ rei, quaſi ex argumentationibus jam peractis. Non enim quærimus in hoc, an iſte ſacrilegus, vel vir fortis ſit, ſed rei convictæ manifeſtæ exaggerationem facimus, cui tamen legibus ſupplicium ſit definitum, vel præmium. Dicitur autem communis locus, quia convenit contra omnem, verbi cauſa, ſacrilegum, vel etiam (ut quibuſdam placet) pro omni viro forti. Oportet autem ſic progredi per inquiſitionem contrarii, deinde ponere ipſam rem poſt comparationem, quum ſequitur ſententia: poſtea conjecturaliter præteritam vitam crimineris a præſentibus: dehinc amoveas miſericordiam per capitula quæ finalia dicuntur, id eſt utili, juſto, legitimo, honeſto, & ſimilibus, & per demonſtrationem rei actæ. Principia enim in loco communi pure non invenis, ſed uſque ad formulam quandam ſervantur. Quod ut exemplo manifeſtum fiat, ſit locus communis contra ſacrilegum. Principia igitur dicenda ſunt uſque ad formulam hoc modo: *Omnes quidem oportet maleficos homines in odio eſſe vobis, judices, maxime vero eos, qui contra deos aliquid audent.* Secundum quaſi principium: *Ergo ſi vultis facere ut cæteri quoque ſint peſſimi, iſti concedite; ſin hoc minime placet, iſtum ſuppliciis afficite meritis.* Tertium: *Videtur enim reus in periculum duci ſolus, re autem vera vos quoque in diſcrimen extremum venietis. Contemtio enim jurisjurandi, & fidei religioniſque violatio neſcio an minores debeat ſacrilegio pœnas.* Poſt has igitur formulas principii antequam in ipſam rem veniamus, de contrario eſt dicendum, *quod leges conſtituerunt prudentiſſime deos aris placari, templa eis devoverunt, donariis ornaverunt, feſtis diebus redeuntibus celebraverunt.* Et infers etiam approbationem tractando cauſam: *quod juſtiſſime hac leges conſtituerunt; deorum enim placatorum providentia cuſtoditur ſalva Reſpublica, violatorum vero proditione corrumpitur.* Sic progredere ad propoſitum: *Quæ cum ita ſint, iſte quid eſt auſus facere?* Et expones rem non quaſi docens, ſed quaſi exaggerans: *quod univerſæ nocuit civitati, & communibus & privatis rebus; & timendum ne tale ſcelus conſequatur ſterilitas frugum, ne hoſtium ſuperemur armis,* & ſimilia. Poſt hæc ad comparationes venies: *Quod homicidis multo eſt iſte pejor; quanta vero ſit differentia, ex læſis conjicere poſſumus. Homicidæ enim contra homines audent, ſacrilegus autem in ipſos ſceleratam exercet audaciam deos, tyrannis iſte ſimillimus, ſed tamen ex illis non omnibus, ſed peſſimus omnium: illorum enim facinus eſt ſæviſſimum, quod ſacratas diis divitias auferunt.* A majore vero ad minus comparationes per increpationem induces, ne minuere crimen videaris, ut: *Non eſt iniquiſſimum, furem quidem vel injurioſum affici ſupplicio, ſacrilegum vero abſolvi? Licet autem etiam præteritam ejus vitam a præſenti criminari, quod a parvis cœpit, & ad hoc peſſimum facinus progreſſus eſt. Ergo non ſolum ſacrilegum, ſed etiam furem, atque effracto-*

fractorem, & adulterum habetis. Excuties etiam sententiam, per quam venit ad tale peccatum: *quod nolens ingenuus ingenue laborare, vel arando cibum acquirere, per sacrilegia vult divitias quærere.* Præterea a consequentibus dices: *quod per hunc deminuta majestas templorum, infamati sacerdotes, segniores ad offerendum ornamenta delubris redditi cives.* Utere autem etiam amotione misericordiæ. Amovetur autem misericordia finalibus capitulis, id est justo, utili, possibili, decenti, & descriptione ipsius injuriæ, ut: *Non istum mihi attendatis, qui nunc lachrymat ante conspectum vestrum, sed illum contemnentem deos, adeuntem fana, evellentem fores, auferentem donaria sacrorum.* Et post omnia perores in exhortationem desinens: *Quid moramini? quid cogitatis de eo, qui jam pridem omnibus videtur esse damnatus?*

DE LAUDE.

Laus est expositio bonorum, quæ alicui accidunt personæ, vel communiter, vel privatim: communiter, ut laus hominis: privatim vero, ut laus Socratis. Laudamus tamen etiam res, ut justitiam: & muta animalia, ut equum: necnon etiam arbores, & semina, & montes, & fluvios, & similia. Sciendum autem, quod & laus & vituperatio sub uno eodemque genere referuntur demonstrativo, quod ex eisdem locis utraque proficiscuntur. Quid autem interest inter has & locum communem? videntur enim in quibusdam nimium esse conjunctæ. Hoc, quod in loco communi pro viro forti dicentes, eo consilio dicimus, ut præmium petamus: laus autem per se testimonium virtutis habet. Loca vero laudis vel vituperationis hæc sunt, gens, ut Latinus, Græcus: civitas, ut Romanus, Atheniensis: genus, ut Ælamitanus, Alcmæonides. Dices autem siquid nascendo evenit viro vel ex somniis, vel ex signis, vel hujuscemodi quibusdam prænunciationibus. Deinde sequitur victus, ut in Achille, quod medullis leonum pastus est. Hinc educatio, quomodo eruditus est apud Chironem. Necnon etiam natura animi corporisque tractetur, & eorum utrumque per dvisionem. Dices enim de corpore quidem, quod pulcher, quod magnus, quod scitus, quod fortis: de animo vero, quod justus, quod moderatus, quod sapiens, quod strenuus. Postea laudabis a professionibus, id est, quod officium professus est, philosophicum, vel rhetoricum, vel militare. Omnibus autem est exquisitissimum de gestis dicere, ut militarem vitam degens, quid in ea gessit. Laudabis etiam vel vituperabis extrinsecus, id est a cognatis, amicis, divitiis, familia, fortunis & similibus. Præterea etiam a tempore, quantum vixit, multum, vel parum. Utrumque enim occasiones laudis vel vituperationis præbet. Ad hæc ex qualitate mortis, ut pro patria pugnans, vel siquid mirabile in ipsa morte evenit, vel etiam ab eo qui eum interfecit, ut Achilles ab Apolline interfectus est; & exquires etiam quæ sequuta sunt post mortem, si certamina in ejus honorem sunt celebrata, quomodo Patroclo ab Achille, & Anchisæ ab Aenea; si oraculum aliquod datum est de ossibus ejus, quomodo de Oreste & Palinuro, si filios habuit laudabiles, quomodo Achilles Pyrrhum. Maximam vero causam in hujuscemodi orationibus suppeditant comparationes, quas pones in quo loco tempus ad moneat. Consimiliter tamen muta quoque animalia, quomodo convenit, & a loco in quo nascuntur, laudantur: & a diis in quorum sunt tutela: ut columba Veneri, equus Neptuno dicitur esse consecratus. Præterea dices quomodo

do pascitur, qualem habeat animum, quale corpus, quale opus, aut quid utilitatis, quale spacium temporis vitæ: necnon etiam comparatione, & omnibus accidentibus locis uteris. Res autem laudes ab inventoribus: ut, Venationem Diana invenit, & Apollo. Et ab his, qui ea usi sunt: ut, Heroës venationibus utebantur. Maxima autem facultas in hujuscemodi rerum laudationibus datur ex contemplatione eorum, qui eas res affectant, quales sint tam animis, quam corporibus: ut venantes fortes, audaces, acuti, integri corporibus. Hinc non ignores, quomodo etiam Deos debeas laudare. Similiter arbores a loco in quo gignuntur, & a Deo in cujus sunt tutela, ut oliva Minervæ, laurus Apollinis: etiam a pastu, quomodo pascuntur, & si multa cura egent, id admireris: sin parva, id quoque laudabis. Dices autem quomodo de corpore staturam, pulchritudinem, pullulationem, quomodo de mali arbore, & quid utile habent, in quo maxime morandum. Comparationes autem non ubique assumendæ. Quin etiam urbium laudes hujuscemodi locis non difficulter acquires: dices enim & de genere, quod indigenæ: & de victu, quod a deis nutriti: & de eruditione, quod a diis eruditi sunt. Tractes vero quomodo de homine, qualis sit statura, quibus professionibus est usa, quid gesserit.

DE COMPARATIONE.

Comparatio est vel similium, vel diversorum, vel minorum ad majora, vel majorum ad minora collatio. Ea usi sunt etiam in communi loco augentes per comparationem crimina. Assumitur tamen etiam in laude & in vituperatione ejusdem rationis causa. Quoniam tamen doctissimi oratorum ea quoque per se pro exercitatione sunt usi, dicamus etiam de hac. Procedentes igitur per loca laudationis, comparamus & urbem urbi, ex qua sunt viri, & genus generi, & victum victui, & professiones professionibus, & gesta gestis, quæ accidunt extrinsecus, & diversos mortis modos, & quæ sunt consequuta. Similiter si arbores compares, conferes etiam præsidentia eis numina, & loca in quibus nascuntur, & fructus, & utilitatem, & similia. Res quoque si compares, dices qui primi eas invenerint, & eos conferes: præterea qualitatem animi, & corporis. Idem tibi sit præceptum in reliquis: sic enim vel in omnibus, vel in plerisque similia ostendimus quæ comparamus. Est autem quando alterutrum proponimus vituperantes comparando. Est etiam quando alterutrum vituperantes alterum laudamus: ut si comparemus justitiam & divitias. Fit autem comparatio etiam ad melius, ut si laudans Ulyssem comparem illum Herculi, minorem similem majori virtutibus volens ostendere. Exigit autem hujuscemodi locus fortem oratorem, & callidum & celerem, ut agiles possit sæpe facere transitiones.

DE ALLOQUUTIONE.

Alloquutio, quæ a Græcis ἠθοποιία dicitur, est imitatio sermonis ad mores & suppositas personas accommodata: ut quibus verbis uti potuisset Andromache Hectore mortuo. Confirmatio vero, quam Græci προσωποποιΐαν nominant, est quando alicui rei contra naturam datur persona loquendi: ut CICERO patriæ & Reipublicæ in invectivis dat verba. Est præterea simulacri fictio, quam Græci εἰδωλοποιΐαν dicunt, quando

quando mortuis verba dantur, quod facit CICERO pro Cælio, verba dans Appio Cæco contra Clodiam. Fiunt autem alloquutiones & finitarum personarum & infinitarum. Infinitarum, ut quibus verbis uti potuisset ad suos aliquis profecturus a patria; finitarum vero, ut quibus uti potuisset verbis Achilles ad Deidamiam profecturus ad bellum Troianum. Alloquutionum vero quædam sunt simplices, quando supponitur aliquis ipse per se loquens; quædam duplices, quando ad alios loquitur, per se quidem, ut quibus verbis uti potuisset Scipio victor revertens: ad alios vero, quibus verbis uti potuisset Scipio post victoriam ad exercitum. Ubique autem est servanda proprietas & personarum, & temporum. Alia sunt enim verba juvenis, alia senis: & alia gaudentis, alia dolentis. Sunt autem quædam alloquutiones passionales, quædam morales, quædam mixtæ. Passionales sunt, in quibus passio, id est, commiseratio perpetua inducitur, ut quibus verbis uti potuisset Andromache mortuo viro. Morales vero, in quibus obtinent mores, ut quibus verbis uti potuisset rusticus cum primum aspexit navim. Mixtæ vero utrumque habent, ut quibus verbis uti potuisset Achilles interfecto Patroclo; habet enim & passionem funeris amici, & morem de bello cogitantis: sed operatio procedit per tria tempora, & incipit a præsentibus, recurrit ad præterita, & transit ad futura: habet autem stylum suppositis aptum personis.

DE DESCRIPTIONE.

Descriptio est oratio colligens & præsentans oculis quod demonstrat. Fiunt autem descriptiones tam personarum, quam rerum, & temporum, & status, & locorum, & multorum aliorum. Personarum quidem, ut apud Virgilium:

Virginis os habitumque gerens, & virginis arma
Spartana.

Rerum vero, ut pedestris prælij, vel navalis pugnæ descriptio. Temporum autem, ut veris, æstatis. Status, ut pacis, vel belli. Locorum, ut littoris, campi, montium, urbium. Potest autem & commixta esse demonstratio: ut si quis describat pugnam nocturnam, ac simul demonstret & rem, & tempus. Conemur igitur res quidem describere ab ante factis, & quæ in ipsis eveniunt, vel aguntur: vel consequuntur: ut si belli dicamus descriptionem, primum quidem ante bellum debemus dicere delectus habitos, sumptus paratos, timores qui fuerunt: hinc congressus, cædes, mortes, victorias, laudes victorum: illorum vero qui victi sunt, lachrymas, servitutem. Sin vero loca, vel tempora, vel personas describamus, habebimus aliquam & a narratione de qua supra docuimus, & a bono vel utili vel laudabili rationem. Virtus autem descriptionis maxima, planities, & præsentia vel significantia est. Oportet enim eloquutionem pene per aures oculis præsentiam facere ipsius rei, & exæquare dignitati rerum stylum eloquutionis. Si clara res est, sit & oratio similis; sin summissa, huic quoque aptabitur qualitas verborum. Sciendum autem quod quidam non posuerunt descriptionem in præexercitamentis, quasi præoccupatam & in fabula & in narratione. In illis enim quoque describimus & loca, & fluvios, & personas, & res: sed quoniam quidam eloquentissimorum eam quoque tradidere inter præexercitationes, non incongruum est eos imitari.

DE

DE POSITIONE.

Positio est deliberatio alicujus rei generalis ad nullam personam certam pertinens, vel aliquam partem circumstantiæ: ut si tractemus an navigandum, an ducendum uxorem, an philosophandum, non addentes cui, sed ipsam rem per se & per accidentia ei requirentes: ut an illa res sit facienda, quam facientibus solet illud accidere. Quod si finitam assumamus personam, & sic deliberemus, non positio jam, sed suppositio est, quæ magis ad controversias pertinet. Sunt igitur positionum aliæ civiles, aliæ privatæ. Civiles quidem, quæ communibus, & ad civitatem pertinentibus subjacent opinionibus: ut an rhetoricæ dandum studium, & his similia. Non civiles vero, vel privatæ, quæ sunt propriæ aliquarum disciplinarum & eas profitentium: ut an pilæ formam habeat mundus, an multi sint mundi, an ignis sit sol. Hæ enim quæstiones ad philosophos pertinent: nam oratores in aliis sunt exercitandi. Nominaverunt autem quidam has activas, illas inspectivas, sive intellectivas; hæ enim possunt agere, illarum autem finis est inspectio, sive intellectus. Est autem inter locum communem & positionem hoc differentiæ, quod locus communis est convictæ & manifestæ rei exaggeratio: positio autem dubiæ rei quæstio. Positionum autem aliæ sunt simplices, aliæ ad aliquid comparantur, & duplices videntur esse. Si enim dicamus, an luctatio exercenda, simplex positio: sin autem, Luctatio ne exercenda, an agricultura, duplex: oportet enim ab altero dehortari in alterum hortantem. Dividuntur autem positiones capitulis quæ finalia nominantur, id est justo, utili, possibili, decenti; ut: *Justum est ducere uxorem, & quod a parentibus accepimus, reddere vitæ.* Quod prodest: *multa enim ex nuptiis accidunt solatia.* Quod possibile: *A similibus enim facile possumus ducere, quod non decet more ferarum degere.* Hoc modo confirmes. Refutes autem ex contrariis, necnon etiam incidentes objectiones reprobes. In peroratione vero hortationibus uteris, & communibus omnium moribus hominum.

DE LEGIS LATIONE.

Legis quoque lationem in præexercitationibus ponunt, quoniam etiam in negociali, & latione legum, & accusationibus utuntur quæstione. Differentiam autem hanc esse dicunt, quod in negociali circumstantia est, in præexercitatione non est: ut, *fert aliquis vendendos esse honores sine tempore, & sine reliquis circumstantiæ partibus.* Dividitur autem manifesto, legitimo, justo, utili, possibili, decenti. Manifesto; ut apud DEMOSTHENEM: *Facile est id omnibus discere & cognoscere, simplicia & manifesta esse jura legum.* Legitimo, *si dicamus quod contra veteres leges.* Justo, *quando dicimus quod & contra naturam & contra mores.* Utili, *quando dicimus quod & nunc & in futurum lædit.* Possibili, *quando dicimus quod neque potest fieri.* Decenti, *quando dicimus quod inglorium est.*

RHETORICÆ COMPENDIUM,

EX MAGNO AURELIO CASSIODORO

SENATORE VIRO CLARISSIMO.

ARTIUM aliæ sunt positæ in inspectione, id est cognitione & æstimatione rerum, qualis est Astrologia, nullum exigens actum, sed ipso rei, cujus studium habet, intellectu contenta, quæ θεωρητικὴ vocatur. Aliæ in agendo: quarum in hoc finis est, ut ipso actu perficiatur, nihilque post actum operis relinquat, quæ πρακτικὴ dicitur, qualis saltatio est. Alia in effectu, quæ operis quod oculis subjicitur, consummatione finem sortitur, quam ποιητικὴν appellamus, qualis est pictura.

ORATIONUM GENERA.

Duo sunt orationis genera: alterum enim perpetuum est, quæ Rhetorica dicitur: alterum concisum, quæ Dialectica. Quæ quidem Zeno adeo conjunxit, ut hoc compressæ in pugnum manui, illud explicatæ simile dixerit. Nam quæ attingit argumentis tantummodo Dialecticus, ea si incidant in Rhetorem, sic tractantur, ut nihil nec ad ornatum, nec ad elegantiam reliquum cuiquam faciat. Initium dicendi natura suppeditavit, arti vero observatio dedit initium. Homines enim, sicut in medicina, quum viderent alia salubria, insalubria alia, ex observatione eorum artem fecerunt. Atque hic accidit, quod & alibi, ut sero quid esset facto opus, animadverteretur; id postquam est semel deprehensum, cœptum est regulis præceptisque in posterum custodiri: hinc tandem artis emersit perpetua observatio. Facultas orandi consummatur, natura, arte, exercitatione. Quibus partem quartam adjiciunt quidam, imitationem, quam nos arti subjicimus, secuti FABIUM QUINTILIANUM. Sunt autem ei qui ad dicendum venerit, tria peculiariter efficienda, ut doceat, moveat, delectet. Hæc enim clarior est divisio, quam eorum qui totum opus in res & affectus partiuntur; quamvis tamen ea ipsa sic tractet orator, ut quædam sint veluti legitima: nam quis feret Oratorem nisi docuerit? Ut autem delectet, d jure habitum est honorarium: ita ut ne quidem semper debeat expectari, præstari vero nequaquam possit ubi libet.

SUASORIUM GENUS.

In suadendo ac dissuadendo tria præcipue sunt spectanda: Quid sit de quo deliberetur: Qui sint qui deliberent: Qui sit qui suadeat rem de qua deliberatur. Ita plurimum intererit cujusmodi sustineat personam, qui suadet: *Cato quippiam dixerit, an Thersites: Cunctator Fabius, an Flaminius?* & quædam per se suasu quidem erant utilia, tamen quia alienos sortiuntur auditores, locum, tempus, ideo amittunt pondus. Partes suadendi sunt honestum, utile, necessarium. Quidam, ut QUINTILIANUS δυνατὸν, hoc est possibile quoque approbant & recipiunt. Nec putamus hic nostri esse officii quicquam de utili & honesto differere, quemadmodum natura sint conjuncta: nam hic locus non modo a CICERONE, verumetiam a FABIO prolixe tractatur.

ftatur. Optimum autem quemque admonitum esse volumus, ne unquam in eam opinionem veniat, ut putet quid esse utile, nisi id quoque honestum, neque e diverso.

Prooemium unde dictum sit.

Clare pars ante ingressum rei, de qua dicendum sit, ostenditur hoc verbo. Nam sive propterea quod οἴμη cantus est, & citharœdi pauca illa quæ antequam legitimum certamen inchoënt, emerendi favoris gratia canunt, procemium cognominarunt: Oratores quoque ea quæ prius quam causam exordiantur, ad conciliandos sibi judicum animos præloquuntur, procemii appellatione signarunt: sive quod οἶμον Græci viam appellant, sic quod ante ingressum rei ponitur, institutum est hoc modo vocari. Principii causa hæc est, ut auditorem, quo sit nobis in cæteris partibus accommodatior, præparemus. Id fit tribus modis, si benevolum, attentum, docilemque feceris. Quamvis vero in cæteris quoque partibus illa animorum conciliatione sit opus, initiis tamen maxime, & veluti ex condicto tribuitur.

Prooemium ab Epilogo quemadmodum differat.

Quidam putarunt sic differre, quod in procemio præterita, in epilogo futura dicantur. Quintilianus autem eo differre existimat, quod in ingressu parcius & modestius prætentanda sit Judicis misericordia: in epilogo vero liceat totos effundere affectus, & fictam orationem induere personis, & defunctos excitare, & pignora reorum producere, quæ omnia in procemiis parum recte fiunt.

De Narratione.

Narratio aut tota pro nobis est, aut tota pro adversariis, aut mixta ex utrisque. Si erit tota pro nobis, contenti simus his tribus partibus, ut Judex intelligat, meminerit, credat. Nec quicquam reprehensione dignum dicat; nam id principio maxime cavetur.

Narrationis Virtutes.

Quoties sequentia satis rem declarant, iis contenti esse debemus, & priora omittere. Satius est narrationi aliquid superesse, quam deesse: nam supervacua cum tædio dicuntur, necessaria cum periculo subtrahuntur. Quæ probatione tractaturi sumus, persona, loco, tempore, instrumento, occasione, in narratione delibabimus. Multæ sæpe in una causa sunt narrationes, maxime si causa sit multiplex, ut est Repetundarum. Non semper eo ordine est narrandum, quo res gesta est: qua in re causæ conditionem spectabimus. Tanta est enim varietas causarum, ut qui aut eundem ordinem ubique sequatur, aut præceptis quemquam certis alliget, non modo operam perdat, verum etiam cogat in re diversissima unum semper spectare finem: quod quam sit absurdum, facile intelliget qui Ciceronis orationes legerit. Ἐπιδιήγησις fit ad augmentum vel invidiæ vel miserationis in adversis. Initium narrationis a persona fit: & ea si nostra est, ornetur: si aliena, infametur. Finis narrationis fit, quum eo perducitur expositio, unde quæstio oritur.

DE EGRESSIONIBUS.

Egressus est vel egressio, hoc est παρέκβασις, quum, intermissa parum re proposita, quiddam interseritur delectationis utilitatisve causa. Sed hæ sunt plures, quæ per totam causam varios excursus habent: ut laus hominum, locorumque, & descriptio regionum, expositio quarundam rerum gestarum, vel etiam fabulosarum. Sed indignatio, miseratio, invidia, convicium, excusatio, conciliatio, maledictorum refutatio, & similia: amplificatio, minutio, omnis affectus genus, de luxuria, de avaritia, de religione, aut officiis neglectis vel oblitis, cum suis argumentis, quia cohærent, egredi non videntur.

DE CREDIBILIBUS.

Credibilium tria sunt genera, unum fortissimum, quia fere semper accidit, ut: *liberos a parentibus amari.* Alterum velut propensius; ut: *eum qui recte valeat, ad crastinum perventurum.* Tertium tantum non repugnans, ut: *ab eo in domo furtum factum, qui domi fuerit, munus aliquod domi administraverit.*

ARGUMENTA UNDE DUCANTUR.

Argumenta ducuntur a personis, causis, temporibus. Cujus tres partes sunt: præcedens, insequens, conjunctum. Si agimus, nostra confirmanda sunt prius: tum ea quæ nostris opponuntur refutanda. Si respondemus, sæpius incipiendum a refutatione: locuples enim, speciosa & imperiosa esse debet eloquentia.

EPILOGUS.

Conclusio, quæ peroratio dicitur, duplicem habet rationem. Ponitur enim aut in rebus, aut in affectibus, rerum repetitione & cumulo, quæ Græce ἀνακεφαλαίωσις dicitur, a Latinis quibusdam renumeratio appellata. Ea autem memoriam judicis reficit, & totam simul causam ponit ante oculos, ut etiam si singula minus valeant, turba tamen moveat: ita tamen, ut breviter eorum capita cursimque tangantur. Sed tunc fit, quando multæ quæstiones inseruntur. Nam si brevis simplexque sit, non est necessaria.

DE AFFECTIBUS.

Affectuum duæ sunt species, quas Græci ἦθος καὶ πάθος vocant, quasi dicas mores & affectus concitatos. Πάθη quidem affectus turbulentos, ἤθη vero mites atque compositos. In illis vehementes motus, in iis lenes. Et πάθος quidem imperat, ἦθος vero persuadet. His ad perturbationem, illis ad benevolentiam utimur. Et est πάθος temporale, ἦθος vero perpetuum. Utrunque ex eadem natura, sed illud majus, hoc minus. In adversarios plus valet invidia, quam convicium: quia invidia adversarios, convicium nos invisos facit. Nam sunt quædam, quæ si imprudentibus excidant, stulta sunt: quum simulamus, venusta creduntur. Altercator, iracundiæ vitio careat; nullus enim affectus rationi magis obstat, & fert extra causam plerumque, ac deformia convicia facere ac mereri cogit, & nonnunquam in ipsos judices incurrit. Conjectura omnis aut de re, aut de animo est. Utriusque tria sunt tempora, præ-

præteritum, præsens, futurum. De re generales sunt quæstiones, & definitæ: id est & quæ non continentur personis, aliisque circunstantiis, & quæ continentur. De animo quæri non potest, nisi ubi persona est, & de facto constat. Ergo cum de re agitur: aut quid factum sit, in dubium venit, aut quid fiat, aut quid futurum sit, & similia.

De Amphibologia.

Amphibologiæ species sunt innumerabiles, adeo ut nonnulli philosophi putent, nullum esse verbum quod non plura significet. Aut enim vocibus singulis accidit, per ὁμωνυμίαν, aut conjunctis per ambiguam constructionem. Vitiosa oratio fit, quum inter duo nomina medium verbum ponitur. Alias tamen vitiosæ orationis species nec enumerare cuiquam facile promptum est: in universum vero id sic præcipitur, ut quicquid parum proprie, clare, locoque dicatur, id fere in vitium incurrat.

Nunc ad artis Rhetoricæ definitiones divisionesque veniamus, quæ sicuti est copiosa & varia, ita & a multis & clarissimis scriptoribus tractata est, non eodem modo. Nam sunt qui genus demonstrativum in scholas sic relegant, ut oratori nec faciant copiam alterius partis, aut majorem aut frequentiorem quam judicialis. Qua quidem in re quid spectent, video: nam eam demum partem multo speciosissimam se tantum judicant dignam, in qua multum sit & ostentationis & utilitatis: quum interim ut ad hanc forensem lucem perveniatur, in demonstrativis fere ludamus: ideoque fit, ut in scholis, ubi verarum actionum progymnasmata tractantur, nullus locus tractetur aut felicius aut sæpius quam laudis, vituperationisque, qui est demonstrativi generis proprius. Hoc tamen sciat futurus Orator, non esse genus ullum dicendi, qui admittere possit aliquid e genere demonstrativo; id quod sic se habere sibi persuadebit, qui veterum scripta legerit accuratius. Rhetorica, ut fert communis fere omnium opinio, est bene dicendi scientia in civilibus quæstionibus. Orator igitur est vir bonus dicendi peritus. Oratoris autem officium est apposite dicere ad persuadendum. Finis, persuadere dictione, quatenus rerum & personarum conditio videtur admittere in civilibus quæstionibus: sic enim Hermagoras calumniis occurrit plurimis. Civiles quæstiones sunt, quæ in communem animi conceptionem possunt cadere, id est, qua unusquisque potest intelligere, quum de æquo quæritur & bono. Causa est res quæ in se habet controversiam in dicendo positam, cum personarum certarum interpositione, quæ ὑπόθεσις dicitur: ut, *sitne philosopho uxor ducenda?*

Quæstio est res, quæ in se habet controversiam positam in dicendo sine certarum personarum interpositione, quæ a Græcis θέσις appellatur: *sitne navigandum?* In hypothesi nascitur fere quæstio: in thesi continetur. Circunstantiæ rerum hic plurimum habent locum, quæ ab HERMAGORA περιστάσεις vocantur, quas & elementi nomine appellant, eo quod ex earum conjunctione tanquam ex elementis quibusdam quæstiones fiant. Sunt autem numero fere septem: quis, quid, quando, ubi, cur, quemadmodum, quibus adminiculis.

De Partibus Rhetoricæ.

Partes autem, atque, ut sic dixerim, membra Rhetoricæ sunt quinque, inventio, dispositio, elocutio, memoria, pronunciatio.

Inventio est excogitatio rerum verarum aut verisimilium, quae causam probabilem reddunt. Ea præceptis non constat, sed quo quisque est ingenio promptior, hoc magis hac re excellit. Dispositio est rerum inventarum in ordinem pulchra distributio. Ubi cavendum est, ne sic distribuamus, ut partium multitudo adferat obscuritatem. Elocutio est idoneorum verborum ad inventionem accommodata perceptio. Memoria est firma animi rerum ac verborum ad inventionem perceptio. Pronunciatio est rerum ac verborum cum dignitate vocis & corporis decora moderatio.

GENERA CAUSARUM.

Tria maxima Rhetorum pars fecit genera causarum, licet aliis atque aliis nominibus appellaverint. Demonstrativum, quod Græci ἐγκωμιαστικὸν a laude dicunt: & ἐπιδεικτικὸν, quod demonstrationis vim habeat. Deliberativum, συμβουλευτικὸν, quod ARISTOTELES concionale appellat. Et judiciale. Demonstrativum in laudem & vituperationem dividitur. Deliberativum in suasionem & dissuasionem, adhibeturque maxime utilitas & inutilitas. Judiciale in accusationem & defensionem, petitionem præmii, & negationem. Demonstrativum genus est, quum aliquid demonstramus, in quo laus aut vituperatio tractatur, quod quum in prophanis studiis sit usitatissimum, tum etiam nonnunquam incidit in sacris literis, ut in Davide: *Domine, in cælo misericordia tua, &c.*

Deliberativum genus est, in quo suasio aut dissuasio occurrit: appetere & fugere. Judiciale, in quo est accusatio, defensio, præmii petitio, vel negatio.

DE STATIBUS.

Status, qui Græce στάσις dicitur, est veluti cardo, in quo tota causa vertitur. Fit autem ex intentione & depulsione. Eum vocant nonnulli constitutionem: alii quæstionem: alii quod ex quæstione appareat.

Statuum alii sunt rationales, alii legales. Rationales dividuntur in quatuor: in conjecturales, finitivos, qualitatis, translationis. Conjecturalis status est; quum factum, quod ab aliquo objicitur, ab adversario pernegatur; ut: *fecisti, non feci.* Finitivus est, quum id quod objicitur, non hoc esse contendimus, sed quid illud sit, adhibitis definitionibus probamus; ut: *non erat sacrilegii crimen intentandum, qui privatam rem sustuli.* Hic maxime opus erit definitione sacrilegii. Qualitatis est status, quum qualis sit res, quæritur: & quia de re & genere negocii controversia est, constitutio generalis vocatur. Translativus est, quum causa ex eo pendet, quod non is agat, qui aut agere deberet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet. Huic subjicitur consutatio. Constitutione causæ reperta, protinus considerandum est, simplex utrum sit quæstio causæ, an conjuncta. Simplex est, quæ unam in se quæstionem complectitur: ut si quæratur: *sintne litteræ virtutum incunabula?* Et: *sitne Corinthiis bellum indicendum?* Conjuncta est, quæ ex pluribus quæstionibus constat: ut si quæratur, *sitne Carthago diruenda, an Carthaginensibus reddenda, an colonia deducenda?* Legales vero status in scripti & rationis versantur controversia. Scripti autem controversia est, quæ plurimum pendet ex ambiguitate unius,

aut

aut alterius verbi, dum tuemur mordicus legis verba, interim nihili facientes rationem, hoc est, animum medullamque legum, quæ æquum bonumque tuetur, seque ad animum legum latorum accommodat. Superest tum, ut quum cognitus fuerit controversiæ locus, videamus quæ quæstio, quæ ratio, quæ judicatio, quod denique firmamentum sit causæ. Est ergo quæstio, in qua causæ disceptatio constat, ut: *jure feci, non jure fecisti.* Ratio est, qua reus utitur cur jure fecerit; ut: *Orestes accusatus parricidii*, inquit, *Jure feci, illa enim patrem meum occiderat.* Judicatio est ex ratione deducta summa, hujusmodi: *rectumne fuerit ab Oreste matrem occidi, quum illa patrem Orestis occiderit?* Firmamentum est firmissima argumentatio defensoris; ut: *si Orestes dicit ejusmodi fuisse matris animum in patrem suum, in seipsum, in regnum, demum in omnem familiam, ut ab ea liberi potissimum deberent pœnas sumere.* Generalis constitutio est, quæ quale factum sit quod reo objicitur, docet. Et habet partes duas, juridicialem, & negocialem. Negocialis est, in qua quid juris sit, ex civili more per æquitatem consideratur: cui diligentiæ præsunt judices: & habet sibi connexam controversiam. Juridicialis est, in qua æqui rectique natura, præmii & pœnæ ratio quæritur. Hujus partes sunt duæ, absoluta & assumptiva. Absoluta est, quæ in se continet juris & injuriæ quæstionem. Assumptiva vero est, quæ ex se nihil dat firmi ad recusationem, foris autem aliquid defensionis assumit. Cujus sunt quatuor partes: comparatio, relatio criminis, remotio criminis, concessio. Comparatio est, quum aliud aliquod factum honestum aut utile contenditur, quod ut fieret, & illud quod arguitur, dicitur esse commissum. Remotio criminis est, quum id crimen quod infertur, a se & a sua culpa in alium reus transferre conatur. Relatio criminis: quum ideo jure quid factum dicitur, quod aliquis ante lacessiverit. Concessio criminis est, quum reus non id, quod factum est defendit, sed ut ignoscatur postulat. Ejus partes sunt duæ, purgatio, & deprecatio. Purgatio est, per quam ejus qui accusatur, non factum ipsum, sed voluntas defenditur. Ea rursus tres habet partes, imprudentiam, casum, necessitatem. Imprudentia est, quum scisse se aliquid is qui arguitur, negat.

Casus autem infertur in concessionem, quum demonstratur aliquam fortunæ vim obstitisse voluntati. Necessitudo autem erit, quum vi quadam reus id quod fecerit, fecisse dixerit.

Scripti & voluntatis est controversia, quando verba ipsa cum sententia scriptoris pugnare videntur: quæ est in jure civili frequentissima, & tractatur a CICERONE quum alias, tum in Oratore. Legum contrariarum status sunt, quando inter se duæ aut plures leges pugnare videntur, quam Græci appellant ἀντινομίαν. Qua in re hoc memoriæ reliquerunt veteres, ut semper veterem legem nova & nuper lata putemus aboleri. Ambiguitas est, quum id quod scriptum est, duas aut plures significare videtur. Collectio, quæ & ratiocinatio vocatur, est quando ex eo quod scriptum est, quid invenitur. Definitio legalis est, quum vis verbi quasi in definitiva constitutione in qua posita sit quæritur. Status ergo tam rationales quam legales a quibusdam XVIII. numerati. Cæterum secundum CICERONEM XIX. inveniuntur: eo quod translationem inter rationales præcipue status recensuerit; qui tamen seipsum in aliis libris reprehendens, translationem legalibus statibus annumeravit.

DE GENERIBUS CAUSARUM.

*Hactenus ex Compendio: deinceps ex ipso Cassiodoro.

Quinque sunt genera causarum: honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum. *Honestum causarum genus est, cui statim sine oratione nostra favet auditoris animus. Admirabile est, a quo est alienatus animus eorum qui audituri sunt. Humile est, quod neglegitur ab auditore, & non magnopere attendendum videtur. Anceps est, in quo aut judicatio dubia est, aut causa & honestatis & turpitudinis particeps, ut benevolentiam pariat & offensionem. Obscurum est, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotiis causa implicata est.

Partes orationis Rhetoricae sunt sex:
- Exordium.
- Narratio.
- Partitio.
- Confirmatio.
- Reprehensio.
- Conclusio.

Exordium est oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem. Narratio est, rerum gestarum, aut ut gestarum expositio. Partitio est, quæ si recte habita fuerit, illustrem, & perspicuam totam efficit orationem. Confirmatio est, per quam argumentando nostræ causæ fidem & auctoritatem & firmamentum adjungit oratio.

Reprehensio est, per quam argumentando adversariorum confirmatio diluitur aut elevatur. Conclusio est, exitus & determinatio totius orationis, ubi interdum & epilogorum allegatio flebilis adhibetur.

Hæc licet CICERO Latinæ eloquentiæ lumen eximium per varia volumina copiose nimis & diligenter effuderit, & in arte Rhetorica duobus libris videatur amplexus, quorum commenta a MARIO VICTORINO composita in bibliotheca mea vobis reliquisse cognoscor.

QUINTILIANUS etiam doctor egregius, qui post fluvios Tullianos singulariter valuit implere quæ docuit, virum bonum dicendi peritum a prima ætate suscipiens, per cunctas artes ac disciplinas nobilium litterarum erudiendum esse monstravit: quem merito ad defendendum totius civitatis vota requirerent. Libros autem duos CICERONIS *de arte Rhetorica* & QUINTILIANI *duodecim Institutionum* judicavimus esse jungendos: ut nec codicis excresceret magnitudo, & utrique dum necessarii fuerint parati semper occurrant.

FORTUNATIANUM vero doctorem novellum, qui tribus voluminibus de hac re subtiliter minuteque tractavit, in pugillari codice apte forsitan congruenterque redigimus: ut & fastidium lectori tollat, & quæ sunt necessaria competenter insinuet. Hunc legat, qui brevitatis amator est. Nam cum opus suum in multos libros non tetenderit, plurima tamen acutissima ratione disseruit: quos codices cum præfatione sua in uno corpore reperietis esse collectos.

Rheto-

Rhetorica argumentatio tractatur

- aut per Inductionem: cujus membra sunt hæc,
  - Propositio.
  - Illatio, quæ & assumptio dicitur.
  - Conclusio.
- aut per Ratiocinationem.
- aut per Enthymema, qui est imperfectus syllogismus, atque Rhetoricus: qui, sicut FORTUNATIANUS dicit, explicatur
  - Convincibili.
  - Ostentabili.
  - Sententiali.
  - Exemplabili.
  - Collectivo.
- aut per Epicherema, qui est Rhetoricus & latior syllogismus: quo fit
  - aut tripertitus.
  - aut quatripertitus.
  - aut quinquepertitus.

Argumentatio dicta est quasi argutæ mentis oratio. Argumentatio est enim oratio ipsa, qua inventum probabiliter exequimur argumentum. Inductio est oratio, qua rebus non dubiis captamus assensionem ejus, cum quo instituta est, sive inter Philosophos, sive inter Rhetores, sive inter Sermocinantes. Propositio inductionis est, quæ similitudines concedendæ rei necessario unius inducit aut plurium.

Illatio inductionis est, quæ & assumptio dicitur, quæ rem de qua contenditur, & cujus causa similitudines adhibitæ sunt, introducit.

Conclusio inductionis est, quæ aut concessionem illationis confirmat, aut quid ex ea conficiatur, ostendit.

Ratiocinatio est oratio, qua id de quo est quæstio comprobamus. Enthymema igitur est, quod Latine interpretatur mentis conceptio, quam imperfectum syllogismum solent Artigraphi nuncupare. Nam in duabus partibus hæc argumenti forma consistit: quando id quod ad fidem pertinet faciendam, utitur syllogismorum lege præterita: ut est illud: *Si tempestas vitanda est, non est igitur navigandum.* Ex sola enim propositione & conclusione constat esse perfectum: unde magis oratoribus, quam dialecticis convenire judicatum est. De dialecticis autem syllogismis suo loco dicemus. Convincibile est quod evidenti ratione convincitur: sicut fecit CICERO *pro Milone: Ejus igitur mortis sedetis ultores, cujus vitam, si possetis, per vos restitui posse, nolletis.* Ostentabile est, quod certa rei demonstratione constringit: sic CICERO *in Catilinam: Hic tamen vivit, vivit. Imo etiam in Senatum venit.* Sententiale est, quod sententia generalis addidit: ut apud TERENTIUM: *Obsequium amicos, veritas odium parit.* Exemplabile est, quod alicujus exempli comparatione eventum simile comminatur: sicut CICERO in *Philippicis* dicit: *Te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere*

Collectivum est, cum in unum, quæ argumentata sunt, colliguntur: sicut ait CICERO *pro Milone: Quem igitur cum gratia noluit: hunc voluit cum aliquorum querela, quem jure, quem loco, quem tempore, non est ausus: hunc injuria, alieno tempore cum*

periculo capitis non dubitavit occidere. Præterea secundum VICTORINUM Enthymematis altera eſt definitio. Ex ſola propoſitione, ſicut jam dictum eſt, ita conſtat, Enthymema: ut eſt illud: *Si tempeſtas vitanda eſt, non eſt navigatio requirenda.* Ex ſola aſſumptione: ut eſt illud: *Sunt autem qui mundum dicant ſine divina adminiſtratione diſcurrere.*

Ex ſola concluſione: ut eſt illud: *Vera eſt igitur divina ſententia.* Ex propoſitione & aſſumptione: ut eſt illud: *Si inimicus eſt, occidit. Inimicus autem eſt:* & quia illi deeſt concluſio, Enthymema vocatur. Sequitur Epicherema. Epicherema eſt, quod ſuperius diximus, deſcendens de ratiocinatione latior excurſio Rhetorici ſyllogiſmi, latitudine diſtans & productione ſermonis a dialecticis ſyllogiſmis, propter quod Rhetoribus datur. Tripertitus, epicherematicus ſyllogiſmus eſt, qui conſtat membris tribus: id eſt, propoſitione, aſſumptione, concluſione. Quadripertitus eſt, qui conſtat membris quatuor: propoſitione, aſſumptione, & una propoſitionis ſive aſſumptionis conjuncta probatione, & concluſione. Quinquepertitus is eſt, qui conſtat membris quinque: id eſt, propoſitione & probatione, aſſumptione & ejus probatione, & concluſione.

Hunc CICERO ita facit in *arte Rhetorica: Si deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt recte partes alicujus generis cauſæ putari. Eadem enim res, alii genus, alii pars eſſe poteſt: idem genus & pars eſſe non poteſt*, vel cætera: quouſque ſyllogiſmi hujus membra claudantur. Sed videro quantum in aliis partibus lector ſuum exercere poſſit ingenium.

Memoratus autem FORTUNATIANUS in tertio libro meminit de oratoris memoria, de pronunciatione & voce: unde tamen Monachus cum aliqua utilitate diſcedit: quando ad ſuas partes non improbe videtur attrahere, quod illi ad exercendas controverſias utiliter aptaverunt. Memoriam ſiquidem lectionis divinæ re cognita cautela ſervabit, cum in ſupradicto libro ejus vim qualitatemque cognoverit: artem vero pronuntiationis in divinæ legis effatione concipiet. Vocis autem diligentiam in pſalmodiæ decantatione cuſtodiet. Sic inſtructus in opere ſancto redditur, quamvis libris ſæcularibus occupetur.

IN

IN LIBRUM SCHEMATUM ET TROPORUM BEDÆ PRESBYTERI

PRÆFATIO.

SOlet aliquoties in ſcripturis ordo verborum cauſa decoris aliter quam vulgatis via dicendi habet, figuratus inveniri: quod Grammatici Græce σχῆμα vocant, nos habitum, vel formam vel figuram recte nominamus: quia per hoc quodammodo vertitur & ornatur oratio. Solet iterum tropica locutio reperiri, quæ fit translata dictione a propria ſignificatione ad non propriam ſimilitudinem, neceſſitatis aut ornatus gratia. Equidem gloriantur Græci talium ſe figurarum vel troporum fuiſſe repertores. Sed ut cognoſcas dilectiſſime fili: cognoſcant item omnes qui hæc legere voluerint, quod ſancta ſcriptura cæteris omnibus ſcripturis non ſolum autoritate, quia divina eſt, vel utilitate, quia ad vitam ducit æternam: ſed & antiquitate, & ipſa præeminet poſitione dicendi: placuit mihi collectis de ipſa exemplis oſtendere, quia nihil hujusmodi ſchematum, ſive troporum valent prætendere ullis ſeculis eloquentiæ magiſtri, quam non illa præceſſerit. Sunt autem multæ ſchematum ſpecies, ſed eminentiores hæc: Πρόληψις, Ζεῦγμα, Ὑπόζευξις, Σύλληψις, Αναδίπλωσις, Αναφορὰ, Επανάληψις, Επίζευξις, Παρονομασία, Σχέσις ὀνομάτων, Παροίμιον, Ομοιοτέλευτον, Ομοιόπτωτον, Πολύπτωτον, Είρμὸς, Πολυσύνδετον, Διάλυτον.

Πρόληψις, præoccupatio ſive præſumptio dicitur. Figura eſt, quando ea quæ ſequi debent, anteponuntur: ut,

Interea reges, ingenti mole Latinus
Quadrijugo vehitur curru. Et:
——*Bigis it Turnus in albis.* Et:
——*Iuxta Aſcanius magnæ ſpes altera Romæ*
Procedunt caſtris.

Et in Pſalmis: *Fundamenta eius in montibus ſanctis, diligit dominus portas Sion.* Ante poſuit ejus: & poſtea cujus, id eſt domini. Et alibi: *Diviſerunt ſibi veſtimenta mea, & ſuper veſtem meam miſerunt ſortem.* Pro divident, & mittent.

Et Ezechiel nihil anteponens, ita incipit: *Et factum eſt in triceſimo anno.* Sermonem Conjunctionis poſuit, nihil aliud ante, cui hoc ſubjungeretur, præponens.

Ζεῦγμα, conjunctio dicitur, figura quando multa pendentia aut uno verbo, aut una ſententia concluduntur; ut:

Trojugena interpres divum, qui numina Phœbi,
Qui tripodas, Clarii lauros, qui ſydera ſentis,
Et volucrum linguas, & præpetis omina pennæ.

Huic ſimile eſt illud in Apoſtolo: *Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, & blaſphemia tollatur a vobis.* Sententia autem, ut Pſalmiſta præponens. *Qui ingreditur ſine macula. & operatur juſtitiam, Qui loquitur veritatem in corde ſuo, &c.* ad ultimum ita concludit: *Qui facit hæc, non commovebitur in æternum.*

Ὑπό-

Ὑπόζευξις, eſt figura ſuperiori contraria, ubi ſingula verba, vel ſententiæ, ſingulis quibuſque clauſulis ſubjunguntur; ut:

Regem adit, & regi memorat nomenque genuſque,
Quidve petat, quidve ipſe ferat: Mezentius arma
Quæ ſibi conciliet, violentaque pectora Turni
Edocet: humanis quæ ſit fiducia rebus,
Admonet: immiſcetque preces; haud ſit mora, Tarchon
Iungit opes, fœduſque ferit.

Tale eſt & illud, in verbo; ut in Pſalmo: *Virtutem terribilium tuorum dicent, & magnitudinem tuam narrabunt: Memoriam abundantiæ ſuavitatis tuæ eructabunt, & juſtitiam tuam exultabunt.* Et Apoſtolus: *Sive prophetiæ*, inquit, *evacuabuntur, ſive linguæ ceſſabunt, ſive ſcientia deſtruetur.* Sententiæ, ut: *Si conſiſtant adverſum me caſtra, non timebit cor meum: Si exurgat adverſum me prælium, in hoc ego ſperabo.*

Σύλληψις, eſt diſſimilium clauſularum per unum verbum conglutinata conceptio: ut,

—— *Hic illius arma, Hic currus fuit.*

Hoc ſchema late patet, & fieri ſolet non ſolum per partes orationis, ſed & per accidentia partium orationum. Item: Syllepſis eſt, cum ſingularis dictio plurali verbo adjungitur: ut,

—— *Sunt nobis mitia poma,*
Caſtaneæ molles, & preſſi copia lactis.

Simile eſt illud: cum caſus diſcrepantes in unam ſignificationem congregamus; ut: *Attendite populus meus legem meam.* Et: *Ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis.* Quod enim ait, *ad faciendam*, numeri ſingularis eſt: quod addidit *increpationes*, pluralis eſt. Fit etiam Syllepſis in ſenſu, id eſt, ubi pro multis unus, vel pro uno multi ponuntur. Pro multis unus; ut: *Immiſit in eis muſcam caninam, & comedit eos rana, & exterminavit eos.* Cum non unam ad exterminandos Ægyptios muſcam vel ranam, ſed innumeras immitteret. Item pro uno multi; ut: *Adſtiterunt reges terræ, & principes convenerunt in unum.* Reges enim pro Herode: Principes pro Pilato poſitos Apoſtoli intellexerunt, quemadmodum contiuetur in Actibus Apoſtolorum.

Ἀναδίπλωσις, eſt congeminatio dictionis, quæ in ultima parte præcedentis verſus, &prima ſequentis iteratur; ut:

—— *Sequitur pulcherrimus Aſtur,*
Aſtur equo fidens, & verſicoloribus armis.

Simile eſt illud: *Stantes erant pedes noſtri in atriis tuis Hieruſalem, Hieruſalem quæ ædificatur ut civitas.* Et Hieremias: *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, & foderunt ſibi ciſternas, ciſternas diſſipatas, quæ continere non valent aquas.*

Ἀναφορά, eſt relatio, cum eadem dictio bis ſæpiusve per principia verſuum repetitur; ut:

Nate meæ vires, mea magna potentia ſolus,
Nate patris ſummi qui tela Tiphoëa temnis.

Simile

Simile eſt illud: *Dominus illuminatio mea, & ſalus mea, quem timebo? Dominus protector vita mea, a quo trepidabo?* Et quo antea ſumus uſi: *Si conſiſtant adverſum me caſtra, non timebit cor meum: Si exurgat adverſum me prælium, in hoc ego ſperabo.* Fit autem Anaphora & in eodem verſu per principia ſenſuum; ut: *Vox Domini in virtute, vox domini in magnificentia, vox domini confringentis cedros;* quæ figura Pſalmis uſitatiſſima eſt: hanc quidam Epanaphoram vocant.

Ἐπανάληψις, eſt verbi in principio verſus poſiti in ejuſdem fine repetitio; ut:

Ante etiam ſceptrum Dictæi regis, & ante.

Simile eſt illud: *Gaudete in domino ſemper, iterum dico gaudete.* Et in Pſalmo: *Deus quis ſimilis erit tibi? ne taceas, neque compeſcaris Deus.*

Ἐπίζευξις, eſt ejuſdem verbi in eodem verſu ſine aliqua dilatione congeminatio; ut:

Me me adſum qui feci, in me convertite ferrum
O Rutuli, mea fraus omnis.

Huic ſimile eſt illud: *Conſolamini conſolamini popule meus, dicit dominus veſter.* Et iterum: *Elevare elevare, conſurge Hieruſalem.* Et iterum: *Vivens vivens ipſe confitebitur tibi.* Et in Pſalmo: *Dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat ſcientiam.* Alibi repetitio ejuſdem ſermonis palilogiæ obtinet nomen.

Παρονομασία, denominatio dicitur, quoties dictio pene ſimilis ponitur in ſignificatione diverſa, mutata videlicet litera vel ſyllaba; ut:

Nam inceptio eſt amentium, haud amantium. Et apud Ciceronem: *Qui fuit locus feliciſſimus, nunc erit locus deſertiſſimus.* Et: *Cuſtodia ſacrorum non honoris, ſed oneris eſſe exiſtimabitur.* Tale quoque eſt illud, ut in Pſalmo XXI. juxta Hebraicam veritatem: *In te confiſi ſunt, & non ſunt confuſi.* Et Apoſtolus: *Videte malos operarios, videte conciſionem; nos autem ſumus circumciſio qui ſpiritu Deo ſervimus.* Quam Eſajas propheta figuram elegantiſſime in ſua lingua confecit, ubi ait: *Exſpectavi ut faceret judicium, & ecce iniquitas: & juſtitiam, & ecce clamor.* Hebraice enim judicium לְמִשְׁפָּט iniquitas מִשְׂפָּח juſtitia לִצְדָקָה clamor צְעָקָה appellatur. Pulchre itaque una vel addita, vel mutata litera ſic verborum ſimilitudinem temperavit, ut pro לְמִשְׁפָּט diceret מִשְׂפָּח: & pro לִצְדָקָה poneret צְעָקָה.

: χέσις ὀνομάτων, id eſt multitudo nominum conjunctorum, diverſo ſono unam rem ſignificantium; ut:

Marſa manus, Peligna cohors, feſtina virum vis.

Simile illud quoque: *Va genti peccatrici, populo gravi iniquitate, ſemini nequam, filiis ſceleratis.* Et in Pſalmis: *Peccavimus cum patribus noſtris, injuſte egimus, iniquitatem fecimus.*

Παρόμοιον, eſt cum ab eiſdem literis diverſa verba ſumuntur; ut:

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti.

Quæ nimirum figura, quia ad poſitionem literarum pertinet, melius in ea lingua, qua ſcripta eſt editaque requiretur. Habemus tamen & in noſtra translatione unde demus exemplum; dictum eſt etenim in Pſalmo: *Benediximus vobis de domo domini, Deus dominus & inluxit nobis.* Et in alio: *Ira illius ſecundum ſimilitudinem ſerpentis, ſicut aſpidis ſurdæ, & obturantis aures ſuas.*

Ὁμοιοτέλευτον, similis terminatio dicitur, figura quoties media & postrema versus sive sententiæ simili syllaba finiuntur; ut:

Eos reduci quam relinqui, revehi quam deseri malui.

Simile est in Ecclesiaste: *Melius est videre quod cupias, quam desiderare quod nescias.* Et iterum: *Melius est a sapiente corripi, quam stultorum adulatione decipi.* Hac figura Poëtæ & Oratores sæpe utuntur. Poëtæ hoc modo:

Pervia divisi patuerunt cærula ponti.

Oratores vero ita: *Beatus Job deo soli agnitus in tranquillitate, ad majorem notitiam perducendus, tactus est verbere, ut odorem suarum virium tanto latius spargeret, quanto majore aromatum incensione flagraret.* Quo schemate ipse qui hæc dixit, sæpissime usus fuisse reperitur.

Et hujusmodi orationes esse reor, quas Hieronymus cachinnans rhetorum declinationes appellat.

Ὁμοιόπτωτον, cum in similes sonos exeunt dicta plurima; ut: *Mærentes, flentes, lachrymantes, commiserantes.* Tale est etiam illud: *Cantate, exultate, & psallite.* Et Ezechiel: *Quod si genuerit filium latronem, effundentem sanguinem, & paulo post, in montibus comedentem, & uxorem proximi sui polluentem, egenum & pauperem contristantem, rapientem rapinas, pignus non reddentem, & ad idola levantem oculos suos, abominationem facientem, ad usuram dantem, & amplius accipientem, nunquid vita vivet?*

Πολύπτωτον, est cum diversis casibus variatur oratio: ut:

Littora littoribus contraria, fluctibus undas

Imprecor, arma armis, pugnent ipsique nepotes.

Ut Apostolus: *Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia: ipsi honor, & gloria, in secula seculorum:* Et in Psalmo: *Nive dealbabuntur in Selmon, mons Dei, mons coagulatus, mons pinguis, ut quid suspicamini montes coagulatos? Mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo.*

Εἱρμὸς, convenientia dicitur, quando series orationis tenorem suum usque ad ultimum servat, nulla videlicet alia vel causa, vel persona mutata; ut:

Principio cælum ac terram, camposque liquentes,

Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque astra.

Spiritus intus alit.

Simile est illud, ut in Psalmo: *Deus in nomine tuo salvum me fac; &c.* usque dum ait: *Non proposuerunt Deum ante conspectum suum.* Orat enim propheta, ut auxilio domini salvatoris ab hostium insectatione liberetur.

Πολυσύνδετον, est oratio multis nexa conjunctionibus; ut: *Athamasque Thoasque, Pelidesque Neoptolemus, primusque Machaon.* Simile est illud in Psalmo: *Dominus conservet eum, & vivificet eum, & beatum faciat eum, & emundet in terra animam ejus, & non tradat eum in manus inimicorum ejus.*

Διάλυτον, vel ἀσύνδετον, est figura superiori contraria, carens conjunctionibus; ut: *Ite, ferte citi flammas, date tela, impellite remos.* Tale est illud in Psalmo: *Jubilate Deo omnis terra, Psalmum dicite nomini ejus, date gloriam laudi ejus, dicite Deo, quam terribilia sunt opera tua domine.*

DE

DE TROPIS.

TRopus eſt dictio translata a propria ſignificatione ad non propriam ſimilitudinem, ornatus, neceſſitatisve cauſa. Sunt autem τρόποι, qui Latine modi, vel mores interpretari poſſunt, numero tredecim: Μεταφορὰ, Κατάχρησις, Μετάληψις, Μετωνυμία, Αντονομασία, Επίθετον, Συνεκδοχὴ, Ονοματοποιία, Περίφρασις, Υπέρβατον, Υπερβολὴ, Αλληγορία, Ομοίωσις.

Μεταφορὰ, eſt rerum verborumque translatio. Hæc fit modis quatuor: ab animali ad animale, ab inanimali ad inanimale, ab animali ad inanimale, ab inanimali ad animale. Ergo ab animali ad animale fit ſic; ut:

Typhin aurigam celeres fecere carinæ.

Nam & auriga, & gubernator animam habent.

Simile eſt in ſacra ſcriptura illud: *Quare fremuerunt gentes?* Et: *Dominus qui eripuit me de ore leonis, & de manu urſi.* Et: *Si ſumpſero pennas meas ante lucem;* Nam & homines, & beſtiæ, & volucres animam habent.

Ab inanimali ad inanimale:

Vt pelagus tenuere rates, nec jam amplius ulla.

Nam & pelagus & rates, animam non habent.

Simile eſt illud in ſacra ſcriptura: *Aperi Libane portas tuas.* Et: *Qui perambulat ſemitas maris.* Translatio eſt enim a civitate ad montem: & a terra ad mare, quorum nullum animam habet. Ab animali ad inanimale; ut:

Atlantis cinctum aſſidue cum nubibus atris,
Piniferumque caput vento quaſſatur & imbri,
Nix humeros infuſa tegit, tum flumina mento
Præcipitant ſenis, & glacie riget horrida barba.

Nam ut hæc animalis ſunt, ita mons animam non habet, cui membra hominis adſcribuntur.

Huic ſimile eſt illud: *Exiccatus eſt vertex Carmeli:* homines enim, non montes verticem habent. Ab inanimali ad animale; ut:

Aut ſi fama movet, ſi tantum pectore robur
Concipis.

Nam ut robur animam non habet, ita Turnus cui hæc dicuntur, animam habet. Huic ſimile eſt illud: *Auferam a vobis cor lapideum;* non enim lapis, ſed populus animam habet.

Μεταφορὰ autem, aut partis unius eſt, ut: *Fluctuare ſegetes;* non poteſt enim dici, *ſegetare fluctus:* aut ἀντιστροφὴ eſt, id eſt reciproca; ut: *remigium alarum:* Nam & alæ avium, & alarum remigia dicuntur. Hic tropus & ad Deum fit multifarie; a volucribus; ut: *Sub umbra alarum tuarum protege me.* A feris; ut: *Dominus de Sion rugiet.* A membris humanis; ut: *Quis menſus eſt pugillo aquas, & cælos palmo ponderavit?* Ab homine interiore; ut: *Inveni David filium Ieſſe, virum ſecundum cor meum.* A motibus mentis humanæ; ut: *Tunc loquetur ad eos in ira ſua,* &: *Pœnitet me hominem feciſſe;* &: *Zelatus ſum Sion zelo magno:* & innumera hujuſmodi. A rebus inſenſibilibus; ut: *Ecce ego ſtridebo ſuper vos, ſicut ſtridet plauſtrum onuſtum fœno.*

Qui videlicet tropus & in communi locutione ufitatiffimus eft, ut cum dicimus: *fluctuare fegetes, gemmare vites, floridam juventutem, & lacteam caniciem.*

Κατάχρησις, eft ufurpatio five abufio nominis alieni aut verbi, ad fignificandam rem quæ propria appellatione defecit: & eo a metaphora differt, quod illa vocabulum habenti largitur: hæc quia non habet primum, alieno utitur; ut: *parricidam dicimus, qui occiderit fratrem: & pifcinam, qua pifces non habet.* Hæc enim nifi extrinfecus fumerent fuum vocabulum, non haberent. Huic fimile & illud: *Pones vectes in quatuor angulis menfæ per fingulos pedes:* &, *fextum fagum in fronte tecti duplicis;* & ibi, *confringit cornua arcuum;* &: *Labium illius erat quafi labium calicis, & repandi lilij:* pedes quippe, & frons, & cornu, & labium, hominum tantum funt, & animantium, non etiam rerum infenfibilium: quæ nomina fi fcriptura prælatis rebus non impofuiffet, quod proprium his diceret non haberet. Ad hunc tropum pertinet quod fcriptum eft: *Eft autem Hierofolymis Probatica pifcina;* a pifcibus enim nomen accepit aqua, quæ nequaquam propter pifces, fed ad lavandas, ut ferunt, hoftias collecta eft, vnde Probaticæ cognomen fortita eft.

Μετάληψις, eft dictio gradatim pergens ad id quod oftendit, & ab eo quod præcedit, id quod fequitur infinuans; ut:

——— *Speluncis abdidit atris.* Et:

Poft aliquot mea regna videns mirabor ariftas. Et:

Inque manus chartæ nodofaque venit arundo. Nam per manum verba, per arundinem literæ fignificatæ funt. Tale eft illud: *Labores manuum tuarum manducabis:* labores enim pofuit pro his quæ laborando adquiruntur bonis. Nec non & illud: *Draco ifte quem formafti, ad inludendum ei:* per draconem diabolus, per diabolum bonus angelus intelligendus eft, qualis a Deo formatus eft.

Μετωνυμία, eft quædam veluti tranfnominatio, ab alia fignificatione ad aliam proximitatem tranflata. Hujus multæ funt fpecies: Per id quod continet, id quod continetur: per id quod continetur, id quod continet: Per inventorem, id quod inventum eft: per inventum, inventorem: Per efficientem, id quod efficitur: per id quod efficitur, efficientem. Aut enim per id quod continet, id quod continetur oftendit; ut: *Nunc pateras libate Jovi;* &: *Theatra plaudunt; prata mugiunt:* dum illic homines plaudunt, hic boves mugiunt. Aut contra, per id quod continetur, id quod continet; ut:

Crateras læti ftatuunt, & vina coronant. Et:
——— *Iam proximus ardet*
Eucalegon.

Dum non ille fed domus ejus arderet. Aut per inventorem id quod inventum eft; ut: *Sine Cerere & Libero friget Venus.* Et:

Commixtam Vulcanus mittit ad aftra favillam.

Vult enim per Cererem, frumenti inventricem, intelligere panem: per Liberum inventorem vitis, vinum: per Venerem, libidinem: per Vulcanum, ignem. Aut contra, per inventum inventorem demonftrat; ut: *Vinum precamur,* pro Libero, qui vinum apud Græcos invenit. Item per efficientem id quod efficitur: *ficut pigrum frigus,*

frigus, quod pigros homines faciat; &: *timor pallidus*, eo quod pallidos homines reddat. Aut contra per id quod efficitur efficiens; ut:

Iungit equos auri genitor, ſpumantiaque addit
Fræna feris.

Spumantia fræna dixit, cum utique non ipſa faciant ſpumas, ſed equus qui ea gerit ſpumis conſpergat infuſis. His ſimilia ſunt illa de ſacra ſcriptura, per id quod continet, id quod continetur oſtendit; ut: *Effundens hydriam in canalibus:* & contra; ut: *Accipe literas tuas*: Neque enim hydria effundebatur, ſed quod in ea continebatur: nec literæ in manus, ſed charta, quæ literas continet, aſſumitur. Et iterum: *Et dimittite eam*, & *vadat*, *&* *aſpicietis*; non enim arca, ſed plauſtrum quo continebatur, vel boves qui ducebant plauſtrum, ire poterant. Hæc & per efficientem, id quod fit, & contra per hoc quod fit, efficientem deſignat.

Ἀντονομασία, eſt ſignificatio vice nominis poſita, & accidentibus videlicet, propriam ſignificat perſonam, quæ tribus fit modis: Ab animo, a corpore, extrinſecus. Ab animo; ut:

Magnanimuſque Anchiſiades.

A corpore; ut: *Ipſe arduus, altaque pulſat Sydera.* Extrinſecus; ut:

Infelix puer, atque impar congreſſus Achilli.

His ſimile eſt illud, Ab animo; ut: *Nunquid non tu percuſſiſti ſuperbum?* A corpore; ut: *Vir ſpurius altitudinis ſex cubitorum, & palmo.* Ab elatione enim animi diabolus hic intelligitur ſuperbus. A quantitate corporis Goliat gigas ſignificatur. Extrinſecus quæ ſumuntur, in plures ſpecies dividuntur: Deſcendunt enim a genere; ut: *Nunquid omnibus vobis dabit filius Iſai agrum?* A loco, ut: *Autorem ſeditionis ſectæ Nazaræorum.* Ab actu: *qui autem tradidit eum, dedit eis ſignum dicens.* Ab eventu; ut: *Diſcipulus ille quem diligebat Ieſus*: Per hunc tropum aliquoties & Dominus ipſe demonſtratur. A genere; ut: *Oſanna filio David.* A loco; ut: *Qui ſedes Cherubin, appare.* Ab actu; ut: *Peccavi, quid faciam tibi o cuſtos hominum?*

Ἐπίθετον, eſt propoſita dictio proprio nomini: Nam Antonomaſia vicem nominis ſuſtinet: Epitheton nunquam eſt ſine nomine; ut: *Dira Celæno*; &: *Diva Camilla*; &: *Alma Ceres*; &:

Obſcœnique canes, importunæque volucres.

Tale eſt in ſacra ſcriptura; ut: *Dilectus Deo & hominibus Moyſes*; &: *Miſericors & miſerator dominus*; &: *Juſtum Loth oppreſſum.* Fit etiam Epitheton modis tribus, Ab animo, A corpore, Extrinſecus. His duobus tropis aut vituperamus aliquem, vel oſtendimus, vel ornamus.

Συνεκδοχή, eſt ſignificatio pleni intellectus capax, cum plus minuſve pronunciat. Aut enim a parte totum oſtendit; ut:

Haud aliter puppeſque tuæ, pubeſque tuorum.

Aut contra; ut:

——— *Et ingens a vertice pontus*
In puppim ferit, excutitur pronuſque magiſter, Et:
Gramineas alij fontemque ignemque ferebant.

Similiter in sacra scriptura aut totum a parte ostenditur; ut: In LXXII. animabus ingressus est Iacob Aegyptum. Cum non solæ animæ, sed cum corporibus suis ingressæ sint. Aut contra; ut: *Tulerunt dominum meum:* Dominum dixit, cum domini corpus quæreret. Aut enim totum a parte ostendit; ut: *Verbum caro factum est;* &: *Eramus vero in nave universæ animæ, ducentæ septuaginta sex* Aut contra; ut ibi: *Ergo propter parasceven Iudæorum, quia juxta erat monumentum ubi posuerunt Iesum.*

Ὀνοματοποιΐα, est nomen de sono factum; ut: *Tinnitus æris, clangor tubarum, hinnitus equorum, mugitus boum, balatus ovium, latratus canum, rugitus leonum, stridor valvarum.* Inveniuntur hæc & in sacra scriptura; ut: *Cymbalum tinniens;* &: *Quasi tuba exalta vocem tuam;* & *Canite tuba;* & *Nunquid circumdabis collum equi hinnitum?* &: *Rugitus leonis:* &: *Vox leænæ;* &: *Canes muti non valentes latrare.* Ad hunc tropum pertinere quidam existimant sibilos serpentium, porcorum stridores, cæterorumque vocem confusam animantium, quæ & ipsa in scripturis sanctis sæpius reperiuntur.

Περίφρασις, est circunlocutio, quæ fit aut ornandæ rei causa quæ pulchra est, aut vitandæ quæ turpis est; ut:

Et jam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens aurora cubile. Et:
——— *Nimio ne luxu obtusior usus*
Sit genitali arvo sulcos oblimet inertes.

Similiter & in sacra scriptura veritatem splendide producit; ut est: *Scimus quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod ædificationem habemus ex Deo; domum non manu factam, æternam in cœlis.* Fœditatem evitans; ut: *Nam fœminæ eorum immutaverunt naturalem usum, in eum usum qui est contra naturam.*

Ὑπέρβατον, est transcensio quædam, verborum ordinem turbans. Hujus species sunt quinque: Ὑστερολογία, Ἀναστροφὴ, Παρένθεσις, Τμῆσις, Σύγχυσις.

Ὑστερολογία, vel, Ὕστερον πρότερον, est sententia cum ordo verbis mutatur; ut:

——— *Torrere parant flammis, & frangere saxo.* Et:
Postquam altos tetigit fluctus, & ad æquora venit.

Prius enim franguntur fruges, & postea coquuntur: & ante ad æquora venit, & sic tetigit fluctus. Tale est & illud: *Hic accipiet benedictionem a domino, & misericordiam a Deo salutari suo* Prius enim dominus miserando justificat impium, & sic benedicendo coronat justum.

Ἀναστροφὴ, est verborum tantum ordo præposterus; ut: *Italiam contra:* pro *contra Italiam,* &: *Littora circum:* pro *circum littora.* Tale est illud: *Quamobrem ego deprecabor dominum:* pro *ob quam rem.*

Παρένθεσις, est interposita ratiocinatio divisæ sententiæ; ut:

Æneas (neque enim patrius consistere mentem
Passus amor) rapidum ad naves præmittit Achatem.

Tale est & illud Apostoli: *Qui enim operatus est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus est & mihi inter gentes. Et cum cognovissent gratiam quæ mihi data est, Iacobus & Cephas & Ioannes dextras dederunt mihi & Barnabæ societatis.*

Τμῆσις, est simplicis verbi sectio, aut unius compositi, una dictione vel pluribus interjectis; ut:

Talis

Talis Hyperboreo septem subjecta trioni.

Et, multum nebulæ circum dea fudit amictu. Pro *circumfudit.* Hæc species licet in sacra scriptura facile non inveniatur, tamen habetur in Christiano poeta, ut est:

Hiero quem genuit solymis Davidica proles: hoc est, *Hierusalem.*

Σύγχυσις, est hyperbaton ex omni parte confusum; ut:

Treis Notus abreptas in saxa latentia torquet,
Saxa vocant Itali mediis quæ in fluctibus aras.

Est enim hic ordo: *treis abreptas naves Notus in saxa torquet, quæ saxa in mediis fluctibus latentia Itali aras vocant.* Simile est illud in sacra scriptura: *Si dormiatis inter medios cleros pennæ columbæ deargentatæ, & posteriora dorsi ejus in specie auri.* Prius enim hic, ut Augustinus ait, quærendus est ordo verborum, quomodo finiatur sententia, quæ utique pendet, & dicitur: *Si dormiatis,* deinde incertum est, utrum *hæ pennæ*, an, *o vos pennæ*, & ad ipsas pennas loqui videatur. Utrum ergo verbis quæ præcesserunt finitur ista sententia, ut sit ordo: *Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa, si dormiatis inter medios cleros o vos pennæ columbæ deargentatæ.* An his quæ sequuntur, ut ordo sit: *Si dormiatis inter medios cleros, pennæ columbæ deargentatæ nive dealbabuntur in Selmon:* id est, *ipsæ pennæ dealbabuntur, si dormiatis inter medios cleros:* ut illos hoc dicere intelligatur, qui speciei domos tanquam spolia dividuntur; id est: *Si dormiatis inter medios cleros, o vos qui dividimini speciei domus per manifestationem spiritus ad utilitatem, ut alii quidem detur per spiritum sapientia, alii sermo scientiæ secundum eundem spiritum, alii fides, alii genera linguarum, in eodem spiritu*, &c. *Si ergo dormiatis vos inter medios cleros, tunc pennæ columbæ deargentatæ nive dealbabuntur in Selmon:* potest & sic intelligi: *Si vos pennæ columbæ dormiatis inter medios cleros, nive dealbabuntur in Selmon:* ut subintelligatur, homines, qui per gratiam remissionem accipiunt peccatorum. Unde etiam de ipsa ecclesia in Cantico Canticorum: *Quæ est ista, quæ ascendit dealbata?* Promissio quippe dei tenetur per prophetam dicentem: *Si fuerint peccata vestra tanquam fœnicium, sicut nivem dealbabo.* Potest & sic intelligi: ut in eo quod dictum est, *pennæ columbæ deargentatæ,* subaudiatur *eritis:* ut iste sit sensus: *Vos qui tanquam spolia speciei domus dividimini, si dormiatis inter medios cleros, pennæ columbæ deargentatæ eritis;* id est: *in altiora elevabimini, o pagani tunc ecclesiæ cohærentes.* Nullam quippe aliam melius intelligi puto columbam deargentatam, quam de qua dictum est: *Una est columba mea:* Deargentata est autem, quia divinis eloquiis erudita. Eloquia namque domini, alio loco, eloquia casta dicuntur, Argentum igne examinatum, terra purgatum septuplum. Magnum itaque est bonum, dormire inter medios cleros, quos nonnulli duo testamenta esse voluerunt, ut dormire sit inter duos medios cleros, in eorum testamentorum autoritate requiescere, ut quando aliquis ex his profertur, & probatur, omnis intentio pacifica quiete finiatur.

Ὑπερβολὴ, est dictio fidem excedens, augendi minuendive causa. Augendi; ut: *nive candidior*, Minuendi; ut: *tardior testudine.* Tale est & illud; *Aquilis cœli velociores, leonibus fortiores.* Minuendi; ut: *Terrebit te sonitus folii volantis.* Et: *Nigrata super carbonem facies eorum.*

Ἀλληγορία, est tropus quo aliud significatur quam dicitur; ut:

Et jam tempus equum fumantia solvere colla.

Hoc

Hoc est carmen finiri. Huic simile est illud: *Levate oculos vestros, & videte regiones, quia albæ sunt jam ad messem:* Hoc est: *intelligite, quia populi sunt jam parati ad credendum.* Hujus species multæ sunt, ex quibus eminent,

Εἰρωνία, Ἀντίφρασις, Αἴνιγμα, Χαριεντισμὸς, Παροιμία, Σαρκασμὸς, Ἀστεισμός.

Εἰρωνία, est tropus per contrarium quod conatur ostendens; ut:

Egregiam vero laudem, & spolia ampla refertis
Tuque puerque tuus, magnum & memorabile nomen,
Una dolo divum si fœmina victa duorum est.

Hanc nisi gravitas pronunciationis adjuverit, confiteri videbitur quod negare contendit. Huic simile est illud: *Clamate voce majore, deus est enim Baal, & forsitan loquitur, aut in diversorio est, aut in itinere, aut dormit, ut excitetur.*

Ἀντίφρασις, est unius verbi ironia; ut: *bellum*, hoc est, minime bellum. *Lucus*, quod minime luceat: *Parcæ*, quod minime parcant. Item in sacra scriptura; ut: *Amice ad quid venisti?* Inter Ironiam & Antiphrasin hoc distat, quod Ironia pronunciatione sola indicat quod intelligi vult: Antiphrasis vero, non voce pronuntiantis significat contrarium, sed suis tamen verbis, quorum origo contraria.

Αἴνιγμα, est obscura sententia per occultam similitudinem rerum; ut:

Mater me genuit, eadem mox gignitur ex me.

Cum significat aquam in glaciem converti, & ex eadem rursus effluere. Tale est illud in sacra scriptura: ut, *Pennæ columbæ deargentatæ, & posteriora dorsi ejus in specie auri.* Cum significet eloquia scripturæ spiritualis divino lumine plena, sensum vero ejus interiorem majori cœlestis sapientiæ gratia refulgentem, vel certe vitam sanctæ ecclesiæ præsentem, virtutum pennis gaudentem, futuram autem, quæ in cælis est, æterna cum Domino claritate futuram.

Χαριεντισμὸς, est tropus, quo dura dictu gratius proferuntur, ut cum interrogantibus nobis, num nos quæsierit aliquis, responderetur, Bona fortuna: Exinde intelligitur, neminem nos quæsisse. Simile est illud: *Nonne pro Rachel servivi tibi, quare imposuisti mihi?* Uno enim verbo injuriam quam patiebatur gravissimam temperantius loquens significavit.

Παροιμία, est accommodatum rebus temporibusque proverbium: ut, *Adversus stimulum calces:* Et, *Lupus est in fabula.* Huic simile est illud: *Canis reversus ad vomitum suum.* Et, *Non & Saul inter prophetas?* Quorum unum, cum quemlibet post actam pœnitentiam ad vitia relabi: altero tunc utimur, cum indoctum quemque officium docendi adsumere vel aliud quid artis, quam non didicit, sibimet usurpare viderimus. Hic tropus adeo late patet, ut liber Solomonis, quem nos secundum Hebræos Paralas dicimus, apud Græcos ex eo nomen Parœmiarum, hoc est, Proverbiorum acceperit.

Σαρκασμὸς, est plena odio, hostilisque irrisio; ut:

En agros, & quam bello Trojane petisti
Hesperiam metire jacens, hæc præmia, qui me.

Et in sacra autoritate: *Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere?*
Si rex Israel est, descendat nunc de cruce, & credimus ei.

Ἀστεισμὸς,

Ἀστεισμὸς, est tropus multiplex, numerosæque virtutis: Nam Ἀστεισμὸς putatur quicquid dictum simplicitate rustica caret, & faceta urbanitate expolitum est: ut illud:

Qui Bavium non odit, amet tua carmina Mævi,
Atque idem jungat vulpes, & mulgeat hircos.

Tale est & illud: *Utinam abscindantur qui vos conturbant.* Notandum sane, quod allegoria aliquando factis, aliquando verbis tantummodo fit: factis quidem, ut scriptum est: *Quoniam Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, & unum de libera, quæ sunt duo testamenta*, ut Apostolus exponit. Verbis autem solummodo, ut: *Egredietur virga de radice Jesse, & flos de radice ejus ascendet:* Quo significatur, de stirpe David per virginem Mariam, dominum salvatorem fuisse nasciturum. Aliquando factis simul & verbis una eademque res allegorice significatur. Factis quidem; ut: *Vendiderunt Ioseph Hismaëlitis XXX. argenteis.* Verbis; ut: *Appenderunt mercedem meam XXX. argenteis.* Item factis; ut: *Stabat autem David rufus, & pulcher aspectu, & unxit eum Samuel in medio fratrum suorum.* Verbis; ut: *Dilectus meus candidus & rubicundus, electus ex milibus:* quod utrunque mystice significat mediatorem dei & hominum, decorum quidem sapientia & virtute, sed sui fuisse sanguinis effusione roseum, eundemque unctum a deo patre oleo lætitiæ, præ consortibus suis. Item allegoria verbi sive operis, aliquando historicam rem, aliquando typicam, aliquando tropologicam, id est, moralem, rationalem, aliquando anagogen, hoc est, sensum ad superiora ducentem, figurate denunciat. Per historiam namque historia figuratur, cum factura primorum sex sive septem dierum, totidem computatur ætatibus. Per verbum, Dum hoc quod dicit Iacob patriarcha: *Catulus leonis Juda, ad prædam fili mi ascendisti*, & cætera, de regno ac victoriis David intelliguntur. Per verbum, spiritualis de Christo, sive ecclesia sensus, cum idem sermo patriarchæ de dominica passione, ac resurrectione fideliter accipitur. Item allegoria facta, tropologicam; hoc est, moralem perfectionem designat; ut: Tunica talaris & polymita, quam Iacob patriarcha filio suo Ioseph fecit, variarum virtutum gratiam, qua nos deus pater usque ad terminum vitæ nostræ semper indui præcipit, & donat, insinuat. Allegoria verbi eandem morum perfectionem significat: ut, *Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus vestris.* Allegoria facti, anagogicum, hoc est, ad superiora ducentem sensum exprimit: ut, Septimus ab Adam, Enoch translatus est de mundo, Sabbatum futuræ beatitudinis, quæ post opera bona seculi hujus, quæ sex ætatibus peragitur, electis in finem servatur, figurate præsignat. Allegoria verbi, eadem vitæ cœlestis gaudium demonstrat; ut: *Ubicunque fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ.* Quia ubi mediator dei & hominum est corpore, ibi nimirum & nunc sublevatæ ad cœlos animæ, & celebrata gloria resurrectionis, colligentur corpora justorum. Nonnunquam in una eademque re vel verbo, historia simul & mysticus de Christo vel ecclesia sensus, & tropologia, & anagoge figuraliter intimatur; ut: Templum domini: Juxta historiam, Domus quam ædificavit Solomon: Juxta allegoriam, Corpus dominicum, de quo ait: Solvite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Sive ecclesia ejus cui dicitur: Templum enim dei sanctum est, quod estis vos. Per tropologiam, quisque fidelium, quibus dicitur: *An nescitis, quia corpora vestra templum sunt spiritus sancti, qui in vobis est?* Per anagogen, superni gaudii mansiones,

Ccc cui

cui adſpirabat, qui ait: *Beati qui habitant in domo tua, in ſeculum ſeculi laudabunt te.* Simili modo quod dicitur: *Lauda Hieruſalem dominum, lauda deum tuum Sion: Quoniam confortavit ſeras portarum tuarum, benedixit filios tuos in te:* De civibus terrenæ Hieruſalem, de eccleſia Chriſti, de anima quoque electa, de patria cœleſti juxta hiſtoriam, juxta allegoriam, juxta tropologiam, juxta anagogen, recte poteſt accipi. Juxta allegoriam, de eccleſia diximus, ſequentes exemplum doctiſſimi tractatoris Gregorii, qui in libris Moralibus ea quæ de Chriſto, ſive eccleſia per figuram dicta, ſive facta interpretabatur, allegoriam proprie nuncupare ſolebat.

Ὁμοίωσις, eſt minus notæ rei, per ſimilitudinem ejus, quæ magis nota eſt, monſtratio: hujus ſpecies ſunt tres, Εἰκών, παραβολή, παράδειγμα.

Εἰκών, eſt perſonarum inter ſe vel eorum quæ perſonis accidunt, comparatio; ut: *Os humerosque deo ſimilis.* Simile eſt illud in ſacra ſcriptura; ut: *Vidimus gloriam ejus, gloriam quaſi unigeniti a patre.* Et, *Neque nubent, neque ducent uxores, neque enim ultra mori poterunt, æquales enim angelis erunt.*

Παραβολή, eſt rerum genere diſſimilium comparatio; ut:

Qualis mugitus, fugit cum ſaucius aram
Taurus, & incertam excuſſit cervice ſecurim.

Simile eſt & illud: *Simile eſt regnum cœlorum grano ſinapis.* Et: *Sicut Moyſes exaltavit ſerpentem in deſerto, ita exaltari oportet filium hominis.*

Παράδειγμα, eſt præpoſitio, ſive enarratio exempli hortantis aut deterrentis. Hortantis; ut:

Antenor potuit mediis elapſus Achivis,
Illyricos penetrare ſinus, atque intima tutus.

Deterrentis; ut:

At non ſic Phrygius penetrat Lacedæmona paſtor,
Ledæamque Helenam Troianas vexit ad urbes.

Simile eſt & illud: Exhortantis; ut: *Helias homo erat ſimilis nobis, paſſibilis, & orationem oravit, ut non plueret ſuper terram, & non pluit annis tribus, & menſibus ſex.* Et: *Reſpicite volatilia cœli, quoniam non ſerunt, neque metunt, neque congregant in horrea, & pater veſter cœleſtis paſcit illa.* Deterrentis; ut: *In illa hora qui fuerit in tecto, & vaſa ejus in domo, non deſcendet tollere illa: & qui in agro, ſimiliter non redeat retro. Memores eſtote uxoris Loth.*

FINIS.

ISIDORI

ISIDORI DE ARTE RHETORICA LIBER, RELIQUO OPERE SELECTUS.

RHETORICA, est bene dicendi scientia in civilibus quæstionibus, ad persuadendum in rerum personarumque negotio. Dicta autem Rhetorica Græca appellatione ἀπὸ τῆς ῥήσεως, id est, a dictione: ῥῆσις enim apud Græcos dictio dicitur, ῥήτωρ orator. Conjuncta est autem Grammaticæ arti Rhetorica & Dialectica. In Grammatica enim scientiam recte loquendi dicimus, in Rhetorica ornare, in Dialectica probabiliter. Rhetoricæ oratio continua propria est, Dialecticæ concisa.

Oratoris officium, bene dicere ad persuadendum. Quod dicendi, movendi, delectandi partibus continetur. Finis, dictione, aut (si cum Cicerone liceat) bene dicendo persuadere.

Orator, est vir bonus dicendi peritus. Vir bonus consistit natura, moribus, vita, artibus. Dicendi peritus consistit artificiosa eloquentia: cujus partes quinque sunt: Inventio, Dispositio, Elocutio, Memoria, & Pronunciatio. Inventio, est quæstionum argumentorumque sagax investigatrixque comprehensio. Dispositio est, quæ ordinem rebus attribuit. Elocutio est, quæ arripit verba, vel propria, vel translata, quæque nova facit veteraque componit. Memoria firma rerum verborumque custodia est. Pronunciatio, vocis, motus, gestusque pro rerum & verborum dignitate moderatio. Peritia & facultas orandi tribus rebus consistit: natura, arte, & usu. Natura, ingenio: arte, scientia: usu, assiduitate. Hæc sunt enim quæ non solum in oratore, sed in uno quoque artifice expectantur; ut aliquid efficiat.

Genera causarum tria sunt, deliberativum, demonstrativum, judiciale. Deliberativum, quo de unaquaque re suadendo, aut dissuadendo deliberatur: quod tribus locis dividitur, honesto, utili, & possibili. Demonstrativum, quo unamquanque rem laudando, aut vituperando demonstramus. Judiciale, in quo de ipsius personæ facto, aut præmii, aut pœnæ sententia datur. Demonstrativi generis finis, honestas: Deliberativi, utilitas; Judicialis, æquitas. Demonstranti præsens, Deliberanti futurum, Judicanti præteritum tempus tribuitur.

Status apud Rhetores dicitur ea res, in qua causa consistit, id est constitutione: Græci enim statum a contentione στάσιν dicunt: Latini autem non solum a pugna, per quam expugnant propositionem adversarii, sed quod eo pars utraque consistat. Fit autem ex intentione & depulsione.

Status causarum duo sunt, rationalis & legalis. A rationali oriuntur conjectura, finitio, qualitas, translatio. Qualitatis duæ species, juridicialis, & negotialis. Juridicialis est, in qua æqui & recti natura, aut præmii, aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis est, in qua quid juris ex civili more & æquitate sita consideratur. Juri-

dicialis autem dividitur, in absolutam & assumptivam. Absoluta est, quæ factum ipsum sui natura & jure defendit. Assumptiva, quæ cum in foro ipso nihil probabile repetiat, confugit ad ipsam causam, eamque justam. Assumptiva partes habet quatuor, relationem, remotionem, comparationem, concessionem. Relatio est, cum de facto confesso culpam in eum qui perculit, refert: remotio est, cum objectum crimen in alterum vel in aliud, ab eo quod percellitur, removetur in alium. Comparatio est, cum factum jure defenditur, ut ex eo aliquid commodi sequeretur. Concessio est, cum reus non id, quod factum est, defendit: sed, ut ignoscatur, postulat. Hæc qualitas discernitur in purgationem, & deprecationem. Nam purgatio est, cum confesso facinore animum voluntatemque purgamus. Cujus modos tres esse non dubium, imprudentiam, casum, necessitatem. Deprecatio autem nihil causæ habet: sed in exorandi humilitatem precesque suspirat. Legalis constitutionis species sunt quinque: Una est, cum scripto aliquod plurave ambigua continentur, quæ a Græcis ἀμφιβολογία dicitur: Alia, quæ ex verbis & sententia scripti emergit: Tertia, cum contrariæ leges utrinque colliduntur. Quarta, quæ dicitur syllogismus, cum ex eo, quod scriptum est, aliud quoque non scriptum esse argumentatione colligimus. Quinta, quæ finitiva dicitur, quum aliquod in lege, vel testimonio verbum dubium est: & definitione clarescit.

Tripartita controversia juxta Ciceronem, aut simplex est, aut juncta. Et si juncta erit, considerandum est, utrum ex pluribus quæstionibus juncta sit: an ex aliqua comparatione. Controversia simplex est, quæ absolutam continet unam quæstionem hoc modo: *Corinthiis bellum indicamus, an non?* Juncta, est ex pluribus quæstionibus, in qua plura quæruntur, hoc pacto: *Utrum Carthago diruatur, an Carthaginensibus reddatur, an eo colonia deducatur?* Ex comparatione, in qua per contentionem, utrum potius, aut quid potissimum quæritur, ad hunc modum: *Utrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui sociis sit auxilio, an teneatur, in Italia, ut maxima contra Annibalem copia sint.*

Genera quæstionum duo sunt, quorum unum est finitum, alterum infinitum. Finitum hypothesis Græce, Latine causa dicitur: ubi cum certa persona controversia est. Infinitum quod Græce thesis, Latine propositum nominatur. Hoc personam non habet certam, nec inest aliqua certa circumstantia, id est nec locus, nec tempus: in causa vero certa omnia sunt, unde quasi pars causæ est propositum.

Partes orationis in Rhetorica arte quatuor sunt: exordium, narratio, argumentatio, conclusio. Harum prima auditoris animum provocat. Secunda res gestas explicat. Tertia fidem assertionibus facit. Quarta finem totius orationis complectitur. Inchoandum est itaque, ut benevolum, docilem, vel attentum auditorem faciamus. Benevolum, precando: docilem, instruendo: attentum, excitando. Narrandum est ita, ut breviter atque aperte & probabiliter loquamur. Argumentandum ita, ut primum nostra firmemus: dehinc adversa confringamus. Concludendum est ita, ut concitemus animum audientis implere quæ dicimus. His adduntur a quibusdam aliæ partes, propositio, partitio, digressio, refutatio. Genera causarum sunt quinque, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum.

In

In confirmatione fides fit argumentis. Eſt autem argumentum probabile inventum ad faciendam fidem: quod eſt artificiale, aut inartificiale. Argumenta eruuntur ex locis. Eſt enim locus argumenti ſedes. Argumentatio vero explicatio argumenti: cujus quatuor ſunt ſpecies: ratiocinatio, quæ a Græcis συλλογισμὸς dicitur: inductio, quæ ἐπαγωγὴ: ἐνθύμημα, quod Latine dicitur mentis conceptio: exemplum, παράδειγμα. Syllogiſmis non ſolum Rhetores, ſed & Dialectici utuntur. Ratiocinatio eſt, (ut inquit ARISTOTELES) in qua poſitis quibuſdam, neceſſe eſt aliud præter ea quæ poſita ſunt evenire. Conſtat tribus partibus: propoſitione, aſſumptione, concluſione. Propoſitione: ut, quod bonum eſt, turpem uſum habere non poteſt. Conſentit audiens. Aſſumit ille, pecunia turpem uſum habet: concluditur, ergo pecunia bonum non eſt. Inductio, eſt argumentatio, qua ex pluribus vel partibus, vel ſpeciebus, unum, vel totum, vel genus univerſaliter colligitur. Inductionis membra tria ſunt: Prima propoſitio: Secunda illatio, quæ & aſſumptio dicitur: tertia concluſio. Propoſitio inductionis eſt, quæ ſimilitudines concedendæ rei neceſſario unius inducit, aut plurium. Illatio inductionis eſt, quæ & aſſumptio dicitur: quæ rem, de qua contenditur, & cujus cauſa ſimilitudines habitæ ſunt, introducit. Concluſio inductionis eſt, quæ aut conceſſionem illationis confirmat, aut quid ex eo conficiatur, declarat. Enthymema, eſt argumentatio ex altera ratiocinationis propoſitione, hoc eſt, majore vel minore, & concluſione compoſita: ut, *tempeſtas vitanda eſt, non eſt igitur navigandum.* Ex ſola enim propoſitione conſtat eſſe perfectum: unde magis Rhetoribus, quam Dialecticis convenire judicandum eſt. Exemplum eſt, quo unum particulare per aliud probatur.

Propoſitio omnis continetur duobus vel extremis vel terminis: quorum hic ſubjectum dicitur, de quo dicitur aliquid: hic vero prædicatum, quod dicitur de aliquo. Quinque prædicata ſunt, genus, ſpecies, differentia, proprium, & accidens. Genus, ut animal: eſt enim vocabulum generale & commune omnium animam habentium. Species, ut homo. Differentia, ut rationale. Proprium, ut riſibile: homo eſt enim quod ridet, & hoc præter hominem nullius animalis eſt. Accidens, ut color in corpore, doctrina in animo.

FINIS.

ALCUINI SIVE ALBINI
DE ARTE RHETORICA
DIALOGUS.

CAROLUS.

QUIA te venerande magister Albine, Deus adduxit & reduxit, quæso, liceat mihi te de Rhetoricæ rationis præceptis parumper interrogare. Nam te olim memini dixisse, totam ejus artis vim in civilibus versari quæstionibus. Sed ut optime nosti propter occupationes regni, & curas palatii, in hujuscemodi quæstionibus assidue nos versari solere, & ridiculum videtur ejus artis præcepta nescisse, cujus quotidie occupatione involvi necesse est. Verum ex quo mihi paucissimis responsionibus januas Rhetoricæ artis, vel dialecticæ subtilitatis claustra partim aperuisti: valde me in eas rationes fecisti intentum, maxime quia me in cellaria Arithmeticæ disciplinæ pridie sagaciter induxisti, vel Astrologiæ splendore illuminasti. ALBIN. Deus te domine mi Rex Carole sapientiæ lumine illuminavit, & scientiæ claritate ornavit, ut non solum magistrorum ingenia prompte subsequi, sed etiam in multis velociter præcurrere possis, & licet flammivomo tuæ sapientiæ lumini scintillà ingenioli mei nil addere possit, tamen ne me aliqui inobedientem notent, tuis promptis respondebo quæstionibus, & utinam tam sagaciter quam obedienter. CAR. Primum mihi magister hujus artis initium pande. ALB. Pandam juxta authoritatem veterum. Nam fuit, ut fertur, quoddam tempus, cum in agris homines passim bestiarum more vagabantur, nec ratione animi quicquam, sed plæraque viribus corporis administrabant. Nondum divina religio, nondum humani officii ratio colebatur, sed cæca & temeraria cupiditas ad se explendam viribus corporis abutebatur. Quo tempore quidam vir magnus & sapiens cognovit quæ materia, & quanta ad maximas res opportunitas animis inesset hominum. Siquis eam posset elicere, & præcipiendo eam meliorem reddere, qui dispersos homines in agris & in tectis sylvestribus abditos, ratione quadam compulit in unum locum, & congregavit eos in unum, aliquam quietem inducens utilem atque honestam. Primo propter insolentiam reclamantes, deinde propter rationem & orationem studiosius audientes ex feris & immanibus, mites reddidit ac mansuetos. Ac mihi quidem videtur, domine mi Rex, hoc nec tanta, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse, ut homines a consuetudine subito converteret, & ad diversas vitæ rationes traduceret. CAR. Unde dicta est Rhetorica? ALB. Ἀπὸ τοῦ ῥητορεύω, quod est declamo, oro, dico. CAR. Ad quem finem spectat? ALB. Ad bene dicendi scientiam. CAR. In quibus versatur rebus? ALB. In civilibus quæstionibus, quæ naturali animi ingenio concipi possunt. Nam sicut naturale est omnibus se tueri, & alium ferire, etiam si armis & exercitatione non didicerint, ita naturale fere est omnibus alios accusare, & seipsos purgare, etiam si exercitatione hoc non didicerint. Sed utilius & promptius utuntur oratione, qui disciplinis instruuntur, & usu exercentur. Nam omnibus naturale est loqui, attamen multum excellit alios qui per grammaticam loquitur.

CAR.

Car. Bene dicis magister, etiam omnis vita nostra disciplinis proficit, & usu valet, quapropter Rhetoricæ disciplinæ regulas nobis pande: nam cotidiana occupatione necessitas cogit nos exerceri in illis, & primum quæ sint illius artis parteis dicito. Alb. Artis Rhetoricæ partes quinque sunt. Inventio, dispositio, elocutio, memoria, pronunciatio. Inventio est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio est rerum inventarum in ordinem distributio. Elocutio est idoneorum verborum ad inventionem eloquutio. Memoria est firma animi rerum ac verborum ad inventionem perceptio. Pronunciatio est ex rerum & verborum dignitate vocis & corporis moderatio. Primum est enim invenire quod dicas. Deinde quod inveneris, disponere: tum quod disposueris, verbis explicare. Quarto, quod inveneris & disposueris & oratione vestieris, memoria comprehendere. Ultimum ac summum, quod memoria comprehenderis, pronunciare. Car. Si Rhetorica in causis, & quæstionibus civilibus versatur, necesse est, ut mihi videtur, causas ipsas certa habere genera, quæ voluissem scire & exemplis mihi monstrari. Alb. Ars quidem Rhetoricæ in tribus versatur generibus, id est, Demonstrativo, Deliberativo, Judiciali. Demonstrativum genus est, quod tribuitur in alicujus certæ personæ laudem vel vituperium, ut in Genesi de Abel & Cain legitur: *Respexit dominus ad Abel, & ad munera ejus, ad Cain autem & ad munera ejus non respexit.* Deliberativum est in suasione & dissuasione, ut in secundo Reg. libro legimus, qualiter suasit Absaloni Achitophel, ut David patrem perderet. Chusai vero dissuasit, ut regem salvaret. Judiciale est in quo est accusatio & defensio, ut in Actibus legimus Apostolorum, quomodo Judæi cum Tertullo quodam oratore, Paulum accusabant apud præsidem Fœlicem, & quomodo Paulus se defendebat apud eundem. Nam in judiciis sæpius quid æquum sit, quæritur. In demonstratione quid honestum sit intelligitur, in deliberatione quid honestum sit & utile, consideratur. Car. Quot habet causa circunstantias? Alb. Plenaria causa septem habet circunstantias, videlicet, personam, factum, tempus, locum, modum, occasionem, facultatem. In persona quæritur quis fecerit, in facto quid fecerit, in tempore quando fecerit, in loco ubi factum sit, in modo quomodo fieri potuisset, in occasione cur facere voluisset, in facultate si ei suppeditaret potestas faciendi. Per has enim circunstantias & confirmari potest causa, & infirmari. Frustra enim in controversia quæris quid factum sit, si persona facientis deerit: & iterum personam frustra ostendis, si factum non aderit personæ. Item tali in loco, tempore, talis res fieri non potuit, ut asseris, nec idcirco facere voluit, nec talis homo talem habuit potestatem, ut hoc facere potuisset. Carolus. Loci controversiarum quot sunt? Albin. Loci controversiarum, quos Rhetores status causarum appellant, id est, ubi quæstio consistit, & primum non convenerit inter partes, sunt rationales aut legales. Car. Quot sunt rationales? Alb. Quatuor, videlicet Facti, Nominis, Qualitatis, Translationis. Car. Singulorum exempla profer. Alb. Prima est facti ipsius controversia: ut *fecisti*, *non feci*; & hæc prima controversia, quæ in facto constat, dicitur conjecturalis constitutio, quia conjectura res exploranda est, si fecisset, an non. At cum de facto convenit inter litigatores, tunc sæpe nominis controversiam introducunt, quia accusator augere crimen ex nomine nititur, & defensor minuere. Ut si quis sacrum e privato subripuerit, utrum fur sit nominandus, an sacrilegus, Defensor vult furem es-

se,

se, quia fur quadruplum solvit. Accusator sacrilegum, quia sacrilegus capite plectitur, & constitutio diffinitiva dicitur, quia quid sit fur, & quid sacrilegus diffiniendum est ratione, & videndum in cujus diffinitionem cadat, qui sacrum de privato loco subripuerit. Si vero inter accusatorem & defensorem convenit, de facto, de nomine facti, tunc quærenda est æstimatio facti, id est, quale sit factum, justum an injustum, utile an inutile. Et hæc constitutio generalis dicitur cujus hoc sit exemplum: Quidam dux Romanus cum obsideretur ab inimicis, nec ullo modo evadere potuisset, pactus est cum hostibus, ut arma daret. Armis datis salvum eduxit exercitum: Accusatur a quibusdam reus esse majestatis. Hic de facto & de facti nomine convenit inter ambas partes, sed quale sit factum quæritur hoc modo, Utrum satius esset amittere milites, an ad hanc conditionem turpissimam venire, cujus constitutionis plures sunt partes, de quibus dicemus infra. In quarta constitutione, quam translationem nominamus, quæritur, an facere rem debeat qui fecit, aut eo tempore, aut eo modo, aut loco, aut cum illis cum quibus fecit. Ut si Orestes accusetur Clytemnæstram matrem suam occidisse, non juste filium occidisse matrem, licet illa occiderit Agamemnonem patrem suum regem Græcorum. Hic quæri debet per translationem juste fecerit an non. CAR. Statu causæ invento, quomodo tunc status ipse considerandus est? ALB. Constitutione causæ reperta, statim placet considerare, utrum quæstio causæ simplex sit, an conjuncta. Simplex est, quæ unam in se continet quæstionem, hoc modo: *Corinthiis bellum indicam an non?* Conjuncta est quæstio, quæ ex pluribus quæstionibus constat, hoc pacto: *Utrum Carthago diruatur, an Carthaginensibus reddatur, an eo colonia deducatur.* CAR. Sed legales nunc constitutiones exemplis confirma. ALB. Considerandum est in ratione, an in scripto sit controversia. Nam scripti controversia est ea, quæ ex scripta lege nascitur, hoc modo, Lex: *Qui in adversa tempestate navem reliquerint, omnia amittant, & eorum sint onera & navis qui in ea remanserint.* Duo quidam cum in alto navigarent, cum alterius navis, alterius onus esset, naufragum quendam natantem misericordia moti in navem sustulerunt. Postea cum aliquanto plus ipsos quoque tempestas vehementius jactare cepisset, usque adeo, ut dominus navis, cum idem gubernator esset, in scapham conscenderet, quæ religata navi cohærebat, & inde quantum potuit navi opitulabatur. Ille autem cujus merces erant, in gladium ibidem in navi incumbit, naufragus vero ad gubernacula accessit, navem regebat. Sedata tempestate, navis in portum pervenit. Ille qui in gladium incubuerat leviter saucius ex vulnere, recreatus est. Navem cum onere juxta scriptam legem quisque suam dixit. Et hic ex scripto quæstio nascitur cujus sit navis. Diffinitionibus adhibitis quid sit relinquere navem, & quid sit remanere in navi. Item ambiguitas sæpe in scripta lege facit quæstionem, hoc modo: *Meretrix coronam ne habeat, si habeat publicetur.* Hic ambiguitas in scripto est, an meretrix vel corona publicanda sit. Ex contrariis quoque sæpe legibus quæstio nascitur, dum de una re aliter alia lex cavet, aliter altera. Lex: *Qui tyrannum occiderit, rem quam volet præmii loco a magistratu roget, & accipiat.* Altera lex: *Tyranno occiso, etiam proximi cognatione occidantur.* Alexandrum qui in Thessalia tyrannidem occuparat, Thebe uxor sua noctu occidit. Hæc filium suum quem ex tyranno habebat, sibi

ſibi in præmii loco depoſcit. Sunt qui ex lege occidi puerum dicant oportere. Sunt qui dicant reddi oportere matri loco præmii. Res in judicio eſt. Et hic conſiderandum, quæ lex ad majorem utilitatem pertineat, & quæ prius ſit ſcripta, & quos quæque habuerit legiſlatores. Ex ſcripto & ſententia controverſia conſiſtit. Cum alter verbis ipſis quæ ſcripta ſunt utitur, alter ad id quod ſcriptorem ſenſiſſe dicit, omnem adjungit dictionem, ut lex eſt, quæ vetat noctu portas aperiri. Quidam aperit, & amicos in oppidum ſuſcipit, ne ab hoſtibus opprimerentur, ſi foris manſiſſent. Accuſator ſolam intendit literam, defenſor ſententiam: ſcriptorem legis pro inimicis claudi portas oppidi, non pro amicis juſſiſſe. Fiunt per ratiocinationem vel diffinitionem legis quæſtiones, dum alia ratione alter ſcriptum interpretari nititur, alia alter. Vel ſi diverſo modo ſcriptoris ſententiam conantur definire, & ejuſmodi, ut dixi, ex ſcripto fiunt quæſtiones. CAR. Perſpecto controverſiæ loco ſecundum quod dixiſti, an in ratione ſit vel in ſcripto, quo tunc animus ferendus eſt? ALBIN. Videndum eſt quæ quæſtio, quæ ratio, quæ judicatio, quod firmamentum cauſæ ſit. CAROL. De his ſingulis dicito. ALB. Quæſtio eſt conſtitutio in qua cauſæ diſceptatio conſtat, hoc modo, *non jure feciſti, jure feci.* Ratio eſt, qua utitur reus, quare jure fecerit, ut Oreſtes ſi accuſaretur matricidii, non habet defenſionem, niſi dicat, jure feci; illa enim patrem meum occiderat. Judicatio eſt ex ratione deducta. Sumam hujusmodi, rectum ne fuerit ab Oreſte matrem occidi, cum illa Oreſtis patrem occiderit. Firmamentum eſt firmiſſima argumentatio defenſoris, ut ſi velit Oreſtes dicere ejuſmodi animum fuiſſe matri in patrem ſuum, in ſeipſum, in regnum, in omne genus ſuum, ut ab ea pœnas liberi ſui potiſſimum expetere debuiſſent. CAR. de generali conſtitutione prius dixiſti, quæ pluribus partibus conſtat. Illas rogo, ut pandas mihi magiſter, exemplisque confirmes, per ſingula, me tacente & probante. ALBIN. illa controverſia quæ & quale ſit illud factum quod reo objicitur, conſtitutio generalis vocatur, & habet partes duas, Judicialem & Negotialem. Negotialis eſt in qua quid juris ſit ex civili more & æquitate conſideratur. Cui diligentiæ præſunt judices, & habet in ſe implicatam controverſiam civilis juris, hoc modo: Quidam dum filium non habuit, pupillum ſibi fecit hæredem. Sed pupillus ante mortuus eſt, quam hæreditas in poteſtatem ejus veniſſet. Fit controverſia a ſecundis hæredibus patris. Noſtra eſt poſſeſſio, Intentio eſt propinquorum pupilli, Noſtra eſt pecunia, de qua teſtatus non eſt propinquus noſter. Depulſio eſt, imo noſtra eſt, qui hæredes teſtamento patris ſumus. Quæſtio eſt ratio, Pupillo enim pater teſtamentum ſcripſit, quare quæ ejus ſunt, noſtra fiant neceſſe eſt. Infirmatio rationis, Imo pater ſibi ſcripſit ſecundum hæredem, non pupillo. Quare teſtamento illius veſtra eſſe hæreditas non poteſt. Judicatio, poſſit ne quiſquam de filiis pupilli reteſtari. An hæredes ſecundi ipſius patrisfamilias, non filii quoque ejus pupilli hæredes ſint. Judicialis eſt in qua æqui & iniqui, præmii aut pœnæ ratio quæritur. Hujus partes duæ ſunt, Abſoluta & Aſſumptiva. Abſoluta eſt quæ in ſe continet juris & injuriæ quæſtionem, hoc modo. Cum Thebani Lacedæmones bello ſuperaſſent, & fere mos Græcis, eſt ut bello inter ſe geſto hi qui viciſſent trophæum aliquod in finibus ſtatuerent, victoriæ modo in præſentia declarandæ cauſa, non ut in perpetuum belli memoria maneret, æneum ſtatuerunt trophæum. Accuſantur apud commune Græciæ concilium. Intentio eſt, non oportuit. Depulſio, oportuit. Quæſtio eſt, oportuerit ne? Ratio, Eam enim ex bello gloriam virtute peperimus, ut ejus æter-

na

na insignia posteris nostris relinquerentur, statuimus trophæum. Infirmatio est. Attamen æternum inimicitiarum Græcos de Græcis monumentum statuere non oportet. Judicatio, cum summæ virtutis celebrandæ causa Græci de Græcis æternum inimicitiarum monumentum statuerunt, recte an non fecerint? Assumptiva est, cum ipsum factum probari non potest, sed aliquo foris assumpto argumento defenditur. Cujus partes sunt quatuor, Comparatio, Relatio criminis, Remotio criminis, Confessio. Comparatio est cum aliud aliquod factum rectum aut utile ostenditur, quod ut fieret, illud quod arguitur dicitur esse commissum, ut in illo exemplo quod paulo ante positum est. Cum dux Romanus ab hostibus obsideretur, nec ullo pacto evadere potuit nisi hostibus arma daret. Armis datis milites conservavit, sed reus majestatis accusatur. Intentio est, Non oportuit arma relinquere. Depulsio, Oportuit. Quæstio est, Oportuerit ne? Ratio est, Milites enim omnes periissent si hoc non fecissem. Infirmatio, non ideo fecisti. Ex quibus judicatio est, periissent ne, & ideo ne fecisset. Comparatio, an melius esset ad hanc turpissimam conditionem venire, vel milites perire. Relatio criminis est, cum reus id quod arguitur confessus, alterius se inductum peccato jure fecisse demonstrat. Ea est hujusmodi. Horatius occisis tribus Curiatiis, & duobus amissis fratribus, domum se victor recepit. Animadvertit sororem suam de fratrum morte non dolentem, Sponsi autem nomen Curiatii appellantem, cum gemitu & lamentatione vidit, hoc indigne ferens, virginem occidit. Accusatur. Intentio est, Injuria sororem occidisti. Depulsio, Jure occidi. Quæstio, Jure ne occiderit? Ratio, Illa enim hostium mortem lugebat, fratrum negligebat, me & populum Romanum vicisse moleste ferebat. Infirmatio, Tamen a fratre indemnatam sororem necari non oportuit. Ex quo judicatio fit, Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hostium lugeret, fratris & reipublicæ victoria non gauderet, oportuerit ne eam a fratre indemnatam occidi? Remotio criminis est, cum ejus intentio facti, quod vel ab adversario infertur, in alium, aut in aliud crimen dimovetur. Id fit bifariam. Nam cum causarum res ipsa removetur; causa remotionis hoc nobis exemplo sit: Rhodii quosdam legarunt Athenas. Legatis quæstores sumptum quem oportebat dari, non dederant, legati profecti non sunt, accusantur. Intentio, proficisci oportuit. Depulsio, non oportuit. Quæstio est, Oportuerit ne? Ratio est, Sumptus enim qui de publico dari solet a quæstore non est datus. Infirmatio, Vos tamen id quod publici nobis erat negocii datum, conficere oportebat. Judicatio est, Cum iis qui legati erant sumptus qui debebatur ex publico non daretur, oportuerit ne eos conficere nihilominus negotium legationis. Ipsius autem rei fit remotio, cum id quod datur crimini, negat, neque ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse. Nec si quod in eo sit delictum, sibi attribui oportere. Porro id causæ genus est hujusmodi. In eo fœdere quod factum est quondam cum Samnitibus, quidam adulescens nobilis porcum sustinuit jussu imperatoris, fœdere autem hoc in senatu improbato & imperatore Samnitibus dedito, quidam in senatu eum quoque dicit qui porcum tenuit dedi oportere. Intentio est, dedi oportere. Depulsio est, Non oportet. Quæstio est, oporteat ne? Ratio, Non enim meum fuit officium, nec mea potestas, cum & id ætatis non habui, & privatus essem, & summa cum autoritate & potestate imperator mandavit, qui videret ut satis honestum fœdus feriretur. Infirmatio est, Quoniam particeps factus est in turpissimo fœdere summæ religionis, dedi te convenit. Judicatio est, cum is qui potestatis nil habuerit, jussu

juſſu imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedendus ne ſit hoſtibus. Hoc genus cauſæ cum ſuperiori differt, quod in illo concedit ſe reus, oportuiſſe facere id quod fieri dicat accuſator oportuiſſe, ſed alicui rei aut homini eam cauſam attribuit, quæ voluntati ſuæ fuerit impedimento. In hoc autem non accuſare alterum, aut culpam in alium transferre debet, ſed monſtrare eam rem; nihil ad ſe, nec ad ſuam poteſtatem, neque ad officium ſuum pertinuiſſe, aut pertinere. Conceſſio eſt, per quam non factum ipſum probatur ab reo, ſed ut ignoſcatur id petitur. Cujus partes ſunt, Purgatio, & Deprecatio. Purgatio eſt per quam ejus qui accuſatur, non factum ipſum, ſed voluntas defenditur. Et habet partes tres, Imprudentiam, Caſum, Neceſſitudinem. Imprudentia eſt cum ſciſſe ſe aliquid is qui arguitur, negat. Exempli gratia, Apud quoſdam lex erat, ne quis Dianæ vitulum immolaret: Nautæ quidam cum adverſa tempeſtate in alto jactarentur, vovebant, ſi eo portu quem conſpiciebant, potiti eſſent, vitulum qui ibi eſſet, ſe immolaturos. Caſu erat in eo portu phanum Dianæ, cui vitulum immolare non licebat. Imprudentes legis cum exiſſent, vitulum immolaverunt. Accuſantur. Intentio eſt, Vitulum immolaſtis ei Deæ, cui non licebat. Impulſio eſt in conceſſione depoſita. Ratio eſt, neſcivi non licere. Infirmatio, Tamen quoniam feciſti, quod non licebat ex lege, ſupplicio dignus es. Judicatio eſt, cum id fecerit, quod non oportuerit, & id non oportere neſcierit, ſit ne ſupplicio dignus? Caſus autem infertur in conceſſionem, cum demonſtratur aliqua fortuna ejus voluntati obſtituiſſe, ut in hac re, Cum Lacedæmoniis lex eſſet, ut hoſtias niſi ad ſacrificium quoddam redemptor præbuiſſet, capitale eſſet; is qui redemerat, cum ſacrificii dies inſtaret, in urbem ex agro agere hoſtias cœpit; hic ſubito magnis commotus tempeſtatibus fluvius Eurotas, is qui Lacedæmoniam præterfluit, ita magnus & vehemens factus eſt, ut eo traduci victimæ nullo modo poſſent. Redemptor ſuæ voluntatis oſtendendæ cauſa, hoſtias conſtituit in littore omnes, ut qui trans flumen eſſent videre poſſent. Cum omnes ſtudio ſubitam fluminis magnitudinem ſcirent fuiſſe impedimento, tamen quidam eum capitis damnabant. Intentio eſt, hoſtiæ quas ad ſacrificium afferre debuiſti, non præſto fuerunt. Depulſio, conceſſi oratio: Flumen enim ſubito accrevit, & hoſtiæ traduci non potuerunt. Infirmatio, tamen quia quod lex jubet factum non eſt, ſupplicio dignus es. Judicatio eſt, cum in ea re contra legem redemptor aliquid fecerit, qua in re ſtudio ejus ſubita fluminis magnitudo obſtiterit, ſupplicio dignus ne ſit. Neceſſitudo autem infertur cum vi quadam reus id quod fecerit feciſſe defenditur, hoc modo. Lex eſt apud Rhodios, ut ſi qua roſtrata navis in portu deprehenſa ſit, publicetur. Cum magna in alto tempeſtas eſſet, vis ventorum invitis nautis in Rhodiorum portum navem coëgit. Quæſtor navem populi eſſe dicit. Navis dominus negat publicari debere. Intentio eſt, roſtrata navis in portu deprehenſa eſt. Depulſio, conceſſi oratio, vi & neceſſitate ſumus in portum redacti. Infirmatio, Navem ex lege tamen populi eſſe oportere. Judicatio eſt, cum roſtratam navem in portu deprehenſam lex publicavit, cumque hæc navis invitis nautis, vi tempeſtatis in portum conjecta ſit, oporteat ne eam publicari? Deprecatio eſt, cum & peccaſſe & conſulto peccaſſe reus ſe confitetur, tamen ut ſibi ignoſcatur poſtulat, quod genus perraro poteſt accidere. In quo non defenſio facti, ſed ignoſcendi poſtulatio continetur. Hoc genus vix in judicio probari poteſt. Ideo conceſſo peccato, difficile eſt ab eo, qui peccatorum vindex eſſe debet, ut ignoſcat impetrare. Ecce habes de locis quæſtio-

num, & de statu causarum, & de partibus institutionum, quæ omnia, quotidiano usu natura pandit, ea agnoscis. CAROL. Agnoscam, si naturarum conditor me adjuvet, & tamen habeo quod abs te quæram. ALBIN. Quære quod placeat, pergam quo me ducis. CAROL. Quot personæ solent in judiciis esse? ALB. Quatuor, Accusator, causæ defensor, causæ testis, Judex. CAROL. Quo quisque utitur officio? ALB. Judex æquitate, testis veritate, accusator intentione ad amplificandam causam, defensor extenuatione ad minuendam causam. Nisi forte in laude vel præmii petitione sit causa posita. Tunc econverso accusatori extenuatione, & defensori amplificatione utendum est. CAROL. Quot modis fit amplificatio & extenuatio causæ? ALBIN. Duobus. Ex impulsione vel ratiocinatione. Impulsio est quæ sine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur, ut amor, iracundia, ægritudo, vinolentia, & omnino omnia in quibus animus ita videtur affectus fuisse, ut rem perspicere cum consilio & cura non potuerit, & id quod facit impetu quodam animi facit potius quam cogitatione. Ratiocinatio autem est diligens, & considerata faciendi aliquid aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur interfuisse tunc cum faciendi aliquid aut non faciendi certa de causa vitasse aut secutus esse animus videbitur, Si amicitiæ quid causa factum dicitur, si inimici ulciscendi, si metus, si gloriæ, si pecuniæ, denique ut omnia generatim amplectamur, alicujus retinendi, augendi, adipiscendive commodi, aut contra rejiciendi, diminuendi, evitandive incommodi causa. CAROL. Qualiter accusator, vel defensor impulsione seu ratiocinatione uti debet? ALBIN. Ergo accusator cum impulsione aliquid factum esse dicit, illum impetum & commotionem animi, affectionemque verbis & sententiis amplificare debebit, & ostendere, quanta vis amoris, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua causa earum qua impulsum aliquem id fecisse dicit, ut non mirum videatur, si quis ad facinus tali perturbatione commotus animi accesserit, & exemplis confirmare anteactis, qui simili impulsu aliquid simile commisere. Cum autem non impulsione, verum ratiocinatione aliquem commisisse quid dicit, quid commodi sit secutus, aut quid incommodi fugerit, demonstrabit, & id augebit quam maxime, ut si gloriæ causa, quantam gloriam se consecuturum existimarit. Item, si dominationis, si pecuniæ, si amicitiæ, si inimicitiarum, & omnino quicquid erit, quod causæ prodesse dicit, id summe augere debebit. Defensor autem ex contrario. Primum, impulsionem aut nullam fuisse dicet: aut si fuisse concedit, extenuabit, & parvulam quandam fuisse demonstrabit, aut non ex ea solere hujusmodi facta nasci docebit. Ratiocinationis autem suspiciones infirmabit, si aut commodum nullum fuisse, aut parvum, aut aliis magis esse, aut nihilo sibi magis quam aliis: aut incommodum sibi majus quam commodum dicit, ut nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitum dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo quod acciderit, aut cum eo periculo quod subeatur comparandum. Qui omnes loci similiter incommodi quoque vitatione tractabuntur. CAR. Quia personas causarum dixisti, dic obsecro, & loca singularum personarum. ALB. Dicam, licet hæc non tantum ad artis præcepta pertineant. Quantum ad officii decorem, Judex in tribunali, causa in medio ante eum ad laudem vel ad pœnam posita, ut forte patriæ defensio vel proditio. Accusator ad sinistram, defensor causæ ad dextram, testes quoque. CAR. An insignia singuli ex illis habent? ALB. Habent. Judex sceptro æquitatis armandus est, Accusator pugione maliciæ, Defensor clypeo pietatis, Testes tuba veritatis. CAR. Etiam his omnibus causæ adjacentibus circunstantiis repertis, quid

quid tunc quærendum est, magister? ALB. Quid nisi singulæ totius causæ partes? CAR. Quæ vel quot illæ sunt, audire desidero. ALB. Sex sunt partes per quas ab oratore ordinanda est oratio, Causæ exordium, Narratio, Confirmatio, Partitio, Reprehensio, Conclusio. CAR. Quid est exordium? ALB. Oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem. CAR. Quomodo efficitur? ALB. Primo ut benevolum, attentum, docilem efficias auditorem. CAR. Ut mihi videtur hoc summe curandum est, ut benevolus, attentus, docilis efficiatur auditor. Sed quo nam hoc modo effici possit, velim scire. ALB. Quatuor ex locis benevolentia comparatur. A nostra, ab adversariorum, a judicum persona, a causa. A nostra, si de nostris factis & officiis sine arrogantia dicemus. Si crimina illata, & aliquas minus honestas suspiciones injectas diluemus, si quæ incommoda acciderint, aut quæ instent difficultates, proferemus. Si prece & obsecratione humili & supplici utemur. Ab adversariorum autem persona, si eos aut in odium, aut in invidiam, aut in contemptum adducemus. In odium adducemus, si quid eorum spurce, superbe, crudeliter, malitiose factum profertur. In invidiam, si vis eorum, potentia, pecuniæ, divitiæ, cognatio proferentur. Atque eorum usus arrogans, intolerabilis, & quod his rebus magis videantur, quam causæ suæ confidere. In contemptum adducentur, si eorum inertia, negligentia, ignavia, desidiosum studium, & luxuriosum ocium proferetur. Ab auditorum persona benevolentia captabitur, si res ab iis fortiter, mansuete, sapienter gestæ proferentur. Nequaquam autem assentationis esse hoc significetur, si de iis, quam honesta existimatio, quantaque eorum judicii & autoritatis expectatio sit ostenditur. A rebus, si nostram causam laudando extollimus, aliorum causam per contemptum deprimemus. Attentos autem faciemus, si demonstrabimus ea quæ dicturi sumus, magna, nova, incredibilia esse, aut ad omnes, aut ad eos qui audient, aut ad aliquos illustres homines, aut ad Deos immortales, aut ad summam reipublicæ pertinere, & si pollicemur nos brevi causam nostram demonstraturos, atque exponemus judicationem aut judicationes si plures fuerint. Dociles auditores faciemus si aperte & breviter summam causæ exponemus. Hoc est, in quo consistit controversia. Sed qui bene exordiri volet, primo necesse est ut suæ causæ genus diligenter agnoscat. CAR. Quot sunt causarum genera? ALB. Quinque, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum. Honestum causæ genus est, cum statim sine oratione nostra favet auditoris animus. Admirabile, a quo est alienatus animus eorum qui audituri sunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum videtur. Anceps, in quo aut judicatio dubia est a causa, & honestatis & turpitudinis particeps, ut benevolentiam pariat, & offensionem Obscurum, in quo aut tardi sunt auditores, aut difficilioribus ad cognoscendum negotiis, causa est implicata. CAR. An semper perspicue exordiri debet orator? ALB. Aliquando perspicue, aliquando per circuitionem. Perspicua oratio est, cui mox animus auditoris favet, ut in honesto genere causa est. Illa vero quæ per circuitionem fit, clam subit animum auditoris, ut in humili, ancipiti, vel obscuro causæ genere faciendum est. Sed & hoc sciendum est, quod exordium sententiarum & gravitatis plurimum debet habere, & omnino omnia quæ ad dignitatem pertinent. Ostentationis vero & concinnitatis minimum, propterea quod ex his suspicio quædam artificiosæ diligentiæ nascitur, quæ maxime orationis fidem, & oratori admittit autoritatem. CAR. Ecce habeo quo modo exordiri debeat causa, nunc narrationis

textum expone. ALB. Narratio est rerum gestarum expositio, quae tria debet habere, id est, ut brevis, ut aperta, ut probabilis sit. Brevis est, si unde necesse est, inde initium sumat, & non ab ultimo repetatur, & si cujus rei satis erit summam dixisse, ejus partes non dicentur. Nam saepe satis est quid factum sit dicere, ut ne narres quemadmodum sit factum, & si non longius quam opus est in narrando procedetur, & si nullam in rem aliam transeat oratio, & si ita dicetur, ut nonnunquam ex eo quod dictum sit, id quod non sit dictum intelligatur. Et si non modo id quod obest, verum etiam id quod nec obest, nec adjuvat praeteribitur, & non minus rerum non necessariarum, quam verborum multitudine supersedendum est. Aperta autem narratio poterit esse, si ut quodque primum gestum est, ita primum exponetur, & rerum ac temporum ordo servabitur, ut ita narrentur res ut gestae sunt, aut potuisse geri videbantur. Hic erit considerandum ne quid perturbate, ne quid contorte dicatur, ne in aliam rem transeatur. Probabilis erit narratio, si in ea videbuntur inesse quae solent apparere in veritate, si personarum dignitates servabuntur, si causae factorum extabunt, si fuisse facultates faciendi videbuntur, si tempus idoneum, si spatii satis, si locus opportunus, ad eandem rem qua de re narratur fuisse ostendetur, si res ad eorum qui agent naturam & ad vulgi rumorem, & ad eorum qui audiunt opinionem accommodabitur. CAR. Ordo deposcit ut de partitione dicas. ALB. Dicam. Partitio est rerum ad causam ipsam pertinentium divisio, quae recte habita perspicuam & illustrem totam orationem efficit, quae duas habet partes. Una pars est, quae quid cum adversariis conveniat, & quid in controversia relinquatur ostendit, ex qua certum quiddam destinatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera, in qua rerum earum, de quibus dicturi breviter expositio ponitur, distributio ex qua conficitur, ut certas animo res teneat auditor. Nam & haec pars habere debet brevitatem, absolutionem, paucitatem. Brevitas est cum nisi necessarium nullum assumitur verbum. Absolutio est per quam omnia, quae incidunt in causam genera de quibus dicendum est amplectimur in partitione. Paucitas est quae eas res tantum ponit in partitione quae necessariae sunt dicendae iterum, & ne plura quam satis est demonstraturos nos dicamus. Hoc modo ostendam adversarios, quod arguimus & potuisse facere & voluisse & fecisse, cum fecisse satis sit ostendere. CAR. Nunc ad confirmationis praecepta te verte magister, quae maxime omnibus reor necessaria, ut suam quisque sciat confirmare causam, & licet voluntarie faciat, tamen non satis digne, nisi praeceptis & usu agi potest. ALB. Ita est domine mi rex, ut dicis. Nam omnes argumentationes ad confirmationum tendunt rationes. Sed tam grandis est argumentorum sylua, ut vix sub brevitate hujus dialogi nostri, aliquid aperiri possit. CAR. Tamen stringe paucis plura. Nam saepe una clave multae thesaurorum gazae aperiuntur. ALB. Faciam quod possum. Confirmatio est argumentatio, quae causae fidem & autoritatem comparat, quae duobus modis fit, aut ex personis, aut negotiis. Ex personis quidem has res attributas putamus, nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, effectum, studia, consilia, facta, casus, orationes. Nam ex iis singulis argumenta possunt fieri, prout se commoditas causae adfert. CAR. Etsi brevitati studes, tamen haec plene desidero. ALB. Ex nomine fit argumentum hoc modo. Si dicamus idcirco aliquem callidum vocari quod sit temerario & repentino consilio, ut sacrae scripturae utamur exemplo. Esau de fratre suo dicit: *Recte vocatur nomen ejus Iacob, id est, supplantator, en altera vice supplantavit*

tavit me. In natura sexus, natio, patria, cognatio, ætas considerantur. In sexu, an mulier: in natione, Græcus an Barbarus: in patria, Atheniensis an Romanus: in cognatione, quibus majoribus, quibus consanguineis sit editus: in ætate, puer an adulescens, natu grandior an senex. Item sæpe ex commodis & incommodis naturæ conjectura sumenda, hoc modo. Valens an imbecillis, longus an brevis, formosus an deformis, velox an tardus, acutus an hebes, memor an obliviosus, dolosus an simplex. Et ex convictu multæ trahuntur suspiciones. Cum, quemadmodum, & apud quos & a quibus educatus & eruditus sit quæritur, & quibus convivat, & qua ratione vitæ, & quo more domestico. Ex fortuna sæpius argumentatio nascitur, cum servus an liber, pecuniosus an pauper, nobilis an ignobilis, fœlix an infœlix, privatus an in potestate sit, aut fuerit, aut futurus consideratur. Aut denique aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ esse attributa intelliguntur. Habitus autem in aliqua perfecta & constanti animi aut corporis absolutione consistit. Quo in genere est virtus, scientia, & quæ contraria sunt res ipsa & causa posita docebit, & quid hic quoque locus suspicionis ostendat. Nam affectionis quidem ratio perspicuam solet præ se ferre conjecturam, ut amor, iracundia, molestia, propterea quod & ipsorum vis intelligitur, & quæ res harum aliquid consequantur faciles cognitu sunt. Studium autem, quod est assidua & vehemens aliqua ad rem applicata magna cum voluptate occupatio, facile ex eo ducitur argumentatio, prout res ipsa in causa desiderabitur. Item ex consilio sumitur aliquid suspicionis. Nam consilium est aliquid faciendi non faciendive excogitata ratio. Facta autem & casus & orationes ex tribus temporibus considerabuntur. Quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit, & quid faciat, quid ipsi accidat, quid dicat, aut quid facturus sit, quid ipsi casurum, qua oratione usurus sit. Ex quibus facile videbitur, quid afferant ad confirmandam conjecturam suspicionis. CAR. Sunt hæc loca accusatori seu defensori communia? ALB. Fiunt secundum utriusque causæ commodum. CAR. Quomodo? ALB. Nam accusator ejus vitam anteactam quam arguit, vel protervam esse naturam, seu studia maliciosa, vel mores improbos, vel facta cruenta improbare debebit & ostendere si poterit, si in simili ante peccato convictus sit, & quam turpis, aut cupidus, aut petulans, aut cruentus esset, ut mirandum non sit, talem hominem ad tale facinus proruisse. Quantum enim de honestate & autoritate ejus qui arguitur detractum erit, tantum erit de facultate totius ejus defensionis diminutum. Si nullo ante acto peccato reus infamari poterit, orandi sunt judices, non veterem famam hominis, sed novum facinus hominis judicent. Nam ante relatum esse qualis esset, nunc autem manifestum esse quare hanc rem ex superiori vita non deberi considerari, sed superiorem vitam ex hac turpitudine improbandam. CAR. Si hæc omnia accusator reo ingerit, quis locus defensionis relinquitur ei? ALB. Relinquitur defensionis idoneus locus ei. Sæpe enim uno protegente scuto, multa nocentis repelluntur spicula. Defensor primo si poterit debebit vitam esse ejus honestissimam, fidelissimam demonstrare, aut in rempublicam aut in parentes, cognatos, amicos, & ejus bene gesta fideliter ac fortiter, si qua sunt proferenda, & miserum esse, tam insignia bona, tam parvo reatu obscurari. Nec hoc ipsum aliqua cupiditate, vel malicia, seu infidelitate perpetrasse, sed casu & ignorantia, aut alterius suggestione fecisse, nullumque patriæ profectibus, vel pietati parentum, vel dignitati morum studere posse, si quolibet parvo reatu priora bona annullanda sunt. Præterea hoc opimis viris esse per-

perniciosum, ut malitiosus quilibet bonos audeat insimulare. Si autem in anteacta vita aliquae turpitudines erunt, has aut imprudentiae aut adulescentiae persuasione perpetrasse, aut aliquorum invidia fictas, aut falsa opinione illatas esse dicendum erit. Si autem nullo modo vitae turpitudo, aut infamia leniri potest oratione, negare oportebit, de vita ejus & moribus quaerendum. Sed de uno crimine de quo arguatur, quare anteactis omissis illud quod instat agi oportere. CAR. Dixisti quod alia argumenta a personis, alia a negotiis sint. Haec enim quae modo dixisti a personis sunt. Superest ut ea quae a negotiis sunt, dicas. Et primum quid negotium nomines dicito. ALB. Negotium est ipsum factum, in quo inter accusatorem, & defensorem controversia est. Cum vero ex negotiis argumenta sumenda sunt, tria consideranda sunt. Primo, quid ante rem, quid in re, quid post rem fit, ut in facto causae ponis, ante rem, fuit, quod in itinere illi duo familiariter ibant, quod simul diverterent ad hospitium, quod simul coenarent. In re, nox, somnium, occisio. Post rem, quod solus ierit, quod socium reliquerit, quod cruentum gladium habuerit. Est quoque quartum quod ad negotium pertinet, id est, quae lex sit ejus rei, vel qui sint autores ejus, vel quo id nomine quod factum est appellari debeat. Ante enim rem causa facti consideranda est, id est, an spe lucri, vel causa inimicitiarum, vel metus, vel amicitiae occiderit hominem. Nam frustra hominem occidere velle non est credibile. Omnino in re gesta, locus, tempus, occasio, modus, facultas considerari solet, id est, in quo loco, tempore, per quem modum, qua occasione, facultate occiderit hominem, quaerendum est. Post gestam rem considerabuntur signa quaedam rei gestae, ut cruor caedis signum est, & fuga reatus saepe signum est. CAROL. Commemoratis locis argumentorum & confirmationum, ipsa argumentatio, ut reor, nequaquam uniformis esse potest. ALB. Non uniformis, sed omnis argumentatio, quae ex his locis quos commemoravimus conficitur, aut probabilis, aut necessaria debet esse. Necessaria est quae aliter fieri non potest, ut: *si peperit, concubuit cum viro.* Hae vero per complexionem, seu per enumerationem, seu per simplicem conclusionem fiunt. Per complexionem, in qua utrum concesseris reprehenditur ad hunc modum. *Si improbus est, cur tueris? Si probus, cur accusas?* Per enumerationem, qua pluribus rebus inductis una necessario confirmatur, hoc pacto: *Necesse autem inimicitiarum causa ab hoc esse hunc occisum, aut metus, aut spe lucri, aut alicujus amici causa, & si horum nihil est, relinquitur ab eo hunc non esse occisum, nam frustra homo occidi non potest.* Per simplicem conclusionem hoc modo: *Si vos me istbuc eo tempore dicitis fecisse, ego tum trans mare fui; Et hoc quod dicitis, non modo non feci, sed ne facere potui quidem.* CAR. Haec omnino ut intelligo necessaria sunt, sed ut video diligenter videndum est, ne quo pacto hoc genus argumentationis refelli possit. ALB Est, ut intelligis Carole. CAR. Haec argumenta quae dixisti necessaria sunt, jam probabilia quoque dicito. ALB. Probabilia sunt, quae vere fieri solent, ut: *Si mater est, diligit filium: Si avarus est, negligit jusjurandum.* CAR. Num probabilia semper vera sunt? ALB. Alia vera in opinione, alia in similitudine. In opinione, ut: *inferna esse sub terra*, similitudo in contrariis & in paribus spectatur. CAR. Quomodo in contrariis & in paribus? ALB. In contrariis hoc modo: *Nam si iis qui imprudenter laserunt, ignosci convenit, illis qui necessario profuerunt, haberi gratiam non oportet.* Ex pari: *Nam ut locus sine portu, navibus esse non potest tutus, sic animus sine fide stabilis amicis non potest esse.* CAR. An omnis argumentatio ex iis tantum locis

cis confirmatur, ornatur, & confideratur? Alb. Sunt quoque argumentationes, quæ per inductionem vel ratiocinationem tractantur, fed hæ magis ad philofophos pertinent. Car. Dic tamen de illis. Alb. Inductio eft ratio quæ per certas res quædam incerta probat, & nolentem ducit in affenfionem. Car. Hoc mirum videtur, fi facere poteft, ut nolens confentiat. Alb. Audies, & forte exemplo credes: Nam *philofophus quidam cum Xenophonte & uxore inita difputatione, & primum cum uxore ejus fermonem inftituit. Dic mihi quæfo Xenophontis uxor, fi vicina tua melius habet aurum, quam tu habes, utrum illud ne an tuum malis? Illud, inquit. Quid fi veftem & caterum ornamentum muliebre majoris pretii habeat, quam tu habes, tuum ne an illius malles? Refpondit, illius. Age, inquit, fi virum meliorem habeat, quam tu habeas, utrum & tuum virum malis an illius? Hic mulier erubuit. Philofophus autem fermonem cum Xenophonte inftituit. Quæfo, inquit, Xenophon, fi vicinus tuus equum meliorem habeat, quam tuus eft, tuum ne malis equum an illius? Illius, inquit. Quid fi fundum meliorem habeat, quam tu habes, tuum ne malis, an meliorem? Meliorem, inquit. Quid fi uxorem meliorem habeat, quam tu, nunquid & illam malis?* Ad quæ Xenophon tacuit. Poft philofophus. *Quoniam uterque veftrum,* inquit, *id mihi folum non refpondit, quod ego folum audire volueram, egomet dicam quid uterque veftrum cogitet. Tu mulier optimum virum vis habere, & tu Xenophon uxorem electiffimam, maxime vis. Quare nifi hoc perfeceris, ut neque vir melior, neque fœmina electior in terris fit, profecto id quod femper optimum putabitis effe, maxime requiretis, & tu maritus fis optimæ fœminæ, & hæc quamoptimo marito nupta fit.* Hic rebus non dubiis, dubia probavit propter fimilitudinem inductionis. Quod fi quis feparatim quæreret, forte non concederetur. Car. Ifte philofophus non fuit Evangelicus. Alb. Non, fed Rhetoricus. Car. Cur credimus ei? Alb. Ille fecutus fuam artem. Car. Quid ad hæc? fequamur nos noftram. Alb. Sequere quæ velis, fequar te fequentem. Car. Qualis debet effe illa inductio? Alb. Similis femper ei rei cujus caufa inducitur. Car. An lucida, an obfcura? Alb. Videndum eft diligenti cura, ut non intelligat adverfarius, quo fpectent illæ primæ inductiones, & ad quem finem fint perventuræ, nam qui viderit tacendo, negando, non finit longius ire interrogationem. Car. Si negat? Alb. Oftendenda eft fimilitudo earum, quæ ante conceffæ funt. Car. Si tacet? Alb. Jam elicienda eft refponfio, aut qua taciturnitas imitatur confeffionem, aut concludenda eft argumentatio, ficut in conceffis. Car. Quomodo per ratiocinationem confirmanda eft argumentatio? Alb. Illa fit propofitione, probatione, affumptione, conclufione. Car. Planiora hæc exemplo quolibet facito. Alb. Propofitio eft, ut melius accurentur quæ confilio geruntur, quam quæ fine confilio adminiftrantur. Approbatio eft: *domus ea quæ ratione & confilio regitur, omnibus rebus eft inftructior, quam quæ fine confilio rationeque adminiftratur.* Affumptio eft, fic: *Nil in omnibus rebus melius, quam mundus adminiftratur.* Hic altera probatio inducitur: Nam fignorum ortus & occafus, & annuæ frugum, temporum, dierum mutationes, fatis mirabili ordine & certa viciffitudine difponuntur, quæ figna funt, magno confilio mundum regi. Tum autem expectata conclufio proferenda eft, hoc modo: *Si melius geruntur ea quæ confilio, quam quæ fine confilio adminiftrantur, mundus fane optime regitur.* Hoc argumentum adverfus eos valet, qui dicunt mundum cafu agi, non confilio regi. Car. Quid ftultius, quam hoc putare? Alb. Stultus ftulta æftimat, cui tamen, juxta Salomonem refpondendum eft, ne fibi fapiens videatur.

CAR. Recolo te magister, inter orationis partes reprehensionem nominasse, sed tantam confirmationum seriem audivi, ut vix videatur reprehensori aliquis locus relictus, quo possit infirmare confirmatam iis argumentis causam. ALB. Relinquitur ei locus infirmandi, sed non nos de ea debemus laborare. Pene omnis causa in seipsa habet loca confirmandi & loca reprehendendi. CAR. Suspensus sum tamen, quid de ea velis dicere. ALB. Dicam, & breviter dicam. Reprehensio est per quam argumentando adversariorum confirmatio, aut infirmatur, aut tollitur. Hæc autem iisdem ex locis sumitur, quibus est confirmatio, quia omnis res unde confirmari potest, inde & infirmari potest; quod sic evenit, si aut falsum est unde componitur confirmatio, hoc modo: *Non potest sapiens esse, qui pecuniam neglexerit.* Multi sapientes pecuniam neglexerunt. Aut commune, quod nihilominus ab adversariis potest dici hoc modo. Idcirco judices, quia veram causam habebam, breviter peroravi. Aut leve est. Si in mentem non venisset, non commisisset. Aut remotum, & longius incipit quam satis est. Si Scipio Tib. Graccho filiam suam Corneliam non dedisset, hæc seditio a filiis eorum in populo non accidisset: quare Scipioni hoc malum imputandum est. Aut offensum, quod eorum qui audiunt lædit voluntatem, ut si ante avarum, forte accuses pecuniæ amorem. Aut adversarium, quod tuæ causæ officit, ut si milites tuos hortari debeas, copias hostium & fortitudinem laudes. Item complexio reprehenditur si converti potest hoc modo: *Si veretur, non est accusandus, quia probus est: si non veretur, scit se innocentem esse, & ideo non est accusandus.* Hic vereri eum sive non vereri dicas, hoc putat concedendum, ut neget se esse accusandum, quod conversione sic reprehenditur. Imo accusandus est, si veretur, testatur se innocentem non esse: si vero non veretur; probus non est, ac ideo accusandus est. Item enumeratio reprehenditur, si præteritur quiddam in enumeratione, hoc modo: *Quia habes equum istum, aut emisti eum, aut hæreditate tibi evenit, aut munere datus tibi est: aut si horum nihil est, subripueris eum necesse est.* Quod hoc modo reprehenditur, si dici potest ex hostibus esse captum. Iis & aliis multis modis reprehendi possunt argumentationes, qui summo studio cavendi sunt oratori magis, quam mihi propter brevitatem explanandi. CAR. Restat conclusio sola, quam sex partium orationis posuisti extremam, de qua ordo postulat ut dicas. ALB. Conclusio est exitus & determinatio totius causæ. CAR. Quot habet partes? ALB. Tres. Enumerationem, indignationem, conquestionem. CAR. Enumeratio conclusionis quæ est? ALB. Enumeratio conclusionis est per quam res disperse in unum locum coguntur, & reminiscendi causa unum sub aspectum simul subjiciuntur, hoc modo: *Quidnam amplius desideratis o judices, cum vobis hoc & hoc dixi, hoc & hoc planum feci?* CAR. Quid efficit indignatio? ALB. Odium in adversarium & offensionem in ejus causam. CAR. Hoc maxime velim scire, quomodo id effici possit. ALB. Ejus præcepta plurima sunt. Si demonstramus illam rem quam adversarius defendit, Diis immortalibus, sapientissimis hominibus, Senatui, omni populo, indignam videri. Item si demonstramus adversarii alia facta crudelia, injusta, avara, honesta, contumacia Item si transactam ejus vitam moresque improbamus. Item quid mali sit futurum si non puniatur. Item voluntario maleficio, vel inconsueto veniam non deberi. Item si superbiam ejus vel arrogantiam ostendimus. Item ut de seipso judex cogitet, vel de suis charis, si quid tale eis accidisset. Item multos alacres expectare quid statuatur hac de re, ut ex eo quod huic concessum sit, sibi quoque tali de re quid liceat, intelligere possint.

Item

Item indignamur tetrum, crudele, nepharium, tyrannicum ſcelus non ulciſci, quod remotum ſit ab omni lege & æquitate, tale factum non vindicari. Item in eum qui læderet alios, nec ſe defendere potuerunt, crudeliter facta dicemus, ut in pueros, mulieres, ſenes, infirmos. Item in peregrinos, in hoſpites, in vicinos, in amicos atrocia geſta. Item ut judex videat ſi ipſe interfuerit, ac præſens viderit. Item ſi oſtendi poteſt ab eo factum, a quo minime oportuerit, & a quo ſi alius fecerit, prohiberi conveniret. Iis & aliis plurimis modis, prout ſe cauſa, locus, tempus, perſonæque afferunt, indignationem vel offenſionem in adverſarium concitare debes. CAR. Bene intelligo de ejuſmodi oratione poſſe animos audientium ad indignationem inſtigari. ALB. Ut dixi, ex iis argumentationibus quæ ex perſonis & ex negotiis eveniunt, amplificationes & indignationes naſci poſſunt. CAR. Poſſunt ut certum teneo: ſed quid ſit conqueſtio, & quid efficiat, & quomodo ſit perficienda edicito. ALB. Conqueſtio eſt oratio auditorum miſericordiam captans. In hac primum animum auditoris mitem, ac miſericordem conficere oportet, quæ multis modis fit, ut quæ commoda perdiderit, & in quibus incommodis ſit, ut in morte filii amor, ſpes, ſolatium, educatio, item quanta bona feciſſet ei, qui tanta mala fecit ſibi. Item quam turpes res & illiberales adverſarius profert. Item quam miſerum nobis videretur o judices, ſi adfuiſſetis. Item dum bona ſperavi, venerunt mihi mala. Item inopia, infirmitas, infœlicitas conqueritur. Item disjunctio parentis, filii, amici, fratris, uxoris, & ſuavium perſonarum. Item quod male tractetur ab eis, quibus non conveniat, amicis, ſervis. Item quam miſericors eſſem in illum. Nam gravitas & auctoritas ſermonis plus provocat ſæpe ad miſericordiam, quam humilitas & obſecratio. Sed nunc de prima & maxima parte Rhetoricæ artis, id eſt, inventione, jam tranſeam ad alias partes. CAR. Tranſeamus, ſed primum dic, quæ ſit ſophiſtica loquutio? ALB. Si me alius quis de ſchola palatii tui interrogaret, forſitan oſtendiſſem ei. CAR. Cur alteri & non mihi? an invides ut hoc ſciam? ALB. Non invideo, ſed parco, & honoro. CAR. Non video honorem mihi eſſe, dum interrogata negas. ALB. Licet mihi interrogare? CAR. Cur non? Nam interrogare ſapienter eſt docere: & ſi alter ſit qui interrogat, alter qui docet, ex uno tamen ſapientiæ fonte, utriusque ſenſus procedit. ALB. Etiam procedit. Et ſi alter eſt, qui interrogat, alter qui reſpondeat, tunc tu quidem non es idem qui interrogas, quod ego qui reſpondeo. CAR. Nequaquam idem. ALB. Quid tu? CAR. Ego homo. ALB. Vides quomodo tu me concludere potes. CAR. Quomodo? ALB. Si dicis, non idem ego & tu, ego homo, conſequens eſt, ut & tu homo non ſis. CAR. Conſequens. ALB. Sed quot ſyllabas habet homo? CAR. Duas. ALB. Nunquid tu duæ illæ ſyllabæ es? CAR. Nequaquam, ſed quorſum iſta? ALB. Ut ſophiſticam intelligas verſutiam, & videas quomodo concludi poteſt. CAR. Video & intelligo ex prioribus conceſſis, dum conceſſi, ut ego homo eſſem, & homo duæ ſyllabæ ſunt, concludi me poſſe, ut ego hæ duæ ſyllabæ ſim. Et miror, quam latenter induxiſti me prius ut concluderem te, quod homo non eſſes, poſt & meipſum, quod duæ ſyllabæ eſſem. Memini te magiſter poſt inventionem poſuiſſe diſpoſitionem, qua præcipitur inventas res, oratorem ordinate diſtibuere. Si hæc quoque aliqua habeat præcepta pande. ALB. Non multa per ſe habet hæc pars ad ſe pertinentia præcepta, quæ non inveniantur in inventionis præceptis, vel elocutionis. Nam & hæc rebus & verbis maxime prodeſt, & ornamentum fidemque argumentationibus præſtat, & laudem orationi tribuit, cui omnia

non solum ordine, sed etiam momento quodam & judicio dispensanda & componenda sunt, prout præsens ratio utilitatis, aut decoris, aut necessitatis exegerit, sed quod ad verborum dispositionem pertinet, satis plene docetur, cum de elocutione tractabitur. De rerum vero dispositione, per singula membra orationis in inventionis præceptis traditum est. CAR. Jam nunc nos ordo disputationis, ad elocutionis duxit inquisitionem, quæ magnam causæ adfert venustatem & Rhetori dignitatem. Nec te ab hujus tam facile excusas responsis, quæ ex dispositionis præceptis eruisti. ALB. Non excuso, sed tuas Domine mi rex licet tardo pede, non tamen tarda voluntate sequar interrogationes. CAR. Primo qualis esse debeat elocutio aperi. ALB. Facunda debet esse & aperta. CAR. Quomodo aperta? ALB. Aperta erit si utaris significantibus & propriis verbis & usitatis sine ambiguo, non nimis procul ductis translationibus nec interposito hyperbato. CAR. Quomodo facunda? ALB. Facunda erit si grammaticæ regulas servet, & autoritate veterum fulciatur. CAR. Qualiter ad autoritatem priscorum potest oratio nostra pervenire? ALB. Legendi sunt autorum libri, eorumque bene dicta memoriæ commendanda. Neque enim utendum erit priscis verbis, quibus jam consuetudo nostra non utitur, nisi raro ornandi causa & parce, sed tamen usitatis plus ornatur eloquentia. CAR. An magis ornatur in singulis verbis, vel conjunctione verborum eloquentia? ALB. Utrumque. Nam in singulis verbis, & in conjunctione verborum decus orationis constat. CAR. Si in utrisque constat, de utrisque dic. ALB. In singulis verbis duo sunt, quæ orationem illustrant, aut si sit proprium verbum, aut si sit translatum. In propriis illa laus est ut abjecta & inconsueta fugiamus, electis & illustribus utamur, in quibus plenum quiddam & consonans inesse videatur, in quo consuetudo etiam bene loquendi valet plurimum. In translatis patet ornatus, quem genuit necessitas, inopia coacta & angustia, post delectatio & jocunditas celebravit. Nam ut vestis repellendi frigoris causa primo reperta est, post adhiberi coacta est ad ornatum etiam corporis & dignitatem, sic verbis translativis instituta est inopia & causa, deinde frequentata est delectatione & ornatu. Nam gemmare vites, luxuriari messem, fluctuare segetes, etiam rustici dicunt; quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato illustratur. Attamen transferri oportet quæ faciunt rem clariorem, ut horrescit mare. Nonnunquam etiam brevitas translatione conficitur, ut telum manu fugit. Imprudentia enim teli missi propriis verbis exprimi brevius non posset, & quoniam summa hæc laus est verborum translatorum, ut sensum aperiant. CAR. An undecunque licet ducere translationem; ALB Nequaquam, sed tantum de honestis rebus. Nam summopere fugienda est omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos qui audiunt trahet similitudo, ut dictum est. Morte Africani castratam rempublicam & stercus Curiæ, in utroque deformis cogitatio similitudinis. Item non sit major translatio, quam res postulet, ut tempestas litis, aut contra minor, ut aperto nare dormiens stertit. Est quoque pulchra translatio per Metonymiam, cum res per autorem rei significatur, ut pro bello Martem: pro frugibus Cererem. Aut cum virtutes & vitia pro ipsis in quibus sunt appellamus, ut in quam domum luxuries irrupit, aut avaritia penetravit. Est & Synechdochica translatio pulchra, cum ex parte totum, aut ex toto partem significamus, ut pro tota domo tectum dicamus. Aut pro undis mare. CAR. Qualis oportet sit verborum conjunctio? ALB. Decens & composita & compacta, ut ne sit hiulca vocalibus, ut *placida aura adest*: nec aspe-

ra

ra consonantibus, ut *multum ille luget*. Nec ab ultima syllaba prioris verbi sequens verbum incipiat, ut: *prima mater:* nec prima cum ultima faciat obscenitatem, ut: *numerum nunquam intellexi*. Cavendum quoque est ne inania verba, non rei gerendæ sed tantum structuræ modo implendæ causa proferantur, & ut ad summum veniam, sicut reliquarum rerum fundamentum est sapientia, ita & in eloquentia quoque, ut enim in vita, ita & in oratione nihil clarius, quam omnia sapienter fieri. Quapropter oratori summopere prævidendum est, quid sibi deceat, & suæ conveniat causæ, non in sententiis solum, sed etiam in verbis; non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis autoritas, non omnis ætas, nec vero locus, tempus, auditor omnis eodem aut verborum genere tractandus est, aut sententiarum, semperque in omni parte orationis ut vitæ quid deceat est considerandum. CAR. Quid dicis de nobilissima, ut reor, Rhetoricæ parte memoria? ALB. Quid aliud, quam quod Marcus Tullius dicit, quod thesaurus est omnium rerum memoria, quæ nisi custos cogitatis inventisque rebus & verbis adhiberetur, intelligimus omnia etiamsi præclara fuerint in oratore peritura? CAR. Sunt ne aliqua ejus præcepta, quomodo vel illa obtinenda vel augenda sit? ALB. Non habemus ejus alia præcepta, nisi dicendi exercitationem, & scribendi usum, & cogitandi studium, & ebrietatem cavendam, quæ omnibus bonis studiis nocet maxime, quæ non solum corporis aufert sanitatem, sed etiam mentis adimit integritatem. CAR. Sufficiunt hæc præcepta, si quis idoneus est ad hæc implenda; nam ut video tam ardua sunt sensu, quam rara verbis. ALB. Etiam ardua & utilia. CAR. Sed ordo meæ interrogationis postulat, ut tua responsio ad pronunciationem procedat, quam quintam partem artis Rhetoricæ in principio nostræ disputationis memini te dixisse magister. ALB. Pronunciatio est verborum dignitas, vocis sensibus accommodata, & corporis moderatio. Hæc enim in tantum excellit, ut etiam secundum sententiam maximi Tullij, indocta oratio laudem consequatur, si optime pronuntietur. Et quantumvis expolita, si indecenter pronuntietur, contemptum irrisionemque meretur, nisi forte tibi domine mi rex aliter videatur. CAR. Mihi nequaquam aliter, sed hujus quoque partis præcepta sequenda, vel vitia cavenda, velim ut indices. ALB. Primo exerceri debet vocis & spiritus moderatio, & corporis & linguæ motus, quæ non tam artis sunt, quam laboris. Vitia quoque si qua sunt oris, diligenti cura sunt emendanda. Nec verba sint inflata vel anhelata, vel in faucibus frendentia, nec oris inanitate resonantia, non aspera frendentibus dentibus, non hiantibus labris prolata, sed pressim & æquabiliter, & leniter & clare pronunciata, ut suis quæque literæ sonis enuncientur, & unumquodque verbum legitimo accentu decoretur, nec immoderato clamore vociferetur, vel ostentationis causa frangatur oratio. Verum pro locis, rebus, personis, causis, & temporibus dispensanda est. Nam alia simplicitate narranda sunt, alia autoritate suadenda, alia cum indignatione depromenda, alia miseratione flectenda, ut semper vox & oratio suæ causæ conveniat. Hæc te præcepta ad pronunciationis laudem producunt, & tibi honestatem, & tuæ causæ fidem efficiunt. CAR. Quid est quod paulo ante corporis moderationem esse dixisti servandam? ALB. Dixi, quia necessarie observandum est, ut recta sit facies, ne labra detorqueantur, ne immodicus hiatus distendat rictum, ne supinus vultus, ne dejecti in terram oculi, ne inclinata cervix, neque elata aut depressa supercilia. Infinitum enim in iis quoque rebus momentum est, quia nihil quod non decet placere potest, & ut ait M. Tul. Caput artis est decere quod facias. Labra lambere vel mordere de-

 forme

forme eſt, cum etiam in efficiendis verbis, modicus eſſe debeat eorum motus. Ore enim magis quam labris loquendum eſt. CAR. Hæc venerande magiſter jucunda eſſe & honeſta fateor, mihique multum placabilia: ſed ut video & intelligo jugem exercitationem & quotidianum uſum poſtulant, & ad plenam conſummationem niſi continua meditatione, & inſtanti exercitatione non poſſunt pervenire, ſine qua nullam diſciplinam eſſe illuſtrem puto. ALB. Ita eſt domine mi rex, ut dicis. Nam exercitatio ingenium & naturam ſæpe vincit, & uſus omnium magiſtrorum præcepta ſuperabit. Quamobrem inventio & diſpoſitio, & elocutio, & memoria, & pronunciatio uſu acri, & exercitatione intentiſſima convaleſcente? Naturæ enim vicem pene obtinet conſuetudo. Nam in arte qualibet exercitata conſuetudo confidentiam conſtantiamque procreat, ſine qua nil ars proficit. Quid enim timidis arma? Amet laudem juvenis, magnumque ſciat eſſe, multis tacentibus ſolum audiri. Nam licet ipſa vitium ſit ambitio, frequenter tamen cauſa virtutum eſt. Diſcat ab adoleſcentia non reformidare ante multos loqui, ut eum nec metus, nec ultra modum reverentia retardet, ut cum omnibus orator ſit opibus inſtructus, animi quoque præſtantia, & fiducia oris illi non deſit. CAR. Quapropter ut mihi videtur, illis ſermocinandi ratio, qui cauſis civilibus & negotiis ſecularibus intereſſe æſtimandi ſunt, mox a pueritia, multo ſtudio habenda eſt vocis quoque exercitatio ut ab ineunte ætate aſſueſcat vocis fiducia, & verborum copia, & decenti corporis motu, ut ſine formidine faciat in publicis quæſtionibus, quod cum conſuetudine gerit in privatis. ALB. Vere intelligis & optime proſequeris. Nam ut in caſtris miles, ſic in domo orator debet erudiri, ut quod ſolus exercuerat, inter multos facere ne formidet. CAR. Jam quoque neceſſe eſſe video, ut domeſticus uſus cavere incipiat, quod publicus conventus detrahere poſſit. Nec enim inhoneſtis verbis, inter ſuos uti debet qui honeſtis inter alienos loqui deſiderat. Cum enim in omni parte vitæ honeſtas perneceſſaria ſit, maxime in ſermonibus, quia fere cujuſque mores ſermo probat, niſi tibi magiſter aliud videatur. ALB. Mihi vero de hac re nil aliud videri poteſt, ac ideo conſuetudinaria ſermocinatione verba ſint lecta, honeſta, lucida, ſimplicia, plano ore, vultu quieto, facie compoſita, ſine immoderato cachinno, clamore nullo prolata. Nam bonus modus eſt in loquendo, tanquam in ambulando clementer ire ſine ſaltu, ſine mora, quatenus omnia medii moderaminis temperantia fulgeant, quæ eſt una de quatuor virtutibus, de quibus cæteræ quaſi radicibus procedunt virtutes, in quibus eſt animæ nobilitas, vitæ dignitas, morum honeſtas, & laus diſciplinæ. CAR. Intelligo Comicum illud proverbium, non ſolum in moribus, ſed etiam in verbis eſſe neceſſarium. ALB. Quodnam? CAR. Ne quid nimis? ALB. Eſt & vere & in omni re neceſſarium, quia quicquid modum excedit, in vitio eſt. Ideo virtutes in medio ſunt poſitæ, de quibus tuæ venerandæ autoritati plura dicere potuiſſem, ſi diſputatio noſtra ad finem non feſtinaret, & ſi non ſuperfluum videretur tecum de virtutibus agere, quem virtutum non tantum ſcientia, ſed etiam ornat efficientia. CAR Non tamen te magiſter prius dimittam calamum reſponſionis claudere, quam mihi nomina & partes quatuor virtutum exponas, quas radices aliarum eſſe virtutum dixiſti. Paulo ante inter nos conſtitit, ſermocinationis exercitationem eſſe neceſſariam, in quo melius eſt habendum ſermonis ſtudium, quam in virtutum excellentia, quæ utrumque & ſcribentibus & legentibus multum prodeſſe valet. ALB. Prodeſt ut dicis domine mi rex, ſed inter utrumque coartor. Nam ſuccincta brevi-

brevitas pauca postulat, & res ardua plura desiderat. CAR. Tempera te inter utrumque, ne aut prolixitas fastidium, aut brevitas ignorantiam generet. ALB. Primo sciendum est, quod quædam res tam claræ & tam nobiles sunt, ut non propter aliud emolumentum expetendæ sint, sed propter suam solam dignitatem amandæ sunt & exequendæ. CAR. Has ipsas res magnopere velim agnoscere. ALB. Eæ sunt, virtus, scientia, veritas, amor bonus. CAR. Nunquid has Christiana religio apprime laudat? ALB. Laudat & colit. CAR. Quid philosophis cum iis? ALB. Has intellexerunt in natura humana, & summo studio coluerunt. CAR. Quid tunc distat inter philosophum talem & Christianum? ALB. Fides & baptismus. CAR. Prosequere tamen philosophicas diffinitiones de virtutibus, & primum dic, quid sit ipsa virtus. ALB. Virtus est animi habitus, naturæ decus, vitæ ratio, morum nobilitas. CAR. Quot habet partes? ALB. Quatuor. Prudentiam, justitiam, fortitudinem, temperantiam. CAR. Quæ est prudentia? ALB. Rerum & naturarum scientia. CAR. Quot habet partes? ALB. Tres. Memoriam, intelligentiam, providentiam. CAR. Harum quoque diffinitiones dicito. ALB. Memoria est, per quam animus repetit illa quæ fuerunt. Intelligentia per quam ea perspicit quæ sunt. Providentia per quam futurum aliquid prævidetur, ante quam fiat. CAR. Justitiæ rationem expone. ALB. Justitia est habitus animi unicuique rei propriam tribuens dignitatem. In hac divinitatis cultus & humanitatis jura, & æquitas totius vitæ conservatur. CAR. Ejus quoque partes pande. ALB. Partim illa est ex naturæ jure, partim ex consuetudinis usu. CAR. Quomodo ex naturæ jure? ALB. Quia partes illius quasdam natura inserit, ut religionem, pietatem, vindicationem, observantiam, veritatem. CAR. De iis singulis lucidius aperi. ALB. Religio est, quæ superioris cujusdam naturæ, quam divinam vocant curam, ceremoniasque affert. Pietas, per quam sanguine conjunctis, patriæque benevolis, officium, diligensque tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, & remunerandi voluntas continetur. Vindicatio, per quam jus aut injuria, & omnino omne quod obfuturum est defendendo, aut ulciscendo propulsatur. Observantia, qua homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodam & honore dignamur. Veritas, per quam ea quæ sunt, aut quæ fuerunt, aut quæ futura sunt indicantur. CAR. Quomodo ex consuetudinis usu justitia servatur? ALB. Ex pacto, pari, pari judicato, ex lege. CAR. Plus quæro & de iis quoque. ALB. Pactum est quod inter aliquos convenit. Par in omnes æquabile est judicatum. Par judicatum, quod alicujus magni viri, aut aliquorum sententiis judicatum. Lex est omni populo scriptum jus, quid cavere, vel quid observare debeat. CAR. Nunc fortitudinem cum suis partibus ut depromas efflagito. ALB. Fortitudo est magnanima periculorum & laborum perpessio. Ejus partes sunt magnificentia, fidentia, patientia, perseverantia. CAR. Harum rationes patefac. ALB. Magnificentia est rerum magnarum & excelsarum cum animi ampla quadam & splendida propositione cogitatio, atque animi invitatio. Fidentia est per quam magnis & honestis in rebus multum animus in se fiduciæ certa cum spe collocavit. Patientia est honestatis aut utilitatis causa rerum arduarum aut difficilium voluntaria ac diuturna perpessio. Perseverantia est in ratione bene considerata stabilis & perpetua permansio. CAR. Restat ut de temperantia dicas, a qua orta est nobis de virtutibus inquisitio, cujus proprietatem & partium illius audire expecto. ALB. Temperantia est rationabilis in libidinem, atque in alios non rectos impetus moderatio. Ejus partes sunt, Continentia,

Cle-

Clementia, Modestia. Continentia est, per quam omnis mala cupiditas magna consilii gubernatione regitur & deprimitur. Clementia est, per quam injuria & odia miti animo retinentur. Modestia est, per quam totius vitæ modus seu animi seu corporis moribus ubique honesti cura servatur. CAR. Honor eximius est coram hominibus; hanc servanti & laus apud dominum. Sed miror nos Christianos, si philosophi has virtutes ob illarum dignitatem tantum vel laudem vitæ servaverunt, cur nos ab iis in multis devio errore declinamus, cum hæc nunc in fide & charitate servantibus æternæ gloriæ, ab ipsa veritate Christo Jesu, præmia pollicentur? ALB. Plus miserandi, quam mirandi sumus, quia plurimi ex nostris sunt, quos nec terror pœnarum, nec gloria præmiorum ad virtutum dignitatem revocat. CAR. Agnosco & sine lachrymis non dico multos esse tales, attamen rogo, ut quam breviter possis edisseras, quomodo hæ excellentes virtutes in nostra religione Christiana intelligendæ atque observandæ sunt. ALB. Nonne tibi videtur sapientia esse, qua Deus secundum modulum humanæ mentis intelligitur & timetur, & futurum ejus creditur judicium? CAR. Intelligo nihil esse hac sapientia excellentius. Et in Iob recolo scriptum: *Ecce hominis sapientia, pietas*, quæ Græce dicitur θεοσέβεια. ALB. Bene intelligis & vere, sed quid tibi justitia videtur esse, nisi charitas Dei, ejusque mandatorum observatio? CAR. Et hoc agnosco. Nihil hac justitia justius, imo nullam aliam esse nisi istam. ALB. Nunquid non fortitudinem esse cernis, qua hostis antiquus vincitur, & adversa mundi fortiter tolerantur? CAR. Cerno equidem, nec aliquid hac victoria laudabilius æstimo. ALB. An temperantia non est, quæ libidinem refrenat, avaritiam reprimit, omnes animi impetus sedat & temperat? CAR. Est & vere omni homini valde necessaria: sed adhuc quæro ad quem finem harum virtutum observatio spectet. ALB. Ut diligatur Deus & proximus, an aliud æstimas? CAR. Nil equidem aliud, sed quam breve auditu est, tam difficile factu est & arduum. ALB. Quid facilius est quam amare species pulchras & dulces sapores, suaves odores, fragrantes tactus, jucundos honores & fœlicitates sæculi? Hæc ne amare facile est animæ quæ velut volatilis umbra recedunt, & Deum non amare, qui est æterna pulchritudo, æterna suavitas, æterna dulcedo, æterna fragrantia, æterna jucunditas, perpetuus honor, indeficiens fœlicitas? Maxime, cum divinæ Scripturæ nil aliud nobiscum agant, nisi ut diligamus Deum & dominum nostrum ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente: & proximum nostrum tanquam nosmetipsos. Nam promissum habemus ab illo qui fallere ignorat. Jugum, inquit, meum suave est, & onus meum leve. Laboriosior est enim amor hujus mundi, quam Christi; quod enim in illo anima quærit, non invenit, id est fœlicitatem & æternitatem, quoniam hæc infima pulchritudo transit, & recedit, vel amantem deserit, vel ab amante deseritur. Teneat ergo anima ordinem suum. CAR. Quis est ordo animæ? ALB. Ut diligat quod superius est, id est, Deum, & regat quod inferius est, corpus videlicet & socias animas dilectione nutriat & foveat. His enim sacrificiis purgata atque exonerata anima ab hac laboriosa & ærumnosa vita, revolabit atque emigrabit in gaudium domini sui. CAR. Magnum quendam virum & vere beatum prædicas magister. ALB. Magnum te faciat Deus & vere beatum domine mi rex, & in hac virtutum quadriga, de qua paulo ante egimus, ad cœlestis regni arcem geminis dilectionis pennis, sæculum hoc nequam transvolare concedat. CAR. Fiat, fiat, gratia divina donante. ALB. Sermo iste noster qui de volubili civilium quæstionum genio initium habuit, hunc æternæ stabilitatis habet finem, ne aliquis nos incassum tantum disputando

disputando itineris peregisse contendat. CAR. Quis est qui nos frustra sermocinari audeat dicere, si aut honestarum scrutator est artium aut excellentium sectator virtutum? Nam me ut fateor ad has inquisitiones scientiæ amor adduxit, & tibi gratiam habeo, quod inquisita non negasti, ac ideo tuarum hanc responsionum benevolentiam probo, & studiosis profuturam arbitror, si modo macula livoris legentem non corrumpit.

MARTIANI CAPELLÆ
DE RHETORICA
LIBER.

INterea sonuere tubæ, raucusque per æthram
Cantus, & ignoto cælum clangore remugit:
Turbati expavere Dei, vulgusque minorum
Coelicolum trepidat, causarum & nescia corda
Harent, & veteris renovantur crimina Phlegræ.
Tunc Amnes, Faunique, Pales, Ephialta, Napeæ,
Respectant proceres, nulloque assurgere motu
Cernunt attoniti, vicibusque alterna profantes,
Mirantur placidam per pectora sacra quietem.
Tunc primum posita Sylvanus forte Cupresso
Percitus ac trepidans dextram tendebat inermem;
*Bellaque * composcens, arcus, atque Herculis arma,* compescens.
Portuni trifidam suspirans flagitat hastam,
Gradivi frameam non ausus poscere, falcem
Saturni bello suetus disquirit agresti,
Diffidensque sui respectat tela Tonantis.

SEd dum talibus perturbatur multa terrestrium plebs deorum, ecce quædam subtilissimi corporis, ac fiduciæ grandioris, vultus etiam decore luculenta, fœmina insignis ingreditur, cui galeatus vertex, ac regali caput majestate sertatum; arma in manibus, quibus se vel communire solita, vel adversarios vulnerare fulminea quadam coruscatione * renitebant. Subarmalis autem vestis illi peplo quodam circa humeros involuto latialiter tegebatur, quod omnium figurarum lumine variatum, cunctorum schemata præferebat: Pectus autem exquisitissimis gemmarum coloribus baleatum. Hæc quum in progressu arma concusserat, velut fulgureæ nubis fragore colliso bombis dissultantibus, fracta diceres crepitare tonitrua. Denique creditum quod instar Jovis eadem posset etiam fulmina jaculari. Nam velut potens rerum omnium regina, & impellere quo vellet, & unde vellet deducere, & in lachrymas flectere, & in rabiem concitare, & in alios etiam vultus sensusque convertere tam urbes quam exercitus præliantes, & quæcunque poterat agmina populorum. Hæc etiam Sena-

renidebant.

tum,

tum, rostra, judicio domuisse in gente Romulea: Athenis vero curiam, gymnasia theatraque pro arbitrio reflexisse, ac totam funditus Græciam miscuisse ferebatur. Hac vero loquente, qui vultus, vocisve sonus, quantaque excellentia celsitudoque sermonis audire operæ precium etiam superis fuit: tantæ inventionis ingenium: tam facundæ ubertatis eloquium: tam capacis memoriæ recordationisque thesaurum: qualis disponendi ordo? quam pronuntiandi congruens modulatio? qui gestus in motu? quæ profunditas in conceptu? Denique exilis in modicis: in mediocribus facilis: in elatione flammatrix: reddebatque cunctos in ambiguis dociles: in persuasione cedentes: in collisione discordes: in laudibus arrogantes. At vero cum quid commotum publici nominis attestatione clamaverat, fluctuare, permisceri, ardere omnia videbantur. Hanc igitur fœminam auratæ vocis, & quasdam diadematum gemmas, regnorumque fundentem, ingens illustrium virorum sequebatur agmen. Inter quos proximi eidem duo diverso habitu natione que prænitentes: quorum unus erat pallio circumactus, alterque trabeatus. Diversus utrisque oris sonus, licet alius etiam Athenis se diceret Graia didicisse, ac * promptus gymnasiorum studiis, & reluctantibus semper Academiæ altercationibus haberetur: Ambo tamen novi, protectique paupertatis sinu: Et cum alterum Quirinalis eques; alium fabrilis procrearet industria, ita præclues linguæ excellentia floruerant, ut post curiarum * facta immeritasque mortes, virtute astra conscenderent, immortalitate gloriæ secula superarent: De uno tamen quem Athenarum populus ac palliata agmina sequebantur, hæc fama convenerat, quod acerrimus idem, & procellis indignantis Oceani, fremituque violentior; Denique de illo versus hujusmodi ferebatur:

protinus.

al. fata.

Δεινὸς ἀνὴρ τάχα κεν καὶ ἀναίτιον αἰτιόωτο (a).

Alter vero, quem consularis purpura, & conjuriationis extinctæ laurea redimebat, mox ingressus curiam superum, & in Jovis gratulatus est se venisse conspectum; clamare igitur coepit: *O nos beatos, o rempublicam fortunatam, o præclaram laudem consulatus mei.* Post hos tamen in diversis agminibus oratores emeriti, ac præ se ferentes insignium culmen meritaque linguarum, Æschinem, Isocratem, Lysiamque conspiceres. Tum in togatis agminibus Sosantios, Gracchos, Regulum, Plinium, Frontonemque. Verum ante cunctos atque ipsam ducem omnium foeminam, senex quidam signum ac præviam virgam gestans, lictoris Romulei præcedebat usu, atque in ejusdem virgæ culmine, Corax oris aurati venientis foeminæ auspicio prævolabat. Ille autem qui gestabat virgulam, Tisias dictus, cunctisque vetustior atque elatior videbatur: Nam & suos minores cæteros ipsam illa ducem respectans, superpositum corvum commune pignus filiamque memorabat. Quo argumento commoti quamplures deorum, eam quidem nobilissimam fœminam primam, sed aut Apollinis credidere cognatam, si Graia est: aut si Romulea de gente, Corvini. Cui ænigmati illud adjectum, quod intrepida & fiduciæ promptioris, tam Palladis quam ipsius Cyllenii deosculata pectus, cujusdam propinquæ familiaritatis indicia patefecit. Denique nonnulli superum cum in trepidationem buccinæ præcinentis & admirationem amicitiæ superorum incerti, diutius divinatorem Phoebum cuperent sciscitari, nondum Jove maximo disquirente, tumultuarie quæ esset inquirunt. At tunc illa respectans superos universos, aliquanto commotior sic coepit: Patrem maximum Jovem, cæterosque coelites, quos in causis pluribus sæpe sum deprecata, atque ipsum conventum superæ con-

(a) In quodam exemplari Manuscr. ita legitur: Δεινὸς ἀνὴρ τὰ κακὰ καὶ ἐναντία ἐντιβάλλεσθαι.

confessionis attestor, nihil magis mihi inconsentaneum atque indecens aestimari, quam ut quae semper in foro judiciisque quampluribus accusaverim multos aliosque defenderim, & viribus gloriam deluctationis annixa, mihi de discriminum fatis * promeriti eventus praeconia compararim. Nunc apud vos superi, quis placere immortalitatis instar ac precium videbatur, invita compellor scholarium juvenilium monitus, & exilia decantatae artis praecepta memorare. Neque enim hoc nobis ascribit inopia, cum redundantes turmae suppetant consequentium. Nam absque his qui perturbantes pectora sensusque cunctorum cognoscentum quoque perfregere subsellia, etiam alios habeam qui minutias praeceptorum, artis intimae commenta perscripserint. Inter utrunque vero * culmen sectatorum praeniteat Tullius meus, qui non solum in foro, senatu, rostrisque grandiloquae facultatis majestate tonuerit; verum etiam ipsius artis praecepta commentus, libros quamplures seculorum usibus consecrarit. Quod cum ita sit, emeritae granditatis pudor & celebrati quantum puto nominis gloria, haec inchoamentorum primordia detrectaret excurrere, ni & hoc ad immortalitatis praemium proficeret, quod jubetis, ac fiducia perennitatis accedat exequi, vel * primora: tamen Jove cum superis imperante accingar igitur haec aridiora percurrere, minus quidem quam publicitus soleo placitura, quanquam si Pallados aures atque Arcadiam ratione benivolae majestatis participarit assensionem. Nunc quidem apud vos maximi coelites displicebo: quippe sum ipsa Rhetorica quam alii * artem, virtutem alii dixere, alteri disciplinam. Artem vero iccirco quia doceor, licet Plato huic vocabulo refragetur. Virtutem autem dicunt, qui mihi bene dicendi scientiam inesse compererunt. Qui edisci vero dicendi intimam rationem & percipi posse non nesciunt, fidenter me asserunt disciplinam.

promeritis. columen. primordia. Aretea.

De Officio et Fine Rhetoricae.

Officium vero meum est dicere apposite ad persuadendum. Finis persuadendi id quod est propositum dictione. Quae quidem verba mei Ciceronis attestor, cujus etiam exemplis me per omnes insinuo praeceptionis ductus consequenter usuram.

Ubi et Unde.

Materies autem duplex est mihi. Ubi & unde fiat oratio. *Ubi*, ut cum ipsius membra aggredior quaestionis. *Unde*, cum res inventae verbaque sociantur.

Quaestio Rhetoricae, aut Finita aut Infinita.

Quaestio ipsa aut finita est, aut infinita. Finita est, cum nascitur de certo facto; demonstratque personam, ut in Rosciana quaeritur Ciceronis: *Utrum interfecerit patrem Roscius.* Infinita est, quae generaliter quaeritutrum sit aliquid appetendum, ut: *An philosophandum sit*, in Hortensio disputatur. In superiore autem crebro assidueque colluctor, atque eam Graecis placuit ὑπόθεσιν nominari. Infinita vero universitatis astruendae sibi fiduciam vindicante, tum potius versor, cum ocium ac disputationes aggredior: licet plerumque etiam pars ipsa quae Thesis dicitur, in causis mihi elatius anhelanti amentatas hastas crebro, & pila plurimum valentia ministrarit. An aliud in Scauriana succurrit, cum interposita disputatione tractatur, *Ex quibus causis mors eveniat repentina*, ac pro Milone similiter, *An mundus prudentia gubernetur?* Denique e meis sectatoribus quidam acri admodum ac subtilissima ratione commoti,

 nullam

nullam esse attestantur hypothesim quæstionem: cuncta quæ in defensione pro reis, contraque eos in accusationibus retractantur, ad generales quæstiones poterunt applicari.

Quæ Sunt Partes Officii Rhetoricæ?

Jam vero partes officii mei quinque esse non dubium est: Nam est Inventio, Dispositio, Elocutio, Memoria, Pronunciatio. Judicatio enim quæ a nonnullis dicitur pars, partibus cunctis asscribitur: Iccircoque ipsa pars non poterit rite censeri: licet quid dicendum, quidve silendum sit, dispensatio judicationis examinet.

Inventio est quæstionum, argumentorumque sagax investigatrixque comprehensio.

Dispositio est, quæ ordinem rebus attribuit.

Eloquutio, quæ arripit verba, vel propria, vel translata, quæque nova facit, veteraque componit.

Memoria firma rerum, verborumque custodia est.

Pronunciatio vocis motus, gestusque pro rerum, & verborum dignitate moderatio. Sed ex his Inventionem certum est esse potissimam, cujus opus est causæ quæstiones excutere, & argumenta probatu idonea reperire.

De Quæstionibus Principalibus et Incidentibus.

Quæstionum vero duplex species est. Aliæ sunt enim principales, aliæ incidentes.

Principales sunt status, ex quibus nascitur causa, quas Tullius constitutiones appellat.

Incidentes vero, quæ dum tractatur causa, nascuntur; dum argumenta vel scripta refutando in plures causa deducitur quæstiones: ut sit principalis, *utrum Clodium jure occiderit Milo:* Incidens, *uter utri insidias compararit.*

De Statibus et unde nascantur.

Principales igitur status sunt numero tres: *An sit*, *Quid sit*, *Quale sit.*

An sit, conjectura est, ut: *an patrem Roscius occiderit.* *Quid sit*, finis, ut: *An majestatem minuerit Cornelius.* *Quale sit*, qualitas, ut: *An Saturninus jure necatus sit.* Sed, ne forsan moveat, quod prætereo quartum statum, quem Hermagoras invenit, subtilior ratio est eum non statum, sed partem dicere qualitatis, quod in ejus expositione monstrabo.

Nunc dicendum est quomodo status inveniantur in causa. Inveniuntur igitur per intentionem, & depulsionem.

Intentio est, objectio ejus facti quod in judicium venit.

Depulsio quædam resistens intentioni negatio, ut si dicatur; *Occidisti patrem?* *non occidi.*

Ex his duabus inter se concurrentibus vocibus, nascitur quæstio, quæ dicitur *status*, quod ibi quasi ad pugnandum actionum acies ordinata consistat: Sed facile est videre, quid objecto crimini respondeatur. Illud facile non est quid debeat intendi, utrum factum, ut: *hominem occidisti:* an nomen facti, ut: *homicidium fecisti.* Et liceat videatur idem esse, tamen in superiori objectione si negabitur, conjecturæ erit: cum dixerit, *non occidi:* In hoc ubi rei nomen intenditur, potest & finis videri, ut si dicat, *non feci homicidium.* An cum quicunque homo, an cum innocens occiditur

ditur. Quod si non factum objicias, sed criminis nomen, negatione diversæ partis non erit manifestum qui status existat. Nescias enim quid negat, qui ita neget, *non feci homicidium*, utrum quia nullum hominem jugularit, an quia tyranni interfectio homicidium non vocetur. Est igitur intendendum ipsum illud quod factum est, ut si id negaverit adversarius, habeas conjecturam. Si eo concesso nomen criminis excluserit, intelligas finem. Quod si concesso facto, factique vocabulo, licuisse sibi, vel oportuisse facere dixerit, *qualitas* in causa versatur: quæ aut de re, aut de actione congreditur. De re, ut: *Miloni facere licuisset*. De actione: *An servo vel addicto Tribunos liceat appellare: an habere ignominioso liceat concionem*. Quæ species qualitatis, Translatio nominatur. Item cavere debemus ne intendamus auditoris officium, & sola status qualitas fiat. Nam qui causam cognoscit, propositum habet efficere aliud, id est, aut damnare aliquem, aut absolvere.

De Generibus Auditorum et Causarum.

Auditoris autem sunt tria genera: Unum ejus qui secundum æquitatem aliquid statuit, & is est perpensæ *Judex*. Aliud ejus, qui honestate vel utilitate incerta dubius alienæ sententiæ persuasionem inexplicabilis *deliberator* expectat. Tertium genus ejus est qui facti honestatem vel turpitudinem libera æstimatione perpendit. Hunc *æstimatorem* convenit nominari. Hæc igitur sunt tria causarum genera, quæ hypothesi continentur, id est, Judicialis, Deliberativa & Demonstrativa.

Sed cum omnes prædictarum rerum auditores dubitatio sui deducat officii; quærendum discrimen est & proprietas singulorum. Nam & judex, cujus officium est damnare reum, vel absolvere, possessionem dare vel auferre, priusquam cognoverit causam, dubitat quo modo utatur officio: Et qui deliberat, ambigua mentis opinione differtur: Et laudationis arbiter, an rite quis laudetur æstimanti contemplatione dispensat. Sed cum in diversum hæc distrahantur officia, tunc illud maxime discrimen attendimus, quemadmodum temporibus varientur. Nam deliberatio futuri tantum temporis continet quæstionem; ut si deliberet Cato: *An se debeat, ne victorem aspiciat Cæsarem, trucidare*. At vero judiciale genus tam præteriti quam futuri nonnunquam temporis invenitur. Sed in præterito tantum de facto conjectura: ex futuro qualitas frequenter innascitur, ut suo loco promptius afferetur. Laudativum etiam genus in præteritis factis omne consistit, sed a judiciali genere sine discernitur. Nam aliud est absolvere innocentem æquitatis imperio: aliud laudibus prosequi gloriosum, insignium contemplatione meritorum. Accedit quod in judiciali genere ambigit cognitor in rebus alienis: In Deliberativo vero quisque tam de suis quam etiam de rebus externis: In laudativo æstimator auscultat vera, congruaque quæ memorentur, licet novella etiam id contulerint blandimenta, ut suæ prædicationis fiat arbiter qui laudatur. Ergo oportet attentius intueri, ne ea quæ auditoris officium habuerit, intendamus, ut si Verri, quod damnandus sit, edicatur. Ille quippe se damnandum non esse respondet, & utrum damnandus sit, sola qualitas apparebit. Igitur a facti objectione nascitur intentio, ut si eidem dicas: *Siciliam spoliasti*: responsuro, *non feci*, conjectura componitur. Stultum quippe est id quod in arbitrio manet judicis, aut * certe facti nomen non ipsum crimen intendere. Cavendum æque, ne cum lex certi. ulla, vel scriptura in causa tractatur, intentio sumatur ex lege, ut si dicas: *Lex te murum vetabat ascendere peregrinum*: Sed illud potius dicendum: *Murum ascendisti*: ut si negaverit, non sit pugna de lege, sed de facto, cui accedit lex: Si confessus ex

ex facto, tunc contra legem fecisse videatur. Caeterum si negato facto fuerit lex, vel quaevis scriptura recitata, superflua videbitur contentio: quando non juris, sed veritatis altercatio contineat quaestionem; Hoc vitio plerique falsi sunt.

Sed & praeter illos treis quos status asserui, alios quatuor vel quinque de scripti qualitate manantes esse dixerunt: qui licet suas in divisione causae partes obtineant, tamen nunquam principali loco nascuntur: quia nisi fuerit quod probetur, nemo ad probandum recitat legem vel aliquam scripti formam. Id autem quod probatur, status est, qui ex primo conflictu semper existit. Ceterae quaestiones controversiae, vel incidentes sunt perhibendae.

Quomodo Status facile inveniatur.

Sic igitur inveniendi Status facilis erit ratio, cum neque nomen admissi, neque auditoris officium, neque legem aut scriptum aliquod intentionis loco poterit objici. Itaque talis est intentio, *Hominem occidisti*. Depulsio, *non occidi*. Quaestio ex his oritur, *an occiderit*, in quo statu erit conjectura.

Sed cum intentioni jus facti opposuerit reus, fit qualitas, ut a Milone non factum negatur, sed de facti jure contentio est, *Occidisse enim se fatebatur Clodium, sed jure fecisse*. Huic depulsioni subjicitur ratio, quae non una simplexve sit. Nam potest unum atque idem factum propter varias causas videri probabile, ut hoc idem, quod *insidiatorem occiderat Milo*, una ratio fuit: Alia, *Quod hostem Reipublicae & tyrannidis affectatione succensum, se interemisse memorabat*. In quibus assertis fit quidem qualitas, sed diversae species ejus erumpunt: Nam prima relativa, altera comparativa qualitas fulget. Quod si intentioni non jus facti, sed negatio nominis, ut: *Adulterium non feci*, opponatur: quamvis negatio depulsionis vice dicatur, tamen non faciet conjecturam, quia non factum, sed nomen facti destruitur, ut in hoc adulterii actio sit: *Cum repudiata uxore stupratorem qui repudiaverat maritus invenit, accusat adulterii: Reus contradicit, nec factum negat, sed adulterii nomen excludit*. Et quaeritur quid sit adulterium, quod est diffinitivae controversiae. Igitur conjectura ipsius facti negatio est finis, non admissi, sed nominis: Iccircoque etiam depulsio ingesti criminis, quia cum facto aliud nomen imponitur, imminens objecto crimini periculum denegatur, ut in hoc objectu: *Pocula templi e sacerdotis domo furatus es, sacrilegium fecisti*. Repellit: *pocula quidem abstuli: sed quia de domo non de templo, furtum, non sacrilegium nuncupandum*. In quo etiam facti * alia quaedam videtur esse negatio, non enim hoc ad deorum injuriam spectat admissum, sed ad dispendium sacerdotis, cum de domo pocula subtrahantur. * Hic utraque factum diffinitione tractandum, id est, & quid sit sacrilegium, & quid furtum.

al. alta.

al. In utroque.

Qualitas est cum qualis sit quaeritur.

Nunc de qualitate dicendum, cujus multiplex natura divisionem partium primo desiderat, ut ea decursa singularum proprietas explicetur. Qualitas igitur aut de re, aut de actione est. De re, cum ejus facti quod in judicium venit ratio, causave tractatur: vel cum quid fieri oporteat disceptatur, ut: *An jure Clodium Milo jugulaverit*, vel: *An domus Tullio restituenda fuerit*. De actione autem cum quaeritur: an admittenda sit actio, & judicium faciendum: quae pars, quoniam juris aequitate perpenditur, recte eam in species qualitatis subtilius aggregamus. Aliam autem quam Hermagoras quasi constitutionem novam, aut qualitatem distinguere, & translationem, vel perscriptionem vocare maluerat. Sed haec * posterius, qualitas, ut futuri temporis aestimata, ita

al. posterior.

ita & præteriti Juridicialis: futuri negocialis, qualitas in utroque juris assertio est. In juridiciali naturæ, in negociali legis aut consuetudinis asserta versantur. Juridicialis autem dividitur in absolutam, & assumptivam. Absoluta est, quæ factum ipsum sui natura & jure defendit. Assumptiva, quæ cum in facto ipso nihil probabile reperiat, confugit ad ipsam causam, eamque justam, ut facere deberet, allegat, ut, *cum Milo non potest dicere hominem licuisse jugulari, causam occidendi astruxit insidias Clodianas.* Illic assumptive nomen accepit: quia cum absolute factum tueri non possit, confugit ad causas.

Hæc igitur assumptiva partes habet quatuor: Relationem, Remotionem, Comparationem, Concessionem.

Relatio est, cum de facto confesso culpam in eum qui pertulit refert, ut, *in Clodium Milo, Orestes in matrem, Horatius in sororem*, qui iccirco a se perhibuit jugulatam, quia ejus provocatus injuria, in facinus sit coactus.

Remotio est, cum objectum crimen in alterum, vel in aliud ab eo qui percellitur removetur: In alium, ut *Tiberius Gracchus in Mancinum, qui auctor faciendi fœderis fuit, quod tam senatus, quam populus improbarat.* Item in alia causa: *Legatus nisi intra triginta dies profectus erit, capite puniatur. Quæstor sumptum legato non dedit, tempus emensum est. Accusatus contradicit, & crimen objectum removet in Quæstorem.* In aliud autem removet: *Si morbo tardatus, in infortunium suum causam removeat tarditatis.* Removetur vero aut ipsum factum: *Si ad alterius pertinuisse dicitur potestatem:* aut causa: *Si alterius vitio quid accidisse dicatur.*

Comparatio est, quam compensationem novi a posterioribus perhiberi. Non cum crimini beneficium alterius temporis subrogatur, sed cum factum jure defenditur, ut ex eo aliquid commodi sequeretur: nam si meritum alterius temporis, velut in compensationis gratiam memoratur, ad deprecativam potius admovendum est qualitatem, quæ veniali specie continetur: hæc vero rite se fecisse contendit, ut Verris illa responsio: *Magno*, inquit, *decumas vendidi*: quod factum compensat utilitate beneficii. In hac quippe parte facti confessio est, sed immanitatem objectionis excludit * allegatio promerendi. At in illa criminis factique una confessio est: sed aut ab animo separatur, aut purgatione cessante ad humanitatis miseranda respirat. alligatio.

Verum hæc qualitas venialis in bina asserta discernitur. In purgationem & deprecationem. Nam purgatio est, cum confesso facinore animum voluntatemque purgamus. Cujus modos tres esse non dubium, id est, imprudentiam, casum, necessitatem. Imprudentia est, cum a voto, scientiaque nostra aliquid dimovemus, *Quidam in venandojaculum intorsit in belluam, & hominem delitescentem retibus interemit*; quæ pars Error dicitur, atque ei subduntur, ignoratio, vinolentia, oblivio, fatuitas, dementia, cæteraque quæ errorem admittentis excusant. Casus vero culpam eventus exonerat: ut, *Qui cum victimis ad diem sacrum non occurrerit fluminis incrementis.* Scelus autem necessitate commisit, *qui præcepto ducis insontem hominem jugulavit.* Inter quos modos hoc interest, quod imprudentia fallit, casus prohibet, necessitas cogit. Deprecatio autem nihil causationis associat, sed in exorandi humilitatem, precesque suspirat. Cæteras quæstiones, quas Status dicunt incidentes, advertant, qui talium didicerunt: sicut interius demonstrationem formet primæ vocis ingestio. Plerumque enim secunda vim intentionis incutiet, ut in hoc, *Viro forti præmium, quod volet*, qui fortiter

fecit:

fecit, petit præmium nuptias uxoris alienæ. In quo qui petit præmium, quia nullum putat e diverso, nihil intendit, sed maritus contradictor intendit, licet secundo loco videatur assurgere: cui per depulsionem vir fortis obstabit, tanquam petitionem præ-
accusanti. mii, quod popofcerat * accusati præmium justum esse contendens, tanquam si factum aliquod jure tueretur.

Item quæstiones legales, quas tanquam Status causis incidere memoravi, principalium quæstionum intentione, vel depulsione non eadem regula percensentur: quippe quæ in secunda conflictatione prorumpunt. Nam prima qualitati tribuitur: Igitur illa intentionis ac depulsionis regula in qualitatis prædicta parte turbatur.

De Examinatione, *id est*, Judiciali Genere.

Nunc τὸ κρινόμενον, quod Græci dicunt, consequenter assumam. Nam cum intentio, & depulsio statum constitutionemque signaret, si conjectura fuerit, Judicationi præbebit pariter rationem. Neque enim est quod possit ponderari judicio, nisi ipsa negatio: In qualitate vero, vel sine alio loco quam status apparet, necesse est confessa depulsio facti habeat rationem, quam item accusator infirmet; & velut secundaria quæstio procreatur per infirmationem, impugnationemque rationis. Hic illud judicabile posse versari: idque esse quod æstimator justi ratione perpendat, posse in quavis causa & omnes status existere. Et multæ rationes, infirmationesque numerosæ, perindeque judicationum semina copiosa: cum unum videlicet factum multiplici ratione defenditur, ut Tullius pro Milone: *Quod insidiatorem, & quod hostem publicæ quietis occiderit.* In his igitur ille status potius apparebit, quem orator pro utilitate defensionis sumpserit. Illa autem ratio ex oratoris plerunque astructione col-
approbationis. ligitur. Tuncque velut rationes alii status emergent, ac sic ad * probationes scriptura profertur.

Hinc Judicatio legalis orietur, cujus species sunt quinque. Una est, cum scripto aliquid, plurave ambigua continentur: quæ a Græcis ἀμφιβολογία memoratur, ut ex communione nominis res plerunque confunditur, ut est istud: *Quidam taurum legavit*, quo nomine servum habuerat admodum preciosum. Verum illi hæres *taurum*, hoc est, bovem dedit, quia fecit nomen amphibolum quæstionem. Item ex nominum distinctione per syllabam, ut qui habuerit propinquos duos: unum *Lesium* nomine, aliumque *Milesium*, hæredemque constituens sic locutus est: *Hæres esto mi Lesi.* Qua distinctionis ambage certamen exortum, dum hæres *esto mi*, distinguit, qui *Lesius* dicebatur. Alius vero continua nominis jugitate *Milesium* dicit hæredem.

Sunt item modi quos dialectica comprehendit astructio. Item species scriptionalis est quæstionis: quæ ex verbis & sententia scriptionis emergit, ut in hoc: *Peregrinus murum ne ascendat.* Quidam obsessa civitate conscendit, hostemque dejecit. Arguitur hic reus legis sententia, verbis nititur accusator.

Tertium quæstionis est genus, cum contrariæ leges utrinque secus colliduntur, ut in illo: *Mas templum Cereris ne ingrediatur.* Item, *qui parentibus opem non tulerit, puniatur. In templo Cereris vapulanti matri ingressus opem filius tulit. Accusatur.* Facit hic conflictum diversitas legum, quarum interpretatio colliditur, ut cui potius auscultandum fuisset appareat.

Quarta

Quarta de * scripto quaestio est, quae dicitur syllogismus, cum ex eo quod scriptum est, aliud quoque quod non scriptum est argumentatione colligimus; ut in hoc: *Exulem intra fines deprehensum liceat occidere.* Quidam inventum exulem verberavit: accusatur: a defensore colligitur, quod minus permisso sit fieri debuisse. descriptionalis.

Huic insunt modi quatuor. A simili, a consequenti, a majore ad minus, a contrario. A simili ita, ut *quia patris interfector culleo insuitur, hac poena manere debeat matricidam.* A consequenti sic: *Tyrannicidæ præmium. Qui suasit tyranno deponere dominatum, præmium petit. Colligit par esse meritum, quia reddidit libertatem.* A majore ad minus; supra dixi enim: *Si exulem permittitur jugulare, licet etiam verberare.* A contrario, *Si vir fortis meretur præmium, desertor dignus est poena.* Finitiva superest quæstio de scripti ambiguitate demanans, cum aliquod verbum in lege, vel testamento dubium est, & diffinitione clarescit: ut, *nocte cum telo deprehensum liceat occidere; quendam cum fuste nocte deprehensum magistratus occidit, reus est cædis: lege se quidem tuetur, sed telum quid sit inquiritur.* Quod quæstionis genus hoc a principalibus differt statibus, quia non de facto, unde orta causatio est, sed de scripti tantum diffinitione disquiritur. Discutitur igitur ab his legalibus status principales esse discretos, & hos incidentes dici. Illos autem a quibus causa nascitur, vel constitutiones, vel status certius appellari.

De Genere Deliberativo.

Iam nunc decursis constitutionibus, controversias deliberativi & demonstrativi generis videamus: Nam & causarum tria genera esse dubium non est, & in omni causa statum debere versari, licet in deliberativo quandam qualitatem negocialem consistere, quod de futuro deliberat, existimarint. Tamen ita qualitas plerunque censenda est, ut alii quoque status huic generi posse accidere non negentur. Nunc status in talibus ita reperiri posse firmamus, ut non ex intentionis depulsione, quemadmodum in conflictibus monstratum est, regulam teneamus. Quid enim, aut quis intendet, vel ordine soluto persuasor, dissuasorve confligent, cum alterum deligere in astructionibus non vetemur. Sed tamen accusatoris partes dissuasor videtur arripere: Qui enim inhonestum, vel inutile illud quod dissuadet ostendit, pro certo ipsum videtur accusare negocium. Persuasor vero partes arripit defensoris, & negocii tractatum qualibet objectione contrarietatis absolvit. Ex quo & persuasor intendere, & dissuasor depellere memorandi. Ac si conflictione partium facta, status poterit apparere, ut in alia causa: *Crebro ad muros exercitu fugiente, deliberat imperator, utrum diruat muros.* Muros excindi cum dicit, nonne videtur si fecerit accusare? Deinde graviter & seditiose id exercitum perpessurum. In quo conjectura fiet de commotionis eventu. Ac mox si dicat: *Victoriam non vocandam, si præsidium civitatis exscinditur:* Finis accessit. Diffiniendum quippe *Qualis status moenium victoriam faciat celebrari.* Tunc si dissuasor addat, *Sine consilio senatus id fieri non debere*, Præscriptio etiam videtur accedere. Certum est igitur & intentionem dissuasori jure signari, & deliberativi cunctos status promptius apparere. Sciendum tamen, ne dissuasor velut sententiam dicens, prohibeat tanquam judex, cum ejus officium hoc sit, ne faciat persuadere inhonestæ rei, velut inutilis ratione monstrata.

De Genere Demonstrativo.

Iam nunc in Demonstrativo, quemadmodum status emergat non est facile memoratu: Icciτco quia non statim laudem vituperatio consectatur, ut quisquis laudabilis non est, vituperabilis habeatur, vel contra, qui vituperatione caruerit, laudibus fastigetur, ut: *Si laudandus ex eo quis dicatur, quia homicidium non commisit.* Est ergo medium nomen, quod privationem placuit memorari, propterea quia laude privatur, non confestim vituperationi permittitur, vel contra. Sic tamen status demonstrativi generis apparet, cum laudatorem vituperatoremque constituens, & vituperatori accusatoris intentionem, laudatori defensoris partes adjunxeris. Aut illud subtilius conformatur, ut auditor inter laudem & vituperationem libratus, velut adversanti loco ponatur. Non enim antequam laudandum quenquam laudabilem demonstraris, non illi talis intentio est, ut laudabilem nondum credat: Adversum quam intentionem laudatori certamen est vel vituperatori, licet in superiori astructione quidam conflictus evidens approbetur: ut cum alius quempiam laudat, & alter accusat, ut *Catonem Tullius laudans, & duobus voluminibus Cæsar accusans.* Ex quo colligitur omnium causarum genera statibus percensenda.

Hoc reperto, naturam causæ discuties, quæ aut simplici quæstione, aut multiplici continetur. Simplex est, cum unum quid in tota actione disquiritur, ut *Clodium Milo ne jure necaverit?* Illud vero quod per judicationem posteriore loco disquiritur, *Uter utri insidias compararit*, non est singulare, sed junctum ex duplici conjectura, & quam Græci ἀντικατηγορίαν nominant: Sed incidens quæstio, genus causæ facere non potest. Duplex tum ex rebus fit, ut pro Cælio, *De auro, & veneno:* Tum collatione, ut pro Roscio, *Filius ne patrem, an inimici jugulaverint?* Multiplex vero ex pluribus quæstionibus causa consistit, ut repetundarum omnes Verrinæ: & pro Scauro, de Bostaris nece, de Arinis uxore, & decimis tribus exquiritur.

Dehinc ductus causæ inspiciendus est. Ductus autem est agendi per totam causam tenor sub aliqua figura servatus. Sunt autem ductus quinque: Simplex, subtilis, figuratus, obliquus, mixtus. Simplex, cum non aliud est in agentis consilio, aliud in verbis, ut: *Si bene meritum laudes, ac noxium accuses.* Subtilis, cum aliud vult animus, aliud agit oratio, ut: *Quidam abdicat filium, quod amicos non habeat: hic non vere abdicat, sed ut amicos habeat, terret.* Figuratus est, cum aperte quid dicere prohibet verecundia propter obscoena, & significatione alia, atque integumentis vestita monstratur. Obliquus est, cum metus impedit aliquid dicere libere, & per quosdam faciendi cuniculos objicienda monstramus: Ut in hoc: *Tyrannus qui sub abolitione tyrannidem posuerat fortiter fecit, petit præmii nomine armorum arcisque custodiam, Magistratus contradicunt.* Mixtus autem ex utroque componitur, cum & pudor & metus impedit libertatem, ut: *Tyrannus qui duos filios habuit, quorum uni uxor iniqua infamis fuit, cujus maritus se suspendit, cogit alterum filium eandem ducere: Contradicit.* Hic non est incestum libere, nec tyrannidem potest objicere. Hi sunt ductus artificiose tractandi, & per totam orationem subtiliter diffundendi: qui a colore hoc separantur, quod color in una tantum parte, ductus in tota causa servatur.

Ductus reperitur ex causativo litis, hoc est, ex re quæ controversiam facit, quæ aut præteriti temporis est, ut: *An Ajacem Ulysses occiderit*, quæ ductum simplicem tenet: Aut si præsentis vel futuri temporis fuerit, omnes ductus admittit. Ergo ductus de consilio nascitur: Consilium ex causativo litis exoritur: Causativum litis est, quod facit

facit dubitationem, ut in illo tyranni, Causativum litis est, quod *tyrannus custodiam, & arcis postulat, & armorum.* Hunc ductum servatum testatur prima Philippica, quæ mira subtilitate dominatum Antonii latenter insimulat, ut omnia dicens nil aspere dixisse videatur.

De Argumentis.

HIs omnibus conquisitis argumenta videnda sunt, quibus ad quæstionis ambiguum fides valeat adhiberi. Fides autem tribus fit modis: Conciliando, docendo, permovendo. Illa prior ethica, sequens apodictica, tertia pathetica nominatur. Conciliatione licet in tota causa uti conveniat, tamen in principiis uberius insistendum: & in commovendo maxime vigere debet epilogus: docere autem præ cæteris debet ipsa narratio, quanvis diluendis quæstionibus objiciendisque criminibus non dissimilis operetur astructio. Nunc de argumentis incipiam.

De Argumentis *iterum.*

ARgumentum est ratio, quæ rei dubiæ fidem facit. Res dubia est intentio, & depulsio, vel ratio & infirmatio rationis. Cum enim objeceris, *occidisti*, ut doceas argumentatione & firmatione vis maxime cum negatur etiam ipsum *non occidi*, exigit argumentum: licet ad faciendam fidem etiam illa quæ inartificialia nominantur, debeant adhiberi, ut tabulæ, testimonia, quæstiones, quæ post discutienda servabo. Nunc argumenta tractentur, quæ aut in negocio de quo agitur posita sunt, aut illud attingunt. In ipso tum totum, tum pars ejus, tum nota, quam Græci ἐτυμολογίαν dicunt. Attingunt vero negocium, quæ ad id relativorum ratione dicuntur: Et sunt numero tredecim: a conjugato, a genere, a forma vel specie, a simili, a differenti, a contrario, a conjunctis, ab antecedentibus, a consequentibus, a repugnantibus, a causis, ab effectis, a comparatione. Cujus sunt partes tres, majora, minora, paria. Apparet in omnibus relativam esse rationem: Nam conjugatum alterum alteri nominatur, & genus & species ad se * relata fiunt. Ipsum etiam simile alicujus assimile est. Et omnes loci argumentorum non ex se, sed ex alio nomen accipiunt.

* relativa.

De Diffinitione.

IGitur totum quod dubium discutitur, diffiniri primitus oportebit, & sic argumenta tractare hoc modo. Sit res dubia, *Utrum utilis eloquentia videatur. Eloquentia* totum est. In toto igitur diffiniendum est sic: *Eloquentia est bene dicendi scientia: Bene dicere autem utile est: utilis igitur eloquentia* Cui loco tractando subsidio est Dialectica, quam nuper audistis, per quam cognitum puto, quid sit genus, quid species, vel differentia, proprium, accidens, cæteraque quæ ejus præcepta tenuerunt: tamen ut potero, hæc breviter, strictimque percurram.

De Genere.

GEnus esto igitur ad multas species, differentiasque notio pertinens, ut *animal* quod refertur ad hominem, pecudem, avem, piscem, cæteraque, quæ non tantum numero, sed etiam specie disparantur: quod alia aërea, alia aquatilia, terrenaque, alia rationabilia, alia rationis expertia, quæ sub uno nomine collecta cum fuerint nomine generis appellantur.

De Specie.

SPecies est, quæ a genere pendens alia continet numero tantummodo discreta, ut *homo* continet & Demosthenem & Ciceronem, quibus una species est, sed numero distant.

De Differentia.

Differentia vero eſt ſufficiens quæſtioni diſcretio: ut ſi quæratur, inter hominem leonemque quid interſit, reſpondeatur, quod *homo mitis, leo ferus ſit:* quod quidem nec hominem a mitibus cæteris, nec leonem a feris aliis diſtinguit animalibus.

De Proprio.

Proprium eſt, quod rem aliquam ab hominum communione diſcernit, ut *riſus*. Hoc enim non eſt homini commune cum cæteris.

De Accidente.

Accidens eſt, quod in aliquo poſitum nec pars ejus eſt, nec ſeparari ab eodem poteſt, ut per ſe poſſit exiſtere, ut *color in corpore, in animo diſciplina.*

Argumentum a Parte.

A Parte vero argumentum, non ad totum probandum ducitur, ſed ad aliam partem quæ continet quæſtionem. Non enim probata pars totum probat, utpote ſi oculus videt, non ideo totum corpus videt, cum refutetur totum videre corpus: ſed dialecticus iſte tractus eſt. Nunc quemadmodum argumentum a parte ad partem ſumatur, oſtendam: *Si pedes, ſi brachia tueri debemus, utique oculos diligentius aſſervare.* Cujus argumenti loco incurrere aliquando & aliud poteſt, qui a majore ad minus ducitur: Nec tamen ideo principalis argumenti ratio perturbatur, quia geminari aliquantum argumenti natura permittit. Hoc ſæpe contingere & in figuris ſolet, de quibus poſtea nobis erit dicendum.

Fit nonnunquam & in hoc modo partibus argumentum, cum inducta partitione, & propoſitis partibus pluribus, cæteris refutatis, aliquam concludimus partem, in qua ſit quæſtio conſtituta, ut ſi dicas: *Equum hunc quem habes, aut emiſti, aut dono accepiſti, aut natus eſt domi, aut furatus es. Non autem emiſti, nec dono tibi datus eſt, neque natus eſt domi, furatus es igitur.*

A Nota *vel* Etymologia.

A Nota, vel Etymologia, ut Græci dicunt, ſumimus argumentum ſic: *Si conſul eſt, qui conſulit reipublicæ, quid aliud Tullius fecit, cum affecit ſupplicio conjuratos?* Quo in loco originem vocabuli tantum oportet attendere.

De Negocio.

Ab his vero quæ negocium videntur attingere, argumenta ducuntur hoc modo. Primum a conjugatis, quo uno nomine propoſito principali, per ejus derivationem caſu aut tempore commutato aliquid approbamus, ut: *Si pietas virtus eſt, quod pie factum eſt, laudari oportet.* Conſtat enim laudabilem eſſe virtutem. Qui locus a ſuperiore hoc differt, quia aliud eſt unde nomen impoſitum fuerit perſcrutari: aliud per cognationem verbi ab alio deflexi argumenti vim ſumere.

A Genere ad Speciem.

A Genere autem, cum quod in toto valet ad ſpeciem quoque deducitur, ut: *Si varium, & mutabile quiddam eſt fœmina, Dido etiam varia, mutabiliſque videatur, poſſitque ex amore in odium commutari.* Hac ratione illud Ciceronis aſtruitur. *Nam cum omnium provinciarum ſociorumque rationem diligenter habere debeatis, tum præcipue*

cipue Siciliæ o Judices. Hunc locum ille a toto videtur imitari. Sed intereſt illud, quod in illo a diffinitione, hic ab ipſa ratione, qua genus eſt, argumenta ducuntur. Et quod in genere totum eſt, quod totum diviſione perit, genus manet etiam partibus diſtributum.

A SPECIE *vel* A FORMA.

A Specie, vel a forma ducitur argumentum, ut fidem generali faciat quæſtioni, ut CICERO *in Philipp. Eſt quadam actio lex.* Actum enim genus eſt legis, quod a ſpecie, id eſt, lege lata a Cæſare comprobatum eſt. Quod item confirmat a ſimilibus: *Quare acta Gracchi, leges Semproniæ proferentur: Quare Sylla, Corneliæ.*

A SIMILI.

A Simili per ſe, *Ut Helena Trojanis, ſic * civilibus bellis ſemen tu fuiſti.* Item, *ut ſæpe homines ægri morbo gravi, cum æſtu, febrique jactantur, &c.* Huic diſſimilitudo contraria eſt, quæ a Cicerone differentia nominatur: quæ res inter ſe diviſas, non adverſas oſtendit: cujus CICERO ponit Exemplum *in Verrem: Sed tu idem feciſſe eris æſtimandus, ſi eodem conſilio feciſti.* Hoc & in perſonis oſtenditur, & in rebus, & in tempore, & in locis, & in aliis quæ nunc memorare longiſſimum eſt.

civib. bel. li.

A CONTRARIO.

A Contrario, ut vita, & mors, ex quibus TERENTIUS ſic: *Nam ſi illum objurges, vitæ qui auxilium tulit, quid facies illi, qui dederit damnum aut malum?* CICERO (*tertio Philippicarum contra Antonium* econtrario argumentatur dicens: *) *Si ille Conſul fuſtuarium meruerit, legiones quid, quæ Conſulem reliquerunt?*

Al. hæc deſunt.

A CONJUNCTIS.

A Conjunctis autem fides petitur, cum quæ ſingula infirma ſunt, ea conjuncta vim veritatis aſſumunt; ut ſi quid accedit, ut *tenuis antea fuerit: quid ſi, ut avarus? quid ſi, ut audax? quid ſi, ut ejus, qui occiſus eſt inimicus?* ſingula hæc, quia non ſufficiunt, iccirco congregata ponuntur, ut ex multis junctis res aliqua confirmetur.

AB ANTECEDENTIBUS.

AB Antecedentibus ſicut CICERO: *Cum ille non dubitaverit aperire quid cogitaverit, vos poteſtis dubitare quid fecerit?* Præceſſit enim prædictio, ubi eſt argumentum: ſecutum eſt factum, unde eſt quæſtio.

A CONSEQUENTIBUS.

A Conſequentibus vero converſim, ut quæſtio in antecedentibus ſit, argumentum in ſequentibus, hoc modo, ut ſi hoc ſecutum eſt, illud præceſſerit, ut: *Si peperit, cum viro concubuit.* Exemplum de *Verrinis*: *Si finem edicto prætoris afferunt Kalendæ Januariæ, cur non initium quoque naſcitur a Kalendis Januariis?*

A REPUGNANTIBUS.

A Repugnantibus argumentum eſt, cum oſtenditur duo ſibi cohærere non poſſe. Verbi cauſa, *ut & paraſitus quis ſit, & ridiculus non ſit,* quæ per negationem ſimul eſſe non poſſe, prædicantur hoc modo: *Non & paraſitus eſt * gnatho, & ridiculus non eſt.* Ejus loci exemplum eſt in re magis ipſa, quam forma verborum: *Is igitur non modo a te periculo liberatus, ſed etiam honore ampliſſimo ornatus, arguitur domi ſuæ te interficere voluiſſe.* Et in *Cornelia prima*, repugnare dicit, ut: *Diviſores quos honoris ſui miniſtros eſſe voluerat, lege ambitus vellet affligere.*

gannio.

A CAUSIS.

CAusarum locus late patet, & multa disputatione tractatur. Sed nunc formam ejus satis fuerit demonstrare sub hoc exemplo: *Sed cum ob tua decreta, ob judicia, ob imperia dabantur: non est ita quærendum cujus manu numerarentur, sed cujus injuria congererentur.* Sic & VIRGILIUS: *Mene fugis?*

AB EFFECTIS.

AB Effectis fit argumentum, cum in causa dubitatio est, ut: *Fatum probetur ex eo, quod homines etiam inviti servabantur in vita.* Fatum enim est causa vel vitæ vel mortis. Illa vero effecta sunt fati vivere posse, vel mori. Cicero hinc probat Auli Hircii vitam. *Auli Hircii vita populo cara est, quod ei populus plaudit.* Hoc & VIRGILIUS: *Degeneres animos timor arguit.* Nam timor est causa ut degener sit animus, quod timoris effectus est.

A COMPARATIONE MAJORUM.

A Comparatione majorum: *Quis dubitet a Siculis petisse pecuniam Verrem, cum a Marco Octavio Ligure postularet?* VIRGILIUS.

Tu potes unanimes armare in prælia fratres.

Ex hoc utique probat, & alienos posse, quod minus est. TERENT. *Nam qui mentiri, aut fallere instituerit, patrem aut matrem, tanto magis audebit & cæteros.*

A MINORUM COMPARATIONE.

A Minorum comparatione, ut est: *Publ. Scipio Pontifex Maximus Tiberium Grac. mediocriter labefactantem statum Reipublicæ privatus interfecit.* Deinde jungit quæstionem, ubi modus est quidam: *Catilinam orbem terræ cæde atque incendiis vastare cupientem, nos consules perferemus?* Ex hoc TERENT. loco illud: *Hic parvæ consuetudinis causa hujus mortem tam fert familiariter.*

A PARIUM COMPARATIONE.

A Parium comparatione. CICERO: *Et si non minus jucundi atque illustres sunt hi dies quibus nascimur.* Et in Pisonem: *Nihil interest utrum ipse consul improbis concionibus, perniciosis legibus rempublicam vexet, an alios vexare patiatur.*

His igitur breviter demonstratis, illa quæ non excogitantur ab Oratore, sed a causa, aut a reis suggeruntur, in tribus (ut diximus) rebus posita sunt. In scriptura, ut *tabularum*. In auctoritate, ut *testium*. In necessitate, ut *tormentorum*.

A SCRIPTO.

A Scripto argumentum petitur, cum ad dubiæ rei probationem, vel chirographum, vel testamentum transactionis, aut tabulæ recitantur: cæteraque hujusmodi, quæ ita nota sunt, ut exempla de oratione non quærant.

AB AUCTORITATE ET TESTIMONIO.

AB Auctoritate vero, ut: *Africanum dixisse jure cæsum esse Tiberium Gracchum:* Aut cum testimonium, quo veritas nudetur affertur: ut, *Cn. Pompejum demisso frumento celeriter testem nobis orator inducit.* Auctoritas igitur, aut indicantis, aut testis est. Huic parti adjunguntur oracula, cæteraque id genus.

A NECESSITATE.

NEcessitas vero dat fidem ex tormentis, aut somno, aut furore, aut vinolentia, quæ vocem alicujus rei extorquet invitis. Quæ omnia cum ad conjecturam causa, persona, facto adducuntur, id est, ipso testimonio, vel confessione, vel scripto capiunt

capiunt fidem vel amittunt. Nam nec causa dicentis attenditur, & persona tractatur: & ipsi scripturæ secum, aut cum causa qualitas comparatur.

De Conciliatione Animorum.

SEquitur, ut ad ea quæ conciliant, aut permovent auditores, intentionem suam flectat assertor, quoniam ad fidem faciendam hæc quoque pertinere prædiximus. Conciliantur igitur animi, tum personæ, tum rei dignitate. Personæ, aut auditoris, aut Rei vel ipsius oratoris, aut adversarii. Auditoris sic: *Qualem te antea publicæ rei præbuisti, cum huic eidem quæstioni judex præesses, talem te nobis, & populo Romano hoc tempore impartias.* Rei vero, ut pro Dejotaro: *Quem ornare antea cuncto cum senatu solebam pro perpetuis ejus in nostram rempublicam meritis.* Oratoris vero cum de se non superbe, sed moderate loquitur; quale est istud: *Cum Quæstor in Sicilia fuissem o Judices, itaque ex ea provincia decessissem, ut Siculis omnibus*, &c. Sed hæc plenius in exordiorum præceptis edisseram. Ab adversarii vero persona conciliatio fit, dum illius iniquitate aut arrogantia demonstrata nostra modestia commendatur. Sed hæc posterius, & in principiis: quanquam nunc non orationis partes, sed dicendi formas & faciendæ fidei species numeramus: quo loco patheticæ quoque dictionis attendimus facultatem, cujus vis vel in epilogis maxime continetur. * Mea primordia quidem apud veteres hac animorum permotione cavere, quod tunc demonstrabitur, cum ordiendi præcepta tractabimus. Interim generatim, quibus mentes affectibus incitentur, nulla partium diffinitione signabo.

Al. Nec mea.

De Commotione Animorum.

COmmoventur igitur auditores, aut miseratione, aut odio, aut invidia, ant metu, aut spe, aut ira, cæterisque similibus.

Miseratione, cum calamitates alicujus magno dolore tractamus: Cum iniquitatem temporis vel periculi magnitudinem memoramus, ut in septima *Verrinarum*: *Patros hi quos vidi*, &c.

Ab odio, cum adversarii factum, vel viris bonis, vel judicibus ostenditur execrandum, ut: *Cum judicum corruptio docetur a Verre jactari.* Item: *Cum in avaritia, scelere, perjurio vos sui similes esse arbitratur.*

Invidia est, quæ quodam livore inficit auditores; ut est: *Quod ad tuam ipsius amicitiam cæterorumque hominum magnorum, atque nobilium, faciliorem aditum istius habet nequitia, & audacia, quam cujusquam nostrum virtus, & integritas.* Item: *Istum rebus omnibus undique ereptis, impune eludentem circumfluere, & abundare.*

Potest quidem & illa rês auditorum mentes incendere, ut si alicujus exaggeres tyrannicum spiritum, aut potentiam non ferendam.

Metum vero excitari vel propriis, vel communibus periculis. Propriis, ut: *Hoc est judicium, in quo vos de reo; Populus Romanus de vobis judicabit.* Communibus autem, ut est: *Videor mihi videre hanc urbem lucem orbis terrarum, arcem omnium gentium subito uno incendio concidentem.*

Spe quoque animi perturbantur, cum beneficia, aut obsequia promittuntur, ut cum fidem Milonis Pompejo pollicetur, &: *Cælii in omni vita servitium obstrictum vobis ac liberis habebitis.*

Ira etiam vehementer animos turbat, ut cum exaggerat, & exclamat Tullius in curia sedere socios Catilinæ: *O dii immortales ubi nam gentium sumus? Qua Respublica hic habetur? In qua urbe vivimus? hic, hic*, &c.

Similes

Similes alii permiſcentur affectus, qui cum ad perſuadendum plurimum valeant, extra cauſam tamen ſunt, nec apparere in Oratore manifeſtius debent, ne inſidiis judicem capere, non ratione deducere videatur.

De Dispositione.

HIs igitur ad fidem faciendam prudenter inventis, ordo rerum eſt ſociandus, quæ pars diſpoſitio vocitatur, qua quid dicendum, quove loco, quid penitus omittendum, quomodo etiam, & quando, & ubi, prudenter inſpicimus. Duplex igitur hujus partis eſt ratio: Aut enim naturalis eſt ordo, aut oratoris artificio comparatur: Naturalis cum poſt principium, Narratio, Partitio, Propoſitio, Argumentatio, Concluſio, Epilogusque conſequitur: Artificio oratoris, cum per membra orationis quæ dicenda ſunt digerimus. Et hoc ex cauſæ utilitate, non ex temporis ſerie coaptamus: ut pro Milone factum, cum quæſtiones quaſdam ante narrationem, ut præjudicia refutaret, induxit, quod non ex ordine naturæ, ſed ex cauſæ utilitate mutavit: Et pro Cornelio primo refutata ſunt crimina quæ ſecuta ſunt tribunatum; poſt ad ipſum tribunatum recurſus eſt factus: Quæ diſpoſitio artificialis, ut diximus, nominatur. In Verrem autem, naturalem temporum ordinem tenuit, ut primum quæſturam, tum legationem, deinde duas ei præturas objiceret, ſervata temporum ratione: quam niſi cauſæ repugnet utilitas neceſſario proſequemur. At ubi majora quæque potiſſimum & invidioſiora purganda ſunt, ab his ſumitur refutationis exordium. Pro Cluentio conjecturæ partibus expeditis ad præſcriptionem legis acceſſit, ordine videlicet commutato, ne ſi Cluentium legis aſſertione non defenderet, fugere cauſam diffidentia videretur.

De Elocutione.

DUobus his officii partibus abſolutis, Elocutionis cura eſt intimanda: Quæ cum conſtet in ſingulorum animadverſione verborum, hoc ab eloquentiæ nomine ſeparatur, quod illa totius operis oratorii virtus eſt; hæc pars habetur officii; cujus Cicero duo quaſi fundamenta, duo dicit eſſe faſtigia. Fundamenta ſunt, Latine loqui, planeque dicere: quorum unum Grammatice loquente didiciſtis, cum ejus vobis inſinuata eſt ſubtilitas. Faſtigia vero ſunt copioſe ornateque dicere, quod non ingenii, ſed laboris eſt maximi, exercitatione etiam diuturna, qua non ſolum uberior, ſed illuſtrior quoque facultas exquiritur.

Hujus rei duplex ratio eſt. Una, qua in ſingulis verbis lumen appareat: Altera, ut dignitas eloquendi copulationis ipſius decore ſervetur. In ſingulis vero, aut proprium, aut translatum * mutatumque conquiritur. Propria ſunt vetuſta præcipue: Nam tum, cum proceres vel neſcirent hæc dicendi ornamenta vel appetere non auderent, propriis utebantur. Sed quia verborum veterum jam exolevit uſus, non ſunt audacius uſurpanda illa quæ cum ætate mutata ſunt. Itaque *ballucinari*, & *cerritum*, & *caperatum*, ſimiliaque prætereuntes utemur his, quæ conſuetudo recipiet: Nec tamen ſordidis: niſi cum rei ſententiæque vis exigit, ut Cicero volens crudelitatis invidiam facere ait: *Gurgulionibus * ejectis reliquerunt, & virgis plebem Romanam concidere:* Nec indecore Virgilius vitandæ humilitatis aucupio *lychnos*, pro *lucernis* ait.

al. mutuatumque.

al. exactis.

Quod ſi ſua res propria verba non habeat, novanda ſunt, aut alienis utendum. Novantur autem duobus modis verba, aut quadam fictione verborum, aut declinatione præſumpta, aut duorum quæ uſitata ſunt conjunctione compoſita. Finguntur maxime, cum transferimus, ut qui ποιότητα *qualitatem* eſſe dixerunt; Quod nomen nunquam fue-

fuerat in Latinis, quo & auribus temperandum, & insolentia fugienda, quam vitans Cicero *Soterem*, *salvatorem*, noluit nominare. Et ait, *Qui salutem dedit.* Illud enim nimis insolens videbatur.

Derivatione quoque fiunt verba, quæ Grammatici paragoga nominarunt, ut dicimus: *Florea rura*, &: *campique virentes ossibus albent*, quod satis crispa inflexione Horatius *albicant* dixit. His plerunque Grammatice utitur: licet Tullius *glandiferas possessiones* dicat, & *grandiloquos oratores.*

Huic diligentiæ subjungitur translatorum cura verborum, cum res aut sua non invenit verba, aut cum volumus splendidius aliquid explicari. Ergo aut inopiæ, aut decoris causa transferuntur: Inopiæ, cum dicimus *gemmare vitem*, & *luxuriare segetes*, *lætasque* perhibemus; desunt enim propria, & commodantur ascita: Decoris vero, ut *bellum subito exarsit*, cum potuerit dici, *extitit.* Et item, possumus ab omnibus sensibus mutuari, ut ab oculis *lux libertatis*, & *odor legum.* Et: *Silent leges inter arma.* Et a gustu: *O nomen dulcis libertatis.* Verum non debet hæc translatorum, alienorumque verborum affectatio sine moderatione captari. Nec longe petita debent esse translata, ut si dicas, *Luxuriosam Charybdim.* Vitandum quoque ne turpis sit similitudinis usurpatio, ut si dicas: *Castratam Africam*, *mortuam rempublicam*, aut *Clodium stercus Senatus.* In hoc genere transferendi etiam allegoriam poetæ præcipue nexuerunt. Et CICERO, cum dicit: *Senatum a gubernaculis dejecisses: populum Romanum e navi exturbasses. Ipse archipirata * grege prædonum impurissimorum plenissimis velis navigares.* Et in Pisonem, ut: *qui in maximis tempestatibus, ac fluctibus Reipublicæ navim gubernassem, salvamque in portu collocassem, frontis tuæ nubeculam, & collegæ tui contaminatum spiritum pertimescerem?* Usurpatis ergo hæc similiter pluribus verbis elocutus est, quæ suis fortasse angustius, aut humilius diceret. Item translata quodammodo sunt, quæ aut ex parte totum, aut ex toto partem, aut ex uno plures monstrant, aut ex pluribus singula. Ex parte totum, ut: *In puppim ferit unda.* Aut: *me iisdem parietibus tuto esse tecum*, pro *eadem domo.* Hunc Tropum Metonymiam Grammatici memoraverunt, Catachresin etiam Græci, quam nos abusionem dicimus, ut cum perhibemus *naturam deorum* pro *substantia.*

al. cum grege.

In conjunctis vero verbis orationisque contextu servanda sunt hæc, ut constructio * coaugmentata, & conclusio perfecta proveniat, & quodam schemate dictio venustetur.

al. coagmentata.

Jam compositionis præcepta percurram, cujus vitium maximum est, hiulcas, & asperas voces, frenos etiam, jotacismos, metacismos, labdacismos, homoeopropheron, dyspropheron & polysigma non vitare, vel cujuslibet literæ assiduitatem in odium, in peritiam, ut: *Sale saxa sonabant*: Et: *Casus Cassandra canebat.*

Metacismus est cum verborum conjunctio *M* literæ assiduitate colliditur, ut si dicas *Mammam ipsam amo, quasi meam animam.*

Labdacismus est, ubi *L* plurimum dissonat, ut si dicas: *Sol & Luna luce lucebant alba levi lactea.* Jotacismus, ut si dicas: *Junio Juno Jovis jure irascitur.*

Polysigma, ubi *S* litera crebrius geminatur: *Sosia in solario soleas sarciebat suas.*

Homoeopropheron est, cum dicitur: *O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti.*

Dyspropheron, ut si quis dicat, *persuasitrices, præstigiatrices atque inductrices tygres.*

Asperæ inter penultimam, ultimamque verborum maxime vitandæ, cujus exemplum

emplum est, ut si dicas: *Phaleras ablatas gratis*, aut: *si jures auriga per lora, per flagella, per frena.*

Hiulcæ sunt, cum in ea parte quam diximus, similes vocales ac similiter longæ, collisam hiantemque structuram faciant, ut si quis dicat, *Suscepisse se liberos secundo omine.* Et ut Tullius pro Milone ait, *Auctoritate publica armare.* Quod quidem artem dissimulans plerunque appetit voluntate.

Vitandum similiter ne in eodem loco tres aut quatuor longas brevesque continue ponamus, neve in notissimos versus, & maxime heroicos structura fundatur, Jambicosque versus: quamvis eos Cicero non evitet, cum dicit: *Senatus hac intelligit, consul videt;* & heroici versus finem, vel initium non declinet: cum dicit: *O miserum cui peccare licebat.* Et in Academicis: *Latent ista omnia Varro magis obscurata & circumfusa tenebris:* Et in Verrinis plenum versum una quidem syllaba mutilum fudit, cum dicit:

Cum loquerer tanti fletus, gemitusque fiebant.

Nec finem vitavit elegiaci, sicut ati: *Oderat ille bonos.* Incurrit etiam in hendecasyllabi phaleucii petulantiam dum dicit: *Successit tibi Lucius Metellus:* Hic tamen vir & longo opere & ipsa sui majestate defenditur. Cæterum in clausulis vitiosissimum reperitur. Animadvertendum autem ne cum similitudinem versus effugimus, bonam clausulam transeamus, ut si timeas dicere, *strepitumque plagarum*, cum *pla* longa sit, & bonam clausulam fecerit.

Vitandum etiam in eodem loco cacophaton vel interpositione, vel commutatione verborum. Inhonesta enim exempla sunt, ut: *Arrige aures Pamphile.* Atque, *erepta virginis ira*: In his enim sordescit oratio. Vitandi etiam freni, qui fiunt ex asperrimis literis in unum concurrentibus, ut est illud TERENTII in Hecyra: *Perpol quam paucos reperias meretricibus fideles evenire amatores Syra?* Et ab iisdem literis incipientia, ut est: *Non fuit istud judicium judicii simile judices.* Et in eadem desinentia, ut *fortissimorum, proximorum, fidelissimorumque sociorum*, in eodem vitio habentur. Item penitus fugiendum breves syllabas continuare quamplures, ut est istud Sereni: *Peritavit avipedis animula leporis.*

DE PEDIBUS.

His breviter intimatis pedes sunt asserendi, quibus clausulæ decenter aptentur: quos quidem Cicero quadam permixta confusione perturbat, dum dicit, modo ditrochæo ionicum concludendum, modo pæonem primum probat incipientibus, modo finientibus, modo dochimum, qui constat ex brevi, duabus longis, brevi & longa: cujus exemplum posuit: *Amicos tenes:* Item amphimacrum pedem, & rursus dactylicum numerum laudat: modo anapæsticum, modo * deuteriambum laudat, nec tamen certa * scientia est. Ego tamen compendiosiora percurram, ut in hac sylva quibusdam videar præire tramitibus.

al. dithyrambum.

al. sententia.

DE MONOSYLLABIS.

In monosyllabis inspiciendum est, utrum finalis longa brevisne sit. Si enim longa est, præire debet trochæus, ut est illud Ciceronis: *Non scripta, sed nata lex.* Aut *debet esse legum in republica prima vox;* quæ tamen pendente sensui apta conclusio. At vero si brevis fuerit monosyllaba, jambus aut anapæstus antecedat, ut ait Sallustius: *Tota autem insula modica, & cultibus inanis est.* Brevem vero brevis, aut longam longa, non sine vituperatione sectatur, ut si dicas, *Ista res mea est:* aut contra, quod CICERO pro

pro *Ligario: Non tu eum patria privare, qua caret: sed vita vis.* Quod voluntate orator non errore composuit. Verum hoc de monosyllabo superius præceptum in colo melius collocamus, aut commate, non in fine sententiæ.

DE DISSYLLABIS.

DIssyllaba vero jambico numero non jure clauduntur, sed si penultimus spondæus, mox jambus aptetur, ut si dicas: *Tenui servos meos.* Aut pyrrichius pro jambo, ut: *Consul videt.* At bona clausula est ex Jambo & spondæo, vel ultimo trochæo, ut si quis dicat: *Patria continet bonos cives*, vel: *asserit caput legis.* Cavendum est autem, ne aut duo jambi, aut jambus & pyrrichius in fine ponantur, ut si quis dicat *pugnare juvenes * pro parentibus suis.* Cavendum etiam, ne pyrrichius post pyrrichium veniat, & quatuor breves faciat, ut si quis dicat: *perdidi bona mea:* Aut post pyrrichium trochæus, spondæusve, ut si dicas: *Conqueritur sua * fata:* aut *imputat sibi demens.* Sed & trochæus & jambus, vel pro jambo post trochæum pyrrichius, malam clausulam faciunt. Hunc enim finem elegiaci pentametri turpiter reddit. Quid enim interest, utrum dicas, *omnia nempe vides*, an vero dicas, *Aspice facta mea.* Bene autem ponuntur, vel trochæi, vel trochæus & spondæus in fine clausulæ, ut si quis dicat: *Hac est bonorum civium magna cura*, aut: *hac sunt, qua maximi principes sola curant.*

al. properantibus suis parentibus. *al.* facta.

DE TRISYLLABIS.

TRisyllabis clausulam terminantibus lex est, si modo eam velis molliter fluere, ut trochæo præcedente penultimam Molossus subsequatur, sive longam habeat novissimam syllabam, sive brevem jure metrico, ut illud est Tullii: *Mare fluctuantibus, littus ejectis.* Fit autem pessima clausula, si pro trochæo penultimo spondæum prælocaveris, ut si dicas: *Mare fluctuantibus rupes ejectis:* Item pessima, si pro trochæo pyrrichium præmiseris, ut si dicas: *Mare fluctuantibus, * apis ejectis.* Item vitiosa est conclusio, si novissimi molossi prima syllaba brevis fiat, quamvis trochæo rite præmisso. Tunc enim heroicum comma nascitur, ut si quis dicat: *littus amicis.* Item bona clausula fit, si pro novissimo molosso ionicus minor ponatur post trochæum, ut si dicas: *Mare fluctuantibus, littus agitanti.* Sed in hac clausula cavendum, ne pro trochæo penultimo spondæus ponatur: nam tunc si solveris tertiam molossi, in vitium cadis, in quale incidit Cicero, cum dicit: *Si te semel ad meas capsas admisero.* Si autem penultimo trochæo mediam molossi solveris, pulchram clausulam feceris, ut si dicas: *Littus Æmilia.* Item trochæo penultimo pulchre etiam tertia molossi resolvitur, ut si dicas: *Littus aquabile.* Item si trochæi penultimi longam solveris, & primam molossi ultimi, fit elegans clausula, ut est: *curas regere animorum.*

al. apex.

SENTENTIARUM *autem* FIGURÆ *ha sunt.*

IRonia est simulatio, in qua aliud verbis significamus, aliud re ipsa sentimus, ut est principium pro Ligario: *Novum crimen C. Casar.*

Paralepsis est præteritio, cum prætermittentes quædam, nihilominus dicimus.

Apostrophe est in aliquem districta conversio, frequens apud Ciceronem ac nobilis figura. Hæc est, cum in aliquem sic convertimus actionem, ut ex ea judices doceamus.

Diaporesis est addubitatio, qua figura utimur, cum veluti dubitantes ab ipsis judicibus inchoamenti consilium postulamus, ut pro Cluentio: *Equidem quo me ver-*

sum, judices, nescio. Et pro Cornelio: *Puguem contra nobilissimorum hominum studia, consilia rationesque eorum aperiam*, &c.

Erotema est interrogatio, qua figura utimur cum interrogando aliquid coacervamus, & exaggeramus ejus invidiam.

Pysma est quæsitum, quæ figura a superiore eo differt, quod interroganti una voce tantum responderi potest: quæstio autem nisi pluribus responderi non potest, ut cum dicimus: *qua igitur ratione bellum geremus? quæ auxilia nobis parata erunt? Quis erit, qui subvenire velit, cum tam acerbe socios tractaverimus?*

Diatyposis est descriptio vel deformatio, cum rebus personisque subjectis, & formas ipsas & habitus exprimimus, ut Tullius pro Milone: *Si hæc tunc gesta audistis, facta videritis & Milonem in rheda sedentem penulatum cum uxore: item Clodium cum equo & delectis villa egredientem*, &c.

Antisagoge contraria inductio. Hæc figura est, cum aliquid difficile est, & contrarium conferimus, ut Cicero de rege Ptolemæo: *Difficilis ratio belli gerendi, at plena fidei, plena pietatis.*

Diasyrmos est elevatio vel impressio. In hac laudantes, quæ dicuntur ab adversariis dissolvimus: qualis est in Mureniana totus ille in Sulpicium locus de jure civili.

al. transmutatio. Metathesis est * transmotio quædam, hoc est, cum rem a nobis alio transmovemus, sed non ita ut ibi totam causam constituamus, alioquin status incipit esse, non figura.

Quot Modis fiat Elocutio.

Hactenus de sententiarum figuris, nunc ad elocutionum figuras transeamus. Sed volo breviter memorare, quot genera sint elocutionis quotque modis ea utendum sit. Est igitur familiaris omnis narrationis generi, quam Græci ἐπίμονον λέξιν appellant: quæ ita connectitur, ut superiorem semper proxima * sequatur: & historiæ convenit, & narrationi, & non conversum, neque circumscriptum eloquendi genus desiderat, sed diffusum atque continuum, ut illa sunt in Miloniana: *Occidi, occidi non Spurium Melium, quod annonæ levandæ jacturis*, & cætera.

al. consequatur.

Est alia quam Græci περίοδον appellant, quæ sententiam quadam circumscriptione definit, atque determinat. Quale est in Cecinniana: *Si quantum in agris, locisque desertis audacia potest, tantum in foro judiciisque impudentia valeret, non minus nunc Aulus Cecinna cederet Sexti * Ebuci impudentiæ, quantum in vi faciunda cessit audaciæ.* Quæ multis constat ex membris, quæ κῶλα Græci dicunt: & ex cæsis, quæ κόμματα appellant.

al. Ibuti.

Membrum est pars orationis ex pluribus verbis absolute aliquid significans, hoc modo: *Etsi vereor judices, ne turpe sit pro fortissimo viro dicere incipientem timere.*

Cæsum autem est pars orationis ex duobus, aut pluribus verbis, dum quicquam absolute significamus: quanquam cæsam orationem dicamus, cum singula verba quodvis significantia proferuntur, ut est, *Quis est Lolli, cui sine ferro ne nunc quidem tecum est? Quis est ille Lollius, armiger Catilinæ, stipator tui corporis, concitator tabernariorum, percussor, lapidator curiæ?* Et in Verrinis: *Comites illi delecti manus erant tuæ: Accensi, medici, aruspices, scribæ, tuæ erant manus.* Verum superior periodus constat ex duobus membris, & ex tribus & ex quatuor, interdum & sex. Quamvis ex uno membro putent nonnulli posse compleri, quem μονόκωλον περίοδον appellant, cum sit colon potius. Optima igitur oratio fiet, si nunc ex ambitu periodico, nunc ex illa conti-

continuatione perpetuæ elocutionis aptetur, nonnullisque cæsis interrupta cum fuerit, aliquando colo * consociet. al. consentiet.

Differt autem figura locutionis a figura sententiæ, hoc, quod sententiæ figura immutato verborum ordine manere potest: at vero figura elocutionis ipso verborum mutato ordine manere non poterit, quamvis plerumque fieri potest, ut sententiæ figuræ conjungantur cum elocutionis figura, ut in Ironia, quæ figura est sententiæ, Epanaphora permiscetur; quæ est elocutionis.

De Figuris Elocutionis.

Sunt igitur figuræ elocutionis, aliæ ad ornandum tantum, & quasi ad pingendam orationem commodatæ: aliæ vero ad significationis vim intimandam, quibus nunc utimur.

Antitheton, id est, compositum ex contrariis, cum verba repugnantia inter se paribus vocibus colliduntur, vel paria paribus opponuntur, ut est Ciceronis: *domus tibi deerat, at habebas. Pecunia superabat, at egebas.* Aut si dicas: *In pace ad vexandos cives acerrimus: in bello ad expugnandos hostes inertissimus.*

Ἰσόκωλον est æquatum membris: quod fit non in pugnantibus inter se verbis, sed paribus exæquatis, ut si dicas: *Classem speciosissimam, & robustissimam extruxit: Exercitum pulcherrimum & fortissimum legit: Sociorum maximam, & fidelissimam manum comparavit.*

Parison proprie æquatum. Hæc figura differt a superiore, quod ibi omnia membrorum genera paria sunt numero, hic uno vel altero addito in quovis loco cætera excurrunt.

Homoeoptoton simile casibus: Nam ex eo nomen accepit, quod cola omnia in eosdem casus cadunt, ut est: *Huic socios vestros criminanti, & ad bellum vos cohortanti, & omnibus modis, ut in tumultu essetis volenti.*

Homoeoteleuton, simili modo determinatum: differt a superiore, quod illud & casu, & sono simili postrema verba determinat; hoc vero soni tantum similitudine, sub quacunque verbi enunciatione componitur.

Paronomasia, levis immutatio verbi, ac nominis, id est, cum syllaba aut litera mutata, diversa significat, ut si dicas: *prætor est vel potius prædo.*

Ploce, id est, copulatio, in qua idem verbum aut nomen continuo positum, diversa significat, ut est: *Sed tamen ad illam diem Memmius, Memmius ad illud tempus, Memmius in alio.*

Palilogia, iteratio: Hæc figura repetito verbo aut nomine, non diversa vult intelligi, sed vehementius repetita significat, ut est: *Nos, nos, dico aperte, nos consules desumus.*

Epanalepsis est repetitio: hæc figura a superiore distat, quod illa eadem parte orationis repetita conjungitur, aut uno, alterove verbo interposito: at hæc non una parte interposita orationis, sed prout libuerit sociatis verbis, ut est: *Non potest, jam non potest hæc libera civitas esse.*

Anadiplosis est replicatio optima, cum ea quæ in priore membro postrema ponuntur, in posteriore prima repetuntur, ut est illud Terent. *Negat hanc sibi cognatam Demipho: Hanc Demipho negat esse cognatam.*

Proapodosis redditio orationis, id est, cum nomen in postrema parte membri, aut eadem, quæcunque pars orationis redditur, ex quo idem membrum coepit, ut si dicas, *publicas tibi calamitates immutare debes respublica.*

Epanaphora relatio, quotiens per singula membra eadem pars orationis repetitur, hoc modo: *Verres calumniatores opponebat: Verres de causa cognoscebat: Verres pronunciabat.*

Antistrophe conversio, hæc figura hoc differt a superiore, quod illa ab eadem parte orationis sæpius incipit: hæc in eadem terminatur, ut est pro Fontejo: *Maximus numerus e Gallia peditatus, amplissimæ copiæ e Gallia, equites numero plurimi e Gallia.*

Symploce connexio: nam & incipit sæpius ab una parte orationis, & totiens in unam atque eandem definit, ut est: *Quis legem tulit? Rullus. Quis decemviros quos voluit creavit? Idem Rullus.*

Polyptoton ex pluribus casibus, cum sæpius initium ab eadem parte orationis fiat, illa ipsa pars declinationibus, aut numeris immutatur per casus, ut est: *Senatus jussit, senatui placuit, senatum certum est præcepisse, a senatu delectus est.*

Synonimia est communio nominis, quotiens uno verbo non satis dignitatem rei, aut magnitudinem demonstramus, ideoque ad eandem significationem plura conferimus.

Tautologia est eadem pluribus verbis significatio. Hoc differt a superiore, quod ibi singulis verbis eadem res, in hac plurimis significatur.

Climax est ascensus, ut est Ciceronis pro Milone: *Neque vero se populo solum, sed etiam senatui commisit: Neque senatui modo, sed etiam publicis sociis & armis. Neque his tantum, verum etiam ejus potestati, cui senatus totam rempublicam commiserat.*

Asynthethon est solutum, ut ademptis conjunctionibus quibus verba aut nomina connectuntur, singulatim unumquodque nunciamus, ut est: *Expecto vim edicti, severitatem prætoris, faveo oratori, cupio supplicio octuplo damnari Aphronium.*

Diezeugmenon disjunctum appellamus, cum diversis redditionibus verborum cola disjungimus, sive duo, sive plura, hoc modo: *Capuam colonis deductis occupabunt, Attellam præsidio communient, Nuceriam cum hac multitudine suorum obtinebunt, cætera oppida præsidiis devincient.*

Antizeugmenon injunctum. Hæc figura a superiore hoc differt, quod ibi singulis membris singula diversa redduntur: hic plura in uno conjungimus, ut est: *quorum ordo ab humili fortuna, sordida, turpi ratione abhorret.* Hoc enim postremum, *abhorret,* prædicta conjunxit.

Pleonasmos est plus necessarium, cum verba quædam dicimus non enunciandæ rei necessaria, sed magnitudinis cumulandæ, ut si dicas: * *Antonius ille*, cum suffecerit nomen dixisse, ad amplitudinem adjicimus, *ille.* *al.* Cato.

Eclipsis est detrectatio, contraria superiori figuræ, cum verbo aliquo minus dicto, rem sentiendam potius præterimus, ipsa celeritate gratissimi. Hæ sunt elocutionis figuræ, quas quidem non oportet velut studiose copulatas in unius conceptionis sententiam conglobari.

De Memoria.

Nunc ordo præcepta memoriæ subministrat, quam quidem constat esse naturalem, sed & arte adjuvari posse non dubium est. Hæc autem ars brevibus præceptis, sed magna exercitatione formatur: Cujus * artis hoc munus est, ut non tantum firma, verum etiam celeri comprehensione res verbaque percipiantur. Tenenda vero sunt *al.* partis.

non

non ea tantum quæ a nobis inventa sunt, sed etiam quæ ab adversario in agendo tractata sunt. Simonides hujus rei præcepta invenisse perhibetur, poëta, idemque philosophus. Cum enim convivii locus subito corruisset, nec possent propinqui obtritos internoscere, discumbentium ordinem, nominaque memoria recordante suggessit: Quo admonitus intellexit ordinem esse, qui memoriæ præcepta conferret. Is vero in locis illustribus meditandus est, in quibus species rerum, sententiarumque imagines collocandæ sunt, veluti: *nuptiarum*, *velatam flammeo nubentem*, aut: *homicida*, *gladium*, *vel arma detineat*. Quas species locus tanquam depositas memoriæ reddat. Nam sicut id quod conscribitur cæra continetur, & literis: sic quod memoriæ commendatur in locis tanquam in cæra, paginaque signatur. Imaginibus vero quasi literis rerum recordatio continetur: sed ut diximus, magnam exercitationem res, laboremque conquirit. In qua illud observari compertum est solere, ut scribamus ipsi, quæ facile volumus retinere: Deinde ut si longiora fuerint, sunt ediscenda, divisa per partes facilius inhærescunt: Tum apponere notas rebus singulis oportebit, his, quas volumus maxime retinere: Nec voce magna legenda sunt: sed murmure potius meditanda, & nocte magis quam interdiu maturius excitari memoriam manifestum est: cum & late silentium juvat, nec foras a sensibus vocatur intentio. Est quidem memoria rerum, atque verborum: sed non semper ediscenda sunt verba, nisi spacium meditandi tempus indulserit. Sat erit cui res ipsa animo tenuisse, præsertim si nihil ejus munere naturali provenerit.

De Pronunciatione.

Actionem apud veteres appellabam, quam nunc pronunciationem vulgo dici non nescio. Ea præstat oratio, ut concilietur auditor, ut ad fidem persuasione ducatur, ut animorum motibus incalescat. Ejus partes sunt tres, vox, vultus, gestus. His, ut plerique putant, cultus vel habitus oris accedit. Vox & natura constat, & quadam scientia modificata servatur. In natura qualitas vocis, & quantitas dispensatur. Scientia vero quomodo ea * utaris assequitur, & quid oporteat observare. Bonitas vocis *al.* cautares.
constat claritate, firmitate, suavitate: quæ omnia nutriuntur, cibi, potus, coitus observantia, præcipueque ut corpus deambulando moveatur, intra breve spacium reditu maturato, qui motus cum digestionem facile præstat, sine dubio purgat. Et vocem nimia excursio, vel longa deambulatio extenuat, ac fatigat. Post hanc deambulationem statim nos ad studia conferamus, priusque quam sit dicendum, vocem lectione coloremus. Nec ab initio clamandum, sed tenui murmure inchoandum: quo in similem vocem possis efferre. Ad curandam autem vocem plerique pertinere dixerunt, ut sedentes paucissimos versus lenta, & gravi proferant voce. Deinde per gradus paulatim erigant sonum, per eosdemque gradus recolligatur oratio, quæ sine damno ad murmur usque perveniat. Vultus vero pro sententiæ dignitate mutandi sunt: sed non ita, ut histrionibus mos est, qui ora torquendo ridiculos motus spectantibus præstant. Significanda enim non spectanda sunt ista, quæ actio vultusque commendat: sed oculorum in hac parte magna moderatio est, qui tum hilaritate, tum intentione, tum minaci moventur aspectu. Nec nimium gravioribus superciliis premendi, aut petentibus frontem nudandi sunt oculi: quod in Pisone Tullius amare vituperat: Nec mollius agitandi sunt gestus, aut muliebriter latera deducenda sunt: nec jactanda deformiter cervix, ne in illas Hortensii deducatur illecebras, quibus etsi venuste tamen non videbatur uti viriliter. Ad summam non is gestus oratori tenendus est, quo scænæ placere videntur actores.

ctores. Manus in contentionibus fusa porrectius: in sermocinatione vel narratione contracta: præcipueque in hac parte præstandum est, ut deceant cuncta, quod prudentia magis quam ulla præceptionis hujus arte servatur.

De Partibus Orationis.

JAm nunc ordo admonet promissorum, ut partes orationis excurram: quas quidam subtilius duas, alii quinque, nonnulli plures esse dixerunt. Qui autem duas asserunt: unam, qua docemus judices: aliam, qua movemus, advertunt, & in docendo, tam narrationem, quam confirmationem partes ascribunt: In movendo autem proœmium & epilogum nexuerunt: quia & initio præparandus est & commovendus sententiam prolaturus auditor. Qui vero quinque dixere partes, rationalem ordinem persequuntur. Nam est, exordium, narratio, propositio, argumentatio, peroratio.

De Exordio.

EXordium est oratio noscendæ causæ præparans auditorem: ejus virtutes sunt tres, ut attentum, ut docilem, ut benivolum faciat auditorem. Attentum facimus, si magnam rem geri, si novam, si publicam, aut plurimam dicimus. Docilem, si de causa aliquid strictim quo instruamus judicem proferatur. Benivolum, aut a re, aut a persona facimus. A persona autem, aut a nostra, aut judicum, aut adversariorum. A nostra, si quod favorabile gessimus * commemoramus: Aut si quid obest causæ diluimus, vel extenuamus. A judicum, si eos nobis vel ex causæ ipsius blandimentis, vel extrinsecus conciliamus. Ab adversariorum autem persona tribus modis, si eos in odium, in invidiam, in contemptum adducimus. In odium, si sceleftos crudelesve doceamus: In invidiam, si eos impotentes esse monstremus: In contemptum vero, si humiles.

al. commendamus.

Cæterum exordiorum genera sunt duo, Principium, & Insinuatio. Principium est, quo statim simpliciter, palamque conciliamus nobis auditores. Insinuatio, cum insidioso exordio judicem circumscribimus, in quo modi sunt quatuor. Primus, cum res ipsa mala est: Alter, cum adversum nos judex aliquid contraria opinatione præsumpsit, aut fatigatus est, aut acclamatio, vel irrisio ulla intervenit.

Ante cuncta discutiendum, quæ sit forma materiæ: Nam sunt quinque, honesta, turpis, dubia, humilis, obscura. Si honesta est, aut principio non utendum, aut amplificatione exordium concludendum: Si turpis, insinuatione utendum: Si dubia, benevolus faciendus auditor: Si humilis, attentus: Si obscura, docilis.

Insinuatio vero quatuor modis explicatur. Cum aut personam rei subjectione mutamus, aut rem persona, aut rem re, aut personam persona. Nam si in causa meretricis agendum est: rem potius judicibus spectandam esse dicimus: Aut si libertus alicujus, aut cliens agat personam patroni, non hujus considerandam personam esse admoneamus, atque ita cætera.

Vitia vero exordiorum ista sunt: Vulgare, quod in omnes causas cadere potest: Commune, quo etiam adversarius uti potest. Contrarium, quo melius adversarius uteretur: Affectatum, quod aut verbis insusitatis, aut rebus externis profertur. Supervacuum quod neque attentum, neque docilem, neque benivolum facit auditorem. Fugiendum præterea ne satis longum & obscurum sit.

De

De Narratione.

NArrationum genera sunt quatuor, historia, fabula, argumentum, negocialis, vel judicialis assertio. Historia est, ut Livii: Fabula neque vera est, neque verisimilis, ut: *Daphnen in arborem versam.* Argumentum est, quod non facta, sed quae fieri potuerunt, continet, ut *in comoediis patrem timeri, & amari meretricem.* Judicialis autem narratio est rerum gestarum, aut verisimilium expositio.

Narrationis autem laudes tres sunt, ut lucida sit, ut verisimilis, ut brevis. Et his contraria vitia vocantur. Lucida est narratio, si non confusa, si vera, si usitatis significationibus, si non longo circuitu rem monstremus. Verisimilis, si nihil affectate, & quasi ex natura exponere videantur. Brevis, si non ultra quam res exigit, & prolixe fundatur assertio.

Narrationum, aliae sunt ipsius causae & negocii, aliae incidentes. Ipsius causae sunt, sine quibus res quae agitur, intelligi non potest. Incidentes, quae aut probationis gratia, aut exempli agendi, aut invidiae, aut voluptatis extrinsecus afferuntur.

Nonnulli quinque species narrationis esse dixerunt, ut Theodorus Byzantius Graece discernit, προδιήγησιν, ὑποδιήγησιν, παραδιήγησιν, καταδιήγησιν.

Narrationis etiam elementa sunt sex, persona, causa, locus, tempus, materia, res.

Item narrationum, aliae continuae, aliae partiles vocantur. Continuae, quae perpetuo contextu sine ulla interruptione dicuntur: Partiles, quibus, vel argumentum, vel digressio aliqua interponitur. Narramus autem modis sex: aut augentes aliquid, aut tenuantes, praetereuntes, aut * moventes, docentes, gratiam, vel invidiam comparantes. *al. monentes.*

Post narrationem quidem digressionem, quam Graeci παρένθεσιν vocant, oportet adjungere: quo vel incitamus judices, vel delinimus. Sed quoniam pars orationis non est, & non semper arripienda est, eam placuit praeterire.

De Propositione.

PRopositio aut nostra est, aut adversariorum, aut communis. Nostra, ut: *Cadem objicio.* Adversariorum, *cadem me fecisse dicit.* Communis, *uter nostrum cadem admiserit quaeritur.*

Propositiones autem principalium quaestionum sunt, aut incidentium, aut simplices, aut conjunctae. Simplex, ut: *Luxurialis es, meretricem amas.* Conjunctae autem per partitionem maxime proponuntur, quae dupliciter fiunt, aut enim simpliciter quid dicturi sumus ostendimus, aut ante, quid nobis cum adversario conveniat, quid in dubium vocetur, edicimus.

Propositiones, aut nudae sunt, aut rationi subjectae. Nudae, ut: * *affectasti tyrannidem.* Rationi subjectae, *Affectasti tyrannidem: arma enim domi habes.* Omnes autem sumuntur, aut simpliciter, aut per inductionem. Simpliciter, ut si dicam: *docebo proditorem:* Per inductionem, ut si superioris meminimus, & sequentem introducimus, ut si dicas: *quoniam docui injustam legem, docebo inutilem.* Proponimus autem, per concessionem, aut per praeteritionem. Per concessionem, cum gratiam facientes ejus quod diximus prius, aliquid introducimus, ut si dicas: *Concedo interim occisum: sed ab hoc interemptum nego:* Per praeteritionem, cum ita transimus ad alteram propositionem, ne superiorem interim concedamus, ut si dicas: *Nunc quoniam docui ignominioso actionem de privatis rebus tantum negari, docebo de proditionis crimine non negari.* *al. affectas.*

De Partitione.

PArtitio eſt, quæ ordinem totius diviſionis breviter comprehendit, ut eſt pro Quintio: *Negamus te bona Publii Quintii poſſediſſe ex edicto prætoris.* Et primo ſic incipit: *Nullam cauſam fuiſſe poſtulandæ proſcriptionis.* Huic ſubjicit: *nec ex edicto poſſideri potuiſſe*; ad extremum: *nec poſſeſſa eſſe.* *Hæc*, inquit, *tria cum docuero, perorabo.* Animadvertis corpus totius orationis per hæc tria liniamenta digeſtum eſſe. Talis autem debet eſſe partitio, ut ſingulæ partes ejus plurimas quæſtiones in ſe contineant. Nam ſi fuerit per incidentes quæſtiunculas derivata, onerabitur ipſa partitio: & ex hoc rebuntur judices rerum copiam fugiendam. Ideo & Tullius in eadem Quintiana ſic partitus eſt, ut ſingula capita plures quæſtionum articulos continerent. Etenim primum illud: *non fuiſſe cauſam poſtulandæ * proſcriptionis.* Vide quanta contineat: *quod pecunia * debita Sexto Nævio non fuerit, & aliter agi oportuerit: quod Quintius vadimonium non deſeruerit*; ſecundum, *quod ex edicto poſſidere non potuerit, quod & procuratorem habuerit: & abſens defenſus ſit: & non latitaverit: & cæteri creditores Quintii ſint.* Et: *quod ante miſſum ſit, ut fundo communi expelleretur, quam proſcriptio ejus imperaretur. Et quia vi * dejectus ſit contra quam prætor juſſerit* His igitur manifeſtum eſt, intra partitionem quæſtiones eſſe ponendas, quæ in executione ſint devulgandæ, ut judex & nobis attentus fiat, & promiſſorum copia non gravetur. Illud etiam inſpiciendum, quæ nobis cum diverſa parte conveniant: quæ in controverſiam devocentur: & ea quæ conveniunt, tunc numeranda ſi nobis proſunt, ut Cicero pro M. Rullo ait: *Damnum paſſum eſſe M. Rullum, convenit mihi cum adverſario, ut hominibus armatis rem geſtam eſſe non inficiantur: A familia Publii Fabii commiſſam negare non audent: an dolo malo factum ſit, ambigitur.* Vides ergo hoc in partitione a conceſſis duxiſſe, quod ſibi proderat.

al. ſuperſcriptionis.
al. dedit.
al. vi de vita ſit ejectus.

De Argumentatione.

ARgumentatio eſt elocutio, qua argumenta ipſa verbis exequimur: Argumenta vero, quibus cauſa probatur. Argumentatio dividitur in duas partes: in confirmationem & reprehenſionem.

Argumentorum genera duo ſunt: artificiale & inartificiale. Sed artificiale locos habet quatuor, ante rem, in re, circa rem, poſt rem. Ante rem vero dividitur in locos ſeptem: a perſona, a re, a cauſa, a tempore, a loco, a modo, a materia. In re autem loci ſunt duodecim: a toto, a parte, a genere, a ſpecie, a differentia, per ſeptem circumſtantias: Qui locus recipit in ſe etiam a majore ad minus, & a minore ad majus, a proprio, a diffinitione, a nomine, a multiplici appellatione, ab initio ad progreſſionem, vel profectum, a profectione, ab initio vel conſummatione.

Circa rem loci ſunt decem: A ſimili, cujus ſpecies ſunt quatuor: exemplum, ſimilitudo, fabula, imago, id eſt, veriſimile, * quod de comœdia ſumitur. Addunt quidam & apologos, ut ſunt Æſopi. Ergo circa rem locos exequar: qui ſunt a diſſimili, a pari, a contrario, per propoſitionem & negationem, ad aliquid, quod figuratur caſibus quatuor: genitivo, dativo, accuſativo, ablativo Ab inter ſe collidentibus per * habitationem & amiſſionem, a majore ad minus, a minore ad majus, a præcedenti, ab eo quod ſimile eſt, vel a conjunctis, a conſequentibus.

al. quæ
al. habitum.

Poſt rem loci ſunt duo: ab eventu, & a judicato. Sunt alii loci ἀπὸ τῆς συζυγίας, id eſt, a conjugatione, ſive a conjugatis quod quaſi junctum eſt perſonæ qualitati, ut *eum qui hoſtilia ſentiat hoſtem eſſe dicamus.* Item a qualitate, ut: *ſi iracunde fecit,*

fecit, sine ratione fecerit. A quantitate, ut: *si servus est, eodem modo factum sit.* A conjunctis, id est, ἀπὸ τῶν πτώσεων καὶ συνθέτων, ut: *fasces & toga, sella curulis, magistratuum ornamenta sunt.* Item a partitione, id est, ἀπὸ τῆς διαιρέσεως. Per omnes circunstantias, id est, cum partimur personas, tempora, &c. quae varietas grata discriminat.

Inartificialia dividuntur in præjudicia, in rumores, in tormenta, in tabulas, in jusjurandum, in testes: quæ similiter quemadmodum & artificialia tractat orator. In argumentis autem cavendum est, ne in aliqua parte nobis noceant, ne inter se discrepent, ne vulgaria sint, ne cum adversario communia, ne alte repetita, aut supra dignitatem causæ, aut infra dignitatem. De confirmatione breviter memoravi, nunc reprehensionis præcepta videamus. Reprehenditur enim actio adversarii, aut * redarguendo, cum aut totum argumentum, aut partes ejus contrafacere monstrabimus: Aut repugnando, cum docemus falsa esse, pro veris assumpta, vel ex his non effici: Aut compensando, si contra argumentum, quod adversum nos est, aliud opponamus. *al.* rem arguendo.

De Quæstionibus.

Quæstionum duo sunt genera: Dicitur enim προηγούμενος, quæ a nobis inducitur ut confirmetur: Ab adversariis autem, quæ infertur & repellenda est, igitur dicitur * ἐναντία. Verum superior, quæ a nobis quæstio infertur, modis fit duobus, ut aut singulatim separatæ inducantur, aut plures conjunctim. Ducimus autem eas varie, aut per simplicem propositionem, aut per partitionem, aut per figuras, quas διανοίας dicunt; qui locus multiformis est: Nam pene tot sunt occasiones inducendæ quæstionis in hoc genere quot sunt figuræ sententiarum. Fit enim & per resolutionem, id est, κατὰ * ἀνάλυσιν, aut per præteritionem, aut per concessionem, aut per reprehensionem, aut per sejunctionem, aut per adjunctionem, id est ἀφορισμόν, aut per admonitionem, aut per dissimulatam propositionem, aut per repetitam, aut per instructam, aut per partitam, aut per similitudinem superioris quæstionis, aut responsionis, aut per inversionem, id est, cum primam illam quæstionem tractamus, quæ secunda est, * dehinc primam. Et eam quæstionem, quam adversarii intulerunt iisdem modis refutare possumus, & adjicere solemus, cum aliquid aut obscure adversarius posuerat: aut agendi potius causa dixerit quam probandi, aut cum * per hypophoram gradum facimus nostræ propositionis, aut cum adversarii propositionem in nostram partem convertimus, quam peristrophen vocamus. Aut cum secunda proposita * quæstione, primam tractamus: Et hoc faciendum, vel cum elegantiam varietatis affectamus, vel cum prima quæstio adversus nos valde facit, & non est in primo loco ponenda. In hypophora cavendum est, ne plene, & copiose ponatur, quanquam aliquando irridendi adversarii causa, de quo nulla quæstio est, exaggeranda a nobis est, ut * quid discrepet, ostendamus.

al. ἀναγκαία. *al.* διάλυσιν. *al.* denique prima. *al* desunt hæ voces *per hypophoram.* *al.* quæstionem. *al.* quod

Hypophoræ tribus modis imminuuntur, adjectione verborum, immutatione, detractione.

Hypophora autem est intentio adversæ partis: antipophora est responsio ejus.

Anacephalæosis est veluti a capite causæ brevis repetitio quæstionum. Anacephalæosi non semper utendum est, * sed quando aut partitionem fecimus, aut quando in multas quæstiones causa processerit: ita tamen, ut summam cujusque rei non partes partium retexamus, qua quidem utemur etiam in alia parte orationis, cum judicis *al.* videlicet.

memoria fortasse succumberet: quæ res tunc Epimerismos vocatur. Anacephalæosis tamen nulla pars orationis est, sed epilogi quædam portio.

Epilogus enim tres habet partes, enumerationem prædictam, indignationem, quod * δείνωσιν dicimus, miserationem, quam οἴκτισμα vel ἔλεος memoramus, sed dinosis ex locis argumentorum. Nam his non tantum res probamus: verumetiam augemus. Sed conquestio, id est, miseratio his locis argumentorum sumitur, quibus & indignatio. Peroratione tamen non in fine tantum orationis utendum, sed ubi materia permiserit, id est, in digressione principiorum, aut narrationis assiduæ, sed & quæstionum nonnunquam. In Epilogo generaliter observandum, ut brevis sit: Siquidem commotus judex statim dimittendus est ad sententiam proferendam, dum aut adversariis irascitur, aut tuis miseretur lachrymis, aut rerum afflictione commotus est.

al. ictosin.

Sic adhuc asserenti innuit ipse Cyllenius, ut ad germanarum coetum nubentisque transiret obsequium. Quo conspecto, asserta determinans, ad Philologiæ confessum fiducia promptiore perrexit, ejusque verticem deosculata cum sonitu: nihil enim silens, acsi cuperet, faciebat, sororum se consortio, societatique permiscuit.

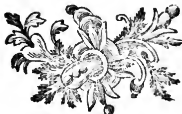
Tandem loquacis terminata pagina
Asserta cursim, quæ tamen voluminis
Vix umbilicum multa opertum fascia
Turgore pinguis insuit rubellulum.
Quod si probatur, & caret fastidio
Nonnulla promet quæ novella texuit,
Deditaque fient quæ vetustas præterit,
Sin sanna typhi naris imum torseris:
Pigebit arma horruisse Calites:
Formidinisque tunc locus movebitur
Sylvane falcem cum petis Saturniam.
At tu reclamans Rhetorum sacrum tuba
Clangore verso Tulliana percrepans
In castra abibis, quo nec osor invidens,
Nec livor ater te sequatur præcluem.

FINIS.

INDEX

INDEX AUCTORUM
IN HOC RHETORUM VOLUMINE
MEMORATORUM.

INDEX RERUM MEMORABILIUM
QUÆ IN HOC RHETORUM LATINORUM
VOLUMINE EXPLICANTUR.

A.

Apologi

B.

C.

Clementia

D.

E.

I.

K.

L.

M. Magi

M.

N.

O.

Q.

R.

Robur

thesis

V.

Y.

Z.

F I N I S.

